

ΛΥΔΙΑ ΠΑΛΑΙΟΚΡΑΣΣΑ

ΤΟ ΙΕΡΟ ΤΗΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ ΜΟΥΝΙΧΙΑΣ

Ἡ ἔρευνα στὴ χειρσόνησο τῆς Μουνιχίας ἔγινε τὸ καλοκαίρι τοῦ 1935 ἀπὸ τὸν τότε Ἐφορο Ἀρχαιοτήτων Ἰωάννη Θρενιάδη. Μὲ βάση τὰ εὐρήματα καὶ τὴ γραπτὴ παράδοση ὁ ἀνασκαφὴς ταύτισε τὸ χῶρο μὲ τὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος Μουνιχίας, ἡ σημασία τοῦ ὁποίου γιὰ τὴ λατρεία τῆς Ἀρτέμιδος στὴν Ἀττικὴ εἶναι γνωστὴ ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα.

Στὴ μελέτη αὐτὴ παρουσιάζεται τὸ ὄλικό ἀπὸ τὸ χῶρο καὶ δημοσιεύονται τὰ σημαντικότερα εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς. Ἐρευνᾶται ἡ μορφή καὶ ἡ ἐξέλιξη τοῦ ἱεροῦ ἀπὸ τὸν 9ο π.Χ. αἰ. ἕως τοὺς ὕστερους ρωμαϊκοὺς χρόνους καὶ ἐπιχειρεῖται ἡ ἀνασύνθεση τῆς λατρείας τῆς θεᾶς, μέσα ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τῆς ὑπόστασης καὶ τῶν ιδιοτήτων τῆς.

Ἡ Ἀρτεμις λατρευόταν ὡς θεὰ τῆς γονιμότητας, προστάτιδα τῶν νηπίων, τῶν ἐφήβων καὶ τῶν παρθένων, τῶν γυναικῶν, τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς. Τὴν κύρια καὶ περισσότερο ὀργανωμένη ἐκδήλωση τῆς λατρείας ἀποτελοῦσε ἡδη στὸν 5ο π.Χ. αἰ. ἡ ἀρκτεία, τελετουργία ποῦ διαμορφώθηκε ἀπὸ ἔθιμα ἐνηλικίωσης καὶ προετοιμασίας τῶν Ἀθηναίων παρθένων γιὰ τὸ γάμο.

ΤΟ ΙΕΡΟ
ΤΗΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ
ΜΟΥΝΙΧΙΑΣ

ISBN 960-7036-07-7

© Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, Πανεπιστημίου 22, Ἀθήναι 106 72
Fax (01) 3609 689

Ἐπιμέλεια ἔκδοσης: Κλειὸ Δάκαρη

Καλλιτεχνικὴ ἐπιμέλεια: Ἀργυρῶ Γιαννουλάκη

*Κατὰ τὸν Κανονισμὸ τῶν Δημοσιευμάτων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας,
οἱ συγγραφεῖς εὐθύνονται γιὰ τὴν ὀρθότητα τῶν βιβλιογραφικῶν παραπομπῶν
καὶ τὴν ἐγκυρότητα τῶν ἐκδόσεων ἀρχαίων κειμένων ποὺ ἀναδημοσιεύονται στὶς ἐκδόσεις τῆς.*

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΑΡ. 115

ΛΥΔΙΑ ΠΑΛΑΙΟΚΡΑΣΣΑ

ΤΟ ΙΕΡΟ ΤΗΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ ΜΟΥΝΙΧΙΑΣ

ΑΘΗΝΑΙ 1991

Στους γονείς μου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	11
Συντομογραφίες	13
Είσαγωγή	15
Μέρος Α΄	
A. Οί γραπτές πηγές	23
B. Τò ιερò	42
Γ. Τὰ εὐρήματα	51
I. Γλυπτά	51
II. Ειδώλια	53
III. Πίνακες	63
IV. Κεραμική	64
1. Ἀγγεῖα	64
2. Κρατηρίσκοι	74
3. Πλαστικά ἀγγεῖα	82
V. Μεταλλικά ἀντικείμενα	84
VI. Μικροαντικείμενα	86
VII. Ἐπιγραφές	88
Δ. Συμπεράσματα	90
Μέρος Β΄	
Κατάλογοι εὐρημάτων	99
I. Γλυπτά	99
II. Ειδώλια	102
III. Πίνακες	128
IV. Κεραμική	129
1. Ἀγγεῖα	129
2. Κρατηρίσκοι	147
3. Πλαστικά ἀγγεῖα	163
V. Μεταλλικά ἀντικείμενα	168
VI. Μικροαντικείμενα	175
VII. Ἐπιγραφές	179
Ἐπίμετρο	185
Βιβλιογραφία	187
Zusammenfassung	189
Εύρετήριο	195

Ἡ ἀνασκαφή στὸ χῶρο τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος Μουνιχίας, στὴν δμώνυμη χερσόνησο (λόφο Κουμουνδούρου), πὺ περιβάλλει ἀπὸ τὰ νότια τὸ λιμάνι τῆς Μουνιχίας (Τουρκολίμανο), ἔγινε τὸ καλοκαίρι τοῦ 1935. Τὸ ὑλικὸ τῆς ἀνασκαφῆς πέρασε πολλὰς «ταλαιπωρίες», ὡς τὸ 1971, ὁπότε μεταφέρθηκε ἀπὸ τὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο καὶ τακτοποιήθηκε στὸ Μουσεῖο Πειραιῶς ἀπὸ τὸν τότε ἐπιμελητὴ κ. Γεώργιο Δεσπίνη. Ἔτσι, δὲν μποροῦμε μὲ βεβαιότητα νὰ βασισθοῦμε στὶς ἐνδείξεις πὺ φέρουν τὰ εὐρήματα. Ἐπίσης, τὰ ἡμερολόγια τῆς ἀνασκαφῆς βρέθηκαν ὅταν ἡ παρούσα ἐργασία βρισκόταν σὲ προχωρημένο στάδιο. Ἀντιμετωπίστηκαν, λοιπόν, πολλὰ προβλήματα κατὰ τὴ διάρκεια τῆς μελέτης, μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲν στάθηκε δυνατὸ νὰ λυθοῦν. Στὴν ἐργασία πὺ ἀκολουθεῖ παρουσιάζεται ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ ὑλικοῦ τῶν ἀνασκαφῶν, τὸ ὁποῖο παρέμενε ὡς σήμερα, σχεδὸν στὸ σύνολό του, ἀδημοσίευτο. Μὲ βάση τὸ ὑλικὸ αὐτὸ συζητεῖται ἡ μορφή καὶ ἡ ἱστορία τοῦ ἱεροῦ, καθὼς καὶ ἡ λατρεία τῆς θεᾶς.

Τὸ θέμα τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς μου δόθηκε ἀπὸ τὸν καθηγητὴ κ. Γεώργιο Δεσπίνη, στὸν ὁποῖο θὰ ἤθελα νὰ ἐκφράσω τὴν εὐγνωμοσύνη καὶ τὶς εὐχαριστίες μου γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν καθοδήγησή του ἤδη ἀπὸ τὰ πανεπιστημιακὰ μου χρόνια. Ἡ συμπαράσταση καὶ ἡ οὐσιαστικὴ βοήθειά του κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἔρευνάς μου ἦταν γιὰ μένα πολὺτιμη.

Ἡ ἐργασία ἐγκρίθηκε ὡς διδακτορικὴ διατριβὴ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1983 καὶ κυκλοφόρησε σὲ προσωρινὴ ἔκδοση (offset). Τὸν ἴδιο χρόνο ἢ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία συμπεριέλαβε τὸ βιβλίον στὶς ἐκδόσεις της. Ἡ παρέλευση τόσων χρόνων ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ δημοσίευση τῆς μελέτης καθιστᾶ ἀδύνατη τὴ βιβλιογραφικὴ τῆς ἐνημέρωση. Ἐπίσης νέα στοιχεῖα γιὰ τὸ ἱερὸ ἦρθαν στὸ φῶς, μὲ τὴ διεξαγωγὴ σωστικῆς ἀνασκαφῆς στὸ χῶρο τὸ 1984, τὰ ἀποτελέσματα τῆς ὁποίας ἔχουν ἤδη δημοσιευθεῖ. Ἔτσι, τὸ κείμενο ἔχει τὴ μορφή τῆς ἀρχικῆς δημοσίευσης, μὲ ὀρισμένες προσθήκες καὶ διορθώσεις. Ὡστόσο, κρίθηκε ἀπαραίτητὴ ἡ παράθεση σὲ ἕνα ἐπίμετρο τῆς νεότερης βιβλιογραφίας, πὺ ἀναφέρεται στὰ βασικότερα σημεῖα τῆς ἐργασίας, ὅπως π.χ. στὸ ζήτημα τῆς ἀρκτείας.

Γιὰ τὴν ἄρτια ἔκδοση ἐκφράζω καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ τὶς θερμὲς μου εὐχαριστίες στὸ νέο Διοικητικὸ Συμβούλιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας καὶ ἰδιαίτερα στὸν Πρόεδρον κ. Γεώργιο Δοντᾶ καὶ στὸν Γενικὸν Γραμματέα κ. Βασίλειον Πετράκο.

Τοὺς καθηγητὲς κυρίους Χρῆστο Θεοδωρίδη, Δημήτριον Παντερμαλῆ, Μιχάλη Τιβέριο καὶ τὴν ἀν. καθηγήτρια κ. Θεοδοσία Στεφανίδου Τιβερίου εὐχαριστῶ θερμὰ γιὰ τὴν καλοσύνη τους νὰ διαβάσουν καὶ νὰ σχολιάσουν τὸ κείμενο.

Γιὰ τὴν ἀφέλιμη ἀνταλλαγὴ ἀπόψεων εὐχαριστῶ τὶς συναδέλφους κυρίες Μαρία Παντελίδου, Εἰρήνη Πέππα, Σεμέλη Πινγιάτογλου καὶ Αὐγὴ Χριστοδουλοπούλου Προυκάκη. Οὐσιαστικὲς ἦταν ἐπίσης οἱ συζητήσεις μὲ τὸν ἀείμνηστο Ἰωάννη Τραυλό, ὁ ὁποῖος μου παραχώρησε ἀπὸ τὸ προσωπικὸ του ἀρχεῖον καὶ τὶς φωτογραφίες τῆς ἀνασκαφῆς πὺ δημοσιεύονται ἐδῶ¹.

Εὐχαριστίες ἐκφράζω στὴν κ. Ἀντιγόνη Θρεψιάδη γιὰ τὴν παραχώρηση τῶν ἡμερολογίων τῆς ἀνασκαφῆς καὶ στὸν κ. Εὐάγγελο Πεντάζο γιὰ τὴν παροχὴ πληροφοριῶν, καθὼς ἐπίσης στοὺς κυρίους Ἄγγελο Ματθαίου, γιὰ τὶς χρήσιμες παρατηρήσεις του σὲ θέματα ἐπιγραφικῆς καὶ Klaus-Valtin von Eickstedt, γιὰ τὴ μετάφραση στὴ γερμανικὴ τῆς περίληψης τῆς παρούσας ἐργασίας.

Εὐχαριστίες ὀφείλονται στὴ Διευθύντρια τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου κ. Ὀλγα Ἀλεξανδρῆ καὶ στὸν Ἐφορο τῶν Ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς κ. Βασίλειο Πετράκο γιὰ τὴν ἄδεια δημοσίευσης τοῦ ὕλικου, καθὼς καὶ στὸ προσωπικὸ τοῦ Τμήματος Ἀγγείων τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου γιὰ τὴν παροχὴ πληροφοριῶν καὶ φωτογραφιῶν². Ἰδιαίτερα, ὀφείλονται εὐχαριστίες στὸν Ἐφορο κ. Βασίλειο Πετράκο καὶ στὸ προσωπικὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Πειραιῶς ποὺ διευκόλυναν τὴ μακρόχρονη ἐργασία μου ἐκεῖ, εἰδικότερα στὴν κ. Ἰωάννα Διαμαντάκου καὶ στοὺς κυρίους Δημήτριο Κουτελιέρη καὶ Ἰωάννη Σιαμαντᾶ.

Τέλος, εὐχαριστίες ἐκφράζονται στὸν Διευθυντὴ τοῦ Γραφείου Δημοσιευμάτων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κ. Ἀντώνιο Χριστοδούλου, στὴν κ. Ἀργυρῶ Γιαννουλάκη ποὺ ἀνέλαβε τὴν καλλιτεχνικὴ ἐπιμέλεια τοῦ βιβλίου, καὶ ἰδιαίτερα στὴν κ. Κλειῶ Δάκαρη ποὺ εἶχε τὴν εὐθύνη τῆς ἔκδοσης καὶ τῆς ὁποίας ἡ βοήθεια ἦταν γιὰ μένα ἀνεκτίμητη.

Οἱ φωτογραφήσεις τῶν εὐρημάτων ποὺ δημοσιεύονται στοὺς πίνακες ὀφείλονται κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοὺς στὸν κ. Ἡλία Ἡλιάδη, καθὼς καὶ στοὺς κυρίους Μάκη Σκιαδαρέση καὶ Ἰωάννη Τσαγκάρη³. Τὰ σχέδια ποὺ συνοδεύουν τοὺς καταλόγους τῶν εὐρημάτων ὀφείλονται στὴν κ. Ἐλένη Βρανοπούλου καὶ στὸν κ. Στάθη Πισκαρδέλη⁴. Τοὺς εὐχαριστῶ ἐπίσης.

Α.Π.

2. Δημοσιεύονται στοὺς πίνακες 9, 35α, 39β, 40α, 50β (ΕΠ 2 καὶ 9).

3. Στὸν κ. Σκιαδαρέση ὀφείλονται οἱ φωτογραφίες τῶν πινάκων 10-11, 20 (Ε 78-79), 21 (Ε 71, 94-95), 27. Στὸν κ. Τσαγκάρη τῶν πινάκων 12, 13β, 14β, 15, 17, 21 (Ε 42, 126, 129), 26α, 28β, 33, 35β, 36, 39α, 40β, 41-42, 44-45, 50β (ΕΠ 1).

4. Στὴν κ. Βρανοπούλου ἀνήκουν τὰ σχέδια τοῦ ἐξωφύλλου καὶ τῶν εἰκόνων 3-4 καὶ 12-19.

Συντομογραφίες

Ἐκτὸς ἀπὸ τῆς καθιερωμένης συντομογραφίας ἀπὸ τὴν Archäologische Bibliographie τοῦ *JdI*, χρησιμοποιοῦνται καὶ οἱ ἀκόλουθοι:

- BREITENSTEIN N. BREITENSTEIN, *Catalogue of Terracottas, Cypriote, Greek, Etrusco-Italian and Roman, Danish National Museum* (1941).
- CAH *The Cambridge Ancient History* (1923-1939).
- GRAEF - LANGLOTZ I, II B. GRAEF - E. LANGLOTZ, *Die antiken Vasen von der Akropolis zu Athen I* (1925): II (1933).
- HADZISTELIOU-PRICE, *Kourotrophos Hesperia* Suppl. VII TH. HADZISTELIOU-PRICE, *Kourotrophos* (1978).
- Hesperia* Suppl. X G. R. DAVIDSON - D. BURR-THOMPSON, *Small Objects from the Pnyx I, Hesperia Supplement VII* (1943).
- HIGGINS, *BMC* I, II L. TALCOTT - B. PHILIPPAKI, *Small Objects from the Pnyx II, Hesperia Supplement X* (1956).
- HIGGINS, *Terracottas* R. A. HIGGINS, *Catalogue of Terracottas in the Department of Greek and Roman Antiquities, British Museum I* (1954): II (1959).
- JENKINS, *Dedalica* R. A. HIGGINS, *Greek Terracottas* (1967).
- KLEINER, *Tanagrafiguren* R. J. H. JENKINS, *Dedalica* (1936).
- METZGER, *Représentations* G. KLEINER, *Tanagrafiguren, JdI Ergänzungsheft 15* (1942).
- MOLLARD-BESQUES I, II, III H. METZGER, *Les représentations dans la céramique attique du IVe siècle* (1951).
- NEUTSCH, *Koroplastik* S. MOLLARD-BESQUES, *Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre cuite grecs, étrusques et romains, Musée national du Louvre I* (1954): II (1963): III (1972).
- NILSSON, *GGR* I³ B. NEUTSCH, *Studien zur vortanagraisch-attischen Koroplastik, JdI Ergänzungsheft 17* (1952).
- Olynthus* V, XIII M. NILSSON, *Geschichte der griechischen Religion* I³ (1967).
- ROSCHER, *Lexikon* I.1, II.2 D. M. ROBINSON, *Excavations at Olynthus V, Mosaics, Vases and Lamps of Olynthus Found in 1928 and 1931* (1933): XIII, *Vases Found in 1934 and 1938* (1950).
- TRUMPF W. H. ROSCHER, *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie* I.1 (1884-1890): II.2 (1894-1897).
- WINTER I, II M. TRUMPF-LYRITZAKI, *Griechische Figurenvasen des reichen Stils und der späten Klassik* (1969).
- F. WINTER, *Die Typen der figürlichen Terrakotten I-II* (1903).

Ἐπίσης οἱ συντομογραφίες EM καὶ ΜΠ δηλώνουν τὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο καὶ τὸ Μουσεῖο Πειραιῶς ἀντίστοιχα.

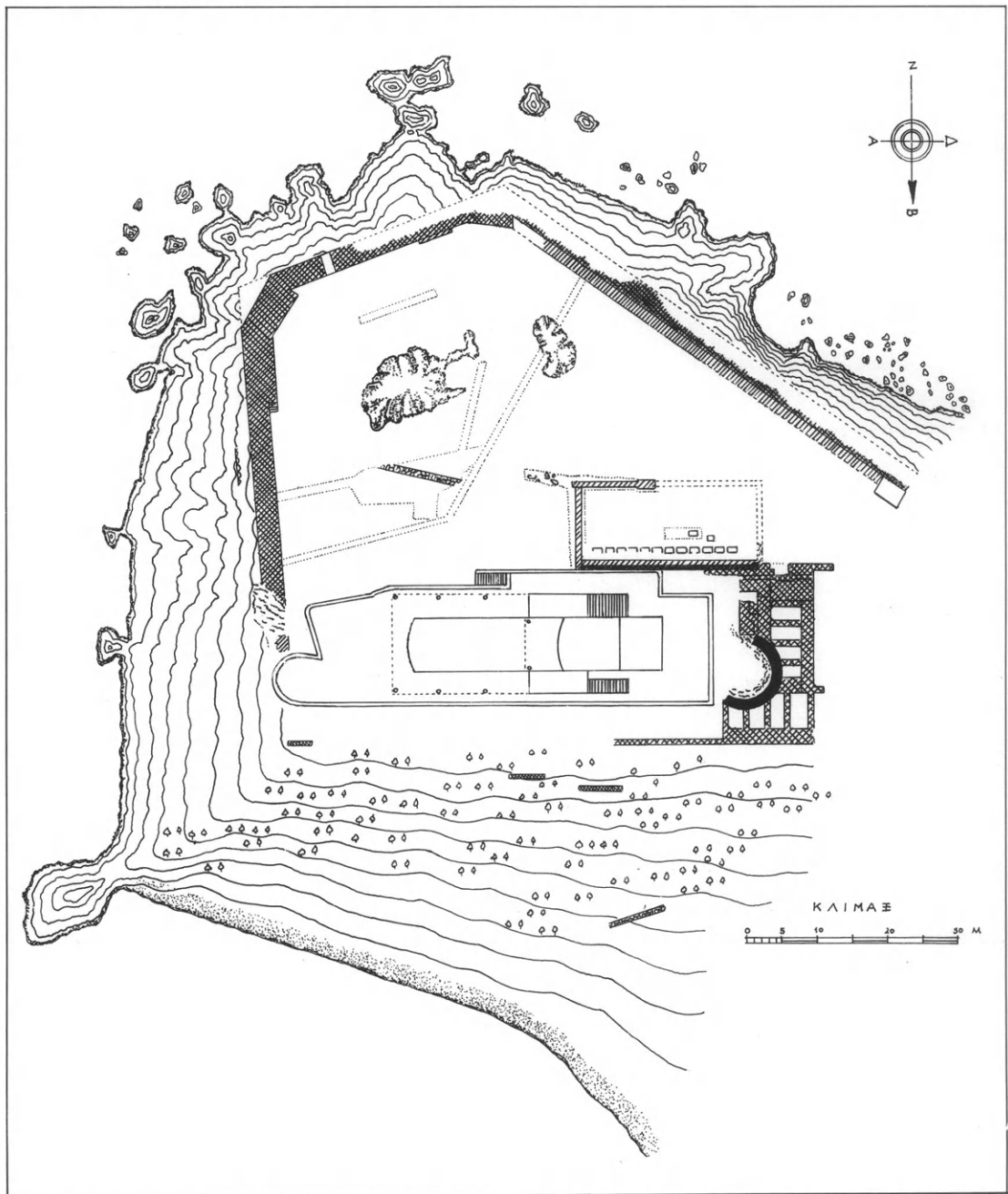
Ἐκπληρωθὴ τοῦ λιμανιοῦ τῆς Μουνιχίας καὶ τοῦ χώρου τοῦ ἱεροῦ ἀπὸ Β (1889. Ἀρχεῖο Ἰ. Μελετόπουλου).

Εισαγωγή

Ἡ ἔρευνα στὸ χῶρο τῆς χερσονήσου τῆς Μουνιχίας¹ ἔγινε τὸ καλοκαίρι τοῦ 1935, ἀπὸ τὸν τότε Ἐφορο Ἀρχαιοτήτων Ἴ. Θρεψιάδη. Στὸ ὑψηλότερο σημεῖο τοῦ λόφου, ποὺ δεσπόζει στὴ χερσόνησο, ἦταν κτισμένη ἡ ἔπαυλη τοῦ Ἀ. Κουμουνδούρου, ποὺ κατεδαφίσθηκε τὸ 1935 γιὰ νὰ ἀνεγερθεῖ στὴ θέση της τὸ κτήριο τοῦ Ναυτικοῦ Ὁμίλου Ἑλλάδος² (βλ. εἰκ. 1). «Ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ἐπὶ τοῦ λόφου Κουμουνδούρου ἔδωκεν», ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἴ.

1. Προτιμήθηκε ἡ γραφὴ μὲ -ι, κυρίως ἐπειδὴ ἡ λέξις παρουσιάζεται, σχεδὸν ἀποκλειστικά, μὲ αὐτὴ τὴν ὀρθογραφία στὶς ἀρχαῖες ἐπιγραφές (βλ. LIDDELL-SCOTT, λ. *Μουνυχία*). Ἡ γραφὴ μὲ -υ ἀκολουθήθηκε ἀπὸ τὰ μεταγενέστερα κείμενα. Ὁ L. THREATTE (*The Grammar of Attic Inscriptions* I, 1980, 264-265· *Hesperia* Suppl. XIX, 1982, 150) πιστεύει ὅτι ἡ γραφὴ μὲ -υ ὀφείλεται σὲ ἀφομοίωση τοῦ γειτονικοῦ -ου. Γιὰ τὸ θέμα, βλ. καὶ F. TH. GIGNAC, *A Grammar of the Greek Papyri of the Roman and Byzantine Periods* I (1976) 269-270. Κατὰ καιροὺς ἔχουν διατυπωθεῖ πολλὲς ἀπόψεις γιὰ τὴν ἐτυμολογία τῆς λέξεως, ποὺ συνοψίζονται σὲ τρεῖς κατηγορίες: α) Ἡ λέξις ἔχει ἑλληνικὴ προέλευση καὶ προέρχεται ἀπὸ τὸ μῶνος + -ιχος. Βλ. H. AHRENS, *RhM* 17, 1862, 364· A. KIESSLING - U. V. WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, *Aus Kydathen* (1880) 137-138. Γιὰ τὴν ἄποψη αὐτή, βλ. καὶ *Μέγα Ἐτυμολογικόν* 160, 46. β) Ἡ λέξις εἶναι σύνθετη ἀπὸ τὸ ἐπίθετο μῶνος + νυχία, δηλαδὴ Μουνονυχία > Μουνυχία καὶ χαρακτηρίζεται ὡς ἐπίθετο τῆς μόνῃ κυρίαρχο τῆς νύχτας. Βλ. H. AHRENS, *δ.π.* 362· *RE* XVI.1, 569, λ. *Munichion* (SONTHEIMER)· A. MOMMSEN, *Feste der Stadt Athen im Altertum* (1898) 452 σημ. 4· ROSCHER, *Lexikon* II.2, 3227, λ. *Munichia* (TÜMPEL). γ) Ἡ ἐτυμολογία, τέλος, τῆς λέξεως ἀναζητήθηκε σὲ ἄλλες γλῶσσες καὶ τῆς ἀποδόθηκε μὴ ἑλληνικὴ προέλευση, π.χ. σημιτικὴ (βλ. *RE* XVI.1, *δ.π.*· ROSCHER, *Lexikon* II.2, *δ.π.*· C. WACHSMUTH, *Die Stadt Athen im Altertum*, 1890, 138), φοινικικὴ (βλ. ROSCHER, *Lexikon* II.2, *δ.π.* καὶ E. CURTIUS - J. A. KAUPERT, *Karten von Attika* I, 1881, 26 (A. MILCHHÖFER)· C. WACHSMUTH, *δ.π.* σημ. 4), λελεγκικὴ καὶ ἐβραϊκὴ (βλ. C. WACHSMUTH, *δ.π.*). Βλ. ἐπίσης καὶ H. AHRENS, *δ.π.* (μῶνυξ).

2. Πρὶν ἀκόμη κτισθεῖ ἡ ἔπαυλη Κουμουνδούρου, φαίνεται ὅτι σώζονταν ἀρκετὰ ἐρείπια στὸ χῶρο. Ἦδη ἀπὸ τὸ 1687 σὲ χάρτη τοῦ Πειραιᾶ (E. N. ΣΟΦΟΥ, *AE* 1973, 253 καὶ 256) σημειώνονται ἐρείπια τείχους καὶ μὲ τὸ γράμμα V ἐρείπια τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος. Ὁ W. M. LEAKE (*The Topography of Athens*², 1841, 368, 385-386, 393 καὶ πίν. IV) ταυτίζει τὸ λιμάνι τῆς Ζέας μὲ τὸ λιμάνι τῆς Μουνιχίας, ἐνῶ τὸ δεύτερο (*δ.π.* 397-398) τὸ ὀνομάζει Φάληρο. Τὴν ἴδια ἄποψη, ποὺ εἶχαν διατυπώσει ἤδη οἱ J. SPON - G. WHELER (*Italienische, dalmatische, griechische und orientalische Reisebeschreibung* II, 1690, 21, 44), ἀκολουθεῖ καὶ ὁ H. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ (*Περὶ Πειραιῶς καὶ τῶν λιμένων αὐτοῦ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους*, 1898, 132). Ὁ W. M. Leake τὸ ναὸ τῆς Ἀρτέμιδος τὸν τοποθετεῖ στὸ μυθὸ τοῦ κόλπου τῆς Ζέας καὶ στὸ λόφο Κουμουνδούρου σημειώνει τὸν κυκλικὸ πύργο (βλ. Κεφ. Β, 42-44, 49) καὶ δύο τετράγωνα συστήματα ἐρειπίων (:). Οἱ E. CURTIUS - J. A. KAUPERT (*δ.π.* 13 κέ., 62, σχ. III) καὶ ἀργότερα ὁ W. JUDEICH (*Topographie von Athen*², 1931, 144 κέ., χάρτης III) σημειώνουν τὰ ἴδια ἀκριβῶς ἐρείπια ὄχρου καὶ τειχῶν, ὅπως ἀναφέρουν, στὴ θέση τοῦ ἱεροῦ. Βλ. ἐπίσης K. LEHMANN-HARTLEBEN, *Die antiken Hafenanlagen des Mittelmeeres* (1923) σχ. XII. Τὰ τεῖχη περικλείουν τὸ χῶρο ἀπὸ ὅλες τὶς πλευρὲς καὶ ἕνας βραχίονας προεκτείνεται στὴ βορειοανατολικὴ ἄκρη τῆς χερσονήσου. Πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτή, μέσα στὸν περίβολο τῶν τειχῶν τοποθετεῖται κάποιον κτίσμα (:). Ὁ περίβολος ἀποτελεῖται ἀπὸ πολλὰ σκέλη ποὺ γωνιάζουν καὶ σχηματίζουν ἕνα μεγάλο τετράγωνον σχεδόν, ποὺ προεκτείνεται πρὸς τὰ βορειοδυτικά.

Εικ. 1. Τὸ σχέδιο τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ χώρου, με τὴν κάτοψη τῶν λειψάνων καὶ τοῦ κτηρίου τοῦ Ναυτικοῦ Ὁμίλου (Ἰ. Θρεψιάδης, ΠΑΕ 1935, παρένθ. πίναξ).

Θρεψιάδης³, «υπόμνημα τοῦ γνωστοῦ ποιητοῦ κ. Ἀλεξάνδρου Φωτιάδου, ὑποβληθὲν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας καὶ περιλαμβάνον πολυτίμους πληροφορίας, συνοδευόμενον δὲ καὶ ἀπὸ δείγματα τυχαίων εὐρημάτων, γενομένων ἐπὶ τοῦ εἰρημένου χώρου καὶ περισυλλεγμένων ὑπὸ τοῦ κ. Φωτιάδου, ὅτε κατῴκει οὗτος ἐν τῇ ἐπαύλει τοῦ ἀειμνήστου Πρωθυπουργοῦ Ἀλεξάνδρου Κουμουνδούρου. Ἡ πώλησις τῆς περιοχῆς μετὰ τῆς ἐπαύλεως εἰς τὸν Ναυτικὸν Ὅμιλον τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ ὑπὸ τούτου κατεδάφισις τοῦ παλαιοῦ οἰκοδομήματος πρὸς ἀνεγερσιν νέου παρέσχον τὴν εὐκαιρίαν πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἐρεῦνης». Ἡ ἀνασκαφὴ ἦταν οὐσιαστικὰ σωστικὴ καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς διεξαγόταν ἐνῶ ἤδη εἶχε ἀρχίσει νὰ οἰκοδομεῖται τὸ κτήριον τοῦ Ναυτικοῦ Ὁμίλου, πὸ καταλαμβάνει τώρα τὸ ὑψηλότερον σημεῖον τοῦ λόφου. Ἀλλὰ καὶ στὴν ὑπόλοιπην περιοχὴν τῆς χερσονήσου εἶχαν ἀρχίσει νὰ γίνονται διάφορες διαμορφώσεις. Γιὰ τὸν παραπάνω λόγον, καθὼς καὶ ἀπὸ ἔλλειψιν χρημάτων, ἡ ἔρευνα δὲν ὀλοκληρώθηκε, κυρίως στὴν θέσιν τοῦ κτηρίου τοῦ Ναυτικοῦ Ὁμίλου, ὅπου οἱ προηγούμενες οἰκοδομήσεις εἶχαν ἐξαφανίσει ἤδη πολλὰς ἐνδείξεις. Ἀλλὰ καὶ στὸν ὑπόλοιπον ἄνδρον, νότια καὶ δυτικὰ τοῦ κτηρίου τοῦ Ὁμίλου, ὁ ὁποῖος διαμορφωνόταν σὲ δύο ἄνδρα (ὀνομάσθησαν ἀπὸ τὸν ἀνασκαφέα «πρῶτη» καὶ «δεύτερη πλατεία»), ἡ ἀνασκαφὴ ἔγινε μὲ τάφρους χωρὶς νὰ ὀλοκληρωθεῖ (πίν. 1α). Ἔτσι, σὲ ὀρισμένα μόνον σημεῖα ἔγινε περισσότερο ἐκτεταμένη καὶ συστηματικὴ ἔρευνα. Ὁ τρόπος καὶ οἱ συνθήκες τῆς ἀνασκαφῆς, καθὼς καὶ ἡ ἐκσκαφὴ μέρους τοῦ χώρου ἀπὸ ἀνειδίκευτους, εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα πολλὰ ἐπὶ μέρους τοπογραφικὰ ζητήματα τοῦ χώρου νὰ μένουν ἀδιευκρίνιστα, ὀρισμένα ἀπὸ τὰ ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα νὰ παρουσιάζονται ἀσαφῆ (σήμερα εἶναι ὀρατὰ μόνον τμῆμα τῶν τειχῶν καὶ τὸ ἐπάνω μέρος ἐνὸς κυκλικοῦ πύργου) καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ κινητὰ εὐρήματα νὰ σώζονται πολὺ ἀποσπασματικά. Ἡ «περιπλάνησις» τῶν εὐρημάτων ἐπίσης εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ μὴ γνωρίζουμε σήμερα τὸ εὖρημα στὸ σύνολόν του⁴.

Ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνασκαφὴ ἀκολούθησε μία σύντομη δημοσίευσιν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων καὶ μία δειγματοληπτικὴ παρουσίασις τῶν κινητῶν εὐρημάτων. Μὲ βάση τὰ εὐρήματα καὶ τὶς μαρτυρίες τῶν ἀρχαίων πηγῶν, ὁ ἀνασκαφέας ταύτισε τὸν ἄνδρον μὲ τὸν ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος Μουνιχίας⁵ («Ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι ἐν Καστέλλα τοῦ Πειραιῶς», ΠΑΕ 1935, 159-195). Τὴν παρουσίασιν τοῦ ἱεροῦ ἀκολούθησε ἡ δημοσίευσιν ὀστράκων τοῦ Ζωγράφου τῶν Γοργόνων ἀπὸ τὴν Σ. Καρούζου (ΑΜ 62, 1937, 132, ἀρ. 6, πίν. 64.2). Τὸ 1965 ἡ L. Kahil ἀνέφερε τὴν εὕρεσιν κρατηρίσκων στὸν ἱερὸν τῆς Μουνιχίας καὶ ἀπεικόνισε ἕνα ἀπὸ αὐτοὺς (βλ. Μέρους Β', 147-148, Κκ 1). Ὁ Γ. Σακελλαράκης ἐπίσης ἀναφέρει σὲ μελέτη του

3. ΠΑΕ 1935, 159-160.

4. Πιθανότατα, εὐρήματα βρίσκονται χωρὶς ἢ μὲ λανθασμένες ἐνδείξεις στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖον ἢ στὸ Μουσεῖον Πειραιῶς, ἂν καὶ στὸ τελευταῖον μία πρόχειρη ἔρευνα πὸ ἔγινε δὲν ἀπέδωσε. Μόνον σὲ δύο σκύφους (βλ. Μέρους Β', 132-133, Κκ 21-22), πὸ δὲν ἔφεραν ἐνδειξιν, κόλλησαν ὀστρακὰ πὸ προέρχονται ἀπὸ τὸν ἄνδρον τοῦ ἱεροῦ. Στάθηκε ὁμοῦς ἀδύνατον νὰ βρεθοῦν τὰ περισσότερα ἀντικείμενα πὸ δημοσίευσεν ὁ Ι. ΘΡΕΨΙΑΔΗΣ (δ.π. 159-195), καθὼς καὶ μερικὰ ὀστρακὰ πὸ δημοσίευσεν ἡ Σ. ΚΑΡΟΥΖΟΥ (δ.π.). Ἀλλὰ καὶ πολλὰς ἐνδείξεις τοῦ ὀλικοῦ πὸν βρίσκονται σὲ κιβώτια στὸ Μουσεῖον Πειραιῶς εἶναι ἀνακατεμένες.

5. Βλ. καὶ P. LEMERLE, BCH 59, 1935, 252· H. MEGAW, JHS 56, 1936, 142· G. KARO, AA 1936, 122-123. Παλαιότεροι ἐρευνητὲς τῆς περιοχῆς τοῦ Πειραιῶς τοποθετοῦσαν τὸν ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος στὸν λόφον τοῦ Προφήτη Ἡλία στὴν Καστέλλα, ἐνῶ στὴν περιοχὴν τοῦ ἱεροῦ σημειώνουν μόνον λείψανα ὀχυροῦ (βλ. H. N. ULRICHS, Topographie der Häfen von Athen, 1876, 666-667· W. JUDEICH, δ.π. 452). Ὁ W. Judeich τοποθετεῖ, μὲ ἐρωτηματικόν, τὸν ἱερὸν στὴν πλαγίαν τοῦ λόφου τοῦ Προφήτη Ἡλία καὶ μέσα στὸν ἱερὸν τὸ βωμὸν τῆς Φωσφόρου. Πλησιέστερα στὴν πραγματικὴν θέσιν τοῦ ἱεροῦ φαίνεται νὰ βρίσκονται ὁ A. MILCHHÖFER (E. CURTIUS - J. A. KAUPERT, δ.π. 61), πὸν τὸν τοποθετεῖ στὴν νότιαν κλιτὸν τῆς Καστέλλας.

ένα μυκηναϊκό σφραγιδόλιθο (βλ. Μέρος Β', 178, MA 17). Το υπόλοιπο ύλικό παραμένει ως σήμερα άδημοσίευτο. Το μεγαλύτερο μέρος του βρίσκεται στο Μουσείο Πειραιώς, ενώ ένας μικρός αριθμός αντικειμένων παραμένει ακόμη στο Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, όπου είχαν αρχικά μεταφερθεί όλα τα εύρηματα.

Το ύλικό από το ιερό της Μουνιχίας είναι πολυπληθέστατο και πολύμορφο. Περιλαμβάνει περισσότερα από 10.000 όστρακα άγγείων, πήλινα ειδώλια, γλυπτά, επιγραφές και διάφορα μικροαντικείμενα. Η έποπτεία και η μελέτη του ύλικού στο σύνολό του στάθηκε δυσχερής, μακρόχρονη και επίπονη, εξαιτίας του πλήθους, της ποικιλίας και της άποσπασματικής κατάστασης των αντικειμένων, καθώς και των τεχνικής φύσης προβλημάτων που παρουσιάστηκαν. Έτσι, ομάδες εύρημάτων των όποιων η μελέτη και η παρουσίαση αναμφίβολα θα συνέβαλλε στην έρευνα του είδους τους, ειδικότερα για την περιοχή της Αττικής, δέν στάθηκε δυνατό να περιληφθούν στην παρούσα μελέτη. Το ύλικό αυτό θα παρουσιασθεί αναλυτικά σε προσεχείς έργασίες.

Στην προκείμενη έργασία, πέρα από τη δημοσίευση μεγάλου μέρους των εύρημάτων, επιχειρήθηκε, με βάση τα στοιχεία που προκύπτουν από την ως τώρα μελέτη του ύλικού και τη σχετική γραπτή παράδοση, η έρευνα της διαμόρφωσης και της ιστορίας του χώρου, καθώς και ο καθορισμός της λατρείας και της φύσης της λατρευόμενης θεάς. Με βασικό κριτήριο τη συμβολή στο σκοπό αυτό έγινε και η έπιλογή του ύλικού που παρουσιάζεται.

Η έργασία που ακολουθεί αποτελείται από δύο μέρη. Το Μέρος Α' περιλαμβάνει τέσσερα κεφάλαια.

Στο πρώτο κεφάλαιο (Α) παρουσιάζονται σε δύο ένότητες οί γραπτές πηγές που αναφέρονται στο ιερό και στη λατρεία της θεάς. Στην πρώτη ένότητα δίνεται ο κατάλογος των σχετικών κειμένων. Η παρουσίαση των μαρτυριών αυτών διαρθρώνεται σε τρεις ομάδες, κατά μία όσο το δυνατόν αντικειμενικότερη χρονολογική σειρά. Στη δεύτερη ένότητα υπομνηματίζονται τα σχετικά κείμενα και ακολουθούν οί παρατηρήσεις που προκύπτουν από τη μελέτη τους.

Το δεύτερο κεφάλαιο (Β) πραγματεύεται τη μορφή του ιεροῦ. Παρουσιάζονται τα αρχιτεκτονικά λείψανα, με βάση τα όποια, σε συνδυασμό με τις σχετικές γραπτές μαρτυρίες, συζητείται η μορφή του ιεροῦ και όπου είναι δυνατό επιχειρείται αναπαράσταση. Με κριτήριο τη συμβολή στη διερεύνηση της μορφής του ιεροῦ θεωρήθηκε ότι και τα κινητά αρχιτεκτονικά εύρηματα είναι σκόπιμο να εξετασθούν στο κεφάλαιο αυτό, και όχι ως ιδιαίτερη ομάδα στους καταλόγους των εύρημάτων του Μέρους Β' της μελέτης.

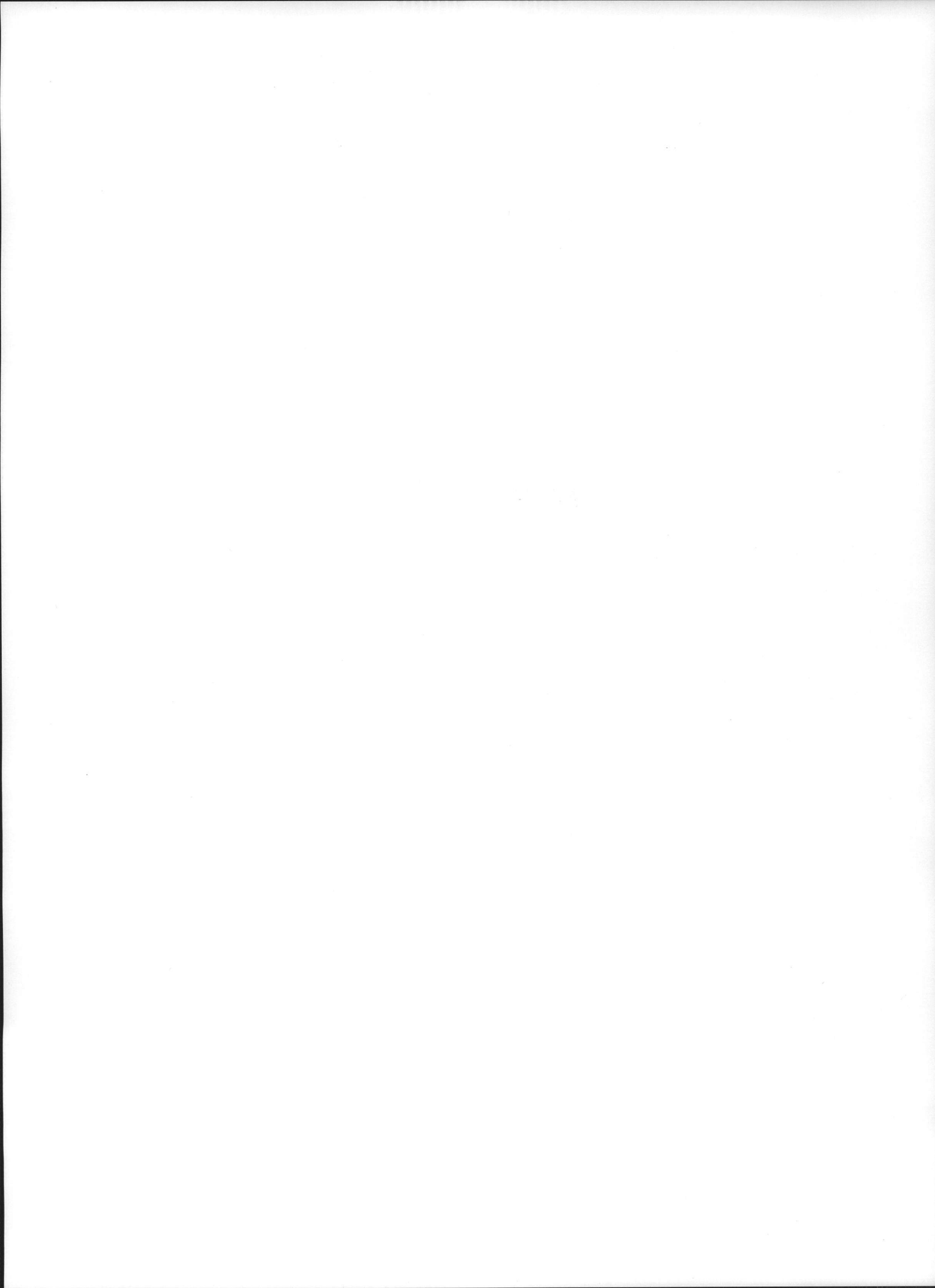
Στο τρίτο κεφάλαιο (Γ) εξετάζονται τα εύρηματα από το ιερό. Το κεφάλαιο χωρίζεται σε έπτά επί μέρους ένότητες: Γλυπτά (I), Ειδώλια (II), Πίνακες (III), Κεραμική (IV.1-3), Μεταλλικά αντικείμενα (V), Μικροαντικείμενα (VI) και Έπιγραφές (VII). Στην πρώτη ένότητα παρουσιάζονται τα γλυπτά, που άλλωστε είναι ελάχιστα, και συζητούνται τα ζητήματα των γλυπτών αναθημάτων του ιεροῦ. Η δεύτερη ένότητα αναφέρεται στα αντικείμενα κοροπλαστικής από το ιερό. Προτάσσεται ένα σύντομο χρονολογικό και τυπολογικό διάγραμμα των εύρημάτων και ακολούθως συζητούνται τα στοιχεία που προκύπτουν από τη μελέτη της κοροπλαστικής και ειδικότερα όσα συμβάλλουν στην έρευνα της λατρείας. Στην τρίτη ένότητα εξετάζονται τα λιγοστά θραύσματα από πήλινους πίνακες, ανάγλυφους και γραπούς. Στην τέταρτη ένότητα, που χωρίζεται σε τρία μέρη, παρουσιάζεται η κεραμική. Στο πρώτο μέρος γίνεται μία συνοπτική παρουσίαση των όστράκων και των άγγείων, σε ειδολογική και χρονολογική βάση. Η έρευνα έπιμένει κυρίως στα εύρηματα που παρουσιάζουν θρησκευολογικό ένδιαφέρον. Το δεύτερο μέρος περιλαμβάνει πλήρη παρουσίαση και μελέτη μιας ιδιόμορφης ομάδας άγγείων, των κρατηρίσκων, ενώ στο τρίτο μέρος εξετάζονται τα πλαστικά άγγεία, με

τὴν ἴδια μέθοδο πού ἐξετάσθηκαν καὶ τὰ ἀντικείμενα τῆς κοροπλαστικῆς. Ἀκολουθεῖ, στὴν πέμπτη ἐνότητα, ἡ παρουσίαση τῶν κυριότερων μεταλλικῶν ἀντικειμένων. Στὴν ἕκτη καὶ ἑβδόμη ἐνότητα ἐξετάζονται ἀντίστοιχα τὰ ὑπόλοιπα μικροαντικείμενα καὶ ὅσα θραύσματα ἐπιγραφῶν παρουσιάζουν κάποιο ἐνδιαφέρον ἀπὸ θρησκευολογικὴ ἄποψη.

Στὸ τελευταῖο κεφάλαιο (Δ) συνοψίζονται τὰ στοιχεῖα, οἱ παρατηρήσεις καὶ τὰ συμπεράσματα πού προκύπτουν ἀπὸ τὰ προηγούμενα κεφάλαια, καὶ συζητοῦνται ἡ ἱστορία τοῦ ἱεροῦ, ἡ λατρεία τῆς θεᾶς, καθὼς καὶ οἱ ιδιότητες καὶ ἡ φύση τῆς.

Τὸ Μέρος Β' περιλαμβάνει σὲ ἑπτὰ ἐπὶ μέρους ἐνότητες τοὺς καταλόγους τῶν ἀντικειμένων πού συζητοῦνται στὸ Μέρος Α' τοῦ κειμένου (382 ἀντικείμενα): I. Γλυπτὰ (Γ 1-16)· II. Εἰδῶλια (Ε 1-139)· III. Πίνακες (Π 1-4)· IV. Κεραμικὴ. 1. Ἀγγεῖα (Κα 1-85), 2. Κρατηρίσκοι (Κκ 1-57), 3. Πλαστικὰ ἀγγεῖα (Κπ 1-27)· V. Μεταλλικὰ ἀντικείμενα (Μ 1-24)· VI. Μικροαντικείμενα (ΜΑ 1-21)· VII. Ἐπιγραφές (ΕΠ 1-9). Στὶς ἐνότητες II καὶ IV.2, εἰδικότερα, τὰ ἀντικείμενα παρατίθενται μὲ βάση τὴ σειρά ἀναφορᾶς τους στὶς ἀντίστοιχες ἐνότητες τοῦ Μέρους Α' καὶ ἐντάσσονται σὲ ὁμάδες. Σὲ κάθε ὁμάδα ἀκολουθεῖται μία, ὅσο γίνεται συνεπέστερη, χρονολογικὴ κατάταξη. Στὴν ἐνότητα IV.3 τὰ θραύσματα ταξινομοῦνται μὲ χρονολογικὴ σειρά σὲ κατηγορίες: ἀνδρικές μορφές, μορφές ἀγοριῶν, γυναικεῖες μορφές, συμπλέγματα, κεφάλια μορφῶν, μέλη σωμάτων καὶ διάφορα θραύσματα.

ΜΕΡΟΣ Α΄

A. Οί γραπτές πηγές

Οί γραπτές πηγές, πού ἀναφέρονται στοῦ ἱεροῦ καὶ στὴ λατρεία τῆς Ἀρτέμιδος Μουνιχίας, μποροῦν νὰ καταταγοῦν σύμφωνα μὲ τὸ περιεχόμενό τους σὲ τρεῖς ομάδες. Στὴν πρώτη ἀναφέρονται οἱ μαρτυρίες γιὰ τὴν τοπογραφία τῆς περιοχῆς γενικὰ καὶ γιὰ τὸ ἱερὸ εἰδικότερα. Στὴ δεύτερη ομάδα ὑπάγονται μαρτυρίες σχετικὲς μὲ τὴν ἴδρυση καὶ τὸν ἰδρυτὴ τοῦ ἱεροῦ. Στὴν τρίτη περιλαμβάνονται οἱ πληροφορίες γενικὰ γιὰ τὴ θεὰ τῆς Μουνιχίας καὶ τὴ λατρεία της. Σὲ ξεχωριστὲς ἐνότητες συγκεντρώνονται οἱ μαρτυρίες τῶν γραπτῶν πηγῶν ἀναφορικὰ μὲ δύο εἰδικότερα ζητήματα τῆς λατρείας τῆς Ἀρτέμιδος Μουνιχίας, τὴν ἀρκτεία καὶ ἓνα εἶδος προσφορῶν, τοὺς ἀμφιφῶντες. Στὴν ἐξέταση τῶν σχετικῶν ζητημάτων οἱ ἀναφορὲς συμπληρώνονται μὲ παραπομπὲς καὶ σὲ ἄλλες πηγές.

I. Ἀναφορὲς γιὰ τὴν τοπογραφία τῆς περιοχῆς καὶ τὸ ἱερὸ

1. Θραῦσμα ἀγγείου, ΜΠ 5470.
Βλ. Μέρος Β', 179, ΕΠ 1.
2. Ἡροδότου *Ἱστορίαι* 8, 77 (ἔκδ. C. Hude, τ. 2, 1970).
*Ἄλλ' ὅταν Ἀρτέμιδος χρυσαόρου ἱερὸν ἀκτὴν
νηυσὶ γεφυρώσῃ καὶ εἰναλίην Κυνόσουραν, [...]*
Οἱ παραπάνω στίχοι ἀποτελοῦν μέρος τοῦ χρησιμοῦ τοῦ μάντη Βάκιδος, πού εἶχε δοθεῖ στοὺς Ἀθηναίους πρὶν ἀπὸ τὴ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας.
3. Θραῦσμα ἀπὸ τὸ χεῖλος κιονωτοῦ κρατήρα, ΕΜ 20577.
Βλ. Μέρος Β', 179-180, ΕΠ 2.
4. Εὐριπίδου *Ἰππόλυτος* 761-763 (ἔκδ. W. S. Barrett, *Euripides Hippolytos*, 1964).
*Μουνίχου τ' ἀκταῖσιν ἐκ-
δήσαντο πλεκτὰς πεισμάτων
ἀρχὰς ἐπ' ἀπίρου τε γὰς ἔβασαν.*
428 π.Χ.
Στοὺς στίχους αὐτοὺς ὁ χορὸς ἀναφέρεται στὴν ἄφιξη τῆς Φαίδρας στὴν Ἀθήνα καὶ συγκεκριμένα στὴν ἀποβίβασή της στοῦ λιμάνι τῆς Μουνιχίας.
5. Σχόλ. Εὐριπίδου *Ἰππόλυτος* 761-763 (ἔκδ. E. Schwartz, *Scholia in Euripidem* II, 1891, 95).
*Μουνύχιος δὲ λιμὴν τῆς Ἀττικῆς. ὅπηνίκα δὲ ἐν τῷ Μουνυχίῳ λιμένι παρέβαλον τὰς
ἀρχὰς τῶν σχοινίων καὶ ἔδησαν ἐν αὐτῷ καὶ ἐξέβησαν ἐν τῇ γῇ, τὸ τμηκαῦτα ἢ Ἀφρο-
δίτη κακὸν ἔρωτα ἔπεμψε τῇ ἐμῇ δεσποίνῃ.*

6. Λυσίου κατά Ἀγοράτου 24, 29 καὶ 52 (ἔκδ. C. Hude, 1978).
*ὁ δὲ Ἀγόρατος καὶ οἱ ἐγγυηταὶ καθίζουσιν ἐπὶ τὸν βωμὸν Μουνιχίασιν·
 Ἐπειδὴ τοίνυν τοῦτο τὸ ψήφισμα ἐψηφίσθη καὶ ἦλθον οἱ ἐκ τῆς βουλῆς Μουνιχίαζε,
 ἐκὼν ἀνέστη Ἀγόρατος ἀπὸ τοῦ βωμοῦ· καίτοι νῦν γε βία φησὶν ἀφαιρεθῆναι.
 [...] ὅτ' ἐπὶ τοῦ βωμοῦ ἐκάθητο Μουνιχίασι, [...]*
 399 π.Χ.
7. Ξενοφῶντος Ἑλληνικὰ II, IV, 11 (ἔκδ. E. C. Marchant, 1953).
*Οἱ δὲ ἀπὸ Φυλῆς [...] συνεσπειράθησαν ἐπὶ τὴν Μουνιχίαν. οἱ δ' ἐκ τοῦ ἄστεως εἰς τὴν
 Ἴπποδάμειον ἀγορὰν ἐλθόντες πρῶτον μὲν συνετάξαντο, ὥστε ἐμπλήσαι τὴν ὁδὸν ἢ
 φέροι πρὸς τε τὸ ἱερόν τῆς Μουνιχίας Ἀρτέμιδος καὶ τὸ Βενδίδειον· καὶ ἐγένοντο βάθος
 οὐκ ἔλαττον ἢ ἐπὶ πεντήκοντα ἀσπίδων.*
8. Δημοσθένους Λόγοι XVIII, 107 (ἔκδ. S. H. Butcher, τ. 1, 1938).
*[...] οὐχ ἰκετηρίαν ἔθηκε τριήραρχος οὐδεὶς πάποθ' ὡς ἀδικούμενος παρ' ὑμῖν, οὐκ ἐν
 Μουνιχίας ἐκαθέζετο [...]*
 330 π.Χ.
9. Σχόλ. Δημοσθένους Λόγοι XVIII, 107.
 α. Μουνιχία: Δημοσθένους ἐν τῷ ὑπὲρ Κτησιφῶντος. τόπος παραθαλάσσιος ἐν τῇ Ἀτ-
 τικῇ. Ἑλλάνικος δὲ ἐν β' Ἀθίδος (FGrH I, 4 F 42a) ὠνομάσθαι φησὶν ἀπὸ Μουνύ-
 χου τινὸς βασιλέως τοῦ Παντακλέους (Φωτίου Λεξικὸν 276, 17· Σούδα μ 1288-1289).
 β. [...] οὐκ ἐν Μουνιχία ἐκαθέζετο. σημαίνει δ' ὅτι ἰκέτης ἦν ὁ τριήραρχος (G. Dindorf,
Scholia in Demosthenem VIII, 1851, 262, 11).
 γ. ἐν Μουνιχία. Μουνιχία τόπος περὶ τὸν Πειραιᾶ, ἔνθα ἐστὶν ἱερόν Μουνιχίας Ἀρτέ-
 μιδος· ἀκεῖ ἔφευγον οἵτινες τῶν τριηράρχων ἠδικοῦντο, ἢ ναῦται, ἢ τινες τῶν ἐξετα-
 ζομένων ἐν τῷ Πειραιεῖ. ἐκλήθη δὲ Μουνιχία, ὡς φησὶν ὁ Διόδωρος, παραφέρων τὰ
 Ἑλλανίκου, λέγων ὡς ὅτι Θρακῆς ποτε στρατεύσαντες κατὰ τῶν οἰκούντων τὸν Μινύ-
 ειον Ὀρχομενὸν τὸν τῆς Βοιωτίας ἐξέβαλον αὐτοὺς ἐκεῖθεν· οἱ δὲ ἐξαναστάντες ἦλθον
 εἰς Ἀθήνας ἐπὶ Μουνύχου βασιλέως· ὁ δὲ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς οἰκῆσαι τὸν τόπον τοῦ-
 τον, τὴν Μουνιχίαν, ὅστις οὕτως ὠνομάσθη παρ' αὐτῶν πρὸς τιμὴν τοῦ βασιλέως
 (G. Dindorf, ὁ.π. 262, 17).
 Βλ. καὶ FGrH I, 4 F 42b.
10. Τμήμα ἐπιγραφῆς, ΜΠ 5476.
 Βλ. Μέρος Β', 182-183, ΕΠ 8.
11. Ἀνώνυμος Περιηγητής, Πάπυρος Hawara 80/1, 11-13 (FGrH III, 369· δημοσιεύθηκε γιὰ
 πρώτη φορά ἀπὸ τὸν U. Wilcken, AA 1889, 153-154).
*ἐν δὲ τῇ Μουν[ιχίαι τὸ περι]-
 βόητόν ἐστιν Ἀρτέμιδος [ἱερόν περι]-
 τετει[χι]σμένον μελιστ[...]*
 3ος π.Χ. αἰ.
12. Σχόλ. Καλλιμάχου Ὕμνος 3, 259 (ἔκδ. R. Pfeiffer, Callimachus, τ. 2, 1953).
*Μουνιχίη: ἦτοι Ἀττικὴ Μουνιχία γὰρ ἐστὶ μέρος τοῦ Πειραιῶς τοῦ λιμένος τῶν Ἀθη-
 νῶν.*

13. Διόδωρος Σικελιώτης XIV, 33, 2-3 (έκδ. F. Vogel, 1893).
 [...] ὁ Θρασύβουλος [...] κατελάβατο τὴν Μουνυχίαν, λόφον ἔρημον καὶ καρτερόν, [...] οἱ μὲν τύραννοι τοῖς πλήθεσιν ὑπερεῖχον, οἱ δὲ φυγάδες τῆ τῶν τόπων ὄχυρότητι.
 1ος π.Χ. αἰ.
 Ὁ Διόδωρος ἀναφέρεται στὴν κατάληψη τῆς Μουνυχίας ἀπὸ τὸν Θρασύβουλο (403/2 π.Χ.). Βλ. ἐπίσης XX, 45, 6.
14. Στράβων 9, 15 (έκδ. A. Meineke, 1853).
 Λόφος δ' ἐστὶν ἡ Μουνυχία χερρονησιάζων καὶ κοῖλος καὶ ὑπόνομος πολὺ μέρος φύσει τε καὶ ἐπίτηδες ὥστ' οἰκήσεις δέχεσθαι, στομίῳ δὲ μικρῷ τὴν εἴσοδον ἔχων. ὑποπίπτουσι δ' αὐτῷ λιμένες τρεῖς. τὸ μὲν οὖν παλαιὸν ἐτετεῖχιστο καὶ συνώκιστο ἡ Μουνυχία παραπλησίως ὥσπερ ἡ τῶν Ῥοδίων πόλις, [...] οἱ δὲ πολλοὶ πόλεμοι τὸ τεῖχος κατήρειψαν καὶ τὸ τῆς Μουνυχίας ἔρυμα, τὸν τε Πειραιᾶ συνέστειλαν εἰς ὀλίγην κατοικίαν τὴν περὶ τοὺς λιμένας καὶ τὸ ἱερόν τοῦ Διὸς τοῦ σωτήρος.
 1ος π.Χ.-1ος μ.Χ. αἰ.
15. Ἄρποκρατίων 207, 1 (έκδ. G. Dindorf, 1853).
 Μουνυχία: Δημοσθένης ἐν τῷ ὑπὲρ Κτησιφῶντος. τόπος παραθαλάσσιος ἐν τῇ Ἀττικῇ. Ἑλλάνικος δὲ ἐν β' Ἀθίδος ἠνομάσθαι φησὶν ἀπὸ Μουνύχου τινὸς βασιλέως τοῦ Παντακλέους (FGrH III, 323a F 5).
 1ος ἢ 2ος μ.Χ. αἰ.
16. Πausanίας I, 1, 4 (έκδ. Fr. Spiro, 1903).
 [...] ὁ μὲν ἐπὶ Μουνυχίᾳ λιμὴν καὶ Μουνυχίας ναὸς Ἀρτέμιδος, [...]
 2ος μ.Χ. αἰ.
17. Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως Στρωματεῖς I, 24, 163, 2 (έκδ. O. Stählin, 1906).
 τῷ Θρασυβούλῳ νύκτωρ ἀσελήνου καὶ δυσχειμέρου τοῦ καταστήματος γεγονότος πῦρ ἐωρᾶτο προηγούμενον, ὅπερ αὐτοὺς ἀπταίστως προπέμψαν κατὰ τὴν Μουνυχίαν ἐξέλιπεν, ἔνθα νῦν ὁ τῆς Φωσφόρου βωμὸς ἐστι.
 2ος-3ος μ.Χ. αἰ.
 Τὸ χωρίο ἀναφέρεται στὴν κάθοδο τῶν δημοκρατικῶν ἀπὸ τὸ φρούριο τῆς Φυλῆς καὶ στὴν κατάληψη τῆς ὄχυρῆς θέσης τῆς Μουνυχίας, κατὰ τὰ γεγονότα τοῦ 403/2 π.Χ., μὲ ὁδηγὸ τὸν πύρινο στύλο (δ.π. 163, 6: σημαίνει δὲ ὁ στῦλος τὸ ἀνεϊκόνιστον τοῦ Θεοῦ).
18. Σχόλ. Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως Προτρεπτικὸς 37, 3 (έκδ. O. Stählin, 1905, 311).
 Μουνυχία Ἀρτεμις ἐν τῷ Πειραιεῖ τιμᾶται καὶ ἀπ' αὐτῆς μέρος τοῦ λιμένος Μουνύχιον ἠνόμασται.
19. Τιμαίου Λεξικὸν πλατωνικὸν (έκδ. D. Ruhnken, 1828, 153).
 Μουνυχία καὶ Ζεῖα. λιμένες ἕτεροι τοῦ Πειραιέως.
 4ος μ.Χ. αἰ.
 Βλ. καὶ Φωτίου Λεξικὸν 276, 16 (έκδ. R. Porson, 1823).
20. Λιβανίου Λόγοι V, 30 (έκδ. R. Foerster, 1903).
 δνοῖν δὲ ὄντων σφίσι πλείστου ἀξίον χωρίον, Πειραιῶς τε καὶ τῆς ἀκροπόλεως, ἡ μὲν ἐστὶ τῆς Ἀθηνᾶς, ὁ δὲ τῆς Ἀρτέμιδος.
 314-393 μ.Χ.

21. Στέφανος Βυζάντιος (ἔκδ. Α. Meineke, 1849, 458).
Μουνυχία, λιμὴν Ἀττικῆς, ἀπὸ Μουνύχου. καὶ ἱερὸν Μουνυχίας Ἀρτέμιδος. ὁ οἰκῆτωρ Μουνύχιος καὶ Μουνυχιάς.
 6ος μ.Χ. αἰ.
22. Φωτίου Λεξικὸν 276, 23-26 (ἔκδ. R. Porson, 1823).
Μουνυχιῶν· καὶ οὗτος μὴν Ἀθήνησι δέκατος· ἀνομάσθη δὲ ἀπὸ τῆς ἐν Μουνυχίαι Ἀρτέμιδος· ἥρωος τινὸς καθιερώσαντος αὐτήν· ἐπὶ τῶι τοῦ Πειραιῶς ἀκρωτηρίωι ἐν τῶι μηνὶ τούτῳ·
 9ος μ.Χ. αἰ.
23. Bekker, *Anecdota Graeca* I (1814) 279, 23-25.
Μουνυχία· τόπος ἐστὶ τοῦ Πειραιῶς, ἀπὸ Μουνυχίας Ἀρτέμιδος, ἣτις οὕτως ἀνομάσθη ἀπὸ Μουνύχου τοῦ Παντακλέους (βλ. καὶ Φωτίου Λεξικὸν 276, 13-15, ἔκδ. R. Porson).

II. Ὁ ἰδρυτὴς καὶ ἡ ἴδρυση τοῦ ἱεροῦ

24. Ἐπιγραφή.
 IG II² 4590.
 [Νι]κ[σ]φ[ι]λ[ος]
 Ἐπιχάρμου
 ἀνέθηκεν
 Μουνίχῳι.
 Μέσα 4ου π.Χ. αἰ.
 Ἡ ἐπιγραφή ἦταν χαραγμένη σὲ κομμάτι μαρμάρου, ποὺ εἶχε κτισθεῖ σὲ μεταγενέστερα χρόνια στὰ θεμέλια κτηρίου, κοντὰ στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου στὸν Πειραιά. Σήμερα εἶναι χαμένο.
25. Ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή. Ἀθήνα, Μουσεῖο Κεραμικοῦ Ἰνν. I 64.
 [Αἰ]αντίδος ἔφηβ[οι οἱ]
 ἐπὶ Νικοκράτους ἄρχοντ[ος]
 [κ]αὶ σωφρονιστῆς Ἐπιχάρης
 Ἐπιγένους Οἰναῖος λαμπάδι
 νικήσαντες ἥρωι Μουνίχῳι
 vacat ἀνέθεσαν vacat
 Οἰναῖοι vacat
 [Π]ολυμήδης Πολυφίλου |||||
 [κα]ὶ Πυθόδωρ[ος Ἀπ]ολλοδώρου
 333/32 π.Χ.
 Chr. Habicht, *AM* 76, 1961, 143-146, Beil. 75.1· M. Guarducci, *Epigrafia Greca* II (1969) 389 σημ. 1· *SEG XXI*, 1965, 680· O. W. Reinmuth, *The Ephebic Inscriptions of the Fourth Century B.C.*, *Mnemosyne* Suppl. XIV, 1971, 17-19, πίν. VI.
 Ἡ βάση, ἐπάνω στὴν ὁποία εἶναι χαραγμένη ἡ ἐπιγραφή, βρέθηκε στὸν Κεραμικό, σὲ βόθρο νότια τῶν προπυλαίων τοῦ Πομπείου. Στὴν ἐπάνω πλευρά της ἦταν στερεωμένο τὸ ἀνάθημα πρὸς τὸν ἥρωα Μούνιχο, τῶν ἐφήβων τῆς Αἰαντίδος φυλῆς ποὺ νίκησαν σὲ λαμπαδηδρομία. Κατὰ τὸν O. W. Reinmuth ὁ ἥρωας Μούνιχος ἦταν ὁ ἐπώνυμος τῆς κήλι-

κίας» τῶν ἐφήβων ποὺ ἄρχισαν τὴν ἐκπαίδευσή τους ἐπὶ ἄρχοντος Νικοκράτους. Γιά τὸν Μούνιχο καὶ τὴν ἴδρυση τοῦ ἱεροῦ, βλ. ἐπίσης παραπάνω ἀρ. 9, 22 καὶ παρακάτω ἀρ. 52. Ὁ Μούνιχος ὡς ἀττικὸς ἥρωας εἰκονίζεται σὲ μία ἐρυθρόμορφη ἀρυβαλλοειδῆ λήκυθο τοῦ ἀγγειογράφου Αἴσονος, στὴ Νεάπολη (Mus. Naz. RC 293· Beazley, *ARV*² 1174, 6). Συμμετέχει μαζί μὲ ἄλλους ἥρωες στὴν Ἀμαζονομαχία καὶ ταυτίζεται μὲ ἐπιγραφή (*MONIXOΣ*).

26. Θραῦσμα κεραμίδας, EM 20576.
Βλ. Μέρος Β', 183, ΕΠ 9.

III. Ἀναφορὲς στὴ Μουνιχία Ἄρτεμι καὶ στὴ λατρεία της

27. Θραῦσματα ἐπιγραφῆς. Ἀθήνα, Ἐπιγραφικὸ Μουσεῖο 6701.
*IG I*² 310, στήλ. I στ. 50· στήλ. IV στ. 276-277 (*IG I*³ 383 στ. 313, 382)
[Ἀρτέμιδος Μ]ονιχ[ί]ας
Ἀρτέμιδ[ί]- -
Μονιχία[ί]
429/28 π.Χ.
Στὸ κείμενο ἀναφέρεται μόνο τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἐπίθετο τῆς θεᾶς.
28. Ἐπιγραφή. Ἀθήνα, Ἐπιγραφικὸ Μουσεῖο 6741.
*IG I*² 324 στ. 88 (*IG I*³ 369 στ. 63, 83· *SEG XXII*, 1967, 47).
[Ἀρτέμιδος Μονιχί] <α>ς (ὄ.π. 63).
Ἀρτέμιδος Μονιχίας (ὄ.π. 83).
426/25-423/22 π.Χ.
29. Ἐπιγραφή. Μουσεῖο J. Paul Getty, Malibu.
Μονιχιῶνος. Ἀρτέμιδι Μονι[χίαι τέλ]-
εον, ἐς Πυθίῳ Ἀπόλλωνος τρί[ττοαν, Κορ]-
οτρόφωι. . . .
400-350 π.Χ.
SEG XXVI, 1976, 136, στήλ. I στ. 40-43. Γιά τὴ συμπλήρωση τῶν στίχων 40-41, βλ. ἐπίσης *SEG XXVIII*, 1978, 111 στ. 40-41· *SEG XXX*, 1980, 100.
30. Θραῦσμα ἐπιγραφῆς, ΜΠ 5471.
Βλ. Μέρος Β', 180, ΕΠ 3.
31. Θραῦσμα ἐπιγραφῆς, ΜΠ 5473.
Βλ. Μέρος Β', 180-181, ΕΠ 5.
32. Θραῦσμα ἐπιγραφῆς, ΜΠ 5474.
Βλ. Μέρος Β', 181, ΕΠ 6.
33. Τμῆμα ἐπιγραφῆς, ΜΠ 5472.
Βλ. Μέρος Β', 180, ΕΠ 4.
34. Θραῦσμα ἐπιγραφῆς, ΜΠ 5475.
Βλ. Μέρος Β', 181-182, ΕΠ 7.

35. Ἐνεπίγραφη βάση ἀγάλματος. Ἀθήνα, Μουσείο Ἀγορᾶς I 2920.

-----]δ[-----

[. . .^c.⁸ Διον]υσοδώρον [- - - - -

[ψηφισαμένο]ν τοῦ δήμ[ου - - - -]

[Ἀρτέμιδι Μου]νιχία[ι ἀνέθηκ - -]

4ος π.Χ. αἰ.

B. D. Meritt, *Hesperia* 29, 1960, 57, ἀρ. 84· *SEG* XIX, 1963, 219.

Ἡ βάση δὲν μπορεῖ μὲ βεβαιότητα νὰ σχετισθεῖ μὲ τὴν Ἀρτεμι Μουνιχία, ἀφοῦ ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι τόσο ἐλλιπής.

36. Καλλιμάχου Ὕμνος 3, 259 (ἐκδ. R. Pfeiffer, *Callimachus*, τ. 2, 1953).

πότνια Μουνιχίη λιμενοσκόπε, χαῖρε, Φεραίη.

3ος π.Χ. αἰ.

Ὁ Καλλιμάχος ἀναφέρεται στὴ δεσπόζουσα θέση τοῦ ἱεροῦ στοῦ λιμάνι τῆς Μουνιχίας. Ὁ A. Milchhöfer (στοῦ E. Curtius - J. A. Kaupert, *Karten von Attika*, 1881, 26-27) βασιζόμενος στὸν παραπάνω στίχο συνδέει τὴν Ἀρτεμι Μουνιχία μὲ τὴν Ἀρτεμι Φεραίη καὶ τὴν θεωρεῖ συγγενὴ τῆς θεσσαλικῆς Ἐκάτης, ἀποδίδοντάς της μινυακὴ προέλευση. Τὴν παραπάνω ἄποψη συμμερίζεται καὶ ὁ L. R. Farnell (*The Cults of the Greek States* II, 1896, 504, 508-509). Ἐνδεχομένως θὰ μπορούσαμε νὰ στηρίξουμε τὴν ἄποψη αὐτή, βασιζόμενοι στοῦ κείμενο ἀρ. 9γ, σχετίζοντας μία ὑπόσταση τῆς Μουνιχίας Ἀρτέμιδος μὲ τὴν Ἐκάτη. Ἄλλωστε ἡ Ἐνοδία, ποὺ λατρευόταν στὶς Φερές, ἀπὸ τὰ ὧς σήμερα γνωστὰ στοιχεῖα συνδέεται περισσότερο μὲ τὴν Ἐκάτη καὶ τὴ χθόνια λατρεία (βλ. Th. Kraus, *Hekate*, 1960, 77-83). Μὲ βάση τὴ συλλογιστικὴ αὐτή, δὲν θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἀπίθανη ἡ προέλευση αὐτῆς τῆς ὑπόστασης ἀπὸ τὴ Θράκη, διὰ μέσου τῆς Θεσσαλίας (πρβ. Ἀρτεμι Φεραίη) καὶ τῆς Βοιωτίας. Παραπλήσια εἶναι καὶ ἡ θεωρία τοῦ P. Clement (*Ant Cl* 3, 1934, 407-408), ὁ ὁποῖος συνδέει τὴν ἄρκτεία (βλ. παρακάτω, Κεφ. Δ, 92-94) μὲ τὴ θεσσαλικὴ νεβρεία, θεωρώντας κοινὸ τους στοιχεῖο τὴ λατρεία τῆς θεᾶς τῆς γονιμότητος. Γιὰ τὴν Ἐνοδία, βλ. καὶ Π. Πάντου, *Ἀρχαιογνωσία* 2, 1981, 96 κέ. Γιὰ τὴ σχέση Ἀρτέμιδος καὶ Ἐκάτης, βλ. καὶ Chr. Christou, *Potnia Theron* (1968) 59-60, 201-202.

37. Ἐπιγραφὴ. Ἀθήνα, Ἐπιγραφικὸ Μουσείο 10339.

IG II² 1006 στ. 29-30.

*περιέπλευσαν δὲ καὶ [τοῖς Μου]νιχίοις εἰς τὸν λιμένα τὸν ἐμ Μου-
[νιχίαι ἀμ]ιλλώ[μεν]οι.*

123/22 π.Χ.

38. Ἐπιγραφὴ. Ἀθήνα, Μουσείο Ἀγορᾶς I 5952, 21.

IG II² 1009.

ἔθυσαν δὲ καὶ τοῖς μεγάλοις θεοῖς καὶ τῇ Ἀρτέμιδι τῇ Μουνιχ[ίαι]

116/15 π.Χ.

B. D. Meritt, *Hesperia* 16, 1947, 171, ἀρ. 167.21.

39. Ἐπιγραφὴ. Ἀθήνα, Ἐπιγραφικὸ Μουσείο 10338.

IG II² 1011, στήλ. I στ. 16.

*περιέπλευσα[ν δὲ] καὶ εἰς Μουνιχίαν ἐν ταῖς ἱεραῖς ναυσίν, ὁμοίως δὲ ἔπλευσαν καὶ εἰς
Σα[λαμῖν]α καὶ ἐποίησαντο ἀμιλλαν τῶν πλοίων.*

107/6 π.Χ.

40. Ἐπιγραφή. Ἀθήνα, Ἐπιγραφικὸ Μουσεῖο 10336.
IG II² 1028 στ. 21.
περιέπλευσαν δὲ καὶ εἰς Μουνιχίαν καὶ ἔθυσαν τῇ θε[ῶι].
 100/99 π.Χ.
41. Ἐπιγραφή. Ἀθήνα, Ἐπιγραφικὸ Μουσεῖο 7573.
IG II² 1029 στ. 13.
ἐπόμπευσαν δὲ καὶ τῇ Ἀρτέμιδι [ἐ]ν Μ[ο]υνιχίαι·
 95/94 π.Χ.
42. Ἐπιγραφή. Ἀθήνα, Ἐπιγραφικὸ Μουσεῖο 7597.
IG II² 1030 στ. 20.
περι[πλεύσαντες δὲ καὶ εἰς Μουνιχίαν - - -].
 94/93 π.Χ.
43. Πλουτάρχου Ἠθικά 2, 22, 7 (Πότερον Ἀθηναῖοι κατὰ πόλεμον ἢ κατὰ σοφίαν ἐνδοξότεροι) 349 F (ἔκδ. W. Nachstädt - W. Sieveking - J. B. Titchener, 1935).
τὴν δ' ἔκτην ἐπὶ δέκα τοῦ Μουνιχιῶνος Ἀρτέμιδι καθιέρωσαν, ἐν ᾗ τοῖς Ἑλλῆσι περὶ Σαλαμίνα νικῶσιν ἐπέλαμψεν ἢ θεὸς πανσέληνος.
 46-120 μ.Χ.
 Τὴν ἴδια ἡμέρα ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος καὶ ἄλλοῦ (Λύσανδρος 15, 1) ὡς ἐπέτειο τῆς ναυμαχίας.
44. Ἀρποκρατίων 207, 4 (ἔκδ. G. Dindorf, 1853).
Μουνιχιῶν: Ὑπερείδης ἐν τῷ ὑπὲρ Ξενοφίλου (ἀπόσπ. 128 ζ) ὁ δέκατος μὴν παρ' Ἀθηναίοις οὕτω καλεῖται, ἐν δὲ τούτῳ τῷ μηνὶ Ἀρτέμιδι θύεται Μουνιχία.
 2ος μ.Χ. αἰ.
 Βλ. καὶ *FGrH III*, 366 F 8.
45. Ἐπιγραφή. Ἀθήνα, EM 1470 καὶ Oxford.
IG III² 2130, στήλ. III στ. 49.
ναυμαχ[ήσαντες] Μουνίχια συνεστεφανώθησαν.
 192/93 μ.Χ.
46. Λιβανίου Λόγοι V, 29 (ἔκδ. R. Foerster, 1903).
 [...] ἐν ἐτέρῳ δέ γε μηνί, Μουνιχιῶνι οἶμαι, καὶ τὰς παρθένους αὐτῇ (Ἀρτέμιδι) πρὸ γάμων ὑπάγουσιν, ὅπως προτεθεραπευμένης Ἀρτέμιδος οὕτως ἐπὶ τὰ Ἀφροδίτης ἴωσι.
 314-393 μ.Χ.
 Στὸ χωρίο αὐτὸ δὲν ἀναφέρεται τὸ ἐπίθετο τῆς θεᾶς, οὔτε καθορίζεται ἡ ἡμερομηνία ποῦ οἱ παρθένοι λάτρευαν τὴν Ἄρτεμι. Στὸ μῆνα Μουνιχιῶνα ὅμως δὲν μαρτυρεῖται ἄλλη ἑορτὴ Ἀρτέμιδος, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν καθιερωμένη τὴν ἕκτη ἡμέρα κάθε μῆνα ἑορτὴ τῶν γενεθλίων τῆς θεᾶς⁶. Ἐξάλλου ὁ Λιβάνιος σὲ συνέχεια (δ.π. 30) ἀναφέρει ὡς τόπο τῆς παραπάνω ἐκδήλωσης τῶν παρθένων τὸν Πειραιά.

6. J. D. MIKALSON, *The Sacred and Civil Calendar of the Athenian Year* (1975) 18.

47. Ὀρφέως Ἀργοναυτικά 1075-1076 (ἔκδ. E. Abel, 1885).
*Ταύρους τ' ἀνδροφάγους, οἱ ἀμειδέα θύσθλα φέρουσι
 Μουνυχίη, βροτέω δ' ἐπιδεύεται αἵματι κρητήρ·*
 Τέλος 4ου-5ου μ.Χ. αἰ.
 Ἀναφέρω τοὺς στίχους αὐτοὺς μὲ ἐπιφύλαξη στὸν κατάλογο, γιατί δὲν εἶναι ἀπόλυτα βέβαιη ἡ ἀναφορὰ στὴ Μουνυχία Ἄρτεμι τοῦ Πειραιᾶ. Παραπάνω ὁ ἴδιος συγγραφέας, στὸ στ. 935, ἀποδίδει τὸ ἐπίθετο Μουνυχία στὴν Ἑκάτη. Στὴ συνέχεια ὁμοίως ἀναφέρει καὶ τὴν Ἀγροτέρα (στ. 938), ἀναφορὰ πού μαζὶ μὲ τὴ σύνδεση μὲ τοὺς Ταύρους, ἀποτελεῖ ἓνα ἀκόμη στοιχεῖο γιὰ τὸ συσχετισμὸ τῆς «Μουνυχίας» τοῦ στ. 1076 μὲ τὴν Ἄρτεμι τοῦ Πειραιᾶ.
48. Φωτίου Λεξικὸν 276, 21-22 (ἔκδ. R. Porson, 1823).
Μουνυχίων· ὁ δέκατος μὴν παρὰ Ἀθηναίοις· ἐν δὲ τούτῳ Ἀρτέμιδι ἔθνον Μουνυχίαι.
 9ος μ.Χ. αἰ.
49. Σχόλ. Ἀριστοφάνους Ὀρνιθεσ 872 (ἔκδ. J. White, 1914).
Οἱ γὰρ Μυρρινούσιοι Ἐκλαινίδα ἐπονομάζουσι τὴν Ἄρτεμιν, ὥσπερ Πειραιεῖς τὴν Μουνυχίαν· Φιλαῖδοι δὲ τὴν Βραυρωνίαν·
 Ἡ Ἄρτεμις Μουνυχία συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴ Βραυρωνία, ἡ σχέση της ὡστόσο μὲ τὴν Ἐκλαινίδα δὲν εἶναι τόσο στενὴ (γιὰ τὴ λατρεία τῆς Ἐκλαινίδος, βλ. M. Nilsson, *Griechische Feste von religiöser Bedeutung*, 1906, 238-239· L. Pulci Doria Breglia, *Cahiers du Centre Jean Bérard* II, 1975, 37 σημ. 4, 40 σημ. 21).

1. Ἀρκτεία

50. Ἀρποκρατίων 50, 4 (ἔκδ. G. Dindorf, 1853).
Ἀρκευῖσαι· Λυσίας ἐν τῷ ὑπὲρ Φρυνίχου θυγατρὸς, εἰ γνήσιος, τὸ καθιερωθῆναι πρὸ γάμων τὰς παρθένους τῇ Ἀρτέμιδι τῇ Μουνυχία ἢ τῇ Βραυρωνία. τὰ δὲ συντείνοντα εἰς τὸ προκείμενον εἴρηται παρὰ τε ἄλλοις καὶ Κρατερῶ ἐν τοῖς Ψηφίσμασιν (FGGH III, 342 F 9). ὅτι δὲ αἱ ἀρκευόμεναι παρθένοι ἄρκτοι καλοῦνται, Εὐριπίδης Ὑψιπύλη (ἀπόσπ. 767, Nauck²), Ἀριστοφάνης Λημνίαις καὶ Λυσιστράτη.
 2ος μ.Χ. αἰ.
- Παρακάτω ἀναφέρω τὰ σχετικὰ κείμενα:
- α. Πολυδεύκη Ὀνομαστικὸν V, 81 (ἔκδ. E. Bethe, 1900).
 [...] ἀρκευέσθαι δὲ τὰς παρθένους ἔλεγον ὁ δῆμος ὁ Ἀττικός.
 2ος μ.Χ. αἰ.
- β. Ἡσύχιος α 7284 (ἔκδ. K. Latte, 1953).
ἀρκεία· ἡ τῶν ἀρκευομένων παρθένων τελετή. Ἀρκεύειν δὲ τὸ καθιεροῦν.
 5ος-6ος μ.Χ. αἰ.
- γ. Σούδα α 3959 (ἔκδ. A. Adler, 1928).
Ἀρκευῖσαι· Λυσίας τὸ καθιερωθῆναι πρὸ γάμων τὰς παρθένους τῇ Ἀρτέμιδι ἀρκεύειν ἔλεγε. καὶ γὰρ αἱ ἀρκευόμεναι παρθένοι καλοῦνται, ὡς Εὐριπίδης καὶ Ἀριστοφάνης δηλοῖ.
 Βλ. παραπάνω ἀρ. 50 καὶ Φωτίου Λεξικὸν α 2825 (ἔκδ. C. Theodoridis, 1982).
- δ. Bekker, *Anecdota Graeca* I (1814) 206, 4.
Ἀρκευῖσαι· τῇ Ἀρτέμιδι καὶ τῇ ἄρκτῳ ἀφοσιώσασθαι καὶ θῦσαι, ὅπερ ἐποίουν πρὸ τῶν γάμων αἱ κόραι διὰ τὸν τῆς θυσίας χρησμόν.

51. Σχόλ. Ἀριστοφάνους Λυσιστράτη 645 (ἔκδ. F. Dübner, 1877).

ἄρκτος ἢ Βραυρωνίους: Ἄρκτον μιμούμεναι τὸ μυστήριον ἐξετέλουν. αἱ ἀρκετεύμεναι δὲ τῇ θεῷ κροκωτὸν ἡμφιέννυντο, καὶ συνετέλουν τὴν θυσίαν τῇ Βραυρωνίᾳ Ἀρτέμιδι καὶ τῇ Μουνυχίᾳ, ἐπιλεγόμεναι παρθένοι, οὔτε πρεσβύτεραι δέκα ἐτῶν οὔτ' ἐλάττους πέντε. ἐπετέλουν δὲ τὴν θυσίαν αἱ κόραι ἐκμειλισσόμεναι τὴν θεόν, ἐπειδὴ λιμῶ περιπεπτώκασιν οἱ Ἀθηναῖοι, ἄρκτον ἡμέραν ἀνηρηκότες τῇ θεῷ. οἱ δὲ τὰ περὶ τὴν Ἴφιγένειαν ἐν Βραυρῶνι φασίν, οὐκ ἐν Αὐλίδι. Εὐφορίων ἄρχίαλον Βραυρῶνα κενήριον Ἴφιγενείας. δοκεῖ δὲ Ἀγαμέμνων σφαγιάσαι τὴν Ἴφιγένειαν ἐν Βραυρῶνι, οὐκ ἐν Αὐλίδι. καὶ ἄρκτον αὐτῆς οὐκ ἔλαφον φονευθῆναι. ὅθεν μυστήριον ἄγουσιν αὐτῇ. Ἄλλως.) ἄρκτος τις δοθεῖσα εἰς τὸ ἱερόν τῆς Ἀρτέμιδος ἡμερώθη. ποτὲ οὖν μία τις παρθένος ἔπαιξε πρὸς αὐτῇ, καὶ ἐξύσθη ἢ ὄψις αὐτῆς ὑπὸ τῆς ἄρκτου. καὶ λυπηθεὶς ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς ἀνεῖλε τὴν ἄρκτον. ἢ δὲ Ἄρτεμις ὀργισθεῖσα ἐκέλευσε παρθένον πᾶσαν μιμησασθαι τὴν ἄρκτον πρὸ τοῦ γάμου, καὶ περιέπειν τὸ ἱερόν κροκωτὸν ἱμάτιον φοροῦσαν. καὶ τοῦτο ἀρκετεύεσθαι ἐλέγετο. οἱ δὲ καὶ λοιμώδη νόσον τοῖς Ἀθηναίοις ἐμπεσεῖν. καὶ ὁ θεὸς εἶπεν λύσειν τῶν κακῶν ἔσσεσθαι, ἐὰν τῆς τελευτησάσης ἄρκτου ποινὰς ἀρκετεύειν τὰς ἑαυτῶν παρθέτους ἀναγκάσωσι. δηλωθέντος δὲ τοῦ χρησμοῦ τοῖς Ἀθηναίοις, ἐψηφίσαντο μὴ πρότερον συνοικίζεσθαι ἀνδρὶ παρθένον, εἰ μὴ ἀρκετεύσειεν τῇ θεῷ.

- α. Σούδα α 3958 (ἔκδ. A. Adler, 1928).

Ἄρκτος ἢ Βραυρωνίους· ἀρκετεύμεναι γυναῖκες τῇ Ἀρτέμιδι ἑορτὴν ἐτέλουν, κροκωτὸν ἡμφιεσμέναι, οὔτε πρεσβύτιδες ἰ' ἐτῶν, οὔτε ἐλάττους ε', ἀπομειλισσόμεναι τὴν θεόν· ἐπειδὴ ἄρκτος ἀγρία ἐπιφοιτῶσα διέτριβεν ἐν τῷ δήμῳ Φλαυιδῶν· καὶ ἡμερωθεῖσαν αὐτὴν τοῖς ἀνθρώποις σύντροφον γενέσθαι. παρθένον δὲ τινα προσπαίξειν αὐτῇ καὶ ἀσελγαίνουσης τῆς παιδίσκης παροξυνθῆναι τὴν ἄρκτον καὶ καταξέσαι τῆς παρθένου· ἐφ' ᾧ ὀργισθέντας τοὺς ἀδελφούς αὐτῆς κατακοντίσαι τὴν ἄρκτον, καὶ διὰ τοῦτο λοιμώδη νόσον τοῖς Ἀθηναίοις ἐμπεσεῖν. χρηστηριαζόμενοι δὲ τοῖς Ἀθηναίοις εἶπε λύσειν τῶν κακῶν ἔσσεσθαι, εἰ τῆς τελευτησάσης ἄρκτου ποινὰς ἀρκετεύειν τὰς ἑαυτῶν παρθέτους ἀναγκάσωσι. καὶ ἐψηφίσαντο οἱ Ἀθηναῖοι μὴ πρότερον συνοικίζεσθαι ἀνδρὶ παρθένον, εἰ μὴ ἀρκετεύσειε τῇ θεῷ.

Βλ. ἐπίσης W. J. W. Koster, REG 76, 1963, 391.

52. Σούδα ε 937 (ἔκδ. A. Adler, 1931).

Ἐμβαρὸς εἰμι· νουνεχῆς, φρόνιμος. ἦν πρότερον ὁ Πειραιεὺς νῆσος· ὅθεν καὶ τοῦνομα εἴληφεν ἀπὸ τοῦ διαπερᾶν· οὐ τὰ ἄκρα Μούνυχος κατασχῶν Μουνυχίας Ἀρτέμιδος ἱερόν ἰδρύσατο. ἄρκτου δὲ γενομένης ἐν αὐτῷ καὶ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀναιρεθείσης λιμὸς ἐπεγένετο· οὐ τὴν ἀπαλλαγὴν ὁ θεὸς ἐχρησεν, ἀν τις τὴν θυγατέρα θύσῃ τῇ θεῷ. Βάρος δὲ μόνος ὑποσχόμενος ἐπὶ τῷ τὴν ἱερωσύνην αὐτοῦ τὸ γένος διὰ βίου ἔχειν, διακοσμήσας αὐτοῦ τὴν θυγατέρα αὐτὴν μὲν ἀπέκρυψε ἐν τῷ αὐτῷ, αἶγα δὲ ἐσθῆτι κοσμήσας ὡς τὴν θυγατέρα ἔθυσεν. ὅθεν καὶ εἰς παροιμίαν περιέστη. τάττεται δὲ ἐπὶ τῶν παραπαιόντων καὶ μεμνηότων.

10ος μ.Χ. αἰ.

53. Εὐσταθίου Σχόλ. Ὀμήρου Ἰλιάς Β 732 (331, 25, ἔκδ. J. A. G. Weigel, 1827).

ὁ δ' αὐτὸς Πausanίας ἱστορεῖ καὶ τινα Ἐμβαρὸν ἐπὶ εὐχῇ σοφίσασθαι. ἰδρύσατο γάρ, φησι, μουνυχίας Ἀρτέμιδος ἱερόν· ἄρκτου δὲ γενομένης ἐν αὐτῷ καὶ ὑπὸ Ἀθηναίων ἀναιρεθείσης, λοιμὸς ἐπεγένετο, οὐ ἀπαλλαγὴν ὁ θεὸς ἐχρησμάθησεν, εἴ τις τὴν θυγατέρα θύσει τῇ Ἀρτέμιδι, βάρος δὲ ἢ ἔμβαρὸς ὑποσχόμενος οὕτω ποιήσειν ἐπὶ τῷ τὴν

ἱερωσύνην τὸ γένος αὐτοῦ διὰ βίου ἔχειν, διακοσμήσας τὴν θυγατέρα, αὐτὴν μὲν ἀπέκρυψεν ἐν τῷ ἀδύτῳ, αἶγα δὲ ἐσθῆτι κοσμήσας ὡς τὴν θυγατέρα ἔθυσεν. ὄθεν εἰς παροιμίαν, φησί, περιέστη, ἔμβαρὸς εἶ, τουτέστι νουνεχῆς, φρόνιμος.

12ος μ.Χ. αἰ.

Βλ. καὶ FGtH IIIb, Suppl. I, 323a F 5.

Ὁ Εὐστάθιος ἀναφέρεται στὸν Ἀττικιστὴ Πausanία καὶ ὄχι στὸν Περιηγητὴ.

54. *Append. Proven.* 2, 54 (ἔκδ. E. L. Leutsch - F. G. Schneidewin, *Paroemiographi Graeci*, 1839, 402).

Ἐμβαρὸς εἶμι: ἐπὶ τῶν παραπαιόντων καὶ μεμνηότων. Λιμοῦ γὰρ ποτε κατασχόντος τοὺς Ἀθηναίους προεῖπεν αὐτοῖς ὁ θεὸς ἔσεσθαι τούτου λύσειν, εἰ ἐπιδοίη τις εἰς σφαγὴν τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα τῇ Μουνυχίᾳ Ἀρτέμιδι. Ὁ Ἐμβαρὸς τοίνυν εἰς ἀμοιβὴν τὴν ἱερωσύνην τῆς θεοῦ ἑαυτῷ καὶ τοῖς ἐγγόνοις αἰτήσας, ὑπέσχετο δώσειν τὴν θυγατέρα. ψηφισαμένων δὲ τῶν Ἀθηναίων τούτο, αἶγα ἀντὶ τῆς θυγατρὸς κοσμήσας εἰς θυσίαν ταύτην τῷ βωμῷ προσήγαγεν. Ἐχρήσαντο γοῦν τῇ παροιμίᾳ οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ τῶν παραπαιόντων.

55. *Bekker, Anecdota Graeca I* (1814) 444-445.

Ἄρκτηυσαι: Λυσίας τὸ καθιερωθῆναι πρὸ γάμων τὰς παρθένους τῇ Ἀρτέμιδι ἀρκτηεῖν ἔλεγε. καὶ γὰρ αἱ ἀρκτηύμεναι παρθένοι ἄρκτοι καλοῦνται, ὡς Εὐριπίδης καὶ Ἀριστοφάνης. καὶ ἄλλως ἀρκτηεῖν λέγεται τὸ ὥσπερ ἄριστον ἀφοσιώσασθαι τῇ Ἀρτέμιδι καὶ θῆσαι. ἐρρήθη δὲ ἐκ τοῦ ἄρκτον ποτὲ φανῆναι, ὡς λόγος, ἐν Πειραιεῖ καὶ πολλοὺς ἀδικεῖν, εἶτα ὑπὸ νέων τινῶν αὐτὴν ἀναιρεθῆναι, καὶ λοιμὸν ἐπιγενέσθαι, χρῆσαί τε τὸν θεὸν τιμᾶν τὴν Ἄρτεμιν καὶ θῆσαι κόρην τῇ ἄρκτῳ. τῶν οὖν Ἀθηναίων πράττειν τὸν χρησμὸν μελετώντων, εἰς τις ἀνὴρ οὐκ εἶα, αὐτὸς εἰπὼν καταθύσειν. ἔχων οὖν αἶγα, καὶ ὀνομάζων ταύτην θυγατέρα, ἔθυσεν λάθρα· καὶ ἐπαύσατο τὸ πάθος. εἶτα τῶν πολιτῶν διαπιστούντων, ἔφη ὁ ἀνὴρ ἐπερωτᾶν τὸν θεόν. τὸν δὲ ἂν εἰπόντα θῆσαι καὶ τὸ λοιπὸν οὕτως ποιεῖν φήσαντος, ἐξεῖπε τὸ λάθρα γεγονός. καὶ ἀπὸ τούτου αἱ κόραι πρὸ τοῦ γάμου ἀρκτηεῖν οὐκ ἄκνουν, ὥσπερ ἀφοσιούμεναι τὰ τῆς θηρίας.

2. Ἄμφιφῶντες

56. Πολυδεύκη Ὀνομαστικὸν VI, 75 (ἔκδ. E. Bethe, 1931).

[...] ἀμφιφῶντες μὲν οὖς ἔφερον εἰς Μουνυχίας Ἀρτέμιδος, δᾶδας ἡμένας περιπήξαντες [...]

2ος μ.Χ. αἰ.

57. Σούδα α 2082 (ἔκδ. A. Adler, 1928).

Ἀνάστατοι: πλακοῦντος εἶδος [...] οἱ δὲ ἀμφιφῶντες γίνονται Μουνυχιῶνος μηνὸς σ' ἐπὶ δέκα, οἱ καὶ εἰς τὸ Μουνυχίας ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος κομίζονται. ὀνομάζονται δὲ ἀμφιφῶντες, ὡς μὲν τινες ὅτι τότε γίνονται, ὅτε ἥλιός τε καὶ σελήνη πρᾶϊ ὑπὲρ γῆς φαίνονται· ὡς δὲ Ἀπολλόδωρος, ὅτι κομίζουσιν αὐτοὺς δαδιά ἡμένα παραπηγνύντες ἐπ' αὐτῶν.

10ος μ.Χ. αἰ.

Βλ. καὶ FGtH IIb, 244 F 152.

Σχετικὰ μὲ τοὺς ἀμφιφῶντες εἶναι καὶ τὰ παρακάτω κείμενα:

- α. Ἄθηναιος 14, 645a (ἔκδ. G. Kaibel, 1890).
Ἀμφιφῶν πλακοῦς Ἀρτέμιδι ἀνακείμενος, ἔχει δ' ἐν κύκλῳ καόμενα δαΐδια. Φιλήμων ἐν Πτωχῇ ἢ Ῥοδίᾳ (T. Kock, CAF II, 1884, Fr. 67). "Ἄρτεμι, φίλη δέσποινα, τοῦτόν σοι φέρω, | ᾧ πότνι, ἀμφιφῶντα καὶ σπονδήσιμα". μνημονεύει αὐτοῦ καὶ Δίφιλος ἐν Ἐκάτῃ (δ.π. Fr. 28). Φιλόχορος δ' ἀμφιφῶντα αὐτὸν κληθῆναι καὶ εἰς τὰ τῆς Ἀρτέμιδος ἱερὰ φέρεσθαι ἔτι τε καὶ εἰς τὰς τριόδους, ἐπεὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐπικαταλαμβάνεται ἢ σελήνῃ ἐπὶ ταῖς δυσμαῖς ὑπὸ τῆς τοῦ ἡλίου ἀνατολῆς, καὶ ὁ οὐρανὸς ἀμφιφῶς γίνεται.
 2ος-3ος μ.Χ. αἰ.
 Βλ. FGrH III, 328 F 86b.
- β. Ἡσύχιος α 4140 (ἔκδ. K. Latte, 1953).
ἀμφιφῶν· πλακοῦς ποιὸς Ἀρτέμιδι μετὰ δαΐδων προσφερόμενος.
 5ος-6ος μ.Χ. αἰ.
 Βλ. καὶ Εὐσταθίου Σχόλ. Ὀμήρου Ἰλιάς Σ 575 (ἀνάστατος).
- γ. Φωτίου Λεξικὸν α 1389 (ἔκδ. C. Theodoridis, 1982).
ἀμφιφῶν· πλακοῦς τις Ἐκάτῃ καὶ Ἀρτέμιδι φερόμενος δαΐδια ἐν κύκλῳ περικείμενα ἔχων. Φιλόχορος ἐν τῇ Περὶ ἡμερῶν (FGrH III, 328 F 86a) 'ἔξ ἐπὶ δέκα· καὶ τοὺς καλουμένους δὲ νῦν ἀμφιφῶντας ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ πρῶτον ἐνόμισαν οἱ ἀρχαῖοι φέρειν εἰς τὰ ἱερὰ τῇ Ἀρτέμιδι καὶ ἐπὶ τὰς τριόδους. ταύτῃ γὰρ συμβαίνει περικαταλαμβάνεσθαι τὴν σελήνην πρὸς ταῖς δυσμαῖς ὑπὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου'.
 9ος μ.Χ. αἰ.
- δ. Σούδα α 1781 (ἔκδ. A. Adler, 1928).
Ἀμφιφῶντες· πλακοῦντος εἶδος, οἷτινες ἐγίνοντο, ὅτε ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη πρῶτ' ὑπὲρ γῆς φαίνονται· ἢ ὅτι ἐκόμιζον αὐτὸν δαΐδια ἡμέμενα περιπηγνύντες ἐπ' αὐτῷ, ὡς φησιν Ἀπολλόδωρος.
- ε. Μέγα Ἐτυμολογικὸν 94, 55 (ἔκδ. T. Gaisford, 1848).
ἀμφιφῶν· Εἶδος πλακοῦντος τελούμενος τῇ Ἀρτέμιδι· οἶον, 'Μαστοῦς, τροφαλίδας, ἀμφιφῶντας, ἰτρία.' Διὰ τῷ κύκλῳ φωτίζεσθαι ὑπὸ τῶν δαΐδων· ἢ διὰ τὸ πανσελήνου οὐσῆς πέμπεσθαι τῇ Ἐκάτῃ. Οὕτω Μεθόδιος.
 Βλ. καὶ Et. Gen. a 732 (ἔκδ. F. Lasserre - N. Livadaras, 1976).
 12ος μ.Χ. αἰ.

Οἱ γραπτὲς πηγὲς ποὺ ἀναφέρονται στὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος Μουνιχίας, ἂν καὶ πλούσιες σὲ ἀριθμὸ, δὲν λύνουν πολλὰ προβλήματα. Οἱ περισσότερες ἐπαναλαμβάνουν τὶς ἴδιες πληροφορίες καὶ θίγουν δύο θέματα κυρίως: τὴν τοπογραφία τῆς περιοχῆς τοῦ ἱεροῦ καὶ τὴ λατρεία τῆς θεᾶς. Γιὰ τὴ μορφή τοῦ ἱεροῦ καὶ τὴν τοπογραφία τῆς περιοχῆς τὰ στοιχεῖα ποὺ παραδίδονται εἶναι λίγα καὶ ἀρκετὰ ἀσαφῆ, γιὰ τὴ λατρεία ὅμως παρέχονται ὀρισμένες σημαντικὲς πληροφορίες. Οἱ πρῶτες εἰδήσεις ποὺ ἔχουμε γιὰ λατρεία Ἀρτέμιδος στὴν περιοχή προέρχονται ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο καὶ ἀπὸ ἐπιγραφὲς τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Οἱ εἰδήσεις, οἱ σχετικὲς μὲ τὴ θεὰ καὶ τὸ ἱερὸ τῆς, πληθαίνουν στὸν 4ο αἰ. Οἱ περισσότερες καὶ οὐσιαστικότερες πληροφορίες, ὥστόσο, προέρχονται ἀπὸ τοὺς ἀθιδογράφους, ἀνάγονται στοὺς ἑλληνιστικὸς χρόνους καὶ ἀναφέρονται ἐκτενέστερα στὴν ἴδρυση τοῦ ἱεροῦ καὶ στὴ λατρεία τῆς θεᾶς. Οἱ πληροφορίες αὐτὲς παραδίδονται ἔμμεσα ἀπὸ μεταγενέστερους σχολιαστὲς, τοῦ Ἀριστοφάνους κυρίως, καὶ ἀπὸ λεξικογράφους.

Ἀπὸ τὶς ἐπιγραφές (ἀρ. 37-42, 45) δίνονται στοιχεῖα γιὰ τὶς ἐορτὲς πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς, τὰ Μουνίχια, ποὺ γίνονταν στὶς 16 Μουνιχιῶνος⁷. Ἦδη σὲ ἐπιγραφές τοῦ 5ου αἰ. ἀναφέρεται τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἐπίθετο τῆς Ἀρτέμιδος (ἀρ. 27-28). Ἀπὸ ἐπιγραφές τοῦ 4ου αἰ., ἐκτὸς ἀπὸ ἀναφορὲς στὴν ἴδια τῆ θεᾶ (ἀρ. 29), μαρτυρεῖται καὶ ἡ λατρεία τοῦ ἥρωος Μουνίχου (ἀρ. 24-25). Οἱ ὑπόλοιπες ἐπιγραφές, ποὺ χρονολογοῦνται στὸν 2ο καὶ 1ο π.Χ. αἰ., εἶναι κατάλογοι ἐφήβων⁸, ποὺ μᾶς πληροφοροῦν γιὰ διεξαγωγὴ πομπῶν (ἀρ. 41), τέλεση θυσιῶν (ἀρ. 38, 40) καὶ ἀγώνων μὲ τὰ ἱερὰ πλοῖα⁹ (ἀρ. 37, 39), δηλαδὴ γιὰ ἐκδηλώσεις ποὺ συγκαταλέγονταν στὶς ὑποχρεώσεις τῶν ἐφήβων¹⁰. Ἀπὸ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους μία μόνον ἐπιγραφή (ἀρ. 45) ἀναφέρεται σὲ διεξαγωγὴ ναυμαχίας κατὰ τὰ Μουνίχια¹¹. Σχετικὲς μαρτυρίες γιὰ δραστηριότητες τῶν ἐφήβων δὲν ἔχουμε ἀπὸ τὸν 4ο καὶ 3ο π.Χ. αἰ., ἀλλὰ ἀπὸ τὸν Θουκυδίδη (VIII, 92, 5) καὶ τὸν Ἀριστοτέλη (Ἀθην. Πολιτ. 42, 3) παραδίδεται ὅτι οἱ ἔφηβοι τὸν πρῶτο χρόνο τῆς ὑπηρεσίας τοὺς ἀναλάμβαναν τὴ φρούρηση τοῦ ὄχυροῦ τῆς Μουνιχίας καὶ τῆς Ἀκτῆς, ὅπου καὶ ἔμεναν¹². Δὲν διευκρινίζεται ὅμως σὲ ποῖο ὄχυρὸ τῆς Μουνιχίας ἀναφέρονται ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. Ἐνδεχομένως οἱ ἐγκαταστάσεις ποὺ φιλοξενοῦσαν τοὺς ἐφήβους πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν σὲ ἄλλη ὄχυρὴ θέση τῆς περιοχῆς τῆς Μουνιχίας καὶ ὄχι στὸ μικρὸ ὄχυρὸ τῆς περιορισμένης σὲ ἔκταση χερσονήσου Κουμουνδούρου.

Κατὰ τὶς ἐπιγραφές, οἱ ἔφηβοι ξεκινοῦσαν μὲ τὰ ἱερὰ πλοῖα ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς Ζέας (Πασαλιμάνι) καὶ κάνοντας τὸ γύρο (περιπλεύσαντες) τῆς χερσονήσου τῆς Μουνιχίας (Καστέλλα) ἔφθαναν στὸ λιμάνι τῆς Μουνιχίας (ἀρ. 37, 39-40, 42). Στὴν ἐπιγραφή ἀρ. 37 μαρτυρεῖται ἡ τέλεση ἀγώνων κατὰ τὸν περίπλου, τὴν ἡμέρα τῶν Μουνιχιῶν. Ἀκολουθοῦσε θυσία στὴν Ἀρτεμι (ἀρ. 38, 40) καὶ πομπή (ἀρ. 41) τῶν ἐφήβων. Οἱ πληροφορίες αὐτὲς παρέχουν τὴ δυνατότητα ἐξαγωγῆς μερικῶν συμπερασμάτων ὡς πρὸς τὴ θέση τοῦ ἱεροῦ. Ἔτσι, θὰ πρέπει νὰ συμπεράνουμε ὅτι στὸ ἱερὸ τῆς Μουνιχίας ὑπῆρχε κύρια πρόσβαση ἀπὸ τὸ λιμάνι. Οἱ θυσίες πρὸς τὴν Ἀρτεμι μᾶς βεβαιώνουν ἐπίσης γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ἐνὸς τουλάχιστον βωμοῦ στὸ ἱερὸ τῆς θεᾶς.

7. Ἡ ὀνομασία αὐτὴ τῶν ἐορτῶν πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς παραδίδεται στὶς ἐπιγραφές ἀρ. 37 καὶ 45. Ὁ μῆνας Μουνιχιῶν ὑπολογίζεται ὅτι ἀντιστοιχοῦσε στὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ τὰ μέσα Ἀπριλίου ὡς τὰ μέσα Μαΐου.

8. Γιὰ τὴ συμμετοχὴ τῶν ἐφήβων στὰ Μουνίχια, βλ. W. DITTENBERGER, *De ephēbis atticis* (1863) 68· A. DUMONT, *Essai sur l'éphébie attique I* (1876) 274-275· E. PFUHL, *De atheniensium pompis sacris* (1900) 80· A. MOMMSEN, *Heortologie* (1864) 411· CH. PÉLÉKIDES, *Histoire de l'éphébie attique, des origines à 31 av. J. Chr.* (1962) 214 κέ., 247· L. DEUBNER, *Attische Feste*³ (1966) 205· H. W. PARKE, *Festivals of the Athenians* (1977) 138-139. Γιὰ τὸ θεσμὸ τῆς ἀθηναϊκῆς «ἐφηβείας», βλ. P. VIDAL-NAQUET, *ProcCambrPhilSoc* 194, Ns 14, 1968, 49-69· τοῦ ἴδιου, στὸ R. L. GORDON, *Myth, Religion and Society* (1981) 171 κέ.

9. Βλ. CH. PÉLÉKIDES, *ὁ.π.* 272.

10. Ὁ Χ. Πελεκίδης (CH. PÉLÉKIDES, *REG* 63, 1950, 119-120) συμπληρώνει τοὺς στίχους 21-22 τῆς ἐπιγραφῆς IG II² 1008 καὶ συνδέει τὰ Διισωτήρια καὶ τὶς ἐορτὲς πρὸς τιμὴν τῶν Μεγάλων Θεῶν μὲ τὶς ἐορτὲς τῆς Ἀρτέμιδος, χωρὶς ὅμως νὰ παρέχει γι' αὐτὸ ἐπαρκῆ αἰτιολόγηση. Κατὰ τὸν Χ. Πελεκίδη καὶ οἱ τρεῖς ἐορτὲς περιλάμβαναν τὶς ἴδιες ἐκδηλώσεις, θυσίες καὶ ναυτικούς ἀγῶνες. Μαρτυρίες γιὰ παρόμοιους ἀγῶνες ἔχουμε καὶ γιὰ τὴν τελευταία ἡμέρα τῶν Παναθηναίων (βλ. A. MOMMSEN, *Feste der Stadt Athen im Altertum*, 1898, 153· H. W. PARKE, *ὁ.π.* 37), γιὰ τὴν ἐορτὴ τοῦ Ποσειδῶνος στὸ Σούνιο καὶ γιὰ τὰ Αἰάντεια (βλ. L. DEUBNER, *ὁ.π.* 215 καὶ 228).

11. Ἡ ναυμαχία ἀποτελεῖ μάλλον ἐξέλιξη τῶν ἀπλῶν ἀγώνων ποὺ γίνονταν στοὺς ἑλληνιστικούς χρόνους μὲ τὰ ἱερὰ πλοῖα, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει καμία παλαιότερη μαρτυρία γιὰ διεξαγωγὴ ναυμαχίας τὴν ἡμέρα τῆς ἐορτῆς (βλ. καὶ A. DUMONT, *ὁ.π.* 295). Ἡ ἐπιγραφή ὅμως δὲν προσδιορίζει ἂν ἡ ναυμαχία γινόταν πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς καὶ ἂν συνδεόταν μὲ τὸ ἱερό. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἡ ἐπιγραφή αὐτὴ χρονολογεῖται σὲ μία ἐποχὴ ποὺ τὰ εὐρήματα στὸ ἱερό εἶναι ἐλάχιστα καὶ μαρτυροῦν ἀσφαλῶς παρακμῆ.

12. Βλ. CH. PÉLÉKIDES, *ὁ.π.* 114, 143 καὶ 247· M. GUARDUCCI, *Epigrafia Greca II* (1969) 387.

Οί έκδηλώσεις τῶν ἐφήβων κατὰ τὰ Μουνίχια συνδέονται ἀπὸ τὴν παράδοση (ἀρ. 43) καὶ ἀπὸ νεότερους ἐρευνητὲς¹³ μὲ τὴ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας καὶ τὰ ἐπινίκια¹⁴. Μόνον ὁ H. W. Parke¹⁵ πιστεύει ὅτι ἡ πομπὴ καὶ ὁ ἀγώνας τῶν ἐφήβων δὲν συνδέονταν μὲ τὰ ἐπινίκια τῆς ναυμαχίας καὶ ὅτι ἀπλῶς οἱ ἡμερομηνίες ὀρισμένων ἐορτῶν, ὅπως π.χ. τῶν Μουνιχίων, εὐνοοῦσαν τὴ διεξαγωγὴ τῶν ἀγῶνων τῶν ἐφήβων αὐτὲς τὶς ἡμέρες. Γιὰ τὴν ἀναίρεση ὅμως τῆς ἀποψῆς τοῦ H. Parke θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἐπικαλεσθεῖ τὴ συμμετοχὴ τῶν ἐφήβων στὴν ἐορτὴ τῆς Ἀρτέμιδος Ἀγροτέρας, στὴν κατάθεση στεφάνου στὸ Μαραθῶνα καὶ στὴν ἐορτὴ τῶν Αἰαντείων¹⁶, κατὰ τὶς ὁποῖες ἐορτάζονταν οἱ νίκες τοῦ Μαραθῶνα καὶ τῆς Σαλαμίνας ἀντίστοιχα. Ὅπως δὲ ἡ προσθήκη τῶν ἐπινικίων τῆς ναυμαχίας στὰ Μουνίχια δὲν ἔχει χρονικὴ βάση¹⁷, ἀφοῦ ἡ ναυμαχία ἔγινε τὸ μῆνα Βοηδρομιῶνα (Σεπτέμβριος). Ἀλλὰ καὶ στὴν περίπτωση τῶν ἐπινικίων τοῦ Μαραθῶνα ἡ ἐορτὴ δὲν γινόταν τὴν ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποία ἔγινε ἡ μάχη¹⁸. Χωρὶς ἀμφιβολία θὰ ὑπῆρχε κάποιος λόγος γιὰ τὴν ἐπιλογὴ τῆς ἡμέρας τῶν Μουνιχίων ὡς ἐπίσημης ἐπετείου τῆς ναυμαχίας. Τὴν αἰτία ἴσως πρέπει νὰ τὴν ἀναζητήσουμε ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ, συμμεριζόμενοι τὴν ἀποψὴ τοῦ H. Parke, στὴν ἐποχὴ ποῦ ἦταν εὐνοϊκὴ γιὰ ναυτικὲς δραστηριότητες. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, θὰ πρέπει νὰ πάρουμε ὑπόψη μας τὴν παράδοση, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ θεὰ ἔπαιξε σημαντικὸ ρόλο στὴ νίκη κατὰ τὴ

13. Βλ. L. DEUBNER, *δ.π.* 204· W. GAUER, *Weihgeschenke aus der Perserkriegen, IstMit Beiheft 2* (1968) 16· E. SIMON, *Die Götter der Griechen* (1969) 176. Ἀντίθετα ὁ K. WERNICKE (*RE* II.1, 1346 ἀλλὰ καὶ 1394) ἀναφέρει ὅτι οἱ ναυτικοὶ ἀγῶνες γίνονταν πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς, ὡς προστάτιδας τῶν νέων. Βλ. καὶ παρακάτω, σημ. 15.

14. Καὶ στὴ γειτονικὴ Σαλαμίνα κατὰ τὰ Αἰάντεια ἐόρταζαν τὴ νίκη στὴ ναυμαχία (βλ. L. DEUBNER, *δ.π.* 228). Ἡ ἡμερομηνία ποῦ τελοῦνταν τὰ Αἰάντεια δὲν εἶναι γνωστὴ. Στὶς ἐπιγραφὲς συνήθως ἀναφέρονται στὴ σειρὰ μετὰ τὰ Μουνίχια. Γιὰ τὰ ἐπινίκια τῆς Σαλαμίνας, βλ. γενικὰ A. MOMMSEN, *δ.π.* 462-463. Ὁ A. MOMMSEN (*δ.π.* 452-453) ταυτίζει τὶς ἡμερομηνίες τῶν Μουνιχίων καὶ τῶν Αἰαντείων.

15. Ὁ.π. 138-139.

16. Τὰ Αἰάντεια ἀναφέρονται στὶς παρακάτω ἐπιγραφές: *IG* II² 1006 στ. 30-31, 72· 1011 στ. 17, 53-55· 1028 στ. 24-25· 1029 στ. 14-15· *SEG* XV, 1958, 104 στ. 22 καὶ 130· *SEG* XIX, 1963, 108 στ. 72-73. Γιὰ τὶς ἐορτὲς στὸ Μαραθῶνα, βλ. *IG* II² 1006 στ. 26, 69. Γιὰ τὴ συμμετοχὴ τῶν ἐφήβων στὴν ἐορτὴ τῆς Ἀρτέμιδος Ἀγροτέρας, βλ. *IG* II² 1006 στ. 8-9· 1008 στ. 7· 1011 στ. 7· 1028 στ. 8· 1029 στ. 6· 1030 στ. 5-6· 1040 στ. 5-6.

17. Πρόβλημα δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸν Πλούταρχο, ποῦ δίνει δύο ἡμερομηνίες γιὰ τὴ ναυμαχία. Στὸ κείμενο ἀρ. 43 ὡς ἡμερομηνία τῆς μάχης ἀναφέρεται ἡ 16ῃ Μουνιχιῶνος. Ἀλλοῦ ὅμως ὁ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ (*Κάμιλλος* 19) ὀρίζει ὡς ἡμέρα τῆς ναυμαχίας τὴν 20ῃ Βοηδρομιῶνος. Τὸ πρόβλημα ἔχει ἀπασχολήσει ὡς σήμερα πολλοὺς ἐρευνητὲς (βλ. G. BUSOLT, *Gr. Gesch.* II², 703 σημ. 3· K. J. BELOCH, *Gr. Gesch.* II.1², 2, 47 κέ· N. HAMMOND, *JHS* 76, 1956, 43 σημ. 41). Ὁ J. A. R. MUNRO (*CAH* IV, 313) ὑπέθεσε ὅτι τὰ ἐπινίκια τῆς Σαλαμίνας ἐορτάζονταν στὶς 16 Μουνιχιῶνος σύμφωνα μὲ τὸ παλαιὸ ἡμερολόγιο καὶ ὄχι μὲ τὸ νεότερο τοῦ Μέτωνος. Τελευταῖα οἱ E. BADIAN καὶ J. BUCKLER («The Wrong Salamis?», *RhM* 118, 1975, 226 κέ.) διατύπωσαν τὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ Πλούταρχος δὲν ἀναφέρεται στὴ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας στὰ χωρία ποῦ τὴν συνδέει μὲ τὴ Μουνίχια, ἀλλὰ στὴ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας τῆς Κύπρου, ἡ ἡμερομηνία διεξαγωγῆς τῆς ὁποίας ὅμως δὲν εἶναι γνωστὴ. Ἐξάλλου εἶναι δύσκολο νὰ ἐορτάζονταν μία νίκη συνδεδεμένη μὲ τὸν Κίμωνα, σὲ ἕναν τόπο γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Κίμων δὲν εἶχε δεῖξει κανένα ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Ἀπλούστερη εἶναι ἡ πρόταση τοῦ O. BRONEER («Plato's Description of Early Athens», *Hesperia* Suppl. VIII, 1949, 56), ὅτι οἱ ἡμερομηνίες διεξαγωγῆς μεγάλων μαχῶν ἄλλαζαν γιὰ νὰ συμπίπτουν οἱ ἐπέτειοί τους μὲ μεγάλες ἐορτὲς.

18. Βλ. J. D. MIKALSON, *δ.π.* 50· H. W. PARKE, *δ.π.* 54-55. Κατὰ τὸν K. J. BELOCH (*Gr. Gesch.* II.2², 56-57) ἡ μάχη ἔγινε μετὰ τὶς 10 Αὐγούστου ἢ μετὰ τὶς 9 Σεπτεμβρίου, ἐνῶ ὁ L. DEUBNER (*δ.π.* 209· βλ. καὶ J. P. SHEAR, *Hesperia* 5, 1936, 298) πιστεύει ὅτι ἡ μάχη ἔγινε πιθανότατα τὸ μῆνα Μεταγειτινίωνα. Σὲ μεταγενέστερα χρόνια πίστευαν ὅτι ἡ μάχη ἔγινε στὶς 6 Βοηδρομιῶνος (ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ *Κάμιλλος* 19, 5). Βλ. καὶ N. HAMMOND, *A History of Greece to 322 B.C.*² (1967) 214.

ναυμαχία (άρ. 43). "Αλλωστε με τή ναυμαχία και τόν πρωταγωνιστή της σχετίζεται άμεσα ή "Αρτεμις ως "Αριστοβούλη, αλλά και ως "Εκάτη¹⁹ και Φωσφόρος.

"Ενώ οι έπιγραφές περιορίζονται μόνο σε ειδήσεις για τις έκδηλώσεις τών εφήβων και τή λατρεία του ήρωος Μουνίχου, τὰ κείμενα προσφέρουν περισσότερες πληροφορίες όχι μόνο για τή λατρεία τής θεᾶς, αλλά και για τὸ ἱερό της. "Ορισμένα αναφέρονται στην ἴδρυση του ἱεροῦ και αἰτιολογοῦν τὸ τοπωνύμιο, ἄλλα παρέχουν πληροφορίες για τή λατρεία τής θεᾶς και, τέλος, ὀρισμένα αναφέρουν μόνο τὸ ὄνομα τής θεᾶς, χωρίς περισσότερες πληροφορίες.

Τὸ ἱερό βρισκόταν στή μικρὴ χερσόνησο, στὸ λιμάνι τής Μουνιχίας (άρ. 2, 9, 11, 16), πὸ ἀποτελεῖ ἀκρωτήριο του Πειραιᾶ²⁰ (άρ. 14, 21, 52). Στὸ ἱερό ὀδηγοῦσε πλατὺς δρόμος, πὸ χωροῦσε κατὰ τὸ πλάτος του ἐξήντα παρατεταγμένους ὀπλίτες. Ξεκινοῦσε ἀπὸ τὴν "Ιπποδάμιο ἀγορὰ (άρ. 7) και ὀδηγοῦσε ἐπίσης στὸ Βενδίδειο²¹, τὸ ἱερό τής θρακικῆς θεότητας Βενδίδος. Σε μερικὰ κείμενα ἀναφέρεται γενικὰ ἡ Μουνιχία ὡς παραθαλάσσιος τόπος (άρ. 2, 4, 9, 12) ἢ λιμάνι (άρ. 5, 16, 18-19, 21, 37), προσδιορίζεται δηλαδὴ ἡ θέση της δίπλα στή θάλασσα. "Ὡστόσο ὁ Στράβων ἀναφέρεται ἀσφαλῶς εὐρύτερα στήν περιοχή, στήν ὀποία περιλαμβάνει και τὸν σημερινὸ λόφο του Προφήτη "Ηλία²². "Η χερσόνησος τής Μουνιχίας ἦταν, ἐξαιτίας τής σημαντικῆς της θέσης, ὀχυρωμένη²³. Εἰδήσεις για τὰ τείχη τής χερσονήσου ἔχουμε ἀπὸ τὸν 3ο π.Χ. αἰ. (άρ. 11). "Ο Jacoby²⁴ ὑπέθεσε ὅτι τὰ τείχη πὸ ἀναφέρονται στὸ κείμενο ἀρ. 11 ἴσως ταυτίζονται με τὰ τείχη του "Ιππία (511/10 π.Χ.), ὑπόθεση ὀμως μάλλον ἀβάσιμη.

"Ὡς ἴδρυτῆς του ἱεροῦ ἀναφέρεται ὁ Μούνιχος²⁵, πὸ χαρακτηρίζεται ὡς ἥρωας (άρ. 25) ἢ βασιλιάς (άρ. 9), ἐνῶ σε μερικὰ κείμενα ἀναφέρεται ἀπλῶς τὸ ὄνομά του (άρ. 21, 24, 52). "Ο Μούνιχος παραδίδεται ὅτι ὡς ἀττικὸς βασιλιάς ἐγκατέστησε σε περιοχή, πὸ ὀνομάσθηκε

19. "Εκάτη Μουνιχία ἀναφέρεται στὸ στ. 935, στὰ ΟΡΦΕΩΣ "Αργοναυτικά. Βλ. και P. BORGEAUD, *Recherches sur le dieu Pan* (1979) 231.

20. Πρβ. ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ *Φωκίων* 28, 4-5 (ἐκδ. K. Ziegler, 1964): *τὰ ἀκρωτήρια τής "Αρτέμιδος φυλάσσειν, ὀπως ἄλλοι μὴ λάβωσι*.

21. "Η ἀκριβῆς θέση του ἱεροῦ τής Βενδίδος εἶναι ὡς σήμερα ἄγνωστη. Παλαιότερα εἶχαν γίνει κάποιες ὑποθέσεις για τὴ θέση του ἱεροῦ, με βάση δύο ἐπιγραφές. "Ο J. DEMARGNE (*BCH* 23, 1899, 370 κέ.) εἶχε διατυπώσει τὴν ἄποψη ὅτι τὸ Βενδίδειο βρισκόταν νότια ἀπὸ τὸ Πασαλιμάνι, κοντὰ στὸ Τζάννιο, ἄποψη πὸ φάνηκε νὰ ἐπιβεβαιῶνει ἀργότερα και ἡ ἐπιγραφή πὸ δημοσίευσε ὁ A. WILHELM (*ÖJh* V, 1902, 127 κέ. και εἰδικότερα 134-135· βλ. και *IG* II² 1283). Τέλος, με βάση μία ἐπιγραφή πὸ δημοσίευσε ὁ N. ΠΑΠΠΑΔΑΚΗΣ (*AE* 1937, 808 κέ.: βλ. ἐπίσης W. S. FERGUSON, *Hesperia* Suppl. VIII, 1949, 130 κέ.: *SEG* X, 1949, 38 κέ., ἀρ. 64), τὸ Βενδίδειο τοποθετήθηκε στή νοτιοδυτικὴ πλευρὰ του λόφου τής Μουνιχίας, κοντὰ στὸ "Ασκληπιεῖο. Για τὸ Βενδίδειο, βλ. ἐπίσης M. NILSSON, *Opuscula Selecta* III (1960) 58, 66 και 75.

22. "Ὀρος τής Μουνιχίας βρέθηκε στὸ βορειοδυτικὸ τμήμα του λόφου τής Καστέλλας (*IG* I² 894). Γενικὰ στήν περιοχή φαίνεται ὅτι ἀναφέρεται και ὁ ΔΙΟΔΩΡΟΣ (XX, 45, 6 κέ.).

23. Τὴν πρώτη τείχιση τής περιοχῆς τής Μουνιχίας παραδίδεται ὅτι ἔκανε ὁ "Ιππίας, τὸ 511/10 π.Χ. (ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ "Αθην. Πολιτ. 19, 2· βλ. και J. BOERSMA, *Athenian Building Policy from 561/60 to 405/4 B.C.*, 1970, 19, 26, 150· F. KOLB, *JdI* 92, 1977, 105 σημ. 26). "Ανοικοδόμηση τών τειχῶν τής περιοχῆς ἔκανε ὁ Κόνων. "Ο Θρασύβουλος τὸ 403/2 π.Χ. βρήκε τὴν περιοχή ἀνοχύρωτη (ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ "Ελληνικά II, IV, 11). Για τὴς ὀικοδομικῆς φάσεις τών τειχῶν στὸν 4ο και 3ο αἰ. βλ. παρακάτω, Κεφ. Β, 43-44. Μεγάλη καταστροφή ὑπέστησαν τὰ τείχη τὸ 86 π.Χ. ἀπὸ τὸν Σύλλα. Στὰ χρόνια του Στράβωνος τὰ τείχη εἶχαν καταστραφεῖ ἐντελῶς: *οἱ δὲ πολλοὶ πόλεμοι τὸ τείχος κατήρειψαν και τὸ τής Μουνιχίας ἔρυμα* (άρ. 14).

24. *FGrH* IIIb, Suppl. I, 323a F 5, σημ. 17.

25. Βλ. *RE* XVI, 569, λ. *Munichos* (KRUSE): ROSCHER, *Lexikon* II.2, 3228-3229, λ. *Munichos* (STOLL).

πρὸς τιμὴν τοῦ Μουνιχία²⁶, πρόσφυγες Μινύες ἀπὸ τὸν Ὀρχομενὸ τῆς Βοιωτίας (ἀρ. 9). Ἡ ἴδρυση τοῦ ἱεροῦ ἀποδίδεται στὸν Μούνιχο μόνον ἀπὸ τὴ Σούδα (ἀρ. 52). Ἡ ἀπόδοσις τῆς ἴδρυσης τοῦ ἱεροῦ ἀπὸ τὸν Εὐστάθιο σὲ «Ἐμβαρὸν τινα» (ἀρ. 53) πρέπει νὰ ὀφείλεται μάλ-
λον σὲ σύγχυσι. Σὲ ἄλλα κείμενα ὁ Ἐμβαρὸς²⁷ παραδίδεται ὡς ὁ πρῶτος ἱερέας τῆς θεᾶς
(ἀρ. 52, 54).

Οἱ ἐπιγραφὲς ἀρ. 24 καὶ 25 ἀνάγουν τὴ λατρεία τοῦ Μουνίχου στὸν 4ο π.Χ. αἰ. Ὁ Μούνι-
χος πρέπει νὰ ἦταν ἕνας ἥρωας τῆς Ἀττικῆς, ἐπώνυμος τοῦ λιμανιοῦ, καὶ νὰ λατρευόταν
στὴν περιοχὴ τῆς Μουνιχίας²⁸. Ὁ Chr. Habicht προχωρεῖ στὴν ὑπόθεσις ὅτι ὁ Μούνιχος
ἦταν ὁ ἐπώνυμος τῆς «ἡλικίας» ἢ «λήξεως» τῶν ἐφήβων τῆς χρονιάς τοῦ ἄρχοντος Νικο-
κράτους²⁹. Τὸ καταλληλότερο μέρος γιὰ τὴ λατρεία τοῦ ἥρωα ἦταν ὀπωσδήποτε τὸ ἱερὸ τῆς
Ἀρτέμιδος, τοῦ ὁποῖου θεωροῦνταν ἱδρυτής. Στὸ ἱερὸ πρέπει νὰ ὑπῆρχε καὶ περίβολος ἢ
βωμὸς ἀφιερωμένος στὸν ἥρωα³⁰. Δὲν ἔχουμε ὅμως καμία πληροφορία ἂν γίνονταν ἐκδηλώ-
σεις πρὸς τιμὴν τοῦ ἥρωα τὴν ἡμέρα τῶν Μουνιχίων ἢ ἂν ὑπῆρχε ὀρισμένη ἡμέρα γιὰ τὴ
λατρεία του.

Λεπτομερεῖς ἀναφορὲς γιὰ τὸ ἱερὸ δὲν ὑπάρχουν. Ἱερὸ ἀναφέρεται ἤδη ἀπὸ τὸν 5ο π.Χ.
αἰ. (ἀρ. 2). Ἐναν αἰῶνα ἀργότερα γίνεται λόγος γιὰ βωμὸ (ἀρ. 6, 8-9). Ἡ μοναδικὴ μαρτυρία
γιὰ ὑπαρξὴ ναοῦ στὸ ἱερὸ προέρχεται ἀπὸ τὸν Πausanias (ἀρ. 16), χωρὶς ὅμως νὰ σχολιάζεται
ἐκτενέστερα. Στὸ βωμὸ, ποῦ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Lucian καὶ τὸν Δημοσθένη, κατέφευγαν ὅσοι
ἀπὸ τοὺς ναυτικούς διώκονταν³¹. Δὲν διευκρινίζεται ὡστόσο ἀπὸ τοὺς παραπάνω ρήτορες ἂν
ὁ βωμὸς αὐτὸς ἦταν ὁ βωμὸς τῆς θεᾶς. Τὸ συσχετισμὸ κάνει ὁ σχολιαστὴς τοῦ Δημοσθέ-
νου³² (ἀρ. 9γ). Τὴν ὑπαρξὴ καὶ ἄλλου βωμοῦ Ἀρτέμιδος στὴ Μουνιχία, ἀφιερωμένου στὴν
Ἄρτεμι Φωσφόρο, παραδίδει ὁ Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς στοὺς *Στρωματεῖς* (ἀρ. 17), τὴν ἴδρυση
τοῦ ὁποῖου συνδέει μὲ τὰ γεγονότα τῆς κατάληψης τοῦ Πειραιᾶ ἀπὸ τοὺς δημοκρατικούς. Ὁ
Θρασύβουλος ἴδρυσε βωμὸ Φωσφόρου, στὸ σημεῖο τῆς Μουνιχίας ποῦ τὸν ὀδήγησε ὁ *πεφω-*

26. Βλ. A. KISSLING - U. V. WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, *Aus Kydathen* (1880) 137· *FGrH* IIIb, Suppl. I, δ.π. καὶ Suppl. II, σημ. 9-10.

27. Γιὰ τὸν Ἐμβαρὸ βλ. καὶ παρακάτω, 39-40.

28. Βλ. *FGrH* IIIb, Kommentar, 143, 372 F 39. Ὁ JACOBY (δ.π.) ὑποθέτει τὴν ὑπαρξὴ τάφου τοῦ Μουνίχου στὴν
περιοχὴ τοῦ ἱεροῦ. Ἐκτὸς ἀπὸ βωμὸ ὑπῆρχε ἴσως καὶ ξεχωριστὸς περίβολος μέσα στὸ ἱερὸ, ἀφιερωμένος στὸν
τοπικὸ ἥρωα καὶ ἱδρυτὴ του. Βλ. ἐπίσης A. BRELICH, *Gli eroi greci, Un problema storico-religioso* (1978) 145· CHR.
HABICHT, *AM* 76, 1961, 145· W. S. BARRETT, *Euripides Hippolytos* (1964) 310· *IEE* τ. I (1971) 379. Ἡ U. KRON (*Die
zehn attischen Phylenheroen, Geschichte, Mythos, Kult und Darstellungen, AM Beiheft* 5, 1976, 143 καὶ 164) σχετίζει
τὸν Μούνιχο μὲ τὸν Θησέα καὶ τοὺς γιούς του καὶ θεωρεῖ πιθανὴ τὴν ταύτισή του μὲ τὸ γιὸ τοῦ Ἀκάμαντος (βλ. καὶ
S. SOLDERS, *Die ausserstädtischen Kulte und die Einigung Attikas*, 1931, 87) καὶ τῆς Λαοδίκης. Γιὰ τὴν ταύτισι
ὅμως αὐτὴ ὑπάρχουν ἀρκετὲς δυσκολίες, ποῦ τίς ἀναφέρει καὶ ἡ ἴδια ἢ U. KRON (δ.π. 143, σημ. 649). Ὁ γιὸς τοῦ
Ἀκάμαντος πέθανε στὴ Θράκη, ἐρχόμενος ἀπὸ τὴν Τροία. Ἐπομένως εἶναι ἀδύνατο νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸν Μούνιχο,
τὸν ἱδρυτὴ τοῦ ἱεροῦ. Ἐξἄλλου κατὰ τὴν παράδοσι πατέρας τοῦ Μουνίχου ἦταν κάποιος Παντακλῆς. Βλ. καὶ *FGrH*
IIIb, 391 F 4.

29. Βλ. παραπάνω, ἀρ. 25 καὶ CHR. HABICHT, δ.π. Ἡ ὑπόθεσις τοῦ Chr. Habicht δικαιολογεῖ τὴν ἀνάθεσι τῆς
ἐπιγραφῆς στὸν Κεραμεικὸ. Ὁ Μούνιχος ἦταν ἐπομένως ὁ ἐπώνυμος ἥρωας τῆς «ἡλικίας» ἢ «λήξεως» τῶν χρόνων
375/74, 333/32, 291/90, 249/48 κ.ο.κ.

30. Γιὰ ἱδρυτὲς ἱερῶν ποῦ λατρευόνταν μέσα στὸ χῶρο τους, βλ. H. ABRAMSON, *Greek Hero Shrines* (1978) 36,
66. Γιὰ ἱερὰ ποῦ περιλάμβαναν τὸν τάφο τοῦ ἱδρυτῆ τους, βλ. H. ABRAMSON, δ.π. 68.

31. Ὁ βωμὸς τῆς Μουνιχίας ἦταν κάτι ἀνάλογο μὲ τὸ βωμὸ τοῦ Ἐλέου στὴν Ἀγορὰ τῆς Ἀθήνας (βλ. H.
THOMPSON - R. E. WYCHERLEY, *The Athenian Agora XIV, The Agora of Athens*, 1972, 134-135).

32. Ὁ S. SOLDERS (δ.π. 23) συνδέει τὸ βωμὸ ποῦ ἀναφέρει ὁ Lucian μὲ τὴν Ἄρτεμι Φωσφόρο.

τισμένους στῦλος. Ἐπιγραφές τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. ἀπὸ τὴν Ἀγορὰ τῆς Ἀθήνας μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξὴ Φωσφορίου στὸν Πειραιά³³, ἡ ἀκριβὴς τοῦ θέσης ὅμως δὲν ἔχει ὡς σήμερα ἐντοπισθεῖ. Μὲ βάση τὸ χωρίο τοῦ Ξενοφῶντος (ἀρ. 7), ὁ βωμὸς ποὺ ἱδρυσε ὁ Θρασύβουλος θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ μάλλον στὴν περιοχὴ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος καὶ νὰ τοποθετηθεῖ ἴσως μέσα στὸ ἱερό³⁴.

Σχετικὰ μὲ τὴ λατρεία τῆς θεᾶς οἱ μαρτυρίες τῶν κειμένων εἶναι διεξοδικότερες. Σύμφωνα μὲ αὐτές, ἡ ἑορτὴ διαρκοῦσε μία ἡμέρα καὶ γινόταν στὶς 16 Μουνιχιῶνος (ἀρ. 43-44, πρβ. καὶ ἀρ. 57). Σ' αὐτὴν ἔπαιρναν μέρος οἱ παρθένοι πρὶν ἀπὸ τὸ γάμο τους, ὅπως προτεθεραπευμένης Ἀρτέμιδος οὕτως ἐπὶ τὰ Ἀφροδίτης ἴωσι (ἀρ. 46). Οἱ παρθένοι ποὺ ὑπηρετοῦσαν τὴ θεὰ ὀνομάζονταν ἄρκτοι³⁵ καὶ ἀφιερώνονταν στὴ Μουνιχία ἢ στὴ Βραυρωνία Ἄρτεμι (ἀρ. 50-51, 55). Ἡ ἀρκτηία³⁶ περιλάμβανε τὴν καθιέρωση (ἀρ. 50, 50β-γ, 55) ἢ ἀφοσίωση τῶν παρθένων στὴ θεὰ (ἀρ. 50δ, 55), θυσία (ἀρ. 50δ, 51, 55) καὶ τὴν τέλεση μυστηρίου, στὸ ὁποῖο συμμετεῖχαν οἱ παρθένοι μιμούμενες τὴν ἄρκτο (ἀρ. 51). Οἱ ἄρκτοι, κατὰ τὰ κείμενα ἀρ. 51 καὶ 51α, ἦταν ἡλικίας 5 ὡς 10 χρόνων. Τὰ ὑπόλοιπα κείμενα ὀρίζουν ἀπλῶς τὸ χρόνο τῆς ἀρκτηίας πρὶν ἀπὸ τὸ γάμο τῶν παρθένων, δηλαδὴ στὴν ἐποχὴ τῆς ἐφηβείας³⁷. Οἱ παρθένοι φοροῦσαν τὸν «κροκωτὸν» καὶ συμμετεῖχαν στὴν ἑορτὴ. Περισσότερες λεπτομέρειες γιὰ τὸ μυστήριον δὲν ἀναφέρονται στὰ κείμενα, ἀλλὰ πληροφορίες ἀντλοῦμε, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, ἀπὸ τὰ μνημεῖα.

Στὴ θεὰ προσφέρονταν ἀμφιφῶντες, ἓνα εἶδος πλακούντων³⁸ (ἀρ. 57) ποὺ δὲν σχετίζονταν ὅμως ἀπὸ τὶς πηγὲς μὲ τὴν ἀρκτηία, οὔτε ἀποτελοῦσαν ἀποκλειστικὴ προσφορὰ στὴ Μουνι-

33. Βλ. B. D. MERITT - J. S. TRAILL, *The Athenian Agora XV, Inscriptions, The Athenian Councillors* (1974) 193, ἀρ. 240, στ. 39. Γιὰ τὴ λατρεία τῆς Φωσφόρου στὴν Ἀττικὴ καὶ εἰδικότερα στὴ Μουνιχία, βλ. S. DOW, *Prytaneis, Hesperia* Suppl. I (1937) 8· B. D. MERITT, *Hesperia* 17, 1948, 20· R. E. WYCHERLEY, *The Athenian Agora III, Literary and Epigraphical Testimonia* (1957) 57, ἀρ. 121· SEG XVI, 1959, 86 στ. 8· 87 στ. 6· 89 στ. 8 καὶ 90 στ. 10· NILSSON, *GGR I*³, 495 καὶ σημ. 3.

34. Τὴν ἀντίθετη ἄποψη, ὅτι ὁ βωμὸς θὰ μπορούσε νὰ εἶχε ἱδρυθεῖ ἀπὸ τὸν Θρασύβουλο σὲ οποιαδήποτε ἄλλη ὄχυρὴ θέσιν τῆς Καστέλλας, στηρίζει τὸ κείμενο τοῦ Διόδωρου Σικελιώτη ποὺ δὲν ἀναφέρει τὴν ὑπαρξὴ ἱεροῦ στὴν περιοχὴ, περιγράφοντας τὸ χωρὸ ποὺ κατέλαβε ὁ Θρασύβουλος ὡς *λόφον ἔρημον καὶ καρτερόν*. Μὲ βάση μία ἐπιγραφὴ ὁ I. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ (*ΑΔ* 28, 1973, Β1, Χρονικά, 48) ἔκανε τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ὁ βωμὸς τῆς Φωσφόρου ἴσως πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ στὸ λόφο τοῦ Προφήτη Ἡλία. Βλ. καὶ παραπάνω, 17 σημ. 5.

35. Πρβ. ΗΣΥΧΙΟ α 83 (ἐκδ. K. Latte, 1953): *ἄρκτος· καὶ τὸ ζῶον· καὶ ἡ ἱερεία τῆς Ἀρτέμιδος*.

36. Βλ. ΗΣΥΧΙΟ α 81 (ἐκδ. K. Latte, 1953): *ἀρκτηία· ἡ τῶν ἀρκτηνομένων παρθένων τελε[υ]τή*. Γιὰ τὴν ἀρκτηία, βλ. NILSSON, *GGR I*³, 485, 493-494· W. BURKERT, *Homo Necans* (1972) 74-75, σημ. 20· C. CALAME, *Les chœurs de jeunes filles en Grèce archaïque I* (1977) 186 κέ.

37. Βλ. καὶ ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΟΥΣ *Λυσιστράτη* στ. 645. Γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς ἡλικίας τῶν ἀρκτων, βλ. παρακάτω Κεφ. Γ, 79. Γιὰ τὸν «κροκωτὸν» ποὺ φοροῦσαν οἱ ἄρκτοι, βλ. καὶ Y. MORIZOT, *REA* 76, 1974, 118.

38. Βλ. ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ *Σχόλ. Ὀμήρου Ἰλιάς* Σ 575 (ἐκδ. J. A. G. Weigel, 1829): *πλακοῦς διὰ τυροῦ*. Γιὰ τὴ λέξι *ἀμφιφῶν* (βλ. LIDDELL-SCOTT, λ. *ἀμφιφῶν*) ἀπὸ παλαιότερους συγγραφεῖς παραδίδονται δύο ἐτυμολογίες (ἀρ. 57). Ἡ πρώτη ξεκινᾷ ἀπὸ τὸν Φιλόχορο καὶ παραδίδεται ἀπὸ τὴ *Σούδα*, τὸν Φώτιο καὶ τὸν Ἀθηναῖο· ἡ δευτέρη ξεκινᾷ ἀπὸ τὸν Ἀπολλόδοωρο καὶ τὴν ἀναφέρουν τὸ *Μέγα Ἐτυμολογικόν*, ὁ Πολυδεύκης, ὁ Ἡσύχιος, ὁ Ἀθηναῖος, ὁ Φώτιος καὶ ἡ *Σούδα*. Στὴν παράδοσιν τοῦ Μεθοδίου (ἀρ. 57ε) οἱ ἀμφιφῶντες σχετίζονται μὲ τὴν ὑπόστασιν τῆς Ἀρτέμιδος ὡς Φωσφόρου καὶ Ἐκάτης (προσφορὰ ἀμφιφῶντων στὴν Ἐκάτη μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὸν Φώτιο. Βλ. τὸ σχετικὸ σχόλιον τοῦ JACOBY, *FGtH IIIb*, Suppl. I, 328 F 86). Σύμφωνα μὲ τὴν πρώτη ἐτυμολογία, οἱ ἀμφιφῶντες προσφέρονταν τὴν ἡμέρα ποὺ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη *πρῶτῃ ὑπὲρ γῆς φαίνονται* (ἀρ. 57 καὶ 57δ) ἢ *συμβαίνει περικαταλαμβάνεσθαι τὴν σελήνην πρὸς ταῖς δυσμαῖς ὑπὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου* (ἀρ. 57α καὶ γ) καὶ ὁ οὐρανὸς *ἀμφιφῶς γίνεται* (ἀρ. 57α), δηλαδὴ τὴν ἡμέρα τῆς πανσελήνου. Κατὰ τὴν δευτέρη ἐτυμολογία οἱ ἀμφιφῶντες πῆραν τὸ ὄνομά τους ἀπὸ τὸ *ὅτι κομίζουσιν αὐτοὺς δαδία ἡμέμενα παραπηγγυῖντες ἐπ' αὐτῶν* (ἀρ. 57). Ὑπάρχουν ὅμως καὶ προβλή-

χία Ἄρτεμι. Ἀπὸ τὰ περισσότερα κείμενα ἀναφέρεται γενικά ὅτι οἱ ἀμφιφῶντες προσφέρονταν στὰ ἱερὰ τῆς Ἀρτέμιδος (ἀρ. 57α-β). Οἱ λατρευτὲς τοὺς ἔφερναν στὸ ἱερὸ τῆς θεᾶς τὴν ἡμέρα τῆς ἑορτῆς (ἀρ. 56-57). Γιὰ τὸ χρόνο τῆς προσφορᾶς τῶν ἀμφιφῶντων ὁ Φιλόχορος (ἀρ. 57γ) ἀναφέρει τὴ 16ῃ ἡμέρα γενικά, χωρὶς νὰ προσδιορίζει τὸ μῆνα, ἐνῶ στὴ Σούδα (ἀρ. 57) ὀρίζεται ὡς ἡμέρα προσφορᾶς ἢ ἡμέρα τῆς ἑορτῆς τῆς Ἀρτέμιδος Μουνιχίας³⁹. Οἱ ὑπόλοιπες πηγές δὲν θίγουν τὸ ζήτημα. Ὅπως εὐλόγα παρατηρεῖ ὁ Jacoby⁴⁰, ἡ δευτέρη ἐκδοχὴ δὲν ἀποκλείει τὴν πρώτη. Στὶς 16 κάθε μῆνα προσφέρονταν ἀμφιφῶντες στὴν Ἄρτεμι, ἄρα καὶ στὶς 16 Μουνιχιῶνος προσφέρονταν στὴ Μουνιχία Ἄρτεμι. Ἡ προσφορὰ ἀμφιφῶντων κάθε μῆνα δὲν ἐντασσόταν στὶς δημοτελεῖς ἑορτές, ἄποψη πού συμμαρτίζεται ἐν μέρει καὶ ὁ J. D. Mikalson⁴¹.

Γιὰ τὴ μελέτη τῆς λατρείας μεγαλύτερη εἶναι ἡ συμβολὴ τῆς αἰτιολογικῆς παράδοσης πού σχετίζεται μὲ τὶς ἄρκτους. Κάποια ἀντίφαση ὅμως τῶν πηγῶν, πού παρατηρεῖται καὶ ἐδῶ, προκαλεῖ πρόσθετα προβλήματα. Τὰ σχετικὰ κείμενα μποροῦμε νὰ τὰ ξεχωρίσουμε σὲ δύο ομάδες. Ἡ πρώτη ἐντοπίζει τὴν παράδοση στὸ χωρὸ τοῦ ἱεροῦ τῆς Μουνιχίας (ἀρ. 55) καὶ τοποθετεῖ ὡς κύριο πρόσωπό της τὸν Ἐμβάρο (ἀρ. 52-54). Ἡ δευτέρη ομάδα, πού ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ τὸ χωρίο τῆς Σούδας (ἀρ. 51α), μεταθέτει τὸν τόπο τῆς δράσης στὸ ἱερὸ τῆς Βραυρώνας. Ἐνα κείμενο τέλος (ἀρ. 51) τοποθετεῖ τὴ δράση ἀόριστα σὲ ἱερὸ Ἀρτέμιδος στὴν Ἀττικὴ⁴².

Ἡ ἱστορία τοῦ Ἐμβάρου συνδέεται ἀποκλειστικά μὲ τὸ ἱερὸ τῆς Μουνιχίας Ἀρτέμιδος. Μία ἄρκτος, πού παρουσιάσθηκε στὸ ἱερὸ τῆς θεᾶς, φονεύθηκε ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους. Ἀφορμὴ τοῦ φόνου ἦταν οἱ καταστροφές πού προξενόυσε ἡ ἄρκτος (ἀρ. 55). Ὁ φόνος εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐξάπλωση λοιμοῦ⁴³ στὴν Ἀθήνα. Γιὰ νὰ σταματήσει ἢ καταστροφὴ, σύμφωνα μὲ χρῆσμο τοῦ θεοῦ, ἔπρεπε κάποιος νὰ θυσιάσει τὴν κόρη του στὴν Ἄρτεμι. Ὁ

ματα σχετικὰ μὲ τὴν ἡμέρα καὶ τὸν τόπο τῆς προσφορᾶς στὴ θεά. Ἀπὸ τὸν Πολυδεύκη ἔχουμε τὴν εἶδηση (ἀρ. 56) ὅτι οἱ ἀμφιφῶντες προσφέρονταν στὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος Μουνιχίας, ἀλλὰ δὲν γίνεται λόγος γιὰ τὸ χρόνο τῆς προσφορᾶς. Τὸ κείμενο τῆς Σούδας καλύπτει καὶ τὰ δύο ζητήματα (ἀρ. 57). Οἱ ὑπόλοιπες πηγές ἀναφέρουν γενικά ὅτι οἱ ἀμφιφῶντες προσφέρονταν στὰ ἱερὰ τῆς Ἀρτέμιδος, ἐνῶ κατὰ τὸν Φιλόχορο καὶ τὸν Ἀθηναῖο καὶ ἐπὶ τὰς τριόδους. Οἱ ἀμφιφῶντες ἦταν προσφορᾶς συνδεδεμένες μάλλον μὲ τὴν ὑπόσταση τῆς Ἀρτέμιδος ὡς Ἐκάτης (ἀρ. 57γ καὶ ε). Βλ. καὶ H. JEANMAIRE, *Couroi et Courètes, Essai sur l'éducation spartiate et sur les rites d'adolescence dans l'antiquité hellénique* (1939) 259. Ἡ προσφορὰ ἀμφιφῶντων καὶ ἐπὶ τὰς τριόδους κάνει ἀκόμη πιθανότερη τὴ σχέση ἀνάμεσα στὴ Μουνιχία Ἄρτεμι καὶ τὴ θεσσαλικὴ Ἐνοδία (βλ. ἀρ. 36· ἐπίσης L. R. FARNELL, *The Cults of the Greek States* II, 1896, 516). Ἀντίθετα ὁ P. STENGEL (*Die griechischen Kultusaltertümer*, 1920, 244) πιστεύει ὅτι οἱ ἀμφιφῶντες ἀπεικονίζουν τὴν πανσέληνο. Ἡ ἐτυμολογία τῆς λέξης θὰ πρέπει νὰ στηριχθεῖ στὴν ἐρμηνεία τῆς πρόθεσης ἀμφί= α) ἀπὸ δύο πλευρές, β) γύρω, ἀπὸ ὅλες τὶς πλευρές. Ἴσως λοιπὸν δὲν πρέπει νὰ ἀπορρίψουμε τὴν ἐρμηνεία τοῦ Ἀπολλοδώρου, πού στηρίζεται στὴ δευτέρη ἐτυμολογία.

39. Ὁ JACOBY (δ.π.) ἀναφέρει ὅτι ὁ Φιλόχορος καὶ στὴ συνέχεια ὁ Ἀθηναῖος ἀντλοῦν ἀπὸ τὸ Συμπόσιο τοῦ ΗΡΩΔΙΑΝΟΥ. Ἡ δευτέρη ἐτυμολογία ἴσως προέρχεται, πάντα κατὰ τὸν Jacoby, ἀπὸ ἕνα ἔργο «Περὶ ἑορτῶν», πού ἀντλήσε τὴν πληροφορία ἀπὸ τὸν Ἀττικιστὴ Πausanias καὶ ὁ τελευταῖος ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΥ *Περὶ θεῶν*.

40. Ὁ.π.

41. *The Sacred and Civil Calendar of the Athenian Year* (1975) 21. Βλ. ἐπίσης P. STENGEL, δ.π.

42. Γιὰ τὶς τρεῖς παραδόσεις τοῦ σχολίου στὸ στ. ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΟΥΣ *Λυσιστράτη* 645, βλ. W. SALE, *RhM* 118, 1975, 266-267. Σχετικὰ μὲ τὰ συγγενῆ ἱερὰ Ἀρτέμιδος στὴν Ἀττικὴ, βλ. M. HOLLINSHEAD, *Legend, Cult and Architecture at Three Sanctuaries of Artemis* (Diss., 1983).

43. Λοιμὸς ἀναφέρεται στὰ κείμενα ἀρ. 51α, 53 καὶ 55· λιμὸς στὰ κείμενα ἀρ. 52 καὶ 54.

Ἐμβαρος⁴⁴ προσφέρθηκε, με ἀντάλλαγμα ὅμως τὴν κληρονομικὴ ἱεροσύνη γιὰ τὴν οἰκογένειά του. Ἀλλὰ στὴ θέση τῆς κόρης του θυσιάσε μία αἶγα, ἀφοῦ τὴν ἔντυσε ὅπως τὴν κόρη του. Σὲ ἀνάμνηση αὐτοῦ τοῦ περιστατικοῦ καὶ μετὰ ἀπὸ διαταγὴ τοῦ θεοῦ οἱ κόρες ἀρκετοῦν στὴ θεὰ πρὶν ἀπὸ τὸ γάμο τους. Ἡ παράδοση στὰ βασικὰ σημεῖα τῆς⁴⁵ δὲν διαφέρει, ἀλλὰ ἄλλοτε διαπιστώνονται παραλείψεις (π.χ. παραλείπεται ἡ αἰτία τοῦ λοιμοῦ, ἀρ. 54) καὶ ἄλλοτε προστίθενται λεπτομέρειες (π.χ. ἡ ἀπόκρυψη ἀπὸ τὸν Ἐμβάρο τῆς κόρης του στὸ ἄδυτο). Στὴν τελευταία πληροφορία καὶ εἰδικότερα στὴ λέξη *διακοσμήσας* στηρίζεται ὁ W. Sale⁴⁶ τὴν ὑπόθεσή του ὅτι ἡ κόρη τοῦ Ἐμβάρου ὑπῆρξε ἡ πρώτη ἱέρεια τῆς Μουνιχίας Ἀρτέμιδος⁴⁷.

Στὰ κείμενα ποὺ παραδίδουν τὸ σχόλιο στὸ στ. 645 τῆς *Λυσιστράτης* δὲν γίνεται λόγος γιὰ τὴ θυσία τῆς κόρης τοῦ Ἐμβάρου. Στὸ λῆμμα τῆς *Σούδας* ἡ ἱστορία διαδραματίζεται στὸ δῆμο τῶν Φιλαϊδῶν, στὴ Βραυρώνα. Στὸ ἄλλο χειρόγραφο ποὺ παραδίδει τὸ σχόλιο (ἀρ. 51), ἀναφέρεται ἀόριστα ὡς τόπος τῆς ἱστορίας κάποιον ἱερὸ Ἀρτέμιδος. Ἡ ἄρκτος, ποὺ ζοῦσε ἐξημερωμένη στὸ ἱερὸ τῆς θεᾶς, φονεύεται ἀπὸ τὰ ἀδέλφια μιᾶς παρθένου ποὺ εἶχε τραυματισθεῖ ἀπὸ τὸ ζῶο. Τὸ φόνο ἀκολούθησε λοιμός⁴⁸, γιὰ τὴν καταστολὴ τοῦ ὁποῖου ἔπρεπε οἱ παρθένοι νὰ ἀρκετοῦν στὴν Ἄρτεμι. Ἀπὸ τότε θεσπίσθηκε ἡ ἀρκτεία.

Ἡ ἱστορία τοῦ Ἐμβάρου σκοπὸ εἶχε νὰ αἰτιολογήσει τὴν ἀρκτεία⁴⁹ καὶ τὴν κληρονομικὴ ἱεροσύνη στὸ ἱερὸ. Ἐνα τρίτο στοιχεῖο, ποὺ ἴσως αἰτιολογεῖ ἡ ἱστορία, εἶναι ἡ θυσία αἶγας μεταμφιεσμένης σὲ παρθένο (σὲ ἀνάμνηση τῆς θυσίας τοῦ Ἐμβάρου), κατάλοιπο ἀνθρωποθυσίας⁵⁰ ποὺ γινόταν σὲ παλαιότερη ἐποχὴ. Ἡ θυσία αἶγας στὸ ἱερὸ τῆς Μουνιχίας, μὲ βάση τὰ παραπάνω στοιχεῖα τῆς παράδοσης, θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ βέβαιη. Κατὰ τὸν L. Deubner⁵¹, ἡ παράδοση ποὺ ἀναφέρεται στὸ ἱερὸ τῆς Μουνιχίας ἐπηρεάσθηκε ἀπὸ τὸ μῦθο τῆς Βραυρώνας. Ὅπως δὲποτε ἡ παράδοση τῆς Μουνιχίας ἔχει δεχθεῖ καὶ ἄλλα στοιχεῖα καὶ

44. Στὸ κείμενο ἀρ. 55 δὲν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ Ἐμβάρου, ἀλλὰ χρησιμοποιεῖται ἀόριστα ἡ ἔκφραση «ἀνὴρ τις». Γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ Ἐμβάρου, βλ. καὶ C. MONTEPAONE, *Recherches sur les cultes grecs et l'Occident* 1, *Cahiers du Centre J. Bérard* V (1979) 65 κέ.

45. Μὲ τίς πηγές καὶ τὴν παράδοση τῶν κειμένων ἀσχολήθηκε ὁ W. SALE (δ.π. 276-278), ποὺ ὑποστηρίζει ὅτι ὁ λεξικογράφος τῆς *Σούδας* ἀντλεῖ ἀπὸ τὸν Πανσανία τὸν Λεξικογράφο καὶ αὐτὸς μὲ τὴ σειρά του ἀπὸ τὸν Δῆμωνα. Ὁ W. Sale ὑποθέτει ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ Ἐμβάρου εἶναι συνδυασμὸς στοιχείων ποὺ ἀντιγράφηκαν ἀπὸ τὸν Ἀρποκρατίωνα καὶ τῆς ζωντανῆς μαρτυρίας κάποιου γνώστη τῆς ἱστορίας τοῦ ἱεροῦ (temple-legend).

46. Ὁ.π. 277-278.

47. Τὴ λέξη *διακοσμήσας* ὁ W. SALE (δ.π. 277-278, σημ. 19) τὴν ἐρμηνεύει ὡς ἐξῆς: ὁ Ἐμβαρος διακόσμησε τὴν κόρη του = τὴν ἔντυσε ἄρκτο καὶ τὴν κατέστησε πρώτη ἱέρεια τῆς θεᾶς, εἰσάγοντάς τὴν στὸ ἄδυτο. Ἡ ὑπόθεση ὅμως αὐτὴ εἶναι ἀρκετὰ πολὺπλοκή. Ὁ Ἐμβαρος θὰ διακόσμησε = ἔντυσε καὶ προετοίμασε τὴν κόρη του σύμφωνα μὲ τίς συνήθειες γιὰ τὴ θυσία καὶ μετὰ τὴν ἔκρυψε μέσα στὸ ἄδυτο, κάνοντας ἐκεῖ τὴν ἀλλαγὴ μὲ τὴν αἶγα.

48. Στὴ δευτέρη παραλλαγὴ τῆς ἱστορίας (ἀρ. 51) δὲν ἀναφέρεται λοιμός. Ἡ πρώτη παραλλαγὴ περιέχει στοιχεῖα ἀπὸ τὸ μῦθο τῆς Μουνιχίας καὶ τῆς Ἰφιγένειας, στὴ θυσία τῆς ὁποίας μερικοὶ ἀποδίδουν τὸ μυστήριον τῆς ἀρκτείας.

49. Βλ. NILSSON, *GGR* I³, 485 σῆμ. 6 καὶ J. E. HARRISON, *Prolegomena to the Study of Greek Religion* (1922) 72. Ἡ ἱστορία τοῦ Ἐμβάρου εἶναι αἰτιολογικὴ καὶ προσπαθεῖ νὰ συμβιβάσει παλαιὰ ἤθη καὶ δοξασιές μὲ νεότερες πίστες καὶ ἀντιλήψεις ζωῆς.

50. Τὸ ἔθιμον αὐτὸ ἴσως ὑπονοοῦν οἱ στίχοι 1075-1076 τῶν *Ἀργοναυτικῶν* τοῦ ΟΡΦΕΩΣ (ἀρ. 47): βλ. καὶ Κεφ. Δ, 92 σῆμ. 275. Γιὰ θυσία αἶγας στὴν Ἄρτεμι, βλ. E. KADLETZ, *Animal Sacrifice in Greek and Roman Religion* (Diss., 1976) 87 κέ.

51. L. DEUBNER, *Attische Feste*³ (1966) 206-207.

είναι πιθανό να συνδυάσθηκε με τις ανάλογες παραδόσεις της Ίφιγένειας στη Βραυρώνα και στην Αύλιδα. Και στις τρεις παραδόσεις ο πατέρας θυσιάζει την κόρη του για να εξευμενισθεί ή θεά. Αντικαθίσταται ή παρθένος από αίγα πριν από τη θυσία από τον ίδιο τον πατέρα της, στη Μουνιχία, και από έλαφι ή άρκτο κατά τη διάρκεια της θυσίας, στη Βραυρώνα και στην Αύλιδα.

B. Τὸ ἱερό

Ἡ ἀνασκαφή τοῦ 1935 ἀποκάλυψε ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα, μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα μποροῦν νὰ σχετισθοῦν μὲ τὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος Μουνιχίας. Δυστυχῶς ὅμως ἡ ἔρευνα τοῦ Ἰ. Θρεψιάδη περιορίσθηκε σὲ ὀρισμένα μόνο σημεῖα καὶ ἀπὸ τὰ κτίσματα ποὺ ἐντοπίσθηκαν κανένα δὲν ἀνασκάφηκε ὁλόκληρο (εἰκ. 1).

Ὅπως διαπιστώθηκε ἀπὸ τὴν ἀνασκαφή, τὸ ὕψωμα τὸ περιέβαλλε τεῖχος⁵², ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀποκαλύφθηκε ἡ νότια καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς πλευρᾶς του (πίν. 1α). Πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ τὸ παράκτιο τεῖχος, τὸ ὁποῖο μὲ τρεῖς γωνίες ποὺ σχηματίζει περιβάλλει τὸ ὕψωμα ἀπὸ τὴ νότια καὶ τὴν ἀνατολική πλευρά, ἐνῶ δὲν ἐρευνήθηκε ἐπαρκῶς στὴ δυτική, βόρεια καὶ βορειοανατολική πλευρὰ τῆς χερσονήσου. Στὸ τμήμα τοῦ τεῖχους ποὺ ἀποκαλύφθηκε διακρίνονται τρεῖς φάσεις. Ἡ τρίτη φάση, στὴν ὁποία ὡς συνδυαστικὴ ὕλη χρησιμοποιήθηκε κονίαμα καὶ τὸ θεμέλιο τοῦ τεῖχους εἶναι ἐπιπόλαιο, πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους⁵³, ἐνδεχομένως μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς περιοχῆς ἀπὸ τὸν Σύλλα τὸ 86 π.Χ.⁵⁴

Στὸ ὑψηλότερο σημεῖο τῆς χερσονήσου, πρὸς τὴ βορειοδυτικὴ πλευρὰ της, ἀποκαλύφθηκαν τὰ ὑπολείμματα ἐνὸς κυκλικοῦ πύργου⁵⁵ (εἰκ. 1· πίν. 1β), τοῦ ὁποίου τὸ ἀνώτερο τμήμα μπορεῖ νὰ δεῖ κανεὶς καὶ σήμερα, δυτικὰ ἀπὸ τὸ ἀνάλημμα τοῦ κτηρίου τοῦ Ναυτικοῦ Ὁμίλου. Τὸν πύργο περιβάλλει συγκρότημα ἀναλημμάτων⁵⁶, βόρεια, δυτικὰ καὶ νότια, ὅσο στάθηκε δυνατό νὰ διαπιστωθεῖ ἀπὸ τὴν περιορισμένη ἔρευνα (εἰκ. 1· πίν. 1β, 2). Γιὰ τὸ κτίσιμο τοῦ πύργου, ὅπως καὶ τοῦ συγκροτήματος τῶν ἀναλημμάτων, χρησιμοποιήθηκε ἀκτίτης λίθος. Ὁ πύργος⁵⁷ εἶναι καλοκτισμένος κατὰ τὴν «ἐναλλάξ φορμηδὸν καὶ παρὰ μήκος» διάταξη, μὲ καλοδουλεμένους σφηνοειδεῖς λίθους. Ὁ πρῶτος δόμος πατὰ «ἐπὶ τὸ στέριφον» τοῦ βράχου.

Ἄς δοῦμε καταρχὴν πῶς συμβιβάζονται αὐτὰ τὰ λείψανα μὲ τὶς σχετικὲς πληροφορίες ποὺ παραδίδονται ἀπὸ τὶς γραπτὲς πηγές. Τείχιση στὴ Μουνιχία⁵⁸, ἄγνωστο ἂν πρόκειται γιὰ

52. Ι. ΘΡΕΨΙΑΔΗΣ, *ΠΑΕ* 1935, 164-170. Βλ. καὶ εἰκ. 1.

53. Ι. ΘΡΕΨΙΑΔΗΣ, *δ.π.* 169.

54. Βλ. Η. BENGTON, *Griechische Geschichte*⁴ (1969) 489.

55. Ι. ΘΡΕΨΙΑΔΗΣ, *δ.π.* 160-164, σχ. 1· R. SCRANTON, *Greek Walls* (1941) 118-119.

56. Ι. ΘΡΕΨΙΑΔΗΣ, *δ.π.* 161 σχ. 1, 164 εἰκ. 3 καὶ 170 κέ.

57. Οἱ διαστάσεις τοῦ πύργου ποὺ δίνει ὁ ἀνασκαφέας εἶναι: περίμετρος ἐξωτερικὴ 18.50 μ., ἐσωτερικὴ 13.50 μ. καὶ πάχος τοῖχου 1.50 μ. περίπου.

58. Βλ. R. SCRANTON, *δ.π.* 114 κέ· E. KIRSTEN - W. KRAIKER, *Griechenlandkunde*⁴ (1962) 155· J. BOERSMA, *Athenian Building Policy from 561/60 to 405/4 B.C.* (1970) 19, 26, 150· A. W. LAWRENCE, *Greek Aims in Fortification* (1979) 137.

τή χερσόνησο πού μᾶς ἐνδιαφέρει νότια ἀπὸ τὸ λιμάνι ἢ γιὰ ὀλόκληρη τὴ χερσόνησο τῆς Καστέλλας, ἀναφέρεται ἤδη στὰ χρόνια τοῦ Ἰππία (511/10 π.Χ.). Θὰ πρέπει ὡστόσο νὰ θεωρηθεῖ βέβαιη ἡ ὀχύρωση τοῦ λιμανιοῦ τῆς Μουνιχίας στὴ φάση αὐτή. Μὲ τὴν ὀχύρωση τοῦ τυράννου, στὴν ὁποία κατὰ τὸν Jacoby ἀναφέρεται τὸ κείμενο τοῦ παπύρου ἀπὸ τὴ Hawara⁵⁹, θὰ μπορούσε νὰ συνδεθεῖ ἡ πρώτη φάση τῶν τειχῶν. Ἀπὸ τὴ χερσόνησο τῆς Μουνιχίας, νότια ἀπὸ τὸ ὁμώνυμο λιμάνι, περνοῦσαν τὰ τεῖχη τοῦ Θεμιστοκλέους⁶⁰, πού ἀφοῦ καταστράφηκαν ἀνοικοδομήθηκαν ἀπὸ τὸν Κόνωνα. Ἀνοικοδομήσεις ἢ ἐπισκευὲς τοῦ τεῖχους ἔγιναν τὸ 355 καὶ τὸ 346 π.Χ.⁶¹ Μὲ τὴν τελευταία χρονολογία συνδέει ὁ R. Scranton τὴν ἐπιγραφή IG II/III² 244 (337/36 π.Χ.), ἡ ὁποία ἀναφέρει κυκλικὸ πύργο στὴ Μουνιχία⁶². Ἀνανεώσεις ἔγιναν στὰ τεῖχη τὸ 307/6 π.Χ., μετὰ τὴν καταστροφή ἀπὸ τὸν Δημήτριον τὸν Πολιορκητὴ, καὶ τὸ 299/98 π.Χ. Τὸ 86 π.Χ. τὸ τεῖχος καὶ τὸ ἱερὸ ὁπωσδήποτε θὰ ἐπηρεάσθηκαν ἀπὸ τὴν ἐπιδρομὴ τοῦ Σύλλα.

Μὲ τὴν πρώιμη οἰκοδομικὴ δραστηριότητα στὴν περιοχὴ πρέπει νὰ σχετίζονται τρία τμήματα τοίχων. Ὁ πρῶτος τοῖχος (α) εἶναι κτισμένος κατὰ τρόπο πού μιμεῖται τὴ λεσβιακὴ τοιχοδομία καὶ ἀποκαλύφθηκε νοτιοανατολικά τοῦ κυκλικοῦ πύργου καὶ τοῦ συγκροτήματος τῶν ἀναλημμάτων, στὴν ὀνομαζόμενη ἀπὸ τὸν ἀνασκαφέα «δεύτερη πλατεία»⁶³. Τὸν τοῖχο αὐτὸ ὁ Ἰ. Θρεψιάδης τὸν ἀνεβάζει χρονολογικὰ στοὺς πρώιμους ἀρχαίκοις χρόνους, πρέπει ὅμως νὰ χρονολογηθεῖ πρὸς τὸ τέλος τῶν χρόνων αὐτῶν⁶⁴. Ὁ R. Scranton⁶⁵ τὸν χρονολογεῖ στὸ τέλος τοῦ 6ου αἰ. Ἐνας δεῦτερος τοῖχος (β) βρέθηκε ἔξω ἀπὸ τὸ τεῖχος⁶⁶, στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ καὶ παράλληλα σ' αὐτό⁶⁷. Ὅπως ἀναφέρει ὁ ἀνασκαφέας, «οὗτος ἔχει ὄψιν πολυγωνικὴν [...]. Ὁ ἀναλημματικὸς οὗτος τοῖχος ὅστις δὲν ἔχει ὄψιν ἐσωτερικὴν εἶναι παράλληλος πρὸς τὸ τεῖχος»⁶⁸ (εἰκ. 2). Τμῆμα ἀπὸ ἕναν τρίτο πολυγωνικὸ τοῖχο (γ)⁶⁹ (πίν.

59. Βλ. Κεφ. Α, 24 ἀρ. 11. Τὸ κείμενο πάντως τοῦ παπύρου μπορεῖ νὰ σχετισθεῖ τὸ ἴδιο βάσιμα μὲ μία ἀπὸ τὶς ἐπόμενες φάσεις τῶν τειχῶν, ὡς τὴν ἐποχὴ πού χρονολογεῖται ὁ ἄπυρος (3ος π.Χ. αἰ.). Δὲν ὑπάρχει κανένα στοιχεῖο πού νὰ στηριζέται τὴν ἄποψη ὅτι τὸ τεῖχος πού ἀναφέρεται ἀνάγεται στὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ.

60. ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ I, 93, 3.

61. Βλ. R. SCRANTON, ὁ.π. 118.

62. Ὁ.π. Γιὰ τὴν ἐπιγραφή αὐτή, βλ. καὶ SEG XIX, 1963, 57.

63. I. ΘΡΕΨΙΑΔΗΣ, ὁ.π. 183-184, εἰκ. 9 καὶ 17. Ὁ τοῖχος ἀποκαλύφθηκε σὲ μῆκος 7.50 μ. καὶ ὕψος 1.65 μ. Τὸ πάχος του κυμαίνεται ἀπὸ 0.90 ὡς 1 μ.

64. Πρβ. R. SCRANTON, ὁ.π. 161. Ἡ χρονολόγησις τοῦ τοίχου δὲν εἶναι βέβαιη, καθὼς ὑπάρχουν περιορισμένα ἀνασκαφικὰ δεδομένα καὶ ὁ τοῖχος εἶναι κτισμένος πρόχειρα.

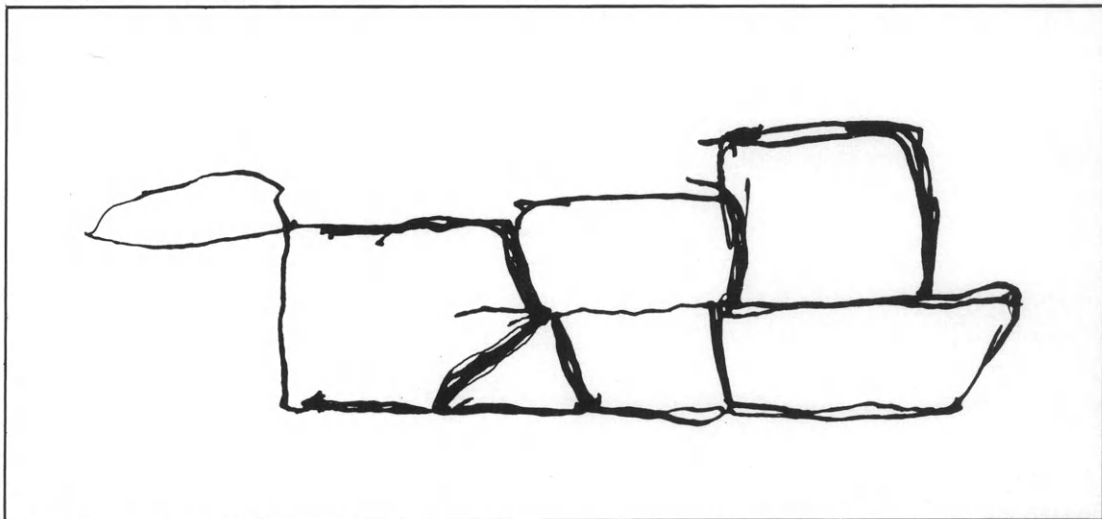
65. Ὁ.π. 42, 119, 161.

66. Ὁ Ἰ. Θρεψιάδης στὴ δημοσίευσή του ἀναφέρει ἀόριστα ὅτι ὁ τοῖχος β χρονολογεῖται πολὺ ἀργότερα ἀπὸ τὸν τοῖχο γ. Στὸ ἡμερολόγιο τῆς ἀνασκαφῆς (Ἀρχεῖο Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας) σημειώνει ὅτι ὁ τοῖχος χρονολογεῖται μᾶλλον στοὺς ἐλληνιστικοὺς χρόνους καὶ ὅτι «πρόκειται περὶ ἀναλημματικὸ τοῖχο γενομένου συγχρόνως μὲ τὴν οἰκοδομίαν τοῦ τεῖχους δι' ὀρισμένους οἰκοδομικοὺς λόγους».

67. I. ΘΡΕΨΙΑΔΗΣ, ὁ.π. 186· R. SCRANTON, ὁ.π. 42.

68. Ἡμερολόγιο ἀνασκαφῆς Ἰ. Θρεψιάδης: «Σημειωματᾶριον 4ον, Ἀνασκαφὴ Κουμουνδούρου», 39-41.

69. Βλ. I. ΘΡΕΨΙΑΔΗΣ, ΠΑΕ 1935, 186. Ὁ τοῖχος γ εἶναι κτισμένος μὲ μεγάλη ἐπιμέλεια, ἀπὸ γκρί σκληρὴ πέτρα (ἡμερολόγιο ἀνασκαφῆς Ἰ. Θρεψιάδης, «Ἀνασκαφὴ Κουμουνδούρου, Κτίριον Β», 1-6: «Αἱ ἐπιφάνειαι τῶν ὄψεων τοῦ τοίχου εἶνε ἀδρῶς πελεκημένα σιγαματίζουσαι τὰς χαρακτηριστικὰς καμπυλότητας, χωρὶς ὅμως νὰ πληροῦνται ὀρισμένα κενὰ διὰ μικρῶν πετρῶν τριγωνικῶν κ.λπ., ὅπως εἰς τὰ πεισιστράτεια τεῖχη». Ὁ τοῖχος ἔχει μῆκος 8.40 μ., ὕψος 0.93 μ. καὶ πάχος 0.60 μ. Ὅσο εἶναι δυνατό νὰ διαπιστωθεῖ ἀπὸ τὴ μοναδικὴ φωτογραφία πού διαθέτουμε, ὁ τοῖχος εἶναι πολυγωνικός, μὲ ἐπιμελῶς δουλεμένο τὸ μέτωπό του. Παρόμοια κτισμένους τοίχους ὁ W. WREDE (*Attische Mauern*, 1933, 41-42) τοὺς χρονολογεῖ στὰ χρόνια τῶν Πεισιστρατιδῶν. Τὴν κατηγορίαν στὴν ὁποία ἀνήκει ὁ τοῖχος γ ὁ R. SCRANTON (ὁ.π. 160, A2) τὴν χρονολογεῖ στὸν 6ο αἰ. Ὁ ἴδιος ἀναφέρει πιθανότατα τὸν τοῖχο α (ὁ.π.

Είκ. 2. Τοίχος β (ήμερολόγιο ανασκαφής 'Ι. Θρεψιάδη, «Σημειωματάριον τέταρτον»).

3α), πού αποκαλύφθηκε στους πρόποδες τής βόρειας πλαγιάς του λόφου, ό 'Ι. Θρεψιάδης τó χρονολογεί στό τέλος του 7ου π.Χ. αί. 'Ο τοίχος όμως είναι όπωσδήποτε νεότερος και θά πρέπει μάλλον νά χρονολογηθεί στά τελευταία χρόνια του 6ου αί. Οί τοίχοι α και β είναι αναλημματικοί, ένώ δέν μπορούμε νά πούμε τó ίδιο με βεβαιότητα και γιά τόν γ. Θά μπορούσαν νά συνδεθοῦν με τήν οικοδομική δραστηριότητα του 'Ιππία, έφόσον βέβαια δεχθούμε ότι έπεκτείνεται και σε αύτή τήν περιοχή. 'Οπωσδήποτε οί κατασκευές αυτές δύσκολα θά μπορούσαν νά θεωρηθοῦν όχυρωματικά έργα. Τó πιθανότερο είναι ότι σχετίζονται με μία διαμόρφωση του χώρου του ιερού στους ύστεροαρχαϊκούς χρόνους.

Τά υπόλοιπα οικοδομικά λείψανα τειχών, καθώς και ό κυκλικός πύργος πού αναφέραμε, πρέπει νά σχετισθοῦν με τις άνοικοδομήσεις τών τειχών του Πειραιά στόν 4ο αί. Τό μεγαλύτερο τμήμα του παράκτιου τείχους θά πρέπει ίσως νά τó συνδέσουμε με τήν άνοικοδόμηση του 355 π.Χ. 'Αρκετά νεότερο άπό τόν πύργο είναι τó συγκρότημα τών αναλημμάτων πού τόν περιβάλλει⁷⁰. 'Η άποψη του 'Ι. Θρεψιάδη, ότι ό πύργος άνάγεται στις άρχές του 4ου αί. και τó συγκρότημα τών αναλημμάτων πρós τó τέλος του⁷¹, είναι πολύ πιθανή. Σ' αύτή τήν οικο-

42), ένώ είναι άμφίβολο ένάν ό άλλος τοίχος πού αναφέρει ταυτίζεται με τόν τοίχο β (μάλλον άπίθανο). Προφανώς έχει γίνει κάποια παρανόηση άπό τόν R. Scranton, γιατί ό τοίχος όπως σημειώνει δέν αναφέρεται άπό τόν 'Ι. Θρεψιάδη, έχει όμως άποτυπωθεί στό σχέδιο τής ανασκαφής (;). Και οί τρεις τοίχοι όστόσο αναφέρονται άπό τόν ανασκαφέα. Ίσως πρόκειται γιά κάποιον άπό τούς τοίχους πού σημειώνονται στη βόρεια πλαγιά του λόφου. Τούς δύο τοίχους πού αναφέρει ό R. Scranton τούς σχετίζει με τήν τείχιση του 'Ιππία.

70. Βλ. 'Ι. ΘΡΕΨΙΑΔΗ, ΠΑΕ 1935, 171.

71. 'Ο.π. 172 σημ. 1. Γιά τή χρονολόγηση του πύργου ό R. SCRANTON (ό.π. 119) άμφιταλαντεύεται άνάμεσα στά χρόνια του Κόνωνος και τó 355 π.Χ. Γιά κυκλικούς πύργους, βλ. J.-P. ADAM, *L'architecture militaire grecque* (1982) 62, 197.

δομική φάση εντάσσει ὁ ἀνασκαφέας καὶ τοὺς ἀναλημματικούς τοίχους, πού τμήματά τους σώθηκαν στή βόρεια πλαγιά τῆς χερσονήσου.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ὑπολείμματα τῶν τειχῶν καὶ τῶν ἀναλημματικῶν τοίχων, στή λεγόμενη «πρώτη πλατεία» ἀποκαλύφθηκε τμήμα ἐνὸς ὀρθογώνιου κτηρίου, ἀπὸ τὸ ὁποῖο σώθηκαν οἱ τοῖχοι τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς βόρειας πλευρᾶς, καθὼς καὶ τμήματα τῶν τοίχων τῆς νότιας καὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς⁷² (εἰκ. 1· πίν. 3β, 4). Οἱ ἐσωτερικὲς διαστάσεις του εἶναι 24.90 × 10.20 μ. Ἡ θεμελίωσή του εἶναι ἐπιπόλαιη καὶ ἀνομοιογενής. Μὲ τὴ βόρεια πλευρά του ἀκουμπᾷ στὸν νότιο τοῖχο τοῦ συγκροτήματος τῶν ἀναλημμάτων, πού τμήμα του καταστράφηκε γιὰ νὰ κτισθεῖ ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ «κτιρίου Β», ὅπως τὸ ὀνομάζει ὁ ἀνασκαφέας. Σημειώνεται ἐπίσης ὅτι ὁ τοῖχος τῆς νότιας πλευρᾶς τοῦ οἰκοδομήματος προεκτεινόταν πρὸς τὰ ἀνατολικά, πέρα ἀπὸ τὸ μέτωπο τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου. Τὸ γεγονός ὅτι γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ κτηρίου χρησιμοποιήθηκε τμήμα τοῦ νότιου τοίχου τοῦ συγκροτήματος τῶν ἀναλημμάτων, ὅτι ἀνάμεσα στὶς λιθοπλίνθους καὶ σὲ τμήμα τῆς θεμελίωσής του βρέθηκε κονίαμα καί, τέλος, ὅτι στὴν ἐπίχωση τοῦ ἐσωτερικοῦ του βρέθηκε νόμισμα τοῦ 250-20 π.Χ. (;) ὀδήγησαν τὸν Ἰ. Θρεψιάδη στὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ ὀρθογώνιο «κτίριο Β» θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους⁷³. Ὡστόσο τὸ κτήριο θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ καὶ ἀρχαιότερο, γιὰτὶ κονίαμα χρησιμοποιήθηκε, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἰ. Θρεψιάδης, μόνο σὲ τμήμα του. Ἐτσι ἡ παρουσία τοῦ κονιάματος θὰ μπορούσε νὰ σχετισθεῖ μὲ μία ἐπισκευὴ στοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους. Τὸ οἰκοδόμημα παρουσιάζει καὶ ἓνα ἐπιπλέον πρόβλημα. Στὸ ἐσωτερικό του καὶ κατὰ μῆκος τῆς βόρειας πλευρᾶς, σὲ ἀπόσταση 1.10 μ. ἀπὸ τὸν τοῖχο, βρέθηκε σειρὰ ἀπὸ δώδεκα λιθοπλίνθους, πού ἐκτείνονται σὲ μῆκος 22.25 μ. καὶ βρίσκονται στὸ ἴδιο περίπου βάθος πού βρίσκεται ἡ θεμελίωση τῆς βόρειας πλευρᾶς⁷⁴. Ὁ ἀνασκαφέας θεωρεῖ αὐτὲς τίς λιθοπλίνθους, καθὼς καὶ ἄλλες τρεῖς πού βρέθηκαν στὸ ἴδιο ἐπίπεδο, ὑπόστρωμα τῆς πλακόστρωσης τοῦ κτηρίου⁷⁵ (εἰκ. 1· πίν. 4).

Μὲ βάση λοιπὸν τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα καὶ τίς παρατηρήσεις τοῦ ἀνασκαφέα θὰ μπορούσαμε νὰ καταλήξουμε στὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα, ὅσον ἀφορᾷ στὴν οἰκοδομικὴ δραστηριότητα στὴ χερσόνησο τῆς Μουνιχίας. Στὴν ὑστεροαρχαϊκὴ ἐποχὴ, πιθανότατα στὸ τέλος τοῦ 6ου αἰ., ἀνάγονται οἱ τοῖχοι α, β, γ. Πιθανὸν στὶς ἀρχὲς τοῦ 4ου αἰ. κτίζεται ὁ κυκλικὸς πύργος καὶ τὰ τεῖχη. Τμήμα τοῦ τείχους πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὰ μέσα τοῦ αἰῶνα. Στὸ τέλος τοῦ αἰῶνα ἀχρηστεύθηκε ἴσως ὁ πύργος καὶ κτίσθηκαν οἱ τοῖχοι τοῦ συγκροτήματος τῶν ἀναλημμάτων γύρω ἀπὸ αὐτόν. Τὸ «κτίριο Β», πού βρίσκεται νότια ἀπὸ τὸ συγκρότημα τῶν ἀναλημμάτων, χρονολογεῖται μετὰ τὸ τέλος τοῦ 4ου αἰ., ἄγνωστο ὅμως πότε ἀκριβῶς. Ὅσα ἀπὸ τὰ οἰκοδομικὰ λείψανα δὲν σχετίζονται μὲ τὸ παράκτιο τεῖχος, μπορούμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι ἔχουν σχέση μὲ τὸ ἱερό.

Ἐντύπωση προκαλεῖ ἡ ἔλλειψη ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν μεταξὺ τῶν εὐρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς. Σὲ μία μόνο φωτογραφία τοῦ ἀνασκαφέα διακρίνεται ὁ σπόνδυλος ἐνὸς ἀρράβδωτου κίονα (πίν. 4), πού ἀναφέρεται καὶ στὸ ἡμερολόγιο καὶ σημειώνεται ὅτι βρέθηκε μέσα στὸ

72. Ι. ΘΡΕΨΙΑΔΗΣ, *δ.π.* 172 κέ., εἰκ. 7-8.

73. *Ὁ.π.* 177.

74. Ι. ΘΡΕΨΙΑΔΗΣ, *δ.π.* 175.

75. Ι. ΘΡΕΨΙΑΔΗΣ, *δ.π.* 175 καὶ 177.

«κτίριο Β»⁷⁶. Γενικά όμως, ή ανασκαφή έδωσε μερικά κομμάτια από σίμες και άκροκεράμους, καθώς και πολλά κομμάτια από κεραμίδες. Τα περισσότερα θραύσματα προέρχονται από κεραμίδες κορινθιακού τύπου και λιγότερα λακωνικού. Από τα πρώτα, τα περισσότερα ανήκουν σε στρωτήρες: είναι καμωμένοι από πορτοκαλοκίτρινο άκάθαρο πηλό και ή επιφάνειά τους καλύπτεται από υποκίτρινο έπιχρισμα. Πολλά από αυτά ίσως προέρχονται από τὸ ίδιο κτίσμα, αλλά υπάρχουν και όρισμένα άλλα από λεπτότερες ή παχύτερες κεραμίδες⁷⁷. Τα θραύσματα από λακωνικού τύπου κεραμίδες διακρίνονται σε δύο τουλάχιστον κατηγορίες. Υπάρχουν κεραμίδες λεπτές άβαφείς, από πορτοκαλόχρωμο πηλό, και άλλες παχύτερες (πάχους 1.6 εκ.), από σχετικά καθαρό πορτοκαλόχρωμο πηλό, που καλύπτονται από μελανό γάνωμα. Τα θραύσματα άκροκεράμων είναι λίγα και χρονολογούνται από τὸν 4ο αϊ.⁷⁸ ως τὸς ὄψιμους έλληνιστικούς χρόνους⁷⁹. Σώζονται τμήματα με ανάγλυφα άνθέρια και έλικες, τὼν ὁποίων ὁ πηλὸς και τὸ μέγεθος ποικίλλει. Παρουσιάζονται αναλυτικότερα τρία από αυτά:

1. Τμήμα άκροκεράμου, ΜΠ 5353 (πίν. 5β).

Πλάτος: 9.5 εκ., μ.σ. διάσταση: 13.2 εκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος, με κομματάκια από κόκκινο κεραμίδι και λεπτά χαλίκια.

Σώζονται πέντε φύλλα από τὸ άνθέριο, κοίλα σε τομή, και μία έλικά κυρτή.

Μέσα 4ου αϊ. (;). Βλ. σημ. 78.

2. Τμήμα άκροκεράμου, ΜΠ 5353.

Πλάτος: 7 εκ., μ.σ. διάσταση: 15.3 εκ. Πηλός: ὄπως τοῦ 1.

Σώζονται τὸ μεσαίο, κατακόρυφο φύλλο και δύο πλάγια φύλλα άνθέριου, που κάμπτονται πρὸς τὸ κεντρικό.

Τελευταίο τέταρτο 4ου αϊ. (;).

3. Τμήμα άκροκεράμου, ΜΠ 5353 (πίν. 5β).

Ύψος: 15.2 εκ., πλάτος: 17.6 εκ. Πηλός: ὄπως τοῦ 1, τὸ χρώμα του είναι πιὸ ανοιχτό.

Σώζεται τὸ κάτω μέρος τοῦ άκροκεράμου, με ανάγλυφη διακόσμηση διπλὼν έλικῶν που βγαίνουν από άκανθα, κάτω από τὴν ὁποία υπάρχει φυτικό κόσμημα που έχει τὴ μορφή κεραυνοῦ. Στὴν πίσω πλευρά σώζεται μέρος από τὴ ράχη τοῦ άκροκεράμου.

3ος-2ος αϊ. Βλ. σημ. 79.

Από τα θραύσματα τὼν πήλινων σιμῶν που σώζονται⁸⁰, ένα διατηρεῖ στὴν ταινία στὸ έπάνω άκρο ὑπολείμματα από γραπτὸ κυμάτιο, ενώ σε ένα άλλο θραῦσμα σώζονται ίχνη

76. Ὁ σπόνδυλος είναι πώρινος και έχει διάμετρο 46 εκ. και ὕψος 24 εκ. (ήμερολόγιο ανασκαφῆς Ἴ. Θερεσιάδη, «Ανασκαφή Κουμουνδούρου, Κτίριον Β», 78). Σε φωτογραφία τοῦ ανασκαφέα διακρίνεται πεσμένος στὸ έδαφος, ενώ στις εικόνες τοῦ πίν. 4 φαίνεται ὅτι χρησιμοποιήθηκε για νά στηρίξει μία λιθόπλινθο τοῦ νότιου τοίχου τοῦ συγκροτήματος τὼν ἀναλημμάτων. Ὁ σπόνδυλος αὐτὸς είναι και σήμερα ὄρατός, έντοιχισμένος στὸν νότιο ἀναληματικό τοίχο τοῦ σύγχρονου κτηρίου.

77. Σε ὄσα από τα θραύσματα διατηρεῖται ή ένδειξη, σημειώνεται ὅτι βρέθηκαν στὴ «δεύτερη πλατεία», στὴν τάφρο Α.

78. Πρβ. G. HÜBNER, *AM* 88, 1973, 99 και 101, πίν. 64.1-2 και 72.3-4 (θραύσματα σιμῶν με παρόμοια διαμόρφωση τὼν φύλλων τοῦ άνθέριου).

79. Πρβ. W. HOEPFNER, *Kerameikos X, Das Pompeion und seine Nachfolgerbauten* (1976) 234 κέ., εικ. 258-260 (G. HÜBNER).

80. Πρβ. G. HÜBNER, *δ.π.* 125 κέ., εικ. 19.

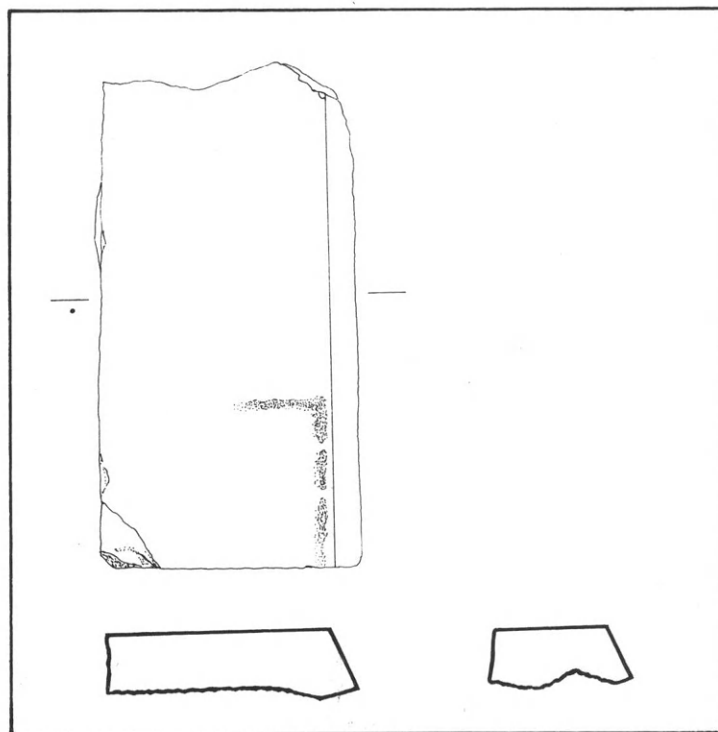

φύλλων άνθεμίου από κόκκινο και μελανό χρώμα, επάνω σε υπόλευκο επίχρισμα⁸¹. Τα τρία πληρέστερα θραύσματα σιμών είναι:

1. Τμήμα από το επάνω μέρος σίμης, ΜΠ 5354 (πίν. 6α).
Ύψος: 12.5 εκ., πλάτος: 11.5 εκ. Πηλός: άνοιχτορόδινος, με λεπτό άσπρο χαλίκι και τριμμένο καστανό και κόκκινο κεραμίδι.
Σώζεται ή πίσω όψη και τμήμα της μπροστινής πλευράς. Το επάνω άκρο του θραύσματος άπολήγει σε έξεργη ταινία (πάχους 2.5 εκ.), από τη διακόσμηση της όποιας διατηρούνται υπολείμματα μαϊάνδρου. Καλύπτεται από υπόλευκο επίχρισμα.
Για τη διακόσμηση της επάνω ταινίας με μαϊάνδρο, πρβ. G. Hübner, *AM* 88, 1973, πίν. 57.3, E 11. Κλασικών χρόνων (;).
  2. Θραύσμα από το επάνω (;) μέρος της μπροστινής πλευράς σίμης, ΜΠ 5354 (πίν. 6α).
Ύψος: 6.2 εκ., πλάτος: 7.5 εκ. Πηλός: όπως του 1.
Στο θραύσμα σώζεται έξεργη ταινία (πάχους 2.7 εκ.), που όριζε το επάνω (;) άκρο της σίμης. Κάτω από την ταινία, από τη διακόσμηση της σίμης σώζεται τμήμα από δύο όριζόντιες έλικες. Ύπόλευκο επίχρισμα κάλυπτε την επιφάνειά της.
Πρβ. G. Hübner, *ό.π.* και A. Mallwitz, *Die Werkstatt des Pheidias in Olympia, OIForsch V* (1964) 112-113, 124.
  3. Θραύσμα σίμης, ΜΠ 5354 (πίν. 6α).
Ύψος: 10 εκ., πλάτος: 20.5 εκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
Ή σίμη, από την όποία σώζεται ή μπροστινή επάνω γωνία, απέληγε σε έξεργη ταινία (πάχους 2.5 εκ.). Από τη διακόσμηση, που ήταν γραπτή με μελανό και κόκκινο χρώμα, σώζονται λίγα φύλλα άνθεμίου στην άριστερή άκρη του θραύσματος.
Πρβ. A. Mallwitz, *ό.π.* 112-113.
- Ίδιαιτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν όρισμένα κομμάτια από μαρμάρινες κεραμίδες. Τα λίγα σχετικά θραύσματα που σώζονται προέρχονται από καλυπτήρες και είναι καμωμένα από άσπρο λεπτόκοκκο μάρμαρο (παριανό;). Όλα τα κομμάτια σώζουν τμήμα από την πλάγια όψη των καλυπτήρων, ενώ δύο σώζουν τη μία από τις πίσω γωνίες τους. Τα θραύσματα διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: στην πρώτη ανήκουν όσα κομμάτια έχουν την επιφάνεια της πλάγιας μακράς πλευράς λοξή ως προς την επιφάνεια της επάνω πλευράς και στη δεύτερη όσα έχουν την ίδια επιφάνεια κάθετη. Τα κυριότερα από τα θραύσματα αυτά είναι:
1. Θραύσμα καλυπτήρα, ΜΠ 5355 (είκ. 3α· πίν. 5α).
Μήκος: 20.6 εκ., πλάτος: 11 εκ., πάχος: 2.7-2.9 εκ.
Το θραύσμα σώζει την πίσω δεξιά γωνία του καλυπτήρα. Ή επάνω επιφάνεια είναι λεία και λίγο φθαρμένη από τις καιρικές συνθήκες. Στην άκρη της στενής πλευράς, στο σημείο που έδραζόταν ο επόμενος καλυπτήρας, ή επιφάνεια είναι πολύ καλά διατηρημένη, με ίχνη ράσπας. Ή κάτω επιφάνεια είναι κοίλη και δουλεμένη με βελονάκι. Στην άκρη της μακράς πλευράς της επιφάνειας αυτής υπάρχει λεπτή ταινία δουλεμένη με γλωσσάκι, με την όποία άκουμπούσε ο καλυπτήρας στο στρωτήρα. Ή επιφάνεια της μπροστινής πλευράς είναι δουλεμένη με γλωσσάκι και στην άκρη με ράσπα.
  2. Θραύσμα παρόμοιο με το προηγούμενο, ΜΠ 5355 (πίν. 5α).
Μήκος: 7.5 εκ., πλάτος: 6 εκ., πάχος: 2.4 εκ.
Διαφέρει ή έργασία στην κάτω και στην μπροστινή όψη, οί διαστάσεις της πλάγιας μακράς πλευράς, όπως και της ταινίας με την όποία ο καλυπτήρας πατούσε στο στρωτήρα (πάχους 1 εκ.). Ή

81. Το θραύσμα αυτό χρονολογείται στον 4ο π.Χ. αί. Πρβ. G. HÜBNER, *ό.π.* 139, πίν. 73.2-3.

Είκ. 3. Θραύσματα καλυπτήρων. α. Έπάνω όψη και τομή. β. Τομή.

έπιφάνεια τής κάτω όψης δέν παρουσιάζει τόσο μεγάλη καμπυλότητα, όπως στο προηγούμενο θραύσμα, και έχει δουλευτεί με βελονάκι. Έ επιφάνεια τής μπροστινής όψης είναι δουλεμένη με γλωσσάκι και ντισιλίδικο.

3. Θραύσμα καλυπτήρα, ΜΠ 5355 (είκ. 3β· πίν. 5α).

Πλάτος: 7.6 εκ., πάχος: 2-2.7 εκ.

Έ επάνω και ή πλάγια έπιφάνεια έχουν δουλευτεί με ράσπα, ενώ ή κάτω κοίλη έπιφάνεια με βελονάκι. Έ ταινία (πάχους 1.5 εκ.), με την όποια ό καλυπτήρας έδραζόταν στο στρωτήρα, είναι δουλεμένη με γλωσσάκι. Έ επιφάνεια τής πλάγιας πλευράς (πάχους 2.7 εκ.) είναι κάθετη προς την έπιφάνεια τής επάνω πλευράς.

Στις διαστάσεις και στην έργασία τους τά θραύσματα τών κεραμίδων παρουσιάζουν μεγάλες όμοιότητες με τις κεραμίδες από τò ναό τής Άθηνάς στην Άλίφειρα⁸², τις όποιες ό Ά. Όρλάνδος χρονολογεί στους κλασικούς χρόνους.

Στά μαρμάρινα εύρήματα τής ανασκαφής περιλαμβάνεται και ένα κομμάτι μαρμάρου (ΜΠ 5356, μήκους 30.5 εκ., πλάτους 14 εκ., πάχους 3.5 εκ. και 7.1 εκ.), πού καθώς δείχνει ή χαρακτηριστική του τομή προέρχεται από την καλυπτήρια πλάκα μεγάλης μαρμάρινης τράπεζας (πίν. 6β). Τò ύλικό της είναι άττικό μάρμαρο με γκρι φλέβες. Έ επιφάνεια τής επάνω

82. Βλ. Α. Κ. ΟΡΑΝΔΟΥ, Έ άρκαδική Άλίφειρα και τά μνημεία της (1967-68) 87-89, 95 και είκ. 54 και 62.

και της μπροστινης ὄψης σχηματίζουν ὀρθή γωνία, ἐνῶ τὸ ἐπίπεδο τῆς κάτω ὄψης σχηματίζει ἀμβλεία γωνία με τὴν μπροστινὴ στενὴ πλευρά. Ἡ κάτω ἐπιφάνεια εἶναι ἀδρὰ δουλεμένη με γλωσσάκι. Στὴν ἐπάνω πλευρὰ ἔχει χαραχθεῖ ἐπιγραφή ποῦ ἀνήκει μάλλον στὸν 4ο αἰ., ἀπὸ τὴν ὁποία σώζονται τὰ τελευταῖα γράμματα ἕξι στίχων. Σὲ μεταγενέστερα χρόνια ἔγινε μία προσπάθεια νὰ σβησθεῖ ἡ ἐπιγραφή⁸³. Ὁ τύπος αὐτὸς καλυπτήριας πλάκας εἶναι σπάνιος⁸⁴, τὰ θραύσματα ὡστόσο τῆς καλυπτήριας πλάκας μιᾶς μαρμάρινης τράπεζας ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Νεμέσεως στὸ Ραμνούντα⁸⁵ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ χρονολογήσουμε τὸ θραῦσμα ἀπὸ τὴ Μουνιχία στὴν κλασικὴ ἐποχὴ. Χωρὶς ἀμφιβολία τὸ θραῦσμα αὐτὸ σχετίζεται με τὴν τράπεζα προσφορῶν τοῦ κλασικοῦ ἱεροῦ.

Δὲν ὑπάρχει κανένα οἰκοδόμημα στὸ ὁποῖο θὰ μπορούσε νὰ ἀναγνωρίσει κανεὶς, με βεβαιότητα, ἓνα χαρακτηριστικὸ κτήριο ἐνὸς ἑλληνικοῦ ἱεροῦ· ὅτι ὅμως στὴ χερσονήσο τῆς Μουνιχίας πρέπει νὰ ἐντοπισθεῖ τὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος Μουνιχίας μᾶς τὸ βεβαιώνουν, πέρα ἀπὸ τὶς πηγές, καὶ τὰ κινητὰ εὐρήματα. Με βάση αὐτὴ τὴ συλλογιστικὴ μπορούμε νὰ υποθέσουμε τὴν ὑπαρξὴ ἐνὸς μικροῦ ναοῦ ἤδη ἀπὸ τοὺς ἀρχαίκοις τουλάχιστον χρόνους. Με τὸν περίβολο ἢ τὰ ἀναλήμματα τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ σχετίζονται ἴσως οἱ τοῖχοι α, β, γ, γιὰ τοὺς ὁποίους ἔγινε λόγος παραπάνω. Στους κλασικοὺς χρόνους ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὑπαρξῆς ὀρισμένων κτηρίων, ὅπως τὰ θραύσματα ἀπὸ τὶς σίμες καὶ τὶς πῆλινες κεραμίδες, κυρίως ὅμως τὰ θραύσματα ἀπὸ τὶς μαρμάρινες κεραμίδες, τὰ ὁποῖα μόνον ἓνα οἰκοδόμημα σημαντικὸ καὶ εἰδικότερα ἓνας ναὸς θὰ μπορούσε νὰ διεκδικήσει. Ἡ ὑπαρξὴ στα χρόνια αὐτὰ ἐνὸς μικροῦ ναοῦ ἀπλοῦ τύπου, πιθανὸν ἐνὸς σηκοῦ ἢ κτίσματος με κάποια συνθετότερη μορφή, πρέπει νὰ θεωρηθεῖ βέβαιη. Στὰ μεταγενέστερα χρόνια οἱ καταστροφές καὶ οἱ ἀνοικοδομήσεις τῶν τειχῶν εἶχαν ἐνδεχομένως συνέπειες καὶ στὴ διαμόρφωση τοῦ ἱεροῦ, δὲν εἶναι ὅμως δυνατό νὰ τὶς παρακολουθήσει κανεὶς, παρὰ μόνον σὲ γενικὲς γραμμές. Πιθανὸν πρὸς τὸ τέλος τοῦ 4ου αἰ. γίνεται μία μεγάλη ἀναμόρφωση στὸ χῶρο. Στὸ ὑψηλότερο σημεῖο τῆς χερσονήσου, τὸν κυκλικὸ πύργο περιβάλλει τὸ συγκρότημα τῶν ἀναλημμάτων⁸⁶. Ὁ πύργος ἀχρηστεύεται καὶ δημιουργεῖται ἔτσι ἓνα ἰσχυρὸ πόδιο. Ἡ κατασκευὴ αὐτὴ, ποῦ σώζεται σὲ μέγιστο μῆκος 28.50 μ.⁸⁷, κτίσθηκε γιὰ νὰ στηρίξει καὶ νὰ προβάλλει κάποιο σημαντικό οἰκοδόμημα, πιθανότατα τὸ ναὸ τῆς θεᾶς. Παρόμοιες κατασκευές συναντοῦμε ἤδη ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ βου π.Χ.

83. Ἡ ἐπιγραφή (ὑψος γραμμάτων: 1-2.7 ἐκ.), ποῦ χρονολογεῖται στὸν 4ο π.Χ. αἰ., ἔχει ὡς ἐξῆς:

.... τοι
... βοσ
.... σιος
..... σ
5 ... ον
..... ιμος

Σὲ μεταγενέστερα χρόνια χαράχθηκαν ἀπρόσεκτα, κάθετα στους στίχους τῆς πρώτης ἐπιγραφῆς, τὰ γράμματα I (ὑψος: 5 ἐκ.) καὶ Γ (ὑψος: 8.5 ἐκ.). Ἡ ἐπιδερμίδα τοῦ θραύσματος εἶναι ἀρκετὰ φθαρμένη.

84. Πρβ. π.χ. τὴν τράπεζα ποῦ ἔχει βρεθεῖ στὴν «Οἰκία τοῦ Ἑρμῆ» στὴ Δῆλο (J. MARCADÉ, BCH 77, 1953, 576-579, εἰκ. 69b). Ἡ ἀναγνώριση τοῦ θραύσματος τῆς Μουνιχίας ὀφείλεται στὸν καθηγητὴ κ. Γ. Δεσπίνη.

85. Τὴν ὑπόδειξη ὀφείλω στὸν καθηγητὴ κ. Γ. Δεσπίνη.

86. Ἐνδεχομένως μετὰ τὸ 337/36 π.Χ. (IG II/III² 244 SEG XIX, 1963, 57), χρόνια κατὰ τὴν ὁποία μαρτυρεῖται ἐπισκευὴ κυκλικοῦ πύργου στὴ Μουνιχία, ὁ ὁποῖος μάλλον ταυτίζεται με τὸν πύργο μέσα στὸ χῶρο τοῦ ἱεροῦ. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως ἡ χρονολόγηση τῶν ἀναλημμάτων νὰ σχετίζεται καὶ με ἐπισκευές στὸ ἱερὸ μετὰ τὴν καταστροφὴ του (:) ἀπὸ τὸν Δημήτριο τὸν Πολιορκητὴ.

87. I. ΘΡΕΨΙΑΔΗΣ, ΠΑΕ 1935, 172.

αι.⁸⁸ Τὸ καλύτερο παράδειγμα στὸν 5ο π.Χ. αἰ. μᾶς τὸ προσφέρει ὁ ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος στὸ Σούνιο, οἰκοδομημένος ἐπάνω σὲ χαμηλὸ πόδιο⁸⁹. Ἡ πρόσβαση στὸ ναό, ποῦ ἦταν κτισμένος ἐπάνω στὸ πόδιο, θὰ μπορούσε νὰ τοποθετηθεῖ στὴ βόρεια πλευρὰ του, ἀφοῦ ἀπὸ τὶς ὑπόλοιπες πλευρὲς δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρχε αὐτὴ ἡ δυνατότητα. Στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ ἢ πλαγιά εἶναι ἀπότομη, στὴ νότια ὑπάρχει τὸ ὀρθογώνιο κτήριο, ἐνῶ γιὰ τὴ δυτικὴ δὲν σώζεται καμία ἔνδειξη. Ἡ διαμόρφωση τοῦ χώρου στὸν 4ο αἰ. δὲν περιορίσθηκε ὅμως μόνο στὸ ὑψηλότερο σημεῖο τοῦ λόφου. Ἐπεκτάθηκε καὶ στὶς δύο «πλατεῖες» ποῦ σχηματίζονται στὰ χαμηλότερα ἐπίπεδα τῆς χερσονήσου, νότια καὶ νοτιοανατολικά ἀπὸ τὸ κτήριο τοῦ Ὁμίλου, ὅπου ὁ ἀνασκαφέας διακρίνει τὸ «δάπεδο» τῆς πλατείας τοῦ 4ου αἰ. καὶ θεωρεῖ πιθανὴ μία ἐπέκταση ἢ καὶ ἀρχικὴ διαμόρφωσή της στὰ χρόνια αὐτά. Προβληματικὰ παραμένουν ἡ χρονολόγηση καὶ ὁ προορισμὸς τοῦ ὀρθογώνιου κτηρίου, ποῦ βρίσκεται στὰ νότια τοῦ μεγάλου ποδίου. Τὸ μέγεθος τοῦ οἰκοδομήματος καὶ ἡ μορφή του θὰ ταίριαζαν σὲ ἓνα ναόσχημο κτίσμα. Τὴν ὑπόθεση αὐτὴ ὡστόσο κάνουν, νομίζουμε, ἀπίθανη ἢ πρόχειρη κατασκευὴ καὶ ἡ ἐπιπόλαιη θεμελίωση, στοιχεῖα ποῦ προσδίδουν στὸ κτήριο δευτερεύουσα σημασία. Τὸ κτίσμα ἦταν ἐνδεχομένως ἓνα βοηθητικὸ κτήριο τοῦ ἱεροῦ (στοᾶς)⁹⁰. Ἡ εἴσοδος τοῦ ἱεροῦ θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ στὴ δυτικὴ ἢ βορειοδυτικὴ πλαγιά τοῦ λόφου, ὅπου θὰ κατέληγαν οἱ δρόμοι ἀπὸ τὴν Ἱπποδάμειο ἀγορὰ καὶ τὸ λιμάνι τῆς Μουνιχίας.

88. Βλ. H. LAUTER, AA 1980, 254 σημ. 20, ὅπου παρατίθενται παρόμοια παραδείγματα.

89. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὁμοιότητα αὐτὴ, ἄς σημειωθεῖ ὅτι τὸ ἱερό τοῦ Σουνίου, ὅπως καὶ τῆς Μουνιχίας, περιβαλλόταν ἀπὸ τεῖχος.

90. Ἡ ἔρμηνεία τοῦ κτηρίου ὡς στοᾶς εἶναι προβληματικὴ, ἐξαιτίας τῆς ἀρχαιότητος τῆς μορφῆς του. Ὁ I. ΘΡΕΨΙΑΔΗΣ (δ.π. 177) ὑποθέτει ὅτι τὰ λείψανα αὐτὰ ἀνήκουν σὲ κάποια στοᾶ ἢ σὲ κάποιον περίβολο. Ἐὰν δεχθοῦμε ὅμως τὴ δεύτερη ἄποψη, δὲν μπορούν νὰ ἐρμηνευθοῦν οἱ λιθόπλινθοι ποῦ ἀποκαλύφθηκαν στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ κτηρίου.

Γ. Τὰ εὐρήματα

Ι. Γλυπτά

Ἡ περιορισμένη ἔρευνα στήν περιοχή τοῦ ἱεροῦ δέν ἦταν δυστυχῶς ἀποδοτική σέ ἔργα πλαστικής. Μᾶς ἔδωσε ἓνα μικρὸ μόνον ἀριθμὸ θραυσμάτων ἀπὸ γλυπτά. Τὸ μόνον, διατηρημένο σέ σχετικὰ καλὴ κατάσταση, μεγάλο γλυπτὸ ἔργο εἶναι τὸ ἀρχαϊστικὸ ἄγαλμα Ἄρτεμιδος ποῦ κρατᾷ δάδα (Γ 13). Ὁ μικρὸς ἀριθμὸς θραυσμάτων ἀπὸ γλυπτά ὀφείλεται ἴσως στίς καταστροφές, ποῦ κατὰ καιροὺς ὑπέστη τὸ ἱερὸ στήν ἀρχαιότητα, ὅπως ἐπίσης καὶ σέ μεταγενέστερες λεηλασίες. Σχεδὸν ὅλα τὰ κομμάτια ποῦ ἀπαριθμοῦνται στὸν κατάλογο βρέθηκαν στή «δεύτερη πλατεία», δηλαδή στήν περιοχή τῶν τάφων Α-Α1, καὶ κυρίως στήν τάφο Α2 (εἰκ. 1· πίν. 1α), ὅπου ὑπῆρχε ἴσως κάποιος βόθρος. Ὑπάρχει ὅμως καὶ τὸ ἐνδεχόμενο νὰ κύλησαν ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα σημεῖα τοῦ λόφου. Τρία μόνον θραύσματα φέρονται ὅτι βρέθηκαν στὸ ὀρθογώνιο κτήριο, νότια ἀπὸ τὸ συγκρότημα τῶν ἀναλημμάτων⁹¹.

Παρόλο ὅμως τὸν μικρὸ ἀριθμὸ καὶ τὴν κατάστασή τους, τὰ θραύσματα σώζουν λεπτομέρειες, ποῦ ἐπιτρέπουν νὰ σχηματίσουμε μία ἰδέα γιὰ τὸ εἶδος τῶν γλυπτῶν ἀναθημάτων τοῦ ἱεροῦ. Ἀπὸ τὸ ὑλικὸ ποῦ ἔφθασε ὡς ἐμᾶς διακρίνονται ὡς πρὸς τὴν ποιότητά τους τὰ εὐρήματα ποῦ χρονολογοῦνται στοὺς κλασικοὺς χρόνους. Παλαιότερο εἶναι ἓνα πρῶμο κλασικὸ μικροσκοπικὸ κεφαλάκι ἐλαφιοῦ, ποῦ παρόλο τὸ μικρὸ του μέγεθος διακρίνεται γιὰ τὴν προσεκτικὴ ἐργασία καὶ τὴ μνημειακότητά του (Γ 1). Ἀπὸ μικροῦ μεγέθους ἔργα προέρχονται καὶ ὀρισμένα θραύσματα ἀγαλμάτων τῆς κλασικῆς ἐποχῆς. Τεμάχια ἀπὸ γυμνά χέρια καὶ πόδια, ἄκρα πόδια μορφῶν ποῦ φοροῦν σανδάλια (Γ 2-5), εἶναι δείγματα γιὰ τὰ ἔργα πλαστικῆς ποῦ ἦταν στημένα στὸ ἱερὸ καὶ φέρνουν ἀμέσως στὸ νοῦ τὰ ἀγαλμάτια τῶν ἀγοριῶν καὶ τῶν κοριτσιῶν ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Βραυράνας⁹². Ἴσως πρέπει νὰ ἀναφερθοῦμε ἰδιαίτερα σέ δύο θραύσματα ποῦ χρονολογοῦνται στὸν 4ο αἰ. Πρόκειται γιὰ τὸ κεφάλι μιᾶς γυναικείας μορφῆς καὶ τὸ θραῦσμα ἀπὸ τὸ ἀγαλμάτιο ἐνὸς μικροῦ ὀκλάζοντος ἀγοριοῦ. Τὸ κεφάλι (Γ 6) εἶναι μετὰ τὸ ἀρχαϊστικὸ ἄγαλμα τῆς Ἄρτεμιδος ἓνα ἀκόμη γλυπτὸ, ποῦ μπορεῖ νὰ σχετισθεῖ ἄμεσα μὲ τὴ θεά. Ἡ μορφή διατηρεῖ ὅλη τὴ γυναικεία χάρη, ἡρεμία καὶ γλυκύτητα στήν ἔκφραση, ποῦ ταιριάζει στήν Ἄρτεμι, προστάτιδα τοῦ γάμου καὶ τῶν παιδιῶν. Τὸ δεύτερο

91. Πρόκειται γιὰ τὰ θραύσματα Γ 1, 9 καὶ 15, ποῦ φέρουν τὴν ἴδια ἔνδειξη: «Ἐκ τοῦ κτιρίου τοῦ κατὰ τὴν πλατεῖαν τῆς σημερινῆς εἰσόδου τοῦ χώρου, 27.9.1935».

92. Βλ. παρακάτω, 58 σημ. 118. Γιὰ τὴν ἀριθμητικὴ ὑπεροχὴ τῶν ἀγαλμάτων ἀγοριῶν, βλ. Ι. ΚΟΝΤΗ, ΑΔ 22, 1967, Μελέται, 203. Ὁ Ι. ΚΟΝΤΗΣ (δ.π. 180) ἐρμηνεύει τὴν ἀνάθεση ἀγαλμάτων ἀγοριῶν ὡς ἐκδήλωση ἐνδιαφέροντος γιὰ τὴ διατήρηση τοῦ γένους.

θραύσμα (Γ 7), από τὸ ἄγαλμα μικροῦ ἀγοριοῦ, πρέπει ἐπίσης νὰ τὸ ἐντάξουμε στὴν ομάδα τῶν ἀγαλμάτων ποὺ ἀποτελοῦσαν ἀναθήματα στὴ θεά. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μικροσκοπικὸ ἄγαλμα ὀκλάζοντος ἀγοριοῦ προέρχεται καὶ τὸ θραῦσμα Γ 8, σὲ διαφορετικὸ ὅμως μοτίβο ἀπὸ τὸ προηγούμενο. Ἐδῶ τὸ παιδάκι κάθεται μὲ μισοαπλωμένο τὸ ἓνα τοῦ πόδι στὸ πλάι καὶ μαζεμένο ὄρθιο τὸ ἄλλο, ἐνῶ στὸ προηγούμενο τεμάχιο (Γ 7) ἡ μορφή καθόταν ἐπάνω στὸ ἀριστερὸ τοῦ πόδι. Τὸ μικροσκοπικὸ ἄγαλμα Γ 8 εἶναι ἔργο χειρωνακτικὸ, ὅπως καὶ τὰ ὑπόλοιπα ἀναθήματα ἀπὸ τοὺς ἐλληνιστικοὺς χρόνους (Γ 9-10). Ἄλλα δύο θραύσματα ἀνήκουν ἐπίσης σὲ γλυπτὰ, ποὺ συνδέονται μὲ τὴ λατρεία τῆς θεᾶς. Στὸ θραῦσμα Γ 11 ἀναγνωρίζει κανεὶς ἓνα ἀντίγραφο Ἀρτέμιδος τοῦ τύπου Rospigliosi-Ἀθηνῶν 2877⁹³, ποὺ δὲν πρέπει χρονικὰ νὰ ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὸ πρωτότυπο. Θὰ μπορούσε νὰ χρονολογηθεῖ στὸν 1ο π.Χ. αἰ. Τὸ ἔργο χαρακτηρίζεται ἀπὸ κάποια σχηματοποίηση, ἀλλὰ ἡ πλαστικὴ ἐργασία εἶναι προσεγμένη καὶ δροσερή. Ἐνα τμήμα ἀπὸ δάδα (Γ 12), ὅπως ἐπίσης καὶ τὸ ἀρχαϊτικὸ ἄγαλμα (Γ 13), μποροῦν νὰ σχετισθοῦν μὲ τὴν ὑπόσταση τῆς θεᾶς ὡς Φωσφόρου, ἀλλὰ καὶ Εἰλειθυίας. Ὁ τύπος τοῦ ἀρχαϊτικοῦ ἀγάλματος συναντᾶται ἤδη ἀπὸ τὸν 4ο αἰ. σὲ ἓνα ἄγαλμα τοῦ Μουσείου Torlonia (ἀρ. 492) καὶ σὲ ἓνα ἄγαλμα ἀπὸ τὴ Σταμάτα στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο (ἀρ. 307)⁹⁴. Ἀντίγραφο τοῦ τύπου αὐτοῦ ἀποτελεῖ καὶ τὸ ἄγαλμα ἀπὸ τὴ Μουνιχία, ποὺ θὰ πρέπει ὅμως νὰ χρονολογηθεῖ στὸν 2ο π.Χ. αἰ.⁹⁵

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς παραπάνω κατηγορίες γλυπτῶν, δηλαδὴ τὰ ἀγάλματα τῆς θεᾶς καὶ τῶν παιδικῶν μορφῶν, ὑπάρχουν ἐνδείξεις καὶ γιὰ διάφορα ντυμένα ἀγάλματα, ὅπως προκύπτει ἀπὸ μερικὰ τεμάχια μὲ πτυχῆς ἐνδυμάτων (Γ 14), τὰ περισσότερα ρωμαϊκῶν χρόνων, καθὼς καὶ ἀπὸ τὸ τμήμα ἐνὸς ἐλληνιστικοῦ ἀγαλματίου ἱματιοφόρου μορφῆς (Γ 15). Ἀπὸ τὰ θραύσματα ὅμως αὐτὰ εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀναχοῦμε στοὺς τύπους τῶν ἀγαλμάτων ἀπὸ τὰ ὁποῖα προέρχονται. Μία ἐνδειξη γιὰ ἓνα ἄλλο εἶδος ἀναθημάτων δίνουν δύο κομμάτια ἀπὸ βάρβαρη ἢ στήλες, ποὺ κοσμοῦνται μὲ ταινία καὶ κυμάτιο. Τέλος, ἀπὸ τοὺς ρωμαϊκοὺς μᾶλλον χρόνους προέρχεται τμήμα ἀπὸ ἓνα τραπεζοφόρο, ἢ ἄκρη τοῦ ὁποῖου διαμορφώνεται σὲ πόδι λιονταριοῦ (:) (Γ 16).

Τὰ περισσότερα θραύσματα εἶναι γενικὰ ἔργα δεύτερης ποιότητος καὶ προέρχονται ἀπὸ φτωχὰ ἀναθήματα, γεγονός ποὺ δημιουργεῖ ἐρωτηματικά, ἂν ἀναλογισθεῖ κανεὶς τὴ σπουδαιότητα καὶ τὴ φήμη τοῦ πειραϊκοῦ ἱεροῦ. Ἐνα δεῦτερο ζήτημα θέτει ἡ ἀπουσία θραυσμάτων ἀπὸ ἀνάγλυφα, γεγονός ποὺ ἴσως δικαιολογεῖται ἐὰν σκεφθοῦμε τὶς διαφορὲς λεηλασίες τοῦ ἱεροῦ, οἱ ὁποῖες ὅπως φαίνεται ἄρχισαν στοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους καὶ συνεχίσθηκαν στὴ

93. Βλ. L. BESCHI, «Nuove repliche dell' Artemide tipo Rospigliosi», στὸ C. ANTI, *Sculture greche e romane di Cirene* (1959) 267. Βλ. ἐπίσης G. KRAHMER, *AM* 55, 1930, 246, εἰκ. 1. Τὸ ἄγαλμα Ἀθηνῶν 2877 χρονολογεῖται μετὰ τὰ μέσα τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. Τὸ πρωτότυπο ὁ L. BESCHI (δ.π. 274-280) τὸ χρονολογεῖ στοὺς πρώιμους ἐλληνιστικοὺς χρόνους.

94. Γιὰ τὸν τύπο τοῦ ἀγάλματος, βλ. H. HERDEJÜRGEN, *Untersuchungen zur thronenden Göttin aus Tarent in Berlin* (1968) 81. Τὸ ἄγαλμα τοῦ Μουσείου Torlonia 492 (βλ. H. HERDEJÜRGEN, δ.π. καὶ πίν. 15b) χαρακτηρίζεται ὡς Διόνυσος. Πρόκειται ὡστόσο γιὰ γυναικεῖο τύπο, ὅπως σημείωσε ἡ E. HARRISON (*The Athenian Agora XI, Archaic and Archaistic Sculpture*, 1965, 51), ἡ ὁποία σωστὰ θεωρεῖ τὸ ἄγαλμα τῆς Σταμάτας ἄγαλμα κόρης καὶ τὸ χρονολογεῖ πιθανῶς στὸν 4ο αἰ. Τὸ ἄγαλμα ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Μουνιχίας εἰκονίζει ἀσφαλῶς τὴν Ἀρτεμι. Δὲν ἀποκλείεται λοιπὸν καὶ τὸ πρωτότυπο νὰ εἰκόνιζε τὴν ἴδια θεά.

95. Στὸν 2ο αἰ. μᾶς ὀδηγοῦν οἱ ἀναλογίες, δηλαδὴ οἱ τονισμένοι ὄγκοι τῶν γλουτῶν, ποὺ εἶναι πλατύτεροι ἀπὸ τοὺς ὤμους (πρβ. H. HERDEJÜRGEN, δ.π. 85), ἡ ἀπόδοση τῶν πτυχῶν καὶ ἡ ἐργασία. Πρβ. τὸ ἄγαλμα στὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο 154 (H. HERDEJÜRGEN, δ.π. 84, πίν. 15a).

νεότερη εποχή⁹⁶. Σ' αυτό συνηγορεί και ή έλλειψη αρχιτεκτονικῶν μελῶν και γενικὰ μαρμάρινων ἀντικειμένων. Κρίνοντας πάντως ἀπὸ τὰ μαρμάρινα εὐρήματα τοῦ ἱεροῦ τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος, μπορούμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι και στὸ ἱερὸ τῆς Μουνιχίας θὰ εἶχαμε περισσότερα πλαστικὰ ἀναθήματα, ἀπὸ ὅσο τουλάχιστον μαρτυροῦν τὰ θραύσματα τῶν γλυπτῶν ποὺ βρέθηκαν. Ἐξάλλου, πλαστικὰ ἀναθήματα θὰ ὑπῆρχαν ὁπωσδήποτε και γιὰ τοὺς συλλατρευόμενους στὸ πειραϊκὸ ἱερὸ Ἄρτεμι Φωσφόρο και Μούνιχο.

Γιὰ τὸ πρόβλημα τοῦ λατρευτικοῦ ἀγάλματος δὲν μπορούμε νὰ κάνουμε παρὰ μόνον ὑποθέσεις. Πρὶν ἀπὸ τὰ Περσικὰ μπορούμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι, ὅπως και στὴ Βραυρώνα, τὸ ἄγαλμα εἶχε μορφή ξοάνου. Στους κλασικοὺς χρόνους πάντως, και πιθανότατα στὸν 4ο αἰ., πρέπει νὰ δημιουργήθηκε ἕνας νέος τύπος ἀγάλματος, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν ἔχει ὡς σήμερα ἀναγνωρισθεῖ⁹⁷.

II. Εἰδώλια

Τὰ πῆλινα εἰδώλια ἀπὸ τὸ ἱερὸ καλύπτουν τὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ τὴν ΥΕ III περίοδο, ἀπὸ τὴν ὁποία σώθηκαν λιγοστὰ δείγματα, ὡς τὸν 1ο μ.Χ. αἰ. Τὸ ὑλικό, ποὺ σώζεται σὲ ἀποσπασματικὴ κατάσταση, ἀποτελεῖ ἕνα εὐλάχιστο δείγμα τοῦ πλούτου τῶν εἰδωλίων ποὺ εἶχαν ἀνατεθεῖ κατὰ καιροὺς στὸ ἱερὸ. Ἀντίθετα μὲ τὴν κεραμικὴ, μικρὸς ἀριθμὸς εἰδωλίων προέρχεται ἀπὸ τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους. Ἐλάχιστα εἶναι τὰ εἰδώλια ἀπὸ τοὺς πρώιμους και περισσότερα ἀπὸ τοὺς ὕστερους γεωμετρικοὺς χρόνους, ἐνῶ πολλὰ θραύσματα μᾶς σώθηκαν ἀπὸ τὸν 7ο αἰ. και πληθαίνουν ἀκόμη περισσότερο ἀπὸ τὸν 6ο αἰ. και ἐξῆς. Ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ αἵωνα αὐτοῦ σώζεται μεγάλος ἀριθμὸς εἰδωλίων, ποὺ περιλαμβάνει σειρὲς καθιστῶν και ὄρθων γυναικείων μορφῶν. Ἡ πληθώρα αὐτὴ ἐξακολουθεῖ και στις πρώτες δεκαετίες τοῦ 5ου αἰ., ποὺ φθίνει ὅμως προοδευτικὰ πρὸς τὸ τέλος του, γιὰ νὰ προετοιμάσει τὴν ἀκμὴ ποὺ σημειώνεται στὸν 4ο αἰ. Ἡ ἴδια ἀνθησι συνεχίζεται στὸν 3ο και ἐν μέρει στὸν 2ο αἰ., πρὸς τὸ τέλος τοῦ ὁποῖου διαφαίνεται ἡ παρακμὴ ποὺ γίνεται σαφέστατη στὸν 1ο π.Χ. αἰ.

Ὅλα σχεδὸν τὰ εἰδώλια εἶναι καμωμένα σὲ ἀττικὰ ἐργαστήρια. Λίγα μόνο θραύσματα ἔχουν βοιωτικὴ προέλευσι και ἀκόμη λιγότερα ἀργεῖτικη και ροδίτικη. Ἀντίθετα μὲ τὴν κεραμικὴ ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸ ἱερὸ, στὴν κοροπλαστικὴ κάνει ἐντύπωσι ἡ σπανιότητα εἰδωλίων κορινθιακῶν ἐργαστηρίων.

Ἡ μελέτη τοῦ ὑλικοῦ ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς τεχνικῆς τῆς κατασκευῆς προσφέρει πολλὰ στοιχεῖα· διαπιστώνεται π.χ. ὅτι μερικὰ εἰδώλια εἶναι καμωμένα ἀπὸ τὴν ἴδια μήτρα. Ἐπίσης ἡ ὁμάδα τῶν εἰδωλίων τοῦ ἱεροῦ τῆς Μουνιχίας συμβάλλει στὴ μελέτη τῆς ἀττικῆς κοροπλαστικῆς και τῶν ζητημάτων της, ὅπως τὸ θέμα τῶν μητρῶν, τῶν ἀρχετύπων τους και τῶν

96. Οἱ δηώσεις και οἱ συλήσεις στὸ ἱερὸ θὰ πρέπει νὰ ἀρχισαν μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ Σύλλα, τὸ 86 π.Χ., ὅπως ἀκριβῶς συνέβη και σὲ ἄλλα πειραιώτικα ἱερά (βλ. W. FUCHS, *Der Schiffsfund von Mahdia*, 1963, 11· L. BESCHI, *ASAtene* XLVII-XLVIII, 1969-70, 126).

97. Ἐνας τύπος ἀγάλματος τὸν ὁποῖο θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ σκεφθεῖ γιὰ τὸ λατρευτικὸ ἄγαλμα τῆς Μουνιχίας Ἀρτέμιδος εἶναι ὁ τύπος Ἀθηνῶν 2877. Κατὰ τὸν L. BESCHI, τὸ πρωτότυπο τοῦ τύπου πρέπει νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸ λατρευτικὸ ἄγαλμα ἐνὸς σπουδαίου ἱεροῦ, στὴν περιοχὴ τῆς Ἀθήνας ἢ τῶν γειτονικῶν της περιοχῶν (δ.π. 275-276). Βλ. και A. MILCHHÖFER, στὸ E. CURTIUS - J. A. KAUPERT, *Karten von Attika* I (1881) 62.

γενεῶν τῶν ειδωλίων⁹⁸, καὶ διαφωτίζει τὰ προβλήματα ὀρισμένων περιόδων, π.χ. τοῦ προχωρημένου 5ου⁹⁹ καὶ τοῦ 4ου αἰ.¹⁰⁰ Τὸ ὕλικό μᾶς προσφέρει ἐπίσης τὴ δυνατότητα ἀναγνώρισης τύπων, γνωστῶν ἤδη, ἀλλὰ καὶ ἄλλων ποὺ γίνονται τώρα γνωστοὶ γιὰ πρώτη φορά. Ἐλπίζουμε σὲ μία προσεχῆ μελέτη νὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ τὰ γενικότερα προβλήματα τῆς κοροπλαστικῆς τοῦ ἱεροῦ, πράγμα ποὺ ἦταν ἀδύνατο στὴν παρούσα μελέτη.

Τὰ περισσότερα θραύσματα ειδωλίων προέρχονται ἀπὸ τὶς τάφρους A-A2, ἐνῶ σωληνωτὰ πτηνόμορφα ειδώλια βρέθηκαν κατὰ τὸν ἀνασκαφέα, σὲ μεγάλο ἀριθμό, στὴν ἀνατολικὴ ἄκρη τοῦ ὑψηλότερου σημείου τοῦ βράχου τῆς λεγόμενης «πρώτης πλατείας»¹⁰¹.

Ἀπὸ τὴν ΥΕ III περίοδο σώζονται οἱ κυλινδρικοὶ κορμοὶ δύο ειδωλίων μὲ γραπτὴ διακόσμηση, ποὺ χρονολογοῦνται στὸ τέλος τῆς περιόδου αὐτῆς (E 1-2), ὅπως καὶ τμήματα ἀπὸ ειδώλια ζώων (E 3). Ἀπὸ τὴ γεωμετρικὴ ἐποχὴ προέρχονται λιγοστὰ ειδώλια, κυρίως ζώων (E 4). Στὸν 8ο αἰ. θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ ἓνα θραῦσμα ἀπὸ τὸ ἐρεισίχειρο θρόνου (E 5).

Τὰ περισσότερα ὅμως πρώιμα ειδώλια χρονολογοῦνται στὸν 7ο αἰ., ἀλλὰ δυστυχῶς σώζονται ἀποσπασματικά. Ἀνήκουν στὸν τύπο τῶν κυλινδρικῶν πτηνόμορφων ειδωλίων καὶ μποροῦμε νὰ διακρίνουμε κάποια ἐξέλιξη τοῦ τύπου ἀπὸ τὰ κυλινδρικά ειδώλια μὲ χέρια, ποὺ δηλώνονται μὲ ἀπλῆς πτερυγίωσις ἀποφύσεις, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἄλλες εἶναι ὀριζόντιες (E 6) καὶ ἄλλες καμπυλώνονται πρὸς τὰ κάτω (E 7) ἢ ἔμπρὸς (E 8), ὡς τὰ ειδώλια ποὺ ἐμφανίζουν κάποια σωματικότητα (E 9). Δηλαδή μὲ ἐνδιάμεσους ἐξελικτικοὺς τύπους φθάνουμε στὰ ὄψιμα παραδείγματα, στὰ ὁποῖα διακρίνεται κάποια ὑποδήλωση τῆς μέσης τοῦ σώματος. Τὰ κεφάλια τῶν πτηνόμορφων ειδωλίων διακρίνονται σὲ τέσσερις τύπους. Ὁ πῶ κοινὸς εἶναι ὁ τύπος τῶν κεφαλιῶν μὲ τὴν πλαστικὴ πρόσθετη ταινία, ποὺ δηλώνει τὸν πόλο ἢ τὰ μαλλιά (E 6). Ἀκολουθοῦν σὲ συχνότητα τὰ ειδώλια, στὰ ὁποῖα ὁ πόλος ἔχει ριπιδίωσιμη ἀπόληξη (E 10-11). Σὲ ἐλάχιστα ειδώλια ἡ κεφαλὴ κορυφώνεται σὲ ὄξυ πέρας (E 12) ἢ ἡ κόμη ὑποδηλώνεται μὲ πλαστικὴ ταινία (E 13). Λιγοστὰ εἶναι ἐπίσης τὰ θραύσματα ἀπὸ ειδώλια καθιστῶν σανιδόμορφων γυναικείων μορφῶν (E 14), ἐνῶ μοναδικὸ εἶναι τὸ τμήμα ἀπὸ τὸ ειδώλιο ἐνὸς ἰπέα (E 15).

Στὸν 7ο αἰ. χρονολογοῦνται τὰ δύο κεφάλια δαιδαλικῆς τεχντροπίας (E 17-18). Στὸ α' μισὸ τοῦ αἰῶνα θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ τὸ κεφάλι E 16, ποὺ διατηρεῖ μερικὰ ὑπογεωμετρικὰ στοιχεῖα. Στὸν αἰῶνα αὐτὸ ἀνήκουν ἐπίσης καὶ τμήματα ειδωλίων ποὺ σχετίζονται μὲ λακωνικά (E 19) καὶ ροδίτικα ἐργαστήρια (E 20).

Τὸν 6ο αἰ. παρουσιάζονται τὰ πρῶτα ειδώλια κατασκευασμένα μὲ μῆτρες καὶ οἱ τύποι ποὺ μᾶς σώθηκαν διακρίνονται ἀπὸ μεγαλύτερη ποικιλία. Ταυτόχρονα συνεχίζεται καὶ ἡ παραγωγή παλαιότερων τύπων, χωρὶς νὰ γίνεται χρῆση μῆτρας (E 21). Τὸ χαρακτηριστικὸ αὐτὸ παρουσιάζει καὶ τὸ θραῦσμα ἐνὸς γυναικείου ειδωλίου, ποὺ προέρχεται ἀπὸ ἀργεῖτικο ἐργαστήριον (E 22). Ἀπὸ τὸν 6ο αἰ. σώζονται «προτομές» γυναικείων μορφῶν (E 23), μία ἀπὸ τὶς ὁποῖες φέρει γραπτὴ διακόσμηση (E 24), τεμάχια ἀπὸ σανιδόμορφα βιοτικά ειδώλια (E 25), θραύσματα ἀπὸ σανιδόμορφα καθιστὰ ειδώλια (E 26) καὶ γυναικεῖα κεφάλια (E 27). Στὸ τέλος

98. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ ἐκτὸς ἀπὸ τὶς κατὰ καιροὺς δημοσιεύσεις ὕλικου καὶ τὶς συγκεντρωτικὲς μελέτες κοροπλαστικῆς, βλ. R. V. NICHOLLS, «Type Group and Series, A Reconsideration of Some Coroplastic Fundamentals», *BSA* 47, 1952, 217-226.

99. Βλ. HIGGINS, *Terracottas*, 73, γιὰ τὴ σπανιότητα ὀρισμένων τύπων.

100. D. BURR-THOMPSON, *AJA* 70, 1966, 51 κέ.

101. I. ΘΡΕΨΙΑΔΗΣ, *ΠΑΕ* 1935, 186-187.

του αιώνα μεγάλη άκμη μαρτυρεί δίχως άλλο ή πολυπληθής ομάδα των καθιστών και ὄρθιων γυναικείων μόρφων, των κορών, που διατηρεί την παρουσία της έντονη και στα πρώτα χρόνια του 5ου αι.

Τα ειδώλια των καθιστών γυναικείων μορφών συγκροτούν μία σημαντική σειρά, που αντιπροσωπεύεται με δύο τύπους του τελευταίου τετάρτου του 5ου αι και των αρχών του 5ου αι. Στον πρώτο τύπο οι «θεές» κάθονται σε θρόνο και άκουμπούν τα χέρια τους στους μηρούς. Τα χέρια ένσωματώνονται στα σκέλη και σχεδόν δέν διακρίνονται (E 28). Οι μορφές φορούν χιτώνα και ιμάτιο, που καλύπτει το κεφάλι και την ύψηλή στεφάνη που φορούν. Η μόνη ποικιλία που εμφανίζει ο τύπος αυτός παρουσιάζεται στην κόμμωση και στο ύψος της στεφάνης. Τα μαλλιά περιβάλλουν το μέτωπο σαν στεφάνι και οι βόστρυχοι άλλοτε είναι μαργαριταρόσχημοι (E 29), άλλοτε αποδίδονται με φέτες (E 30) και άλλοτε δέν δηλώνονται καθόλου (E 31-32). Η στεφάνη επίσης είναι άλλοτε ύψηλή (E 31) και άλλοτε χαμηλότερη (E 32). Στον δεύτερο τύπο των αρχών του 5ου αι. ανήκουν ειδώλια ραδινότερα, στα όποια οι λεπτομέρειες αποδίδονται συνοπτικά και οι μεταβάσεις των επιπέδων μαλακότερα (E 33). Τα ειδώλια αυτά φαίνεται ότι άκολουθούν την παράδοση των κορινθιακών έργαστηρίων, αν και το δεύτερο στοιχείο που αναφέρθηκε παραπάνω δέν άποτελεί χαρακτηριστικό των έργαστηρίων αυτών. Σε πολλά από τα παραπάνω ειδώλια διατηρείται το άσπρο επίχρισμα και το χρώμα.

Τα ειδώλια των ὄρθιων κορών είναι λιγότερα σε άριθμό και διακρίνονται σε διάφορους τύπους. Σώζονται θραύσματα από ειδώλια κορών που κρατούν στο δεξιό τους χέρι κάποιο αντικείμενο. Άλλες από τις μορφές φορούν χιτώνα και ιμάτιο (E 34) και θεωρούνται πρωιμότερες, ενώ άλλες φορούν πέπλο (E 35) και χρονολογούνται άργότερα. Χρονολογικά δηλαδή τα ειδώλια των ὄρθιων πεπλοφόρων τοποθετούνται στο β' τέταρτο του 5ου αι. Διάφοροι άλλοι τύποι αντιπροσωπεύονται με ένα ή το πολύ δύο θραύσματα. Ένδεικτικά αναφέρονται όρισμένα χαρακτηριστικά παραδείγματα: 1. Ειδώλιο ὄρθιας κόρης, με τα χέρια κολλημένα στο σώμα και τα σκέλη ένωμένα (E 36). 2. Το κάτω μέρος ειδωλίου κόρης, με τα χέρια κολλημένα στους γοφούς (E 37). 3. Τμήμα ειδωλίου κόρης, που φορά χιτώνα ο όποιος σχηματίζει πλατιά πτυχή ανάμεσα στα σκέλη (E 38). 4. Το κάτω μέρος ειδωλίου κόρης, με χιτώνα και ιμάτιο (E 39). 5. Τμήμα από το επάνω μέρος ειδωλίου κόρης, με χιτώνα και ιμάτιο, που κρατά στο άριστερό της χέρι ένα περιστέρι¹⁰² (E 40). Τέλος πρέπει να αναφερθούν δύο τμήματα προσωπειών που χρονολογούνται στους άρχαϊκούς χρόνους (E 41-42) και το άκρο χέρι μορφής από μεγάλο ειδώλιο (E 43).

Άπό το α' μισό του 5ου αι. σώθηκαν λίγα κεφάλια από γυναικεία ειδώλια και τμήμα του κορμού μιās πεπλοφόρου (E 35). Τα κεφάλια προέρχονται συνήθως από πεπλοφόρους και πλαγγόνες και αναφέρονται έδω μαζί επειδή είναι δύσκολο να διαπιστωθεί αν προέρχονται από ὄρθιες ή καθιστές μορφές ή από πλαγγόνες, άφου οι τύποι των κεφαλιών είναι κοινοί¹⁰³. Άπό τους τύπους των κεφαλιών που σώζονται συνηθέστερος είναι αυτός της κόρης που φορά σάκκο¹⁰⁴ (E 44). Άντίθετα, σπανιότερος είναι ο τύπος της κόρης που φορά καλύπτρα (;)

102. Το περιστέρι, εκτός από την Άφροδίτη (βλ. Μέρος Β', 125, E 122· L. DEUBNER, *Attische Feste*³, 1966, 215· E. SIMON, *Die Götter der Griechen*, 1969, 234 και 252), σχετίζεται και με κουροτρόφους και σχετικές θεότητες (βλ. HADZISTELIOU-PRICE, *Kourotrophos*, 209) και άποτελεί σύμβολο γονιμότητας.

103. Βλ. V. H. POULSEN, «Der strenge Stil», *ActaArch* 8, 1937, 48 κέ.

104. Ό V. H. POULSEN (ό.π. 52) θεωρεί τον τύπο αυτό αυστηρορυθμικό, αν και χρονολογεί τα περισσότερα παραδείγματα στο γ' τέταρτο του 5ου αι.

(E 45). Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ὀλόκληρα κεφάλια ὑπάρχουν καὶ θραύσματα ποὺ σώζουν τμήματα τῶν κεφαλῶν ἢ τῶν προσώπων. Μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ εἶναι προχειροφτιαγμένα καὶ χειρωνακτικά. Πολλοὶ τύποι ἐμφανίζονται μὲ ἓνα ἢ δύο παραδείγματα μόνον, ὅπως κεφάλια μορφῶν μὲ τὰ μαλλιά τους τυλιγμένα σὲ κεκρύφαλο (E 46) ἢ ἀκόμη κεφάλια μορφῶν ποὺ φοροῦν ταινία ἢ πόλο, ὅπως π.χ. τὸ κεφάλι E 47, ποὺ ἔχει στερεωμένα τὰ μαλλιά ὑψηλὰ μὲ ταινία. Ἐκτὸς τῆς τέταρτης τοῦ αἰῶνα μᾶς σώζονται λιγοστὰ θραύσματα ἀπὸ εἰδώλια. Στὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ αἰῶνα ἀνήκει τὸ μνημειακὸ κεφάλι μιᾶς γυναικείας μορφῆς, ποὺ φορᾷ σάκκο (E 48). Μοναδικὸ σὲ ποιότητα, τὸ κεφάλι αὐτὸ ἀντλεῖ τὰ πρότυπά του ἀπὸ τὴ μεγάλη πλαστικὴ καὶ εὐλόγητα προκαλεῖ τὸ ἐρώτημα, ἂν ἢ ἔλλειψη εἰδωλίων ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ καὶ γενικὰ τὸ β' μισὸ τοῦ αἰῶνα συνδέεται μὲ κάποια παρακμὴ ἢ ὀφείλεται στὴν ἐλλιπὴ ἔρευνα τοῦ χώρου.

Πρὸς τὸ τέλος τοῦ 5ου καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ 4ου αἰ. παρουσιάζεται πληθώρα τύπων, γεγονὸς βέβαια ποὺ συμβαδίζει μὲ τὴν ἐξέλιξη τῆς κοροπλαστικῆς στὴν Ἀττικὴ γενικὰ¹⁰⁵. Πολλὰ ἀπὸ τὰ θραύσματα μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ προχωρήσουμε σὲ συσχετισμοὺς μὲ τὴ λατρεία τῆς θεᾶς. Μία μεγάλη ὁμάδα στὰ χρόνια αὐτὰ ἀποτελοῦν τὰ πλαστικὰ ἀγγεῖα ποὺ, ἐξαιτίας τῆς ἰδιομορφίας τους, θὰ ἐξεταστοῦν χωριστὰ.

Τὰ θραύσματα τῶν εἰδωλίων ἀπὸ τὸν 4ο ὡς τὸν 1ο μ.Χ. αἰ. μποροῦν νὰ ταξινομηθοῦν στὶς παρακάτω κατηγορίες:

1. Γυναικεῖα εἰδώλια: α. Ντυμένα (ὄρθια καὶ καθιστά). β. Γυμνά.
2. Ἀνδρικὰ εἰδώλια: α. Ντυμένα. β. Γυμνά.
3. Εἰδώλια παιδικῶν μορφῶν. Στὴν ὁμάδα αὐτὴ περιλαμβάνονται τὰ εἰδώλια νηπίων.
4. Συμπλέγματα.
5. Πλαγγόνες.
6. Κεφάλια καὶ διάφορα ἀνθρώπινα μέλη.
7. Ζῶα.
8. Ἐπιπλα. Τὰ περισσότερα θραύσματα προέρχονται ἀπὸ θρόνους καθιστῶν πλαγγόνων.
9. Διάφορα.

1. Γυναικεῖα εἰδώλια

Ἐκτὸς ἀπὸ ντυμένα γυναικεῖα εἰδώλια προέρχεται ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς θραυσμάτων. Ἐξαιτίας ὁμοιωτικῆς ἀποσπασματικότητος τοῦ ὑλικοῦ, λιγοστὰ θραύσματα μποροῦν νὰ ταυτίσονται μὲ γνωστοὺς τύπους. Πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ σώζουν τμήματα μορφῶν ἢ μόνο τὶς πτυχὲς τῶν ἐνδυμάτων τους· χιτῶνες, πέπλους ἢ ἱμάτια (E 49-53). Τὰ περισσότερα θραύσματα ἀνήκουν σὲ ὄρθιες μορφές, κυρίως μικρῶν κοριτσιῶν, ποὺ στέκονται (E 54) ἢ σπανιότερα παρουσιάζουν ἔντονη κίνηση (E 55). Σὲ ὄρθια νεανικὴ μορφή ἀνήκει καὶ τὸ μοναδικὸ γυναικεῖο εἶδωλο ποὺ σώζεται ἀκέραιο (E 56). Τὰ εἰδώλια καθιστῶν μορφῶν εἶναι λίγα καὶ χρονολογοῦνται στοὺς ἐλληνιστικὸς χρόνους (E 58, 69-70), ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστα θραύσματα, ὅπως π.χ. τὸ θραῦσμα E 57 ποὺ χρονολογεῖται στὶς ἀρχὲς τοῦ 4ου π.Χ. αἰ.

105. Ἡ πληθώρα τῶν τύπων ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Μουνηχίας ἐπιβεβαιώνει ἀκόμη μία φορὰ τὴν ἄποψίν ὅτι ἡ Ἀττικὴ ἦταν ἡ γενέτειρα τῶν περισσότερων, γνωστῶν ἀπὸ ἄλλες περιοχῆς, τύπων (βλ. D. BURR-THOMPSON, ὁ.π.: HIGGINS, *Terracottas*, 71).

Τὸ θραῦσμα E 59 προέρχεται ἀπὸ ὀκλάζουσα μορφή καὶ ἀνήκει στὸν τύπο τῆς ἀστραγαλίζουσας¹⁰⁶ ἢ τῆς κόρης ποὺ μαζεύει λουλούδια¹⁰⁷. Στὸν δεῦτερο τύπο ἀνήκει καὶ τὸ θραῦσμα E 60, ποὺ σώζει τὸ χέρι μορφῆς ποὺ κόβει λουλούδι. Τὸν τύπο αὐτό, ποὺ πιθανότατα παρουσιάζεται στὴν κοροπλαστική στὸ α΄ μισὸ τοῦ 4ου αἰ.¹⁰⁸, ἢ A. A. Peredolskaja¹⁰⁹ τὸν συνδέει μὲ τὴν Κόρη καὶ τὸν Κάτω Κόσμο, ἐνῶ ἡ M. Trumpf-Lyritzaki¹¹⁰ μὲ τὸν κύκλο τῆς Ἀφροδίτης. Μὲ τὸν κύκλο τῆς Δήμητρας θὰ μπορούσε εὐλόγα κανεὶς νὰ σχετίσει τὰ θραύσματα ἀπὸ εἰδώλια μορφῶν ποὺ μετέφεραν κάποιο ἀντικείμενο στὸ κεφάλι τους, στὸ μοτίβο τῶν ὕδριαφόρων¹¹¹ (E 61-62). Φαίνεται ὅμως ὅτι οἱ μορφὲς ἴσως κρατοῦσαν κανᾶ, ὅπως προκύπτει ἀπὸ μερικὰ παραδείγματα, π.χ. τὸ κεφάλι E 110¹¹². Ἐνα ἄλλο θραῦσμα, ποὺ σώζει τὸ χέρι μορφῆς ποὺ κρατᾶ τύμπανο (E 63), θὰ μπορούσε νὰ εἰκονίζει τὴν Κυβέλη ἢ πιθανότατα μία χορεύτρια. Ἀπὸ χορεύτριες ἐνδεχομένως προέρχονται καὶ μερικὰ ἄλλα θραύσματα μὲ πτυχῆς ἐνδυμάτων, τὰ ὁποῖα ἀνεμίζουν ἀπὸ ἔντονη ἢ ξαφνικὴ κίνηση (E 64). Δὲν εἶναι ὅμως ἀπίθανο μερικὰ ἀπὸ τὰ θραύσματα αὐτὰ νὰ ἀνήκουν καὶ σὲ μορφὲς Νικῶν¹¹³. Μὲ τὴν Ἄρτεμι, τέλος, πρέπει νὰ σχετίζεται τὸ θραῦσμα E 65, ποὺ σώζει τμήμα ἀπὸ τὸ πόδι μορφῆς ποὺ φορᾶ ἐνδρομίδα. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι πολλὰ ἀπὸ τὰ παραπάνω παραδείγματα ἀνήκουν σὲ «Ταναγραῖες».

Οἱ γυμνὲς γυναικεῖες μορφὲς εἶναι λιγότερες ἀπὸ τὶς ντυμένες καὶ οἱ περισσότερες ἀπὸ αὐτὲς χρονολογοῦνται στὸν 2ο-1ο π.Χ. αἰ. Μερικὲς εἶναι ἐντελῶς γυμνὲς καὶ ταυτίζονται ἴσως μὲ τὸν Ἔρωτα ἢ τὴν Ἀφροδίτη (E 66-68), μὲ τὴν ὁποία μάλλον πρέπει νὰ σχετισθοῦν καὶ τὰ θραύσματα E 69-70, ποὺ προέρχονται ἀπὸ εἰδώλια καθιστῶν μορφῶν. Ἡ προτομὴ τῆς γυμνῆς μορφῆς E 71, ποὺ παρόμοιά της ἢ A. Peredolskaja¹¹⁴ σχετίζει μὲ τὴν ἄνοδο τῆς

106. Βλ. WINTER II, 135· BREITENSTEIN, πίν. 30, ἀρ. 275· NEUTSCH, *Koroplastik*, 54-59.

107. Βλ. WINTER II, 134· TRUMPF, 131. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς δύο τύπους ποὺ ἀναφέρθηκαν, τὸ ἴδιο μοτίβο ἀκολουθοῦν καὶ εἰδώλια κορῶν ποὺ κρατοῦν σφαῖρα ἢ σταφύλι (βλ. A. FURTWÄNGLER, *Die Sammlung Sabouroff* II, 1883-87, πίν. XCII· TRUMPF, ὁ.π.).

108. Βλ. TRUMPF, ὁ.π. Ἡ M. Trumpf συμμερίζεται τὴν ἄποψη τοῦ R. HAMPE (*BWPr* 107, 1951, 19) καὶ τοῦ B. NEUTSCH (*Koroplastik*, 57). Ἀντίθετα ὁ J. DÖRIG (*MusHelv* 16, 1959, 29-58) ἀνεβάζει τὴ χρονολόγηση τοῦ τύπου στὸν 5ο αἰ. Γιὰ τὸν τύπο, βλ. ἐπίσης KLEINER, *Tanagrafiguren*, 223.

109. *Attische Tonfiguren aus einem südrussischen Grab*, *AntK Beiheft* 2 (1964) 16.

110. TRUMPF, 131-132.

111. Γιὰ εἰδώλια ὕδριαφόρων, βλ. BREITENSTEIN, πίν. 21· HIGGINS, *BMC* I, ἀρ. 354-357, 448-453, 654, 697-698, 710 καὶ 716 bis· J. N. COLDSTREAM, *Knossos, The Sanctuary of Demeter*, *BSA Suppl.* vol. 8 (1973) 68 (ἀναφέρονται τὰ ἱερὰ Δήμητρας, ὅπου ἔχουν βρεθεῖ εἰδώλια ὕδριαφόρων)· A. ΔΑΦΦΑ-ΝΙΚΟΝΑΝΟΥ, *Θεσσαλικά ἱερὰ Δήμητρος καὶ κοροπλαστικὰ ἀναθήματα* (1973) 87 κέ. Ἐπίσης εἰδώλια ὕδριαφόρων ἔχουν βρεθεῖ στὸ ἱερὸ τῆς Ἥρας στὴν Τίρυνθα (βλ. A. FRICKENHAUS, *Tiryns* I, 1912, 29, πίν. XI.1, ἀρ. 136). Γιὰ τοὺς τύπους τῶν ὕδριαφόρων καὶ παρόμοιων μορφῶν, βλ. γενικὰ WINTER I, 156-159.

112. Γιὰ εἰδώλια κανηφόρων, βλ. A. FRICKENHAUS, ὁ.π. 74, πίν. X.2, ἀρ. 72· Σ. ΠΑΠΑΣΠΥΡΙΔΗ-ΚΑΡΟΥΖΟΥ, *ΑΔ* 15, 1933-35, 23-26· HIGGINS, *BMC* I, ἀρ. 505 καὶ 729 (HIGGINS, *Terracottas*, πίν. 31F). Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κεφάλι ποὺ ἀναφέρθηκε στὸ κείμενο καὶ προέρχεται ἀπὸ εἶδωλο κανηφόρου, γιὰ τὴν ἄποψη ὅτι καὶ τὰ ὑπόλοιπα θραύσματα προέρχονται πιθανότατα ἀπὸ εἰδώλια κανηφόρων συνηγορεῖ καὶ ἡ μαρτυρία γιὰ κανηφορία τῶν παρθένων θραύσματα ἀπὸ τὸ γάμο τους πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς στὴ Βραυρώννα (*Σχόλ. Θεοκρίτου* II, 66· L. DEUBNER, *JdI* 40, 1925, 210 κέ.· W. BURKERT, *Hermes* 94, 1966, 19 σημ. 2· I. KONTH, *ΑΔ* 22, 1967, Μελέται, 183· T. LINDERS, *Studies in the Treasure Records of Artemis Brauronia Found in Athens, Skrifter Utgivna av Svenska Institutet i Athen* 4°, XIX (1972) 13.

113. Πρβ. WINTER II, 185-189.

114. Ὁ.π. 13 καὶ 16.

Κόρης, ταυτίζεται ίσως με την Ἀφροδίτη¹¹⁵. Μερικά θραύσματα σώζουν τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ σώματος ἡμίγυμνων μορφῶν, ποὺ φοροῦν χιτῶνα καὶ ἱμάτιο, ἀποκαλύπτουν ὅμως τὸν ἕνα τους μαστὸ (E 72), ἢ μόνον ἱμάτιο ἢ μόνον χιτῶνα (E 73-74). Σὲ εἰδώλιο, τέλος, ποὺ σχετίζεται μετὰ τὸν κύκλο τῆς Ἀφροδίτης (Λήδα);¹¹⁶ ἀνήκει καὶ τὸ θραῦσμα E 75, ποὺ σώζει τμήμα μορφῆς ἢ ὁποῖα κρατᾷ κάποιο πτηνὸ (;).

2. Ἀνδρικὰ εἰδώλια

Τὰ ἀνδρικὰ εἰδώλια εἶναι λίγα καὶ ἀπὸ αὐτὰ λιγότερα εἶναι τὰ ντυμένα, ποὺ περιορίζονται στὶς μορφές ἱματιοφόρων (E 76-77). Στὸ α' μισὸ τοῦ 3ου αἰ. χρονολογοῦνται τὰ εἰδώλια τῶν γυμνῶν ἀγοριῶν, ποὺ καλύπτουν μετὰ μακρὸ ἱμάτιο μόνον τὸν ἕνα ὤμο καὶ τὸ χέρι ἢ τὴν πλάτη τους (E 78). Ἀκέραιο σώζεται τὸ εἰδώλιο ἀγοριοῦ (E 79), ποὺ μεταφέρει στὸ κεφάλι του λεκανόσχημο σκεῦος (κανοῦν);¹¹⁷. Ἰματίδιο ἢ χλαμύδα φορᾷ ἢ παιδικὴ μορφή στὸ θραῦσμα E 80. Ἀνάμεσα στὰ ὑπόλοιπα κομμάτια ἀναγνωρίζουμε τὴ μορφή Διονύσου (;) ποὺ κάθεται σὲ βράχο, καλύπτοντας τὸ κάτω μέρος τοῦ πλαδαροῦ καὶ χαλαροῦ σώματός του μετὰ ἱμάτιο (E 81). Χρονολογεῖται στὸ τέλος τοῦ 4ου ἢ στὶς ἀρχές τοῦ 3ου αἰ.

3. Εἰδώλια παιδικῶν μορφῶν

Τὰ περισσότερα θραύσματα αὐτῆς τῆς κατηγορίας προέρχονται ἀπὸ εἰδώλια μικρῶν ἀγοριῶν, ποὺ κάθονται κατάχαμα. Παρόμοια εἰδώλια καὶ μαρμάρινα ἀγαλμάτια, ὅπως καὶ ἀγαλμάτια ὄρθιων ἀγοριῶν καὶ κοριτσιῶν, ἔχουν βρεθεῖ στὴ Βραυρώνα¹¹⁸, στὰ ἱερὰ τῆς Εἰλειθυίας στὶς Ἄγρες¹¹⁹ καὶ στὶς Θεσπιές¹²⁰, σὲ ἱερὰ δηλαδὴ κουροτρόφων¹²¹ ἢ ἄλλων σχετικῶν θεοτήτων. Ὅλα τὰ θραύσματα ἀπὸ τὰ καθιστὰ αὐτὰ εἰδώλια σώζουν τμήμα τῆς βάσης καὶ τὸ ἕνα πόδι τῆς μορφῆς ἢ τμήμα μόνον τοῦ ποδιοῦ (E 82-83). Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ τὸ θραῦσμα E 84, ποὺ σώζει τὸ δεξιὸ χέρι μορφῆς ποὺ στηρίζεται σὲ ὀρθογώνια βάση. Τὰ εἰδώλια αὐτὰ ἀποτελοῦσαν ἀναθήματα τῶν παιδιῶν ἢ τῶν γονέων τους στὴ θεά. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὰ λιγοστὰ εἰδώλια μικρῶν σὲ ἡλικία ἀγοριῶν (πρόκειται σχεδὸν γιὰ νήπια), ποὺ εἰκονίζονται

115. Ἡ πιθανὴ γυμνότητά τῆς μορφῆς (τὰ ἐνδύματα ἐνδεχομένως δηλώνονταν μετὰ χρῶμα) ἀποτελεῖ στοιχεῖο γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῆς ὡς Ἀφροδίτης (βλ. καὶ L. STEPHANI, *CRPétersb* 1869, 164, πίν. III.6).

116. Ἐὰν ἡ μορφή συνοδεύεται ἀπὸ κύκνο ἐρμηνεύεται μᾶλλον ὡς Λήδα (βλ. TRUMPF, 142).

117. Τὸ ἀντικείμενο ποὺ φέρει ἢ μορφή στὸ κεφάλι τῆς θᾶ μπορούσε νὰ ἦταν κάποιο κάλυμμα (πρβ. MOLLARD-BESQUES III, πίν. 39e). Παρόλο ὅμως ποὺ τὸ ἐπάνω μέρος του εἶναι ἤδη σπασμένο, εἶναι ἀρκετὰ ὑψηλὸ γιὰ νὰ δικαιολογήσει μία τέτοια ἄποψη. Τὸ ἀντικείμενο αὐτὸ πιθανῶς εἶναι ἕνα κανοῦν (βλ. σημ. 112) καὶ ἡ μορφή θᾶ μπορούσε βέβαια νὰ ἐρμηνευθεῖ ὡς λατρευτῆς, ποὺ φέρει προσφορές στὴ θεά. Εἶναι ὅμως δυνατό νὰ σχετίζεται μετὰ τὶς γαμήλιες πομπές (πρβ. Σούδα ε 1990, Ἐπαύλια).

118. Βλ. Σ. ΠΑΠΑΣΠΥΡΙΔΗ-ΚΑΡΟΥΖΟΥ, *AE* 1957, 68 κέ.· Ἔργον 1960, 29, εἰκ. 38· G. DAUX, *BCH* 85, 1961, 643, εἰκ. 9· I. ΚΟΝΤΗ, *δ.π.* 190 καὶ 203. Γιὰ πῆλινα εἰδώλια τοῦ ἴδιου τύπου, βλ. WINTER II, 266-269. Ἀρκετὰ ἔχουν βρεθεῖ καὶ στὸ ἱερὸ τῆς Βραυρώνας.

119. I. ΣΒΩΡΩΝΟΣ, *AE* 1917, 78 κέ., πίν. 1-2· S. PINGIATOGLOU, *Eileithyia* (1981) 61-65.

120. Βλ. A. DE RIDDER, *BCH* 46, 1922, 224-231 (γιὰ μορφές ἀγοριῶν), 245-247 (γιὰ μορφές κοριτσιῶν). Πρβ. καὶ Y. ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, *BCH* 106, 1982, 419 κέ., ὅπου δημοσιεύονται τρία ἀγαλμάτια ἀπὸ τὴν Κρήτη, τὰ δύο ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦσαν ἀναθήματα στὸν Ἀσκληπιό.

121. Βλ. TH. HADZISTELIOU-PRICE, *BSA* 64, 1969, 105 καὶ 109· τῆς ἴδιας, *Kourotrophos*, 211.

γυμνά, ύψώνοντας τὰ χέρια τους πλάγια καὶ πρὸς τὰ ἐπάνω (E 85). Μοναδικὸ τέλος εἶναι τὸ εἰδώλιο ἐνὸς νηπίου τυλιγμένου σὲ φασκιά, πού ἀφήνει ἀκάλυπτα τὰ ὀπίσθιά του (E 86).

4. Συμπλέγματα

Τὰ θραύσματα ἀπὸ συμπλέγματα μορφῶν, πού στάθηκε δυνατό νὰ ἀναγνωρισθοῦν, εἶναι μόνο τέσσερα. Τὰ δύο τουλάχιστον ἀπὸ αὐτὰ χρονολογοῦνται στὸν 4ο αἰ. Παπποσειληνὸ-ἠθοποιό, πού κρατᾶ καθισμένο στὸν ὦμο του τὸν μικρὸ Διόνυσο, εἰκονίζει τὸ θραῦσμα E 87. Ὁ τύπος αὐτὸς τοῦ Σειληνοῦ παρουσιάζεται σὲ ἀρκετὰ παραδείγματα, τὰ ὁποῖα, ὅπως φαίνεται, προέρχονται ἀπὸ τὸ ἴδιο ἀρχέτυπο¹²². Στὸ θραῦσμα E 88 ἓνας μικρὸς Ἔρωτας κάθεται σὲ κιονίσκο, στὸν ὁποῖο στηρίζεται μία γυναικεία μορφή, ἢ Ἀφροδίτη. Τῆ μορφή τοῦ Ἔρωτα σὲ κρήνη σώζει ἐπίσης τὸ θραῦσμα ἐνὸς πῆλινου ἀναγλύφου (E 89), ἐνῶ τὸ μικρὸ τεμάχιο E 90 διατηρεῖ τὸν ὦμο μορφῆς πού τὴν ἀγκαλιάζει κάποια ἄλλη, ἀπὸ τὴν ὁποῖα σώζονται μόνο τὰ δάκτυλα τοῦ δεξιοῦ της χεριοῦ. Τὸ θραῦσμα αὐτὸ ἀνήκει ἐνδεχομένως σὲ ἐρωτικὸ σύμπλεγμα ἢ σὲ σύμπλεγμα δύο γυναικείων μορφῶν.

5. Πλαγγόνες

Τὰ θραύσματα ἀπὸ πλαγγόνες ἀποτελοῦν μία μεγάλη κατηγορία, πού διακρίνεται σὲ δύο ὁμάδες, τὶς ὄρθιες καὶ τὶς καθιστὲς πλαγγόνες¹²³. Θραύσματα ἀπὸ σώματα ὄρθιων πλαγγόνων δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ ἀναγνωρισθοῦν μὲ βεβαιότητα (π.χ. E 91), γιατί σώζονται τμήματα μόνον ἀπὸ τὸ ἐπάνω μέρος τῶν σωμάτων τους, ἐνῶ ἀπὸ σκέλη πλαγγόνων διατηροῦνται ἀρκετά, παρόλο πού ἐλάχιστα σώζονται ἀκέραια (E 92). Τὰ χέρια¹²⁴ καὶ τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ πόδια τῶν πλαγγόνων, καθὼς συνάγεται ἀπὸ μερικὰ θραύσματα σκελῶν πού μᾶς σώθηκαν (E 92), ἦταν κινητά.

Τὰ θραύσματα ἀπὸ καθιστὲς πλαγγόνες εἶναι περισσότερα καὶ σώζουν τμήματα ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ τὰ σκέλη τους (E 93). Τὰ χέρια τους ἦταν ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ κινητά. Ὑπάρχουν κομμάτια ἀπὸ γυναικείες (E 94-95) καὶ λιγότερα ἀπὸ ἀνδρικές πλαγγόνες (E 96), πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα διατηροῦνται σὲ ἀρκετὰ καλὴ κατάσταση. Ἀπὸ τοὺς θρόνους στοὺς ὁποῖους κάθονταν οἱ μορφὲς σώζονται μερικὰ μόνον τεμάχια (βλ. παρακάτω, κατηγορία 8).

Τὰ παραπάνω θραύσματα χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸ β' μισὸ τοῦ 5ου αἰ. ὡς τοὺς πρώιμους ἐλληνιστικοὺς χρόνους.

Θὰ πρέπει τέλος νὰ ἀναφέρουμε ὅτι μὲ πλαγγόνες σχετίζονται μάλλον ὀρισμένα κεφάλια, πού συγκροτοῦν μία σειρά, τὰ πρῶτα παραδείγματα τῆς ὁποίας πιθανὸν χρονολογοῦνται στὸ γ' τέταρτο τοῦ 5ου αἰ., ἀλλὰ τὰ περισσότερα ἀνάγονται στὶς ἀρχὲς τοῦ 4ου αἰ. Τὰ κεφάλια ὅμως αὐτὰ θὰ ἐξετασθοῦν στὴν ἐπόμενη κατηγορία, γιατί μερικὰ μόνον ὑποθετικὰ μπορούμε νὰ τὰ ἀποδώσουμε σὲ πλαγγόνες, βασιζόμενοι στὴν τυπολογία τους.

122. Βλ. B. SCHMALTZ, *Terrakotten aus der Kabirenheiligtum bei Theben* (1974) 28 (ὅπου καὶ παλαιότερη βιβλιογραφία).

123. Γιὰ πλαγγόνες, βλ. S. G. MILLER, *Hesperia* 43, 1974, 211 (ὅπου καὶ παλαιότερη βιβλιογραφία)· U. LIEPMANN, *Griechische Terrakotten, Bronzen, Skulpturen, Kestner-Museum, Hannover* (1975) 21· *Aspects of Ancient Greece, Allentown Art Museum, Sept. 16-Dec. 30, 1979* (1979) 244-245, ἀρ. 119, 252-253, ἀρ. 123.

124. Δὲν εἶναι δυνατό νὰ διαπιστωθεῖ ἐὰν τὰ θραύσματα ἀπὸ χέρια πλαγγόνων, πού σώζονται, προέρχονται ἀπὸ καθιστὲς ἢ ὄρθιες πλαγγόνες, ἀφοῦ καὶ στοὺς δύο τύπους τὰ χέρια ἦταν κινητά.

6. Κεφάλια και διάφορα ανθρώπινα μέλη

Τὰ κεφάλια ειδωλίων, ἀνδρικῶν καὶ γυναικείων, ποὺ σώζονται χωρὶς τὰ σώματά τους εἶναι πολλὰ. Ἐπειδὴ δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ διαπιστώσει κανεὶς, γιὰ τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτά, ἐὰν προέρχονται ἀπὸ καθιστὲς ἢ ὄρθιες, γυμνὲς ἢ ντυμένες μορφές, κατατάχθηκαν σὲ ιδιαίτερη κατηγορία.

Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ κεφάλια ποὺ σώζονται ἀνήκουν σὲ γυναικεῖα ειδώλια καὶ παρουσιάζουν ποικιλία τύπων. Στὸ α΄ μισὸ τοῦ 4ου αἰ. χρονολογούνται τὰ περισσότερα κεφάλια μορφῶν ποὺ φοροῦν σάκκο (E 97-99), ὁ ὁποῖος ἄλλοτε καλύπτει ὅλα τὰ μαλλιά, ἄλλοτε ἀφήνει μερικοὺς βοστρύχους ἀκάλυπτους στὴν κορυφὴ τοῦ κρανίου (E 97). Μία δευτέρη πολυάριθμη ὁμάδα ἀποτελοῦν τὰ κεφάλια μορφῶν μὲ ἱμάτιο, μὲ τὸ ὁποῖο καλύπτουν τὸ κεφάλι καὶ τὸ πρόσωπο, ἀπὸ τὸ στόμα καὶ κάτω (E 100-101). Τὰ μαλλιά τῶν μορφῶν εἶναι μαζεμένα ἐπάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο καὶ καλύπτονται ἀπὸ τὸ ἱμάτιο, δημιουργώντας μία μεγάλη ἀναδίπλωση τοῦ ἱματίου στὸ σημεῖο αὐτό. Τὰ πρῶτα παραδείγματα τῆς ὁμάδας αὐτῆς χρονολογούνται στίς ἀρχές τοῦ 4ου αἰ., ἀλλὰ ὁ τύπος ἐμφανίζει μερικὲς νεότερες παραλλαγές (E 102). Ὅπως ἀναφέραμε παραπάνω, πολλὰ κεφάλια προέρχονται ἐνδεχομένως ἀπὸ πλαγγόνες. Ὁ τύπος ποὺ συναντᾶται συχνότερα χρονολογεῖται στὸ τέλος τοῦ 5ου καὶ τὸν 4ο αἰ. καὶ παρουσιάζει κάποια σχηματοποίηση στὴν ἀπόδοση τῶν λεπτομερειῶν, ὅπως π.χ. στὰ μαλλιά, ποὺ δηλώνονται μόνο μὲ μία μικρὴ κύρτωση τῆς ἐπιφάνειας γύρω ἀπὸ τὸ πρόσωπο (E 103). Οἱ μορφές φοροῦν στεφάνη καὶ στὰ αὐτιά ἐνώτια. Στὰ ὑπόλοιπα παραδείγματα, ποὺ ἀνήκουν μᾶλλον στὴν κατηγορία τῶν πλαγγόνων, οἱ μορφές φοροῦν σάκκο, ὁ ὁποῖος σὲ ἀρκετὰ ἀπολήγει σὲ ὄξυ πέρασ στὸ πίσω μέρος τοῦ κεφαλιοῦ (E 104), ἢ κυλινδρική στεφάνη (E 105).

Οἱ ὑπόλοιποι τύποι, ποὺ χρονολογούνται ἀπὸ τὸν 4ο αἰ. καὶ ἐξῆς, ἀντιπροσωπεύονται μὲ λιγοστὰ παραδείγματα. Μορφές μὲ πεπονοειδῆ κόμμωση¹²⁵ (E 106), μὲ τὰ μαλλιά μαζεμένα στὴν κορυφὴ τοῦ κεφαλιοῦ σὲ λαμπάδιο (E 107-108) ἢ πλεξίδα (E 109), ἢ μορφές ποὺ φοροῦν στεφάνη (E 110-111) καὶ χρονολογούνται σὲ διάφορες ἐποχές, ἀπὸ τὸν 5ο αἰ. ὡς τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους, ἀποτελοῦν μερικοὺς ἀπὸ τοὺς τύπους ποὺ ἀναφέρονται ἐνδεικτικά. Περισσότερο θὰ πρέπει νὰ σταθοῦμε σὲ ὀρισμένα παραδείγματα. Τρία κεφάλια νεαρῶν μορφῶν θυμίζουν τὰ χαρακτηριστικὰ κεφάλια τῶν λεγόμενων ἄρκτων ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Βραυρώνας. Στὸ θραῦσμα E 112, ποὺ προέρχεται ἀπὸ προσωπεῖο, ἡ μορφὴ φορᾷ σάκκο καὶ ἔχει μισόκλειστα τὰ μάτια ὅπως πολλὲς ἄρκτοι. Σὲ ἓνα παρόμοιο θραῦσμα ἀπὸ τὴν ἀθηναϊκὴ Ἄγορὰ ὁ T. B. L. Webster¹²⁶ ἀναγνωρίζει τὴ νεαρὴ ἑταῖρα ἀπὸ τὸν κατάλογο τοῦ Πολυδεύκη. Νεότερο εἶναι τὸ κεφάλι E 113, τὰ μαλλιά τοῦ ὁποῖου σχηματίζουν ἐπάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο ἓνα εἶδος

125. Στὸν τύπο αὐτὸ ἐντάσσονται καὶ τὰ δύο κεφάλια ποὺ ἀπεικονίζονται ἀπὸ τὸν I. ΘΡΕΨΙΑΔΗ στὴ δημοσίευσή του (*ΠΑΕ* 1935, 182, εἰκ. 14). Δυστυχῶς τὰ κεφάλια αὐτὰ ἔχουν χαθεῖ. Οἱ μορφές ἔχουν τὰ μαλλιά τους μαζεμένα σὲ πλεξίδα, ποὺ περιβάλλει τὸ κεφάλι στὸ πίσω μέρος του. Τὸ ἓνα κεφάλι παρουσιάζει μεγαλύτερη αὐστηρότητα στὸ στήσιμο καὶ στὴν κόμμωση τῆς μορφῆς, ποὺ φορᾷ δισκοειδῆ ἐνώτια. Οἱ βόστρυχοι τῶν μορφῶν εἶναι δοσμένοι μὲ τὸν ἴδιο τρόπο (πρβ. τὴ μεταφερόμενη μορφὴ σὲ σύμπλεγμα ἐφεδρισμοῦ στὸ Μουσεῖο τοῦ Βερολίνου, E. RHODE, *Griechische Terrakotten*, 1968, ἀρ. 31· *Ancient Life in Miniature, An Exhibition of Classical Terracottas from Private Collections in England, Birmingham Museum*, 1968, πίν. 26, ἀρ. 123-124). Ἐπίσης πρβ. τὸ εἰδῶλιο στὴ συλλογὴ Chesterman (J. CHESTERMAN, *Classical Terracotta Figures*, 1974, ἀρ. 58). Τὰ κεφάλια αὐτὰ πρέπει νὰ χρονολογηθοῦν πρὸς τὸ τέλος τοῦ 4ου αἰ.

126. *Hesperia* 29, 1960, 277, πίν. 68, C 8. Ἐπίσης ΠΟΛΥΔΕΥΚΗ Ὀνομαστικὸν IV, 153.

κορύμβου. Στὸν 3ο αἰ. ἐπίσης πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ τὸ κεφάλι μιᾶς παιδίσκης (E 114), ποὺ τὰ μαλλιά της εἶναι χωρισμένα σὲ φέτες καὶ συκρατοῦνται ἀπὸ ταινία, ἐνῶ στὰ χεῖλη της διαγράφεται ἓνα ἀχνὸ χαμόγελο. Σὲ παιδικὲς μορφὲς ἀνήκουν καὶ κεφάλια τῶν ὁποίων ὁ τύπος σχετίζεται ἐνδεχομένως μὲ εἰδώλια μορφῶν ποὺ ὀκλάζουν. Τὸ κεφάλι E 115 ἀνήκει μᾶλλον σὲ μορφὴ κοριτσιοῦ. Τὸ κεφάλι, τέλος, E 116 φορᾷ φρυγικὸ πῖλο καὶ ἀνήκει ἴσως σὲ εἰδῶλιο Ἄρτεμιδος.

Τελειώνοντας τὴν ἀναφορὰ στὰ εἰδώλια ἀνθρώπινων μορφῶν, πρέπει νὰ μνημονεύσουμε μερικὰ θραύσματα χειρῶν (E 117-119), ποὺ κρατοῦν τόπι, ὑποπόδιο καὶ κάποιο ἐπίμηκες ἀντικείμενο ποὺ στερεωνόταν πρόσθετο στὸ χέρι. Τὰ θραύσματα αὐτὰ ἀνήκουν προφανῶς σὲ εἰδώλια νεαρῶν μορφῶν.

7. Ζῶα

Τὰ τεμάχια ἀπὸ εἰδώλια ζῶων ποὺ σώζονται εἶναι λίγα καὶ ἀνήκουν σὲ τετράποδα, ἐλάφι (E 120) καὶ πάνθηρα (E 121), καθὼς καὶ σὲ πτηνά, περιστέρι (E 122) καὶ κύκνο (E 123). Τὸ θραῦσμα E 124, ποὺ σώζει τὸ κεφάλι τράγου, ἀνήκει πιθανότατα σὲ σύμπλεγμα. Σὲ μερικὰ θραύσματα θὰ μπορούσε νὰ ἀναγνωρίσει κανεὶς χῆνες. Στὸ θραῦσμα E 125 σώζεται λίγο χαμηλότερα ἀπὸ τὸ λαιμὸ τοῦ πτηνοῦ τὸ μικροσκοπικὸ ἄκρο χέρι μορφῆς, λεπτομέρεια ποὺ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀποδώσουμε τὸ θραῦσμα σὲ σύμπλεγμα παιδιοῦ μὲ κύκνο.

8. Ἐπιπλα

Ὅπως ἀναφέρθηκε παραπάνω, τὰ περισσότερα τεμάχια ἀπὸ ἐπιπλα προέρχονται ἀπὸ τοὺς θρόνους ὅπου κάθονταν οἱ πλαγγόνες. Σώζονται τμήματα ἀπὸ τὰ ἐρεισίχειρα, τὸ ἐρεισίνωτο καὶ τὰ πόδια τῶν θρόνων (E 126-128), καθὼς καὶ τὰ ὑποπόδια ὅπου πατοῦσαν οἱ μορφές, ἀκέραια ἢ σὲ κομμάτια (E 129). Ἰδιαίτερα ἀναφέρουμε τὸ θραῦσμα E 130, ποὺ σώζει τὴ μορφὴ Σφίγγας ἢ ὁποῖα στήριζε τὸ ὀριζόντιο στέλεχος τοῦ ἐρεισίχειρου ἑνὸς θρόνου. Τὸ θραῦσμα E 131 προέρχεται ἐπίσης ἀπὸ ἐρεισίχειρο, τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ ὁποῖου διακοσμεῖται μὲ ἓνα ἀνθέμιο.

9. Διάφορα

Ἐπάρχουν ἄρκετὰ θραύσματα, τῶν ὁποίων ὁμως ὁ τύπος μὲ δυσκολία θὰ μπορούσε νὰ ταυτισθεῖ. Μερικὰ τεμάχια ἀνήκουν σὲ ἐρμαϊκὲς στῆλες (E 132-133) καὶ κιονίσκους. Τὸ θραῦσμα E 134 σώζει τὸ ἐπάνω μέρος ἑνὸς φοίνικα. Μοναδικὸ ἐπίσης εἶναι τὸ ὁμοίωμα ἑνὸς κορινθιακοῦ κράνου (E 135). Ἄνερμήνευτα τέλος εἶναι τὰ δισκόμορφα πλακίδια, ποὺ φέρουν κατὰ τὴ διάμετρό τους ἑξεργη πρόσθετη ταινία, μὲ «κουμπιά» κατὰ διαστήματα (E 136). Δυστυχῶς κανένα δὲν σώζεται ἀκέραιο. Σχηματικὴ μόνον ὁμοιότητα μὲ αὐτὰ ἔχει τὸ θραῦσμα E 137, ποὺ προέρχεται ἀπὸ δίσκο. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραπάνω, ὑπάρχουν ἄρκετὰ ἄλλα θραύσματα μοναδικὰ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὅπως π.χ. τὸ θραῦσμα ἀπὸ τραγόμορφο πόδι (E 138), ἓνα ὑπόδημα (E 139) καὶ θραύσματα ἀπὸ ἀγαλμάτια μεγάλου μεγέθους.

Ἀπὸ τὴ σχετικὰ σύντομη ἐξέταση τῶν ἀντικειμένων τῆς κοροπλαστικῆς διαφωτίζεται σημαντικὰ ἡ ζωὴ τοῦ ἱεροῦ στὶς διάφορες περιόδους, ἀπὸ τὴν YE III περίοδο ὡς τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους. Οἱ διάφορες περίοδοι ἀκμῆς ἐντοπίζονται σὲ ἐποχές, κατὰ τὶς ὁποῖες καὶ ἡ

κεραμική παρουσιάζεται πλούσια και ποιοτικά ανώτερη, όπως π.χ. στον 7ο αι., στο τέλος του 8ου και στις αρχές του 5ου αι., στον 4ο και στον 3ο π.Χ. αι.

Ἡ εξέταση μᾶς δίνει ἐπίσης στοιχεῖα γιὰ τὴ λατρεία τῆς θεᾶς. Τὸ κυριότερο εἶναι ὁ μεγάλος ἀριθμὸς γυναικείων εἰδωλίων, καθὼς καὶ πλαγγόνων. Οἱ πολυάριθμοι καθιστῆς¹²⁷ καὶ ὄρθιες γυναικεῖες μορφὲς τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων καὶ τῶν χρόνων τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ ἀποτελοῦσαν γιὰ τοὺς ἀναθέτες ἀπεικονίσεις τῆς θεᾶς, ἂν καὶ δὲν ὑπάρχει κανένα σύμβολο ἢ ἄλλο ἀντικείμενο ποὺ νὰ συμβάλλει στὴν ταύτιση τῶν εἰδωλίων. Ἡ ἴδια ἔλλειψη στοιχείων γιὰ τὴν ταύτιση διαπιστώνεται καὶ στὰ μεταγενέστερα γυναικεῖα εἰδώλια. Ἀσφαλῶς ὅμως τὰ παιδικὰ εἰδώλια, ἀγοριῶν, κοριτσιῶν καὶ νηπίων, καθὼς καὶ τὰ γυναικεῖα εἰδώλια θὰ εἶχαν δεσπόζουσα θέση σὲ ἓνα ἱερὸ κουροτρόφου θεότητας ἢ σχετικῆς μὲ τὸ γάμο καὶ τὴ γέννηση, ὅπως μᾶς κάνουν σαφὲς καὶ τὰ εἰδώλια ποὺ ἀνήκουν στὸν κύκλο τῆς Ἀφροδίτης, π.χ. τὰ εἰδώλια τῆς θεᾶς, τοῦ Ἔρωτα ἢ μορφῶν τοῦ τύπου τῆς ἀστραγαλίζουσας¹²⁸. Τὰ εἰδώλια ποὺ μποροῦν νὰ σχετισθοῦν ἄμεσα μὲ τὴν Ἄρτεμι εἶναι ἐλάχιστα. Τὸ θραῦσμα ἀπὸ τὸ εἰδώλιο ἐνὸς ἐλαφιοῦ, ὁ φοίνικας, τὸ κεφάλι ποὺ φορᾷ φρυγικὸ πῖλο, καθὼς καὶ ἡ κνήμη μὲ τὴν ἐνδρομίδα ποὺ μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἀνήκε σὲ ἓνα εἰδώλιο Κυνηγέτιδος Ἀρτέμιδος, συνδέονται ἀσφαλῶς μὲ τὴ θεά.

Ἀναθήματα τῶν κοριτσιῶν πρὶν ἀπὸ τὸ γάμο τους στὴ θεά ἦταν καὶ οἱ πολυάριθμοι πλαγγόνες, ποὺ σχεδὸν ὅλες ἦταν καθιστῆς¹²⁹. Τὴν ἀνάθεσή τους πρὶν ἀπὸ τὸ γάμο στὴ θεά μαρτυρεῖ καὶ τὸ γνωστὸ ἐπίγραμμα τῆς *Παλατινῆς Ἀνθολογίας* VI, 280. Ἡ πιθανὴ ἔλλειψη ὄρθιων πλαγγόνων ἀπὸ τὸ ὕλικὸ τοῦ ἱεροῦ, ὅπως καὶ ἡ ὑπαρξὴ ἀνδρικών, ἀποκλείει τὴν προηγούμενη χρῆση τους ἀπὸ τὶς ἀναθέτριες ὡς παιχιδίων¹³⁰. Οἱ ἀνδρικές πλαγγόνες ἀποτελοῦσαν μᾶλλον ζευγάρια μὲ τὶς γυναικεῖες καὶ ὄχι μόνον θὰ συμβόλιζαν τὴ γονιμότητα¹³¹, ἀλλὰ θὰ ἐξέφραζαν καὶ τὶς ἐλπίδες τῶν ἀναθετριῶν γιὰ τὴν καινούργια τους ζωὴ¹³².

Στὴν ἔφεση τῆς θεᾶς πρὸς τὸ χορὸ ὀφείλεται ἀσφαλῶς καὶ ἡ ἀνάθεση εἰδωλίων χορευτριῶν, ὁ διονυσιακὸς χαρακτήρας μερικῶν ἀπὸ τὰ ὁποῖα συνηγορεῖ γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ὀργιαστικῶν στοιχείων στὴ λατρεία τῆς θεᾶς¹³³. Θὰ πρέπει νὰ ἀναφέρουμε ἐδῶ καὶ τὸ εἰδώλιο τοῦ Διονύσου (;) καὶ τοῦ Παπποσειληνοῦ, ἀφοῦ εἶναι γνωστὴ ἡ σχέση Διονύσου καὶ Ἀρτέμιδος, μὲ κοινὰ στοιχεῖα στὴ λατρεία τους¹³⁴.

127. Γιὰ τὶς καθιστῆς θεότητες, βλ. H. JUNG, *Thronende und sitzende Götter, Zum griechischen Götterbild und Menschenideal in geometrischer und früharchaischer Zeit* (1982). Εἰδώλια καθιστῶν θεοτήτων παρουσιάζονται ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 8ου αι. (H. JUNG, ὁ.π. 42).

128. Ὁ τύπος τῆς ἀστραγαλίζουσας μορφῆς ἀνήκει στὸν κύκλο τῆς Ἀφροδίτης· βλ. TRUMPF, 131-132 καὶ παραπάνω, 57 σημ. 106.

129. Γιὰ καθιστῆς πλαγγόνες ἀναθηματικοῦ χαρακτήρα, βλ. S. G. MILLER, *Hesperia* 43, 1974, 212.

130. Γιὰ τὴν ἄποψη αὐτῆ, βλ. K. ELDERKIN, *AJA* 34, 1930, 455.

131. Βλ. D. BURR-THOMPSON, *Hesperia* 21, 1952, 126· J. DÖRIG, *AntK* 1, 1958, 47-48. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι σὲ ὀρισμένα εἰδώλια ἀπὸ τὸ ἱερὸ παρατηρεῖται στροφὴ τοῦ ἐπάνω μέρους τοῦ κορμοῦ πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἢ δεξιὰ.

132. Βλ. J. DÖRIG, *MusHelv* 16, 1959, 44. Γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῶν πλαγγόνων, βλ. C. BAUCHHENS, *AA* 1973, 5-13. Τὸν ἴδιο χαρακτήρα πρέπει ἴσως νὰ ἀναγνωρίσουμε καὶ στὰ πλαστικὰ ἀγγεῖα ποὺ εἰκόνιζαν ἐρωτικὰ ζευγάρια (βλ. Κπ 12).

133. Βλ. M. NILSSON, *Griechische Feste von religiöser Bedeutung* (1906) 179, 184, 195 κέ., 246 κέ.· I. JUCKER, *AntK* 6, 1963, 58-59, 61· L. KAHIL, *AntK Beiheft* 1, 1963, 28· W. BURKERT, *Griechische Religion* (1977) 169. Ἐπίσης βλ. παρακάτω, 78 σημ. 201.

134. Βλ. M. NILSSON, ὁ.π. 191, 210 καὶ 231· I. JUCKER, ὁ.π. 58-59· W. BURKERT, ὁ.π. 340.

Μὲ τὸ λατρευτικὸ μέρος καὶ τὴν τελετουργία θὰ πρέπει νὰ σχετισθοῦν τὰ θραύσματα κανηφόρων, ποὺ συνδέονται ἄμεσα μὲ τὴ λατρεία τῆς θεᾶς. Ἐὰν καὶ οἱ πηγὲς δὲν ἀναφέρουν κανηφορία στὸ ἱερό τῆς Μουνιχίας, ἐν τούτοις ἡ παράλληλη λατρεία τῆς Βραυρώνας καὶ ἡ ὑπαρξὴ εἰδωλίων κανηφόρων ὑποβάλλουν μία τέτοια ὑπόθεση¹³⁵. Λατρευτικὸ ἴσως χαρακτηρὰ πρέπει νὰ προσδώσουμε καὶ στὰ δισκόμορφα ἀντικείμενα μὲ τὶς διαγώνιες πλαστικὲς ταινίες καὶ τὰ «κουμπιά». Ἐκείνο ὅσο στάθηκε δυνατὸ νὰ διαπιστωθεῖ, παρόμοιο παράδειγμα ὑπάρχει μόνον ἀπὸ τὴν ἀθηναϊκὴ Ἄγορά, στὴ δημοσίευση τοῦ ἀντικειμένου¹³⁶ ὅμως δὲν δίνεται κάποια ἐρμηνεία. Ἰσως ἀποτελοῦσαν ἀπεικονίσεις κάποιων ἀναθημάτων, παρόμοιων μὲ τοὺς ἀμφιφῶντες, ἂν καὶ στὸ θραῦσμα τῆς Ἄγορᾶς τὰ «κουμπιά» φαίνεται ὅτι ἔχουν μεταλλικὰ πρότυπα.

Θὰ πρέπει, τέλος, νὰ ἀναφερθοῦμε στὰ θραύσματα ἀπὸ προσωπεῖα καὶ ἐρμαϊκὲς στήλες. Τὰ προσωπεῖα συνδέονται μᾶλλον μὲ τοὺς χοροὺς πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς καὶ τὸν ὀργανιστικὸ τοὺς χαρακτήρα¹³⁷, ἐνῶ στὶς στήλες πρέπει νὰ προσδώσουμε ἴσως περισσότερο διονυσιακὸ παρὰ χθόνιο χαρακτήρα¹³⁸. Στὴν περίπτωση τῶν εἰδωλίων τῶν ἠθοποιῶν, ἡ ἀποσπασματικὴ τοὺς κατάσταση δυσχεραίνει τὴν ἐρμηνεία τοὺς. Ἡ ἀνάθεσή τοὺς στὸ ἱερό δὲν ἦταν ἀσφαλῶς τυχαία. Εἶναι ὅμως ἄγνωστο ἂν ἦταν ἀναθήματα ἠθοποιῶν ἢ εἶχαν κάποια μυθολογικὴ σημασία¹³⁹. Ἡ παρουσία τοῦ ὁμοιώματος περικεφαλαίας, τέλος, σχετίζεται μὲ τὴ συμμετοχὴ τῶν ἐφήβων στὴ λατρεία τῆς θεᾶς κατὰ τὴ διάρκειά τῆς «ἐφηβείας» τοὺς.

III. Πίνακες

Ἐλάχιστα θραύσματα, ποὺ σώζονται σὲ ἀποσπασματικὴ κατάσταση, μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξὴ πινάκων στὸ ἱερό τῆς Μουνιχίας. Προέρχονται ἀπὸ γραπτὸς πίνακες κυρίως, ἐκτὸς ἀπὸ δύο μικρὰ θραύσματα ἀπὸ πλακίδια, ποὺ ἀνήκουν ἴσως σὲ ἀνάγλυφους πίνακες.

Ἀπὸ τὰ θραύσματα τῶν γραπτῶν πινάκων ἓνα μόνον σώζει τμῆμα τῆς παράστασης (Π 2), ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα προέρχονται ἀπὸ τὰ πλαίσια ἢ τὴν ἀετωματικὴ τοὺς ἐπίστεψη (Π 1, 3). Τὸ θραῦσμα Π 4 ἀνήκει σὲ ἀνάγλυφο πίνακα καὶ εἰκονίζει γυναικεία μορφή, ἴσως τὴν Ἄρτεμι. Τὸ δεῦτερο θραῦσμα ἀνάγλυφου πλακιδίου σώζεται σὲ κακὴ κατάσταση, ὥστε ἡ παρουσίασὶς τοῦ δὲν προσφέρει στὴν ἐργασία αὐτῆ.

Ἐὰν καὶ ἀπὸ τὰ εὐρήματα βεβαιώνεται ἡ ἀνάθεση πινάκων στὸ ἱερό τῆς Μουνιχίας, ἡ ἀποσπασματικὴ κατάσταση τῶν θραυσμάτων δὲν παρέχει τὴ δυνατότητα ἑνὸς ἐκτενέστερου

135. Βλ. παραπάνω, 57 σημ. 112 καὶ RE X.2, 1866, λ. *κανηφόρος* (MITTELHAUS). Γιὰ παρόμοιες τελετουργικὲς μορφές, κανηφόρους καὶ λικνοφόρους, βλ. D. BURR-THOMPSON, *Hesperia* 23, 1954, 94-103.

136. Βλ. E 136. Παραπλήσιοι εἶναι καὶ οἱ ἀνερμήνευτοι δίσκοι μὲ κουκίδες ἀπὸ τὸ Καβέριο τῆς Θήβας, ποὺ ὁ B. SCHMALTZ (δ.π. 142, ἀρ. 405) τοὺς προσδίδει κάποια συμβολικὴ σημασία.

137. Γιὰ τὴ χρῆση προσωπεῖων στὴ λατρεία τῆς Ἄρτεμιδος, βλ. R. M. DAWKINS, *The Sanctuary of Artemis Orthia* (1929) 172-173 (G. DICKINS)· NILSSON, *GGR* I³, 161-162, 490-491· I. JUCKER, δ.π. 58· W. BURKERT, δ.π. 170-171.

138. Πρβ. P. DEVAMBEZ, *RA* 1968, 153 καὶ σημ. 2. Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ ἀναφέρουμε τὶς στήλες ποὺ βρέθηκαν στὴν Τεγέα καὶ ἀποτελοῦσαν ἀναθήματα στὴν Ἄρτεμι (AE 1911, 151, εἰκ. 4), καὶ τὸ παράδειγμα τῆς ἱέρειας ἀπὸ τὴ Μεσσήνη, ποὺ κρατᾷ στήλη ἢ ξόανο τῆς θεᾶς (*Ἔργον* 1962, 129, εἰκ. 155). Πήλινες ἐρμαϊκὲς στήλες ἔχουν βρεθεῖ καὶ στὸ σπήλαιο τῶν Νυμφῶν στὴν Πεντέλη (Π. ΖΟΡΙΑΔΗΣ, AE 1977, Χρονικά, 9). Βλ. καὶ B. SCHMALTZ, δ.π. 136.

139. Πρβ. B. SCHMALTZ, δ.π. 122 κ.ε., 134, γιὰ τὴ μυθολογικὴ ἐρμηνεία παρόμοιων μορφῶν ἀπὸ τὸ Καβέριο.

σχολιασμοῦ, τόσο ἀπὸ εἰκονογραφικὴ ὅσο καὶ ἀπὸ τεχνικὴ ἢ καλλιτεχνικὴ ἄποψη. Ὡστόσο πρέπει νὰ σημειωθεῖ τὸ γεγονός ὅτι τὸ θραῦσμα Π 1, ὅπως καὶ τὸ θραῦσμα Π 4, εἰκονίζουν γυναικεῖες μορφές, ἐνδεχομένως καὶ τὴν ἴδια τὴ θεά.

IV. Κεραμικὴ

1. Ἀγγεῖα

Ἡ κεραμικὴ¹⁴⁰ ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸ χῶρο τοῦ ἱεροῦ καλύπτει δύο περίπου χιλιετίες. Τὰ παλαιότερα ὄστρακα ἀνήκουν σὲ ἀγγεῖα τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ τὰ περισσότερα σὲ ἀριθμὸ ὄστρακα προέρχονται ἀπὸ ἀγγεῖα γεωμετρικῶν χρόνων. Ἀπὸ αὐτὰ ἐλάχιστα ἀνήκουν στοὺς πρωτογεωμετρικοὺς καὶ στοὺς πρώιμους γεωμετρικοὺς χρόνους. Ἡ κεραμικὴ γίνεται ἀφθονότερη ἀπὸ τὴ μέση γεωμετρικὴ περίοδο, ἐνῶ ὁ μεγαλύτερος ἀριθμὸς ὄστράκων ἀνάγεται στὴν ὕστερη γεωμετρικὴ περίοδο καὶ στὰ χρόνια τῆς παραγωγῆς τῶν πρωτοαττικῶν ἀγγείων. Τὰ χρόνια αὐτὰ ἀντιπροσωπεύονται μὲ ἔργα μεγάλων ζωγράφων καὶ ἐργαστηρίων. Σὲ μεγάλῃ ποσότητι ἐπίσης σώζονται ὄστρακα τῶν μελανόμορφων ἀγγείων, μικρότερη ὁμως ἀπὸ τῶν γεωμετρικῶν. Τὰ περισσότερα χρονολογοῦνται στὸ τέλος τοῦ βου καὶ στὶς ἀρχές τοῦ 5ου αἰ. Ἡ ἐρυθρόμορφη κεραμικὴ ἀντιπροσωπεύεται μὲ μεγάλο ἀριθμὸ ὄστράκων τοῦ 5ου καὶ κυρίως τοῦ 4ου αἰ. Παράλληλα μὲ τὰ μελανόμορφα καὶ τὰ ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα ὑπάρχουν καὶ οἱ χαρακτηριστικοὶ γιὰ τὸ ἱερὸ κρατηρίσκοι, καθὼς καὶ τὰ πλαστικὰ ἀγγεῖα, δύο ὁμάδες ἀγγείων ποὺ θὰ ἐξετασθοῦν ἰδιαίτερα σὲ συνέχεια. Ἐνα μεγάλο μέρος τῆς κεραμικῆς ἀποτελεῖ ἐπίσης ἡ ὁμάδα τῶν ὄστράκων ἀπὸ μελαμβαφῆ ἀγγεῖα, τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀνάγονται στὸν 4ο αἰ. Τὰ τελευταῖα δείγματα κεραμικῆς, κυρίως ὄστρακα ἀβαφῶν ἀγγείων, φθάνουν ὡς τὸν 1ο μ.Χ. αἰ. Ἀπὸ τὰ ἐπόμενα χρόνια παρουσιάζονται σποραδικὰ δείγματα κατώτερης ποιότητος, ποὺ φθάνουν ὡς καὶ τὴ νεότερη ἐποχὴ.

Στὰ σχετικὰ λίγα ὄστρακα ἀγγείων τῶν μεσοελλαδικῶν χρόνων¹⁴¹ ἐντύπωση προκαλεῖ ἡ ποιότητα, ἀπὸ τὴν ὁποία συμπεραίνεται ἡ ἰδιαίτερη σπουδαιότητα τῆς οἰκιστικῆς ἐγκατάστασης. Τὰ ὄστρακα ἀνήκουν σὲ τέσσερις ὁμάδες. Ὑπάρχουν ὄστρακα ἀπὸ γκρί μινῆια ἀγγεῖα, ἀκόσμητα ἢ μὲ χαρακτὴ διακόσμηση, τμήμα ἀπὸ σκύφο μὲ στιλπνὸ κόκκινο γάνωμα, ὄστρακα μὲ ἀμαυρόχρωμη γραμμικὴ διακόσμηση καὶ τέλος ὄστρακα ἀπὸ προχειροφτιαγμένα ἀγγεῖα γιὰ οἰκιακὴ χρῆση. Τὰ περισσότερα σὲ ἀριθμὸ εἶναι τὰ ὄστρακα τῆς τρίτης ὁμάδας καὶ προέρχονται ἀπὸ σκύφους (Κα 1), κύλικες καὶ κυρίως ἀπὸ κανθαρόσχημους κυάθους¹⁴² (Κα 2-3). Ἡ διακόσμησή τους εἶναι γραμμικὴ καὶ γίνεται μὲ ἀμαυρὸ χρῶμα, ποὺ ὁ τόνος του καλύπτει ὅλες τὶς διαβαθμίσεις τοῦ καστανοῦ. Χρησιμοποιοῦνται συστήματα γραμμῶν ἢ ἀν-

140. Σὲ προσεχῆ μελέτη θὰ παρουσιασθεῖ τὸ ὄλικὸ σὲ πλήρη κατάλογο. Ὁ παρὼν κατάλογος περιλαμβάνει τὶς περιγραφὲς ὄσων ὄστράκων ἀναφέρονται στὸ κείμενο, τῶν ὄστράκων δηλαδὴ ποὺ εἶτε εἶναι ἀντιπροσωπευτικὰ μιᾶς ὁμάδας εἶτε, κυρίως, παρουσιάζουν θρησκευτικὸ ἐνδιαφέρον. Γιὰ ὀρισμένες ὁμάδες ἀγγείων, ὅπως τὰ γεωμετρικὰ καὶ τὰ μελαμβαφῆ, ποὺ δὲν συμβάλλουν σημαντικὰ στὸ σκοπὸ τῆς ἐρευνας αὐτῆς, δὲν θὰ γίνει διεξοδικὴ ἀναφορά.

141. Τὰ ὄστρακα εἶναι τριάντα ἕνα. Περιγράφονται ὅσα εἶναι ἀντιπροσωπευτικὰ, σώζονται σχετικὰ καλὰ καὶ διακρίνονται γιὰ τὴν ποιότητά τους.

142. Ὁ πηλὸς ποὺ χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴν κατασκευὴ τους εἶναι σχετικὰ καθαρὸς. Τὸ χρῶμα του ποικίλλει ἀπὸ ὑπόλευκο ὡς κιτρινωπὸ καὶ ἀνοιχτὸ πορτοκαλί. Ἀπὸ τὰ θραύσματα, τὰ περισσότερα καὶ τὰ καλύτερα διατηρημένα προέρχονται ἀπὸ κυάθους.

τιθετικῶν ἐπάλληλων τριγώνων καὶ σὲ λίγα παραδείγματα ὁ διπλὸς πέλεκυς. Τὰ θραύσματα ἀπὸ ἀκόσμητα μινύεια ἀγγεῖα εἶναι ἐλάχιστα καὶ προέρχονται ἀπὸ πίθο, σκύφο καὶ καθαρό-σχημο κυάθιο. Ὁ πηλὸς τους ἔχει χρῶμα γκρι ἀνοιχτό. Τὰ διακοσμημένα μὲ χάραξη ὄστρακα (Κα 4) εἶναι ἐλάχιστα, προέρχονται ἀπὸ σκύφους καὶ διακοσμοῦνται μὲ συστήματα παράλληλων γραμμῶν σὲ λοξὲς κατευθύνσεις. Τέλος, ἓνα μόνο θραῦσμα ἀνήκει σὲ σκύφο, μὲ χεῖλος ποὺ γωνιάζει πρὸς τὰ μέσα καὶ μνηοειδῆ λαβὴ (Knickrandschale mit Halbmondhenkel), ποὺ καλύπτεται ἀπὸ στιλπνὸ κοκκινωπὸ γάνωμα καὶ ἀνήκει στὴν ὁμάδα τῶν λεγόμενων αἰγινήτικων ἀγγείων (Κα 5). Τὰ ὄστρακα ἀγγείων οἰκιακῆς χρήσης προέρχονται ἀπὸ πίθους, πρόχους καὶ σκύφους¹⁴³. Γιὰ τὰ μεσοελλαδικὰ ὄστρακα δυστυχῶς δὲν σώθηκε καμία ἐνδειξη ἀπὸ τὸν ἀνασκαφέα. Μαζὶ μὲ αὐτά, καθὼς καὶ μὲ ὀρισμένες λεπίδες ὀψιανοῦ ποὺ τὰ συνό-δευαν, βρισκόνταν στὸ ἴδιο κιβώτιο ὄστρακα ἀγγείων τοῦ 8ου-4ου αἰ.

Ἀπὸ τοὺς μεσοελλαδικοὺς ὡς τοὺς πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους ὑπάρχει ἓνα μεγάλο χά-σμα. Ἡ ἀπουσία κεραμικῶν εὐρημάτων ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ χρόνια δημιουργεῖ ἐρωτηματικά.

Τὰ λιγοστὰ ὄστρακα τῆς πρωτογεωμετρικῆς περιόδου ποὺ σώθηκαν προέρχονται ἀπὸ κρατῆρες ἢ σκύφους καὶ διακοσμοῦνται μὲ ὁμόκεντρος κύκλους. Ἀπὸ κρατῆρες καὶ ἀμφο-ρεῖς προέρχονται καὶ τὰ περισσότερα ὄστρακα γεωμετρικῶν χρόνων, ἐνῶ σπανιότερα εἶναι τὰ ὄστρακα ἀπὸ οἶνοχόες, σκύφους καὶ λεκάνες. Οἱ κρατῆρες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους σώθηκε ὀλόκληρη σειρὰ ἀπὸ ὑψηλὰ πόδια, ἦταν διαφόρων μεγεθῶν¹⁴⁴. Μία μεγάλη ὁμάδα τῆς σει-ρᾶς αὐτῆς διακοσμεῖται μὲ ὀριζόντιες γραπτὲς ζῶνες. Πιὸ σπάνια εἶναι τὰ ὄστρακα ἀπὸ ἀγ-γεῖα ἄλλων σχημάτων (πυξίδες, κανθάρους κλπ.). Ἀπὸ τὴ μέση καὶ ιδιαίτερα τὴν ὕστερη γεωμετρικὴ περίοδο τὰ εὐρήματα γίνονται ἀφθονότερα. Σὲ ἀρκετὰ θραύσματα διακρίνονται χέρια ζωγράφων καὶ ὀρισμένα εἶναι καμωμένα ἀπὸ τὸν ἴδιο ζωγράφο ἢ τὸ ἴδιο ἐργαστήριο (π.χ. Κα 6-7). Διακρίνουμε π.χ. τὸ χέρι τοῦ Ζωγράφου τοῦ Διπύλου καὶ τοῦ ἐργαστηρίου του, τοῦ Ζωγράφου Birdseed, ἐνῶ ἄλλα ὄστρακα ἀποδίδονται στὸ ἐργαστήριο Hirschfeld, στὴν ὁμάδα Ὑποδιπύλου κ.ἄ. Τὰ διακοσμητικὰ θέματα εἶναι τὰ συνηθισμένα τῶν χρόνων αὐτῶν καὶ στίς παραστάσεις εἰκονίζονται γυναικεῖες μορφές (Κα 8), πτηνὰ (Κα 9), αἶγαγροι (Κα 10), ἐλάφια (Κα 11), ἄλογα, ἡνίοχος (Κα 12), ἄρματα (Κα 13), πλοῖα (Κα 14).

Τὸ ἐπικρατέστερο σχῆμα ἀγγείου στὴν πρωτοαττικὴ κεραμικὴ ἀπὸ τὸ ἱερὸ εἶναι ὁ κρατή-ρας. Σῶζονται πολλὰ ὄστρακα ἀπὸ τὰ σώματα τῶν ἀγγείων, ὑπάρχει ὅμως καὶ ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς θραυσμάτων ποὺ προέρχεται ἀπὸ πόδια ἢ ὑπόστατα, μικροῦ σχετικὰ μεγέθους. Τὰ διακοσμητικὰ θέματα καὶ οἱ παραστάσεις ἀκολουθοῦν τὴ θεματογραφία τῆς ἐποχῆς. Οἱ πα-ραστάσεις περιλαμβάνουν Σφίγγες (Κα 15, 18), λιοντάρια (Κα 19), ἄλογα (Κα 17), ἡνίοχους (Κα 16), ὑδρόβια πτηνὰ καὶ ψάρια, γυναικεῖες μορφές κλπ. Ὅρισμένα ὄστρακα μποροῦν νὰ ἀποδοθοῦν στὸ Ζωγράφο τοῦ Ἀναλάτου καὶ στὸ ἐργαστήριό του, στὸ Ζωγράφο τῶν Μεσο-γειῶν καὶ στὸ ἐργαστήριό του, στὸ ἐργαστήριο τοῦ Ζωγράφου τοῦ Κυνοσάργους, στὸ Ζω-γράφο τοῦ Πολυφήμου καὶ στὴν ὁμάδα τοῦ Φαλήρου.

Τὸ ὑλικὸ ποὺ σώζεται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ μελανόμορφου ρυθμοῦ ὡς τὸ γ' τέταρτο τοῦ 6ου αἰ. δὲν παρέχει τὴ δυνατότητα γιὰ ἐπεκτάσεις, παρόλο ποὺ ὡς ὑλικὸ εἶναι ἀξιόλογο καὶ σώζονται ἀρκετὰ ὄστρακα ἀγγείων καμωμένων ἀπὸ ἱκανοὺς ζωγράφους, ὅπως π.χ. ὁ Ζωγρά-

143. Τὰ ὄστρακα φανερόνουν ἀγγεῖα προχειροφτιαγμένα ἀπὸ ἀκάθαρτο κοκκινοκάστανο πηλό. Πρβ. H. GOLD-
MAN, *Excavations at Eutresis in Boeotia* (1931) 175 κ.ε., εἰκ. 246 καὶ 250.2. O. FRÖDIN - A. PERSSON, *Asine, Results
of Swedish Excavations, 1922-1930* (1938) 283, εἰκ. 194.

144. Τὰ ὄστρακα αὐτὰ μπορεῖ ἐπίσης νὰ ἀνήκουν σὲ ὑπόστατα ἢ σὲ πόδια λουτηρίων.

φος του Νέσσου και ο Ζωγράφος των Γοργόνων¹⁴⁵. Παρουσιάζονται διάφορα σχήματα αγγείων, μεγάλου μεγέθους κυρίως, με μία μικρή ποσοτική υπεροχή των κρατήρων, των σκύφων και των πινακίων. Οι σωζόμενες παραστάσεις δεν έχουν ιδιαίτερη σημασία για τη λατρεία. Ήξαιτίας της κατάστασης του υλικού οι μορφές που σώζονται είναι μεμονωμένες και έτσι δεν είναι δυνατό να αναγνωρισθούν ευρύτερες παραστάσεις. Με μεγαλύτερη συχνότητα παριστάνονται μορφές Σφιγγών και Σειρήνων. Σώζονται επίσης θραύσματα με παραστάσεις πολεμιστών, ιππέων, διαφόρων ανθρώπινων μορφών και μορφών ζώων. Ίδιαίτερα όμως θα πρέπει να αναφέρουμε ένα θραύσμα επινήτρου που χρονολογείται μάλλον στα μέσα του 6ου αι. και αποτελεί το παλαιότερο γνωστό επίνητρο (Κα 20).

Ήπό το τελευταίο τέταρτο του αιώνα ως το τέλος του μελανόμορφου ρυθμού το υλικό που σώζεται είναι πλούσιο. Τη μεγαλύτερη σχεδόν ομάδα αποτελούν τα θραύσματα από κύλικες, στα όποια εικονίζονται μορφές Σφιγγών, ίππαλεκτρών¹⁴⁶, Νίκη, ξφιπη Ήμαζόνια¹⁴⁷, διάφορα ζώα, τα περισσότερα θέματα ώστόσο έντάσσονται στον διονυσιακό κύκλο, όπως άλλωστε και στις παραστάσεις που σώζονται σε όστρακα σκύφων (Διόνυσος, Μαινάδες, Σάτυροι). Δύο σκύφοι είναι και τα μοναδικά αγγεία μεγάλου μεγέθους που σώζονται σχεδόν όλόκληρα και διακοσμούνται με διονυσιακές παραστάσεις (Κα 21-22). Μικρή ομάδα αποτελούν τα όστρακα επινήτρων, από τα όποια δυστυχώς σώζονται θραύσματα μόνον από τη ράχη. Μικρότερος είναι ο αριθμός των όστράκων πυξίδων, πινακίων, ληκύθων, άμφορέων, λουτροφόρων και οίνοχοών. Ήλάχιστα θραύσματα άνήκουν σε κανά. Ήπό αγγεία μεγάλου μεγέθους, τα περισσότερα όστρακα προέρχονται από κρατήρες. Ήγνωστο παραμένει, ήξαιτίας της κατάστασης του υλικού, αν υπάρχουν όστρακα από γαμικούς λέβητες, ένω διαπιστώθηκε ή ύπαρξη όστράκων από λουτροφόρους¹⁴⁸. Μορφές ανθρώπων, ήνιόχων σε άρματα, Σφιγγών και ζώων, που σώζονται όμως άποσπασματικά και μεμονωμένα, δεν αφήνουν περιθώρια για υποθέσεις και συμπεράσματα. Παρόλα αυτά πρέπει να αναφέρουμε δύο θραύσματα κρατήρων, που εικονίζουν Ήρμη (Κα 23) και πομπή γυναικών (Κα 24) αντίστοιχα, και ένα θραύσμα από κύλικα με τη μορφή αψητή που παίζει διπλό αυλό (Κα 25).

Δέν συναντώνται όμως τα ίδια προβλήματα και στην ήξέταση του σωζόμενου υλικού από τα ήπόμενα χρόνια του 5ου αι., κυρίως του τέλους του, και των άρχών του 4ου αι. Τα όστρακα που προέρχονται από ήρυθρόμορφα αγγεία είναι περισσότερα από αυτά των μελανόμορφων αγγείων και άρκετά σώζουν στοιχεία για τη λατρεία της θεάς. Ήμεση σχέση με αυτήν έχουν

145. Ήστρακα του Ζωγράφου των Γοργόνων έχουν δημοσιευθεί από την Σ. Καρούζου (βλ. Είσαγωγή, 17 και σημ. 4). Βλ. και BEAZLEY, *ABV* 8.3· *Para* 6. Ήπίσης, F. HARL-SCHALLER, *ÖJh* 50, 1972-75, 152 σημ. 3· M. MOORE, *Horses on Black-Figured Greek Vases of the Archaic Period: ca. 620-480 B.C. (Diss., 1971)* 18 A9.

146. Για τον ίππαλεκτρώνα, βλ. L. KAHIL, *AntK* Beiheft 1, 1963, 10, άρ. 15· G. CAMPOREALE, *ArchCl* XIX, 1967, 248 κέ.

147. Για τη σχέση των Ήμαζόνων με την Ήρτεμι, βλ. M. NILSSON, *Griechische Feste von religiöser Bedeutung* (1906) 247· L. KAHIL, *AntK* 8, 1965, 29· E. SIMON, *Die Götter der Griechen* (1969) 161-162.

148. Οι γαμικοί λέβητες άλλωστε δεν είναι συχνοί στη μελανόμορφη κεραμική (βλ. T. B. L. WEBSTER, *Potter and Patron in Classical Athens*, 1972, 107). Σε λουτροφόρους μπορούμε να άποδώσουμε με βεβαιότητα μόνον όστρακα που προέρχονται από τα χείλη των αγγείων (πρβ. π.χ. I. ΤΡΑΥΛΟΥ, *AE* 1937, 400-401). Προς στιγμήν θα μπορούσε να σκεφθεί κανείς ότι τα όστρακα αυτά προέρχονται από χείλη κρατηρίσκων, του τύπου που ήξετάζονται παρακάτω, 74 κέ. Ήστόσο όρισμένα στοιχεία, όπως π.χ. το πάχος μερικών όστράκων, καθώς και το γεγονός ότι μεταξύ των αναθηματικών αγγείων του ήεροϋ περιλαμβάνονται και όλόκληρες μικροσκοπικές λουτροφόροι, κάνουν πιθανό το συμπέρασμα ότι αγγεία του σχήματος αυτού προσφέρονταν στο ήερο και από παλαιότερα χρόνια, δηλαδή από το τέλος του 6ου αι.

ορισμένες ομάδες άγγειων, την πολυπληθέστερη από τις όποιες άποτελοϋν οί μικροσκοπικοί γαμικοί λέβητες. Μερικοί από αυτούς είναι συμπαγείς, όπως άλλωστε και ορισμένες μικροσκοπικές λουτροφόροι που σχετίζονται με τους λέβητες ως προς τη θεματογραφία και την τεχνική. Άκολουθοϋν σε αριθμό τα θραύσματα από πυξίδες, λεκανίδες, κύλικες και έπίνητρα. Υπάρχουν επίσης μικροσκοπικά άγγεία διαφόρων σχημάτων: λυχνάρια, πινάκια, σκυφίδια, ψαροπινάκια, οίνοχοΐσκες, ύδρίσκες και θυμιατήρια. Με μικρότερη συχνότητα συναντώνται όστρακα άγγειών άλλων σχημάτων, κυρίως καλυκωτών κρατήρων, γαμικών λεβήτων μεγάλου μεγέθους, οίνοχοών, πελικών, σκύφων και ληκύθων. Άν εξαιρέσουμε τους κρατήρες και τους γαμικούς λέβητες, τα υπόλοιπα άγγεία είναι μικρού σχετικά μεγέθους.

Οί μικροσκοπικοί γαμικοί λέβητες¹⁴⁹ άποτελοϋν μία από τις σημαντικότερες ομάδες τής έρυθρόμορφης κεραμικής του ίερού όσον άφορα στη λατρεία. Όλοι σχεδόν άνήκουν στον τύπο I του Beazley, με ύψηλδ κωνικό πόδι. Άν και κανένα άγγείο δέν διατηρείται όλόκληρο, σώζεται μία μεγάλη σειρά από πόδια, ύπόστατα, πώματα και άρκετά θραύσματα από τα σώματα των λεβήτων. Έλάχιστα είναι τα όστρακα που προέρχονται από λέβητες του τύπου 2 του Beazley. Παραστάσεις κοσμοϋν τδ πόδι και τδ σώμα των άγγειών, με θέματα από τδ χώρο του γυναικωνίτη. Γυναικείες μορφές με μεγάλες ταινίες στα χέρια¹⁵⁰ μεταφέρουν τετράγωνες κίστες, τις κοιτίδες¹⁵¹. Σε πολλά θραύσματα οί μορφές προσφέρουν τα δώρα τους σε καθιστές (Κα 26) ή σπάνια σε όρθιες γυναικείες μορφές (Κα 27). Σε μία περίπτωση (Κα 28) ή καθιστή μορφή άνακαλύπτεται¹⁵². Σε μερικά θραύσματα κάτω από τις λαβές των άγγειών εικονίζονται Νίκες¹⁵³, που πετοϋν και κρατοϋν διάφορα άντικείμενα (κίστες, άλάβαστρα, ταινίες) (Κα 29-30). Άλλοϋ φυτική έλικοειδής διακόσμηση καλύπτει τδν κενδ χώρο. Τήν παράσταση όρίζει συνήθως γλωσσωτδ κόσμημα στον ώμο και άκτινωτδ στο κάτω μέρος του άγγείου. Ίδιες σχεδόν παραστάσεις έπαναλαμβάνονται και στα πόδια των λεβήτων. Νίκες ή γυναικείες μορφές προσφέρουν δώρα σε κίστες, ένω συνοδεϋονται από όρθιες ίματιοφόρες μορφές (Κα 31), οί όποιες σε άλλα όστρακα εικονίζονται και μόνες τους. Ταινίες ή σάκκοι κρέμονται στο βάθος τής παράστασης. Σε ένα θραϋσμα (Κα 32) τις γυναίκες που κρατοϋν δώρα άντικαθιστā ή μορφή ένδς Ήρωτα¹⁵⁴, που κρατā (;) μία κίστη, ή όποία περιβάλλεται από ένα στεφάνι, ίδιο με αυτό που φορα ή μορφή στο κεφάλι. Ό Ήρωτας συναντāται και σε άλλο θραϋσμα (Κα 33), όπου μαζί με μία ίματιοφόρο μορφή εικονίζονται έκατέρωθεν ένδς βωμοϋ. Τή βάση του ποδιου των λεβήτων διακοσμεί ζώνη με άκτινωτά ρόπαλα. Μία δεϋτερη

149. Για παρόμοιους γαμικούς λέβητες, βλ. BEAZLEY, *ARV*² 1225, 1506· D. ROBINSON, *AJA* 40, 1936, 519. Για τή χρήση τους, βλ. D. ROBINSON, *ό.π.* 507 σημ. 1· T. B. L. WEBSTER, *ό.π.* 281· F. HARL-SCHALLER, *ό.π.* 166 κέ.

150. Για τις ταινίες αυτές, βλ. P. E. CORBETT, *Hesperia* 18, 1949, 315.

151. ΗΣΥΧΙΟΣ κ 3273 (έκδ. K. Latte, 1953): *κοιτίς· ή μικροτέρα κίστη, έν ή <δ> γυναικείος κόσμος άπειθήτο*. Βλ. και W. K. PRITCHETT, *Hesperia* 25, 1956, 225-226.

152. Οί παραστάσεις που εικονίζουν μορφές να προσφέρουν δώρα σε άλλες όρθιες προέρχονται από τα πόδια των λεβήτων. Δέν είναι όμως ξεκάθαρο αν οί όρθιες μορφές δέχονται τα δώρα ή άπλως παρευρίσκονται στην προσφορά. Δέν άποκλείεται ώστόσο μόνο πρακτικοί λόγοι να έπέβαλαν στον καλλιτέχνη τήν άπεικόνιση όρθιων μορφών στο πόδι του άγγείου. Για τα άνακαλυπτήρια και τή σχέση τους με τα Ήπαύλια, βλ. J. H. OAKLEY, *AA* 1982, 113-118.

153. Για τις φτερωτές μορφές, βλ. H. KENNER, *ÖJh* 31, 1938, 81 κέ.· E. GÖTTE, *Frauenmachbilder in der Vasenmalerei des fünften Jahrhunderts* (1957) 38 κέ.· PH. ZAPHIROPOULOU, *BCH* 94, 1970, 422· T. B. L. WEBSTER, *ό.π.* 175 κέ.· S. R. ROBERTS, *The Attic Pyxis* (1978) 183 (όπου και παλαιότερη βιβλιογραφία). Κατά καιρούς δόθηκαν διάφορες έρμηνείες στις μορφές αυτές, όπως Νίκη, Αϋρα, Ήως ή φτερωτδς δαίμων· ειδικά όμως στις παραστάσεις αυτές θā πρέπει να θεωρηθοϋν προστάτιδες του γάμου, που συμβατικά όνομάζονται Νίκες.

154. Για τή μορφή του Ήρωτα στις παραστάσεις αυτές, βλ. E. GÖTTE, *ό.π.* 42 κέ.· T. B. L. WEBSTER, *ό.π.* 242.

ομάδα αποτελούν οι γαμικοί λέβητες, στους οποίους κεφάλια γυναικείων μορφών¹⁵⁵ σε πλάγια ὄψη, πού φορούν σάκκο ἢ κεκρύφαλο, αντικαθιστούν τις Νίκες κάτω ἀπὸ τις λαβές (Κα 34) ἢ καὶ ὀλόκληρες τις παραστάσεις (Κα 35) πού ἀναφέρθηκαν. Ἐξαίρεση στὶς παραπάνω τυπικὲς παραστάσεις ἀποτελεῖ τὸ θραῦσμα ἀπὸ τὸ πόδι ἐνὸς λέβητα (Κα 36), ὅπου νεαρὴ ἀνδρική μορφή σέρνει ἓνα χοιρίδιο καὶ στὸ ἄλλο τῆς χέρι κρατᾷ δάδα. Δάδα κρατᾷ καὶ ἡ γυναικεία μορφή πού τὴν ἀκολουθεῖ, ὅπως ἐπίσης καὶ ἡ γυναικεία μορφή σὲ ἓνα ἄλλο θραῦσμα (Κα 37).

Θεματικὰ ὅμοια εἶναι καὶ τὰ θραῦσματα ἀπὸ τις μικροσκοπικὲς λουτροφόρους, πού ἔχουν βρεθεῖ ὅμως σὲ μικρότερο ἀριθμὸ. Σώζονται τμήματα ἀπὸ τὸ λαιμὸ τῶν ἀγγείων καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος, ὅπου εἰκονίζονται ὄρθιες γυναικεῖες μορφές, γυναικεία κεφάλια σὲ πλάγια ὄψη καὶ στὴν πίσω ὄψη ἀνθέμια (Κα 38). Σὲ μία περίπτωση καθιστὴ γυναικεία μορφή συνδυάζεται μὲ κεφάλι.

Οἱ παραστάσεις αὐτὲς συνδέονται ἀπὸ τοὺς περισσότερους ἐρευνητὲς μὲ τὰ Ἑπαύλια¹⁵⁶, τὴ δευτέρη ἡμέρα μετὰ τὸ γάμο. Τὴν ἡμέρα αὐτὴ ὁ πατέρας τῆς νύφης προσέφερε δῶρα στοὺς νεονύμφους, πού τὰ ἔφερνε ὁμάδα κοριτσιῶν μὲ ἐπικεφαλῆς ἓνα ἀγόρι¹⁵⁷ στὸ σπῆτι τοῦ γαμπροῦ. Ἐναμφίβολα, ἀπὸ τις παραστάσεις πού φέρουν οἱ λουτροφόροι καὶ οἱ γαμικοὶ λέβητες τοῦ ἱεροῦ τῆς Μουνιχίας οἱ περισσότερες εἰκονίζονται σκηνές ἀπὸ τὸ γάμο καὶ πιθανότατα τὰ Ἑπαύλια (Κα 30, 32). Δὲν μπορούμε ὅμως νὰ ποῦμε μὲ βεβαιότητα ἐὰν ὅλα τὰ ὄστρακα εἰκονίζονται σκηνές ἀπὸ τὴν ἡμέρα αὐτή. Στὸ πόδι Κα 36, γιὰ παράδειγμα, μπορεῖ νὰ εἰκονίζεται μία σκηνὴ προσφορᾶς χοιριδίου στὴν Ἄρτεμι ὡς Κουροτρόφο θεά. Ὅστόσο, ὅλες οἱ παραστάσεις ἔχουν σχέση μὲ τὸν γυναικεῖο κόσμος καὶ τὸ γάμο καὶ ἐπομένως συνδέονται ἄμεσα μὲ τὸν κύκλο τῆς Ἀφροδίτης, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν Ἄρτεμι, ὡς προστάτιδα τῶν μελλονύμφων γυναικῶν καὶ ὡς Νύμφη¹⁵⁸. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, μεγάλος ἀριθμὸς γαμικῶν λεβήτων καὶ μικρῶν λουτροφόρων βρέθηκε καὶ στὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος Βραυρωνίας¹⁵⁹, ἐνῶ

155. Τὰ κεφάλια ἐρμηνεύονται ἀπὸ τοὺς περισσότερους ὡς κεφάλια Ἀφροδίτης (π.χ. R. LULLIES, *CVA München* 2, 29, πίν. 98.2). Ὁ E. LANGLOTZ (*SB Heidelberg* 1953-54.2, 32-34) σχετίζει τὸν τύπο τῶν μορφῶν αὐτῶν μὲ τὴν Ἀφροδίτη ἐν Κήποις καὶ μὲ ἀνατολικά πρότυπα (βλ. M. J. MILNE, *AJA* 60, 1956, 204-205). Κατὰ τὸν K. SCHEFOLD (*Meisterwerke griechischer Kunst*², 1960, 74, ἀρ. 286) εἰκονίζονται τὴ Νύμφη.

156. βλ. H. KENNER, *δ.π.* 81· *Olynthus XIII*, 108-109 (ὅπου καὶ παλαιότερη βιβλιογραφία)· Σ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗ, *AE* 1958, 82· ΡΗ. ΖΑΦΗΡΟΠΟΥΛΟΥ, *δ.π.*· S. R. ROBERTS, *δ.π.* 184. Ὁ P. E. CORBETT (*δ.π.* 311 κέ.) ἐκφράζει κάποια ἐπιφύλαξη ὡς πρὸς τὴν ταύτιση τῶν σκηνῶν αὐτῶν μὲ τὰ Ἑπαύλια. Οἱ L. TALCOTT - B. PHILIPPAKI (*Hesperia Suppl.* X, 10) πιστεύουν ὅτι ἡ ἀπεικόνιση τῶν Ἑπαυλιῶν δὲν ἀποτελεῖ κανόνα στὶς παραστάσεις αὐτές. Ἡ E. GÖTTE (*δ.π.* 36-37) σχετίζει παρόμοιες παραστάσεις ὄχι εἰδικὰ μὲ τὰ Ἑπαύλια, ἀλλὰ γενικὰ μὲ τὸ γάμο, καὶ τις θεωρεῖ ἀπεικονίσεις προσφορᾶς δῶρων πρὸς τὴ νύφη, πού ἐκφράζουν εὐχὲς γιὰ τὴν προκοπὴ τοῦ σπιτιοῦ.

157. ΠΟΛΥΔΕΥΚΗ Ὀνομαστικὸν III, 39· ΗΣΥΧΙΟΣ ε 4259, *επαύλια*· ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ *Σχόλ.* Ὀμήρου Ἰλιάς Ω 29-33 (1337, 44-49)· ΦΩΤΙΟΥ *Λεξικόν*, λ. *Λεκανεῖς*· Σούδα ε 1990. βλ. καὶ *RE* V.2, 2716, λ. *επαύλια* (THALHEIM).

158. Πρβ. γιὰ τὴν ἀνάθεση λουτροφόρων στὶς Νύμφες, K. ΡΩΜΑΙΟΥ, *AE* 1906, 104-105· J. TRAVLOS, *Pictorial Dictionary of Ancient Athens* (1971) 361· T. B. L. WEBSTER, *δ.π.* 106-107. βλ. ἐπίσης γιὰ τὴν σχέση Ἀρτέμιδος καὶ Νυμφῶν, *RE* II.1, 1340, 1342 καὶ 1368, λ. *Ἄρτεμις* (WERNICKE)· *RE* XVII.2, 1572, λ. *Νύμφαι* (HERTER)· W. BURKERT, *Griechische Religion* (1977) 234 κέ., 270. βλ. Κερ. Δ, 94-95 καὶ σημ. 291 καὶ NILSSON, *GGR* I³, 248, 494-495. Στὸν Πειραιᾶ μαρτυρεῖται σχέση Νυμφῶν καὶ Βενίδου· *RE* XVII.2, 1559-1560, λ. *Νύμφαι* (HERTER). Γιὰ τὴν σχέση τῆς Ἀρτέμιδος μὲ τὴν Ἀφροδίτη καὶ τὸ γάμο, βλ. *RE* II.1, 1360-1362 καὶ 1347-1348 ἀντίστοιχα, λ. *Ἄρτεμις*· CHR. CHRISTOU, *Potnia Theron* (1968) 59-60.

159. Ἀρκετὰ ἀπὸ αὐτὰ ἐκτίθενται στὸ Μουσεῖο Βραυρωνίας. βλ. ἐπίσης L. KAHIL, *AntK Beiheft* 1, 1963, 27· F. HARL-SCHALLER, *δ.π.*

μερικά κομμάτια προέρχονται πιθανότατα από το ιερό της θεάς στην αθηναϊκή Ἀκρόπολη¹⁶⁰. Λουτροφόροι βρέθηκαν επίσης σε μεγάλες ποσότητες και σε σπήλαια της Ἀττικής, όπου υπήρχε λατρεία Νυμφῶν και Πανός¹⁶¹.

Οἱ γαμικοὶ λέβητες καὶ οἱ λουτροφόροι ποὺ βρέθηκαν στὸ ἱερὸ τῆς Μουνιχίας χρονολογούνται στὸ α΄ μισὸ τοῦ 4ου αἰ. καί, εἰδικότερα, τὰ περισσότερα θραύσματα στὸ β΄ τέταρτο. Πρόκειται γιὰ ἀγγεῖα ἀναθηματικά, μερικά ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι συμπαγή, κυρίως οἱ λουτροφόροι. Καὶ τὰ δύο εἶδη ἀγγείων προσφέρονταν ἀπὸ τὴν παρθένου πρὶν ἀπὸ τὸ γάμο τους ἢ γενικότερα σὲ ὁποιαδήποτε περίσταση ἀπαιτοῦνταν προσφορὰ σὲ θεότητες συνδεδεμένες μὲ τὸ γάμο, ὅπως ἡ Ἄρτεμις.

Ὅμοιότητες ὡς πρὸς τὰ θέματα παρουσιάζουν μὲ τὰ παραπάνω ἀγγεῖα οἱ πυξίδες καὶ οἱ λεκανίδες. Οἱ παραστάσεις κοσμοῦν τὰ σώματα καὶ τὰ πώματα τῶν πυξίδων, καθὼς καὶ τὰ πώματα τῶν λεκανίδων.

Τὰ περισσότερα ὄστρακα ἀπὸ πυξίδες ἀνήκουν στὸν τύπο Α καὶ λιγότερα στὸν τύπο C (Κα 39). Σῶζονται πολλὰ θραύσματα ἀπὸ τὰ πώματα καὶ τὰ σώματα τῶν ἀγγείων, ἀλλὰ ὑπάρχουν καὶ ὀρισμένα ἀκέραια. Τρία θραύσματα (Κα 40) ἀνήκουν σὲ πυξίδα διακοσμημένη ἀπὸ τὸ ἐργαστήριο τοῦ Ζωγράφου τῆς Πενθεσίλειας¹⁶², ποὺ ἀποτελεῖ τὸ ἀρχαιότερο παράδειγμα ἐρυθρόμορφης πυξίδας καὶ πυξίδας μὲ παράσταση γυναικωνίτη ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Μουνιχίας. Δυστυχῶς, σῶζονται μόνο δύο γυναικεῖες μορφές ποὺ κινοῦνται στὸ ἐσωτερικὸ σπιτιοῦ, τὸ ὁποῖο ὑποδηλώνουν οἱ κίονες. Θραύσματα ἀπὸ πυξίδες ἐπανεμφανίζονται στὸ τέλος τοῦ αἰῶνα καὶ ἐντάσσονται στὸν κύκλο τοῦ Ζωγράφου τοῦ Μειδία. Ἀργότερα, τὰ περισσότερα ἀνήκουν στὸ ρυθμὸ Kertsch, δὲν ξεπερνοῦν ὅμως χρονικὰ τὸ 330 π.Χ. (Κα 41). Τὰ θέματα ἐξακολουθοῦν νὰ προέρχονται ἀπὸ τὸ χῶρο τοῦ γυναικωνίτη, πολλὲς ὅμως σκηνές μεταφέρονται στὸ ὑπαιθρο. Ἐπαναλαμβάνονται οἱ σκηνές τῶν Ἐπαυλίων (Κα 41-42) καὶ σκηνές ὅπου ὁ Ἐρωτας κυνηγᾷ γυναικεῖα μορφή (Κα 43) ἢ παίξει διπλὸ αὐλὸ (Κα 44) μπροστὰ σὲ γυναικεῖα μορφή καὶ κύκνο. Ἰδιαίτερη ὁμάδα ἀποτελοῦν οἱ πυξίδες τύπου Α, μὲ ψηλόλιγνο σῶμα καὶ σχετικὰ ὑψηλὸ κωνικὸ πόδι¹⁶³. Στὶς περισσότερες εἰκονίζονται γυναικεῖα κεφάλια κατὰ κρόταφο, ποὺ φοροῦν σάκκο (Κα 45-46). Ξεχωρίζουν ἐπίσης πώματα μὲ παράσταση κεφαλιῶν σὲ ζεύγη ἢ ἐναλλασσόμενων μὲ κύκνους καὶ φυτικὰ κοσμήματα (Κα 47-48). Σὲ πώματα πυξίδων τύπου C ἔνα γυναικεῖο κεφάλι, σὲ πλάγια ὄψη, καλύπτει ὅλη τὴν ἐπιφάνεια τοῦ πώματος (Κα 49). Οἱ περισσότερες πυξίδες τοῦ τύπου αὐτοῦ, καθὼς καὶ τοῦ τύπου Α, εἶναι μικροσκοπικές, ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἀρκετὲς μεγάλου μεγέθους (Κα 50).

160. Βλ. GRAEF-LANGLITZ II, 60, πίν. 52.

161. Λουτροφόροι βρέθηκαν σὲ μεγάλες ποσότητες σὲ πολλὰ σπήλαια τῆς Ἀττικῆς καὶ σὲ ἱερὰ ὅπου υπήρχε λατρεία Νυμφῶν (βλ. L. SHAW KING, «The Cave at Vari: Vases», *AJA* 7, 1903, 324· J. TRAVLOS, *δ.π.* 361· T. B. L. WEBSTER, *δ.π.* 106). Στὴ σχέση τῆς Νύμφης μὲ τὸ γάμο, στὴ σύνδεσή της μὲ τὴν Ἄρτεμι ὡς θεότητα τοῦ γάμου καὶ στὴ σχέση τῆς Νύμφης μὲ τὸν Πάνα ἀποδίδεται ἡ ὑπαρξὴ λουτροφόρων σὲ ἱερὰ Πανός καὶ ἡ εὕρεση κρατηρίσκων στὸ σπήλαιο τοῦ Πανός στὴν Ἐλευσίνα (I. ΤΡΑΥΛΟΣ, *ΑΔ* 16, 1960, Χρονικά, 55 σημ. 20 καὶ PH. BORGEAUD, *Recherches sur le dieu Pan*, 1979, 126-127, 229). Γιὰ τὴν μελανόμορφη λουτροφόρου ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Νύμφης στὴ νότια κλιτὴ τῆς Ἀκρόπολης, βλ. *Ἔργον* 1957, 11.

162. Γιὰ πυξίδες ποὺ ἀνήκουν στὸ ἐργαστήριο τοῦ Ζωγράφου τῆς Πενθεσίλειας, βλ. S. R. ROBERTS, *δ.π.* 45 κέ. Γιὰ τὸ ζωγράφο, βλ. BEAZLEY, *ARV*² 877-891· *Para* 428-429· *Addenda* 147-148.

163. Ὁ τύπος αὐτὸς παρουσιάζει ὁμοιότητες μὲ τὰ πυξίδια ποὺ ἐπιστέφουν τὴν διπλὴν πυξίδα (βλ. S. R. ROBERTS, *δ.π.* 123-124). Ἔτσι, γιὰ ὀρισμένα κομμάτια ἀντιμετωπίζεται τὸ πρόβλημα ἂν εἶναι ἀνεξάρτητα ἢ ἂν ἀνήκουν σὲ διπλὴν πυξίδα. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ γίνεται φανερὸ στὴς περιπτώσεις ὅπου δὲν σώζεται τὸ πόδι τῶν ἀγγείων, ὥστε νὰ διαπιστώνεται ἂν τὰ ἀγγεῖα εἶχαν σημεῖο ἐπαφῆς στὴ βάση τους.

Ἐπανάληψη τῶν ἴδιων θεμάτων παρατηρεῖται καὶ στὰ πώματα τῶν λεκανίδων, τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ὁποῖα κάλυπταν ἀγγεῖα μικροῦ μεγέθους. Τὰ σώματα τῶν λεκανίδων, ὅπως καὶ τὰ σώματα τῶν πυξίδων τύπου C, ποικίλλονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲ ἀνθήμια ἐγγεγραμμένα σὲ τρίγωνα ἐναλλάξ ἀνάστροφα¹⁶⁴. Τὰ θέματα ποὺ διακοσμοῦν τὰ πώματα μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ διακρίνουμε τὶς λεκανίδες σὲ δύο ὁμάδες. Στὴν πρώτη ὁμάδα κατατάσσονται τὰ πώματα μὲ παραστάσεις Ἐπαυλίων (Κα 51-52) καὶ γενικὰ σκηνῶν σχετικῶν μὲ τὸ γάμο (Κα 53), ἐνῶ στὴ δεύτερη ὁμάδα πωμάτων ζεύγη γυναικείων κεφαλιῶν¹⁶⁵ (Κα 54) ἐναλλάσσονται μὲ κύκνους (Κα 55) καὶ ἀνθήμια (Κα 56).

Οἱ πυξίδες καὶ οἱ λεκανίδες εἶναι ἀγγεῖα ποὺ χρησιμοποιοῦνταν ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὶς γυναῖκες καὶ εἶναι γενικὴ ἢ ἄποψη ὅτι συνήθως προσφέρονταν ὡς γαμήλια δῶρα¹⁶⁶. Ἀποκλειστικὰ γυναικεῖα χρῆση εἶχαν καὶ τὰ ἐπίνητρα, ποὺ ἤδη ἔχουν συνδεθεῖ μὲ τὴν Ἄρτεμι¹⁶⁷. Τὰ θραύσματα ποὺ σώζονται ἀπὸ αὐτὰ εἶναι σχετικὰ λίγα καὶ προέρχονται ἀπὸ τὴ ράχη τῶν σκευῶν κυρίως, μερικὰ ὥστόσο σώζουν καὶ μέρος ἀπὸ τὶς παραστάσεις τῶν πλάγιων πλευρῶν τους. Εἶναι ὅμως τόσο ἐλλιπῆ, ὥστε εἶναι δύσκολο νὰ συμπεράνουμε ὅτιδὴποτε γιὰ τὰ θέματα ποὺ εἰκονίζονταν. Ἀναγνωρίζουμε τὴ μορφή ἑνὸς Ἐρωτα (Κα 57), μία μορφή ποὺ κρατοῦσε ντέφι ἢ κάτοπτρο (Κα 58) καὶ σύμπλεγμα δύο μορφῶν, ἢ μία ἀπὸ τὶς ὁποῖες δείχνει κάτι στὴν ἄλλη (Κα 59). Ἀκέραιο σώζεται ἕνα μικροσκοπικὸ ἐπίνητρο (Κα 60), ποὺ φέρει στὸ ἐπάνω μέρος τοῦ δύο ὁπὲς γιὰ ἀνάρτηση. Τέλος, ἀπὸ λευκὸ ἐπίνητρο μεγάλου μεγέθους προέρχεται ἕνα θραῦσμα, ποὺ δυστυχῶς σώζει ἐλάχιστα ὑπολείμματα ἀπὸ τὴν παράσταση (Κα 61). Πάντως καὶ στὰ ἐπίνητρα, ἀπὸ ὅσο εἶναι δυνατό νὰ κρίνουμε, τὰ εἰκονογραφικὰ θέματα εἶναι σχετικὰ μὲ τὸν κύκλο τῆς Ἀφροδίτης.

Θέματα ἀπὸ τὸν ἴδιο κύκλο διακρίνονται καὶ σὲ ὄστρακα ἀπὸ κύλικες ἢ σκύφους, ἀλλὰ τὰ κομμάτια ποὺ σώζονται εἶναι σχετικὰ λίγα καὶ οἱ παραστάσεις ποὺ φέρουν ἀποσπασματικές. Ἡ μορφή τοῦ Ἐρωτα συναντᾶται συχνότερα (Κα 62-64). Ἡ μορφή ἑνὸς συμποσιαστῆ (Κα 65), γυναικεῖες μορφές (Κα 66), ἀνδρική μορφή ποὺ καταδιώκει μία γυναικεῖα (Κα 67), μορφή πλάι σὲ θυμιατήριον (Κα 69) καὶ Σάτυρος (Κα 68) εἶναι μερικὲς ἀπὸ τὶς μορφές ποὺ μπορούμε νὰ ἀναγνωρίσουμε. Ὅρισμένα θραύσματα ἐπίσης σώζουν διάφορα διακοσμητικὰ θέματα, ὅπως ἀνθήμια καὶ ἐλικοειδῆ φυτικὰ κοσμήματα. Τὰ παλαιότερα ὄστρακα ἀνάγονται στὴ δεκαετία 480-70 π.Χ., ἐνῶ τὰ νεότερα φθάνουν ὡς τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰ.

Τὰ ὑπόλοιπα ἐρυθρόμορφα ὄστρακα ἀπὸ τὸ ἱερὸ προέρχονται ἀπὸ ἀγγεῖα διαφόρων σχημάτων. Σώζονται ἄρκετὰ θραύσματα κρατήρων, τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀνήκουν σὲ κωδωνόσχημα καὶ λιγότερα σὲ καλυκωτὰ ἀγγεῖα. Πολλὰ ὄστρακα προέρχονται ἀπὸ τὰ χεῖλη τῶν ἀγγείων καὶ διακοσμοῦνται μὲ ζῶνες ἀπὸ κλαδιὰ δάφνης. Ἀπὸ τὶς ἐλλιπέστατα σωζόμε-

164. βλ. BEAZLEY, ARV² 1496-1499· Para 499· Addenda 192· S. R. ROBERTS, AJA 77, 1973, 435 σμ. 9.

165. Γιὰ πώματα ὅπου εἰκονίζονται τέσσερα γυναικεῖα κεφάλια σὲ ζεύγη, βλ. K. SCHEFOLD, *Untersuchungen zu den Kertscher Vasen* (1934) 138· *Hesperia* Suppl. X, 11.

166. βλ. ΗΞΥΧΙΟ κ 3273· ΦΩΤΙΟΥ *Λεξικόν*, λ. *Λεκανεῖς*. Ἐπίσης, E. GÖTTE, *δ.π.* 37· S. R. ROBERTS, *The Attic Pyxis* (1978) 186. Ἡ S. R. ROBERTS (*δ.π.* 187) ὑποστηρίζει ὅτι οἱ περισσότερες πυξίδες ἦταν νεκρικές. Γιὰ τὴ χρῆση τους, βλ. S. R. ROBERTS, *δ.π.* 2 κέ. Ἐπίσης B. A. SPARKES - L. TALCOTT, *The Athenian Agora* XII, *Black and Plain Pottery* (1970) 164 καὶ 173.

167. Γιὰ τὸν ὄνο ἢ ἐπίνητρο, βλ. CVA Leiden 2, 20, πίν. 68 (ὅπου καὶ παλαιότερη βιβλιογραφία). Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν παραπάνω βιβλιογραφία, γιὰ τὴ χρῆση τοῦ ἀγγείου βλ. καὶ E. GULLBERG - P. ÅSTRÖM, *Studies in Mediterranean Archaeology* XXI (1970) 14 κέ. Γιὰ τὴ σχέση τοῦ ἀγγείου μὲ τὴν Ἄρτεμι, βλ. L. KAHIL, *AntK Beiheft* 1, 1963, 27· I. KONTH, *AD* 22, 1967, 189.

νες παραστάσεις διακρίνουμε τις μορφές συμποσιαστή, Ἴαθινῶς (Κα 70), γενειοφόρου με σκήπτρο (Ζεύς;) (Κα 71) και ἀρκετῶν ἱματιοφόρων. Θραύσματα, πού συνανήκουν, σώζουν τὴν παράσταση συνωρίδας με τὸν ἠνίοχό της (Κα 72). Τὰ ὄστρακα ἀπὸ κρατῆρες χρονολογοῦνται στὸ α' μισὸ τοῦ 4ου αἰ. και τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ στὸ β' τέταρτο.

Ἄπὸ πινάκια ἐπίσης σώζονται ἀρκετὰ θραύσματα, ἰδιαίτερα ἀπὸ τὰ χεῖλη τῶν ἀγγείων, πού ποικίλλονται με διάφορα διακοσμητικὰ θέματα, ὅπως φύλλα, κάλυκες, ἀνθέμια κ.ἄ. Ἄλλα ὄστρακα σώζουν τμήμα ἀπὸ τὸ *tondo* τῶν πινακίων, με μέρος τῆς παράστασης· στὸ θραῦσμα Κα 73 π.χ. εἰκονίζεται γυναικεῖο κεφάλι. Τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ τὰ θραύσματα χρονολογοῦνται στὸ α' μισὸ τοῦ 4ου αἰ.

Τὰ ὑπόλοιπα σχήματα ἀγγείων πού μπορούμε νὰ ἀναγνωρίσουμε στὰ σωζόμενα ὄστρακα εἶναι σκύφοι, οἰνοχόες, πελίκες, ὕδρια (;), λήκυθοι. Τὰ λίγα στοιχεῖα ἀπὸ τις παραστάσεις πού σώζονται εἶναι: γυναικεῖες μορφές, νεαρὴ ἀνδρική μορφή πού καταδιώκει μία γυναικεία, μορφή Ἔρωτα, συμποσιαστής (;), χέρι πού κρατᾷ δόρυ, χέρι με ἀλτήρα, γυμνὴ μορφή σὲ αἰώρα (;), φτερωτὴ μορφή, κύκνος. Ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστα ὄστρακα πού χρονολογοῦνται στὸν 5ο αἰ., τὰ ὑπόλοιπα τοποθετοῦνται στὸ α' μισὸ τοῦ 4ου αἰ. και τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ στὸ β' τέταρτο.

Ἰδιαίτερη ὁμάδα ἀποτελοῦν τὰ μικροσκοπικὰ ἀγγεῖα διαφόρων σχημάτων¹⁶⁸. Τὰ περισσότερα εἶναι μελαμβαφὴ ἄωτα σκυφίδια (Κα 74) και ἀλατιέρες (Κα 75), τῶν ὁποίων ἡ διάμετρος δὲν ξεπερνᾷ τὰ 3 ἐκ., και χρονολογοῦνται κυρίως στὸν 4ο αἰ. Πολυάριθμη σειρά ἀποτελοῦν ἐπίσης τὰ λυχνάρια (Κα 76-77), τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ὁποῖα σώζουν και τμήμα τοῦ λυχνοστάτη και καλύπτουν χρονολογικὰ τὸν 4ο και 3ο αἰ. Μικρὲς οἰνοχοῖσκες (Κα 78), μερικὲς ἀπὸ τις ὁποῖες σώζονται σχεδὸν ἀκέραιες, χρονολογοῦνται κυρίως στὸν 4ο αἰ. Σπανιότερα εἶναι τὰ πινάκια (Κα 79), τὰ ψαροπινάκια (Κα 80), οἱ ἄσκοι (Κα 81), τὰ ἰγδία (Mortars) (Κα 82) και οἱ κἀνθαροι (Κα 83). Ἐλάχιστα παραδείγματα σώζονται ἀπὸ ὕδρισκες (Κα 84), ἀλάβαστρα, χύτρες (Κα 85) και λεκανίδες. Ὑπάρχουν ἐπίσης ἕνα καλαθόσχημο ἀγγεῖο, μία ἀβαθὴς φιάλη με ὕψηλὸ πόδι, μία φιάλη και ἕνας κρατηρίσκος. Τὰ παλαιότερα μικροσκοπικὰ ἀγγεῖα χρονολογοῦνται στὸ τέλος τοῦ 5ου αἰ., ἐνῶ τὰ νεότερα κατεβαίνουν στίς ἀρχὲς τοῦ 2ου π.Χ. αἰ.

Ἄστρακα ἀπὸ μελαμβαφὴ ἀγγεῖα βρέθηκαν σὲ μεγάλη ποσότητα, ὥστε πρὸς τὸ παρὸν εἶναι προβληματικὴ ἡ παρουσίασή τους. Τὰ περισσότερα θραύσματα προέρχονται ἀπὸ κρατῆρες, σκύφους, λυχνάρια και λιγότερα ἀπὸ κύλικες, σκυφίδια, φιάλες, κανθάρους και οἰνοχόες. Πολλὰ διακοσμῶνται με ἀνάγλυφα ἢ ἐμπέστα κοσμήματα (ραβδώσεις, ἀνθέμια, ὦα κ.ἄ.) και ὀρισμένα ἀνήκουν στὴν ὁμάδα τῆς Δυτικῆς Κλιτύος. Ἡ πλειονότητα τῶν ὀστράκων ἐντάσσεται χρονολογικὰ στὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 5ου και στὸν 4ο αἰ. Ἐλάχιστα προέρχονται ἀπὸ μεγαρικοὺς σκύφους¹⁶⁹.

Τελειώνοντας τὴν ἀναφορὰ στὰ ἀττικὰ ἀγγεῖα, ἄς σημειωθεῖ ὅτι τὰ μόνα μὴ ἀττικὰ ἀγγεῖα πού βρέθηκαν στὸ χῶρο τοῦ ἱεροῦ εἶναι κορινθιακά. Τὰ ὄστρακα πού σώθηκαν, σὲ ἀρκετὰ

168. Παρόμοια μικροσκοπικὰ ἀγγεῖα ἔχουν βρεθεῖ σὲ πολλὰ ἱερά. Τὰ ἴδια ἀκριβῶς σχήματα συγκαταλέγονται ἀνάμεσα στὰ εὐρήματα ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Βραυρώνας.

169. Σώζονται θραύσματα ἀπὸ τὸν ὀμφαλὸ τῶν ἀγγείων, πού διακοσμῶνται με ἀνάγλυφο γοργόνιο ἢ ρόδακες. Ἐνα θραῦσμα προέρχεται ἀπὸ μῆτρα μεγαρικοῦ σκύφου και διακοσμῶνται με ραβδώσεις, πού ποικίλλονται ἐναλλάξ κατὰ τὸ μήκος τους με ἐγχάρακτους κύκλους (πρβ. σχετικὰ G. R. EDWARDS, *Hesperia Suppl.* X, 105-106, πίν. 49, ἀρ. 107 και 110).

μεγάλη ποσότητα, προέρχονται από πρωτοκορινθιακά (κυρίως από τη μέση και την ύστερη εποχή) ως ὄψιμα κορινθιακά ἀγγεῖα μικροῦ μεγέθους.

Θὰ πρέπει τέλος νὰ ἀναφερθοῦμε στὰ ὄστρακα ἀπὸ ἀβαφή ἀγγεῖα, πὸν προέρχονται κυρίως ἀπὸ ὄξυπύθμενους ἀμφορεῖς, ἀπλοὺς ἀμφορεῖς, λοπάδες, οἰνοχόες, χύτρες, πινάκια, λυχνάρια καὶ κυάθια. Τὰ ὄστρακα ὄξυπύθμενων ἀμφορέων χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ βου ὡς τὸν 1ο π.Χ. αἰ. καὶ ἔχουν διάφορες προελεύσεις (Χίο, Λέσβο, Ρόδο, Κνίδο καὶ Θάσο). Σὲ δύο θραῦσματα ἀπὸ λαβὲς ἀμφορέων σώζονται κυκλικά σφραγίσματα¹⁷⁰. Ὑπάρχουν ἐπίσης πολλὰ κομμάτια ἀπὸ ἀβαφεῖς λεκάνες¹⁷¹, πὸν χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 8ου ὡς τὸν 4ο αἰ. Τὰ περισσότερα παραδείγματα ὡστόσο χρονολογοῦνται στοὺς ἀρχαῖκούς χρόνους. Ἀρκετὰ ὄστρακα σώζονται ἀπὸ λοπάδες¹⁷², οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀνήκουν στὸ β' μισὸ τοῦ 4ου αἰ. Ἀβαφή εἶναι καὶ τὰ λιγοστὰ ὄστρακα ἀγγείων τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων πὸν ἔχουν βρεθεῖ στὸ ἱερό. Προέρχονται κυρίως ἀπὸ κυάθια, χύτρες καὶ τηγανόσχημα ἀγγεῖα, πὸν χρονολογοῦνται ὡς τὸν 1ο μ.Χ. αἰ.¹⁷³ Κυάθια καὶ λυχνάρια ἐπανεμφανίζονται στὰ τέλη τοῦ 4ου μ.Χ. αἰ.¹⁷⁴

Μὲ βάση τὸ παραπάνω διάγραμμα, ὅπου τονίσθηκαν ἰδιαίτερα τὰ εὐρήματα πὸν ἐπιτρέπουν κάποιες προεκτάσεις σχετικὰ μὲ τὴ λατρεία, συγκεκριμενοποιοῦνται ὀρισμένα ζητήματα. Τὰ περισσότερα ὄστρακα βρέθηκαν στὸ χῶρο πὸν ὀνομάζεται ἀπὸ τὸν ἀνασκαφέα «δεύτερη πλατεία» βασιζόμενος σ' αὐτὸ ὁ Ἰ. Θερεψιάδης ὑποθέτει ὅτι ἡ περιοχὴ χρησιμοποιήθηκε ὡς ἀποθέτης τοῦ ἱεροῦ¹⁷⁵ ἢ ὅτι τὸ ὑλικὸ μετατοπίσθηκε ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα σημεῖα τοῦ λόφου. Ὡστόσο, ἡ μεγάλη ἔκταση τῆς «δεύτερης πλατείας» ὀδηγεῖ μάλλον στὴν ὑπόθεση ὅτι τὸ ὑλικὸ κύλησε κατὰ τὴ διάρκεια τῶν αἰῶνων στὰ χαμηλότερα σημεῖα ἢ ὅτι ἡ συσσώρευση τοῦ στὴν πλατεία ὀφείλεται σὲ ἐπεμβάσεις σὲ κάποια ἐποχὴ ἀνοικὸδόμησης τοῦ ἱεροῦ, πιθανότατα πρὸς τὸ τέλος τοῦ 4ου π.Χ. αἰ.

Τὸ πρῶτο ζήτημα πὸν θέτει ἡ σύντομη ἀπαρίθμηση τῶν κεραμικῶν εὐρημάτων εἶναι ἡ ἀπουσία κεραμικῆς γιὰ μισὴ χιλιετία περίπου, ἀπὸ τοὺς μεσοελλαδικούς ὡς τοὺς πρωτογεωμετρικούς χρόνους. Τὰ μεσοελλαδικὰ ὄστρακα δὲν φέρουν καμία ἐνδειξη, οὔτε ἀναφέρονται στὴ σύντομη δημοσίευση τοῦ Ἰ. Θερεψιάδη. Εὐρήματα ἀπὸ τοὺς προϊστορικούς χρόνους ἀναφέρονται μόνον ἀπὸ τὸ νησάκι Σταλίδα¹⁷⁶. Μπορεῖ νὰ ὑποθέσει κανεὶς ὅτι τὰ ὄστρακα πὸν περιέχονται στὸ εὐρημα τῆς Μουνιχίας βρέθηκαν κατὰ τὴν πρόχειρη ἔρευνα στὴ Σταλίδα καὶ ὅτι ἡ ἐγκατάσταση τῶν προϊστορικῶν χρόνων εἶχε περιορισθεῖ μόνον σ' αὐτὸ τὸ νησάκι, πὸν κάποτε ἴσως ἦταν συνδεδεμένο μὲ τὴ χερσόνησο Κουμουνδούρου. Δὲν μπορεῖ

170. Πιθανότατα προέρχονται ἀπὸ κνιδιακούς ἀμφορεῖς. Στὸ ἓνα θραῦσμα διακρίνονται τὰ γράμματα: ἐπὶ ε... Τὸ σύμβολο ὄμως δὲν διακρίνεται καλά. Ἴσως εἰκονίζει ἓνα κεφάλι. Τὸ δεύτερο κομμάτι ἔχει σφραγισθεῖ πολὺ ἐπιπόλαια.

171. Βλ. Β. Α. SPARKES - L. TALCOTT, ὁ.π. 211 κέ. καὶ πίν. 82. Οἱ λεκάνες εἶναι εἴτε ἀβαφεῖς, εἴτε ἐπιχρισμένες στὸ ἐσωτερικὸ μὲ μελανὸ χρῶμα.

172. Βλ. Β. Α. SPARKES - L. TALCOTT, ὁ.π. 227-228.

173. Πρβ. Η. S. ROBINSON, *The Athenian Agora V, Pottery of the Roman Period* (1959) πίν. 1 (F 79), 3 (F 81), 7 (G 114-115).

174. Η. S. ROBINSON, ὁ.π. πίν. 16 (L 38) καὶ 46 (M 283).

175. ΠΑΕ 1935, 185.

176. Ι. ΘΡΕΨΙΑΔΗΣ, ὁ.π. Ὡστόσο οἱ Ε. KIRSTEN - W. KRAIKER, *Griechenlandkunde*⁴ (1962) 155, ἀναφέρουν εὐρήματα νεολιθικῆς ἐποχῆς ἀπὸ τὸ ἱερό.

ὅμως νὰ ἀποκλεισθεῖ καὶ ἡ πιθανότητα τὰ ὄστρακα νὰ προέρχονται ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ ἱεροῦ καὶ νὰ βρέθηκαν σὲ σημεῖο πού δὲν ἐρευνήθηκε συστηματικότερα.

Ἐμφανὴ παρατηρεῖται στὴν κεραμικὴ ἀπὸ τὴ μέση γεωμετρικὴ περίοδο ὡς τὰ μέσα περίου τοῦ 6ου αἰ. καὶ ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ αἵωνα καὶ ἐξῆς. Μεγάλῃ ὅμως ἀκμῇ σημειώνεται στὸν 7ο, στὸν 5ο καὶ στὸ α' μισὸ τοῦ 4ου αἰ., ἐποχὴ πού δίνει ἄλλωστε καὶ τὰ περισσότερα στοιχεῖα γιὰ τὴ λατρεία. Τὴν ἀκμῇ αὐτὴ ἀκολουθεῖ μία προοδευτικὴ μείωση τῶν ὄστράκων σὲ ἀριθμὸ ἀλλὰ καὶ ὑποβάθμιση σὲ ποιότητα, πού καταλήγει στὴν ἐγκατάλειψη τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. Τὰ σποραδικὰ εὐρήματα τῶν μεταρωμαϊκῶν χρόνων ἐξυπακούεται ὅτι δὲν συνδέονται μὲ τὴ λειτουργία τοῦ ἱεροῦ.

Ἐνα δεῦτερο στοιχεῖο πού πρέπει νὰ τονισθεῖ, καὶ πού εἶναι κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς κεραμικῆς τὸν 5ο καὶ 4ο αἰ., εἶναι ἡ πληθώρα τῶν ὄστράκων ἀπὸ ἀγγεῖα γυναικείας χρήσης μὲ παραστάσεις πού ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 5ου αἰ. περιορίζονται σὲ θέματα σχετικὰ μὲ τὸ γάμο ἢ τὸ γυναικωνίτη καὶ τὸν κύκλο τῆς Ἀφροδίτης¹⁷⁷. Οἱ πυξίδες, τὰ ἐπίνητρα, οἱ γαμικοὶ λέβητες καὶ οἱ λουτροφόροι, καθὼς καὶ οἱ λεκανίδες, εἶναι ἀγγεῖα ἄμεσα συνδεδεμένα μὲ τὴ ζωὴ τῆς γυναίκας καὶ τὸ γάμο, σχετίζονται ἐπομένως καὶ μὲ τὴν Ἄρτεμι. Πρέπει ἴσως ἀπὸ τὰ παραπάνω ἀγγεῖα νὰ διαχωρίσουμε τὸ ἐπίνητρο, πού συνδέεται μὲ τὴ θεά, δὲν ἦταν ὡστόσο τόσο χαρακτηριστικὸ γαμήλιο σκεῦος. Τὰ νεαρὰ κορίτσια ἀφιέρωναν στὴν Ἄρτεμι τὰ ἀγγεῖα πρὶν ἀπὸ τὸ γάμο τους. Τὸ χρόνο τῆς προσφορᾶς θὰ πρέπει νὰ τὸν συνδυάσουμε μὲ ὀρισμένες περιστάσεις πρὶν ἀπὸ τὸ γάμο¹⁷⁸, ὅπως ἦταν π.χ. ἡ ἀρκτεία. Ὅπως ἴσως δὲν τὰ ἀφιέρωναν μετὰ τὸ γάμο, ἀφοῦ αὐτὴ ἡ περίοδος τῆς ζωῆς τους συνδεόταν περισσότερο μὲ τὴν Ἀφροδίτη. Μὲ τὸ σκεπτικὸ αὐτὸ μπορούμε νὰ ἐρμηνεύσουμε τὸν μικρὸ ἀριθμὸ ὄστράκων ἀπὸ γαμικοὺς λέβητες καὶ κυρίως ἀπὸ λουτροφόρους μεγάλου μεγέθους. Τὰ πολυπληθῆ μικροσκοπικὰ ἀγγεῖα πού βρέθηκαν στὸ ἱερό δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ εἶχαν χρηστικὴ λειτουργία¹⁷⁹. Δὲν ἦταν οὔτε οἱ λουτροφόροι πού χρησιμοποιήθηκαν γιὰ τὸ λουτρὸ τῆς νύφης πρὶν ἀπὸ τὸ γάμο¹⁸⁰, οὔτε οἱ λέβητες πού προσφέρθηκαν ὡς δῶρα ἢ χρησιμοποιήθηκαν κατὰ τὸ γάμο¹⁸¹. Στὰ ἀναθηματικὰ ἀγγεῖα δὲν μποροῦν βέβαια νὰ ἐνταχθοῦν ὅλα τὰ εὐρήματα. Ὑπῆρχαν ὅπως ἴσως μερικὰ ἀγγεῖα μὲ καθαρὰ χρηστικὸ χαρακτήρα. Οἱ ἀμφορεῖς, οἱ λεκάνες¹⁸², πολλοὶ σκύφοι, λυχνάρια, πολλὰ ἀβαφῆ ἀγγεῖα κ.ἄ. χρησίμευαν στὴ λειτουργία τοῦ ἱεροῦ.

Μία τελευταία παρατήρηση ἀφορᾷ στὴ συχνότητα μὲ τὴν ὁποία ἐμφανίζονται κατὰ ἐποχὰς τὰ διάφορα εἶδη ἀγγείων. Πράγματι, κατὰ περιόδους μπορούμε νὰ διακρίνουμε προτιμή-

177. Βλ. METZGER, *Représentations*, 15 κέ.· E. GÖTTE, *Frauenmachbilder in der Vasenmalerei des fünften Jahrhunderts* (1957) 35.

178. Βλ. L. SHAW KING, «The Cave at Vari», *AJA* 7, 1903, 324-325, σημ. 4· J. TRAVLOS, *Pictorial Dictionary of Ancient Athens* (1971) 361.

179. Π.χ. τὸ μικροσκοπικὸ ἐπίνητρο Ka 60 καὶ ὀρισμένοι γαμικοὶ λέβητες καὶ λουτροφόροι πού εἶναι συμπαγεῖς.

180. Βλ. L. SHAW KING, ὁ.π. 322-324· J. TRAVLOS, ὁ.π. 204, 361 (ὅπου παρατίθενται καὶ ἀρχαῖες πηγές).

181. Βλ. G. M. A. RICHTER, *BSA* 11, 1904-5, 232-233· E. GÖTTE, ὁ.π. 37. Πρβ. τίς παραστάσεις στὸ ἐπίνητρο τοῦ Ζωγράφου τῆς Ἐρέτριας EM 1629 (BEAZLEY, *ARV*² 1250), σὲ γαμικὸ λέβητα στὸ Leningrad (K. SCHEFOLD, ὁ.π. πίν. 33, ἀρ. 286) καὶ στὴν πυξίδα στὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο E 778 (BEAZLEY, *ARV*² 1503). Γιὰ τὴ χρῆση τῶν λεβήτων βλ. παραπάνω, 67 σημ. 149 καὶ F. HARL-SCHALLER, *ÖJh* 50, 1972-75, 168.

182. Ὁ μεγάλος ἀριθμὸς ὄστράκων ἀπὸ λεκάνες, διαφόρων ἐποχῶν, μᾶς ὀδηγεῖ στὴν ὑπόθεση ὅτι ἴσως τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ εἶχαν κάποια λειτουργία σχετικὴ μὲ τὸν καθαρμὸ, ὅπως π.χ. τὰ λουτήρια (βλ. D. CALLIPOLITIS-FEYTMANS, *Les 'Louteria' attiques*, 1965, 41-42).

σεις σε όρισμένα σχήματα άγγείων ή θέματα διακόσμησης. Στις περισσότερες, βέβαια, περιπτώσεις ή τάση αυτή όφείλεται στις γενικότερες προτιμήσεις για όρισμένα σχήματα, που διαπιστώνονται κατά έποχές στην άττική κεραμική. Ύπάρχουν όμως και περιπτώσεις που δικαιολογούνται ίκανοποιητικά μόνον εάν συνδεθούν άμεσα με τη λατρεία της θεάς. Τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι οί κρατήρες με ύψηλό πόδι της γεωμετρικής έποχής και οί κρατηρίσκοι, οί όποιοι, όπως θα δούμε παρακάτω, έχουν λατρευτικό χαρακτήρα, οί μικροσκοπικοί γαμικοί λέβητες και οί λουτροφόροι, οί πυξίδες και οί λεκανίδες. Όλα αυτά τα άγγεία συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με τη λατρεία της θεάς. Για τους κρατηρίσκους μάλιστα υπάρχουν ένδειξεις ότι κατασκευάζονταν σε κάποιο τοπικό έργαστήριο. Όστόσο είναι δύσκολο ένα έργαστήριο που λειτουργούσε μισόν αιώνα περίπου, δηλαδή όσο διάστημα καλύπτει ή παρουσία των κρατηρίσκων, να σταμάτησε τη λειτουργία του με τó τέλος της παραγωγής των άγγείων αυτών τόν 5ο αι. Είναι λογικό να υποθέσουμε ότι στην παραγωγή τού τοπικού έργαστηρίου τους κρατηρίσκους διαδέχθηκαν τα μικροσκοπικά άγγεία άλλων σχημάτων. Η ύπόθεση όμως αυτή δέν έπεκτείνεται σε όλο τó σχετικό ύλικό, άφου σε όρισμένα θραύσματα μικροσκοπικών γαμικών λεβήτων και λεκανίδων διακρίνονται χέρια τεχνιτών, που διακόσμησαν άγγεία από τόν άθηναϊκό Κεραμικό¹⁸³.

2. Κρατηρίσκοι

Έξαιρετικά σημαντική για τήν έρευνα της λατρείας της Άρτέμιδος Μουνιχίας είναι μία σειρά μικροσκοπικών κρατηρίσκων, που έχουν σώμα καλυκωτό ή κωδωνόσχημο, με ύψηλό κωνικό πόδι και διπλές όριζόντιες λαβές, που σχεδόν πάντα είναι κολλημένες καθ' όλο τó μήκος τους έπάνω στο τοίχωμα τού άγγείου. Τό χείλος διακρίνεται από τó σώμα ζωγραφικά ή πλαστικά. Χείλος και λαβές καλύπτονται από μελανό γάνωμα¹⁸⁴, ενώ τó χείλος διακοσμεί συνήθως όφιοειδής άσπρη γραμμή. Μελανές ταινίες περιτρέχουν έξωτερικά τó πόδι και τó τοίχωμα τού πυθμένα, καθώς και τó έσωτερικό τού άγγείου. Τα τοιχώματα τού σώματος διακοσμούνται με γραπτά γραμμικά ή άλλα θέματα. Η γραμμική διακόσμηση συνίσταται από όφιοειδείς ή τεθλασμένες γραμμές και έμφανίζεται σε περιορισμένο αριθμό όστράκων. Στα άγγεία που διακοσμούνται με παραστάσεις σε μελανόμορφη τεχνική, εικονίζονται συνήθως μορφές κοριτσιών που τρέχουν ή χορεύουν έμπρός σε βωμούς και φοίνικες.

Ό αριθμός των όστράκων που μάς σώζονται έπιτρέπει μία διεξοδικότερη μελέτη των άγγείων αυτών. Δυστυχώς ένα μόνον άγγείο σώζεται όλόκληρο. Τα περισσότερα όστρακα βρέθηκαν νότια από τó κτήριο τού Ναυτικού Όμίλου, στα νοτιοανατολικά τού κυκλικού πύργου, στην τάφρο Α2 και στην προέκταση της τάφρου Α (πίν. 1α). Λιγότερα βρέθηκαν στη νότια άκρη τού πύργου και στην τάφρο Α1.

Τά ως σήμερα γνωστά παραδείγματα κρατηρίσκων προέρχονται από τήν Άττική, κυρίως από ιερά Άρτέμιδος. Τα περισσότερα και έκτενέστερα μελετημένα άγγεία και όστρακα προ-

183. Τό θραύσμα Κα 26 (Μέρος Β', 134-135) πρέπει να έγινε από τόν ίδιο καλλιτέχνη που διακόσμησε και τόν γαμικό λέβητα από τόν Κεραμικό (B. SCHLÖRB-VIERNEISEL, *AM* 81, 1966, 73, πίν. 48.6, άρ. 1 και 50.2, άρ. 2). Έπίσης τά θραύσματα Κα 51 και 52 (Μέρος Β', 140-141) ανήκουν στην ομάδα Otchët. Όστόσο όρισμένα όστρακα, που προέρχονται από εϋτελή άγγεία, ένισχύουν τήν άποψη για τήν ύπαρξη ενός τοπικού (πειραιώτικου) έργαστηρίου.

184. Τό χρώμα τού γανώματος ποικίλλει, ανάλογα με τó ψήσιμο τού άγγείου, από μελανό ως πορτοκαλί.

έρχονται από το ιερό της Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος¹⁸⁵. Οἱ μελανόμορφοι κρατηρίσκοι καὶ μία ἄλλη ομάδα ἀπὸ ἐρυθρόμορφους μικροὺς κρατῆρες, ποὺ χρονολογοῦνται στὸ 440-20 π.Χ., συμβάλλουν σημαντικὰ στὴν ἔρευνα γιὰ τὸ εἶδος τῆς λατρείας τῆς θεᾶς καὶ διευκρινίζουν βασικὰ σημεῖα τῆς¹⁸⁶. Πρόσφατα εἶναι τὰ εὐρήματα ἀπὸ τὸ ιερὸ τῆς Ἀρτέμιδος Ταυροπόλου, στὶς γειτονικὲς μὲ τὴ Βραυρῶνα Ἀραφηνίδες Ἀλῆς¹⁸⁷. Κρατηρίσκοι μὲ γραμμικὴ διακόσμηση ἀπὸ τεθλασμένες καὶ ὄφιοειδεῖς ταινίες βρέθηκαν καὶ στὸ σπήλαιο τοῦ Πανὸς στὴν Ἐλευσίνα¹⁸⁸. Λίγα ὄστρακα ἐπίσης προέρχονται ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη¹⁸⁹. Τὰ ὑπόλοιπα παραδείγματα κρατηρίσκων ἔδωσαν οἱ ἀνασκαφῆς στὴν Ἀγορὰ τῆς Ἀθήνας. Τὰ ὄστρακα αὐτὰ εἶναι λίγα σὲ ἀριθμὸ καὶ φτωχὰ ἀπὸ εἰκονογραφικὴ ἄποψη. Τρία βρέθηκαν σὲ διάφορα σημεῖα τῆς Ἀγορᾶς¹⁹⁰, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος Ἀριστοβούλης¹⁹¹.

Χαρακτηριστικὸ τῶν κρατηρίσκων εἶναι ἡ τυποποίηση σχήματος καὶ διακόσμησης. Ἡ ἀποσπασματικὴ κατάσταση τῶν περισσότερων θραυσμάτων ἀποτελεῖ ἀνασταλτικὸ στοιχεῖο γιὰ τὴ μελέτη τῆς ἐξέλιξης τοῦ σχήματος τοῦ ἀγγείου. Διακρίνεται κάποια μεταβολὴ στὸ χεῖλος καὶ στὸ πόδι τοῦ ἀγγείου, ἀλλὰ σὲ ἐλάχιστα παραδείγματα σώζεται τὸ πόδι μαζὶ μὲ τὸ σῶμα. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ μᾶς ἀνάγκασε νὰ μελετήσουμε μεμονωμένα τὴ μεταβολὴ στὸ σῶμα, στὸ χεῖλος καὶ στὸ πόδι. Ἡ ἀπουσία ἀκέραιων ἀγγείων καὶ ὁ παραδοσιακὸς χαρακτήρας τοὺς δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ διαπιστώσουμε κατὰ πόσο ἡ ἐξέλιξη στὴ μορφή καὶ στὴ διακόσμηση συμβαδίζει ἀπόλυτα μὲ τὸ χρόνο τῆς κατασκευῆς τους.

Μὲ βάση τὸ σχῆμα τοῦ σώματος οἱ κρατηρίσκοι διακρίνονται σὲ δύο ομάδες: 1. καλυκωτοὺς, 2. κωδωνόσχημους. Στους καλυκωτοὺς κρατηρίσκους τὸ σῶμα εἶναι ἄλλοτε μονοκόμματο (Κκ 1-2), ἄλλοτε παρουσιάζει στὸ κάτω μέρος τῶν τοιχωμάτων ἓνα μικρὸ γώνιασμα (Κκ 2-4), ποὺ σὲ ὀρισμένα παραδείγματα διαμορφώνεται σὲ πλαστικὸ δακτύλιο (Κκ 6-7). Τὰ τοιχώματα εἶναι πάντα καλυκωτά, περισσότερο ἢ λιγότερο καμπυλωμένα. Καὶ στὶς δύο ομάδες, στὸ κάτω μέρος τῶν ἀγγείων, λίγο ὑψηλότερα ἀπὸ τὸ πόδι, μία γραπτὴ μελανὴ ταινία περιτρέχει τὸ ἀγγεῖο (Κκ 8-10). Στους καλυκωτοὺς κρατηρίσκους ἡ ταινία αὐτὴ συναντᾶται στὸ σημεῖο ποὺ δημιουργεῖται τὸ γώνιασμα ἢ ὁ δακτύλιος (Κκ 2-7).

Τὸ χεῖλος τῶν κρατηρίσκων εἶναι μονοκόμματο μὲ τὸ σῶμα τους (Κκ 11-16) ἢ διακρίνεται πλαστικὰ ἀπὸ αὐτὸ (Κκ 17-21). Ἡ μετάβαση ἀπὸ τὸ χεῖλος στὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου εἶναι κοίλη καὶ τονίζεται μὲ ἓνα γώνιασμα (Κκ 22-26). Σὲ ομάδα ὄστράκων, τὸ χεῖλος στὸ κάτω μέρος τοῦ παρουσιάζει ραμφόσχημη ἀπόληξη (Κκ 27-29). Ἀκριβῶς κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος

185. Τμῆμα τοῦ ὕλικου ἔχει δημοσιευθεῖ κατὰ καιροὺς ἀπὸ τὴν L. KAHIL: *AntK Beiheft* 1, 1963, 13-14, 25, 28· *AntK* 8, 1965, 20-33 (ὅπου ἀναφέρει καὶ τὸ ὕλικὸ τῆς Μουνιχίας· βλ. καὶ παραπάνω Εἰσαγωγή, 17· βλ. ἐπίσης τὸ σχετικὸ ἄρθρο τῆς Ἰδίας, *AntK* 20, 1977, 86-98).

186. Βλ. L. KAHIL, *AntK* 20, 1977, 89-93· οἱ ἐρυθρόμορφοι κρατῆρες ποὺ δημοσιεύονται ἀπὸ τὴν L. Kahil ἀνήκουν σὲ ἰδιωτικὴ συλλογὴ καὶ κατὰ τὴν ἴδια κατασκευάσθηκαν σὲ ἀθηναϊκὸ ἐργαστήριον, μὲ πιθανὸ προορισμὸ τὸ Βραυρῶνιο τῆς Ἀκρόπολης (δ.π. 89 καὶ σημ. 29).

187. Οἱ κρατηρίσκοι βρέθηκαν στὶς ἀνασκαφῆς τοῦ Π. Θέμελη, τὸ 1975-76. Βλ. καὶ L. KAHIL, δ.π. 88. Γιὰ τὸ ναὸ στὴ Λούτσα, βλ. H. KNELL, *AA* 1983, 39 κέ.

188. I. ΤΡΑΥΛΟΣ, *ΑΔ* 16, 1960, Χρονικά, 55, πίν. 43α.

189. Τὰ ὄστρακα ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη δημοσιεύονται ἀπὸ τὴν L. KAHIL, *Hesperia* 50, 1981, 253-263.

190. Βλ. L. KAHIL, δ.π. 259 κέ. Τὰ ὄστρακα P 128 καὶ P 14550 βρέθηκαν κοντὰ στὴ Στοὰ τοῦ Διὸς. Τὸ ὄστρακο P 27342 βρέθηκε σὲ βόθρο τοῦ 5ου αἰ.

191. Βλ. J. THREPSIADES - E. VANDERPOOL, *ΑΔ* 19, 1964, 33-34, πίν. 21α, ἀρ. 4-10· P. AMANDRY, «Themistocle à Melite», *Χαριστήριον Ἀ. Ὀρλάνδου* 4 (1967-68) 265-279.

υπάρχει συνήθως ρηχή αὐλάκωση. Στὰ περισσότερα παραδείγματα τὸ χεῖλος ἀποκλίνει στὸ ἐπάνω μέρος πρὸς τὰ ἔξω. Μελανὸ γάνωμα καλύπτει, ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις, τὸ χεῖλος τῶν κρατηρίσκων, ἐπάνω στὸ ὁποῖο τοποθετεῖται μὲ ἄσπρο χρῶμα διακόσμηση ἀπὸ τεθλασμένη (Κκ 14) ἢ ὄφιοειδῆ γραμμὴ¹⁹² (Κκ 2, 29) καὶ σὲ ἐλάχιστα παραδείγματα ἀπὸ ἀπλὸ μαίανδρο (Κκ 30) ἢ ζητοειδῆ κόσμημα (Κκ 31). Τὰ παραπάνω στοιχεῖα συνθέτουν καὶ στὴν περίπτωση τοῦ χεῖλους τῶν κρατηρίσκων μία ἐξέλιξη ἀπὸ τὶς ἀπλῆς καὶ ἀδιάρθρωτες μορφές σὲ μορφές ὅπου τὸ χεῖλος διαμορφώνεται μὲ μικρότερη ἢ μεγαλύτερη σαφήνεια. Ἐναλογίες πρὸς ὀρισμένες συνθετότερες μορφές τοῦ χεῖλους τῶν κρατηρίσκων βρίσκουμε καὶ στὰ χεῖλη λουτροφόρων τοῦ β' μισοῦ τοῦ 6ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου αἰ.¹⁹³

Οἱ λαβές εἶναι ὀριζόντιες, διπλές, ἡμικυκλικές καὶ συνήθως κολλημένες ἐπάνω στὸ τοίχωμα τοῦ ἀγγείου καθ' ὅλο τὸ μήκος τους. Πλάθονται ἀπὸ ξεχωριστὸ κομμάτι πηλοῦ, ποῦ ἐπικολλᾶται μὲ ἀραιωμένο πηλὸ στὸ ἀγγεῖο, λίγο χαμηλότερα ἀπὸ τὸ χεῖλος. Διακρίνονται σὲ λαβές ποῦ προεξέχουν ἐλαφρὰ ἀπὸ τὸ τοίχωμα τοῦ ἀγγείου στὸ ἐπάνω μέρος τους (Κκ 31) καὶ σὲ λαβές ἡμικυλινδρικές, κολλημένες ἐξ ὀλοκλήρου ἐπάνω στὸ ἀγγεῖο (Κκ 1-2, 28 κ.ἄ.). Ὁ τύπος τους ἐμφανίζει ὁμοιότητες μὲ λαβές ἀγγείων, ποῦ συναντῶνται ἤδη ἀπὸ τοὺς πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους¹⁹⁴.

Ξέχωρα ἀπὸ τὸ σῶμα κατασκευάζεται καὶ τὸ πόδι τοῦ ἀγγείου. Ἐπικολλᾶται στὴ βάση τοῦ σώματός του μὲ ἀραιωμένο πηλό. Γιὰ τὴν ἀσφαλέστερη συγκόλληση, ἡ βάση στὸ σημεῖο ἐπαφῆς χαράζεται μὲ διασταυρούμενες γραμμές, ἢ, συχνότερα, χρησιμοποιοῦνται οἱ γραμμές καὶ οἱ αὐλακώσεις ποῦ σχηματίζει ὁ τροχὸς (Κκ 33). Τὸ σημεῖο τῆς ἔνωσης δηλώνεται μὲ ἕναν πλαστικὸ δακτύλιο (Κκ 34), ποῦ συχνὰ πλαταίνει καὶ μεταβάλλεται σὲ ταινία (Κκ 35). Ἄλλοτε ὅμως τὸ πόδι εἶναι μονοκόμματο μὲ τὸ σῶμα ἢ σχηματίζει γωνία μὲ αὐτὸ (Κκ 1-2). Οἱ παραλλαγές αὐτὲς συναντῶνται κυρίως στοὺς κρατηρίσκους ποῦ ἔχουν ὑψηλὰ πόδια. Στὰ ἀγγεῖα ποῦ ἔχουν κοντὸ πόδι, σῶμα καὶ πόδι εἶναι συνήθως ἐνιαῖα (Κκ 36) ἢ τὰ δύο μέρη ἐνώνονται σχηματίζοντας ἀμβλεία γωνία (Κκ 37). Ὑπάρχουν ὅμως καὶ οἱ παραλλαγές ποῦ ἀναφέρθηκαν παραπάνω (Κκ 38). Τὸ σχῆμα τοῦ ποδιοῦ εἶναι κανικό. Τὸ πόδι «ἀνοίγει» πρὸς τὴν βάση του (Κκ 39) καὶ στὰ περισσότερα παραδείγματα εἶναι κοῖλο σὲ τομῆ. Τὸ ὕψος του ποικίλλει. Συνηθέστεροι εἶναι οἱ κρατηρίσκοι μὲ ὑψηλὸ πόδι, ποῦ χρονολογικὰ πρέπει νὰ εἶναι νεότεροι, ἐνῶ ἐλάχιστες εἶναι οἱ περιπτώσεις ἀγγείων μὲ ὑπερυψωμένη βάση. Μελανές ὀριζόντιες ταινίες περιτρέχουν τὸ πόδι. Μία ταινία ὀρίζει πάντα τὴν βάση τοῦ ποδιοῦ καὶ τὴν ἔνωσή του μὲ τὸ σῶμα. Ἀνάμεσα στὶς δύο αὐτὲς ταινίες περικλείονται ἄλλες, ποῦ ὁ ἀριθμὸς τους ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ ὕψος τοῦ ποδιοῦ. Σὲ ἐλάχιστα θραύσματα ὅμοιες ταινίες περιτρέχουν καὶ τὴν ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ ποδιοῦ. Οἱ ὁμοιότητες ποῦ ἀναφέρθηκαν παραπάνω, ἀνάμεσα στὶς λαβές τῶν κρατηρίσκων καὶ πρωτογεωμετρικῶν, γεωμετρικῶν καὶ πρωτοαττικῶν κρατήρων, ἐπεκτείνονται καὶ στὶς ὑπόλοιπες ἐπὶ μέρους μορφές τοῦ ἀγγείου καὶ στὸν τύπο του γενικότερα¹⁹⁵.

192. Γιὰ τὴν ὄφιοειδῆ διακόσμηση τοῦ χεῖλους, βλ. E. KARYDI, *AM* 78, 1963, 91 σημ. 5. Βλ. ἐπίσης στὸ παλαιότερο ἄρθρο τοῦ W. ZSCHIEZSCHMANN, *AM* 53, 1928, 22.

193. Βλ. GRAEF-LANGLITZ I, πίν. 68, ἀρ. 1140b, 1164· E. VANDERPOOL, *Hesperia* 7, 1938, 398, ἀρ. 32· E. KARYDI, *δ.π.* 90-103.

194. Βλ. *Hesperia* Suppl. II (1939) 111, εἰκ. 79· CVA Berlin 1, πίν. 27, A 36· V. R. D'A. DESBOROUGH, *Protogeometric Pottery* (1952) πίν. 23· J. M. DAVISON, *Attic Geometric Workshops* (1961) εἰκ. 13a-c. Γιὰ τὸν τύπο τῶν λαβῶν, βλ. N. R. OAKESHOTT, *JHS* 86, 1966, 114-132, πίν. V-IX.

195. Βλ. σημ. 194 καὶ W. KRAIKER - K. KÜBLER, *Kerameikos I, Die Nekropolen des 12. bis 10. Jahrhunderts*

Οί παραστάσεις τῶν ἀγγείων εἶναι μελανόμορφες, καμωμένες με προχειρότητα. Δυστυχῶς σώζονται ἀποσπασματικά. Ἡ θεματογραφικὴ ὁμως ἐπανάληψη καὶ ἡ ὁμοιότητα τῶν θεμάτων με τὰ θέματα τοῦ διακόσμου τῶν κρατηρίσκων τῆς Βραυρώνας ἐπιτρέπουν τὴν ἀνασύνθεση ὀρισμένων παραστάσεων. Λίγες εἶναι οἱ παραστάσεις ποὺ διακρίνονται γιὰ τὴν ποιότητα τῆς ἐργασίας. Χάραξη συναντᾶται σὲ λίγα ὄστρακα καὶ χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ δηλώσει τὶς πτυχῆς τῶν ἐνδυμάτων καὶ σπανιότερα τὸ περίγραμμα τοῦ ματιοῦ τῶν μορφῶν. Τὰ γυμνὰ μέρη τῶν μορφῶν¹⁹⁶, πολλὲς φορές οἱ φοίνικες καὶ οἱ λεπτομέρειες τῶν βωμῶν καὶ τῶν ἐνδυμάτων, ἀποδίδονται με ἄσπρο χρῶμα, ποὺ τοποθετεῖται κατευθεῖαν ἐπάνω στὸν πηλό. Σὲ ἐλάχιστα παραδείγματα μόνο τὸ ἄσπρο εἶναι ἐπίθετο σὲ μελανὸ χρῶμα. Ἡ τεχνικὴ αὐτὴ, ποὺ ἀκολουθεῖται καὶ στὴ γραμμικὴ διακόσμηση τῶν κρατηρίσκων, συναντᾶται ἀρκετὰ συχνὰ στὸν ὄψιμο μελανόμορφο ρυθμὸ, ὅπου ἐντάσσονται χρονολογικὰ καὶ οἱ κρατηρίσκοι. Χρησιμοποιεῖται κυρίως γιὰ τὴ διακόσμηση ἀγγείων δεύτερης ποιότητας, στὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ μελανόμορφου ρυθμοῦ¹⁹⁷.

Τὰ γραμμικὰ θέματα εἶναι περιορισμένα καὶ διακοσμῶν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ τὸ πόδι ὅπως ἀναφέρθηκε παραπάνω, τὴν ἐπιφάνεια τῶν τοιχωμάτων τοῦ σώματος ἀνάμεσα στὶς λαβές. Ὀφιοειδεῖς ἢ τεθλασμένες λεπτὲς ταινίες περιτρέχουν τὶς ἐπιφάνειες αὐτῆς (Κκ 2, 12), τὸ πάχος τῶν ὁποίων ἐξαρτᾶται κυρίως ἀπὸ τὸ μέγεθος τοῦ ἀγγείου. Γιὰ τὴν ἀπόδοσή τους χρησιμοποιεῖται ἄσπρο ἢ μελανὸ χρῶμα. Στὸ θραῦσμα Κκ 11 ἢ τεθλασμένη ἄσπρη γραμμὴ διασταυρῶνεται με ἄλλη κοκκινοκάστανη. Σὲ ἕνα μόνον ὄστρακο συναντᾶται ζητοειδῆς διακόσμηση (Κκ 40). Σὲ ὀρισμένα ὄστρακα σώζονται ἀνθέμια (Κκ 41), τὰ ὅποια διακοσμῶν, ἀπὸ ὅσο διακρίνεται, ἀνεξάρτητα τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου, χωρὶς νὰ ἀποτελοῦν παραπληρωματικὸ θέμα. Στὸ ὄστρακο Κκ 42 δεξιὰ ἀπὸ τὸ ἀνθέμιο εἰκονίζεται ἕνα ἑλικοειδῆς μοτίβο.

Στὶς παραστάσεις, ποὺ εἶναι συχνότερες, εἰκονίζονται:

1. Γυναικεῖες μορφές ποὺ τρέχουν, βαδίζουν ἢ χορεύουν πρὸς μία κατεύθυνση, συνήθως πρὸς τὰ δεξιὰ. Εἶναι νεαρῆς ἡλικίας, ἀφοῦ δὲν δηλώνεται τὸ στήθος, γυμνές ἢ ντυμένες με κοντοὺς ἢ μακρεῖς χιτῶνες καὶ ἱματίδια. Κρατοῦν στεφάνια, δάδες καὶ κρόταλα. Στὸ κεφάλι φοροῦν σχεδὸν πάντα ταινίες.
2. Βωμοί, φοίνικες καὶ κτήρια. Σὲ ἕνα θραῦσμα εἰκονίζεται μάλλον μία στήλη.
3. Μορφές ζώων (ἐλάφια).
4. Στεφάνια καὶ ταινίες κρεμασμένες κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος.

Οἱ ταινίες καὶ τὰ στεφάνια συναντῶνται συχνότατα καί, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς περιπτώσεις ποὺ τὰ κρατοῦν οἱ μορφές, ἀποτελοῦν παραπληρωματικὰ στοιχεῖα τῆς παράστασης. Κρέμονται κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ ἀγγείου ἢ παρεμβάλλονται ἀνάμεσα στὶς μορφές, στὸ ὕψος τοῦ

(1939) 143 (Inv. 532) πίν. 63.2· CVA Berlin 1, πίν. 27, A 37-38· K. KÜBLER, *Kerameikos IV, Neufunde aus der Nekropole des 11. und 10. Jahrhunderts* (1943) πίν. 19, 21-23 καὶ V.1, *Die Nekropole des 10. bis 8. Jahrhunderts* (1954) πίν. 16 (Inv. 1292, 1294), 17 (Inv. 4362), 18 (Inv. 1187, 1247)· V. R. D'A. DESBOROUGH, *δ.π.* 77 κέ., 92 κέ., πίν. 10-12· L. KAHIL, *AntK* 8, 1965, 23· J. N. COLDSTREAM, *Greek Geometric Pottery* (1968) πίν. 5f, 17f, γιὰ ὁμοιότητες ἀνάμεσα στὴ μορφή τοῦ ποδιοῦ τῶν κρατηρίσκων καὶ παλαιότερων κρατήρων. Ὅμοιότητες παρατηροῦνται καὶ με τὰ πόδια θυμιατηρίων (βλ. C. ROEBUCK, *Hesperia* 9, 1940, 180-181, εἰκ. 21, ἀρ. 74). Βλ. ἐπίσης L. KAHIL, *Hesperia* 50, 1981, 253 σημ. 4. Ὅμοιότητα στὸ σχῆμα, με διαφορὲς ὁμως στὸ μέγεθος καὶ στὶς ἀναλογίες τῶν ἐπὶ μέρους μορφῶν τοῦ ἀγγείου, διαπιστώνουμε καὶ σὲ ὀρισμένα παραδείγματα ποὺ δίνει ἡ J. M. DAVISON (*δ.π.* εἰκ. 18, 21, 24-25, 138-139). Γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ἀναλογιῶν με ὑπογεωμετρικὰ παραδείγματα, βλ. J. COOK, *BSA* 48, 1953, 40.

196. Ἐλάχιστες εἶναι οἱ μορφές τῶν ὁποίων τὰ γυμνὰ μέλη ἀποδίδονται με μελανὸ γάνωμα.

197. Βλ. L. KAHIL, *AntK Beiheft* 1, 1963, 14· J. V. NOBLE, *The Techniques of Attic Pottery* (1966) 62.

κεφαλιού τους (Κκ 21, 43). Σε ένα μόνον ὄστρακο (Κκ 44) τὸ στεφάνι «πατᾶ» στὴ μελανή ταινία ποὺ ὑπῆρχε στὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος τοῦ κρατηρίσκου.

Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ θέματα ποὺ εἰκονογραφοῦν τοὺς κρατηρίσκους εἶναι περιορισμένα. Ἡ παρουσία βωμῶν συχνὰ συνδυάζεται μετὰ τὴν παρουσία φοινίκων, στοιχείο ποὺ τοὺς συνδέει μετὰ τὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος (Κκ 1, 9, 49). Οἱ βωμοὶ εἶναι μικροὶ σὲ μέγεθος, συνήθως ἐδράζονται σὲ τετράγωνη βάση καὶ ἔχουν ἐλικωτοὺς κρατευτῆς (Κκ 9, 17+19). Ἀμφίβολη εἶναι ἡ ὑπαρξὴ στηλῶν ἀνάμεσα στὰ θέματα (Κκ 45), ἐνῶ ἀντίθετα βεβαιώνεται ἡ ὑπαρξὴ κτηρίων. Στὸ θραῦσμα Κκ 22 σώζεται μέρος τῆς παράστασης, ποὺ εἰκονίζει τμῆμα ἀπὸ κτήριο με κίονες (ἐν παραστάσι;). Οἱ φοινίκες ὡστόσο ὑποδηλώνουν τὸ χῶρο ἱεροῦ Ἀρτέμιδος ὄχι μόνον συνδυαζόμενοι μετὰ βωμούς. Στὸ θραῦσμα Κκ 46 ἐμπρὸς στοὺς κορμούς δύο φοινίκων κινεῖται ἓνα ἐλάφι. Ἐλάφια ἄλλωστε εἶναι καὶ τὰ μόνα ζῶα ποὺ εἰκονίζονται στὰ σωζόμενα θραύσματα τῶν κρατηρίσκων ἀπὸ τὴ Μουνιχία (Κκ 4, 6, 28, 46-48).

Πλὴν σὲ βωμούς καὶ φοινίκες κινοῦνται οἱ μορφές τῶν κοριτσιῶν (Κκ 8-9, 17+19, 49), ποὺ πλησιάζουν ἢ ἀπομακρύνονται ἀπὸ αὐτοὺς, βαδίζουν, τρέχουν (Κκ 32, 50-51, 55) ἢ προχωροῦν μετὰ ρυθμὸ, ἐκτελώντας προφανῶς κάποιο χορὸ (Κκ 3, 8-9, 17+19, 21, 26, 52-54). Σὲ πολλὲς παραστάσεις δὲν ὑποδηλώνεται καθόλου ὁ χῶρος μέσα στὸν ὁποῖο δροῦν οἱ μορφές, ποὺ φοροῦν χιτῶνες ποδηγῆρες, κοντοὺς ἢ χιτῶνες ποὺ φθάνουν ὡς τὸ γόνατο. Μερικὲς φοροῦν ἓνα πολὺ κοντὸ ἔνδυμα, ποὺ μοιάζει μετὰ περισκελίδα¹⁹⁸. Οἱ χιτῶνες συχνὰ διακοσμοῦνται μετὰ εὐθεῖες ἢ κυματιστές, παράλληλες ἢ διασταυρούμενες γραμμές, στιγμὲς καὶ κοκκιδωτοὺς ρόδακες ἀπὸ ἄσπρο χρῶμα. Ζώνονται στὴ μέση ἢ στὸ στήθος σταυρωτά. Ἄλλες μορφές εἰκονίζονται γυμνές (Κκ 55) ἢ ἔχουν ριγμένο στοὺς ὤμους τοὺς ἓνα ἱματίδιο, ποὺ τὸ φοροῦν ἐπίσης μορφές ποὺ εἶναι ντυμένες μετὰ χιτῶνες. Τὰ νεαρὰ κορίτσια εἶναι γυμνὰ ἢ ντυμένα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν χορεύουν ἢ τρέχουν. Τὰ περισσότερα εἶναι ντυμένα καὶ τὰ γυμνὰ κρατοῦν σχεδὸν πάντα στεφάνια. Δὲν διαπιστώνεται ὅμως καμία σχέση ἀνάμεσα στὴν ἔνδυμασσία καὶ στὴ δράσὴ τῶν μορφῶν. Δηλαδή δὲν μπορούμε νὰ συνδέσουμε τὴ γυμνότητα¹⁹⁹ ἢ τὸ εἶδος τοῦ ἐνδύματος μετὰ μία ἀπὸ τὶς παραπάνω ὁμάδες μορφῶν, οὔτε παρατηρεῖται διαφορὰ στὴν ἡλικία γυμνῶν καὶ ντυμένων μορφῶν, ὅπως ἔχει διατυπωθεῖ ἀπὸ ἄλλους ἐρευνητές²⁰⁰. Τὰ μαλλιά τῶν περισσότερων μορφῶν εἶναι σηκωμένα ὑψηλὰ σὲ κρωβύλο, ἀποδοσμένο σχηματικά, καὶ συκρατοῦνται μετὰ ταινία ποὺ δηλώνεται μετὰ ἄσπρο, ἰῶδες ἢ πορτοκαλὶ χρῶμα. Πολλὲς ἀπὸ τὶς μορφές κρατοῦν δάδες ἀναμμένες (Κκ 16, 56), στεφάνια (Κκ 14, 24-25, 55) ἢ κρόταλα (Κκ 57). Ὅσες κρατοῦν δάδες, παρόλο ποὺ σώζεται μόνον τὸ χέρι ποὺ τὶς κρατᾶ, πρέπει νὰ κινοῦνται μετὰ γρήγορο ρυθμὸ, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὴν κατεύθυνση τῆς φλόγας. Ἴσως λοιπὸν τρέχουν ἢ χορεύουν²⁰¹. Οἱ μορφές ποὺ κρατοῦν κρόταλα εἶναι βέβαιο ὅτι χορεύουν ἢ ἐτοιμάζονται γιὰ χορὸ²⁰². Ἐξαιτίας ὅμως τῆς ἀποσπασματικῆς κατάστασης στὴν ὁποία βρί-

198. Πρβ. τὴ μορφή ποὺ εἰκονίζεται σὲ πινάκιο ἀπὸ τὴ Βραυρώνα (L. KAHIL, ὁ.π. πίν. 12).

199. Γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς γυμνότητος τῶν μορφῶν αὐτῶν βλ. παρακάτω, Κεφ. Δ, 93 σημ. 280.

200. Βλ. CHR. SOURVINOU, *CIG* 21, 1971, 341· L. KAHIL, *AntK* 20, 1977, 97.

201. Χοροὶ μετὰ δάδες παραδίδονται στὴ λατρεία τῆς Δήμητρας καὶ τοῦ Διονύσου (L. KAHIL, *AntK* 8, 1965, 31). Ὁ ὀργαστικὸς χαρακτήρας τῶν χορῶν τῶν ἄρκτων ἔχει τονισθεῖ ἤδη ἀπὸ τὴν L. Kahil καὶ τὴν E. SIMON (*Die Götter der Griechen*, 1969, 163-164).

202. Ἀναφέρω τὸ ρῆμα «ἐτοιμάζονται» μετὰ ἐπιφύλαξη, γιὰ τὸς μελανόμορφους κρατηρίσκους δὲν εἰκονίζεται ἀποκλειστικὰ τὸ στάδιο τῆς προετοιμασίας γιὰ τρέξιμο ἢ χορὸ. Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ ὁ ἐρυθρόμορφος κρατήρας ποὺ δημοσιεύει ἡ L. KAHIL (*AntK* 20, 1977, 89 κέ., πίν. 18), στὸν ὁποῖο ξετυλίγονται ὅλα τὰ στάδια· τὰ κορίτσια ἐτοιμάζονται νὰ τρέξουν, ξεκινοῦν καὶ τρέχουν.

σκεται τὸ ὑλικό, σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις εἶναι δύσκολο νὰ διαπιστωθεῖ ἂν οἱ μορφὲς τρέχουν ἢ χορεύουν.

Στὶς μορφὲς τῶν κοριτσιῶν πρέπει νὰ ἀναγνωρίσουμε τὶς παρθένους ποὺ ὑπηρετοῦσαν τὴ θεά, τὶς ἄρκτους²⁰³. Ἡ ἡλικία τους εἶναι δύσκολο νὰ καθορισθεῖ, καθὼς ἡ παράδοση ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ ἀρχαιολογικὸ ὑλικό. Τὰ κορίτσια ποὺ εἰκονίζονται στοὺς κρατηρίσκους πρέπει νὰ εἶναι δέκα χρονῶν ἢ καὶ μεγαλύτερα²⁰⁴. Ἀντίθετα οἱ περισσότερες πηγὲς ὀρίζουν τὴν ἡλικία τῶν ἄρκτων στὰ 5 ὡς 10 χρόνια. Οἱ μελετητὲς ποὺ ὑποστηρίζουν τὴν ἄποψη αὐτή, βασίσθηκαν στὴν ἐρμηνεία ποὺ δίνει ὁ σχολιαστὴς στὸ στ. 645 τῆς *Λυσιστράτης*²⁰⁵, παρόλο ποὺ τὸ ἴδιο τὸ κείμενο εἶναι ἄρκετὰ σαφὲς στὸ σημεῖο αὐτὸ (στίχοι 641-645). Ἄρκτος γίνονταν ἢ μικρὴ Ἀθηναία ἀφοῦ εἶχε γίνει προηγουμένως ἀλετρις στὰ δέκα τῆς χρόνια. Ἄν δεχθοῦμε τὴ διόρθωση στὸ κείμενο τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ τὴν ἐρμηνεία ποὺ προτείνει ἡ Chr. Sourvinou²⁰⁶, τὰ κορίτσια ἄρκευαν στὰ δέκα τους χρόνια ἢ λίγο ἀργότερα.

Ἡ χρῆση τῶν κρατηρίσκων, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴ μορφή τους καὶ ὅπως ἔχει ἀποδειχθεῖ ἀπὸ τὰ εὐρήματα τῆς Βραυρώνας²⁰⁷, ἦταν λατρευτικὴ καὶ συνδέεται ἀποκλειστικὰ μὲ τὴ λατρεία τῆς Ἀρτέμιδος. Στὸ ἱερὸ τῆς Βραυρώνας τὰ περισσότερα ὄστρακα κρατηρίσκων βρέθηκαν μέσα καὶ γύρω ἀπὸ τὸ ναὸ καὶ στὴν περιοχὴ τῆς «κλασικῆς οἰκίας» καὶ τοῦ ἡρώου τῆς Ἰφιγένειας²⁰⁸. Στὸ ἱερὸ τῆς Ἀριστοβούλης τὰ ὄστρακα βρέθηκαν στὴν περιοχὴ τοῦ βωμοῦ²⁰⁹. Στὸ ἱερὸ τῆς Μουνιχίας ὡστόσο τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα δὲν παρέχουν τὴ δυνατότητα γιὰ ἀσφαλὴ συμπεράσματα. Ὅπωςδήποτε ἡ μεγαλύτερη ποσότητα ὄστράκων βρέθηκε σὲ περιορισμένη περιοχὴ, βόρεια καὶ δυτικὰ τοῦ πολυγωνικοῦ τοίχου α²¹⁰.

Ἡ εὕρεση κρατηρίσκων σὲ ἀττικὰ ἱερὰ Ἀρτέμιδος, στὰ ὁποῖα ἡ λατρεία συνδέεται μὲ τὴν ἀρκεία, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν περίπτωση τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀριστοβούλης, ὁ συντηρητισμὸς στὴ μορφή καὶ στὴν εἰκονογραφία τοῦ ἀγγείου²¹¹ καὶ ἡ ἴδια ἡ εἰκονογραφία, καθὼς καὶ ὀρισμένα

203. Ἐπειδὴ μὲ τὴν ὀνομασία αὐτὴ εἶναι περισσότερο γνωστὰ τὰ ἀγαλμάτια τῶν μικρῶν κοριτσιῶν ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Βραυρώνας, ἴσως πρέπει νὰ διατυπώσουμε μερικὲς ἐπιφυλάξεις γιὰ τὴ σύνδεση ἀπὸ τοὺς περισσότερους ἐρευνητὲς τῶν ἀγαλμάτων μὲ τὶς ἄρκτους. Ὁ μεγάλος ἀριθμὸς ἀνάλογων ἀγαλμάτων ἀγοριῶν ἀπὸ τὸ ἴδιο ἱερὸ, ὅπως καὶ ἡ εὕρεση ἀγαλμάτων κοριτσιῶν σὲ ἄλλα ἱερὰ ὅπου δὲν ὑπάρχει ἐνδειξη γιὰ τὴν τέλεση ἀρκείας (π.χ. τὰ ἀγάλματα ἀπὸ τὶς Θεσπιές), ἀποτελοῦν προσκόμματα γιὰ τὴν παραδοχὴ τοῦ παραπάνω συσχετισμοῦ.

204. Τὴν ἴδια διαπίστωση ἔχει κάνει καὶ ὁ ΗΕΥΧΙΟΣ, δ 563 (ἐκδ. Κ. Latte, 1953): *δεκατεύειν* [...] *ἔλεγον δὲ καὶ τὸ ἀρκετεύειν δεκατεύειν, ἐπεὶ ἐπρασσον αὐτὸ αἱ παρθένοι περὶ τὸν δεκαετῆ χρόνον οὔσαι*. Ἐπιφυλακτικὸς εἶναι καὶ ὁ W. H. D. ROUSE (*Greek Votive Offerings*, 1902, 246). Βλ. ἐπίσης ΑΡΠΟΚΡΑΤΙΩΝΑ 8.75-11 (*αἱ δεκέτιδες ἤρκευον*). Α. MOMMSEN, *Heortologie* (1864) 406 σημ. 1· τοῦ ἴδιου, *Feste der Stadt Athen im Altertum* (1898) 453· I. KONTH, *AA* 22, 1967, Μελέται, 182.

205. Βλ. Κεφ. Α, 31 ἀρ. 51 καὶ 51α· RE II, 1, 1170-1172, λ. *ἀρκεία, ἄρκτοι* (WERNICKE)· L. DEUBNER, *Attische Feste*³ (1966) 207 σημ. 4· L. KAHIL, *AntK* 8, 1965, 25· τῆς ἴδιας, *AntK* 20, 1977, 86-87 (ὅπου ἀναφέρεται ὅτι οἱ ἄρκτοι ἦταν ἡλικίας 8-13 χρόνων). Ὁ M. NILSSON (*GGR* I³, 485) πιστεύει ὅτι οἱ ἄρκτοι ἦταν ἡλικίας 5-10 χρόνων καὶ ὅτι ἡ ἑορτὴ στὴ Βραυρῶνα γινόταν κάθε πέντε χρόνια (βλ. ΠΟΛΥΔΕΥΚΗ Ὀνομαστικὸν VIII, 107).

206. Ὁ.π.

207. Βλ. L. KAHIL, *AntK Beiheft* 1, 1963, 25-26, ἀρ. 56 καὶ 58, πίν. 14.3· τῆς ἴδιας, *AntK* 20, 1977, 88.

208. Βλ. L. KAHIL, *AntK* 8, 1965, 20· τῆς ἴδιας, *AntK* 20, 1977, 86.

209. Βλ. J. THREPSIADES - E. VANDERPOOL, *δ.π.* 33.

210. Βλ. Κεφ. Β, 43.

211. Ἡ περιοχὴ τῆς Ἀττικῆς καὶ ἡ Ἐλευσίνα ἔχουν δώσει ὁμάδες λατρευτικῶν ἀγγείων, ὅπως εἶναι οἱ κέρνοι ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν Ἐλευσίνα καὶ τὴν Ἀγορὰ τῆς Ἀθήνας (βλ. J. POLLITT, *Hesperia* 48, 1979, 205 κέ.). Ἀνάλογα ἀγγεῖα εἶναι καὶ οἱ χόες (βλ. G. VAN HOORN, *Choes and Anthesteria*, 1951), ὀρισμένες οἰνοχόες ἀπὸ τὴν ἀθηναϊκὴ Ἀγορὰ (L. KAHIL, *AntK* 20, 1977, 88 σημ. 27) καὶ ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη (L. KAHIL, *δ.π.* καὶ R. GREEN, *Hesperia* 31, 1962, 82-94) καὶ οἱ παναθηναϊκοὶ ἀμφορεῖς. Γιὰ τὸ ἴδιο θέμα, βλ. ἐπίσης P. AMANDRY, *δ.π.* 269-270.

εύρηματα από τη Βραυρώνα, μαρτυρούν τον λατρευτικό χαρακτήρα του άγγείου. Οί κρατηρίσκοι προσφέρονταν σε κάποιο στάδιο της άρκειάς από τις άρκτους στη θεά, με ύγρες ή στερεές προσφορές²¹². Τα ύπολείμματα καμένης ούσιας σε κρατηρίσκους της Βραυρώνας και ίχνη καύσης σε μερικά θραύσματα κρατηρίσκων από τη Μουνιχία ύποστηρίζουν την άποψη πού διατύπωσε ή L. Kahil²¹³ και άκολούθησε ή E. Simon²¹⁴, ότι οί κρατηρίσκοι άποτελούσαν είδος θυμιατηρίου. Τό χαρακτηρισμό «πήλινον δίκην θυμιατηρίου» σημείωσε και ό άνασκαφέας της Μουνιχίας στην ένδειξη του κρατηρίσκου Kk 1.

Ή χρονολόγηση τών κρατηρίσκων γίνεται προβληματική, άν περιορισθοΰμε στα άνασκαφικά δεδομένα του ίεροϋ της Μουνιχίας²¹⁵. Ώστρακα κρατηρίσκων συνυπάρχουν κάτω από την ίδια ένδειξη με ειδώλια και όστρακα από τον 6ο ως τον 4ο π.Χ. αϊ. Τό βάθος της επίχωσης πού άναφέρουν πολλές ένδείξεις δικαιολογεί βέβαια μία χρονολόγηση στο α΄ μισό του 5ου αϊ. Ή τεχνοτροπία τών άγγείων μπορεί νά ένταχθει κοντά σε ζωγράφους και ομάδες άγγείων του όψιμου μελανόμορφου ρυθμού. Τό βιαστικό χέρι τών περισσότερων ζωγράφων πού δουλεύουν την έποχή αυτή, τό προσπέρασμα της λεπτομέρειας, ή έλλειψη πλούσιας και περίτεχνης χάραξης και ή χρήση άσπρου χρώματος, πολλές φορές κατευθείαν επάνω στον πηλό, πλησιάζουν χρονολογικά την ομάδα τών κρατηρίσκων στα μελανόμορφα άγγεία του 5ου αϊ.²¹⁶ Ή σύγκριση του ύλικού με τό ύλικό άλλων άττικων ίερων άποτελεί όμως τό ισχυρότερο στοιχείο για τη χρονολόγηση. Ώ E. Vanderpool²¹⁷ χρονολογεί τά όστρακα από τό ίερό της Άριστοβούλης άμέσως μετά τους περσικούς πολέμους και δίνει την πληροφορία ότι τά όστρακα πού προέρχονται από την Άγορά²¹⁸ βρέθηκαν σε επίχωση κάτω από τη Στοά του Διός, τό ένα σε στρώμα πού σχετίζεται μάλλον με την καταστροφή του 480 π.Χ. Τα εύρηματα της Βραυρώνας ή L. Kahil²¹⁹ τά χρονολογεί στο α΄ μισό του 5ου αϊ., ένώ όρισμένα όστρακα από την Άκρόπολη τά τοποθετεί στο τέλος του 6ου αϊ.²²⁰ Ή χρονική διάρκεια της παραγωγής τών κρατηρίσκων είναι δύσκολο νά καθορισθει. Ή άρχή της πρέπει νά τοποθετηθει στις άρχές του 5ου αϊ. Ώ χαρακτήρας όμως τών άγγείων αυτών δικαιολογεί μία συνέχεια της ζωής τους και μετά τό τέλος του μελανόμορφου ρυθμού²²¹, χωρίς όμως αυτό νά

212. Βλ. L. KAHIL, *AntK* 8, 1965, 24· της ίδιας, *AntK* 20, 1977, 88· E. SIMON, *ό.π.* 163.

213. *AntK* 8, 1965, 24-25 και *AntK* 20, 1977, 88.

214. Ώ.π. Ώμοιότητα στο σχήμα τών κρατηρίσκων παρατηρείται και με άγγεία πού εικονίζονται σε λήκυθο στην Καρλσρούη και σχετίζονται με τά Άδώνεια (βλ. L. DEUBNER, *ό.π.* 221, πίν. 25.1).

215. Άνάλογο πρόβλημα παρουσιάζει και τό εύρημα από τό σπήλαιο του Πανός στην Ήλευσίνα, όπου ή επίχωση ήταν διαταραγμένη: I. ΤΡΑΥΛΟΣ, *ΑΔ* 16, 1960, Χρονικά, 55, πίν. 43α.

216. Μερικοί από τους κοινότερους ζωγράφους πού πλησιάζουν τό στυλ τών κρατηρίσκων είναι ό Ζωγράφος του Αϊμονος και οί ζωγράφοι του κύκλου του (BEAZLEY, *ABV* 538-583, 705-708 και 716· *Para* 269-287· *Addenda* 64-65), ό Ζωγράφος του Έμπορίου (BEAZLEY, *ABV* 584-586, 708-709· *Para* 291-292· *Addenda* 66), οί ζωγράφοι της ομάδας τών Κροτάλων (BEAZLEY, *ABV* 515· *Para*, 253), ό Ζωγράφος της Μέγαιρας (BEAZLEY, *ABV* 586-587, 709· *Para* 292-293· *Addenda* 66), λήκυθοι του όποίου παρουσιάζουν όμοιότητα και στα θέματα με τους κρατηρίσκους (π.χ. EM 548 και Λουβρο CA 2925· βλ. και L. KAHIL, *AntK* 8, 1965, πίν. 10).

217. J. THREPSIADES - E. VANDERPOOL, *ΑΔ* 19, 1964, 28.

218. J. THREPSIADES - E. VANDERPOOL, *ό.π.* 33· L. KAHIL, *Hesperia* 50, 1981, 259.

219. *AntK* Beiheft 1, 1963, 13-14, άρ. 25-26· της ίδιας, *AntK* 8, 1965, 22.

220. Τα όστρακα από την Άκρόπολη ή L. KAHIL (*Hesperia* 50, 1981, 259) τά χρονολογεί στην τελευταία δεκαετία του 6ου αϊ., ένώ τά όστρακα της Άγοράς στο α΄ μισό του 5ου αϊ.

221. Ώπως και στην περίπτωση τών παναθηναϊκών άμφορέων.

μπορεί να τεκμηριωθεί, εξαιτίας της αδυναμίας μας να στηριχθούμε στις ένδειξεις της ανασκαφής. "Αν βασισθούμε σε τεχνοτροπικά κριτήρια, η παραγωγή των κρατηρίσκων είναι αδύνατο να ξεπερνά τα μέσα του 5ου αι.²²²

Παραμένει όμως το ερώτημα πώς και γιατί διακόπηκε ή παραγωγή των κρατηρίσκων στα μέσα του 5ου αι. Το ιερό της Βραυρώνας άνθισε και εξακολούθησε να λειτουργεί μετά τα μέσα του 5ου αι. Έπομένως δεν μπορεί να άποδοθεί ή διακοπή της παραγωγής στην παρακμή του ιεροῦ. Το ίδιο παρατηρείται και στο ιερό της Μουνιχίας, ή ζωή του όποιου συνεχίζεται για μεγάλο χρονικό διάστημα μετά τον 5ο αι. Ο συγχρονισμός της παραγωγής και στα δύο ιερά τελικά ίσως δεν σχετίζεται μόνο με το τέλος του μελανόμορφου ρυθμού, αλλά πρέπει να συνδέεται με κάποια άλλαγή στη λατρεία ή ένδεχομένως στο ιερατείο. Έτσι, έρμηνεύεται ή διακοπή της παραγωγής άγγείων με τελετουργικό χαρακτήρα, που επιβάλλει όπωσδήποτε το συντηρητισμό. Τα ύποκατάστατα των κρατηρίσκων όμως παραμένουν άγνωστα. Στο τέλος του 5ου και περισσότερο στον 4ο αι. παράγονται σε μεγάλο άριθμό και προσφέρονται στο ιερό της Μουνιχίας μικροσκοπικοί γαμικοί λέβητες και λουτροφόροι. Τα παραπάνω άγγεία όμως δεν ύποκαθιστούν τη λειτουργία των κρατηρίσκων, άφου πολλά από αυτά είναι συμπαγή, έπομένως άπλως άναθηματικά.

Το δεύτερο πρόβλημα που θα πρέπει να μάς άπασχολήσει είναι ό τόπος και οί συνθήκες παραγωγής των κρατηρίσκων. Η εὔτελης κατασκευή, το είδος του πηλοῦ, ή έλλειψη φαντασίας από μέρος των τεχνιτών, ή περιορισμένη χρήση και παραγωγή τους ύποστηρίζουν την άποψη ότι τα άγγεία παράγονταν σε κάποιο τοπικό έργαστήριο και προορίζονταν για κατανάλωση μόνον από τους λατρευτές της θεάς. Όπωσδήποτε θα ήταν άστήρικτη μία σύνδεση της παραγωγής των κρατηρίσκων με κάποιο κεντρικό άθηναϊκό έργαστήριο. Σε έλάχιστα παραδείγματα μπορούμε, και αυτό με επιφύλαξη, να διακρίνουμε χέρια άγγειογράφων²²³. Τα περισσότερα άγγεία διακοσμήθηκαν από διαφορετικό χέρι το καθένα. Σε όσα όστρακα διακρίνεται κάποια όμοιότητα στο στύλ, είναι παρακινδυνευμένη ή άπόδοση στον ίδιο άγγειογράφο, έφου τα όστρακα αυτά μπορεί να άνήκουν και στο ίδιο άγγείο. Μία σύγκριση με τους κρατηρίσκους από το ιερό της Βραυρώνας, που είναι και το πληρέστερα σωζόμενο ύλικό, άναμφίβολα προσφέρει στοιχεία για το πρόβλημα που μάς άπασχολεί. Στα εῦρήματα και από τα δύο ιερά προκύπτουν κοινά στοιχεία στη διακόσμηση και στον τύπο του άγγείου. Ο πηλός, τα έπί μέρος μορφολογικά στοιχεία του σχήματος και στα περισσότερα παραδείγματα ή τεχνοτροπία της παράστασης διαφέρουν. Από όσα άγγεία στάθηκε δυνατό να δώ, διαπιστώνεται ότι ό πηλός στα άγγεία της Βραυρώνας είναι χοντρόκοκκος, όχι τόσο καθαρός ως έπί το πλείστον και έχει χρώμα ύποκάστανο με πορτοκαλόχρωμη άπόχρωση. Στα όστρακα της Μουνιχίας ό πηλός είναι λεπτόκοκκος και έχει συχνά πορτοκαλί ζωηρό χρώμα. Επίσης, ένω το σχήμα του άγγείου είναι σε γενικές γραμμές ίδιο, ύπάρχουν διαφορές στη διάπλαση του χείλους και του ποδιού. Η άποσπασματική κατάσταση του ύλικού της Μουνιχίας δεν μάς έπιτρέπει τη σύγκριση του σώματος των άγγείων. Από τη μερική σύγκριση

222. Παράδειγμα μικροσκοπικών άγγείων με όμοιόμορφες παραστάσεις και μικρή χρονική διάρκεια παραγωγής άποτελούν και οί μικροί παναθηναϊκοί άμφορείς (βλ. J. BEAZLEY, *BSA* 41, 1940-45, 10 κέ.).

223. Π.χ. Κκ 24 και 25 (βλ. Μέρος Β', 154-155).

ὅμως, ὅπου εἶναι δυνατό νὰ γίνῃ, προκύπτει κάποια διαφορὰ πού συνηγορεῖ γιὰ μία ξεχωριστὴ παραγωγὴ ἀπὸ κάποιο πειραϊκὸ ἐργαστήριον²²⁴.

3. Πλαστικά ἀγγεῖα

Στὰ προηγούμενα κεφάλαια, τὰ σχετικὰ μὲ τὴν κοροπλαστικὴ καὶ τὴν κεραμικὴ τοῦ ἱεροῦ, δὲν ἔγινε λόγος γιὰ τὰ πλαστικὰ ἀγγεῖα, ἐπειδὴ αὐτὰ ἀποτελοῦν ἰδιαίτερη ὁμάδα. Μορφολογικὰ ἀκολουθοῦν τὴν καλλιτεχνικὴ παράδοση τῶν πήλινων εἰδωλίων²²⁵, λειτουργικὰ ὅμως ἀνήκουν στὴν κατηγορία τῶν ἀγγείων²²⁶.

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἱεροῦ μᾶς ἔδωσε ἕναν ἀρκετὰ μεγάλο ἀριθμὸ θραυσμάτων ἀπὸ πλαστικὰ ἀγγεῖα, πού χρονολογοῦνται σχεδὸν ὅλα μέσα στὸν 4ο αἰ. Ὅλα τὰ θραῦσματα, ἐκτὸς τοῦ Κπ 18, προέρχονται ἀπὸ ἀγγεῖα πού εἰκόνιζαν ἀνθρώπινες μορφές ἢ συμπλέγματα μορφῶν. Τὰ θέματα προέρχονται σχεδὸν ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὸν κύκλο τοῦ Διονύσου καὶ τῆς Ἀφροδίτης²²⁷. Ἄλλα θέματα ἀντιπροσωπεύονται μὲ ἕνα ἢ δύο θραῦσματα μόνο.

Ἀπὸ τὴν ἐξέταση τῶν θεμάτων, γενικὰ, δὲν προκύπτει καμία ἄμεση σχέση μὲ τὴ λατρεία τῆς Ἀρτέμιδος. Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ μόνον ἕνα θραῦσμα, πού σώζει τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ σώματος γυναικείας μορφῆς πού θήλαζε ἕνα νήπιο (Κπ 10), τύπος πού θὰ μπορούσε νὰ σχετισθεῖ μὲ τὴν ιδιότητα τῆς θεᾶς ὡς Κουροτρόφου²²⁸. Εἰδῶλια κουροτρόφων, σχετικὰ λίγα ὅμως σὲ ἀριθμὸ, ἔχουν βρεθεῖ στὸ ἱερό τῆς Ἀρτέμιδος στὴ Βραυρώνα²²⁹. Τὰ ὑπόλοιπα θέματα ἐπαναλαμβάνουν καὶ τονίζουν τὴν σχέση τῆς θεᾶς μὲ τὴν Ἀφροδίτη καὶ τὸν Διόνυσο, σχέση πού ἐπισημάνθηκε ἤδη κατὰ τὴν ἔρευνα τῆς κεραμικῆς τοῦ ἱεροῦ. Λίγα εἶναι τὰ θραῦσματα στὰ ὁποῖα μπορούμε μὲ βεβαιότητα νὰ ἀναγνωρίσουμε συγκεκριμένες παραστάσεις. Ἀπὸ τὸν διονυσιακὸ κύκλο ἀντλεῖ τὸ θέμα του π.χ. τὸ θραῦσμα Κπ 8, πού σώζει τὸ κεφάλι μικροῦ Διονύσου μέσα σὲ σπηλαιῶδες ἀνοιγμα²³⁰. Μία μεγάλη ὁμάδα ἀποτελοῦν τὰ θραῦ-

224. Σχετικὰ μὲ τὸ πρόβλημα τῆς παραγωγῆς τῶν κρατηρίσκων ὁ J. BOARDMAN (*Athenian Black Figure Vases, A Handbook*, 1974, 182) ὑποθέτει τὴν ὑπαρξὴ ἑνὸς τοπικοῦ ἐργαστηρίου. Μὲ τὸ πρόβλημα αὐτὸ ἐπίσης ἔχει ἀσχοληθεῖ ἡ L. KAHIL (*AntK* 20, 1977, 89· *Hesperia* 50, 1981, 254), ἡ ὁποία γιὰ τὸ ὕλικὸ τῆς Βραυρώνας καὶ τῶν Ἀλῶν πιστεύει ὅτι προέρχεται ἀπὸ τοπικὸ ἐργαστήριον, πού βρισκόταν κοντὰ στὸ ἱερό. Ἀφήνει ἀναπάντητο ὅμως τὸ ζήτημα τῆς προέλευσης τοῦ ὕλικου τῆς Ἐλευσίνας. Ὁ T. B. L. WEBSTER (*Potter and Patron in Classical Athens*, 1972, 281) διατυπώνει τὴν ὑπόθεση ὅτι οἱ κρατηρίσκοι παράγονταν στὸν Κεραμεικὸ.

225. Βλ. TRUMPF, 122· E. REEDER WILLIAMS, *Hesperia* 47, 1978, 359 κέ. Γιὰ τὴν τεχνικὴ τῶν πλαστικῶν ἀγγείων, βλ. TRUMPF, 112-121.

226. Βλ. TRUMPF, 124.

227. Βλ. HIGGINS, *BMC* II, 57· METZGER, *Représentations*, 392-394· TRUMPF, 126. Ἡ ἴδια τάση παρατηρεῖται γενικὰ στὴν θεματογραφία τῶν πλαστικῶν ἀγγείων, ὅπως ἐπίσης ἐν μέρει καὶ στὴν ἀττικὴ ἀγγειογραφία τοῦ 4ου αἰ.

228. Γιὰ τὴν Ἀρτεμι Κουροτρόφου, βλ. ΔΙΟΔΩΡΟ V, 73· ROSCHER, *Lexikon* I. 1, 569, λ. Ἀρτεμις (SCHREIBER)· *RE* II. 1, 1346-1347, λ. Ἀρτεμις (WERNICKE) καὶ XI. 1, 2215-2216, λ. Κουροτρόφος (PREHN)· NILSSON, *GGR* I³, 389, 493-494· E. SIMON, *Die Götter der Griechen* (1969) 155· HADZISTELIOU-PRICE, *Kourotrophos*, 189-190. Γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ἱεροῦ τῆς Κουροτρόφου στὸν Πειραιά, βλ. ὁ.π. 120. Δὲν εἶναι ἀναγκαῖο νὰ ἐπιχειρήσουμε ἐδῶ μία στενότερη ταύτιση τῶν μορφῶν (πρβ. HADZISTELIOU-PRICE, *Kourotrophos*, 36-37, ἀρ. 4-5), ἀφοῦ ὅποια ἐρμηνεῖα καὶ ἀνδοθεῖ στίς μορφές ἢ ιδιότητα τῆς κουροτρόφου παραμένει.

229. Βλ. I. KONTHI, *ΑΔ* 22, 1967, Μελέται, 190· HADZISTELIOU-PRICE, *Kourotrophos*, 121. Πρόκειται γιὰ τὰ εἰδῶλια Κ 4, Κ 428+76, Κ 2629, Κ 2631, πού χρονολογοῦνται στοὺς ἀρχαίκοις χρόνους ἢ ἀκολουθοῦν τὴν παράδοση τῶν χρόνων αὐτῶν.

230. Βλ. TRUMPF, 134.

σματα που σώζουν μορφές μικρῶν ἀγοριῶν μὲ μακριὰ μαλλιά (Κπ 4-7), που μποροῦν νὰ ἐρμηνευθοῦν ὡς μορφές Ἑρώτα, μικροῦ Διονύσου ἢ καὶ Ἀδώνιδος²³¹. Ἀπὸ μορφές ὄρθιων Ἑρώτων που κρατοῦν οἰνοχόη προέρχονται δύο θραύσματα, που σώζουν μόνο τὸ χέρι τῆς μορφῆς μὲ τὴν οἰνοχόη (Κπ 20-21). Σὲ ἀγγεῖα που εἶχαν ὡς θέμα τὴ γέννηση τῆς Ἀφροδίτης ἀνήκουν θραύσματα ἀπὸ ἀχηβάδες (Κπ 22-23), ἐνῶ τὸ θραῦσμα Κπ 14 σώζει τμήμα τοῦ κεφαλίου τῆς θεᾶς αὐτῆς, που ἀποτελοῦσε καὶ ὀλόκληρο τὸ ἀγγεῖο²³². Μὲ τὸν κύκλο τῆς Ἀφροδίτης συνδέονται ἔμμεσα καὶ μερικὰ ἄλλα θραύσματα, ὅπως τὸ θραῦσμα Κπ 9, που σώζει τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ σώματος γυναικειᾶς μορφῆς, στὸν τύπο τῆς Λήδας ἢ τῆς Νεμέσεως²³³. Σὲ ἀγγεῖα που εἰκόνιζαν συμπλέγματα ἀρπαγῆς²³⁴ ἀνήκει τὸ θραῦσμα Κπ 13 καὶ τὸ κεφάλι Κπ 15, χωρὶς ὅμως νὰ συναντήκουν. Δύο θραύσματα τέλος (Κπ 24-25) προέρχονται ἀπὸ ναῖσκους, οἱ ὁποῖοι στὴν εἰκονογραφία τῶν πλαστικῶν ἀγγείων συνδέονται μὲ τὴν Δανάη²³⁵.

Ἐπὶ τῶν ὄψεων ἀρκετὰ κομμάτια, στὰ ὁποῖα οἱ σωζόμενες μορφές ἢ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀναγνωρισθοῦν ἢ, στὴν περίπτωση που ταυτίζονται οἱ τύποι τους, δὲν ἀναγνωρίζεται τὸ θέμα τῆς παράστασης. Ἀναφέρουμε ἔτσι τὸ τμήμα ἀγγείου Κπ 12, που εἰκονίζει τὴν Ἀφροδίτη μὲ τὸν Ἄδωνι ἢ τὸν Ἑρώτα, ἢ τὸν Διόνυσο μὲ τὸν Ἑρώτα, τὰ θραύσματα ἀπὸ φτεροῦγες²³⁶ (Κπ 26), τὸ κεφάλι Κπ 16, τὸ θραῦσμα Κπ 17 που σώζει τὸ πόδι ὀκλάζουσας μορφῆς, τὸ θραῦσμα ἀπὸ τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ σώματος ἀνδρικής μορφῆς μὲ χλαμύδα²³⁷ (Κπ 2), τὸ θραῦσμα που σώζει τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος καθιστῆς γυναικειᾶς μορφῆς²³⁸ (Κπ 11) καὶ τέλος τὸ θραῦσμα Κπ 27, ὅπου διατηρεῖται ἕνας ἐλικωτὸς κρατήρας²³⁹. Τύπους, τέλος, ἀπὸ τὴ μεγάλη πλαστικὴ ἀπηχοῦν τὸ θραῦσμα Κπ 1, που εἰκονίζει κάποιον ἠνίοχο ἢ μαχόμενη μορφή μὲ χιτωνίσκο, καὶ τὸ θραῦσμα Κπ 3, που σώζει τὸ σῶμα μιᾶς ὄρθιας ἀνδρικής μορφῆς που εἰκονίζεται κατενώπιον²⁴⁰. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ θραύσματα αὐτά, ξεχωρίζουν τὸ θραῦσμα ἀπὸ ἀγγεῖο μὲ μορφή ἄκρου ποδιοῦ²⁴¹ (Κπ 18) καὶ ἀρκετὰ κομμάτια που σώζουν ἐλάχιστο τμήμα τῆς μπροστινῆς ὄψης ἢ κομμάτια ἀπὸ τὴν πίσω ὄψη τῶν ἀγγείων, που καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα ἢ ἔχει γραπτὴ διακόσμηση ἐλίκων, σπειρῶν καὶ ἀνθεμίων. Σώζονται ἐπίσης ἀρκετὰ θραύσματα ἀπὸ τὶς βάσεις τῶν ἀγγείων, τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ὁποῖα προέρχονται

231. Βλ. TRUMPF, 129 κέ., 132 κέ. καὶ FV 30, 33, 46, 138. Ἐπὶ τῶν ὄψεων ἀρκετὰ κομμάτια, στὰ ὁποῖα οἱ σωζόμενες μορφές ἢ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀναγνωρισθοῦν ἢ, στὴν περίπτωση που ταυτίζονται οἱ τύποι τους, δὲν ἀναγνωρίζεται τὸ θέμα τῆς παράστασης. Ἀναφέρουμε ἔτσι τὸ τμήμα ἀγγείου Κπ 12, που εἰκονίζει τὴν Ἀφροδίτη μὲ τὸν Ἄδωνι ἢ τὸν Ἑρώτα, ἢ τὸν Διόνυσο μὲ τὸν Ἑρώτα, τὰ θραύσματα ἀπὸ φτεροῦγες²³⁶ (Κπ 26), τὸ κεφάλι Κπ 16, τὸ θραῦσμα Κπ 17 που σώζει τὸ πόδι ὀκλάζουσας μορφῆς, τὸ θραῦσμα ἀπὸ τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ σώματος ἀνδρικής μορφῆς μὲ χλαμύδα²³⁷ (Κπ 2), τὸ θραῦσμα που σώζει τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος καθιστῆς γυναικειᾶς μορφῆς²³⁸ (Κπ 11) καὶ τέλος τὸ θραῦσμα Κπ 27, ὅπου διατηρεῖται ἕνας ἐλικωτὸς κρατήρας²³⁹. Τύπους, τέλος, ἀπὸ τὴ μεγάλη πλαστικὴ ἀπηχοῦν τὸ θραῦσμα Κπ 1, που εἰκονίζει κάποιον ἠνίοχο ἢ μαχόμενη μορφή μὲ χιτωνίσκο, καὶ τὸ θραῦσμα Κπ 3, που σώζει τὸ σῶμα μιᾶς ὄρθιας ἀνδρικής μορφῆς που εἰκονίζεται κατενώπιον²⁴⁰. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ θραύσματα αὐτά, ξεχωρίζουν τὸ θραῦσμα ἀπὸ ἀγγεῖο μὲ μορφή ἄκρου ποδιοῦ²⁴¹ (Κπ 18) καὶ ἀρκετὰ κομμάτια που σώζουν ἐλάχιστο τμήμα τῆς μπροστινῆς ὄψης ἢ κομμάτια ἀπὸ τὴν πίσω ὄψη τῶν ἀγγείων, που καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα ἢ ἔχει γραπτὴ διακόσμηση ἐλίκων, σπειρῶν καὶ ἀνθεμίων. Σώζονται ἐπίσης ἀρκετὰ θραύσματα ἀπὸ τὶς βάσεις τῶν ἀγγείων, τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ὁποῖα προέρχονται

231. Βλ. TRUMPF, 129 κέ., 132 κέ. καὶ FV 30, 33, 46, 138. Ἐπὶ τῶν ὄψεων ἀρκετὰ κομμάτια, στὰ ὁποῖα οἱ σωζόμενες μορφές ἢ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀναγνωρισθοῦν ἢ, στὴν περίπτωση που ταυτίζονται οἱ τύποι τους, δὲν ἀναγνωρίζεται τὸ θέμα τῆς παράστασης. Ἀναφέρουμε ἔτσι τὸ τμήμα ἀγγείου Κπ 12, που εἰκονίζει τὴν Ἀφροδίτη μὲ τὸν Ἄδωνι ἢ τὸν Ἑρώτα, ἢ τὸν Διόνυσο μὲ τὸν Ἑρώτα, τὰ θραύσματα ἀπὸ φτεροῦγες²³⁶ (Κπ 26), τὸ κεφάλι Κπ 16, τὸ θραῦσμα Κπ 17 που σώζει τὸ πόδι ὀκλάζουσας μορφῆς, τὸ θραῦσμα ἀπὸ τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ σώματος ἀνδρικής μορφῆς μὲ χλαμύδα²³⁷ (Κπ 2), τὸ θραῦσμα που σώζει τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος καθιστῆς γυναικειᾶς μορφῆς²³⁸ (Κπ 11) καὶ τέλος τὸ θραῦσμα Κπ 27, ὅπου διατηρεῖται ἕνας ἐλικωτὸς κρατήρας²³⁹. Τύπους, τέλος, ἀπὸ τὴ μεγάλη πλαστικὴ ἀπηχοῦν τὸ θραῦσμα Κπ 1, που εἰκονίζει κάποιον ἠνίοχο ἢ μαχόμενη μορφή μὲ χιτωνίσκο, καὶ τὸ θραῦσμα Κπ 3, που σώζει τὸ σῶμα μιᾶς ὄρθιας ἀνδρικής μορφῆς που εἰκονίζεται κατενώπιον²⁴⁰. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ θραύσματα αὐτά, ξεχωρίζουν τὸ θραῦσμα ἀπὸ ἀγγεῖο μὲ μορφή ἄκρου ποδιοῦ²⁴¹ (Κπ 18) καὶ ἀρκετὰ κομμάτια που σώζουν ἐλάχιστο τμήμα τῆς μπροστινῆς ὄψης ἢ κομμάτια ἀπὸ τὴν πίσω ὄψη τῶν ἀγγείων, που καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα ἢ ἔχει γραπτὴ διακόσμηση ἐλίκων, σπειρῶν καὶ ἀνθεμίων. Σώζονται ἐπίσης ἀρκετὰ θραύσματα ἀπὸ τὶς βάσεις τῶν ἀγγείων, τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ὁποῖα προέρχονται

232. Βλ. TRUMPF, 128-129.

233. Βλ. TRUMPF, 142. Γιὰ τὴ σχέση τῆς Ἀρτέμιδος μὲ τὴν Νέμεσι, βλ. RE II.1, 1368, λ. Ἀρτεμις (WERNICKE).

234. Βλ. TRUMPF, 139.

235. Βλ. TRUMPF, 142. Στὶς παραστάσεις τῆς Λήδας καὶ τῆς Δανάης ἀναγνωρίζεται τὸ ἐρωτικὸ στοιχεῖο, ἀπὸ πολλοὺς ὅμως διαπιστώνεται καὶ κάποιος χθόνιος χαρακτήρας (TRUMPF, 167 σημ. 364).

236. Τὰ θραύσματα αὐτά μπορεῖ νὰ ἀνήκουν σὲ μορφές Ἑρώτων, Νικῶν, φτερωτῶν δαιμόνων ἢ ἄλλων φτερωτῶν νεανικῶν μορφῶν, ἀνδρικῶν ἢ γυναικειῶν.

237. Στὸ θραῦσμα αὐτὸ ἴσως ἀναγνωρίζεται ἡ μορφή τοῦ Ἑρμῆ ἀπὸ τὸ συμπλέγμα τοῦ Ἑρμῆ που κρατᾷ τὴν ἀγκαλιά του τὸν μικρὸ Διόνυσο (TRUMPF, 132). Γιὰ τὴ σχέση τοῦ Ἑρμῆ μὲ τὴν Ἀρτεμι, βλ. RE II.1, 1366, λ. Ἀρτεμις (WERNICKE) HADZISTELIOU-PRICE, *Kourotrophos*, 70, 192.

238. Γιὰ τὸν τύπο τῆς μορφῆς, που μερικὲς φορὲς συνδυάζεται μὲ τὴ μορφή ἐνὸς ὄρθιου ἀγοριοῦ, βλ. TRUMPF, FV 50-54.

239. Ὁ κρατήρας συνδυάζεται μὲ τὴ μορφή μιᾶς Νίκης σὲ ἀγγεῖο τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου (HIGGINS, BMC II, ἀρ. 1703).

240. Ὁ κορμὸς Κπ 3 ἐντάσσεται ἴσως στοὺς λυσιπικικοὺς χρόνους.

241. Βλ. καὶ E 139 (Μέρος Β', 128).

ἀπό κυκλικές και ύψηλές²⁴² βάσεις, ἐνῶ ἀντίθετα λίγα ἀνήκουν σὲ τετράγωνες²⁴³.

Συνοψίζοντας, σημειώνουμε καὶ πάλι τὶς παρατηρήσεις τὶς σχετικὲς μὲ τὴν εἰκονογραφία τῶν πλαστικῶν ἀγγείων. Τὰ περισσότερα θέματα προέρχονται ἀπὸ τὸν κύκλο τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Διονύσου, σὲ συνάφεια ὅμως πάντα μὲ τὸ ἐρωτικὸ στοιχεῖο (π.χ. Κπ 12). Τὰ θραύσματα ἀπὸ ἀγγεῖα ποὺ εἰκόνιζαν τὸν μικρὸ Διόνυσο, ὅπως καὶ τὸ θραῦσμα ποὺ εἰκόνιζε ἴσως τὸν Ἑρμῆ μὲ τὸν νεαρὸ Διόνυσο (Κπ 2), σχετίζονται μὲ τὴν παιδικὴ ἡλικία τοῦ θεοῦ²⁴⁴ καὶ μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ἀναθήματα μικρῶν παιδιῶν στὴν Κουροτρόφο θεά. Ἔτσι ἀκριβῶς καὶ τὰ ἀγγεῖα τὰ σχετικὰ μὲ τὸν κύκλο τῆς Ἀφροδίτης ἀποτελοῦσαν ἀναθήματα παρθένων στὴ θεά τοῦ γάμου. Στὸν κύκλο τῆς Ἀφροδίτης ἀνάγονται μᾶλλον καὶ τὰ θραύσματα ἀπὸ ἀγγεῖα μὲ σκηνὲς ἀρπαγῆς²⁴⁵. Θὰ ἦταν ἴσως ὑπερβολικὸ νὰ ἀναγνωρίσουμε χθόνιο χαρακτῆρα στὶς παραστάσεις αὐτές, ὅπως ἐπίσης καὶ στὶς παραστάσεις τῆς Λήδας ἢ τῆς Δανάης²⁴⁶.

V. Μεταλλικὰ ἀντικείμενα

Τὴ σημαντικότερη ὁμάδα ἀπὸ τὰ χάλκινα καὶ γενικότερα τὰ μεταλλικὰ ἀντικείμενα ἀποτελοῦν τὰ κοσμήματα. Θραύσματα καὶ θρύμματα ἀπὸ χάλκινα ἀντικείμενα βρέθηκαν σὲ μεγάλη ποσότητα, ἢ κατάστασή τους ὅμως εἶναι τόσο κακὴ καὶ ἀποσπασματικὴ, ὥστε ἡ ταύτιση τῶν περισσοτέρων εἶναι ἀδύνατη²⁴⁷. Σὲ ἀρκετὰ καλὴ κατάσταση σώζονται τὰ χάλκινα κοσμήματα, πόρπες, περόνες, δακτύλιοι καὶ δακτυλίδια²⁴⁸, καθὼς καὶ περιαιπτα. Σὲ μεγάλη ποσότητα βρέθηκαν ἐπίσης χάλκινα καρφιὰ σὲ διάφορα μεγέθη, τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἦταν διακοσμητικά. Ἀπὸ ἄλλα εἶδη σώζονται ἀντικείμενα σὲ μικρότερο ἀριθμὸ. Τὰ νομίσματα ποὺ ἔδωσε ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ 1935 εἶναι μόνον ἔνδεκα καὶ ἐξαιτίας τῆς κατάστασής τους εἶναι ἀδύνατη ἡ ταύτιση. Σώζονται τέλος αἰχμὲς βελῶν, θραύσματα ἀπὸ ἀγγεῖα καὶ διάφορα

242. Τὰ πλάγια τοιχώματα τῶν βάσεων παρουσιάζουν σὲ τομὴ τὴ μορφή τροχίλου-σκοτίας-τροχίλου. Γιὰ τὸν τύπο τῆς βάσης, βλ. TRUMPF, 115.

243. Βλ. D. BURR-THOMPSON, *Hesperia* 28, 1959, 144, πίν. 30, ἀρ. 39.

244. Βλ. HADZISTELIOU-PRICE, *Kourotrophos*, 70. Ἡ Μ. TRUMPF (δ.π. 133-134) σχετίζει τὶς παιδικὲς μορφὲς μὲ τοὺς χόες καὶ τὰ Ἀνθεστήρια. Ὁ συσχετισμὸς τῶν ἀγγείων αὐτῶν, ποὺ εἰκόνιζαν τὸν μικρὸ Διόνυσο ἢ τὸν Ἑρωτα, μὲ τὰ Ἀνθεστήρια καὶ κατ' ἐπέκτασιν ὄλων τῶν πλαστικῶν ἀγγείων μὲ αὐτὴ τὴν ἑορτὴ (E. REEDER WILLIAMS, *Hesperia* 47, 1978, 367-368), δὲν μπορεῖ νὰ γενικευθεῖ. Τὸ ὕλικὸ τῆς Μουνιχίας δείχνει ὅτι τὰ ἀγγεῖα ἦταν ἀσφαλῶς ἀναθήματα μικρῶν παιδιῶν στὴν προστάτιδά τους θεά. Ἡ σύνδεσή τους λοιπὸν μὲ τὰ Ἀνθεστήρια εἶναι ἴσως ἀστήρικτη.

245. Γιὰ τὸν τύπο τῶν ἀγγείων μὲ σκηνὴ ἀρπαγῆς, βλ. TRUMPF, 139· S. KAROUZOU, *BCH* 95, 1971, 118-120· E. REEDER WILLIAMS, δ.π. 368.

246. Εἶναι βέβαια γνωστὴ ἡ σχέση τῆς παράστασης αὐτῆς μὲ τὸν Κάτω Κόσμο καὶ τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα μὲ τέτοια θέματα θεωροῦνται ταφικά, δὲν ὑπάρχουν ὅμως ἐνδείξεις γιὰ λατρεία τῆς Ἀρτέμιδος Μουνιχίας ὡς χθόνιας θεότητας. Χθόνια στοιχεῖα ὑπάρχουν στὴ λατρεία τῆς θεᾶς στὴ Βραυράνα, αὐτὰ ὅμως ἀνάγονται στὴν παρουσία τῆς Ἰφιγένειας (I. KONTHIS, δ.π. 179, 201-203· J. TRAVLOS, «Τρεῖς ναοὶ τῆς Ἀρτέμιδος», *Neue Forschungen in griechischen Heiligtümern*, 1976, 198, 205).

247. Τεχνικὲς δυσκολίες δὲν ἐπέτρεψαν τὸν καθαρισμὸ καὶ τὴ συγκόλληση τῶν θραυσμάτων, ὥστε ἡ ταύτιση τῶν περισσοτέρων καὶ ἡ συστηματικὴ μελέτη τους εἶναι πρὸς τὸ παρὸν ἀδύνατη.

248. Τὰ δακτυλίδια ἀπὸ τὸ ἱερὸ διακρίνονται σὲ δύο ὁμάδες καὶ ὀνομάσθηκαν συμβατικά δακτύλιοι καὶ δακτυλίδια. Οἱ δακτύλιοι εἶναι ἀπλοὶ, ἀκόσμητοι καὶ ἔχουν κυκλικὴ διατομὴ. Τὰ δακτυλίδια ἀνήκουν σὲ διάφορους τύπους καὶ φοριοῦνταν ἀποκλειστικά στὸ χέρι.

ἄλλα μικροαντικείμενα. Ἐλάχιστα εἶναι τὰ ἀντικείμενα ἀπὸ σίδηρο ἢ μολύβι. Τὰ παλαιότερα ἀπὸ τὰ παραπάνω εὐρήματα χρονολογούνται στὴν πρώτη γεωμετρικὴ περίοδο.

Ἐκτὸς τῶν ἀπὸ χάλκινα ἀγγεῖα σώζονται ἀρκετὰ θραύσματα, ὅμως ἡ κατάστασή τους δὲν ἐπιτρέπει μίαν στενότερη χρονολόγηση. Ξεχωρίζουν θραύσματα ἀπὸ μεσόμοφαλη φιάλη καὶ ἀπὸ ἓνα δεύτερο ἀβαθὲς ἀγγεῖο (φιάλη ἢ πινάκιο), λίγα θραύσματα ἀπὸ ἠθμό, καθὼς καὶ ἡμικυλινδρικό στέλεχος ἀπὸ τὴ λαβὴ ἑνὸς ἀγγείου (M 1), ποὺ διακοσμεῖται μὲ ἀστράγαλο. Τέλος, ἓνα θραῦσμα (M 2) ἀπὸ ἀνοιχτὸ ἀγγεῖο (λεβητόσχημο;) φέρει στὸ χεῖλος του ἐπὶ τὰ λαῖα τρία γράμματα, σχηματισμένα ἀπὸ ἀνάγλυφες κουκίδες (P, A καὶ T). Σχεδὸν ὅλα τὰ θραύσματα τῶν ἀγγείων ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν ἀνασκαφέα ὅτι προέρχονται ἀπὸ τὸ γεωμετρικὸ στρῶμα καὶ βρέθηκαν στὴν τάφο A καὶ στὶς προεκτάσεις της (πίν. 1α).

Τὰ κοσμήματα ἀποτελοῦν τὴ μεγαλύτερη ὁμάδα τῶν μεταλλικῶν εὐρημάτων. Πόρπες, ἐλάχιστες περόνες, δακτυλίδια, ψέλια καὶ περιάπτα (;) βοηθοῦν νὰ σχηματίσουμε μίαν ἰδέαν τῶν ἀναθημάτων αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἀπὸ τὸ ἱερό. Ἰδιαίτερα μεγάλος εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν πορπῶν καὶ τῶν δακτυλίων, ἐνῶ λείπουν ἐντελῶς τὰ ἐνώτια.

Οἱ πόρπες ἀνήκουν σχεδὸν ὅλες σὲ τρεῖς τύπους (Blinkenberg VI-VIII). Οἱ δύο πρῶτοι τύποι (VI-VII) παρουσιάζουν ὁμοιότητες μὲ ἄλλους θεσσαλικούς²⁴⁹ καὶ θὰ πρέπει νὰ θεωρηθοῦν πρόδρομοι τῶν ἀττικοβοιωτικῶν πορπῶν²⁵⁰. Οἱ πόρπες ἀπὸ τὸ ἱερό τῆς Μουνηχίας εἶναι τοξωτές, μὲ κυλινδρικό τόξο ποὺ πλαταίνει στὴ ράχη του καὶ ἐξογκώνεται (M 3), ἐνῶ ἡ πλάκα ποὺ συγκρατεῖ τὴ βελόνα εἶναι μικρὴ, τετράγωνη ἢ μακρόστενη (M 4). Οἱ πόρπες αὐτὲς εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μικροῦ μεγέθους. Τοξωτὴ εἶναι καὶ ἡ μοναδικὴ πόρπη ποὺ σώζεται σχεδὸν ἀκέραιη (M 4). Σὲ ἐξελιγμένο στάδιο τοῦ πρώτου τύπου (M 3) ἀνήκουν οἱ πόρπες τῶν ὁποίων τὸ τόξο γίνεται φυλλόσχημο, ἀμφίκυρτο καὶ ποικίλλεται στὴ μέση, κατὰ τὸ μήκος του, μὲ παράλληλες λεπτὲς νευρώσεις ἢ αὐλακώσεις. Τὸ πλακίδιο τῶν πορπῶν αὐτῶν εἶναι σχετικὰ μικρὸ καὶ ἀκόσμητο. Ἐκτὸς πόρπες μεγάλου μεγέθους τοῦ ἀττικοβοιωτικῶν τύπου προέρχονται ἴσως μερικὰ θραύσματα ἀπὸ τὴν πλατιά καὶ λεπτὴ ράχη φυλλόσχημων τόξων, τὰ ὁποῖα διακοσμοῦνται μὲ νευρώσεις (M 5). Δὲν σώζεται ὅμως κανένα θραῦσμα ἀπὸ διακοσμημένο πλακίδιο μεγάλου μεγέθους. Οἱ περισσότερες πόρπες εἶναι ἀρκετὰ φθαρμένες καὶ δὲν στάθηκε δυνατὴ ἡ συντήρησή τους. Ἐτσι, δὲν εἴμαστε σὲ θέση νὰ διακρίνουμε λεπτομέρειες, ὅπως π.χ. τὴν ὑπαρξὴ σφαιριδίων, ποὺ συνήθως ὀρίζουν τὸ πλατὺ μέρος τοῦ τόξου στὸ σημεῖο τῆς ἔνωσης μὲ τὸ πλακίδιο καὶ τὸ στέλεχος. Ὅλες οἱ πόρπες χρονολογούνται στὴ γεωμετρικὴ ἐποχὴ καὶ οἱ περισσότερες στὸ β' μισὸ τοῦ 9ου αἰ.

Ἐκτὸς πόρπες σώζονται μόνον χάλκινες σφαιρικὲς κεφαλὲς μικροῦ μεγέθους (M 6-7). Παράλληλοι τύποι συναντῶνται στὰ εὐρήματα τοῦ ἱεροῦ τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος.

Τὰ δακτυλίδια διακρίνονται σὲ δύο ὁμάδες. Στὴν πρώτη ἀνήκουν οἱ ὁμοιόμορφοι δακτύλιοι (M 8-9), κυκλικῆς διατομῆς καὶ διαφόρων μεγεθῶν, ποὺ δὲν μποροῦν νὰ χαρακτηρισθοῦν ἀποκλειστικὰ ὡς δακτυλίδια χεριοῦ²⁵¹. Ἡ ποσότητά τους εἶναι σημαντικὴ καὶ οἱ περισσότεροι σώζονται σὲ κομμάτια. Στὴ δεύτερη ὁμάδα κατατάχθηκαν τὰ ὑπόλοιπα δακτυλίδια, τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ὁποῖα φοριοῦνταν στὸ χέρι. Τὰ δακτυλίδια τῆς ὁμάδας αὐτῆς ἀντιπρο-

249. Βλ. K. KILIAN, *Fibel in Thessalien*, PBF XIV.2 (1975) 26 (πίν. 2, ἀρ. 72), 27 (πίν. 3, ἀρ. 83) καὶ 105-106 (πίν. 44, ἀρ. 1273).

250. Βλ. K. KILIAN, ὁ.π. 105. Γιά τὸν ἀττικοβοιωτικὸν τύπον βλ. σχετικὰ, K. DE VRIES, *FuB* 14, 1972, 11 κέ.

251. Γιά τοὺς δακτυλίους αὐτοῦ τοῦ τύπου ἀπὸ τὴν Περαχώρα, βλ. H. PAYNE, *Perachora, The Sanctuaries of Hera Akraia and Limenia I* (1940) 178 (T. DUNBABIN), καὶ ἀπὸ τὸ ἱερό τῆς Ἐνοδίας, βλ. K. KILIAN, ὁ.π. πίν. 71.43-65, 72.1-30.

σωπεύονται με μεμονωμένα παραδείγματα και χρονολογούνται από τον 8ο ως τον 6ο π.Χ. αί. (M 10-13). Ένα μόνο θραύσμα χρονολογείται στον 3ο μ.Χ. αί. (M 14).

Θραύσματα από ψέλια σώζονται ελάχιστα. Δύο διατηρούνται ολόκληρα, αλλά τσακισμένα. Τα άκρα του ενός απολήγουν σε σχηματοποιημένο κεφάλι φιδιού (M 15) και του άλλου σε κάπως ασύμμετρο διπλό κώνο (M 16). Σε περίαπτο ανήκει ίσως το θραύσμα που σώζει τμήμα ενός χάλκινου δακτυλίου, επάνω στον οποίο κάθεται ένα πτηνό (M 17).

Υπάρχουν, τέλος, όρισμένα μοναδικά παραδείγματα σπείρας, μνηοειδούς εξαρτήματος (;) (M 18) και ακόσμητου ρόδακα (M 19), αρκετά φθαρμένου, που αποτελεί και το μοναδικό χρυσό εύρημα από το ιερό. Σε κάτοπτρο ανήκει πιθανότατα το τμήμα χάλκινου δίσκου (M 20), ενώ προβληματική είναι ή έρμηνεία ενός χάλκινου τριγωνικού αντικειμένου (M 21), που φέρει στην κορυφή του τριγώνου ένα κυρτό δισκάριο και προέρχεται ίσως από τη σκευή αλόγου²⁵².

Τα υπόλοιπα μεταλλικά εύρηματα είχαν ένδεχομένως πρακτική χρήση. Σώζονται θραύσματα από μολύβδινα έλάσματα, μολύβδινους συνδέσμους άγγείων²⁵³, μολύβδινος δίσκος (M 22) με όπή στο κέντρο και μικρή σφραγίδα (σταθμίο;), καθώς και αρκετές αιχμές βελών (τρίπλευρες, λογχόσχημες ή πυραμιδοειδείς) (M 23-24). Θα πρέπει, τέλος, να αναφερθούμε στη μεγάλη ποσότητα καρφιών που βρέθηκαν στο ιερό, από τα οποία τα περισσότερα είναι χάλκινα και ελάχιστα σιδερένια. Πολλά από τα χάλκινα είναι διακοσμητικά και φέρουν ήμισφαιρικές κεφαλές διαφόρων μεγεθών.

Τα περισσότερα από τα παραπάνω αντικείμενα προέρχονται αναμφίβολα από τον γυναικείο κόσμο και θα πρέπει να θεωρηθούν αναθήματα των παρθένων στην προστάτιδά τους. Οί πολυάριθμες μικροσκοπικές πόρπες²⁵⁴ και οί δακτύλιοι ίσως να κατασκευάστηκαν για αναθηματική χρήση. Παρόμοια άλλωστε αντικείμενα έχουν βρεθεί σε πολλά ιερά γυναικείων θεοτήτων²⁵⁵ και σε τάφους γυναικών. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα περισσότερα εύρηματα ανήκουν στους γεωμετρικούς χρόνους, ενώ από τα επόμενα χρόνια τα μεταλλικά αντικείμενα είναι σποραδικά. Ένα από τα αντικείμενα αυτά, το δακτυλίδι M 14, σχετίζεται με την ένδεχόμενη ζωή του ιεροῦ στους ύστερορωμαϊκούς χρόνους με μεγαλύτερη πιθανότητα από ό,τι τα λιγοστά υπολείμματα της κεραμικής των χρόνων αυτών.

VI. Μικροαντικείμενα

Στην κατηγορία αυτή περιλάβαμε διάφορα είδη, όπως τμήματα μαρμάρινων άγγείων, εργαλεία, ύφαντικά βάρη, κοσμήματα και σφραγιδολίθους, καθώς και διάφορα άλλα, που αντιπροσωπεύονται με λίγα παραδείγματα. Το ύλικό κατασκευής των αντικειμένων αυτών είναι ποικίλο· πηλός, κόκαλο, γυαλί, διάφοροι λίθοι και μάρμαρο.

Τα αντικείμενα από τους προϊστορικούς χρόνους είναι, αποκλειστικά, εργαλεία. Σώζονται αρκετά τμήματα από πρισματικές λεπίδες, τρίπλευρες και τετράπλευρες, καθώς και κομμάτια πυρήνων από όψιανό. Τα κομμάτια αυτά φέρουν ένδειξεις άσχετες με την προέλευσή

252. Για τη σχέση της 'Αρτέμιδος με τα άλογα, βλ. I. KONTH, *ΑΔ* 22, 1967, Μελέται, 170.

253. Για τον τύπο των συνδέσμων αυτών, βλ. *Hesperia* Suppl. VII, 101, εικ. 45, άρ. 29-30.

254. Βλ. CHR. BLINKENBERG, *Lindia* V, *Fibules grecques et orientales* (1926) 194-195.

255. Το συγγενέστερο παράδειγμα αποτελεί το ιερό της Βραυράνας, βλ. I. KONTH, *δ.π.* 186.

τους, ἀφοῦ συνυπάρχουν μὲ ἀντικείμενα ἀρκετὰ μεταγενέστερων χρόνων. Ὁ Ἰ. Θρεψιάδης ἀναφέρει ὅτι κομμάτια ὀψιανοῦ βρέθηκαν στὸ νησί Σταλίδα. Χωρὶς ἔνδειξη ὑπάρχουν ἐπίσης μία ἀξίνη καὶ ἓνας τριπτήρας ἀπὸ σκοῦρο πράσινο λίθο. Γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν ἀνάμεσα στὰ εὐρήματα τοῦ ἱεροῦ ἰσχύει τὸ ἴδιο πρόβλημα ποῦ μᾶς ἀπασχόλησε παραπάνω (IV.1, 72-73), σχετικὰ μὲ τὰ σύγχρονά τους ὄστρακα.

Ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους σώζονται θραύσματα ἀπὸ ἀγγεῖα, μαρμάρινα καὶ γυάλινα. Τὰ θραύσματα ἀπὸ μαρμάρινα ἀγγεῖα εἶναι λίγα καὶ ἀποσπασματικά. Προέρχονται ἀπὸ πώματα καὶ σώματα πυξίδων καὶ πόδια ἄλλων ἀγγείων (MA 1-2). Τὸ ἴδιο λιγοστὰ εἶναι καὶ τὰ θραύσματα ἀπὸ γυάλινα ἀγγεῖα. Μία δακτυλιόσχημη βάση ἀπὸ ἄσπρο διαφανὲς γυαλί εἶναι τὸ μόνο κομμάτι ποῦ ξεχωρίζει (MA 3). Μοναδικὸ εἶναι ἓνα ὄστεινο πινάκιο (MA 4).

Τὰ ὑφαντικὰ βάρη²⁵⁶ εἶναι ὅλα πῆλινα καὶ διακρίνονται σὲ πυραμιδοειδή, κωνικά καὶ δισκόμορφα φακοειδή. Ὑπάρχουν ἐπίσης καὶ μερικὰ σφονδύλια καλυμμένα ἀπὸ μελανὸ γάνωμα (MA 8). Οἱ πυραμιδοειδεῖς ἀγνύθες χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸν 5ο αἰ. καὶ ἐξῆς. Μία ἀπὸ αὐτὲς φέρει στὴν ἐπάνω πλευρὰ τῆς ἐμπέιστο τὸ γράμμα Ν (MA 5). Οἱ κωνικὲς ἀγνύθες εἶναι λιγοστὲς καὶ χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸ β' μισὸ τοῦ 4ου αἰ. (MA 6), ἐνῶ ἀκόμη λιγότερα εἶναι τὰ δισκόμορφα βάρη (MA 7). Θὰ πρέπει, τέλος, νὰ σημειωθεῖ ἡ ὑπαρξὴ πηνίων²⁵⁷.

Τὰ κοσμήματα ποῦ εἶναι καμωμένα ἀπὸ κόκαλο, γυαλί καὶ φαγεντιανὴ εἶναι περιορισμένα σὲ ἀριθμὸ. Τῆ σημαντικότερη ὁμάδα ἀποτελοῦν οἱ χάντρες, οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἔχουν κατασκευασθεῖ ἀπὸ γυαλί. Τὰ ὑπόλοιπα εἶδη ἀντιπροσωπεύονται μὲ ἓνα ἢ περισσότερα παραδείγματα. Ἡ ὄστεινη κεφαλὴ ἀπὸ περόνη (MA 9) παρουσιάζει συνθετότερη μορφή ἀπὸ τὶς χάλκινες καὶ εἶναι μεταγενέστερη. Ἀπὸ περιδέραιο (ἢ περίαπτο;) προέρχεται τὸ μικροσκοπικὸ εἰδῶλιο γάτας (MA 10) ἀπὸ φαγεντιανή, ποῦ πατᾶ σὲ ὀρθογώνια βάση καὶ φέρει ὀπὴ ἀναρτήσεως (ἀπὸ παρόμοια εἰδῶλια σώζονται καὶ ἄλλα θραύσματα). Ἀπὸ φαγεντιανή²⁵⁸ εἶναι καμωμένες ἐπίσης μερικὲς χάντρες, ποῦ διακρίνονται σὲ δύο τύπους. Στὸν πρῶτο τύπο ἀνήκουν δύο λεπτές, πλακαρὲς κυκλικὲς χάντρες, μικροῦ μεγέθους (MA 11), ἐνῶ στὸν δεύτερο δύο πτηνόσχημες (MA 12), ἢ μία ἀπὸ τὶς ὁποῖες εἶναι κατασκευασμένη ἀπὸ γυαλί. Ἀπὸ τὸ ὑλικὸ αὐτὸ εἶναι κατασκευασμένες οἱ περισσότερες χάντρες καὶ ἀνήκουν στοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους καὶ στὸν 7ο αἰ. Διακρίνονται σὲ τρεῖς τύπους. Τριγωνικὲς χάντρες φέρουν σὲ κάθε καμπυλωμένη γωνία ἓνα σπειροειδὴ «ὄφθαλμὸ» (MA 13). Οἱ χάντρες αὐτὲς εἶναι καμωμένες ἀπὸ σκοῦρο γυαλί καὶ οἱ «ὄφθαλμοὶ» ἀπὸ ἄσπρο. Σὲ μερικὰ παραδείγματα στὴ θέση τῶν ἄσπρων σπειρῶν ὑπάρχουν μόνον αὔλακες (MA 14), καθὼς ἡ μάζα τοῦ ἄσπρου γυαλιοῦ ἔχει φύγει ἀπὸ τὴ θέση τῆς. Στὸν δεύτερο τύπο, ποῦ ἀριθμεῖ λιγότερα παραδείγματα, ἀνήκουν σφαιρικὲς γυάλινες χάντρες, μὲ ἄσπρη «ἰριδίζουσα» ἐπιφάνεια (MA 15). Λιγοστὲς ἐπίσης εἶναι οἱ χάντρες ἀπὸ μελανὸ γυαλί, ποῦ φέρουν κατὰ τὸ μῆκος τους πεπονοειδεῖς ραβδώσεις καὶ ποικίλλονται μὲ ὀριζόντιες γραμμές, ἄσπρες καὶ κίτρινες (MA 16), ἐνῶ μοναδικὲς εἶναι μία πῆλινη τριγωνικὴ χάντρα καὶ μία ἀτρακτοειδὴς ἀπὸ πρασινωπὸ λίθο.

256. Γιὰ τὰ ὑφαντικὰ βάρη ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Βραυρώνας, βλ. I. KONTH, *δ.π.* 189.

257. Γιὰ τὸν τύπο τῶν πηνίων αὐτῶν, βλ. G. R. DAVIDSON, *Corinth XII, The Minor Objects* (1952) 178, ἀρ. 1280· PH. BRUNEAU, *BCH* 94, 1970, 507, ἀρ. 188.13. Ἐπίσης C. W. BLEGEN, *AE* 1937, 384.

258. Τὰ ἀντικείμενα ἀπὸ φαγεντιανή, ὅπως τὸ εἰδῶλιο τῆς γάτας (MA 10), ὀρισμένες χάντρες καὶ σκαραβαῖοι, παρουσιάζουν αἰγυπτιακὰ χαρακτηριστικά, πιθανότατα ὁμῶς ἔχουν κατασκευασθεῖ σὲ ἐλληνικὰ ἐργαστήρια. Εἶναι γνωστὴ ἄλλωστε ἡ μεγάλη παραγωγὴ τέτοιων ἀντικειμένων στὴν ἀνατολικὴ Ἑλλάδα καὶ στὴ Ρόδο (βλ. J. BOARDMAN, *Excavations in Chios, 1952-1955, Greek Emporio, BSA Suppl.* 6, 1967, 241· V. WEBB, *Archaic Greek Faience*, 1978, 5, 9).

Συναφεῖς με τὴν ομάδα τῶν κοσμημάτων εἶναι οἱ σφραγιδολίθοι καὶ οἱ σκαραβαῖοι. Ἦδη ἔχει γίνει γνωστὸς ὁ μυκηναϊκός (;) σφραγιδολίθος (MA 17), κατωμένος ἀπὸ ὄρεϊα κρύσταλλο, ποὺ χρονολογεῖται πιθανότατα στὴν ΥΕ II-III περίοδο. Στὸν 8ο αἰ. χρονολογεῖται ἕνας κυκλικὸς σφραγιδολίθος (MA 18), ἀπὸ λίθο ἀνοιχτοῦ πράσινου χρώματος, ποὺ φέρει στὴ μία πλευρὰ ἐγγάρακτη γραμμικὴ διακόσμηση (ζῶο ἢ πλοῖο;). Στὸ α' μισὸ τοῦ 7ου αἰ. θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ ἕνας σκαραβαῖος ἀπὸ φαγεντιανή (MA 19), με παράσταση Χίμαιρας, ποὺ παρουσιάζει ὁμοιότητες με νησιώτικους σφραγιδολίθους.

Μοναδικά, τέλος, εἶναι μερικὰ ἀντικείμενα ἀπὸ ἄλλα εἶδη. Ἀκέραιη σώζεται ἡ μικροσκοπικὴ διπλὴ χτένα (MA 20), ποὺ ἀποτελοῦσε ἀνάθημα μιᾶς παρθένου στὴ θεά. Γιὰ μέτρον, ἐνδεχομένως σὲ παιχνίδια, χρησιμοποιοῦνταν οἱ σπόνδυλοι ἀπὸ τὴ ραχοκοκαλιὰ ψαριοῦ (MA 21), ἀπὸ τοὺς ὁποίους δύο σώζονται ἀκέραιοι. Παιχνίδια ἀποτελοῦσαν καὶ οἱ δύο ὀστέινες πλαγγόνες, τὶς ὁποῖες ἀναφέρει ὁ Ἰ. Θρεψιάδης, δὲν στάθηκε ὅμως δυνατὸ νὰ βρεθοῦν.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα ποὺ συγκαταλέγονται συνήθως ἀνάμεσα στὰ εὐρήματα τῶν ἐλληνικῶν ἱερῶν, θὰ πρέπει ἴσως νὰ σταθοῦμε σὲ ὀρισμένα, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸν γυναικεῖο κόσμο. Ὑφαντικὰ βάρη, κοσμήματα, καθὼς καὶ διάφορα ἄλλα ἀντικείμενα (χτένα κλπ.), ποὺ σχετίζονται ἄμεσα με γυναικεῖες δραστηριότητες, ἔχουν βρεθεῖ καὶ στὸ ἱερὸ τῆς Βραυρώνας. Στὰ εὐρήματα ἀπὸ τὸ ἱερὸ αὐτὸ πρέπει νὰ προσθέσουμε καὶ τὰ μαρμάρινα ἀγγεῖα²⁵⁹. Οἱ ὀστέινες πλαγγόνες ἀποτελοῦσαν ἀναθήματα τῶν παρθένων, με τὶς ὁποῖες, ἐνδεχομένως καὶ με μικρὰ ἀγῶρια, σχετίζονται καὶ οἱ σπόνδυλοι τῶν ψαριῶν. Ἐπομένως τὰ μικροαντικείμενα ποὺ βρέθηκαν στὸ ἱερὸ τῆς Μουνιχίας εἶχαν ἀνατεθεῖ σὲ μία θεότητα, προστάτιδα τῶν γυναικῶν ἀλλὰ καὶ τῶν παιδιῶν.

VII. Ἐπιγραφές

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ 1935 ἦρθαν στὸ φῶς μερικὰ θραύσματα ἐπιγραφῶν, περιορισμένα σὲ ἀριθμὸ καὶ ἀρκετὰ ἐλλιπῆ. Ἡ συμβολὴ τους ὅμως στὴ μελέτη καὶ εἰδικότερα στὴν ταύτιση τοῦ χώρου εἶναι σημαντικὴ. Σώζονται δέκα θραύσματα ἐπιγραφῶν σὲ μάρμαρο, ποὺ ἀναφέρει ὁ Ἰ. Θρεψιάδης εἴτε στὴ δημοσίευση²⁶⁰, εἴτε στὸ ἡμερολόγιο τῆς ἀνασκαφῆς. Ἐπιπλέον, τμήματα ἐγγάρακτων ἐπιγραφῶν διατηροῦνται σὲ ὄστρακα ἀγγείων καὶ σὲ τεμάχιο πήλινης κεραμίδας. Στὴν ἔρευνα αὐτὴ γίνεται ἀναφορὰ μόνο σὲ ὄσες ἐπιγραφές παρέχουν στοιχεῖα γιὰ τὸ ἱερὸ καὶ τὴ λατρεία. Τὰ ὑπόλοιπα θραύσματα ἐπιγραφῶν ἀπὸ μάρμαρο σώζουν μόνο λίγα γράμματα ἢ στίχους καὶ χρονολογοῦνται στὸν 5ο καὶ 4ο αἰ. Ἐπίσης σὲ ὄστρακα, ποὺ συνήθως καλύπτονται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα, διατηροῦνται γράμματα ἢ τμήματα ἐπιγραφῶν, χωρὶς ὅμως ἰδιαίτερη σημασία. Δύο μόνο θραύσματα φέρουν γραπτὴ ἐπιγραφὴ.

Μία σημαντικότερη γιὰ τὴν ταύτιση τοῦ ἱεροῦ ἐπιγραφὴ εἶναι χαραγμένη στὸ χεῖλος ἐνὸς κιονωτοῦ κρατήρα (ΕΠ 2). Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἐλλιπὴς καὶ συμπληρώνεται ὡς ἐξῆς: *ἱερὸν Ἀρτέμιδος*. Σὲ ἄλλο ὄστρακο ἀπὸ κλειστὸ μελαμβαφὲς ἀγγεῖο (ΕΠ 1) ἔχει χαραχθεῖ ἡ ἐπιγραφὴ: *ἱερ[όν]*. Καὶ τὰ δύο ὄστρακα εἶναι πρῶιμα (α' μισὸ τοῦ 5ου αἰ.). Τὴ λατρεία τῆς

259. Γιὰ τὰ μαρμάρινα ἀγγεῖα ἀπὸ τὴ Βραυρῶνα, βλ. Ἔργον 1962, 32, εἰκ. 41· Π. ΘΕΜΕΛΗ, *Βραυρῶν, Ὀδηγὸς τοῦ χώρου καὶ τοῦ μουσείου* (1976) πίν. 13. Βλ. καὶ S. R. ROBERTS, *The Attic Pyxis* (1978) 2-3, σση. 11-14.

260. ΠΑΕ 1935, 187-190.

Ἄρτεμιδος μετὴν ἐπωνυμία Μουνιχία, ἢ πιθανότατα τὴ λατρεία τοῦ Μουνίχου, τουλάχιστον ὡς τὸν 1ο μ.Χ. αἰ., μαρτυρεῖ τὸ τμήμα ἐπιγραφῆς ποῦ διατηρεῖται σὲ τεμάχιο κεραμίδας (ΕΠ 9). Ἡ ἐπιγραφή συμπληρώνεται ὡς ἑξῆς: *χέρε Μούνιχ[ε ἢ χέρε Μουνιχ[ία Ἄρτεμι*. Πιθανότερη φαίνεται ἡ πρώτη συμπλήρωση²⁶¹.

Οἱ ἐπιγραφές ποῦ εἶναι χαραγμένες σὲ μάρμαρο διακρίνονται σὲ ἀναθηματικές καὶ ψηφίσματα, ἐνῶ ἓνα θραῦσμα προέρχεται ἀπὸ κατάλογο τῶν ἀντικειμένων τοῦ ἱεροῦ. Μικρὸ θραῦσμα σώζει δύο στίχους ἀπὸ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή (ΕΠ 3), ποῦ ἦταν ἐνδεχομένως χαραγμένη στὴ βάση ἑνὸς ἀναθήματος. Ἀναθηματικὴ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ πιθανότατα καὶ μία ἐπιγραφή χαραγμένη στὴν μπροστινὴ πλευρὰ μιᾶς βάσης (ΕΠ 4), ἀπὸ τὴν ὁποία σώζεται ὅμως μόνον ἓνα τμήμα. Ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή, ποῦ θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸ α΄ μισὸ τοῦ 4ου αἰ., πληροφοροῦμαστε τὸ δημοτικὸ ἑνὸς ἀπὸ τοὺς ἀναθέτες, οἱ ὁποῖοι εἶχαν στεφανωθεῖ με ἀπόφαση τοῦ δήμου καὶ τῆς βουλῆς. Μεταγενέστερο εἶναι μάλλον τὸ θραῦσμα βάσης (:), ποῦ στὸ κάτω μέρος ἀπολήγει σὲ λέσβιο κυμάτιο καὶ ταινία (ΕΠ 7). Σὲ μία πλευρὰ τοῦ θραύσματος σώζονται τὰ γράμματα: ... *μιδι*, ποῦ συμπληρώνονται σὲ: Ἄρτεμ*ι*μιδι. Δύο ἄλλα θραύσματα ἐπιγραφῶν ἀνήκουν σὲ ψηφίσματα. Τὸ παλαιότερο (ΕΠ 5), ποῦ χρονολογεῖται μάλλον μετὰ τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰ., προέρχεται ἐνδεχομένως ἀπὸ ἐφηβικὴ ἐπιγραφή. Τὸ νεότερο θραῦσμα (τέλος τοῦ 4ου αἰ.) διατηρεῖ δώδεκα στίχους, ἢ ἐπιδερμίδα του ὅμως εἶναι ἀρκετὰ φθαρμένη καὶ ἡ χάραξη ἔχει γίνεи με προχειρότητα καὶ βιασύνη, ὥστε εἶναι δύσκολη ἡ ἀνάγνωση τῆς ἐπιγραφῆς (ΕΠ 8). Σημαντικὴ εἶναι ἡ ἀναφορὰ ἱεροῦ στὸν τέταρτο στίχο. Ἐπίσης, ἡ χρησιμοποίηση τῆς ἑκφρασης *ἐν τοῖς ὄπλοις* στὸν ἕκτο στίχο, τοῦ ρήματος *παιδεύωνται* στὸν ἕβδομο στίχο καὶ ἡ πιθανὴ ἀναφορὰ σὲ κάποιον κοσμητὴ ἢ κοσμητὲς στὸν ἐνδέκατο στίχο, ὀδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι πρόκειται πιθανὸν γιὰ κάποιο ψήφισμα σχετικὸ με ἐφήβους. Ἰδιαίτερη, τέλος, βαρύτητα θὰ πρέπει νὰ δοθεῖ σὲ ἓνα τεμάχιο ἐπιγραφῆς (ΕΠ 6), ποῦ ἀνήκει σὲ κατάλογο ἀντικειμένων ἢ ἀναθημάτων τοῦ ἱεροῦ, παρόμοιων με αὐτὰ ποῦ συναντῶνται καὶ σὲ καταλόγους ἀπὸ ἄλλα ἱερά, γυναικείων κυρίως θεοτήτων, καὶ εἰδικότερα σὲ καταλόγους τοῦ ἱεροῦ τῆς Βραυρωνίας Ἄρτεμιδος (*IG II² 1445, 1447, 1449*).

Τὰ παραπάνω θραύσματα, παρόλο ποῦ δίνουν μία εἰκόνα τῶν ἐπιγραφῶν ποῦ ἦταν στημένες στὸ ἱερό, εἶναι ὥστόσο πολὺ ἀποσπασματικά καὶ δὲν παρέχουν ἀρκετὰ στοιχεῖα, ὥστε νὰ προχωρήσουμε σὲ οὐσιαστικότερες παρατηρήσεις γιὰ τὴ μορφή καὶ τὴν ἱστορία τοῦ ἱεροῦ.

261. Βλ. Μέρος Β΄, 183.

Δ. Συμπεράσματα

Ἡ μικρὴ χερσόνησος τῆς Μουνηχίας, ποὺ κλείνει τὸ ὁμώνυμο λιμάνι (τὸ σημερινὸ Τουρκολίμανο) ἀπὸ τὰ νότια, εἶναι ἀπὸ τὴ φύση τῆς ὄχυρῆ. Ἐνισχυμένη ἐπιπλέον μὲ τείχη, ἀποτελοῦσε τὸ κυριότερο ὄχυρὸ γιὰ τὴν προστασία τοῦ λιμανιοῦ τῆς Μουνηχίας καὶ κατ' ἐπέκταση καὶ τῶν δύο ἄλλων λιμένων τοῦ Πειραιᾶ. Τὰ τείχη περιέβαλλαν τὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος, τοῦ ὁποίου ἡ μορφή ἐπηρεαζόταν ἀσφαλῶς ἀπὸ τὶς ἀλλεπάλληλες τειχίσεις.

Σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς γραπτὲς πηγές, ποὺ μᾶς πληροφοροῦν κυρίως ἀπὸ τὸν 4ο αἰ. καὶ ἐξῆς γιὰ τὰ σχετικὰ μὲ τὴν περιοχὴ τοῦ ἱεροῦ γεγονότα, τὰ εὐρήματα διαγράφουν μὲ μεγαλύτερη ἐμβέλεια καὶ σαφήνεια τὴ ζωὴ στὸ χῶρο. Τὰ πρῶτα χρόνια τῆς λειτουργίας τοῦ ἱεροῦ ἀνάγονται στὸν 9ο αἰ. Ζωὴ στὴν περιοχὴ φανερώνουν καὶ τὰ σποραδικὰ εὐρήματα ἀπὸ προηγούμενες ἐποχές, ἥδη ἀπὸ τοὺς μεσοελλαδικοὺς χρόνους, δὲν μποροῦν ὅμως νὰ σχετισθοῦν μὲ τὸ ἱερό. Τὰ λιγοστὰ ὄστρακα ἀπὸ τοὺς μεσοελλαδικοὺς χρόνους μαρτυροῦν ἐγκατάσταση ἀρκετὰ σημαντικὴ, ποὺ ἡ χρονικὴ τῆς διάρκεια δὲν μπορεῖ νὰ καθορισθεῖ μὲ βεβαιότητα²⁶². Τὰ μετρημένα εἰδῶλια (E 1-3) ὑστεροελλαδικῆς ἐποχῆς καὶ τὰ πρωτογεωμετρικὰ ὄστρακα δὲν συναγωνίζονται σὲ ποσότητα, ἀλλὰ οὔτε σὲ ποιότητα, τὰ ὄστρακα τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς. Ἡ σπουδαιότητα τῆς μεταγενέστερης ἐγκατάστασης δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἡ ἴδια. Στους γεωμετρικοὺς χρόνους ἰδιαίτερη ὄθηση δίνεται στὴν περιοχὴ μὲ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἱεροῦ, ποὺ ἀκμᾶζει στὴν ὕστερη γεωμετρικὴ περίοδο καὶ στὸν 7ο αἰ. Τὴν ἀνθιση τῆς ἐποχῆς αὐτῆς διαδέχεται μία δεύτερη ἀκμὴ στὸν 5ο αἰ., κυρίως μετὰ τὰ Περσικά, ὅταν φαίνεται ὅτι ἡ λατρεία ἀναπτύχθηκε ἰδιαίτερα, μὲ κυριότερη ἐκδήλωσή της τὴν ἀρκτεία²⁶³. Μετὰ τὰ Περσικά, ὅπως ἀναφέρεται καὶ στὸ ἡμερολόγιο τῆς ἀνασκαφῆς ἀπὸ τὸν Ἰ. Θερεψιάδη, ἐγίνε κάποια ἀνακατάταξη στὸ ἱερό, δὲν ὑπάρχουν ὅμως ἐνδείξεις γιὰ τὴν ἔκτασή της. Στὴ φάση αὐτὴ δὲν ἀνάγεται κανένα ἀπὸ τὰ σωζόμενα λείψανα κτηρίων ἢ τείχους. Τὴ σημαντικότερη μαρτυρία ἀπὸ τὰ χρόνια αὐτὰ ἀποτελοῦν οἱ κρατηρίσκοι, ἀλλὰ καὶ ὁ μεγάλος ἀριθμὸς πῆλινων γυναικείων εἰδωλίων. Τὸν 5ο αἰ., ὅπως καὶ τὸν 4ο, τὸ ἱερὸ διανύει περίοδο μεγάλης ἀνθησης. Ὁ 4ος αἰ. ἦταν, μετὰ τὴ γεωμετρικὴ ἐποχὴ καὶ τὸν 7ο αἰ., ἴσως ἡ σημαντικότερη περίοδος στὴ ζωὴ τοῦ ἱεροῦ. Πρὸς τὸ τέλος τοῦ αἵωνα γίνεται μία ἐκτεταμένη ἀναμόρφωση στὸ χῶρο καὶ πιθανότατα στὰ χρόνια αὐτὰ διευρύνεται ἡ πλατεία κάτω ἀπὸ τὸ ὑψηλότερο σημεῖο τῆς χερσονήσου, τὸ ὁποῖο καλύφθηκε ἀπὸ τὸ συγκρότημα τῶν ἀναλημμάτων. Τὴν ἀνοικοδόμησι τῶν χρόνων αὐτῶν θὰ πρέπει νὰ σχετίσουμε μὲ τὶς συνεχεῖς ἐπιδρομὲς καὶ τὶς

262. Παράλληλη εἶναι ἡ ἐξέλιξη καὶ ἄλλων ἐγκαταστάσεων στὴν Ἀττικὴ, ὅπως π.χ. τῆς ἀκρόπολης τῆς Βραυρώνας (Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1956, 77-80), ποὺ ἐγκαταλείφθηκε ἐξαιτίας τοῦ συνοικισμοῦ (:) στὴν ΥΕ ΙΙΑ περίοδο.

263. Ὁ L. DEUBNER (*Attische Feste*³, 1966, 205-207) δὲν παραδέχεται τὴ διεξαγωγὴ τῆς ἀρκτείας στὸ ἱερὸ τῆς Μουνηχίας. Βλ. Κεφ. Α, 38 καὶ σημ. 36.

πιθανές καταστροφές τῶν μακεδονικῶν χρόνων²⁶⁴. Ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 3ου αἰ. διαφαίνεται ἡ παρακμὴ τοῦ ἱεροῦ, ἂν καὶ μὲ τις ἐνδείξεις τῶν εὐρημάτων ἔρχονται σὲ ἀντίθεση οἱ μαρτυρίες τῶν ἐφηβικῶν ἐπιγραφῶν (Κεφ. Α, 28-29, ἀρ. 37-42), οἱ περισσότερες ἀπὸ τις ὁποῖες χρονολογοῦνται στὸν 2ο π.Χ. αἰ. Ἡ παρακμὴ ὅμως συνεχίζεται ἐντονότερα στὸν 1ο π.Χ. αἰ. Σ' αὐτὴ θὰ συνέβαλε ἀναμφίβολα καὶ ἡ πιθανότατη καταστροφή τῆς περιοχῆς ἀπὸ τὸν Σύλλα²⁶⁵, μὲ τὴν ὁποία ἴσως σχετίζονται οἱ ἐπεμβάσεις τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων στὶς ἐγκαταστάσεις τοῦ χώρου. Κρίνοντας ἀπὸ τὰ εὐρήματα, τὸ τέλος τῆς λειτουργίας τοῦ ἱεροῦ θὰ ἔπρεπε νὰ τοποθετηθεῖ στὸν 1ο μ.Χ. αἰ., ἀλλὰ οἱ γραπτὲς πηγές (ὁ.π. 29, ἀρ. 45) μαρτυροῦν τὴ συνέχιση τῆς λατρείας καὶ στὸν 2ο μ.Χ. αἰ. Ἡ ἀναφορὰ τοῦ Πausανία (ὁ.π. 25, ἀρ. 16) στὸ ναὸ τῆς Ἀρτέμιδος καὶ ἡ ἐφηβικὴ ἐπιγραφή τοῦ 192/93 μ.Χ. (ὁ.π. ἀρ. 45) μαρτυροῦν τὴ συνέχιση τῆς ζωῆς τοῦ ἱεροῦ ὡς τὸ τέλος τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ., ἐνῶ τὰ σποραδικὰ εὐρήματα ἀπὸ τὸν 3ο μ.Χ. αἰ. κάνουν πιθανὴ τὴ λειτουργία τοῦ ἱεροῦ ἕως καὶ τὸν αἰῶνα αὐτό. Ἴσως ἡ ἔλλειψη ἐπαρκῶν εὐρημάτων, ποὺ νὰ συμβαδίζουν μὲ τις γραπτὲς μαρτυρίες, σχετίζεται μὲ τὴ φύση τοῦ χώρου καὶ τις μεταγενέστερες ἐπεμβάσεις καὶ ἐγκαταστάσεις. Σὲ ὀρισμένα σημεῖα, ἰδίως στὰ ὑψηλότερα τοῦ λόφου ὅπως ἀναφέρει ὁ ἀνασκαφέας, ἡ ἐπίχωση ἢ ἦταν ὑποτυπώδης ἢ εἶχε ἐξαφανισθεῖ καὶ φαινόταν γυμνὸς ὁ βράχος. Τὸ ἔργο τῆς φύσης συμπλήρωσαν οἱ οἰκοδομήσεις στὸ χῶρο, ποὺ μᾶς στέρησαν ὄχι μόνο στοιχεῖα ἀλλὰ καὶ τὴ δυνατότητα οὐσιαστικότερης ἔρευνας τῆς περιοχῆς.

Ἀπὸ τις γραπτὲς πηγές καὶ τὰ εὐρήματα, κυρίως τις ἐπιγραφές, πληροφοροῦμαστε ὅτι ἡ κύρια λατρευόμενη θεότητα στὸ ἱερὸ ἦταν ἡ Ἀρτεμις, μὲ τὴν ἐπωνυμία Μουνιχία. Δευτερεύουσα ἦταν ἡ λατρεία τοῦ ἥρωος Μουνίχου, μὲ τὸν ὁποῖο σχετίσθηκε ἡ ὀνομασία τῆς περιοχῆς καί, ἀπὸ μερίδα τῶν πηγῶν, ἡ ἴδρυση τοῦ ἱεροῦ. Πιθανότατα ὁ ἐπώνυμος ἥρωας τοῦ λιμανιοῦ καὶ τοῦ ἱεροῦ λατρευόταν μέσα σ' αὐτὸ καὶ γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ θὰ διέθετε τουλάχιστον ἓνα βωμό. Ἡ τρίτη λατρεία, ποὺ ἀκολούθησε τὰ γεγονότα τοῦ 403/2 π.Χ., εἶναι ἡ λατρεία τῆς Φωσφόρου, ἡ ὁποία ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ περιορισθεῖ μὲ βεβαιότητα στὸ χῶρο τοῦ ἱεροῦ²⁶⁶. Γιὰ τὴ λατρεία τοῦ Μουνίχου²⁶⁷ καὶ τῆς Ἀρτέμιδος Φωσφόρου δὲν παραδίδονται συγκεκριμένα στοιχεῖα. Ἡ ἐπιγραφή ἀπὸ τὸν Κεραμεικὸ κάνει δυνατὴ τὴ σύνδεση, ἐν μέρει, τῆς λατρείας τοῦ Μουνίχου μὲ τὴ συμμετοχὴ τῶν ἐφήβων στὴ λατρεία τῆς Μουνιχίας, χωρὶς ὥστόσο νὰ περιορίζεται αὐτὴ ἀποκλειστικὰ στὴ λατρεία τοῦ ἥρωα²⁶⁸.

264. Βεβαιωμένη εἶναι μόνον ἡ καταστροφή τῆς περιοχῆς ἀπὸ τὸν Δημήτριο τὸν Πολιορκητὴ (307 π.Χ.). Τὸ 322 π.Χ. ἡ περιοχὴ τῆς Μουνιχίας κατακτήθηκε ἀπὸ τὸν Ἀντίπατρο. Τὸ χρονικὸ διάστημα 318-307 π.Χ. ἀκολούθησε ἡ κατοχὴ ἀπὸ τὰ στρατεύματα τοῦ Κασσάνδρου, ποὺ τὴν διαδέχθηκε ἡ καταστροφή ἀπὸ τὸν Δημήτριο. Τὸ 274 π.Χ. ἡ περιοχὴ ἐλευθερώνεται, ἀλλὰ τὸ 263 π.Χ. καταλαμβάνεται καὶ πάλι ἀπὸ τὸν Ἀντίγονο. Τὸ 229 ἢ τὸ 228 π.Χ. ἡ κυριαρχία τοῦ χώρου περιέρχεται στὸν Ἄρατο. Βλ. καὶ *RE* XVI.1, 566, λ. *Munichia* (KRUSE).

265. Βλ. παραπάνω Κεφ. Β, 42 καὶ σημ. 54.

266. Γιὰ τὸ ζήτημα αὐτό, βλ. παραπάνω Κεφ. Α, 37-38 καὶ σημ. 32, 34.

267. Ἡ λατρεία τοῦ Μουνίχου θὰ εἶχε ἀσφαλῶς χθόνιο χαρακτῆρα (βλ. Η. ABRAMSON, *Greek Hero Shrines*, 1978, 13-14, 28, 36). Δὲν ὑπάρχει ὅμως καμία συγκεκριμένη μαρτυρία σχετικὴ μὲ τὴ λατρεία του, ὅπως π.χ. γιὰ τὴ λατρεία τῆς Ἰφιγένειας στὴ Βραυράνα ἢ τοῦ Εὐρυπύλου στὴν Πάτρα (βλ. Η. ABRAMSON, ὁ.π. 61).

268. Κατὰ τὸν L. DEUBNER (ὁ.π. 205) ἡ συμμετοχὴ τῶν ἐφήβων στὰ Μουνίχια συνδέεται περισσότερο μὲ τὴ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας παρὰ μὲ τὴ λατρεία τῆς Ἀρτέμιδος. Γιὰ τὸ θέμα αὐτό, βλ. Κεφ. Α, 34-36 καὶ Η. JEANMAIRE, *Couroi et Courètes, Essai sur l'éducation spartiate et sur les rites d'adolescence dans l'antiquité hellénique* (1939) 318. Ὡστόσο, ὁ συσχετισμὸς τῆς θεᾶς μὲ τὴ ναυμαχία συνδέσει τὴν περιοδεία τῶν ἐφήβων μὲ τὴν ἐπέτειο. Ἡ ἄσκηση λατρείας ἀπὸ τοὺς ἐφήβους πρὸς τὴ θεὰ ἀσφαλῶς θὰ προϋπήρχε, ἀφοῦ εἶναι γνωστὴ ἡ σχέση τῆς Ἀρτέμιδος μὲ τοὺς ἐφήβους.

Ἡ Ἄρτεμις λατρευόταν στὸ ἱερό τῆς Μουνιχίας μὲ διάφορες ὑποστάσεις καὶ ιδιότητες, σὲ μερικὲς ἀπὸ τὶς ὁποῖες διαφαίνονται καταβολὲς ἀπὸ παλαιότερες μορφὲς λατρείας ἀκόμη καὶ διαφόρων θεοτήτων, ὅταν ἡ φύση τῆς θεᾶς δὲν εἶχε ἀποκτήσει τὴ μορφή τῶν κλασικῶν χρόνων. Ἡ Μουνιχία Ἄρτεμις παρουσιάζεται ὡς θεὰ τῆς ζωῆς ἀλλὰ καὶ τοῦ θανάτου. Ὡς θεὰ τῆς ζωῆς κυριότερη ιδιότητά της εἶναι ἡ γονιμότητα. Ἔτσι, ἐμφανίζεται ὡς προστάτιδα τῶν ἐφήβων καὶ κυρίως τῶν παρθένων, τὶς ὁποῖες προετοιμάζει γιὰ τὸ γάμο, προστάτιδα τοῦ γάμου, τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς, τῆς γέννησης καὶ τῶν νηπίων (Κουροτρόφος)²⁶⁹. Ἡ θεὰ, προστάτιδα κατεξοχὴν τῶν γυναικῶν, ἐξασφαλίζει τὴν εὐγονία, τὴ διατήρηση τοῦ γένους καὶ τὴν εὐτοκία²⁷⁰. Ἡ Μουνιχία Ἄρτεμις ἐμφανίζεται ἐπίσης ὡς προστάτιδα τῶν ζώων καὶ ἡ στενὴ τῆς σχέσης μὲ τὴν ἄρκτο ἀντανακλᾷ κάποια παλαιὰ ζωόμορφη λατρεία τῆς θεᾶς²⁷¹. Ὡς θεὰ τοῦ θανάτου ἡ Ἄρτεμις ἐπιθυμεῖ τὴ θυσία παρθένου γιὰ ἐξίλασμό, ἀφοῦ προηγουμένως στέλνει τὸ λοιμὸ ὡς τιμωρία γιὰ τὸ θάνατο τοῦ ἱεροῦ τῆς ζώου.

Ἡ σημαντικότερη καὶ περισσότερο ὀργανωμένη ἔκφραση τῆς λατρείας στὴ Μουνιχία ἦταν, ἤδη στὸν 5ο αἰ., ἡ ἀρκτηία, γιὰ τὴν ὁποία εἶναι γνωστὰ ἀρκετὰ στοιχεῖα. Ἦταν ἐφηβικὴ ἐκδήλωση, πού περιοριζόταν ἀποκλειστικὰ στὸ γυναικεῖο φύλο καὶ εἶχε τὸ χαρακτῆρα «θητείας» καὶ μύησης γιὰ τὴν ἐνηλικίωση καὶ τὸ γάμο²⁷². Ἡ ἀρκτηία εἶχε τὴ μορφή «προτέλειας»²⁷³, κατὰ τὴν ὁποία οἱ παρθένοι ἀφιερώνονταν στὴ θεὰ μὲ ἀντάλλαγμα τὴν ἐξασφάλιση τῆς εὐνοίας της καὶ τὴν ἀπόδοση εὐτυχίας κατὰ τὸ γάμο, μὲ προϋποθέσεις τὴ γονιμότητα καὶ τὴν εὐτοκία. Σκοπὸς της ἦταν ὁ ἐξευμενισμὸς τῆς θεᾶς γιὰ τὸ γάμο πού θὰ ἀκολουθοῦσε²⁷⁴. Ὅπως μαρτυροῦν οἱ αἰτιολογικὲς παραδόσεις, ἡ ἀρκτηία περιέχει τὸ στοιχεῖο τῆς θυσίας καὶ προϋποθέτει ἀνθρωποθυσίες σὲ παλαιότερη ἐποχή, πού στοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἀντικαταστάθηκαν μὲ θυσία αἵγας²⁷⁵.

Σὲ γενικὲς γραμμὲς τὸ τελετουργικὸ μέρος τοῦ μυστηρίου τῆς ἀρκτηίας εἶναι σχετικὰ ξεκάθαρο. Οἱ ἄρκτοι ἀφιερώνονταν στὴ θεὰ γιὰ ἓνα διάστημα καὶ συμμετεῖχαν στὸ μυστήριο. Σύμφωνα μὲ τὶς παραστάσεις τῶν κρατηρίσκων τὰ κορίτσια χορεύουν ἢ τρέχουν ἐμπρὸς

269. Βλ. ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ *Αἴτια Ρωμαϊκὰ* 264. HADZISTELIOU-PRICE, *Kourotrophos*, 204. Ἐπίσης E. SIMON, *Die Götter der Griechen* (1969) 155. Γιὰ τὴν ὑπόσταση τῆς Ἄρτεμιδος ὡς θεᾶς πού προστατεύει τοὺς νέους καὶ συνδέεται μὲ τὴν Εὐκλεία καὶ τὴν Ἀφροδίτη, βλ. Γ. ΔΕΣΠΙΝΗ, «Ἐνα νέο θραῦσμα ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνα», *Κέρνος* (1972) 41-42. Μὲ τὴν ὑπόσταση αὐτὴ σχετίζονται τὰ θραῦσματα E 87-88, Kπ 10, Kπ 12.

270. Βλ. I. KONTH, *ΑΔ* 22, 1967, Μελέται, 161-162, 180, 185, 203.

271. Βλ. L. R. FARNELL, *Greek Hero Cults and Ideas of Immortality* (1921) 57-58· I. CHIRASSI, *Miti e culti arcaici di Artemis nel Peloponneso e Grecia centrale* (1964) 26· L. BODSON, 'IEPA ΖΩΙΑ', *Contribution à l'étude de la place de l'animal dans la religion grecque ancienne* (1975) 129 κέ· L. KAHIL, *Acta of the XI Congress of Classical Archaeology, 1978* (1979) 80. Πρβ. καὶ NILSSON, *GGR* I³, 485 σημ. 6.

Ἡ ἄρκτος, μὲ χαρακτηριστικὸ τῆς τῆ χειμερία νάρκη, ἴσως συμβολίζει τὸν κύκλο τῆς γέννησης καὶ τοῦ θανάτου καὶ ἀντιπροσωπεύει τὴ γονιμότητα καὶ τὴ μητρότητα (βλ. K. HOENN, *Artemis, Gestaltwandel einer Göttin*, 1946, 19).

272. Βλ. NILSSON, *GGR* I³, 494· H. JEANMAIRE, *δ.π.* 322· I. CHIRASSI, *δ.π.* 26-27· W. BURKERT, *Homo Necans* (1972) 75 σημ. 20· τοῦ ἴδιου, *Griechische Religion* (1977) 236, 337· C. CALAME, *Les choeurs de jeunes filles en Grèce archaïque I* (1977) 186 κέ· M. BLECH, *Studien zum Kranz bei den Griechen* (1982) 350-351, 354.

273. Βλ. NILSSON, *δ.π.*· W. BURKERT, *Homo Necans* (1972) 74-75· *Poetae Comici Graeci* (ἔκδ. R. Kassel - C. Austin, 1983) 191.

274. Ὁ A. MOMMSEN, *Feste der Stadt Athen im Altertum* (1898) 454 καὶ *Heortologie* (1864) 406, συγκρίνει τὴν ἀρκτηία μὲ τὰ Θαργήλια, πού εἶχαν ἐπίσης ἐξευμενιστικὸ χαρακτῆρα. Βλ. C. CALAME, *δ.π.* 180 κέ.

275. Βλ. L. R. FARNELL, *δ.π.* 55· H. JEANMAIRE, *δ.π.* 262· W. BURKERT, *Homo Necans* (1972) 77· τοῦ ἴδιου, *Griechische Religion* (1977) 237· A. BRELICH, *Paides e Parthenoi* (1969) 258· H. W. PARKE, *Festivals of the Athenians* (1977) 138. Πρβ. τὴν ἱστορία τοῦ Ἐμβάρου, Κεφ. Α, 39-40 καὶ σημ. 50.

σὲ βωμούς. Σὲ κάποιο στάδιο τῆς ἀρκτηίας τελοῦνταν ἐπίσης θυσία αἴγας. Ὑπάρχουν ὁμως ὀρισμένα ἐπὶ μέρους ζητήματα ποὺ δημιουργοῦν ἐρωτηματικά. Ἄγνωστα παραμένουν ἡ διάρκεια τῆς ἀρκτηίας, ὁ ἀριθμὸς τῶν παρθένων ποὺ συμμετεῖχαν σ' αὐτήν, ὁ τόπος ὅπου παρέμεναν οἱ παρθένοι κατὰ τὴ «θητεία» τους, καθὼς καὶ ὀρισμένα στοιχεῖα τοῦ τυπικοῦ. Δυστυχῶς ὁμως οἱ σχετικὲς ἐνδείξεις καὶ μαρτυρίες ποὺ ἔχουμε στὴ διάθεσή μας εἶναι λίγες.

Σύμφωνα μὲ τὰ στοιχεῖα ποὺ παραδίδονται, ἡ ἀρκτηία εἶναι δυνατὸ νὰ διαρκοῦσε ἀπὸ μερικὲς ἡμέρες²⁷⁶ ὡς πέντε χρόνια. Ὅπωςδὴποτε τὸ μυστήριον ἀποτελοῦσε τὴν τελικὴ φάση τῆς ἀρκτηίας, ποὺ ὀλοκλήρωνε ἕνα στάδιο προπαρασκευῆς καὶ διεξαγόταν τὴν ἡμέρα τῆς ἐορτῆς τῆς θεᾶς. Ἡ ἐτήσια ἐορτὴ τῆς Μουνιχίας προϋποθέτει ἕναν ὀρισμένο ἀριθμὸ παρθένων, ποὺ θὰ συμμετεῖχαν στὸ μυστήριον κάθε χρονιά. Τὸ γεγονὸς ἐπίσης ὅτι στὴν Ἀττικὴ δὲν ὑπάρχει κανένα παράλληλο «θητείας» σὲ θεὸ ποὺ νὰ διαρκεῖ περισσότερο ἀπὸ ἕνα χρόνο²⁷⁷, ὀδηγεῖ στὴν ὑπόθεση ὅτι ἡ ἀρκτηία δὲν πρέπει νὰ διαρκοῦσε περισσότερο ἀπὸ ἕνα ἔτος. Ἄγνωστος ἐπίσης παραμένει ὁ ἀριθμὸς τῶν παρθένων ποὺ συμμετεῖχαν. Ἡ πιθανότερη ἄποψη εἶναι ὅτι ὑπῆρχε κάποια ἐκπροσώπηση τῶν Ἀθηναίων παρθένων ἀπὸ ὀρισμένες, ποὺ ἐπιλέγονταν ἀπὸ ἐπιφανεῖς οἰκογένειες τῆς Ἀθήνας²⁷⁸. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ὑπηρεσίας τους καὶ κατὰ τὴν τέλεση τῶν λατρευτικῶν ἐκδηλώσεων²⁷⁹ οἱ παρθένοι ἔμεναν μέσα στὸ ἱερό, ἂν καὶ στὸ ἱερὸ τῆς Μουνιχίας δὲν σώζονται ἐνδείξεις ποὺ νὰ ὑποδηλώνουν μία τέτοια παραμονή. Ἄγνωστο τέλος παραμένει καὶ τὸ κριτήριον σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο κατανέμονταν οἱ ἄρκτοι στὸ ἱερὸ τῆς Βραυρώνας ἢ τῆς Μουνιχίας.

Ἐνα τελευταῖο ζήτημα-σχετικὸ μὲ τὴν ἀρκτηία, ποὺ θὰ πρέπει νὰ μᾶς ἀπασχολήσει, εἶναι ἡ γύμνωση τῶν ἄρκτων. Μὲ ἀφορμὴ τὸ στ. 645 τῆς *Λυσιστράτης* ἔχει διατυπωθεῖ ἡ ἄποψη ὅτι ἡ γύμνωση ἀποτελοῦσε τὸ τελευταῖο στάδιο τῆς ἀρκτηίας²⁸⁰ καὶ ὅτι στὶς παραστάσεις τῶν κρατηρίσκων οἱ γυμνὲς παρθένοι φαίνονται μεγαλύτερες ἀπὸ τὶς ντυμένες. Οἱ ἄρκτοι ὀπωςδὴποτε σὲ κάποιο στάδιο τῆς ἀρκτηίας γυμνώνονταν, ἀφοῦ στοὺς κρατηρίσκους εἰκονίζονται ἢ ὅλες ντυμένες ἢ ὅλες γυμνές. Δὲν μπορεῖ ὁμως κανεὶς νὰ ἰσχυρισθεῖ μὲ βεβαιότητα ὅτι οἱ ἄρκτοι γυμνώνονταν στὸ τελευταῖο στάδιο τῆς ἀρκτηίας, στὴν ὀλοκλήρωση δηλαδὴ τοῦ μυστηρίου. Οἱ παραστάσεις τῶν κρατηρίσκων ἀπὸ τὴ Μουνιχία δὲν παρέχουν ἐνδείξεις ὅτι ἡ γύμνωση ὀλοκλήρωνε τὸ μυστήριον τῆς ἀρκτηίας, οὔτε ὅτι οἱ γυμνὲς μορφὲς εἶναι μεγαλύτερες σὲ ἡλικία ἀπὸ τὶς ντυμένες. Οἱ ἐρυθρόμορφοι κρατῆρες ποὺ δημοσίευσε ἡ L. Kahil²⁸¹ συμβάλλουν κάπως στὴ συζήτηση αὐτοῦ τοῦ προβλήματος. Στὸν ἕναν κρατῆρα²⁸² εἰ-

276. Βλ. Κεφ. Γ, 79 σημ. 205 καὶ A. MOMMSEN, *Heortologie* (1864) 406· A. BRELICH, *δ.π.* 264. Οἱ περισσότεροι ποὺ ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ θέμα δὲν καταλήγουν σὲ συμπεράσματα σχετικὰ μὲ τὴ διάρκεια τῆς ἀρκτηίας (βλ. H. JEANMAIRE, *δ.π.* 259· I. KONTH, *δ.π.* 183).

277. Ἐπὶ τὴν ἀνάλογη ὑπηρεσία τῶν ἀρρηφόρων (βλ. L. DEUBNER, *δ.π.* 9 κέ· W. BURKERT, *Hermes* 94, 1966, 5), τοῦ «παιδὸς ἀφ' ἐστίας» στὴν Ἐλευσίνα (βλ. L. DEUBNER, *δ.π.* 74-75· W. BURKERT, *Homo Necans*, 1972, 280, 284 σημ. 3, 309 κέ· τοῦ ἴδιου, *Griechische Religion*, 1977, 156) ἢ τοῦ «παρασίτου» στὸ ἱερὸ τοῦ Ἡρακλέους στὸ Κυνόσαργες (βλ. L. DEUBNER, *δ.π.* 226· W. BURKERT, *δ.π.* 323).

278. Βλ. L. KAHIL, *AntK* 8, 1965, 27· I. KONTH, *δ.π.* 183 σημ. 90· A. BRELICH, *δ.π.* 238, 265, 311 (βλ. καὶ CHR. SOURVINOU, *JHS* 91, 1971, 174).

279. Προκειμένου γιὰ τὴ Βραυρώνα, οἱ ἐγκαταστάσεις τοῦ ἱεροῦ κάνουν τὴν ἄποψη αὐτὴ πιθανότερη.

280. Βλ. L. KAHIL, *AntK* 20, 1977, 97· CHR. SOURVINOU, *CIQ* 21, 1971, 339-342· T. C. W. STINTON, *CIQ* 26, 1976, 11.

281. Ὁ.π. 86 κέ.

282. L. KAHIL, *δ.π.* πίν. 19.

κονίζονται γυμνές μορφές που τρέχουν, μεγάλες και μικρές, ενώ στον δεύτερο κρατήρα²⁸³ οι μορφές είναι όλες ντυμένες. Οι ἄρκτοι και στα δύο παραδείγματα κάνουν τις ίδιες πράξεις. Στον κρατήρα όμως όπου εικονίζονται οι γυμνές μορφές, στην παράσταση περιλαμβάνεται και μία ἄρκτος. Ἡ παρουσία του ἱεροῦ ζώου ὑπονοεῖ ἀσφαλῶς κάποια μυστηριακή φάση τῆς ἀρκτείας. Ἐνας τρίτος κρατηρῖσκος²⁸⁴ δια φωτίζει περισσότερο ἄλλες πτυχές του μυστηρίου, ὅπως τὴ μίμηση τῆς ἄρκτου ἀπὸ τὴν ἰέρεια τῆς θεᾶς, τὴ συμμετοχὴ ἐνὸς ἀνδρα σ' αὐτὸ²⁸⁵ καὶ τὸ «ἱερὸν κυνηγέσιον», γιὰ τὸ ὁποῖο ὁμως δὲν ὑπάρχει καμία ἐνδειξη ὅτι τελοῦνταν στὸ ἱερὸ τῆς Μουνιχίας. Ἄλλωστε καὶ ἡ Μουνιχία Ἄρτεμις δὲν χαρακτηρίζεται τόσο ἐντονα ἀπὸ τὴν ιδιότητα τῆς Κυνηγέτιδος ὅπως ἡ Βραυρωνία²⁸⁶.

Ἀπὸ τὶς πηγὲς πληροφοροῦμαστε τὴ σχέση τῶν ἐφήβων μὲ τὴ λατρεία τῆς θεᾶς. Ἡ Μουνιχία Ἄρτεμις δὲν ἦταν προστάτιδα μόνο τῶν παρθένων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐφήβων, στὴν ἐκπαίδευση τῶν ὁποίων περιλαμβάνονταν καὶ ὑποχρεώσεις πρὸς τὴ θεά, τὶς ὁποῖες ἐκτελοῦσαν κατὰ τὴν ἡμέρα τῶν Μουνιχιῶν²⁸⁷.

Τὰ πῆλινα εἰδώλια τῶν ἀγοριῶν καὶ τῶν νηπίων, ὀρισμένα θραύσματα ἀγαλμάτων ἀγοριῶν, καθὼς καὶ μερικὰ μικροαντικείμενα (π.χ. παιχνίδια), μαρτυροῦν γιὰ τὴν ὑπόσταση τῆς Μουνιχίας Ἄρτέμιδος ὡς Κουροτρόφου.

Τὰ περισσότερα ὁμως εὐρήματα ἐμφανίζουν τὴ θεὰ ὡς προστάτιδα τοῦ γάμου καὶ τῆς γονιμότητας. Οἱ παρθένοι, ἀφήνοντας τὴν παιδικὴ ἡλικία, ἀφιέρωναν στὴ θεὰ ὄχι μόνο τὰ παιχνίδια τους²⁸⁸, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἑαυτοὺς τους, προετοιμαζόμενες γιὰ τὸ γάμο. Τὴ στενὴ σχέση τῆς θεᾶς μὲ τὸ γάμο καὶ τὴν προστάτιδά του, τὴν Ἄφροδίτη²⁸⁹, μαρτυροῦν τὰ μικροσκοπικὰ ἀγγεῖα (γαμικοὶ λέβητες καὶ λουτροφόροι), οἱ πυξίδες, οἱ λεκανίδες, ἐν μέρει τὰ ἐπίνητρα, τὰ πλαστικὰ ἀγγεῖα καὶ ὀρισμένα εἰδώλια μὲ θέματα ἀπὸ τὸν κύκλο τῆς Ἄφροδίτης, καθὼς καὶ ἡ εἰκονογραφία τῶν περισσότερων ἀγγείων, ὅπου εἰκονίζονται σκηνές ἀπὸ τὰ Ἐπαύλια καὶ γενικὰ σκηνές ἀπὸ τὸν κύκλο τῆς Ἄφροδίτης. Μὲ τὴν ἀνάθεση τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν οἱ γυναῖκες ἐξέφραζαν τὶς ἐλπίδες καὶ τὶς εὐχὲς τους γιὰ γονιμότητα καὶ εὐτοκία. Μὲ τὴν ιδιότητα ἄλλωστε τῆς θεᾶς ὡς προστάτιδας τῶν γυναικῶν, τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς καὶ τῶν διαφόρων ἐκδηλώσεων τῆς ζωῆς τῆς γυναίκας²⁹⁰ σχετίζονται καὶ τὰ εὐρήματα ποὺ ἀνήκουν στὴν καθημερινὴ ζωὴ τῆς, ὅπως τὰ ἐπίνητρα, οἱ ἀγνύθες καὶ τὰ κοσμήματα. Στὶς ιδιότητες τῆς θεᾶς ὡς προστάτιδας τῆς φύσης καὶ τοῦ γάμου ἀνάγεται καὶ ἡ στενὴ σχέση τῆς Μουνιχίας Ἄρτέμιδος μὲ τὶς Νύμφες, ποὺ ἀποτελοῦσαν καὶ ἀκολουθοῦς τῆς θεᾶς²⁹¹.

283. L. KAHIL, *δ.π.* πίν. 18.

284. L. KAHIL, *δ.π.* 92 κέ., πίν. 20.

285. Παρουσία ἀνδρα στὴ λατρεία τῆς Ἄρτέμιδος συναντᾶται καὶ στὴ λατρεία τῆς Ταυροπόλου, ὅπου ἡ τελετὴ ἀποτελοῦσε κατάλοιπο ἀνθρωποθυσίας (βλ. I. KONTH, *δ.π.* 177).

286. Τὴ μόνη ἐνδειξὴ ἀποτελεῖ τὸ ἀγάλματιο τῆς Ἄρτέμιδος Γ II, καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ ἀπεικόνιση τῆς θεᾶς τῆς Μουνιχίας ὡς Κυνηγέτιδος στὴ ζωφόρο τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου, στὴν Ἀθήνα (L. DEUBNER, *Attische Feste*³, 1966, πίν. 38, μορφὴ 22).

287. Βλ. Κεφ. Α, 34-35.

288. Βλ. W. BURKERT, *Griechische Religion* (1977) 121.

289. Γιὰ τὴ στενὴ σχέση τῆς Ἄφροδίτης μὲ τὴν Ἄρτεμι, βλ. Κεφ. Γ, 68 σημ. 158· Γ. ΔΕΣΠΙΝΗ, *δ.π.*· S. PINGIATOGLOU, *Eileithyia* (1981) 91-92. Ἐπίσης βλ. H. JEANMAIRE, *Couroi et Courètes, Essai sur l'éducation spartiate et sur les rites d'adolescence dans l'antiquité hellénique* (1939) 316-322, ὅπου σχετίζεται ἡ λατρεία τῆς Μουνιχίας μὲ τὴν ἀναχώρηση τοῦ Θησέως καὶ μὲ τὴν Ἄφροδίτη.

290. Βλ. I. KONTH, *δ.π.* 186.

291. Βλ. Κεφ. Γ, 68 καὶ σημ. 158 καὶ NILSSON, *GGR* I³, 246· M. NILSSON, *Griechische Feste von religiöser Bedeutung* (1906) 180-181· K. HOENN, *Artemis, Gestaltwandel einer Göttin* (1946) 47 κέ.· S. PINGIATOGLOU, *δ.π.* 43.

Τὴ γονιμότητα εὐχονται καὶ ζητοῦν, ἀσφαλῶς, καὶ τὰ ἀναθήματα μὲ θέματα ἀπὸ τὸν κύκλο τοῦ Διονύσου. Στοιχεῖα ἀπὸ τὴ λατρεία τοῦ θεοῦ ἐπισημαίνονται καὶ στοὺς χοροὺς τῶν ἄρκτων, οἱ ὁποῖες σὲ μερικές παραστάσεις κρατοῦν κρόταλα²⁹², στὰ εἰδώλια τῶν χορευτριῶν²⁹³ καὶ στὰ θραύσματα τῶν προσωπειῶν²⁹⁴. Ὅπως εἶναι γνωστό, οἱ ὀργιαστικοὶ καὶ μυστηριακοὶ χοροί²⁹⁵, ποὺ ἀπευθύνονται στὴν Ἄρτεμι ὡς θεὰ τῆς γονιμότητας, συνδέονται ἄμεσα μὲ τὴ λατρεία τοῦ Διονύσου. Ἡ στενὴ αὐτὴ σχέση τοῦ θεοῦ καὶ τῆς Ἄρτέμιδος συναντᾶται κυρίως στὶς λατρεῖες τῆς Πελοποννήσου²⁹⁶. Ἦδη ὁμως ἔχει διαπιστωθεῖ μία τέτοια σχέση καὶ στὴ λατρεία τῆς Βραυρώνας²⁹⁷.

Στὴν ὑπόσταση τέλος τῆς θεᾶς ὡς Φωσφόρου καὶ Ἐκάτης ἀνάγεται ἡ ἀνάθεση τῶν ἀμφιφώντων²⁹⁸, μὲ τὴν ὁποία ἴσως σχετίζεται καὶ τὸ ἀρχαῖστικὸ ἄγαλμα τῆς δαδοφόρου θεᾶς²⁹⁹.

Ἡ φύση τῆς λατρευόμενης θεᾶς στὴ Μουνιχία, ὅπως διαμορφώθηκε κυρίως στοὺς κλασικοὺς χρόνους, παρουσιάζει μεγάλη ὁμοιότητα μὲ τὴ φύση τῆς Βραυρωνίας Ἄρτέμιδος. Διακρίνουμε ὁμως μερικές διαφορές, ἡ βασικότερη ἀπὸ τίς ὁποῖες εἶναι ὁ χθόνιος χαρακτήρας στὴ λατρεία τῆς Ἄρτέμιδος Βραυρωνίας, στοιχεῖο ποὺ τελικὰ συγκεντρώθηκε στὴ μορφή τῆς Ἰφιγένειας³⁰⁰. Στὸ ἱερὸ τῆς Μουνιχίας δὲν ὑπάρχει καμία ἔνδειξη ποὺ νὰ μαρτυρεῖ ἀνάλογη χθόνια λατρεία, ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ τὸ συσχετισμὸ τῆς θεᾶς μὲ τὴν Ἐκάτη. Ἡ μορφή τῆς Ἰφιγένειας ἔχει ἀποσυνδεθεῖ ἐντελῶς ἀπὸ τὸ μῦθο τῆς Μουνιχίας, ἐνῶ δὲν ὑπάρχει καμία πληροφορία ἢ ἔνδειξη γιὰ τὴν ἀνάθεση τῶν ἐνδυμάτων τῶν γυναικῶν ποὺ πέθαιναν στὸν τοκετό, χαρακτηριστικὸ στοιχεῖο στὴ λατρεία τῆς Βραυρώνας³⁰¹. Τὴ θεὰ τῆς Μουνιχίας δὲν

292. Βλ. Μέρος Β', 153, Κκ 21 καὶ 162, Κκ 57.

293. Βλ. Μέρος Β', 114, Ε 63-64.

294. Βλ. Μέρος Β', 109, Ε 41-42 καὶ 124, Ε 112.

295. Γιὰ τὴ σχέση τῆς Ἄρτέμιδος Μουνιχίας μὲ τὸν Διόνυσο, βλ. Ο. GRUPPE, *Griechische Mythologie und Religionsgeschichte* I (1906) 40· RE II.1, 1364-1365· C. CALAME, *Les choeurs de jeunes filles en Grèce archaïque* I (1977) 245. Ἐπίσης γιὰ τὴν ὑπαρξὴ διονυσιακῶν στοιχείων στὴ λατρεία τῆς Ἄρτέμιδος, βλ. E. SIMON, *Die Götter der Griechen* (1969) 163-165.

Εἶναι γνωστὴ ἡ ἔφεση τῆς Ἄρτέμιδος στὸ χορὸ (*Ὀμηρ.* Ὑμν. 15, 17-18). Γιὰ τὴν παρουσία ὀργιαστικοῦ στοιχείου στοὺς χοροὺς τῆς θεᾶς, βλ. M. NILSSON, *δ.π.* 184, 187, 195-196, 211, 214, 442· K. A. ΡΩΜΑΙΟΥ, *Πελοποννησιακὰ* 3-4, 1958-59, 385· L. B. LAWLER, *The Dance in Ancient Greece* (1964) 92-93, 105· L. KAHIL, *AntK* 8, 1965, 28· W. BURKERT, *Homo Necans* (1972) 340. Βλ. ἐπίσης NILSSON, *GGR* I³, 161-162.

296. Βλ. K. A. ΡΩΜΑΙΟΥ, *δ.π.* 386. Τὸ ὀργιαστικὸ στοιχεῖο προϋπήρχε τῆς λατρείας τοῦ Διονύσου (M. NILSSON, *δ.π.* 259). Γιὰ τὴ στενὴ σχέση τῆς Ἄρτέμιδος μὲ τὸν Διόνυσο, πρβ. τὴν παράλληλη λατρεία τῆς Ἄρτέμιδος Τρικλαρίας καὶ τοῦ Διονύσου Αἰσυμνήτη (M. NILSSON, *δ.π.* 216).

297. Βλ. L. KAHIL, *δ.π.*

298. Βλ. Κεφ. Α, 38 σημ. 38. Ὁ K. HOENN (*δ.π.* 98) ἀνάγει τὴν προσφορὰ ἀμφιφώντων στὴ Μουνιχία στὴν ὑπόσταση τῆς θεᾶς ὡς Σελασφόρου. Ἡ μαρτυρημένη λατρεία τῆς Φωσφόρου στὴ Μουνιχία (βλ. Κεφ. Α, 37-38 καὶ σημ. 32) ἀλλὰ καὶ ἡ χρονολόγησις τοῦ ἀγάλματος Γ 13 στὸν 2ο αἰ., ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ ὁποῖου σώζονται ἐπιγραφές ποὺ μᾶς πληροφοροῦν γιὰ ἐπίσημη λατρεία τῆς Ἄρτέμιδος Φωσφόρου (βλ. R. E. WYCHERLEY, *The Athenian Agora* III, *Literary and Epigraphical Testimonia*, 1957, 56-57), κάνουν πιθανὴ μία τέτοια ἄποψη. Παράλληλα, ὁμως, ἡ δάδα ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸ καὶ τῆς Ἄρτέμιδος ὡς θεᾶς τοῦ τοκετοῦ (S. PINGIATOGLOU, *δ.π.* 86· Γ. ΔΕΣΠΙΝΗ, *Παρθενώνεια*, 1982, 55· D. PANDERMALIS, *AA* 1982, 734, εἰκ. 8).

299. Γ 13· βλ. Κεφ. Γ, 52 καὶ Μέρος Β', 101-102.

300. Βλ. I. KONTH, *AD* 22, 1967, Μελέται, 161-162· I. ΤΡΑΥΛΟΥ, «Τρεῖς ναοὶ τῆς Ἄρτέμιδος», *Neue Forschungen in griechischen Heiligtümern* (1976) 198, 205. Ἡ ἴδια διαφορὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ καὶ ὅσον ἀφορᾷ στὶς λατρεῖες τῆς Ἄρτέμιδος Ταυροπόλου καὶ Αὐλιδεῖας (βλ. I. ΤΡΑΥΛΟΥ, *δ.π.* 197).

301. Βλ. I. KONTH, *δ.π.* 157, 161, 175, 201.

χαρακτηρίζουν επίσης οι ιδιότητες της προστάτιδας της βλάστησης και της γεωργίας, των οποίων ή απουσία αιτιολογείται από τη θέση του ιερού της Μουνιχίας, που βρισκόταν μέσα σε πόλη. Η θέση ακριβώς του ιερού προσέδωσε στη θεά και την ιδιότητα της Λιμενοσκόπου και Λιμενίας³⁰², που στη λατρεία της Βραυρώνας δεν ήταν ιδιαίτερα σημαίνουσα³⁰³.

Η λατρεία της Βραυρώνας παρουσιάζεται περισσότερο οργανωμένη και με μεγαλύτερη απήχηση στην πολιτεία. Σ' αυτό συνέτεινε ασφαλώς η ώθηση που έδωσαν στο ιερό ο Πεισίστρατος και οι Πεισιστρατίδες, ο Μιλτιάδης και ο Κίμων, ή εγκατάσταση ιερού της θεάς στην Ακρόπολη³⁰⁴, καθώς και η διάδοση του μύθου της Βραυρώνας, όπως διαπιστώνεται στη λογοτεχνία της εποχής (πρβ. την *Ίφιγένεια εν Ταύροις*). Αντίθετα, η λατρεία της Μουνιχίας φαίνεται ότι είχε μεγάλη απήχηση στα λαϊκά στρώματα³⁰⁵. Παρόλα αυτά δεν μπορεί να χαρακτηριστεί το ιερό της Βραυρώνας σημαντικότερο, αφού είναι γνωστή η διάδοση της λατρείας της Μουνιχίας σε περιοχές της Μ. Ασίας³⁰⁶ και της Πελοποννήσου.

Στα βασικά όμως σημεία οι δύο θεότητες παραμένουν συγγενείς, με ταυτότητα εύρημάτων και λατρείας. Η Άρτεμις και στις δύο λατρείες είναι συνδεδεμένη με τη φύση, τα ζώα και τα νερά (Λιμενία). Κυρίως όμως χαρακτηρίζεται ως θεά της γονιμότητας, με την οποία είχαν συνδεθεί πανάρχαια έθιμα, σχετικά με την ένηλικίωση και το γάμο.

302. Πρβ. ΠΟΥΛΔΕΥΚΗ *Όνομαστικόν* VIII, 119 (*Άρτεμις Δελφινία*). Βλ. O. GRUPPE, *δ.π.* 40· K. HOENN, *δ.π.* 50· E. SIMON, *δ.π.* 176. Αντίθετη άποψη διατύπωσε ο L. R. FARNELL (*The Cults of the Greek States* II, 1896, 431), που αποσυνδέει την Άρτεμι Μουνιχία από τη θάλασσα.

303. Βλ. I. KONTH, *δ.π.* 162.

304. Βλ. I. KONTH, *δ.π.* 169.

305. Βλ. H. W. PARKE, *Festivals of the Athenians* (1977) 137.

306. Πρόκειται για τις λατρείες στην Πύγεια, κοντά στην Έφεσο, στην Κύζικο και στην Πλακία, κοντά στην Κύζικο, βλ. *RE* II.1, 1393-1394, λ. Άρτεμις (WERNICKE). Λατρεία μαρτυρεί και η αναθηματική επιγραφή που προέρχεται από το ιερό του Απόλλωνος Μαλεάτα στην Επίδαυρο και χρονολογείται γύρω στο 215 μ.Χ. Η επιγραφή αυτή εντάσσεται ωστόσο στο θρησκευτικό πλαίσιο των ρωμαϊκών χρόνων, με την εύρεια διάδοση των λατρειών, και η άνευρέσή της δεν προϋποθέτει την ύπαρξη συστηματικής άσκησης λατρείας. Βλ. *IG* IV.1, 404. Επίσης παραδίδεται λατρεία Άρτέμιδος Μουνιχίας και στη Σικυώνα (βλ. ΠΛΙΝΙΟΥ *HN* 36, 10).

ΜΕΡΟΣ Β΄

Κατάλογοι εύρημάτων

I. Γλυπτά

- Γ 1 Κεφάλι έλαφιού, ΜΠ 5357 (πίν. 7α).

Ύψος: 3.2 έκ. Μάρμαρο λεπτόκοκκο (πεντελικό).

Μαζί με τὸ κεφάλι σώζεται καὶ τμήμα τοῦ λαιμοῦ. Τὸ ρύγχος τοῦ ζώου εἶναι σπασμένο. Τὸ κεφάλι παρουσιάζει μία ἐλάχιστη στροφή πρὸς τὰ ἀριστερά του. Τὸ ὅτι τὸ κεφάλι τοῦ ζώου ἔστρεφε πρὸς τὰ ἀριστερά προκύπτει καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἀριστερὴ πλευρὰ εἶναι προσεκτικότερα δουλεμένη. Τὰ κέρατα τοῦ ζώου ἦταν πρόσθετα, καθὼς δείχνουν οἱ μικροὶ κυκλικὸι τὸρμοι. Ἡ ἐπιφάνεια εἶναι διαβρωμένη.

Ἡ ἐργασία, προσεγμένη καὶ αὐστηρή, ὅπως διαπιστώνεται κυρίως ἀπὸ τὴν ἀπόδοση τῶν ματιῶν, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ χρονολογήσουμε τὸ θραῦσμα με βεβαιότητα στὸν 5ο αἰ., ἴσως ἀκόμη καὶ στὰ χρόνια τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ.

Γιὰ τὴ σχέση τοῦ ζώου με τὴν Ἄρτεμι, βλ. F. Brein, *Der Hirsch in der griechischen Frühzeit* (1969) 38 κέ., 42 κέ., 51-52· W. Burkert, *Griechische Religion* (1977) 114, 161, 198.

- Γ 2 Τμήμα ἄκρου δεξιῦ ποδιοῦ γυναικείας μορφῆς, ΜΠ 5358 (πίν. 7β).

Ύψος: 7 έκ. Μάρμαρο πεντελικό.

Σώζονται τὰ τρία μεσαῖα δάκτυλα τοῦ δεξιῦ ποδιοῦ τῆς μορφῆς, πὸν φοροῦσε τυρρηνικὸ σανδάλι καὶ πατοῦσε με τὴν μπροστινὴ ἄκρη του, ὅπως φανερώνει τὸ ξεκούφωμα στὴν κάτω πλευρὰ τοῦ σανδαλιῦ.

Κλασικῶν χρόνων.

- Γ 3 Θραῦσμα ἄκρου ἀριστεροῦ ποδιοῦ γυναικείας μορφῆς, ΜΠ 5358 (πίν. 7β).

Ύψος: 4.1 έκ. Μάρμαρο πεντελικό.

Σώζεται τὸ μπροστινὸ μέρος με τὸ σανδάλι. Τὸ πόδι, με ἀνασηκωμένη τὴ φτέρνα, πατοῦσε σὲ πλίνθο, τμήμα τῆς ὁποίας σώζεται. Ἀπὸ τὸ σανδάλι μόνο τὸ κάτωμα ἀποδίδεται πλαστικά. Στὴν ἐπάνω σωζόμενη ἄκρη τοῦ ποδιοῦ διατηρεῖται ἡ παρυφὴ ἀπὸ τὸ ἔνδυμα πὸν φοροῦσε ἡ μορφή. Ἡ πλίνθος εἶναι δουλεμένη στὴν ἐπάνω καὶ στὴν πλάγια πλευρὰ με βελόνκι. Ἡ κάτω ἐπιφάνεια εἶναι ξεχοντρισμένη με βελόνι.

Κλασικῶν χρόνων (;).

- Γ 4 Τμήμα πήχη δεξιῦ χεριοῦ, ΜΠ 5358 (πίν. 8β).

Μήκος: 13.5 έκ. Μάρμαρο πεντελικό.

Τὸ μέρος τοῦ χεριοῦ πὸν σώζεται εἶναι γυμνὸ καὶ στὴν ἐπιφάνειά του παρατηροῦνται ἀπολεπίσματα.

Κλασικῶν χρόνων (;).

- Γ 5 Τμήμα κνήμης ἀριστεροῦ ποδιοῦ, ΜΠ 5358 (πίν. 8β).

Ύψος: 13.2 έκ. Μάρμαρο πεντελικό.

Σώζεται τὸ κάτω μέρος τῆς κνήμης. Προέρχεται ἀπὸ ἀνδρικό ἄγαλμα, μεγέθους μικρότερου ἀπὸ τὸ φυσικό.

Κλασικῶν χρόνων (;).

Γ 6 Κεφάλι γυναικείας μορφής, ΕΜ 5637 (πίν. 9).

Ύψος: 13 εκ. Μάρμαρο σχετικὰ λεπτόκοκκο (πεντελικό;).

Σώζεται τὸ κεφάλι καὶ ἐλάχιστο τμήμα τοῦ λαιμοῦ. Τὸ κεφάλι κλίνει ἐλαφρὰ πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῆς μορφῆς καὶ κάτω, κίνηση ποῦ ἐπιτείνεται ἀπὸ κάποια ἀνισότητα στὸ πρόσωπο. Ἡ ἀριστερὴ πλευρὰ εἶναι μικρότερη σὲ ἔκταση ἀπὸ τὴ δεξιὰ καὶ πιὸ ἐπίπεδη. Τὰ μαλλιά, δουλεμένα συνοπτικά, εἶναι χωρισμένα στὴ μέση καὶ μαζεύονται στὴν κορυφὴ τοῦ κεφαλοῦ σὲ διπλὸ κρωβύλο. Ἡ πίσω πλευρὰ τοῦ κεφαλοῦ εἶναι ἀκόμη προχειρότερα δουλεμένη μὲ βελονάκι. Σπασίματα στὴ μύτη, στὸ πηγούνι καὶ στὰ μαλλιά καὶ δύο γδαρσίματα στὸ πηγούνι. Ἡ ἐπιδερμίδα τοῦ κεφαλοῦ εἶναι ἀρκετὰ φθαρμένη.

Τὸ κεφάλι παρουσιάζει μεγάλη ὁμοιότητα μὲ τὸ κεφάλι τῆς «Υγείας» ΕΜ 3603 (βλ. R. Lullies-M. Hirmer, *Griechische Plastik*, 1972, 73, ἀρ. 205), καθὼς καὶ μὲ ἔργα τοῦ Πραξιτέλου ποῦ χρονολογοῦνται γύρω στὸ 340 π.Χ. Χρονολογεῖται ἴσως, λοιπόν, στὸ γ' τέταρτο τοῦ 4ου αἰ. Ἡ ἔργασία στὸ πίσω μέρος τοῦ κεφαλοῦ μᾶς ὁδηγεῖ στὴν ὑπόθεση ὅτι προέρχεται ἀπὸ ἀρχιτεκτονικὸ γλυπτό.

Βιβλιογραφία: Ἰ. Θρεψιάδης, *ΠΑΕ* 1935, 191-192.

Γ 7 Τμήμα ἀγαλματίου ἀγοριοῦ, ΜΠ 5359 (πίν. 8β).

Ύψος: 7.8 εκ., μήκος: 10.2 εκ. Μάρμαρο πεντελικό (σχετικὰ χοντρόκοκκο, μὲ διάσπαρτους μεγάλους κρυστάλλους).

Σώζεται τμήμα τοῦ ἀριστεροῦ μηροῦ, τοῦ γλουτοῦ, καθὼς καὶ τὸ κάτω μέρος τῆς κνήμης ὀκλάζοντος γυμνοῦ ἀγοριοῦ. Ἡ κνήμη εἶναι διπλωμένη καὶ κολλημένη κάτω ἀπὸ τὸ μηρὸ τῆς μορφῆς, ποῦ προφανῶς κοντοκαθόταν ἐπάνω στὴ φτέρνα τῆς. Στὴ δεξιὰ πλευρὰ τοῦ θραύσματος σώζονται οἱ ὀρχεις τῆς μορφῆς.

4ος αἰ.

Πρβ. A. de Ridder, «Monuments figurés de Thespies», *BCH* 46, 1922, 229-230, ἀρ. 20.

Γ 8 Τμήμα ἀγαλματίου ὀκλάζουσας παιδικῆς μορφῆς, ΜΠ 5359 (πίν. 8α).

Μήκος: 9.4 εκ. Μάρμαρο λεπτόκοκκο (πεντελικό;).

Σώζεται τμήμα πλίνθου, ἐπάνω στὴν ὁποία ἀκουμποῦν τὸ ἀριστερὸ σκέλος καὶ τὸ ἄκρο δεξιὸ πόδι μικροῦ παιδιοῦ. Στὴν ἐπάνω ἐπιφάνεια τῆς πλίνθου σώζονται οἱ μεγάλες ἀραιές, πρόστυπες πυχές τοῦ ἱματίου, ποῦ ἦταν ἀπλωμένο ἐπάνω στὴν πλίνθο καὶ κάλυπτε τμήμα τοῦ δεξιοῦ μηροῦ τῆς μορφῆς. Τὸ δεξιὸ σκέλος εἶναι ἀπλωμένο πλάγια, λυγισμένο ἐλάχιστα στὸ γόνατο. Ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ γόνατο, σὲ μικρὴ ἀπόσταση, σώζεται τὸ ἄκρο ἀριστερὸ πόδι, σπασμένο ἀπὸ τὸν ἀστράγαλο. Ἡ κάτω ἐπιφάνεια τῆς πλίνθου εἶναι δουλεμένη μὲ βελονάκι.

4ος αἰ. (πρὸς τὸ τέλος).

Παρόμοιο ἀγαλμάτιο ἐκτίθεται στὸ Μουσεῖο τῆς Βραυρώνας (ἀρ. 492). Ἡ παιδικὴ μορφή εἰκονίζεται στὸ ἴδιο μοτίβο καὶ φορᾶ χιτῶνα χειριδωτὸ καὶ ἱμάτιο, ποῦ καλύπτει μέρος τῶν ποδιῶν καὶ τῆς πλίνθου.

Γ 9 Τὸ ἐπάνω μέρος ἀγαλματίου ἀγοριοῦ, ΜΠ 5359 (πίν. 7α).

Ύψος: 4.8 εκ. Μάρμαρο λεπτόκοκκο (πεντελικό;).

Σώζεται τὸ σῶμα τῆς μορφῆς ὡς τὸ ὑπογάστριο, τὸ δεξιὸ τῆς χέρι ὡς τὸν ἀγκώνα καὶ ἀπὸ τὸ ἀριστερὸ μόνον ἡ ἀρχὴ τοῦ βραχίονα. Ἡ μορφή εἶναι γυμνὴ καὶ κάμπει τὸ σῶμα τῆς πρὸς τὰ δεξιὰ, ἐνῶ στρέφει τὸ ἐπάνω μέρος τῆς πρὸς τὰ ἀριστερά. Τὸ δεξιὸ τῆς χέρι κατευθύνεται πρὸς τὰ κάτω ἀριστερά, κολλημένο ἐπάνω στὸ στήθος. Τὸ ἀριστερὸ χέρι κατευθύνεται πλάγια ἀριστερά. Γύρω ἀπὸ τὴ σωζόμενη ἄκρη τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ ἡ ἐπιφάνεια τοῦ σώματος εἶναι δουλεμένη μὲ ράσπα, προφανῶς γιατί ὁ τεχνίτης δυσκολευόταν νὰ δουλέψει στὸ σημεῖο αὐτό. Στὸν ἀριστερὸ ὄμο ὑπάρχει σπάσιμο.

Τέλος 4ου αἰ. ἢ ἴσως λίγο ἀργότερα.

Τὸ ἀγαλμάτιο ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχεται τὸ θραῦσμα θὰ μπορούσε νὰ ἀναπαρασταθεῖ καθιστὸ σὲ πλίνθο ἢ ὄρθιο νὰ τοξεύει (πρβ. M. Bieber, *The Sculpture of the Hellenistic Age*², 1961, 38, εἰκ. 87).

- Γ 10 Κεφάλι και λαιμός ἀγαλατίου γυναικείας μορφῆς, ΜΠ 5360 (πίν. 7α).
 Ὑψος: 5.55 ἐκ. Μάρμαρο παριανό (;).
 Ἡ μορφή ἀνασήκωνε τὸ κεφάλι ἐλαφρὰ πρὸς τὰ ἐπάνω ἀριστερά. Τὰ μαλλιά της εἶναι μαζεμένα πρὸς τὰ πίσω. Μάτια καὶ στόμα εἶναι προχειροδουλεμένα. Ἡ πίσω πλευρὰ τοῦ κεφαλιοῦ εἶναι σπασμένη.
 Ἑλληνιστικῶν χρόνων.
- Γ 11 Τμῆμα ἀγαλατίου γυναικείας μορφῆς, ΜΠ 5360 (πίν. 8α).
 Ὑψος: 15.5 ἐκ., ὕψος κνήμης: 5.4 ἐκ. Μάρμαρο πεντελικό.
 Σώζεται ἡ ἀριστερὴ πλευρὰ ὀρθίου ἀγαλατίου, ἀπὸ τὸ ὕψος τοῦ στήθους ὡς τὸ κάτω μέρος τῆς κνήμης. Ἡ μορφή φορᾷ κοντὸ χιτῶνα ποῦ φθάνει ὡς τὸ γόνατο, ζωσμένο ὑψηλά. Τὸ ἀριστερὸ σκέλος κατευθύνεται πρὸς τὰ πίσω. Ὁ χιτῶνας, καθὼς προχωροῦσε ἡ μορφή, ἀνέμιζε πρὸς τὰ πίσω, δημιουργώντας δύο σχηματοποιημένες πτυχές ἀριστερὰ ἀπὸ τὸ μηρὸ. Στὴν μπροστινὴ πλευρὰ τοῦ μηροῦ λίγες πρόστυπες πτυχές διατρέχουν λοξὰ τὴν ἐπιφάνεια, ἀπὸ ἐπάνω πρὸς τὰ κάτω. Στὴ δεξιὰ πλευρὰ τοῦ θραύσματος, στὴ σπασμένη ἐπιφάνεια, ὑπάρχει κυκλικὸς τὸρμος ποῦ φθάνει ὡς τὴ μέση περίπου τῆς κνήμης. Πίσω, ἀριστερὰ ἀπὸ τὸ πόδι, σώζονται ὑπολείμματα ἀπὸ τὸ στήριγμα τοῦ ἀγαλατίου (δένδρο). Τὰ ὑπολείμματα ὡστόσο θὰ μπορούσαν νὰ σχετισθοῦν καὶ μὲ μία δάδα ποῦ ἴσως κρατοῦσε ἡ μορφή.
 Ιος π.Χ. αἰ.
 Τὸ ἀγαλμάτιο ἀντιγράφει τὸν τύπο τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἀρτέμιδος Ἀθηνῶν 2877 (βλ. L. Besschi, «Nuove repliche dell' Artemide tipo Rospigliosi», στὸ C. Anti, *Sculture greche e romane di Cirene*, 1959, 267).
- Γ 12 Τμῆμα δάδας, ΜΠ 5360 (πίν. 8β).
 Μῆκος: 12.5 ἐκ., διάμετρος: 6.3 ἐκ. καὶ 6.7 ἐκ. Μάρμαρο λεπτόκοκκο (πεντελικό;).
 Κυλινδρικό στέλεχος, ποῦ κατὰ τὸ μῆκος του διατρέχεται ἀπὸ παράλληλες ρηχές αὔλακες.
- Γ 13 Ἀγαλμα ὀρθίας γυναικείας μορφῆς, ΜΠ 1927 (πίν. 10-11).
 Ὑψος: 91.5 ἐκ. Μάρμαρο πεντελικό (;).
 Σώζεται ὁ κορμὸς τῆς μορφῆς, τὰ σκέλη ὡς τὰ γόνατα (τὸ ἀριστερὸ λίγο ὑψηλότερα ἀπὸ τὸ γόνατο), τὸ δεξιὸ χέρι ὡς τὸν ἀγκῶνα καὶ τὸ ἀριστερὸ ἀκέραιο. Ἡ μορφή φορᾷ χειριδωτὸ χιτῶνα καὶ μακρὸ διπλὸ λοξὸ ἱμάτιο, ποῦ ἀφήνει ἀκάλυπτο τὸν δεξιὸ της ὄμο καὶ τὸ μαστό. Στὸν κάθε ὄμο πέφτουν δύο κυματιστοὶ πλόκαμοι ἀπὸ τὰ μαλλιά. Στὸ λαιμὸ ὑπάρχει στρογγυλὴ βάθυνση δουλεμένη μὲ βελόνι, γιὰ τὴν ἐνθεση τοῦ κεφαλιοῦ. Ἡ ἴδια ἐργασία παρατηρεῖται καὶ στὸ δεξιὸ χέρι, στὸν ἀγκῶνα, ὅπου ἔμπαινε ἐνθετος ὁ πήχης. Στὸ ἀριστερὸ της χέρι ἡ μορφή κρατᾷ δάδα, ἀπὸ τὴν ὁποία σώζεται τμῆμα μόνον, σὲ μῆκος ὅσο περίπου ὁ πήχης τοῦ χεριοῦ της. Οἱ πλατιεὲς κατακόρυφες πτυχές τοῦ χιτῶνα ὀρίζονται μὲ λεπτές παράλληλες ὀφιοειδεῖς αὔλακες. Στὴ μέση τῆς ράχης τῶν πτυχῶν σχηματίζεται ρηχὴ αὔλακα. Στὴν ἐπάνω παρυφὴ τοῦ ἱματίου δημιουργεῖται ἀναδίπλωση, ποῦ ποικίλλεται μὲ ἐπάλληλες κατακόρυφες πτυχές μὲ ὀφιοειδῆ ἀπόληξη. Στὴ μέση τῆς μπροστινῆς πλευρᾶς τὸ ἱμάτιο σχηματίζει κατακόρυφη ταινιωτὴ πτυχὴ, ποῦ συνεχίζεται ἀντίστοιχα καὶ στὸ ἀπόπτυγμα. Στὸ μέσο της ἡ πτυχὴ αὐτὴ ποικίλλεται μὲ ρηχὴ αὐλάκωση. Τὸ ἀπόπτυγμα τοῦ ἱματίου ἀπολήγει μὲ συστήματα κλιμακωτῶν πτυχῶν σὲ μεγάλα ζικ-ζάκ. Τὸ μεσαῖο σύστημα πτυχῶν, στὴν μπροστινὴ πλευρὰ, πλαισιώνει τριγωνικὰ τὴν ταινιωτὴ πτυχὴ τοῦ ἱματίου μὲ τὶς σιγμοειδεῖς ἐπάλληλες πτυχές τῆς παρυφῆς τοῦ ἀποπτώματος. Ἡ ὑπόλοιπη ἐπιφάνεια τοῦ ἱματίου ποικίλλεται μὲ πρόστυπες, μόλις διακρινόμενες πτυχές. Τὸ μακρὸ μέρος του δημιουργεῖ στὰ πλάγια ἀπὸ μία ἔξερρη πτυχὴ, ἐνῶ στοὺς μηροὺς ἀπὸ τὴν ταινιωτὴ πτυχὴ ξεκινοῦν λίγες πρόστυπες μικρὲς πτυχές, ποῦ σβήνουν πρὸς τὰ πλάγια. Παρόλο τὸ βᾶρος τῶν ἐνδυμάτων διακρίνονται τὰ ἐξωτερικὰ περιγράμματα τῶν μηρῶν, ἡ μέση καὶ οἱ καμπυλωμένοι γλουτοὶ τῆς μορφῆς.
 Ἄρτεμις.

2ος αἰ. (πρβ. H. Herdejürgen, *Untersuchungen zur thronenden Göttin aus Tarent in Berlin*, 1968, 83 και 85). Βλ. επίσης Κεφ. Γ, 52 σημ. 95.

Γιὰ τὸν τύπο τοῦ ἀγάλματος, βλ. H. Herdejürgen, *δ.π.* 81, πίν. 15b.

Βιβλιογραφία: Ἰ. Θρεψιάδης, *ΠΑΕ* 1935, 190-191, εἰκ. 20.

- Γ 14 Τμήμα βραχίονα ἀριστεροῦ χεριοῦ γυναικείου ἀγάλματος, ΜΠ 5360.

Ῥψος: 9.8 ἐκ. Μάρμαρο λεπτόκοκκο (πεντελικό).

Καλύπτεται ἀπὸ τὴ χειρίδα χιτώνα. Σώζεται τὸ ἐξωτερικὸ μισὸ τοῦ βραχίονα, τοῦ ὁποίου ἡ κάτω ἄκρη εἶναι σπασμένη. Ἡ ἐπάνω ἐπιφάνεια εἶναι δουλεμένη με βελόνι, ἐπίπεδη, γιὰ τὴν ἔνθεση τοῦ ὑπόλοιπου χεριοῦ. Στὴν κάτω ἄκρη τῆς ἐπιφάνειας αὐτῆς σώζεται τετράγωνος τὸρμος γιὰ τὴν ὑποδοχὴ γόμφου καὶ στὴν ἐπάνω ἄκρη τμήμα αὐλακας γιὰ τὴ μολυβδοχόσή του. Ἡ ἀριστερὴ ἄκρη τῆς ἐξωτερικῆς ὄψης τοῦ θραύσματος εἶναι ἀδρὰ δουλεμένη με βελονάκι καὶ γλωσσάκι.

Ρωμαϊκῶν χρόνων.

- Γ 15 Τὸ κάτω μέρος ἀγαλματίου μορφῆς με ἱμάτιο, ΜΠ 5360 (πίν. 8α).

Ῥψος: 9.6 ἐκ. Μάρμαρο λεπτόκοκκο (πεντελικό).

Σώζεται ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῶν μηρῶν ὡς τὴ μέση περίπου τῆς κνήμης. Τὸ δεξιὸ πόδι εἶναι ἄνετο. Οἱ πτυχῆς τοῦ ἱματίου κατευθύνονται ἀπὸ ἀριστερὰ ἐπάνω, ἄλλες πρὸς τὸ δεξιὸ λυγισμένο γόνατο καὶ ἄλλες πρὸς τὴν κνήμη. Στὴν ἀριστερὴ πλευρὰ σπασμένη ταινιωτὴ ἐπιφάνεια. Στὴν πίσω πλευρὰ οἱ πτυχῆς τοῦ ἱματίου κατεβαίνουν ἀπὸ τὸν ἀριστερὸ ὦμο καὶ εἶναι προχειροδουλεμένες.

Ἑλληνιστικῶν χρόνων.

Πρβ. τὸ ἀγαλμάτιο τοῦ ἀγοριοῦ ἀπὸ τὴ Βραυρώνα, *ΠΑΕ* 1950, 181, εἰκ. 10.

- Γ 16 Τὸ κάτω μέρος τραπεζοφόρου, ΜΠ 5360 (πίν. 7β).

Ῥψος: 11 ἐκ. Μάρμαρο πεντελικό.

Σώζεται τὸ κάτω μέρος ἀπὸ λεοντόμορφο τραπεζοφόρο, ποῦ πατᾶ σὲ λεπτὸ ἄβακα, κάτω ἀπὸ τὸν ὁποῖο ὑπάρχει ἔμβολο γιὰ τὴ στερέωση.

Ρωμαϊκῶν χρόνων.

II. Εἰδώλια

- E 1 Κυλινδρικός κορμὸς εἰδωλίου, ΜΠ 5361 (πίν. 12).

Ῥψος: 5.65 ἐκ. Πηλός: με ἀνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα.

Τὸ κεφάλι, τὰ χέρια καὶ ἡ βάση του εἶναι σπασμένα. Φέρει γραπτὴ διακόσμηση ἀπὸ καστανοκόκκινο χρῶμα, ποῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ ὀριζόντιες ταινίες καὶ δύο ἡμικύκλια στὸ στήθος.

ΥΕ IIIΒ-Γ.

Πρβ. Winter I, 24.1-5· E. French, *BSA* 66, 1971, 131-132, πίν. 19b-c. Γιὰ τὴ διακόσμηση με ὀριζόντιες ταινίες, βλ. E. French, *δ.π.* 139-140, πίν. 21c, ἀρ. 18 καὶ 21d, ἀρ. 22.

- E 2 Κυλινδρικός κορμὸς εἰδωλίου, ΜΠ 5361 (πίν. 12).

Ῥψος: 6.25 ἐκ. Πηλός: ὅπως τοῦ E 1.

Σώζεται ὁ κορμὸς τοῦ εἰδωλίου ἀπὸ τὸ στήθος καὶ κάτω, καθὼς καὶ τμήμα τῆς βάσης. Τὸ εἰδῶλιο φέρει γραπτὴ διακόσμηση ἀπὸ καστανοκόκκινο χρῶμα, ποῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ τρεῖς λοξῆς παράλληλες γραμμῆς στὴ μία πλευρὰ καὶ ὀριζόντιες ποῦ διασταυρῶνται με μία κάθετη στὴν ἄλλη.

ΥΕ IIIΓ.

Πρβ. Winter I, 24.1-5· C. H. Morgan, *Hesperia* 4, 1935, 190, εἰκ. 1e· A. Furumark, *Mycenaean Pottery II, Chronology* (1972) 86-89. Ὁ A. Furumark κατατάσσει εἰδῶλιο με παρόμοια διακόσμηση στὴν ὁμάδα Ψ2, ποῦ τὴν χρονολογεῖ στὴν ΥΕ IIIΓ περίοδο.

- E 3 Κορμός τετράποδου ζώου, ΜΠ 5361 (πίν. 12).
Μήκος: 4.5 έκ. Πηλός: με σκούρο πορτοκαλί χρώμα.
Τò εμπρός μέρος τοῦ σώματος, τὰ πίσω πόδια καὶ ἡ ἄκρη τῆς οὐρᾶς τοῦ ζώου εἶναι σπασμένα.
Κατὰ μήκος τοῦ σώματος ὑπάρχουν λεπτὲς ταινίες ἀπὸ καστανοκόκκινο χρώμα.
ΥΕ ΠΙΒ-Γ.
Πρβ. E. French, *δ.π.* 155-156, πίν. 24b, 25b.
- E 4 Κορμός καὶ τμήμα τοῦ λαιμοῦ τετράποδου ζώου (ἄλογο;), ΜΠ 5362 (πίν. 12).
Μήκος: 7.1 έκ. Πηλός: ὑποκάστανος, με μίκα.
Τò εἰδώλιο καλύπτεται ἀπὸ σκούρο κόκκινο γάνωμα. Στὴν μπροστινὴ πλευρὰ, στὸ στήθος τοῦ ζώου, ἐδαφόχρωμη μετόπη ποὺ διακοσμεῖται με τρέχουσα σπείρα. Τò πίσω μέρος τοῦ εἰδωλίου εἶναι σπασμένο.
β' μισὸ 8ου αἰ.
Τò εἰδώλιο διακοσμοῦσε πιθανὸν τὸ πῶμα πυξίδας (πρβ. K. Kübler, *Kerameikos* V.1, *Die Nekropole des 10. bis 8. Jahrhunderts*, 1954, 245, πίν. 60 καὶ 143 (Inv. 1312-1313). Ἐπίσης R. Young, *Hesperia* Suppl. II, 1939, 84, εἰκ. 56, XVII 17).
- E 5 Θραῦσμα ἀπὸ ἐρεισίχειρο θρόνου, ΜΠ 5362 (πίν. 12).
Μήκος: 4.45 έκ. Πηλός: ἀνοιχτορόδινος.
Τò μπροστινὸ ἄκρο ἐρεισίχειρου, ποὺ ἀπολήγει σὲ δισκάριο. Φέρει γραπτὴ διακόσμηση ἀπὸ δύο παράλληλες γραμμὲς κατὰ μήκος τοῦ στελέχους στὴ μία πλευρὰ καὶ κουκίδες ποὺ ἐνώνονται με καμπύλες γραμμὲς στὴν ἄλλη.
β' μισὸ 8ου αἰ. (πρβ. R. Young, *δ.π.* 65, εἰκ. 41, XII 23· Higgins, *Terracottas*, πίν. 7f-g).
Γιὰ πρῶιμα παραδείγματα ἐνθρονων μορφῶν, βλ. P. Kranz, *AM* 87, 1972, 1 κέ.
- E 6 Τò ἐπάνω μέρος πτηνόμορφου εἰδωλίου, ΜΠ 5363 (πίν. 12).
Ἔψος: 6.6 έκ. Πηλός: με ἀνοιχτὸ πορτοκαλί χρώμα.
Σῶζεται ἀπὸ τὴ μέση περίπου. Ὁ πόλος ποὺ φορᾷ ἡ μορφή δηλώνεται με πλαστικὴ ταινία, ποὺ περιβάλλει τὸ κεφάλι καὶ οἱ ἄκρες τῆς ἐνώνονται ἐπάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο. Τὰ χέρια, τριγωνικὲς ἀποφύσεις, ἐκτείνονται ὀριζόντια.
Ὁ τύπος αὐτὸς κυριαρχεῖ στὴν Ἀττικὴ τὸν 7ο αἰ. (Higgins, *Terracottas*, 42), διατηρεῖται ὁμως ὡς τις ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰ.
Πρβ. Winter I, 24.8· C. H. Morgan, *δ.π.* 194-195, εἰκ. 4c.
- E 7 Κυλινδρικός κορμός εἰδωλίου, ΜΠ 5363 (πίν. 12).
Ἔψος: 8.3 έκ. Πηλός: ὑποκάστανος.
Σῶζεται ὁ κορμός καὶ τὰ χέρια τοῦ εἰδωλίου, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀπλὲς πτερυγιόσχημες ἀποφύσεις καὶ κάμπτονται πρὸς τὰ κάτω. Διατηροῦνται ἔχνη ἄσπρου ἐπιχρίσματος. Πρβ. C. H. Morgan, *δ.π.* 194-195, εἰκ. 4e. Γιὰ τὴ χρονολόγηση, βλ. E 6.
- E 8 Κυλινδρικός κορμός εἰδωλίου, ΜΠ 5363 (πίν. 12).
Ἔψος: 6.7 έκ. Πηλός: ὑποκάστανος.
Τò σωζόμενο ἀριστερὸ χέρι τοῦ εἰδωλίου κάμπτεται πρὸς τὰ εμπρός. Τò δεξιὸ χέρι εἶναι σπασμένο. Στὸ κάτω μέρος ἡ βάση διαπλατύνεται.
Πρβ. D. Burr, *Hesperia* 2, 1933, 615, εἰκ. 82, ἀρ. 296· C. H. Morgan, *δ.π.* 194-195, εἰκ. 4f.
- E 9 Κυλινδρικός κορμός καὶ χέρια εἰδωλίου, ΜΠ 5363 (πίν. 12).
Ἔψος: 7.3 έκ. Πηλός: ἀνοιχτορόδινος.
Σῶζεται ὁ κορμός καὶ τμήμα τῶν χεριῶν τοῦ εἰδωλίου. Κάτω ἀπὸ τὰ χέρια ὁ κορμός στενεύει προσδίδοντας κάποια σωματικότητα στὴ μορφή, ἐνῶ πρὸς τὴ βάση του διαπλατύνεται. Τὰ χέρια εἶναι κυλινδρικά καὶ κατευθύνονται πρὸς τὰ κάτω.
Πρβ. Winter I, 24.9. Γιὰ τὴ χρονολόγηση, βλ. E 6· πρβ. ἐπίσης τὸ εἰδώλιο ἀπὸ τὴν Περαχώρα (H. Payne, *Perachora, The Sanctuaries of Hera Akraia and Limenia* I, 1940 (R. J. H. Jenkins)

πίν. 99, ἀρ. 142). 'Ο R. J. H. Jenkins (δ.π. 225) χρονολογεί τὸν τύπο αὐτὸ στὸ τέλος τοῦ 7ου καὶ στὸ α' μισὸ τοῦ 6ου αἰ.

- E 10 Τὸ ἐπάνω μέρος πτηνόμορφου εἰδωλίου, ΜΠ 5363 (πίν. 12).
Ύψος: 5.4 ἐκ. Πηλός: ἀνοιχτορόδινος.
Τὸ εἰδῶλιο σώζεται περίπου ὡς τὸ στήθος. Τὰ χέρια του εἶναι σπασμένα καὶ τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ κεφαλιοῦ ἔχει ριπιδίοσχημη ἀπόληξη.
Πρβ. C. H. Morgan, δ.π. 194-195, εἰκ. 4j-k. Γιά τὴ χρονολόγησι, βλ. E 6.
- E 11 Τμήμα πτηνόμορφου εἰδωλίου μὲ κυλινδρικό κορμό, ΜΠ 5363 (πίν. 12).
Ύψος: 7.35 ἐκ. Πηλός: ὅπως τοῦ E 10, μὲ μίκα.
Τὸ εἰδῶλιο σώζεται σχεδὸν ἀκέραιο, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ δεξιὸ χέρι καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ κορμοῦ, ποὺ εἶναι σπασμένα. Τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ κεφαλιοῦ ἀπολήγει σὲ ριπίδιο, σχηματίζοντας ὁμως γωνία μὲ τὸ πρόσωπο τῆς μορφῆς. Τὸ χέρι της κατευθύνεται πρὸς τὰ κάτω καὶ ἔμπρῳς. Ὑπολείμματα ἀπὸ ἄσπρο ἐπίχρσιμα καὶ κόκκινο χρῶμα, ἐπίθετο στὸ ἄσπρο, στὴν μπροστινὴ ὄψη.
Πρβ. C. H. Morgan, δ.π. 194-195, εἰκ. 4c. Γιά τὴ χρονολόγησι, βλ. H. Payne, δ.π. 225.
- E 12 Τμήμα πτηνόμορφου εἰδωλίου μὲ κυλινδρικό κορμό, ΜΠ 5363 (πίν. 12).
Ύψος: 7.7 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
Λεῖπουν τὰ χέρια καὶ ἡ βάση τοῦ εἰδωλίου. Τὸ κεφάλι ἀπολήγει σὲ ὀξὺ πέρας. Στὴ θέση τοῦ ματιοῦ, ἀριστερά, πρόσθετο ἐπίμηκες τριγωνικό κομμάτι πηλοῦ ὑποδηλώνει ἴσως τὸ μάτι.
Πρβ. C. H. Morgan, δ.π. 194-195, εἰκ. 4b.
- E 13 Τὸ ἐπάνω μέρος πτηνόμορφου εἰδωλίου, ΜΠ 5363 (πίν. 12).
Ύψος: 4.9 ἐκ. Πηλός: ὑποκάστανος.
Τὸ εἰδῶλιο σώζεται ἀπὸ τὸ στήθος καὶ ἐπάνω. Τὰ χέρια εἶναι σπασμένα. Δύο κυλινδρικοί πλόκαμοι ἀπὸ τὰ μαλλιά, καμωμένοι ἀπὸ ξεχωριστὸ κομμάτι πηλοῦ, πέφτουν στοὺς ὤμους.
Πρβ. Winter I, 24.12· C. H. Morgan, δ.π. 194-195, εἰκ. 4j· H. Payne, δ.π. πίν. 99, ἀρ. 141.
- E 14 Κορμὸς καθιστοῦ εἰδωλίου, ΜΠ 5364 (πίν. 13β).
Ύψος: 7.5 ἐκ. Πηλός: ὑποκάστανος.
Ἡ μορφή, ποὺ εἶναι σανιδόμορφη, κάθεται σὲ θρόνο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο δηλώνονται τὰ μπροστινὰ πόδια καὶ τὰ ἔρεισίχειρα. Στὰ ἔρεισίχειρα ἀκουμποῦν τὰ χέρια τοῦ εἰδωλίου. Τὸ στέλεχος στὴν πίσω πλευρά, ποὺ χρησίμευε γιά τὴ στήριξη τῆς μορφῆς, τὸ δεξιὸ της χέρι, τὸ δεξιὸ ἔρεισίχειρο καὶ ὁ λαιμὸς τοῦ εἰδωλίου εἶναι σπασμένα.
7ος αἰ.
Γιά τὸν τύπο, βλ. Winter I, 24.11· τὸ θραῦσμα χρονολογεῖται ἀργότερα ἀπὸ ἓνα εἰδῶλιο ἀπὸ τὸν Ἀναγυρούντα (βλ. P. Kranz, δ.π. 14, πίν. 3.3-4).
- E 15 Τμήμα καθιστοῦ πτηνόμορφου εἰδωλίου, ΜΠ 5364 (πίν. 13α).
Ύψος: 9.75 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος, μὲ μίκα.
Σώζεται τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ σώματος τῆς μορφῆς, τὸ κεφάλι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κορυφή του, καὶ τμήμα τῶν χειρῶν. Τὸ σῶμα γέρνει λίγο πρὸς τὰ ἔμπρῳς. Στὸ πίσω μέρος σώζεται ἡ ἀρχὴ πλαστικῆς ταινίας, ποὺ χρησίμευε γιά τὴ στερέωση τῆς μορφῆς.
Ἴσως πρόκειται γιά τὸ εἰδῶλιο ἑνὸς ἵππεά (πρβ. D. Burr, δ.π. 617, εἰκ. 83, ἀρ. 302· γιά παλαιότερα καὶ νεότερα παραδείγματα, βλ. P. N. Ure, *Aryballoi and Figurines from Rhitsona in Boeotia*, 1934, 62 κέ.· M. S. Hood, *BSA* 48, 1953, 84 κέ.).
- E 16 Κεφάλι καὶ λαιμὸς γυναικείας μορφῆς, ΜΠ 5364 (πίν. 13α).
Ύψος: 4.3 ἐκ. Πηλός: ἀνοιχτορόδινος.
Ἡ μορφή φορᾶ πόλο μὲ γραπτὴ διακόσμηση ἀκτινωτῶν γραμμῶν ἀπὸ καστανὸ χρῶμα. Τὰ μαλλιά πέφτουν δεξιὰ καὶ ἀριστερά ἀπὸ τὸ πρόσωπο καὶ φθάνουν ὡς τοὺς ὤμους. Οἱ βόστρυχοι δηλώνονται μὲ σειρὲς στιγμῶν ἀπὸ καστανὸ χρῶμα, μὲ τὸ ὁποῖο δηλώνονται καὶ τὰ μάτια,

τὸ στόμα, τὰ ἐνώτια καὶ τὸ περιδέριο ποῦ φορᾶ ἢ μορφῆ. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς μπροστινῆς ὄψης καλύπτεται ἀπὸ ὑπόλευκο ἐξίτηλο ἐπίχρισμα, ἐνῶ τῆς πίσω καὶ τῆς ἐπάνω πλευρᾶς ἀπὸ βυσσινὶ καὶ μελανὸ χρῶμα ἀντίστοιχα. Προέρχεται πιθανότατα ἀπὸ ἄγγειο.
7ος αἰ. (πρβ. Higgins, *BMC I*, ἀρ. 543, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία).
Γιὰ παρόμοια, ἀλλὰ πλαστικὴ ἀπόδοση τῶν μαλλιῶν, βλ. Jenkins, *Dedolica*, πίν. II.2.

E 17 Κεφάλι εἰδωλίου ἀνθρώπινης μορφῆς, ΜΠ 5364 (πίν. 13α).

Ὑψος: 3.2 ἐκ. Πηλός: ὠχρορόδινος.

Τὸ πρόσωπο τῆς μορφῆς εἶναι μακρόστενο, τριγωνικόν, τὰ αὐτιά ὑψηλὰ τοποθετημένα. Οἱ βολβοὶ τῶν ματιῶν εἶναι ἐξογκωμένοι καὶ περιβάλλονται ἀπὸ τὰ βλέφαρα, ποῦ δηλώνονται πλαστικά. Τὸ πηγούνι, τονισμένο, προεξέχει. Ἡ μύτη εἶναι σπασμένη. Τὰ μαλλιά τῆς μορφῆς εἶναι χωρισμένα στὴ μέση καὶ σώζονται περίπου ὡς τὰ αὐτιά.

Ἐνα ὀστεῖνο κάτοπτρο ἀπὸ τὸ ἱερό τῆς Ὀρθίας, με παράσταση παρόμοιου κεφαλιοῦ, ἡ Λ. Μαραγκοῦ (E. L. Marangou, *Lakonische Elfenbein- und Beinschnitzereien*, 1969, 141, εἰκ. 100, ἀρ. 80) τὸ χρονολογεῖ πρὶν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 7ου αἰ.

Πρβ. ἐπίσης C. H. Morgan, *δ.π.* 198, εἰκ. 6b· K. Kübler, *Kerameikos VI.2, Die Nekropole des späten 8. bis frühen 6. Jahrhunderts* (1970) πίν. 80, ἀρ. 97-98.

E 18 Κεφάλι καὶ τμήμα τοῦ λαιμοῦ γυναικείας μορφῆς, ΜΠ 5364 (πίν. 13α).

Ὑψος: 4.8 ἐκ. Πηλός: με ἀνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα.

Τὰ μαλλιά τῆς μορφῆς εἶναι μακριὰ καὶ δηλώνονται με συμπαγῆ μάζα, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τὸ τριγωνικὸ πρόσωπο. Τὰ μάτια εἶναι ἐξογκωμένα, τὰ χεῖλη παχιά. Ἡ μύτη εἶναι σπασμένη. Ὑπολείμματα ἀπὸ ἄσπρο ἐπίχρισμα καὶ κόκκινο καὶ μελανὸ χρῶμα.

7ος αἰ.

Τὸ κεφάλι αὐτὸ εἶναι μεταγενέστερο ἀπὸ τὸ E 16. Πρβ. K. Kübler, *δ.π.* πίν. 102, ἀρ. 129.

E 19 Κεφάλι πτηνόμορφου εἰδωλίου, ΜΠ 5364.

Ὑψος: 3.2 ἐκ. Πηλός: ὑποκάστανος.

Τὰ μαλλιά τῆς μορφῆς δὲν δηλώνονται. Τὰ μάτια ἀποδίδονται με ἐγχάρακτους κύκλους.
β' μισὸ 7ου-ἀρχὲς 6ου αἰ.

Παρόμοια κεφάλια ἀνήκουν σὲ εἰδώλια ἀπὸ τὸ ἱερό τῆς Ὀρθίας, ποῦ χρονολογοῦνται στὴν ἐποχὴ αὐτῆ (κατὰ τὴ χρονολόγησιν τοῦ J. Boardman, *BSA* 58, 1963, 1 κέ.).

Γιὰ τὰ εἰδώλια αὐτά, βλ. R. M. Dawkins, *The Sanctuary of Artemis Orthia* (1929) 157, ἀρ. 8.

Πρβ. ἐπίσης Higgins, *BMC I*, ἀρ. 1010-1013.

E 20 Τὸ ἐπάνω μέρος γυναικείου εἰδωλίου, ΜΠ 5364 (πίν. 12).

Ὑψος: 2.4 ἐκ. Πηλός: ὑποκάστανος.

Σώζεται τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ σώματος, ποῦ εἶναι σανιδόμορφο, καὶ μέρος ἀπὸ τὰ πτερυγίωσημα χέρια τοῦ εἰδωλίου, ποῦ κάμπτονται πρὸς τὰ ἐπάνω. Τὰ στήθη εἶναι πρόσθετα, ἀπὸ ξεχωριστὸ κομμάτι πηλοῦ.

7ος αἰ.

Πρβ. Higgins, *BMC I*, ἀρ. 1 (ὅπου τὸ εἰδῶλιο ἀποδίδεται σὲ ροδίτικο ἐργαστήριον, με ἀργεῖ-τικα πρότυπα).

E 21 Πτηνόμορφο εἰδῶλιο με κυλινδρικὸ κορμό, ΜΠ 5364 (πίν. 12).

Ὑψος: 5.2 ἐκ. Πηλός: ὑποκάστανος.

Τὸ εἰδῶλιο σώζεται σχεδὸν ἀκέραιο, ἐκτὸς ἀπὸ μικροσπασίματα στὴ βάση, στὸ ἀριστερὸ χέρι καὶ στὸ ἐπάνω μέρος τοῦ κεφαλιοῦ. Τὰ χέρια, τριγωνικὲς πτερυγίωσημας ἀποφύσεις, ἐκτείνονται πλάγια καὶ ὀριζόντια. Ὁ κυλινδρικὸς κορμὸς διαπλατύνεται πρὸς τὴν βάση του.

Ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος.

α' μισὸ 6ου αἰ. (;).

E 22 Τὸ ἐπάνω μέρος σανιδόμορφου εἰδωλίου γυναικείας μορφῆς, ΜΠ 5364 (πίν. 14β).

Ύψος: 6.5 εκ. Πηλός: ύποκάστανος.

Σώζεται περίπου ως τὸ στήθος. Λείπουν ἡ κορυφή τοῦ κεφαλιοῦ, τὸ δεξιὸ χέρι, ἡ ἄκρη τοῦ ἀριστεροῦ καὶ οἱ πλόκαμοι τῶν μαλλιῶν. Ἡ μορφή φορᾶ πέπλο καὶ στὸ λαιμὸ περιδέραιο σὲ τέσσερις σειρές, ἀπὸ τὶς ὁποῖες οἱ δύο ἀκραῖες εἶναι στριφογυριστές. Στὸ δεξιὸ τῆς αὐτῆς σώζεται κυκλικὸ ἐνώτιο καὶ στὸν ἀριστερὸ τῆς βραχίονα κυκλικὴ πόρπη (;). Τὸ πρόσωπο εἶναι πτηνόμορφο, τὰ μάτια κομβιόσχημα. Τὰ μαλλιά ἀποδίδονται μὲ στριφτοὺς πλοκάμους, ποὺ πέφτουν στοὺς ὤμους καὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους σώζεται ὁ ἕνας καὶ οἱ ἀπολήξεις τῶν ἄλλων δύο. Τὸ χέρι τῆς μορφῆς καμπυλώνεται πρὸς τὰ ἔμπρὸς καὶ κάτω. Ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος.

β' μισὸ βου αἰ.

Πρβ. C. Waldstein, *The Argive Heraeum* II (1905) 19-20 (C. Walston)· Winter I, 26.2· R. J. H. Jenkins, *BSA* XXXII, 1931-32, 31· Higgins, *BMC* I, ἀρ. 986.

- E 23 Κεφάλι καὶ λαιμὸς εἰδωλίου, ΜΠ 5364 (πίν. 14β).

Πλάτος: 3.85 εκ. Πηλός: μὲ ἀνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα.

Ἡ μορφή φορᾶ στεφάνη μὲ ἀκτινωτὰ φύλλα, πλαστικὰ ἀποδοσμένα. Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου ἀποδίδονται συνοπτικὰ· τὸ στόμα δηλώνεται ἀνεπαίσθητα. Τὰ μάτια, καθὼς καὶ μέρος τῆς μύτης, εἶναι σπασμένα. Σώζονται ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος. Ἡ πίσω ἐπιφάνεια εἶναι λεία.

βου αἰ. (ἴσως χρονολογεῖται μέσα στὸ β' μισὸ τοῦ αἴωνα).

Πρβ. Winter I, 29.2· C. H. Morgan, *δ.π.* 203, εἰκ. 9c καὶ 204, εἰκ. 10a· *Hesperia* Suppl. VII, 135, εἰκ. 52, ἀρ. 2· Mollard-Besques I, πίν. 9, B 74.

Ὁ τύπος αὐτὸς κεφαλιοῦ συναντᾶται σὲ σανιδόμορφα καθιστὰ εἰδώλια καὶ σὲ ὄρθια κυλινδρικὰ (βλ. C. H. Morgan, *δ.π.* 204, εἰκ. 10a καὶ 206, εἰκ. 11b ἀντίστοιχα).

- E 24 Γυναικεία «προτομή», ΜΠ 5364 (πίν. 14β).

Ύψος: 4.25 εκ. Πηλός: ὅπως τοῦ E 23.

Τὰ μαλλιά τῆς μορφῆς, χωρισμένα στὴ μέση, πέφτουν κυματιστὰ καὶ σχηματίζουν γλῶσσες γύρω ἀπὸ τὸ μέτωπο. Κυματιστὲς ἐγγράφακες γραμμὲς δηλώνουν τοὺς πλοκάμους, ποὺ πέφτουν πρὸς τὰ κάτω. Ἡ μορφή φορᾶ στεφάνη ποὺ διακοσμεῖται μὲ στιγμὲς ἀπὸ μελανὸ χρῶμα, τὸ ὁποῖο χρησιμοποιεῖται ἐπίσης γιὰ νὰ δηλώσει τὰ μάτια, τὰ φρύδια καὶ τὰ μαλλιά. Στὴν ἐπάνω πλευρὰ τοῦ κεφαλιοῦ ὑπάρχει ὀπή. Ἐσωτερικὰ τὸ κεφάλι εἶναι κοῖλο. Σπασίματα παρατηροῦνται στὴν μπροστινὴ πλευρὰ στὰ σημεῖα ποὺ ἐξέχουν, ὅπως στὸ στόμα, στὴ μύτη καὶ στὸ πηγούνι. Ἡ πίσω πλευρὰ εἶναι σπασμένη. Πιθανὸν προέρχεται ἀπὸ ἄγγειο.

γ' τρίτο βου αἰ.

Πρβ. Mollard-Besques I, πίν. 17, B 131.

- E 25 Τμήμα σανιδόμορφου εἰδωλίου, ΜΠ 5365 (πίν. 13β).

Ύψος: 12.25 εκ. Πηλός: ρόδινος.

Σώζεται τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ κορμοῦ βοιωτικῆς σανιδόμορφου εἰδωλίου. Τὸ κεφάλι, τὰ χέρια καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ εἶναι σπασμένα. Τὸ εἰδῶλιο φέρει γραπτὴ διακόσμηση ἀπὸ μελανὸ χρῶμα. Στὴ μία ὄψη, στὸ ὕψος τοῦ στήθους ὑπάρχουν δύο ζῶνες· ἡ ἐπάνω διακοσμεῖται μὲ τεθλασμένη γραμμὴ, ἡ κάτω μὲ ἐπάλληλα συστήματα ἀνάστροφων ἐναλλὰξ γωνιῶν, ἐνῶ στοὺς ὤμους ὑπάρχουν δύο συστήματα ὁμόκεντρων κύκλων. Ἡ πίσω ὄψη διακοσμεῖται μὲ τὶς ἴδιες ζῶνες, ἐπιμελέστερα ἀποδοσμένες. Ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τῆς δεύτερης ζώνης, στὸ μέσο τοῦ εἰδωλίου, ξεκινοῦν δύο κατακόρυφα συστήματα τεθλασμένων γραμμῶν. Κάτω ἀπὸ κάθε ὄμο μία μικρὴ ὀπή.

α' μισὸ βου αἰ.

Πρβ. Winter I, 4.1· H. Cahn, *Münzen und Medaillen, Basel, Auktion* 34, 6 Mai 1967, ἀρ. 48-49· *Aspects of Ancient Greece, Allentown Art Museum, Sept. 16-Dec. 30, 1979* (1979) 230-231, ἀρ. 12.

- E 26 Τμήμα σανιδόμορφου ειδωλίου καθιστής γυναικείας μορφής, ΜΠ 5364 (πίν. 13β).
 Ύψος: 6.05 έκ. Πηλός: άνοιχτορόδινος.
 Σώζεται μέρος του κορμού, από τη μέση περίπου των μηρών ως τους ώμους. Ο δεξιός ώμος και τμήμα του στήθους είναι σπασμένα. Τα χέρια της μορφής, δοσμένα σχηματικά, παράλληλα στο σώμα, είναι άκουμπισμένα πλάι στους μηρούς. Στο λαιμό πλαστική σχοινόμορφη καμπύλη ταινία, καμωμένη από ξεχωριστό κομμάτι πηλού, στερεώνεται στον ώμο με κομβιόσχημη πόρπη. Στην πίσω πλευρά διατηρείται η άρχη στελέχους, τραπεζιόσχημου σε τομή, που χρησίμευε για τη στήριξη του ειδωλίου. Ύπολείμματα άσπρου έπιχρίσματος.
 γ' τέταρτο βου αι.
 Πρβ. Winter I, 29.2· C. H. Morgan, *δ.π.* 204, εικ. 10a και c· Mollard-Besques I, πίν. 9, B 74· Higgins, *Terracottas*, πίν. 17e.
- E 27 Τμήμα κεφαλιού γυναικείας (;) μορφής, ΜΠ 5366 (πίν. 13α).
 Ύψος: 5.65 έκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
 Σώζεται μόνο το πρόσωπο της μορφής, με μικροσπασίματα, και ελάχιστο μέρος από το κεφάλι. Τα μάτια της είναι αμυγδαλωτά και τα βλέφαρα μόλις που δηλώνονται. Τα χείλη σχηματίζουν χαμόγελο.
 γ' τέταρτο βου αι. (·).
 Η άποδοση των χαρακτηριστικών του προσώπου μαρτυρεί ιωνικά πρότυπα.
 Πρβ. Mollard-Besques I, πίν. 2, B 1 και 3, B 9.
- E 28 Ειδώλιο καθιστής γυναικείας μορφής, ΜΠ 5367 (πίν. 14α).
 Ύψος: 9.4 έκ. Πηλός: άνοιχτορόδινος.
 Η μορφή κάθεται σε θρόνο. Τα χέρια της ένσωματώνονται στους μηρούς και τα μαλλιά της είναι χωρισμένα σε παράλληλες ζώνες (φέτες). Σώζονται ύπολείμματα από άσπρο έπιχρίσμα και κόκκινο χρώμα στο θρόνο. Η επιφάνεια της πίσω πλευράς του ειδωλίου είναι άπολεπισμένη. Στον κατακόρυφο άξονά του όπή.
 Αρχές 5ου αι.
 Πρβ. Higgins, *BMC I*, άρ. 655-657 (όπου και παλαιότερη βιβλιογραφία για τον τύπο του ειδωλίου)· Breitenstein, πίν. 20, άρ. 178· Mollard-Besques I, πίν. 2, B 6.
- E 29 Τμήμα ειδωλίου καθιστής γυναικείας μορφής, ΜΠ 5367 (πίν. 15).
 Ύψος: 10.5 έκ. Πηλός: με άνοιχτό πορτοκαλί χρώμα.
 Σώζεται το κεφάλι, ο λαιμός και το επάνω δεξιό μέρος του σώματος της μορφής, που καθόταν σε θρόνο. Οί βόστρυχοι των μαλλιών της είναι μαργαριταρόσχημοι. Τα χείλη της σχηματίζουν χαμόγελο. Η μύτη είναι σπασμένη.
 Τέλος 6ου-άρχες 5ου αι.
 Πρβ. C. H. Morgan, *δ.π.* 200-201, εικ. 7· Higgins, *BMC I*, άρ. 657.
- E 30 Κεφάλι και τμήμα του λαιμού γυναικείας μορφής, ΜΠ 5367 (πίν. 15).
 Ύψος: 6.9 έκ. Πηλός: άνοιχτορόδινος.
 Τα μαλλιά της μορφής αποδίδονται με παράλληλες, ελαφρά κυρτές σε τομή ταινίες, που ξεκινούν από το μέτωπο. Το πρόσωπο είναι άπολεπισμένο. Ύπολείμματα άσπρου έπιχρίσματος.
 Πρβ. Higgins, *BMC I*, άρ. 661.
- E 31 Κεφάλι γυναικείας μορφής, ΜΠ 5367 (πίν. 15).
 Ύψος: 5.85 έκ. Πηλός: ύποκάστανος.
 Τα μαλλιά της μορφής, σε συμπαγή μάζα, πλαισιώνουν ήμικυκλικά το μέτωπο. Τα χείλη της σχηματίζουν χαμόγελο. Η στεφάνη που φορά στο κεφάλι είναι αρκετά ύψηλή.
 Τέλος 6ου αι.
 Πρβ. O. Broneer, *Hesperia* 7, 1938, 202, εικ. 36, AF 584· E. Vanderpool, *Hesperia* 15, 1946, 330, πίν. 67, άρ. 319.

- E 32 Κεφάλι και λαίμους γυναικείας μορφής, ΜΠ 5367 (πίν. 15).
 Ύψος: 6.4 εκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
 Τα μαλλιά της μορφής αποδίδονται όπως στο κεφάλι E 31. Οί βολβοί των ματιών είναι έξογκωμένοι, ή μύτη λίγο σπασμένη.
 Τέλος 6ου αϊ.
- E 33 Ειδώλιο καθιστής γυναικείας μορφής, ΜΠ 5367 (πίν. 14α).
 Ύψος: 10.3 εκ. Πηλός: άνοιχτορόδινος.
 Η μορφή κάθεται σε θρόνο και τα χέρια της ένσωματώνονται στους μηρούς. Φορά χιτώνα και ιμάτιο. Το δεξιό κάτω μέρος του ειδωλίου είναι σπασμένο. Έπάνω στο άσπρο επίχρισμα σώζονται κατά τόπους χρώματα στα μαλλιά καστανό με μελανές ραβδώσεις, κόκκινο στο χιτώνα και στο στόμα, άχρα στο θρόνο και άσπρο στα χέρια της μορφής.
 Τέλος 6ου-άρχες 5ου αϊ.
 Πρβ. H. Goldman, *Hesperia* 9, 1940, 473, εικ. 171, άρ. 25· Breitenstein, πίν. 20, άρ. 180.
- E 34 Το έπάνω μέρος ειδωλίου γυναικείας μορφής, ΜΠ 5366 (πίν. 13β).
 Ύψος: 10.3 εκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
 Η μορφή είναι όρθια και φορά χιτώνα και ιμάτιο που αφήνει άκάλυπτο τον άριστερό ώμο. Το άριστερό χέρι, κολλημένο στο σώμα, κατευθύνεται προς τα κάτω, το δεξιό λυγισμένο στο στήθος κρατούσε κάποιο αντικείμενο. Η επιφάνεια του ειδωλίου είναι πολύ φθαρμένη.
 Τέλος 6ου αϊ.
 Πρβ. O. Broneer, *δ.π.* 201, εικ. 35, AF 606· Chr. Blinkenberg, *Lindos, Fouilles de l'Acropole 1902-1914 I* (1931) πίν. 99, άρ. 2177· Mollard-Besques I, πίν. 2, B 3.
- E 35 Το έπάνω μέρος ειδωλίου γυναικείας μορφής, ΜΠ 5366 (πίν. 18β).
 Πλάτος: 5.9 εκ. Πηλός: καστανόχρωμος, με μίκα.
 Η μορφή φορά πέπλο. Το δεξιό της χέρι είναι σπασμένο έπάνω από τον άγκώνα, το άριστερό, λυγισμένο προς τα κάτω, σώζεται ως τον άγκώνα. Οί πτυχές του πέπλου, πρόστυπες, πέφτουν κατακόρυφα πλαισιώνοντας τα στήθη, ανάμεσα στα όποια ύπάρχει κυκλική σπασμένη επιφάνεια από το αντικείμενο που κρατούσε ή μορφή. Η πίσω επιφάνεια του ειδωλίου είναι χειροποίητη.
 Μέσα 5ου αϊ.
 Πρβ. Higgins, *BMC I*, άρ. 669· Σ. Παπασπυρίδη-Καρούζου, *ΑΔ* 15, 1933-35, 36, εικ. 18.
- E 36 Ειδώλιο όρθιας γυναικείας μορφής, ΜΠ 5366 (πίν. 16).
 Ύψος: 6.45 εκ. Πηλός: κόκκινος, με μίκα. Στην επιφάνεια ύποκάστανο επίχρισμα.
 Η μορφή πατά σε τετράγωνη χαμηλή βάση. Τα πόδια της είναι ένωμένα και τα χέρια κολλημένα στους γοφούς. Φορά πέπλο. Το κεφάλι και οί ώμοι της είναι σπασμένοι.
 Η άυστηρότητα στο στήσιμο της μορφής οδηγεί σε μία πρώιμη χρονολόγηση, αν και παρόμοιοι τύποι χρονολογούνται πολú άργότερα (Higgins, *BMC I*, άρ. 1090, άρχές 5ου αϊ.). Ίσως χρονολογείται στους πρώιμους άρχαίκοις χρόνους.
- E 37 Το κάτω μέρος ειδωλίου γυναικείας μορφής, ΜΠ 5366 (πίν. 13β).
 Ύψος: 7.8 εκ. Πηλός: άνοιχτορόδινος.
 Από το κυλινδρικό σώμα της μορφής, που σώζεται από τη μέση, διαγράφονται μόνον οί γλουτοί και ή μέση. Τα χέρια είναι κολλημένα στο πλάι, στους μηρούς. Το κάτω μέρος του ειδωλίου είναι σπασμένο. Στον κατακόρυφο άξονα ύπάρχει όπή.
 Τέλος 7ου αϊ. (;).
 Πρβ. Winter I, 22.4 και 96.2· H. Payne, *Perachora, The Sanctuaries of Hera Akraia and Limenia I* (1940) πίν. 92, άρ. 60 και 103, άρ. 192· G. Rizza - V. Santa Maria Scrinari, *Il santuario sull' acropoli di Gortina I* (1968) 172-173, άρ. 135a, 136, 148 και 187, άρ. 249, 251· R. A. Higgins, *BSA* 66, 1971, 278, άρ. 8.

- E 38 Τὸ κάτω μέρος εἰδωλίου γυναικείας μορφῆς, ΜΠ 5366 (πίν. 17α).
 Ὑψος: 7.4 ἐκ. Πηλός: ροδινοκάστανος, ἀκάθαρτος.
 Ἡ μορφή, ποῦ εἶναι ὄρθια, πατᾶ σὲ χαμηλὴ τετράγωνη βάση. Φορᾶ χιτῶνα, τοῦ ὁποίου μία πτυχή, στὴν μπροστινὴ πλευρὰ, ἀποδίδεται σχηματικὰ μὲ πλαστικὴ κατακόρυφη ταινία. Στὴν ἀριστερὴ πλευρὰ τοῦ εἰδωλίου, στὸ ἐπάνω μέρος, μικρὸ ἔξαγμα. Τμῆμα τῆς βάσης ἐμπρὸς εἶναι σπασμένο.
 Τέλος 6ου-ἀρχῆς 5ου αἰ.
 Πρβ. Winter I, 47.6 (βλ. καὶ AA 1893, 143, εἰκ. 7-13)· O. Broneer, *δ.π.* 201, εἰκ. 35, AF 617· Chr. Blinkenberg, *δ.π.* πίν. 104, ἀρ. 2247-2248.
- E 39 Τὸ κάτω μέρος εἰδωλίου κόρης, ΜΠ 5366 (πίν. 13β).
 Ὑψος: 15.5 ἐκ. Πηλός: ἀνοιχτορόδινος.
 Ἡ μορφή, ποῦ σώζεται ἀπὸ τὴν ἀρχὴ περίπου τῶν μηνῶν ὡς τοὺς ἀστραγάλους, φορᾶ χιτῶνα καὶ ἱμάτιο, τοῦ ὁποίου οἱ πτυχῆς ἀποδίδονται σχηματοποιημένες στὴ δεξιὰ πλευρὰ. Ἡ πίσω ἐπιφάνεια εἶναι ἐπίπεδη καὶ λεῖα. Στὴν μπροστινὴ ἐπιφάνεια σώζονται ἴχνη ἀπὸ ἄσπρο ἐπίχρυσμα καὶ κόκκινο χρῶμα. Στὸν κατακόρυφο ἄξονα τοῦ εἰδωλίου ὀπή.
 Τέλος 6ου αἰ.
 Πρβ. Winter I, 97.
- E 40 Τμῆμα εἰδωλίου γυναικείας μορφῆς, ΜΠ 5366 (πίν. 17α).
 Ὑψος: 8.9 ἐκ. Πηλός: ὅπως τοῦ E 39.
 Σώζεται ἡ ἐπάνω ἀριστερὴ πλευρὰ ἀπὸ τὸ σῶμα τῆς μορφῆς, ποῦ φορᾶ χιτῶνα καὶ ἱμάτιο. Στὸ ἀριστερὸ τῆς χέρι κρατᾶ κάτω ἀπὸ τὸ στῆθος ἓνα περιστέρι, πρὸς τὰ δεξιὰ. Τὸ θραῦσμα εἶναι συγκολλημένο ἀπὸ δύο κομμάτια.
 Γύρω στὸ τέλος τοῦ 6ου αἰ.
 Πρβ. Winter I, 96.6, ὅπου εἰκονίζεται ἡ Ἄρτεμις νὰ κρατᾶ πτηνὸ στὸ ἀριστερὸ τῆς χέρι, ἐνῶ σὲ ἄλλο παράδειγμα (*δ.π.* 98.3) ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πτηνὸ, στὸ δεξιὸ τῆς χέρι κρατᾶ ἐλαφάκι. Στὸ εἰδῶλιο 99.3 (*δ.π.*) ἡ θεὰ κρατᾶ πτηνὸ, ἐνῶ τὸ ἐλαφάκι σκαρφαλώνει ἐπάνω τῆς. Γιὰ τὰ εἰδῶλια αὐτά, βλ. H. Lechat, *BCH* 15, 1891, 32 κέ., εἰκ. 4-7. Γιὰ τὴν ἐνδυμασία, βλ. Mollard-Besques I, πίν. 42, B 400.
- E 41 Τμῆμα προσώπειου, ΜΠ 5368 (πίν. 14β).
 Ὑψος: 6.3 ἐκ. Πηλός: μὲ σκοῦρο ρόδινο χρῶμα.
 Σώζεται ἡ δεξιὰ παρεῖα, ἡ μύτη, τὸ στόμα καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπὸ τὸ πηγούνι. Ἡ ἄκρη τῆς μύτης εἶναι σπασμένη. Οἱ λεπτομέρειες, στόμα καὶ ρουθούνια, εἶναι δουλεμένες πρόχειρα μὲ τὸ χέρι.
 Πρβ. *ΠΑΕ* 1957, πίν. 3α (προσωπεῖα ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Νύμφης).
- E 42 Τμῆμα προσώπειου, ΜΠ 5368 (πίν. 21).
 Ὑψος: 9.75 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλοκάστανος, ἀκάθαρτος, μὲ μίκα.
 Σώζεται τμῆμα ἀπὸ τὸ ἐπάνω ἀριστερὸ μέρος τοῦ προσώπειου, ἀπὸ τὸ μάτι καὶ ἐπάνω. Τὰ μαλλιά δηλώνονται μὲ παράλληλες ἀνάγλυφες ταινίες, ποῦ ἀπολήγουν σὲ γλῶσσες γύρω ἀπὸ τὸ μέτωπο. Στὸ κάτω μέρος τοῦ θραύσματος διατηρεῖται ἡ ἀρχὴ τοῦ ματιοῦ. Ἡ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια εἶναι κοίλη.
 Ὅπως καὶ τὸ παραπάνω θραῦσμα, χρονολογεῖται στοὺς ὄψιμους ἀρχαῖκους χρόνους.
- E 43 Ἄκρο δεξιὸ χέρι εἰδωλίου, ΜΠ 5369 (πίν. 17α).
 Μῆκος: 14.2 ἐκ. Πηλός: μὲ ἀνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα καὶ μίκα.
 Σώζεται τμῆμα τοῦ πήχη καὶ τὸ ἄκρο χέρι εἰδωλίου, μεγάλου σὲ μέγεθος. Τὰ δάκτυλα, σχηματικὰ ἀποδοσμένα, εἶναι διπλωμένα στὴν παλάμη. Ὁ ἀντίχειρας εἶναι σπασμένος.
 Ἀρχαϊκῶν χρόνων.
 Ὅμοια χέρια ἔχουν βρεθεῖ καὶ στὸ ἱερὸ τῆς Βραυρώνας.

- E 44 Κεφάλι γυναικείας μορφής, ΜΠ 5370 (πίν. 15).
Ύψος: 6 εκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
Ἡ μορφή φορᾶ σάκκο, πού ἀπολήγει στὸ πίσω μέρος τοῦ κεφαλιοῦ σὲ ὄξυ πέρας. Τὰ μαλλιά, χωρισμένα στὴ μέση, πλαισιώνουν κυματιστὰ τὸ πρόσωπο, ἐνῶ τὰ υπόλοιπα καλύπτονται ἀπὸ τὸ σάκκο. Οἱ βολβοὶ τῶν ματιῶν εἶναι ἐξογκωμένοι. Ἡ μύτη, τὸ στόμα καὶ τὸ πηγούνι εἶναι σπασμένα.
460-50 π.Χ.
Γιὰ τὸν τύπο τοῦ κεφαλιοῦ καὶ τὴν κόμμωση γενικά, βλ. V. H. Poulsen, «Der strenge Stil», *ActaArch* VIII, 1937, 50-52.
- E 45 Κεφάλι γυναικείας μορφής, ΜΠ 5370 (πίν. 22).
Ύψος: 2.9 εκ. Πηλός: ὅπως τοῦ E 44, μὲ μίκα.
Ἡ μορφή φορᾶ καλύπτρα (;), πού ἀφήνει ἐλεύθερα τὰ μαλλιά στὸ πίσω μέρος τοῦ κεφαλιοῦ. Οἱ βόστρυχοι σχηματίζουν γύρω ἀπὸ τὸ μέτωπο γλώσσες. Οἱ βολβοὶ τῶν ματιῶν εἶναι ἐξογκωμένοι. Σπασίματα παρατηροῦνται στὴν κορυφή τοῦ κεφαλιοῦ καὶ στὸ πρόσωπο. Σώζονται ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος.
Μέσα 5ου αἰ.
Πρβ. Mollard-Besques I, πίν. 56, C 10· U. Sinn, *Antike Terrakotten, Staatliche Kunstsammlungen, Kassel* (1977) ἀρ. 26.
- E 46 Τμῆμα κεφαλιοῦ γυναικείας μορφής, ΜΠ 5370 (πίν. 15).
Ύψος: 9.55 εκ. Πηλός: ὑποκάστανος, μὲ μίκα.
Σώζεται τὸ πίσω μέρος τοῦ κεφαλιοῦ τῆς μορφῆς καὶ τμῆμα τοῦ λαιμοῦ τῆς. Φορᾶ κεκρύφαλο πού χωρίζει τὸ κεφάλι σὲ τρεῖς ζῶνες, ἀφήνοντας ἀκάλυπτο ἓνα μικρὸ μέρος τῶν μαλλιῶν, στὴν κορυφή τοῦ κεφαλιοῦ. Τὸ κεφάλι ἔχει σπάσει κατακόρυφα στὴ μέση του. Στὸν κατακόρυφο ἄξονά του ὑπῆρχε ὀπή, ἀπὸ τὴν ὁποία σώζεται ἓνα τμῆμα. Σπασίματα ὑπάρχουν καὶ στὴν πίσω ἐπιφάνεια. Ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος.
Μέσα 5ου αἰ.
Παρόμοιο κεφάλι ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος ἐκτίθεται στὸ Μουσεῖο τῆς Βραυρώνας. Πρβ. ἐπίσης C. H. Morgan, *δ.π.* 208, εἰκ. 12a.
- E 47 Τμῆμα κεφαλιοῦ γυναικείας μορφής, ΜΠ 5370.
Ύψος: 6.7 εκ. Πηλός: ὅπως τοῦ E 46.
Σώζεται ἡ μπροστινὴ πλευρὰ τοῦ κεφαλιοῦ. Τὰ μαλλιά, χωρισμένα στὴ μέση, ἀναδιπλώνονται ἐπάνω ἀπὸ τὰ αὐτιά καὶ στερεώνονται μὲ μία ταινία. Τὸ πρόσωπο εἶναι φθαρμένο καὶ κακοποιημένο πρὶν ἀπὸ τὸ ψήσιμο.
450 π.Χ.
Γιὰ τὴν κόμμωση, βλ. V. H. Poulsen, *δ.π.* 50, ἀρ. 1 καὶ 52. Παρόμοια κόμμωση συναντᾶται καὶ σὲ πήλινες καὶ χάλκινες πεπλοφόρους ἀργεῖτικου ἐργαστηρίου (V. H. Poulsen, *δ.π.* 23 καὶ εἰκ. 6· Mollard-Besques I, πίν. 56, C 12).
- E 48 Κεφάλι καὶ τμῆμα τοῦ λαιμοῦ γυναικείας μορφής, ΜΠ 5371 (πίν. 18a).
Ύψος: 6 εκ. Πηλός: ἀνοιχτορόδιος.
Τὸ κεφάλι στρέφει ἐλαφρὰ πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ἐπάνω. Ἡ μορφή φορᾶ σάκκο, πού ἀφήνει ἀκάλυπτο μικρὸ τμῆμα ἀπὸ τὰ μαλλιά στὴν κορυφή τοῦ κεφαλιοῦ. Ἡ μύτη εἶναι σπασμένη. Στὴν μπροστινὴ πλευρὰ τοῦ λαιμοῦ, κάτω ἀπὸ τὸ πηγούνι, ὑπάρχει μία ὀριζόντια ρυτίδα. Στὴν πίσω πλευρὰ, στὸ κάτω μέρος ἀριστερὰ ὑπολείμματα ἀπὸ τὸ ἐνδυμα τῆς μορφῆς. Στὴν κάτω πλευρὰ ὑπάρχει μικρὸ ἔμβολο γιὰ τὴ στερέωση τοῦ κεφαλιοῦ στὸ σῶμα. Σώζονται ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος.
Τελευταῖο τέταρτο 5ου αἰ.

- E 49 Τμήμα ειδωλίου γυναικείας μορφής, ΜΠ 5372 (πίν. 17β).
 Ύψος: 4 εκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
 Σώζεται τὸ ἐπάνω ἀριστερὸ μέρος τοῦ σώματος γυναικείας μορφής, με χιτώνα ζωσμένο ὑψηλά καὶ ἱμάτιο, ποὺ ἔπεφε ἀπὸ τὸν ἀριστερὸ ὦμο καὶ τυλιγόταν στὴ μέση. Τὸ ἀριστερὸ χέρι τῆς μορφῆς φέρεται πρὸς τὰ πίσω. Στὸν ὦμο τῆς ὑπάρχουν ὑπολείμματα ἀπὸ ἀντικείμενο, καμωμένο ἀπὸ ξεχωριστὸ κομμάτι πηλοῦ (πητνό;). Ἴχνη ἀπὸ ἄσπρο ἐπίχρισμα, καστανὸ χρῶμα στὸ χιτώνα καὶ γαλάζιο στὸ ἱμάτιο.
 α' τέταρτο 3ου αἰ.
 Στὴ σπασμένη ἐπιφάνεια θὰ μπορούσε ἐκτὸς ἀπὸ κάποιο πτηνὸ νὰ κολλοῦσε καὶ ἓνα ριπίδιο. Γιὰ παρόμοια παραδείγματα, βλ. Winter II, 33.1 (H. B. Walters, *Catalogue of Terracottas in British Museum*, 1903, πίν. XXVII, C 248)· Kleiner, *Tanagrafiguren*, πίν. 26.2· Mollard-Besques III, πίν. 10, D 33 καὶ 29, D 133.
- E 50 Θραῦσμα ειδωλίου κοριτσιοῦ, ΜΠ 5372 (πίν. 17β).
 Ύψος: 5.2 εκ. Πηλός: ἀνοιχτορόδινος.
 Σώζεται τμήμα ἀπὸ τὸ ἐπάνω μπροστινὸ μέρος τοῦ ειδωλίου. Ἡ μορφή φορᾶ χιτώνα ὑψηλά ζωσμένο, ποὺ σχηματίζει στὸ στέρνο μία ἀναδίπλωση. Οἱ ὦμοι εἶναι σπασμένοι.
 Τὸ ἴδιο μοτίβο τῆς ἀναδίπλωσης συναντᾶται καὶ στὸ ειδώλιο τοῦ Λούβρου MNB 564, ποὺ ἡ S. Mollard-Besques (III, πίν. 29a, D 134) τὸ χρονολογεῖ στὸ α' τέταρτο τοῦ 4ου αἰ. Τὸ θραῦσμα τῆς Μουνιχίας πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸ ἐπόμενο τέταρτο τοῦ αἵωνα.
- E 51 Τμήμα ειδωλίου ὄρθιας γυναικείας μορφῆς, ΜΠ 5372 (πίν. 17β).
 Ύψος: 7.7 εκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
 Σώζεται ἡ μπροστινὴ ὄψη τοῦ ειδωλίου, ἀπὸ τὴ μέση ὡς τὰ γόνατα περίπου. Ἡ μορφή φορᾶ χιτώνα καὶ ἀκουμπᾶ τὸ δεξιὸ τῆς ἄκρο χέρι, ποὺ εἶναι σπασμένο στὸν καρπὸ, στὸν δεξιὸ γοφὸ. Οἱ πτυχῆς τοῦ χιτώνα εἶναι κατακόρυφες καὶ γραμμικῆς.
 γ' τέταρτο 4ου αἰ.
 Πρβ. D. Burr-Thompson, *Hesperia* 21, 1952, 131 κέ., πίν. 34, ἀρ. 19· τῆς ἴδιας, *AJA* 70, 1966, 58, πίν. 17.8.
- E 52 Τμήμα ειδωλίου γυναικείας μορφῆς, ΜΠ 5372 (πίν. 17α).
 Ύψος: 8 εκ. Πηλός: ὑποκάστανος.
 Σώζονται τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ σώματος τῆς μορφῆς ὡς τὴ μέση, τὰ χέρια ὡς τοὺς ἀγκῶνες περίπου καὶ τμήμα τοῦ λαιμοῦ. Ἡ μορφή φορᾶ χιτώνα ζωσμένο ὑψηλά, οἱ πτυχῆς τοῦ ὁποῦ εἶναι πρόστυπες, ἐγγάρακτες. Τὸ σῶμα τῆς κλίνει λίγο πρὸς τὰ ἀριστερὰ καὶ στρέφει ἐλάχιστα πρὸς τὰ δεξιὰ, ἐνῶ τὸ κεφάλι ἔστρεφε περισσότερο πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση. Τὸ δεξιὸ χέρι τῆς ἦταν λυγισμένο στὸν ἀγκῶνα. Ἡ πίσω ἐπιφάνεια τοῦ ειδωλίου εἶναι λεία, καμωμένη ὅμως σὲ μήτρα, με ὑποδήλωση μόνο τῆς ραχοκοκαλιᾶς με μία αὔλακα.
 1ος μ.Χ. αἰ.
 Ἐνα παρόμοιο ειδώλιο, ποὺ τὸ χαρακτηρίζει ὅμως μία φυσικότερη ἀπόδοση τῶν πτυχῶν, προέρχεται ἀπὸ τὴν Πέργαμο καὶ ἡ E. Törpferwein (*Terrakotten von Pergamon*, 1976, πίν. 12, ἀρ. 77) τὸ χρονολογεῖ στὸ α' μισὸ τοῦ 1ου μ.Χ. αἰ.
- E 53 Εἰδώλιο ὄρθιας γυναικείας μορφῆς, ΜΠ 5372 (πίν. 16).
 Ύψος: 6 εκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
 Διατηρεῖται ὁ κορμὸς τῆς μορφῆς, τὰ χέρια καὶ τὰ σκέλη ὡς τὴ μέση περίπου τῶν κνημῶν. Ἡ μορφή, ποὺ φορᾶ πέπλο με ἀπόπτυγμα, εἶχε ἄνετο τὸ δεξιὸ τῆς πόδι. Τὸ ἀριστερὸ τῆς χέρι κατευθύνεται πρὸς τὰ κάτω, κολλημένο στὸ σῶμα. Στὸ δεξιὸ χέρι, ποὺ τὸ ἔχει λυγισμένο στὴ μέση τῆς, κρατοῦσε κάτι. Ἡ πίσω ἐπιφάνεια τοῦ ειδωλίου εἶναι λεία.
 Γύρω στὸ 400 π.Χ.
 Τὸ μοτίβο τῆς μορφῆς ἀκολουθεῖ τὴν παράδοση τῶν πεπλοφόρων τοῦ αὐστηροῦ ρυθμοῦ, ἡ ἐνδυμασία ὅμως καὶ τὸ στήσιμό τῆς χρονολογοῦν τὸ εἰδώλιο στὸ τέλος τοῦ 5ου ἢ στὶς ἀρχῆς τοῦ 4ου αἰ.

Πρβ. τις μορφές στα ψηφισματικά ανάγλυφα του 409/8 π.Χ. (H. K. Süsserott, *Griechische Plastik des 4. Jahrhunderts v. Chr.*, 1938, πίν. 1.1) και του 394/3 π.Χ. (δ.π. πίν. 2.1).

- E 54 Τμήμα ειδώλιου παιδίσκης, ΜΠ 5372 (πίν. 16).
 Ύψος: 5.6 εκ. Πηλός: άνοιχτορόδινος, με μίκα.
 Το ειδώλιο σώζεται περίπου ως τὰ γόνατα· τὸ κεφάλι λείπει. Ἡ μορφή φορά χιτώνα με κοντὲς χειρίδες, ζωσμένο ὑψηλὰ με ἱμάντα, ποὺ περνᾶ ἀπὸ τοὺς ὤμους καὶ δένει πίσω στὴν πλάτη σταυρωτά. Οἱ πτυχές τοῦ χιτώνα εἶναι πρόστυπες. Τὸ δεξιὸ χέρι τῆς μορφῆς κατευθύνεται ἑλαφρὰ λυγισμένο πρὸς τὰ κάτω, τὸ ἀριστερὸ εἶναι λυγισμένο στὸ πλάι, στὸ μέσο περίπου τοῦ κορμοῦ. Στὶς πλάγιες πλευρὲς διακρίνεται τὸ σημεῖο ποὺ κολλοῦν τὸ ἔμπρὸς καὶ τὸ πίσω τμήμα τοῦ ειδώλιου, καμωμένα σὲ δύο μῆτρες.
 Τέλος 4ου αἰ.
 Πρβ. Σ. Παπασπυρίδη-Καρούζου, *AE* 1957, 68-83· M. Bieber, *The Sculpture of the Hellenistic Age*² (1961) 137, εἰκ. 542.
- E 55 Τμήμα ειδώλιου γυναικείας (;) μορφῆς, ΜΠ 5372 (πίν. 17β).
 Μῆκος: 5.3 εκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
 Σώζεται ὁ μηρὸς μορφῆς ὡς τὸ γόνατο, σὲ ἔντονο διασκελισμό. Τὸ πόδι λύγιζε στὸ γόνατο. Ἡ μορφή φορά κοντὸ χιτώνα, οἱ πτυχές τοῦ ὁποῖου εἶναι παράλληλες καὶ σχεδὸν ὀριζόντιες. Λίγο ὑψηλότερα ἀπὸ τὸ γόνατο, στὴν μπροστινὴ πλευρὰ τοῦ μηροῦ ὑπάρχει πουντέλλο. Ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος.
 3ος αἰ.
 Τὸ θραῦσμα ἀνήκει σὲ ειδώλιο μορφῆς με ἔντονη κίνηση, ἴσως μιᾶς Κυνηγέτιδος Ἀρτέμιδος ἢ μιᾶς χορεύτριας (πρβ. τὸ ειδώλιο μιᾶς χορεύτριας «ὀκλάσματος» στὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο, Higgins, *BMC I*, ἀρ. 716. Γιὰ τὸ χορὸ αὐτό, βλ. Trunpf, 137).
- E 56 Εἰδώλιο νεανικῆς γυναικείας μορφῆς, ΜΠ 5373 (πίν. 18β).
 Ύψος: 14.2 εκ. Πηλός: με χρῶμα ὄχρας.
 Ἡ μορφή φορά χιτώνα καὶ ἱμάτιο, ποὺ σφιχτοτυλίγει τὸ σῶμα καὶ μέρος τῶν μηρῶν, καὶ στὰ αὐτὰ ἐνώτια. Τὸ δεξιὸ πόδι εἶναι στάσιμο, ἐνῶ τὸ ἄνετο ἀριστερὸ τραβιέται πλάγια καὶ πρὸς τὰ πίσω. Τὸ δεξιὸ χέρι, τυλιγμένο στὸ ἱμάτιο, λυγίζει καὶ ἀκουμπᾶ στὸ λαιμό, ἐνῶ τὸ ἀριστερὸ, καλυμμένο καὶ αὐτὸ ἀπὸ τὸ ἱμάτιο, κατευθύνεται πρὸς τὰ κάτω κολλημένο στὸ σῶμα καὶ κρατᾶ στεφάνι ἢ ταινία. Στὸν ἀριστερὸ ὄμο σώζεται τὸ σῶμα πτηνοῦ (περιστέρι). Τὸ κεφάλι τῆς ἢ μορφῆς τὸ στρέφει ἑλαφρὰ πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ κάτω. Τὸ πίσω μέρος τοῦ κεφαλιοῦ ἀπολήγει σὲ ὀξὺ πέρασ, ἐνῶ στὴν κορυφή του, ἐπάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο, μία τετράγωνη ἀπόληξη με ἔμπιστες κουκίδες στὴν μπροστινὴ τῆς πλευρὰ δηλώνει κάποιον δέσιμον τῶν μαλλιῶν ἢ πόλο (πρβ. Higgins, *BMC I*, ἀρ. 869· H. Cahn, *Münzen und Medaillen, Basel, Auktion 22, 13 Mai 1961*, ἀρ. 41-42· *Hesperia* Suppl. VII, 142, εἰκ. 57, ἀρ. 38). Στὴν πίσω ὄψη ὑπάρχει ἀκανόνιστη στρογγυλεμένη ὀπὴ ὀπτήσεως. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς ὄψης αὐτῆς εἶναι ἑλαφρὰ κυρτὴ καὶ λεία. Τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ειδώλιου, στὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ὁποίας ἔχει ἐπικαθίσει ἴζημα, καλύπτει ἄσπρο ἐπίχρισμα, ἐπάνω στὸ ὁποῖο σώζονται ἴχνη ἀπὸ γαλάζιο, ρόδινο καὶ κίτρινο χρῶμα.
 Ἄρχες 3ου αἰ.
 Πρβ. Winter II, 37.2· Neutsch, *Koroplastik*, 34 καὶ 40, πίν. 21.2· D. Burr-Thompson, *AJA* 70, 1966, 62.
- E 57 Τὸ κάτω μέρος ειδώλιου καθιστῆς γυναικείας μορφῆς, ΜΠ 5372 (πίν. 16).
 Ύψος: 3.75 εκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
 Σώζονται τὰ ἄκρα πόδια, ἀπὸ τῆς μέσης τῶν κνημῶν, τῆς μορφῆς ποὺ φορά χιτώνα. Ἀνάμεσα στὰ πόδια τὸ ἔνδυμα σχηματίζει δύο κατακόρυφες πτυχές. Τὰ δάκτυλα τῶν ποδιῶν, περισσότερο τοῦ δεξιοῦ, κατευθύνονται πρὸς τὰ κάτω.
 Τέλος 5ου-ἀρχές 4ου αἰ.

Τὸ θραῦσμα ἀνήκει σὲ εἰδώλιο τοῦ τύπου τῶν καθιστῶν γυναικείων μορφῶν, ποῦ κρατοῦν διάφορα ἀντικείμενα (βλ. A. A. Peredolskaja, *Attische Tonfiguren aus einem südrussischen Grab*, *AntK Beiheft* 2, 1964, 10 σημ. 45, πίν. 7.3-5). Τὰ εἰδῶλια ποῦ δημοσιεύει ἡ A. A. Peredolskaja (δ.π.) εἶναι ὀπωσδήποτε νεότερα τοῦ θραύσματος τῆς Μουνηχίας. Ὁ τύπος αὐτὸς ἔχει συνδεθεῖ κατὰ καιροὺς μὲ τὸ κορινθιακὸ ἐργαστήριον (βλ. P. Perdrizet, *FdD* 5, 1908, 163, πίν. 22.4· Higgins, *BMC* I, ἀρ. 974. Γιὰ τὰ παραδείγματα τοῦ τύπου ἀπὸ τὴν Κόρινθο, βλ. A. Newhall-Stillwell, *Corinth XV.2, The Potters' Quarter, The Terracottas*, 1952, πίν. 17 καὶ 25-26, XVII.3-4· G. R. Davidson, *Corinth XII, The Minor Objects*, 1952, πίν. 8, ἀρ. 123).

- E 58 Τμῆμα εἰδωλίου γυναικείας μορφῆς, ΜΠ 5372 (πίν. 17β).

Ῥψος: 4.15 ἐκ. Πηλός: μὲ ἀνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα.

Σώζεται τὸ δεξιὸ ἄκρο πόδι τῆς μορφῆς, ἀπὸ τὴ μέση περίπου τῆς κνήμης, καὶ τμῆμα τοῦ ἱματίου καὶ τοῦ χιτῶνα. Τὸ πόδι ἀπλώνεται πρὸς τὰ ἔμπρός. Οἱ πτυχῆς τοῦ χιτῶνα, ποῦ τὸ ἱμάτιο ἀφήνει νὰ φανοῦν στὸ κάτω μέρος, εἶναι κατακόρυφες, ἐνῶ οἱ πτυχῆς τοῦ ἱματίου εἶναι ἔμπρὸς σχεδὸν ὀριζόντιες καὶ στὸ δεξιὸ πλάι κατευθύνονται λοξὰ πρὸς τὰ ἑπάνω. Ὑπολείμματα ἀπὸ ἄσπρο ἐπίχρισμα καὶ γαλανὸ χρῶμα.

Τὸ θραῦσμα ἀνήκει μάλλον σὲ εἰδώλιο καθιστῆς μορφῆς καὶ χρονολογεῖται στὶς ἀρχῆς τοῦ 3ου αἰ. (πρβ. Kleiner, *Tanagrafiguren*, 170, πίν. 35· Mollard-Besques III, 27, πίν. 31, D 141).

- E 59 Τμῆμα εἰδωλίου ὀκλάζουσας γυναικείας μορφῆς, ΜΠ 5374 (πίν. 19).

Ῥψος: 8.45 ἐκ. Πηλός: ὅπως τοῦ E 58.

Σώζεται τὸ ἑπάνω μέρος τοῦ σώματος τῆς μορφῆς, τὸ ἀριστερὸ τῆς χέρι, τὸ δεξιὸ ὡς τὸν ἀγκῶνα καὶ τὸ ἀριστερὸ σκέλος ὡς τὸν ἀστράγαλο. Τὸ ἑπάνω μέρος τοῦ σώματος τῆς γέρνει πρὸς τὰ ἔμπρὸς καὶ κάτω. Τὸ ἀριστερὸ τῆς χέρι τὸ ἀκουμπᾶ στὸν ἀριστερὸ μηρὸ, ἐνῶ τὸ δεξιὸ τὸ ἐκτείνει πλάγια. Τὸ πόδι τῆς εἶναι λυγισμένον καὶ προτεταμένον.

β' μισὸ 4ου αἰ. (;).

Πρβ. A. A. Peredolskaja, δ.π. 15-16, πίν. 16.5· Trumpf, 131-132.

Τὸ παραπάνω κομμάτι ἐπιλέχθηκε ἐπειδὴ σώζεται καλύτερα, χωρὶς ὅμως νὰ ἀποτελεῖ τὸ μοναδικὸ ἢ τὸ ἀρχαιότερον παράδειγμα τοῦ τύπου αὐτοῦ.

- E 60 Θραῦσμα εἰδωλίου, ΜΠ 5374 (πίν. 19).

Ῥψος: 4.6 ἐκ. Πηλός: ὑπόξανθος.

Διατηρεῖται ἡ δεξιὰ μπροστινὴ πλευρὰ ἀπὸ τὴν τετράγωνη ὑψηλὴ βᾶση τοῦ εἰδωλίου, ἑπάνω στὴν ὁποία ἀκουμπᾶ τὸ ἄκρο χέρι μορφῆς, ποῦ κρατᾶ λουλούδι (;).

Ὁ τύπος ὑπάρχει καὶ στὸν 4ο αἰ., ἀλλὰ ὁ πηλὸς ὀδηγεῖ σὲ μία χρονολόγησι στουὺς ἐλληνιστικὸς χρόνους.

Πρβ. τὸ θραῦσμα E 59.

- E 61 Τμῆμα εἰδωλίου γυναικείας μορφῆς, ΜΠ 5372 (πίν. 17β).

Ῥψος: 4.5 ἐκ. Πηλός: μὲ ἀνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα.

Ἡ ἀριστερὴ πλευρὰ τοῦ ἑπάνω μέρους τοῦ σώματος γυναικείας μορφῆς, μὲ πέπλο (;), ἡ ὁποία εἶχε ἀνασηκωμένον τὸ ἀριστερὸ τῆς χέρι, τώρα σπασμένον. Τὸ ἀπόπτυγμα τοῦ πέπλου σχημάτιζε στὴν πλάτη τῆς καμπύλες πτυχῆς, ποῦ ἔφεταν ἀπὸ τὸν ὄμο.

Μέσα 4ου αἰ. (;).

Πρβ. Higgins, *BMC* I, ἀρ. 729. Ὁμοιότητα στὴν ἀπόδοσι τῶν σχοινομόρφων πτυχῶν παρατηρεῖται σὲ εἰδῶλια τῶν μέσων τοῦ 4ου αἰ. (βλ. Higgins, *BMC* I, ἀρ. 732).

- E 62 Ἀριστερὸ χέρι εἰδωλίου γυναικείας μορφῆς, ΜΠ 5375 (πίν. 23α).

Μῆκος: 5.4 ἐκ. Πηλός: ὅπως τοῦ E 61.

Τὸ χέρι, ποῦ εἶναι σπασμένον στὸν ὄμο καὶ στὸν καρπὸ, ἀνήκει σὲ μορφὴ ποῦ φοροῦσε χειριδωτὸ χιτῶνα καὶ ἱμάτιο. Ἦταν λυγισμένον στὸν ἀγκῶνα καὶ κατευθυνόταν πρὸς τὰ ἑπάνω, ὅπως δείχνουν οἱ κατακόρυφες πτυχῆς τοῦ ἱματίου ποῦ κρέμονται κάτω καὶ πίσω ἀπὸ τὸ βρα-

χίονα. Οί πτυχές του χιτώνα δηλώνονται με εγχάρακτες όφιοειδείς γραμμές, που έχουν την ίδια κατεύθυνση με τις πτυχές του ιματίου. Ή πίσω επιφάνεια είναι λεία. Ύπολείμματα άσπρου επιχρίσματος.

α΄ μισό 3ου αϊ.

Για την ένδυμασία της μορφής, πρβ. Higgins, *BMC I*, άρ. 729.

- E 63 Θραύσμα ειδωλίου γυναικείας μορφής, ΜΠ 5375 (πίν. 23α).
Ύψος: 5.4 εκ. Πηλός: όπως του E 61.
Σώζεται το άριστερό άκρο χέρι μορφής, από τη μέση του πήχη, που κρατά κυκλικό αντικείμενο (τύμπανο). Το χέρι καλύπτεται ως τον καρπό από ιμάτιο. Ή πίσω πλευρά του θραύσματος είναι λεία. Ύπολείμματα άσπρου επιχρίσματος.
Το θραύσμα θα μπορούσε να ανήκει σε μία χορεύτρια, σε Μαινάδα ή Κυβέλη. Ό τρόπος όμως που κρατά ή μορφή το τύμπανο, καθώς φαίνεται ό αντίχειρας και όχι τα υπόλοιπα δάκτυλα στην μπροστινή πλευρά, δεν συναντάται συχνά. Ή Κυβέλη π.χ. κρατά το τύμπανο με το άριστερό της χέρι, προβάλλοντάς το στο πλάι, δεν φαίνεται όμως ποτέ ό αντίχειρας στην μπροστινή πλευρά. Θα πρέπει να φαντασθούμε τη μορφή σε μία έντονη κίνηση, πιθανότατα να χορεύει (με τον ίδιο τρόπο κρατά το τύμπανο ή Μαινάδα, που εικονίζεται δεξιά από το ξόανο του Διονύσου, στο στάμνο του Ζωγράφου του Δίνου στη Νεάπολη· πρβ. Beazley, *ARV*² 1151, 2).
- E 64 Το κάτω μέρος ειδωλίου γυναικείας μορφής, ΜΠ 5376 (πίν. 19).
Ύψος: 8.2 εκ., ύψος βάσης: 2.35 εκ. Πηλός: κιτρινωπός.
Από τη μορφή σώζονται τα σκέλη, λίγο επάνω από τα γόνατα, που πατούν σε κυκλική βάση. Ή μορφή, που φορά χιτώνα, προχωρεί προς τα δεξιά με έντονη κίνηση, προβάλλοντας εμπρός και δεξιά το δεξιό της πόδι. Ή γρήγορη κίνηση δημιουργεί πλούσιες πτυχές στον ανεμιζόμενο χιτώνα. Δεξιά και άριστερά από τα πόδια, στη βάση, από ένας ανάγλυφος πρόσθετος ρόδακας. Ένας τρίτος ρόδακας στο επάνω μέρος άριστερά από το πόδι. Ύπολείμματα άσπρου επιχρίσματος.
Τέλος 4ου αϊ. (;).
Το θραύσμα θυμίζει τις χορεύτριες του α΄ μισού του 4ου αϊ. (βλ. Higgins, *BMC I*, άρ. 712, 884-885). Ή διάσταση των ποδιών της μορφής, όμως, καθώς και οι πλαστικοί ρόδακες που μιμοούνται τη διακόσμηση των πλαστικών άγγείων, κατεβάζουν τη χρονολόγηση του θραύσματος στο τέλος του 4ου αϊ. ή ίσως και άργότερα.
- E 65 Τμήμα της κνήμης μορφής, ΜΠ 5375 (πίν. 23α).
Ύψος: 4.3 εκ. Πηλός: κοκκινωπός.
Σώζεται το μεγαλύτερο μέρος της άριστερης κνήμης, από το γόνατο ως λίγο επάνω από τον άστράγαλο, μορφής που φορά ένδρομίδα. Ύπολείμματα από άσπρο επίχρισμα και κίτρινο χρώμα.
Πρβ. Winter II, 163-166.
- E 66 Τμήμα ειδωλίου γυναικείας μορφής, ΜΠ 5377.
Ύψος: 3.8 εκ. Πηλός: με άνοιχτό πορτοκαλί χρώμα και μίκα.
Σώζεται ό δεξιός μαστός και τμήμα του στέρνου γυμνης γυναικείας μορφής. Άνάμεσα στα στήθη πρόσθετο μετάλλιο.
Ό τύπος αυτός συναντάται από τον 2ο π.Χ. αϊ. ως τον 1ο μ.Χ. αϊ. Μετάλλιο ανάμεσα στα στήθη φέρουν μορφές Άφροδίτης και Έρώτων με μεγάλο στήθος (πρβ. Mollard-Besques II, πίν. 15-17, 19a-b και d, 27b-c, 28· E. Törperwein, *δ.π.* 54, πίν. 35, άρ. 212, 96, πίν. 59, άρ. 411 και 98, πίν. 62, άρ. 418).
- E 67 Θραύσμα ειδωλίου γυναικείας μορφής, ΜΠ 5377.
Ύψος: 4.3 εκ. Πηλός: όπως του E 66.

Ἡ μπροστινὴ πλάγια πλευρὰ τοῦ ἐπάνω μέρους τοῦ σώματος γυμνῆς γυναικείας (;) μορφῆς. Στὸ στήθος δένουν σταυρωτὰ δύο ταινίες. Τὸ σημεῖο τῆς διασταύρωσής τους διακοσμεῖ ἕνα μετάλλιο. Ὑπολείμματα ἀπὸ σκούρο κόκκινο χρῶμα.

Τὸ ἴδιο μετάλλιο συναντᾶται στὸ εἰδῶλιο μιᾶς ἀνδρικήσ πλαγγόνος στὸ Λοῦβρο, πού ἡ S. Mollard-Besques (II, πίν. 170c) τὸ χρονολογεῖ στὸ α΄ μισὸ τοῦ 1ου μ.Χ. αἰ. Πρβ. ἐπίσης Winter II, 338.1.

- E 68 Τμῆμα εἰδωλίου γυναικείας μορφῆς, ΜΠ 5377 (πίν. 17β).

Ὑψος: 3.95 ἐκ. Πηλός: ὄπως τοῦ E 66.

Ἡ μπροστινὴ πλευρὰ τοῦ ἐπάνω μέρους τοῦ σώματος γυμνῆς μορφῆς, πού εἰκονίζεται κατενώπιον. Τὸ δεξιὸ τῆς χέρι, πού σώζεται ὡς τὸν ἀγκῶνα, κατευθύνεται πρὸς τὰ κάτω κολλημένο στὸ κορμί. Τὸ ἀριστερὸ χέρι, ἀπὸ ὅσο εἶναι δυνατὸ νὰ διακρίνουμε, ἐκτεινόταν πλάγια. Τὸ σῶμα τῆς μορφῆς εἶναι ραδινό.

Ἀρχές 3ου αἰ.

Πρόκειται μάλλον γιὰ μορφὴ Ἀφροδίτης (πρβ. D. Burr-Thompson, *Hesperia* 28, 1959, 132, ἀρ. 7· Mollard-Besques III, πίν. 7, D 23-24).

- E 69 Τμῆμα ἀπὸ τὴν πίσω ὄψη εἰδωλίου, ΜΠ 5377 (πίν. 16).

Ὑψος: 5.5 ἐκ. Πηλός: ἀνοιχτορόδινος.

Σώζεται τμῆμα τῆς πλάτης, οἱ γλουτοὶ καὶ μέρος τοῦ δεξιοῦ μηροῦ γυμνῆς καθιστῆς μορφῆς. Ὁ μηρὸς ἐκτεινόταν ἔμπρὸς καὶ πλάγια. Στὸ κάτω μέρος τοῦ θραύσματος, κάτω ἀπὸ τὸ σῶμα τῆς μορφῆς, διατηροῦνται ὑπολείμματα ἐνδύματος (;), μὲ ἴχνη ἄσπρου ἐπιχρίσματος.

Πρώιμων ἐλληνιστικῶν χρόνων (;).

Πρβ. τὶς καθιστῆς γυναικεῖες μορφές, Winter II, 458.

- E 70 Τμῆμα εἰδωλίου καθιστῆς γυναικείας μορφῆς, ΜΠ 5377 (πίν. 19).

Ὑψος: 8.5 ἐκ. Πηλός: κιτρινοκάστανος.

Τὸ ἐπάνω μέρος καὶ τμῆμα τοῦ κάτω μέρους τοῦ σώματος γυμνῆς γυναικείας μορφῆς, καθιστῆς σὲ βράχο, πού γέρνει πρὸς τὰ πίσω καὶ στηρίζεται στὸν ἀγκῶνα τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ. Ἰμάτιο, πού στερεώνεται στὸν δεξιὸ ὄμο, καλύπτει τὴν πλάτη τῆς. Σὲ μερικὰ σημεῖα σώζεται παχὺ στρώμα ἄσπρου ἐπιχρίσματος. Ἡ πίσω ἐπιφάνεια τοῦ εἰδωλίου εἶναι λεία.

3ος αἰ. (μετὰ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνα).

Πρβ. A. Köster, *Die griechischen Terrakotten* (1926) πίν. 66· D. Burr-Thompson, *Hesperia* 31, 1962, 251-252, ἀρ. 7· Higgins, *Terracottas*, 103, πίν. 43b.

- E 71 Τὸ ἐπάνω μέρος εἰδωλίου γυναικείας μορφῆς, ΜΠ 5377 (πίν. 21).

Ὑψος: 5.5 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.

Ἡ μορφὴ εἰκονίζεται ἀπὸ τοὺς γοφούς καὶ ἐπάνω. Λείπουν τὸ κεφάλι καὶ τὰ χέρια. Εἶναι γυμνή (;) καὶ γέρνει πρὸς τὰ ἔμπρὸς καὶ δεξιά. Τὸ ἀριστερὸ χέρι, ἀπὸ ὅσο εἶναι δυνατὸ νὰ διαπιστωθεῖ, ἦταν ἀνασηκωμένο. Ἡ ἐπιφάνεια φέρει μικροσπασίματα καὶ καλύπτεται ἀπὸ ἐπίχρισμα, ἀπὸ πορτοκαλόχρωμο ἀραιὸ πηλό.

α΄ μισὸ 4ου αἰ.

Πρόκειται ἐνδεχομένως γιὰ μορφὴ Ἀφροδίτης· πρβ. Winter I, 254.3-4· A. A. Peredolskaja, *δ.π.* 9, 12, 16, πίν. 3.2 (M. M. Kobylina, *Statuettes antiques de terre cuite*, 1974, πίν. 43.2).

- E 72 Τμῆμα εἰδωλίου γυναικείας μορφῆς, ΜΠ 5378 (πίν. 18β).

Ὑψος: 3.5 ἐκ. Πηλός: ὑποκάστανος.

Σώζεται τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ σώματος ἀπὸ τὸ στήθος καὶ τμῆμα τοῦ λαιμοῦ. Ἡ μορφὴ φορᾷ χιτῶνα, πού πέφτει ἀπὸ τὸν δεξιὸ ὄμο καὶ τὸν ἀφήνει ἀκάλυπτο, καθὼς καὶ τμῆμα τοῦ στήθους. Ἰμάτιο καλύπτει τὴν πλάτη, τὸν ἀριστερὸ ὄμο, ἐν μέρει τὸν δεξιὸ ὄμο καὶ τὸ χέρι. Ἡ πίσω ἐπιφάνεια εἶναι σχεδὸν λεία, ἐλαφρὰ καμπύλη.

2ος αἰ.

Ὁ τύπος συναντᾶται σὲ εἰδῶλια ἀπὸ τὴ Λίνδο (Chr. Blinkenberg, *Lindos, Fouilles de l'Acro-*

role 1902-1914 I, 1931, 716, πίν. 143, άρ. 3054, 3055, 3059), άλλά και άπό τὸ ἱερό τῆς Μουνηχίας ὑπάρχει μία μεταγενέστερη άπόδοση τοῦ τύπου, ποὺ χρονολογεῖται στὸ τέλος τοῦ 1ου π.Χ. αἰ., με βάση τὴν κόμμωση τῶν μαλλιῶν σὲ ὀριζόντιες ταινίες (πρβ. Mollard-Besques II, 32, πίν. 27e, 35f).

- E 73 Τμήμα εἰδωλίου γυναικείας μορφῆς, ΜΠ 5378 (πίν. 17β).
 Ὑψος: 5.2 ἐκ. Πηλός: με άνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα.
 Τὸ θραῦσμα σώζει τὸ ἐπάνω μπροστινὸ μέρος τοῦ σώματος καὶ τὸν άριστερὸ βραχίονα μορφῆς. Ἡ δεξιὰ πλευρὰ του εἶναι σπασμένη. Ἡ μορφὴ φορᾷ ἱμάτιο, ποὺ καλύπτει τὸ σῶμα τῆς άπό τὸ στῆθος καὶ κάτω καὶ συγκρατεῖται κάτω άπό τὴν άριστερὴ μασχάλη.
 2ος αἰ.
 Τὸ εἰδῶλιο άποτελεῖ παραλλαγή τοῦ τύπου τῆς Ἐφροδίτης Heyl (πρβ. Mollard-Besques II, 28, πίν. 30d).
- E 74 Τμήμα εἰδωλίου γυναικείας μορφῆς, ΜΠ 5378 (πίν. 17β).
 Ὑψος: 4.6 ἐκ. Πηλός: ὅπως τοῦ E 73.
 Τὸ ἐπάνω δεξιὸ μέρος τοῦ κορμοῦ μορφῆς με χιτῶνα, ποὺ κολλᾷ στὸ σῶμα. Οἱ πτυχές του διακρίνονται κάτω άπό τὸ μαστὸ καὶ τὸ χέρι, ποὺ πιθανότατα ἦταν άνασηκωμένο. Τὸ θραῦσμα ἔχει συγκολληθεῖ άπό δύο κομμάτια.
 Πρβ. τὸ άγαλμάτιο Ἐφροδίτης-Εἰλειθυίας άπό τὸ Μεταπόντιο (G. Pesce, *NSc* 61, 1936, 442, εἰκ. 3· κατὰ τὸν G. Pesce ὁ τύπος του ἔξαρτᾶται άπό τύπος τοῦ 2ου αἰ.).
- E 75 Τμήμα εἰδωλίου γυναικείας (;) μορφῆς, ΜΠ 5378 (πίν. 19).
 Ὑψος: 8.6 ἐκ. Πηλός: ὠχρορόδινος.
 Σώζεται τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος ἱματιοφόρου μορφῆς. Λεῖπουν τὰ ἄκρα πόδια. Ἡ μορφὴ ἔχει τὸ δεξιὸ τῆς σκέλος άνετο. Τὸ ἱμάτιο ποὺ φορᾷ στερεωνόταν στὴν άριστερὴ τῆς πλευρὰ, ἐνῶ δεξιὰ μαζεύεται στὸ γοφὸ, στὴν μπροστινὴ πλευρὰ τοῦ ὀποίου, στὴν κοιλιὰ τῆς μορφῆς, σώζεται ἡ φτερούγα ἐνὸς πτηνοῦ. Ἡ πίσω ἐπιφάνεια εἶναι κυρτὴ καὶ λεία. Ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος.
 β' μισὸ 4ου αἰ. (;).
 Πρβ. A. Cartault, *Terres cuites antiques, 2ème Collection C. Lecuyer* (1892) πίν. 21 (Αἴδα καὶ κύκνος).
- E 76 Εἰδῶλιο άνδρικής μορφῆς, ΜΠ 5379 (πίν. 18β).
 Ὑψος: 10.1 ἐκ. Πηλός: με άνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα καὶ μίκα.
 Ἡ μορφὴ εἶναι ὄρθια καὶ προβάλλει τὸ δεξιὸ τῆς άνετο σκέλος. Φορᾷ ἱμάτιο, ποὺ τυλίγει τὸ σῶμα καὶ ἡ ἄκρη του πέφτει πίσω στὴν πλάτη άπό τὸν άριστερὸ ὄμο. Τὸ δεξιὸ χέρι τῆς μορφῆς εἶναι λυγισμένο καὶ άκουμπᾷ σχεδὸν στὸ λαιμὸ τῆς. Τὸ άριστερὸ χέρι, λυγισμένο πρὸς τὰ πίσω, άκουμπᾷ περίπου στοὺς γλουτούς. Οἱ πτυχές τοῦ ἱματίου εἶναι μεγάλες καὶ σκληρές. Τὸ κεφάλι καὶ τὰ ἄκρα πόδια τῆς μορφῆς εἶναι σπασμένα.
 Σύγχρονο σχεδὸν με τὸ παραπάνω εἰδῶλιο εἶναι τὸ τμήμα εἰδωλίου άπό τὸ Καβεῖριο τῆς Θήβας, ποὺ ἐπαναλαμβάνει τὸν ἴδιο τύπο (βλ. B. Schmaltz, *Terrakotten aus der Kabirenheiligtum bei Theben*, 1974, πίν. 26, άρ. 339) καὶ χρονολογεῖται στὴν πρώιμη άλεξανδρινὴ ἐποχὴ.
 Βιβλιογραφία: B. Schmaltz, *δ.π.* 121 σημ. 608.
- E 77 Τμήμα εἰδωλίου άνδρικής μορφῆς, ΜΠ 5379 (πίν. 18β).
 Ὑψος: 6.3 ἐκ. Πηλός: ὑποκάστανος.
 Σώζεται μέρος άπό τὴν μπροστινὴ πλευρὰ ὄρθιου άνδρικοῦ εἰδωλίου, άπό τοὺς γοφούς καὶ ἐπάνω. ἱμάτιο τυλίγει σφιχτὰ τὸ σῶμα. Τὸ δεξιὸ χέρι τῆς μορφῆς εἶναι λυγισμένο στὸ στῆθος, ὅπου καὶ άκουμπᾷ. Τὸ άριστερὸ χέρι τῆς φέρεται πρὸς τὰ πίσω. Ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος.
 β' τέταρτο 4ου αἰ.
 Πρβ. A. A. Peredolskaja, *δ.π.* 21, πίν. 8.2· B. Schmaltz, *δ.π.* 121, άρ. 338.

- E 78 Ειδώλιο ὄρθιου ἀγοριοῦ, ΜΠ 5380 (πίν. 20).
 Ὑψος: 8.85 ἐκ. Πηλός: με ἀνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα.
 Διατηροῦνται ὁ κορμός, ἡ ἀρχὴ τῶν μηρῶν καὶ τὸ ἀριστερὸ χέρι τῆς μορφῆς. Στὸν ἀριστερὸ τῆς ὦμο ἔχει ριγμένον ἓνα ἱμάτιο, ποὺ τυλίγεται στὸ ἀριστερὸ τῆς χέρι. Τὸ δεξιὸ τῆς πόδι ἦταν ἄνετο. Σπασμένο καὶ συγκολλημένο πλάγια στὸ σημεῖο ποὺ κολλοῦσαν ἡ μπροστινὴ καὶ ἡ πίσω πλευρὰ τοῦ εἰδωλίου, καμωμένες ἀπὸ δύο μῆτρες.
 α' μισὸ 3ου αἰ.
 Πρβ. Mollard-Besques III, πίν. 39-40a.
- E 79 Ειδώλιο ὄρθιου ἀγοριοῦ, ΜΠ 5380 (πίν. 20).
 Ὑψος: 12.3 ἐκ., ὕψος βάσης: 2 ἐκ. Πηλός: καστανός.
 Ἡ μορφή, ποὺ εἶναι γυμνή, πατᾶ σὲ μία κυκλικὴ βάση, ἔχοντας ἄνετο τὸ ἀριστερὸ τῆς προβαλλόμενον σκέλος. Τὸ κεφάλι τῆς τὸ στρέφει πρὸς τὰ δεξιὰ. Τὸ σῶμα τῆς μορφῆς εἶναι κάπως παχὺ, ἡ κοιλιὰ φουσκωμένη. Ἀπὸ τοὺς ὤμους πέφτει πρὸς τὰ ἐμπρὸς ὡς τὰ πόδια ἓνα μακρὸ ἱμάτιο, ποὺ τυλίγεται στὰ χέρια τῆς καὶ τὰ καλύπτει ἐντελῶς. Τὸ ἀριστερὸ τῆς χέρι κατευθύνεται πρὸς τὰ κάτω καὶ ἀκουμπᾶ στοὺς γοφούς. Τὸ δεξιὸ χέρι εἶναι ἀνασηκωμένο στὸ κεφάλι καὶ συγκρατεῖ ἓνα λεκανόσχημο σκεῦος (κανοῦν;), ποὺ φέρει ἡ μορφή στὸ κεφάλι τῆς, τοῦ ὁποῦ τοῦ ἐπάνω μέρος εἶναι σπασμένο. Τὰ μαλλιά τῆς εἶναι μακριὰ καὶ φτάνουν ὡς τοὺς ὤμους, χωρισμένα στὴ μέση. Στὸ ὕψος τῶν ὤμων, πλάγια καὶ πίσω ἀπὸ τὴ μορφή, διακρίνονται δύο τετράγωνες ἀποφύσεις. Ἡ πίσω ἐπιφάνεια εἶναι ἐλαφρὰ κυρτὴ καὶ λεία, πλασμένη μετὰ τὸ χέρι, καὶ φέρει κυκλικὴ ὀπὴ ὀπτήσεως. Ἐπάνω στὸ ἄσπρο ἐπίχρισμα σώζονται χρώματα: ἀνοιχτορόδινο γιὰ τὸ δέρμα, κοκκινοκάστανο στὸ σκεῦος ποὺ φέρει ἡ μορφή στὸ κεφάλι, ρόδινο στὸ ἱμάτιο. Τὸ εἰδώλιο εἶναι συγκολλημένο ἀπὸ δύο θραύσματα, ποὺ ἔχουν σπάσει ὀριζόντια στὴν κοιλιὰ τῆς μορφῆς.
 α' μισὸ 3ου αἰ.
 Πρβ. Mollard-Besques III, πίν. 39e.
- E 80 Τὸ κάτω μέρος εἰδωλίου ὄρθιου ἀγοριοῦ, ΜΠ 5380.
 Ὑψος: 3.9 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος, με μίκα.
 Ἡ μορφή σώζεται ἀπὸ τὴ μέση καὶ κάτω, ὡς τὰ γόνατα, ἐνῶ δεξιὰ τῆς σώζεται ἡ ἄκρη ἱματίου, ποὺ ἔχει σχῆμα τραπεζοειδές. Ἀριστερὰ ὑπολείμματα ἀπὸ ἀντικείμενο (:), τὸ ὁποῖο κρατοῦσε ἡ μορφή μετὰ τὸ ἀριστερὸ χέρι. Ἡ πίσω ἐπιφάνεια τοῦ εἰδωλίου εἶναι χειροποίητη.
 α' τέταρτο 3ου αἰ. Ὡστόσο, κάποια αὐστηρότητα ποὺ διακρίνεται στὸ στήσιμο τῆς μορφῆς ἴσως ἀνεβάζει τὴ χρονολόγησιν στὸ τέλος τοῦ 4ου αἰ.
- E 81 Ειδώλιο καθιστῆς ἀνδρικής μορφῆς, ΜΠ 5381 (πίν. 20).
 Ὑψος: 10.9 ἐκ. Πηλός: με ἀνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα.
 Ἀπὸ τὸ εἰδώλιο ἔχουν σπάσει τὰ ἄκρα πόδια, τὰ χέρια καὶ τὸ κεφάλι. Ἡ μορφή κάθεται σὲ βράχο. Κάμπει τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ σώματός τῆς πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ σταυρώνει λοξὰ τὸ ἀριστερὸ τῆς πόδι ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ δεξιό. Τὸ σῶμα εἶναι παχὺ καὶ πλαδαρὸ καὶ καθὼς γέρνει σχηματίζονται δῖπλες στὸ στομάχι. Τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος καλύπτεται ἀπὸ ἱμάτιο, ποὺ φθάνει ὡς τὰ ἄκρα πόδια τῆς μορφῆς καὶ ἡ ἄκρη του πέφτει στὴν ἀριστερὴ πλευρὰ πρὸς τὰ κάτω. Σὲ κάθε ὤμο, καθὼς καὶ στὴν πλάτη, πέφτουν κυματιστοὶ πλόκαμοι τῶν μαλλιῶν. Ἀπὸ ὅσο σώζεται, φαίνεται ὅτι τὸ ἀριστερὸ χέρι τῆς μορφῆς ἦταν ἀνασηκωμένο στὸ πλάι. Ἐπάνω στὰ ὑπολείμματα τοῦ ἄσπρου ἐπιχρίσματος σώζεται ροδινοκάστανο χρῶμα στὸ γυμνὸ μέρος τοῦ σώματος καὶ ἀνοιχτοκάστανο στὸ βράχο.
 Τέλος 4ου αἰ.
 Τὸ εἰδώλιο θὰ μπορούσε ἐνδεχομένως νὰ εἰκονίζει τὸν Διόνυσο (πρβ. H. Herdejürgen, *Die tarentinischen Terrakotten des 6. bis 4. Jahrhunderts v. Chr. im Antikenmuseum Basel*, 1971, πίν. 13, ἀρ. 30). Στὸ ἀνυψωμένο χέρι του μπορεῖ νὰ συμπληρωθεῖ ἓνας θύρσος. Τὸ πλαδαρὸ καὶ παχὺ σῶμα τῆς μορφῆς, ὅμως, δυσκολεύει τὴν παραδοχὴ τῆς ἐρμηνείας αὐτῆς.

- E 82 Τμήμα ειδώλιου όκλάζουσας παιδικής μορφής, ΜΠ 5382 (πίν. 23β).
Μήκος: 4.2 έκ. Πηλός: ύποκάστανος.
Έπάνω σέ χαμηλή τετράγωνη βάση, σπασμένη στο μεγαλύτερο τμήμα της, σώζεται τó δεξιό σκέλος γυμνης μορφής, από τó επάνω άκρο τού μηρού. Τó πόδι είναι άπλωμένο πλάγια, στα δεξιά τής μορφής, λυγισμένο στο γόνατο, και άκουμπά σέ όλο τó μήκος του επάνω στη βάση με τήν έσωτερική του πλευρά. Τó χέρι, πού σώζεται από τόν άγκώνα, άκουμπά στο μηρό και πιάνει τó πόδι στο γόνατο. Έπάνω στη βάση, κάτω από τó πόδι, είναι άπλωμένο ένα ίμάτιο πού σχηματίζει καμπύλες πτυχές.
Ό τύπος κυριαρχεί στην Άττική από τó β' τέταρτο τού 5ου αϊ. Παρόμοιο είναι τó μοτίβο τής παιδικής μορφής στο ειδώλιο από τó Καβείριο τής Θήβας (βλ. Β. Schmaltz, *δ.π.* 104, πίν. 22, άρ. 274), πού ό Β. Schmaltz τó χρονολογεί στο β' τέταρτο τού 5ου αϊ. Τó στήσιμο όμως τής μορφής στο ειδώλιο τής Μουνιχίας, πού είναι πιό έλεύθερο, τó χρονολογεί άρκετά άργότερα από τó ειδώλιο τού Καβειρίου. Πρβ. επίσης Higgins, *BMC I*, άρ. 257.
- E 83 Θραύσμα ειδώλιου, ΜΠ 5382.
Ύψος: 3.2 έκ. Πηλός: ροδινοκάστανος.
Σώζεται τμήμα τού δεξιού σκέλους μορφής, από τή μέση περίπου τού μηρού ως τή μέση τής κνήμης. Τó σκέλος είναι λυγισμένο σέ όρθή σχεδόν γωνία, στο γόνατο. Ό μηρός, ως λίγο επάνω από τó γόνατο, καλύπτεται από ίμάτιο πού σχηματίζει άκανόνιστες πτυχές. Στο μηρό άκουμπά τó άριστερό χέρι τής μορφής, τού όποιου τó άκρο χέρι πέφτει άδρανές προς τήν έσωτερική πλευρά τού μηρού. Ύπολείμματα άσπρου έπιχρίσματος.
4ος αϊ. (·).
Πρβ. Winter II, 267.5· Chr. Blinkenberg, *Lindos, Fouilles de l'Acropole 1902-1914 I* (1931) πίν. 111, άρ. 2369· Σ. Παπασπυρίδη-Καρούζου, *ΑΔ 15*, 1933-35, 37. Για τόν τύπο, βλ. επίσης Th. Hadzisteliou-Price, *BSA 64*, 1969, 99 (τύπος II, άττικοροδίτικος).
- E 84 Θραύσμα ειδώλιου, ΜΠ 5382 (πίν. 23β).
Ύψος: 5.95 έκ. Πηλός: με άνοιχτό πορτοκαλί χρώμα.
Έπάνω σέ λεπτή τετράγωνη βάση, από τήν όποία διατηρείται ή δεξιά μπροστινή γωνία, σώζεται τó γυμνό άκρο χέρι μορφής από τόν άγκώνα, πού άκουμπά με τήν παλάμη στη βάση. Άν και δύσκολο νά διαπιστωθεί, φαίνεται ότι τó χέρι άκουμπά σέ μία σφαίρα. Στη δεξιά άκρη τού θραύσματος διατηρούνται πτυχές ένδύματος, ένώ στη γωνία τής βάσης ύπάρχει άνάγλυφος ρόδακας. Ύπολείμματα άσπρου έπιχρίσματος.
β' μισό 4ου αϊ.
Ό όμοιότητα τού τύπου με τόν αντίστοιχο τύπο τών πλαστικών άγγείων, κυρίως όμως τó διακοσμητικό στοιχείο τού ρόδακα, μαρτυρούν επίδραση από τά άγγεία αυτά.
Πρβ. Winter II, 268.8· Trumpf, *FV 291-292*.
- E 85 Κορμός ειδώλιου γυμνης παιδικής μορφής, ΜΠ 5382 (πίν. 16).
Ύψος: 3.5 έκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
Σώζεται τó σώμα τής μορφής, πού ήταν καθιστή, καθώς και τμήμα τών βραχιόνων της. Τά χέρια της κατευθύνονταν προς τά εμπρός και πλάγια. Ύπολείμματα άσπρου έπιχρίσματος. Σώζεται και δεύτερο όμοιο ειδώλιο, ύψους 3.2 έκ. (πίν. 16, E 85α).
Τέλος 4ου-3ος αϊ.
Τó ειδώλιο άνήκει στον τύπο τής καθιστής μορφής άγοριού, πού σηκώνει τά χέρια ύψηλά (L. Heuzey, *Les figurines antiques de terre-cuite du Musée du Louvre*, 1883, πίν. 49.3· Ι. Σβορώνος, *ΑΕ 1917*, 90, εικ. 15. Πρβ. επίσης παρόμοια μορφή παιδίσκης στο Μουσείο Βοστώνης, άρ. 02.38, Th. Hadzisteliou-Price, *δ.π.* 104, πίν. 23.27). Τó ίδιο μοτίβο χαρακτηρίζει και τics παιδικές μορφές πού τics κρατούν στα χέρια τους άνδρικές ή γυναικείες, π.χ. Έρμής πού κρατά τόν Διόνυσο ή Άφροδίτη Κουροτρόφος (πρβ. Winter II, 96.8· Mollard-Besques II, πίν. 35· Trumpf, *FV 140-141*).

- E 86 Ειδώλιο νηπίου, ΜΠ 5383 (πίν. 16).
Μήκος: 9.2 εκ. Πηλός: καστανορόδινος.
Τὸ σῶμα τοῦ νηπίου εἶναι τυλιγμένο σὲ φασκιές πὸ ἀφήνουν ἀκάλυπτα τὰ ὀπίσθιά του. Στὸ κεφάλι τῆς (ὕψους 3.1 εκ.), πὸ εἶναι σπασμένο, ἡ μορφή φορᾶ κωνικὸ πῖλο. Ἡ μύτη τῆς εἶναι σιμῆ, οἱ βολβοὶ τῶν ματιῶν ἐξογκωμένοι, τὸ στόμα μισάνοιχτο. Στὸ πηγούνι τῆς ὑπάρχει λακκάκι. Τὰ ἄκρα πόδια τῆς εἶναι σπασμένα. Ἐπάνω στὸ ἄσπρο ἐπίχρισμα σώζονται ὑπολείμματα κόκκινου χρώματος.
Τέλος 4ου-3ου αἰ.
Γιὰ νήπια τυλιγμένα σὲ φασκιές, βλ. Winter II, 271. Γιὰ τὸν τύπο τοῦ κεφαλιοῦ, πρβ. Th. Hadzisteliou-Price, *δ.π.* 98-99, πίν. 20.4· U. Sinn, *Antike Terrakotten, Staatliche Kunstsammlungen, Kassel* (1977) ἀρ. 70.
- E 87 Τὸ ἐπάνω μέρος εἰδωλίου Παπποσειληνοῦ, ΜΠ 5384 (πίν. 19).
Ὑψος: 5.95 εκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος, μὲ μίκα.
Στὴν μπροστινὴ πλευρὰ τὸ εἰδῶλιο σώζεται ἀπὸ τὸ στῆθος καὶ ἐπάνω, ἐνῶ στὴν πίσω πλευρὰ ἀπὸ τὴ μέση. Ἡ μορφή κρατᾶ στὸ ἀριστερὸ τῆς χέρι τὸν μικρὸ Διόνυσο πὸ φορᾶ χιτῶνα, ἱμάτιο καὶ κάλυμμα στὸ κεφάλι. Ὁ Διόνυσος κάθεται στὸ χέρι τοῦ Σειληνοῦ, στὸν ὄμο τοῦ ὁποῖου στηρίζεται μὲ τὸ δεξιὸ του χέρι. Τὸ ἀριστερὸ χέρι τοῦ Διονύσου εἶναι λυγισμένο καὶ ἀκουμπᾶ ἐπάνω στὸ μηρό του. Ὁ Σειληνὸς φορᾶ μαλλωτὸ χιτῶνα, τοῦ ὁποῖου τὸ ἄκρο τῆς χειρίδας διακρίνεται στὸν καρπὸ τοῦ ἀριστεροῦ χερσιοῦ. Φορᾶ ἐπίσης ἱμάτιο, πὸ καλύπτει τμῆμα τῆς πλάτης καὶ τὸ ἀριστερὸ χέρι. Ὁ Σειληνὸς εἶναι γενειοφόρος, φαλακρὸς καὶ ἔχει αὐτιά ὀξυκόρυφα καὶ μύτη σιμῆ. Οἱ λεπτομέρειες τῶν τριχωτῶν μερῶν (μαλλιῶν, χιτῶνα, γενειάδας), καθὼς καὶ οἱ ρυτίδες στὸ μέτωπο ἔχουν χαραχθεῖ μὲ αἰχμηρὸ ἀντικείμενο.
Γύρω στὸ 375 π.Χ. (πρβ. B. Schmaltz, *δ.π.* 28 κέ., σημ. 134, ἀρ. 54).
Τὸ εἰδῶλιο ἀνήκει σὲ μορφή ἠθοποιοῦ, ὅπως ὑποδηλώνει ἡ παρυφή τῆς χειρίδας τοῦ χιτῶνα (βλ. B. Schmaltz, *δ.π.* 28). Βλ. ἐπίσης U. Sinn, *δ.π.* ἀρ. 80· E. Reeder Williams, *Hesperia* 47, 1978, 385, ἀρ. 24.
Βιβλιογραφία: B. Schmaltz, *δ.π.* 28 σημ. 134.
- E 88 Τμῆμα εἰδωλίου, ΜΠ 5385 (πίν. 19).
Ὑψος: 6.8 εκ. Πηλός: ὅπως τοῦ E 87.
Σώζεται τμῆμα ἀπὸ τὸ ἐπάνω ἀριστερὸ μέρος τοῦ εἰδωλίου. Στὸ ἀριστερὸ ἄκρο, γυμνὸ ἀγόρι κάθεται ἐπάνω σὲ ἰωνικὸ κιονίσκο, πρὸς τὰ ἀριστερά, κατὰ 3/4 περίπου. Ἡ μορφή κάθεται ἐπάνω στὸ ἱμάτιό τῆς, πὸ πέφτει ἀπὸ τὴν πλάτη, καὶ τὸ συγκρατεῖ μὲ τὸ ἀριστερὸ τῆς χέρι ἐπάνω στὸν ἀντίστοιχο μηρό. Τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ σώματός τῆς εἰκονίζεται σχεδὸν κατενώπιον. Τὰ ἄκρα πόδια καὶ τὸ κεφάλι τῆς εἶναι σπασμένα. Δεξιὰ ἀπὸ τὴν παιδικὴ μορφή σώζεται τμῆμα ἀπὸ τὸ ἀριστερὸ μέρος τοῦ σώματος καὶ τὸ ἀριστερὸ χέρι, ὡς τὸν πήχη, ὀρθίας γυναικείας μορφῆς πὸ εἰκονίζεται κατὰ μέτωπο. Ἰμάτιο καλύπτει τὸν ἀριστερὸ ὄμο καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματός τῆς, ἡ ἄκρη τοῦ ὁποῖου πέφτει ἀπὸ τὸν ἀριστερὸ πήχη πρὸς τὰ κάτω, καλύπτοντας τμῆμα τοῦ κιονίσκου. Ἡ μορφή στηριζόταν μὲ τὸν ἀγκῶνα στὸν κιονίσκο. Ἡ πίσω πλευρὰ τοῦ εἰδωλίου εἶναι λεία.
Ἐφροδίτη καὶ Ἔρως.
Πρβ. τὸ εἰδῶλιο στὴν Ἀθήνα, πὸ εἰκονίζει ὁ F. Winter (II, 94.2), πὸ ἐπαναλαμβάνει τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τύπο. Πρβ. ἐπίσης Winter II, 96.6. Τὸ ἴδιο μοτίβο τοῦ Ἐρωτα ἐπαναλαμβάνεται καὶ στὸ εἰδῶλιο τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου 1926.11-15.9, πὸ ὁ R. A. Higgins (*BMC I*, ἀρ. 887) χρονολογεῖ πρὶν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰ.
- E 89 Τμῆμα εἰδωλίου ἢ πλαστικοῦ ἀγγείου, ΜΠ 5385 (πίν. 23β).
Πλάτος: 4.7 εκ. Πηλός: ὑποκάστανος, μὲ ἴχνη μίκας.
Σώζεται τὸ δεξιὸ ἄκρο τοῦ εἰδωλίου ἢ τοῦ ἀγγείου, σὲ ἀνάγλυφο, μὲ τὴ μορφή ἐνὸς Ἐρωτα, ἀπὸ τὸ στῆθος καὶ ἐπάνω. Ὁ θεὸς εἶναι γυμνὸς καὶ στρέφει πρὸς τὰ ἀριστερά. Μὲ τὸ ἀρι-

στερὸ χέρι πιάνει τὸ κεφάλι του ἐπάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο. Τὰ μαλλιά του, μακριά, φθάνουν ὡς τοὺς ὤμους. Οἱ φτεροῦγες του ἀπλώνονται δεξιά, ἡ δεξιά εἶναι λίγο ἀνασηκωμένη πίσω ἀπὸ τὴν ἀριστερή. Οἱ λεπτομέρειες τῶν φτερῶν ἀποδίδονται μὲ ἐγγάρακτες ὀφιοειδεῖς γραμμές. Ἡ πίσω ἐπιφάνεια τοῦ θραύσματος εἶναι λεία καὶ ἐλαφρὰ κοίλη. Ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος.

Ἔρωσ σὲ κρήνη.

Ἑλληνιστικῶν χρόνων.

Πρβ. J. N. Coldstream, *Knossos, The Sanctuary of Demeter*, BSA Suppl. vol. 8 (1973) 86, πίν. 62, ἀρ. 231. Τὸ θραῦσμα περιελήφθη στὰ εἰδῶλια, ὥστόσο δὲν εἶναι βέβαιο ἂν ἀνήκει σὲ εἰδῶλιο ἢ πλαστικὸ ἄγγειο.

E 90 Τμῆμα εἰδωλίου, ΜΠ 5385.

Ὑψος: 2.15 ἐκ. Πηλός: μὲ ἀνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα.

Ὁ δεξιὸς ὤμος καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ βραχίονα μορφῆς. Στὴ δεξιά πλευρά, σώζονται στὸν ὦμο τὰ δάκτυλα τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ μιᾶς δεύτερης μορφῆς ποὺ τὴν ἀγκάλιαζε.

Τὸ θραῦσμα προέρχεται ἀπὸ ἐρωτικὸ σύμπλεγμα (βλ. Winter II, 225, 227-229· Higgins, *BMC I*, ἀρ. 971) ἢ ἀπὸ σύμπλεγμα δύο γυναικείων μορφῶν (βλ. Winter II, 3.8).

E 91 Τμῆμα πλαγγόνος, ΜΠ 5386.

Ὑψος: 3.85 ἐκ. Πηλός: ὅπως τοῦ E 90, μὲ μίκα.

Σώζεται τὸ σῶμα γυμνῆς γυναικείας πλαγγόνος, ἀπὸ τοὺς γλουτοῦς. Λείπουν ἡ κοιλιά, ὁ ἀριστερὸς μαστὸς καὶ οἱ ὦμοι. Στὴ δεξιά πλευρὰ διατηρεῖται ἡ ὀπή, ἀπὸ ὅπου ἐξαρτιόταν τὸ κινητὸ χέρι. Ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος.

Παρόμοιο εἰδῶλιο, ποὺ ἀνήκει ὁμως σὲ ἀνδρική πλαγγόνα, βρέθηκε σὲ τάφο στὴν πλατεία Συντάγματος στὴν Ἀθήνα (βλ. Σ. Χαριτωνίδη, *AE* 1958, 51, εἰκ. 88) καὶ χρονολογεῖται στὸ τέλος τοῦ 5ου αἰ.

E 92 Σκέλος πλαγγόνος, ΜΠ 5386.

Ὑψος: 6.2 ἐκ. Πηλός: ὅπως τοῦ E 91.

Σκέλος πλαγγόνος, ἀπὸ τὸ γόνατο καὶ κάτω. Στὸ ἐπάνω ἄκρο σώζεται ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐμβόλου, μὲ τὸ ὅποιο ἐξαρτιόταν ἡ κνήμη ἀπὸ τὸ μηρό. Τὰ δάκτυλα εἶναι σπασμένα. Στὸ πέλμα ἔχει χαραχθεῖ τὸ γράμμα T, πρὶν ἀπὸ τὸ ψήσιμο.

4ος αἰ.

Πρβ. Breitenstein, πίν. 72, ἀρ. 592· Higgins, *BMC I*, ἀρ. 735a-b. Γιὰ τὸν τύπο τῆς πλαγγόνος στὴν ὁποία θὰ ἀνῆκε τὸ πόδι, βλ. Higgins, *BMC I*, ἀρ. 734.

E 93 Τὰ ἄκρα πόδια πλαγγόνος, ΜΠ 5386.

Μῆκος: 3.75 ἐκ. Πηλός: κοκκινωπός, μὲ μίκα.

Τὰ πόδια, σπασμένα ἀπὸ τοὺς ἀστραγάλους, εἶναι κολλημένα μεταξύ τους. Τὸ ἀριστερὸ πόδι προβάλλεται ἐλαφρὰ. Τὰ δάκτυλα δὲν δηλώνονται. Πιθανόν, λοιπόν, ἡ μορφή νὰ φοροῦσε κλειστὰ ὑποδήματα ποὺ δηλώνονταν μὲ χρῶμα.

Τὰ πόδια προέρχονται ἀπὸ καθιστὴ πλαγγόνα (πρβ. Winter I, 165.6).

E 94 Κορμὸς καὶ ἀριστερὸς μηρὸς καθιστῆς πλαγγόνος, ΜΠ 5386 (πίν. 21).

Ὑψος κορμοῦ: 6.4 ἐκ. Πηλός: μὲ σκοῦρο πορτοκαλὶ χρῶμα.

Σώζεται ὁ κορμὸς γυναικείας πλαγγόνος ὡς τοὺς γλουτοῦς καὶ ὁ ἀριστερὸς μηρὸς, σπασμένος στὸ γλουτό, ὡς τὸ γόνατο, ἐνῶ τὸ κεφάλι εἶναι σπασμένο ἀπὸ τὴ βάση τοῦ λαιμοῦ. Ἡ πλάτη τῆς μορφῆς παρουσιάζει μία μικρὴ κύρτωση καὶ στὴ θέση τῶν χεριῶν ὑπάρχουν ὀπές. Τὸ σκέλος εἶναι λυγισμένο σὲ ὀρθὴ γωνία στὸ γόνατο. Οἱ μυῶνες τῆς κοιλιᾶς καὶ τοῦ στομαχιοῦ ἀποδίδονται πλαστικά. Ὑπολείμματα ἀπὸ ἄσπρο ἐπίχρισμα καὶ κόκκινο χρῶμα.

γ' τέταρτο 5ου αἰ.

Πρβ. τὴν πλαγγόνα στὴ Heidelberg (B. Schweitzer, *RM* 44, 1929, πίν. 1-3). Ἡ σωματικὴ διά-

πλαση στο θραῦσμα τῆς Μουνιχίας μαρτυρεῖ μία νεότερη χρονολόγηση ἀπὸ αὐτῆ τῆς πλαγγόνος στὴ Heidelberg. Πρβ. ἐπίσης *Hesperia* Suppl. VII, 136, εἰκ. 53, ἀρ. 10.

- E 95 Καθιστὴ πλαγγόν, ΜΠ 5386 (πίν. 21).
 Ὑψος κορμοῦ: 6.5 ἐκ. Πηλός: μὲ ἀνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα.
 Κορμὸς καθιστῆς γυμνῆς γυναικείας πλαγγόνος. Λεῖπουν τὸ κεφάλι καὶ τὰ σκέλη ἀπὸ τὰ γόνατα. Ὅπῃ στὴ θέση τῶν χειρῶν. Ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος.
 Ἄρχῃς 4ου αἰ.
 Πρβ. Breitenstein, πίν. 28, ἀρ. 268-269.
- E 96 Τμῆμα καθιστῆς πλαγγόνος, ΜΠ 5386.
 Ὑψος κορμοῦ: 6.4 ἐκ. Πηλός: ὅπως τοῦ E 95.
 Σῶζεται τὸ ἀριστερὸ μισὸ τῆς μπροστινῆς καὶ ἡ πλάγια ὄψη ἀνδρικήας πλαγγόνος. Τὸ σκέλος λίγο ὑψηλότερα ἀπὸ τὸ γόνατο εἶναι σπασμένο. Ὅπῃ στὴ θέση τοῦ χειριοῦ.
 Ἄρχῃς 4ου αἰ.
 Τὸ κομμάτι αὐτὸ ἴσως ἀποτελεῖ ζευγάρι μὲ τὴν προηγούμενη πλαγγόνα (E 95). Γιά ἀνδρικήας πλαγγόνες, βλ. Winter I, 165.5· *Hesperia* Suppl. VII, 137, εἰκ. 53, ἀρ. 11· A. Laumonier, *Exploration archéologique de Délos, Les figurines de terre cuite XXIII* (1956) πίν. 45, 427-430· D. Burr-Thompson, *Hesperia* 26, 1957, 112-113, ἀρ. 1· J. Dörig, *AntK* 1, 1958, 47-48· Σ. Χαριτωνίδη, *δ.π.* 51, εἰκ. 88· D. Burr-Thompson, *Hesperia* 31, 1962, 245 (ὅπου καὶ παλαιότερη βιβλιογραφία).
- E 97 Κεφάλι γυναικείας μορφῆς, ΜΠ 5387 (πίν. 22).
 Ὑψος: 4 ἐκ. Πηλός: κοκκινωπός.
 Μαζὶ μὲ τὸ κεφάλι, ποὺ κλίνει πρὸς τὰ ἀριστερά, σῶζεται καὶ ὁ λαιμὸς τῆς μορφῆς. Τὰ μαλλιά τῆς εἶναι σγουρά, χωρισμένα στὴ μέση, καὶ καλύπτονται ἀπὸ σάκκο, ποὺ ἀφήνει ἐλεύθερο μέρος μόνο τῶν μαλλιῶν γύρω ἀπὸ τὸ μέτωπο. Ἡ κορυφὴ τοῦ κρανίου καὶ ἡ μύτη εἶναι σπασμένες. Ἡ κόρη τῶν ματιῶν δηλώνεται μὲ ἐμπέστη κουκίδα. Ὑπολείμματα ἀπὸ ἄσπρο ἐπιχρίσμα καὶ κόκκινο χρῶμα στὸ σάκκο.
 Ἄρχῃς 4ου αἰ.
 Πρβ. *Hesperia* Suppl. VII, 142, εἰκ. 57, ἀρ. 41· Higgins, *BMC* I, ἀρ. 703 καὶ 717.
- E 98 Κεφάλι καὶ τμῆμα τοῦ λαιμοῦ γυναικείας μορφῆς, ΜΠ 5387 (πίν. 18α).
 Ὑψος: 3.85 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
 Τὸ κεφάλι κλίνει καὶ στρέφει πρὸς τὰ ἀριστερά. Ἡ μορφή φορᾶ σάκκο, ποὺ ἀφήνει ἐλεύθερους μικροὺς βοστρύχους ἐπάνω ἀπὸ τὰ αὐτιά. Ἡ μύτη εἶναι σπασμένη. Ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος.
 α' μισὸ 4ου αἰ.
 Γιά τὸ σχῆμα τοῦ προσώπου, πρβ. Higgins, *BMC* I, ἀρ. 728.
- E 99 Κεφάλι γυναικείας μορφῆς, ΜΠ 5387 (πίν. 18α).
 Ὑψος: 3 ἐκ. Πηλός: κοκκινωπός.
 Ἡ μορφή φορᾶ σάκκο, ποὺ ἔχει στὸ πίσω μέρος του ἐπιμήκη ἀπόληξη. Τὸ κεφάλι κλίνει καὶ στρέφει πρὸς τὰ ἀριστερά. Τὰ μάτια τῆς μορφῆς εἶναι πλατιά, χωμένα βαθιὰ στὶς κόγχες τους. Στὸ δεξιὸ αὐτὶ φορᾶ δισκοειδῆς ἐνώτιο. Ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος.
 γ' τέταρτο 4ου αἰ.
 Πρβ. Mollard-Besques III, πίν. 11c, D 47.
- E 100 Κεφάλι καὶ τμῆμα τοῦ λαιμοῦ γυναικείας μορφῆς, ΜΠ 5387 (πίν. 22).
 Ὑψος: 5.6 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
 Τὸ κεφάλι παρουσιάζει κλίση καὶ στροφὴ πρὸς τὰ ἀριστερά. Τὰ μαλλιά τῆς μορφῆς εἶναι μαζεμένα ἐπάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο καὶ καλύπτονται ἀπὸ ἱμάτιο, ποὺ στὸ σημεῖο αὐτὸ σχηματίζει

μία αναδίπλωση. Τμήμα του ἱματίου, πού εἶναι σπασμένο, κάλυπτε τὸ σαγόνι καὶ τὸ στόμα τῆς μορφῆς. Ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος.
α' μισὸ 4ου αἰ.

Τὸ κεφάλι αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἀνήκει σὲ μορφὴ χορεύτριας, τῆς λεγόμενης «χορεύτριας μὲ ἱμάτιο» (βλ. Higgins, *BMC I*, 236 σημ. 1), εἶναι ὅμως δυνατὸ νὰ ἀνήκει καὶ σὲ ὄρθια ἱματιοφόρο γυναικεία μορφὴ (βλ. Winter II, 10.2 καὶ 32.1 καὶ 5· Mollard-Besques III, πίν. 11a, D 46). Εἰδώλια τοῦ τύπου αὐτοῦ ἔχουν βρεθεῖ καὶ σὲ ἱερά, ἀναθήματα σὲ διάφορες θεότητες (βλ. R. Lullies, *Studies Presented to D. M. Robinson I*, 1950, 671 κέ.· D. Burr-Thompson, *Troy*, Suppl. Monograph 3, *The Terracotta Figurines of the Hellenistic Period*, 1963, 102 κέ.). Βλ. ἐπίσης C. Weege, *Der Tanz in der Antike* (1926) 66 κέ.

- E 101 Κεφάλι καὶ τμήμα τοῦ λαιμοῦ γυναικείας μορφῆς, ΜΠ 5387 (πίν. 22).
Ὑψος: 4.8 ἐκ. Πηλός: ὑποκάστανος, μὲ μίκα.
Ἡ μορφὴ φορᾶ ἱμάτιο, πού ἀφήνει ἀκάλυπτο τὸ στόμα (βλ. E 100).
β' μισὸ 4ου αἰ.
Πρβ. *Hesperia* Suppl. VII, 143, εἰκ. 58, ἀρ. 45.
- E 102 Κεφάλι γυναικείας μορφῆς, ΜΠ 5387 (πίν. 22).
Ὑψος: 3.95 ἐκ. Πηλός: ἀνοιχτορόδινος.
Τὸ κεφάλι παρουσιάζει κλίση καὶ στροφή πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἰμάτιο καλύπτει τὸ πίσω μέρος τοῦ κεφαλιοῦ καὶ τὸ κάτω τμήμα τοῦ προσώπου. Τὰ μαλλιά εἶναι χωρισμένα στὴ μέση, τραβηγμένα πρὸς τὰ πίσω καὶ δεμένα στὴν κορυφὴ τοῦ κεφαλιοῦ. Στὴν πίσω πλευρὰ σώζονται ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος.
Πρὸς τὸ 300 π.Χ.
Πρβ. C. H. Morgan, *Hesperia* 4, 1935, 209, εἰκ. 13c· Kleiner, *Tanagrafiguren*, πίν. 19e. Ἐπίσης βλ. Higgins, *BMC I*, ἀρ. 880.
- E 103 Κεφάλι πλαγγόνος, ΜΠ 5387 (πίν. 22).
Ὑψος: 4.2 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος, μὲ μίκα.
Τὰ μαλλιά τῆς μορφῆς δηλώνονται μὲ μία ἐλαφριά κύρτωση τῆς ἐπιφάνειας γύρω ἀπὸ τὸ μέτωπο. Τὸ κυρτωμένο αὐτὸ τμήμα τῶν μαλλιῶν συγκρατεῖται ἀπὸ στεφάνη, ἡ ὁποία ποικίλλεται μὲ ἐμπίστες λοξὲς γραμμῆς. Στὰ αὐτιά ἡ μορφὴ φορᾶ δισκοειδῆ ἐνώτια.
4ος αἰ.
Γιὰ τὸν τύπο τοῦ κεφαλιοῦ, βλ. Higgins, *BMC I*, ἀρ. 702.
- E 104 Κεφάλι πλαγγόνος (;), ΜΠ 5387 (πίν. 22).
Ὑψος: 4.4 ἐκ. Πηλός: κοκκινωπός.
Μαζὶ μὲ τὸ κεφάλι σώζεται ὁ λαιμὸς καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀριστεροῦ ὄμου τῆς μορφῆς. Τὰ μαλλιά τῆς εἶναι χωρισμένα στὴ μέση καὶ τραβηγμένα πρὸς τὰ πίσω. Καλύπτονται στὸ πίσω μέρος ἀπὸ σάκκο, πού δένει ἐπάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο. Τὸ δέσιμο εἶναι μισοσπασμένο. Στὰ αὐτιά ἡ μορφὴ φορᾶ δισκοειδῆ ἐνώτια, μὲ ἐμπέστη κουκίδα στὸ κέντρο.
α' μισὸ 4ου αἰ.
Πρβ. Breitenstein, πίν. 72, ἀρ. 592· Higgins, *BMC I*, ἀρ. 699, 701.
Παρόμοιο κεφάλι ἀπὸ τὴ Μουνιχία φέρει στὸ ἐπάνω μέρος τοῦ κεφαλιοῦ ὀπή. Ὑπάρχει ἐπίσης ἓνα δεῦτερο κεφάλι, πού προέρχεται μάλλον ἀπὸ τὴν ἴδια μήτρα μὲ τὸ κεφάλι E 104.
- E 105 Κεφάλι καὶ λαιμὸς πλαγγόνος (;), ΜΠ 5387 (πίν. 22).
Ὑψος: 4.15 ἐκ. Πηλός: ἀνοιχτορόδινος.
Τὸ κεφάλι παρουσιάζει ἐλάχιστη στροφή καὶ κλίση πρὸς τὰ δεξιὰ. Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου εἶναι ἀρκετὰ φθαρμένα. Τὰ μαλλιά εἶναι κυματιστά, χωρισμένα στὴ μέση, καὶ μαζεύονται στὸ πίσω μέρος τοῦ κεφαλιοῦ. Ἡ μορφὴ φορᾶ κυλινδρική στεφάνη καὶ δισκοειδῆ ἐνώτια. Ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος.

α' μισό 4ου αϊ.

Πρβ. Breitenstein, πίν. 28, άρ. 268.

- E 106 Κεφάλι και λαιμός γυναικείας μορφής, ΜΠ 5387 (πίν. 22).
 Ύψος: 4.3 έκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
 Ή κόμμωση είναι πεπονοειδής και οί φέτες αποδίδονται με εγγάρακτες γραμμές. Το πρόσωπο τής μορφής είναι φθαρμένο. Διατηρούνται υπολείμματα κίτρινου χρώματος.
 Μέσα 2ου αϊ.
 Πρβ. D. Burr-Thompson, *δ.π.* πίν. XIX, άρ. 69.
- E 107 Κεφάλι και τμήμα του λαιμού γυναικείας μορφής, ΜΠ 5387 (πίν. 22).
 Ύψος: 4.55 έκ. Πηλός: όπως του E 106.
 Το κεφάλι κλίνει και στρέφει προς τα δεξιά του. Τα μαλλιά τής μορφής είναι δεμένα στην κορυφή του κεφαλιού. Σπασίματα παρατηρούνται στη μύτη, στην κορυφή του κεφαλιού και στο πηγούνι δεξιά.
 3ος αϊ.
 Πρβ. J. N. Coldstream, *Knossos, The Sanctuary of Demeter, BSA Suppl. vol. 8 (1973) 81*, πίν. 56, άρ. 174.
- E 108 Κεφάλι και λαιμός γυναικείας μορφής, ΜΠ 5387 (πίν. 22).
 Ύψος: 4.6 έκ. Πηλός: υποκάστανος.
 Τα μαλλιά τής μορφής μαζεύονται στην κορυφή του κεφαλιού σε λαμπάδιο. Οί βόστρυχοι δηλώνονται γύρω από το μέτωπο με εμπίστετες κουκίδες και στο πλάι με εγγάρακτες γραμμές. Διατηρείται άσπρο επίχρισμα και βαθυκόκκινο χρώμα στα μαλλιά.
 α' μισό 2ου αϊ.
 Πρβ. D. Burr-Thompson, *δ.π.* 93 κέ., πίν. XIX, άρ. 66-69. Τα παρόμοια κεφάλια από την Τροία ανήκουν σε πλαγγόνες και κατά την D. Burr-Thompson ή κόμμωσή τους έχει άποτροπαϊκό χαρακτήρα.
- E 109 Κεφάλι και λαιμός γυναικείας μορφής, ΜΠ 5387 (πίν. 18α).
 Ύψος: 7.3 έκ. Πηλός: με σκούρο πορτοκαλί χρώμα.
 Ή μορφή κλίνει το κεφάλι προς τα δεξιά της. Τα μαλλιά της είναι κυματιστά και δένονται στην κορυφή του κρανίου επάνω από το μέτωπο σε πλεξίδα. Διατηρείται άσπρο επίχρισμα, κίτρινο χρώμα στα μαλλιά και κόκκινο στο στόμα.
 Τελευταίο τέταρτο 4ου αϊ.
 Πρβ. το κεφάλι του ειδωλίου οκλάζουσας μορφής, στο Μητροπολιτικό Μουσείο τής Ν. Ύόρκης (M. Bieber, *The Sculpture of the Hellenistic Age*², 1961, εικ. 53).
- E 110 Κεφάλι και τμήμα του λαιμού γυναικείας μορφής, ΜΠ 5387 (πίν. 22).
 Ύψος: 3.6 έκ. Πηλός: όπως του E 109.
 Το κεφάλι έχει μετωπική στάση. Τα μαλλιά μαζεύονται προς τα πίσω, ενώ δεξιά και άριστερά από το λαιμό πέφτει από ένας πλόκαμος. Ή μορφή φορά στο κεφάλι στεφάνη με ανάγλυφη άκτινωτή διακόσμηση και στα αυτιά ήμισφαιρικά ένώτια. Ή μύτη της είναι σπασμένη. Ή πίσω πλευρά του κεφαλιού δεν είναι καμωμένη σε μήτρα. Ύπολείμματα από άσπρο επίχρισμα και κόκκινο χρώμα στη στεφάνη.
 Άρχές 4ου αϊ.
 Πρβ. Σ. Χαριτωνίδη, *AE 1958, 49*, πίν. 3β· *Hesperia Suppl. VII, 120* και 142, εικ. 57, άρ. 41-42.
- E 111 Κεφάλι και λαιμός γυναικείας μορφής, ΜΠ 5387 (πίν. 22).
 Ύψος: 4.1 έκ. Πηλός: με άνοιχτό πορτοκαλί χρώμα.
 Ή μορφή εικονίζεται κατά μέτωπο. Τα μαλλιά της είναι χωρισμένα στη μέση και τραβηγμένα προς τα πίσω. Δεξιά και άριστερά από το λαιμό πέφτει από ένας σπειροειδής πλόκαμος. Στα αυτιά φορά δισκοειδή ένώτια και στην κορυφή του κεφαλιού ένα είδος μικρής στεφάνης. Ή

πίσω πλευρά τοῦ κεφαλιοῦ δὲν εἶναι καμωμένη σὲ μήτρα. Ἡ ἐπιφάνεια εἶναι πολὺ φθαρμένη. Ἄρχες 4ου αἰ.

Τὸ κεφάλι πιθανότατα ἀνῆκε σὲ κανηφόρο μορφή καὶ ἡ στεφάνη εἶναι ἡ «τύλη» ὅπου στερεωνόταν τὸ κανοῦν (πρβ. Σ. Παπασπυρίδη-Καρούζου, *ΑΔ* 15, 1933-35, 23-26).

Πρβ. *Hesperia Suppl.* VII, 120, 142, εἰκ. 57, ἀρ. 41-42· Trumpf, FV 10 καὶ 159 (γιὰ τὴ χρονολόγηση).

- E 112 Τμήμα γυναικείου προσωπείου, ΜΠ 5387 (πίν. 18α).

Ὑψος: 5.4 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος, μὲ μίκα.

Τὸ προσωπεῖο ἀνήκει σὲ νεαρὴ γυναικεία μορφή. Σώζεται μέρος ἀπὸ τὴ δεξιὰ πλευρὰ τοῦ προσώπου, ὡς τὴ μύτη, καὶ μέρος τοῦ κρανίου. Ἡ μορφή φορᾷ κεκρῦφαλο, ποὺ καλύπτει ὅλο τὸ κεφάλι, καὶ δισκοειδὲς ἐνώτιο στὸ αὐτί. Τὰ μάτια τῆς εἶναι μισόκλειστα.

3ος αἰ.

Πρβ. τὸ θραῦσμα ἀπὸ τὴν Ἀγορὰ τῆς Ἀθήνας (Τ. Β. L. Webster, *Hesperia* 29, 1960, 277, πίν. 68, C 8).

- E 113 Κεφάλι καὶ τμήμα τοῦ λαιμοῦ παιδικῆς μορφῆς, ΜΠ 5387 (πίν. 18α).

Ὑψος: 4.3 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος, μὲ σκοῦρα στίγματα.

Τὸ κεφάλι κλίνει πρὸς τὰ δεξιὰ του. Τὰ μαλλιά, κοντά, φθάνουν ὡς τὸ λαιμὸ καὶ μέρος τους μαζεύεται σὲ μία προεξοχή ἐπάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο. Οἱ βόστρυχοι ἔχουν ἀποδοθεῖ μὲ αἰχμηρὸ ἀντικείμενο. Ἡ μύτη τῆς μορφῆς εἶναι λεπτὴ, τὸ πηγούνι ἀνασηκωμένο.

3ος αἰ.

Πρβ. τὰ μεταγενέστερα παραδείγματα ἀπὸ τὴν Πριήνη (Τ. Wiegand - H. Schrader, *Priene*, 1904, 339, εἰκ. 382) καὶ τὸ εἰδώλιο στὸ Λοῦβρο (Mollard-Besques III, πίν. 40c, D 176).

- E 114 Κεφάλι εἰδωλίου παιδίσκης, ΜΠ 5387 (πίν. 22).

Ὑψος: 4.1 ἐκ. Πηλός: ἀνοιχτορόδινος.

Ἡ πεπονοειδῆς κόμμωση ἀποδίδεται μὲ χάραξη. Στὰ μαλλιά ἡ μορφή φορᾷ ταινία. Ἡ μύτη τῆς εἶναι ἀνασηκωμένη καὶ σπασμένη στὴν ἄκρη τῆς. Τὰ μισανοιγμένα χεῖλη τῆς σχηματίζουν ἐλαφρὸ χαμόγελο.

β' μισὸ 3ου αἰ.

Πρβ. ἓνα παράδειγμα ἀπὸ τὴν Κνωσὸ (J. N. Coldstream, *δ.π.* 82, πίν. 57, ἀρ. 189): ἐπίσης τὸ χάλκινο ἀγαλμάτιο παιδίσκης στὸ Palazzo Grazioli στὴ Ρώμη (W. Fuchs, *Die Skulptur der Griechen*, 1969, εἰκ. 245-246).

- E 115 Κεφάλι εἰδωλίου παιδικῆς μορφῆς, ΜΠ 5387 (πίν. 22).

Ὑψος: 2.3 ἐκ. Πηλός: καστανός.

Μαζὶ μὲ τὸ κεφάλι σώζεται καὶ ἐλάχιστο τμήμα τοῦ λαιμοῦ, ποὺ μαρτυρεῖ κάποια στροφή τῆς κεφαλῆς πρὸς τὰ ἀριστερὰ καὶ ἐπάνω. Τὴν κίνηση αὕτη ἐπιβεβαιώνει καὶ ἡ ἀνισότητά ποὺ παρατηρεῖται ἀνάμεσα στὶς δύο πλευρὲς τοῦ προσώπου. Τὰ μαλλιά τῆς μορφῆς εἶναι κοντά, σγουρά, καὶ οἱ βόστρυχοι ἔχουν ἀποδοθεῖ μὲ αἰχμηρὸ ἀντικείμενο. Ἡ μύτη εἶναι σιμὴ, τὸ στόμα μισάνοιχτο. Στὸ λαιμὸ δύο βαθιές, ἐγχάρακτες ὀριζόντιες γραμμὲς δηλώνουν ρυτίδες. Ὑπολείμματα ἀπὸ ἄσπρο ἐπίχρῖσμα καὶ ἀχρόξανθο χρῶμα στὰ μαλλιά.

3ος αἰ.

Πρβ. Th. Hadzisteliou-Price, *BSA* 64, 1969, 104, πίν. 23, ἀρ. 27. Ἐπίσης E. Klein, *Child Life in Greek Art* (1932) πίν. VII.e.

- E 116 Κεφάλι καὶ λαιμὸς γυναικείας μορφῆς, ΜΠ 5387 (πίν. 22).

Ὑψος: 3.9 ἐκ. Πηλός: μὲ ἀνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα.

Τὸ κεφάλι παρουσιάζει κλίση καὶ στροφή πρὸς τὰ ἀριστερὰ. Τὰ μαλλιά εἶναι σγουρὰ καὶ μαζεύονται πρὸς τὰ πίσω, κάτω ἀπὸ ἓνα φρυγικὸ πῖλο ποὺ φορᾷ ἡ μορφή. Ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος.

Ἄρτεμις.

Μέσα 4ου αἰ.

Γιὰ τὸ σχῆμα τοῦ προσώπου, πρβ. Higgins, *Terracottas*, πίν. 34d.

- E 117 Ἄκρο χέρι μορφῆς, μὲ σφαίρα, ΜΠ 5388 (πίν. 23α).
Ἵψος: 1.9 ἐκ. Πηλός: ἀνοιχτορόδινος.
- E 118 Ἄκρο ἀριστερὸ χέρι μορφῆς, ΜΠ 5388 (πίν. 23α).
Μῆκος: 3.55 ἐκ. Πηλός: κιτρινωπός.
Σώζεται τὸ ἀριστερὸ χέρι μορφῆς, ἀπὸ τὴ μέση περίπου τοῦ πήχη, ποὺ κρατᾷ ὑποπόδιο. Ἡ μία κάθετη πλευρὰ τοῦ ὑποποδίου, ποὺ σώζεται, διακοσμεῖται μὲ ἐγγάρακτο κισσόφυλλο. Ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος.
Τὸ μοτίβο τῆς μορφῆς ποὺ κρατᾷ ὑποπόδιο παρουσιάζεται μόνο σὲ ἓνα ἐπιτύμβιο ἄγαλμα θεραπεινίδας, ἀπὸ ναῖσκο, ποὺ βρέθηκε στὸ Ραμνούντα (Β. Πετράκος, *ΠΑΕ* 1976, Α', 23-26, πίν. 11-12). Γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῆς μορφῆς ποὺ κρατοῦσε τὸ ὑποπόδιο, θὰ πρέπει νὰ ἐπικαλεσθοῦμε τὴν ἄποψη ὅτι ἡ διαφορὸς στὴν Α ζωφόρο τοῦ Παρθενώνα (μορφὴ 31) κρατᾷ ὑποπόδιο στὸ ἓνα τῆς χέρι (βλ. D. Burr-Thompson, «The Aegean and the Near East», *Studies H. Goldman*, 1956, 290· F. Brommer, *Der Parthenonfries*, 1977, 267).
- E 119 Ἄκρο δεξιὸ χέρι μορφῆς, ΜΠ 5388 (πίν. 23α).
Μῆκος: 2.4 ἐκ. Πηλός: ἀνοιχτορόδινος.
Τὸ χέρι κρατοῦσε κάποιο ἐπίμηκες κυλινδρικό ἀντικείμενο, ποὺ ἔμπαινε ἔνθετο (τόξο;).
- E 120 Κεφάλι καὶ λαιμὸς ἐλαφιοῦ, ΜΠ 5389 (πίν. 24).
Ἵψος: 8.1 ἐκ. Πηλός: ἀνοιχτοκάστανος.
Τὸ κεφάλι κλίνει καὶ στρέφει ἐλαφρὰ πρὸς τὰ δεξιά. Σπασίματα παρατηροῦνται στὸ ρύγχος καὶ στὰ κέρατα τοῦ ζώου. Ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος.
Ἀπὸ τὴν ἐργασία, τὴν ὑποδήλωση τῶν λεπτομερειῶν καὶ τὴ στροφή τοῦ κεφαλοῦ διαπιστώνεται ὅτι ὄρατὴ πλευρὰ ἦταν ἡ ἀριστερή. Τὸ γεγονός αὐτὸ ὀδηγεῖ στὴν ὑπόθεση ὅτι τὸ θραῦσμα ἀνήκε ἴσως σὲ κάποιο θρόνο ἢ σύμπλεγμα.
- E 121 Τμῆμα εἰδωλίου πάνθηρα, ΜΠ 5389 (πίν. 24).
Μῆκος: 4.7 ἐκ. Πηλός: ἀνοιχτορόδινος.
Σώζεται τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ εἰδωλίου ἀπὸ τὴ μέση περίπου τοῦ σώματος. Τὸ κεφάλι στρέφει πρὸς τὰ ἀριστερά. Τὰ μπροστινὰ πόδια εἶναι σπασμένα.
Ὑστερων ἐλληνιστικῶν χρόνων.
Πρβ. Mollard-Besques III, πίν. 204e καὶ g, 257f. Βλ. ἐπίσης H. Herdejürgen, *Die tarentinischen Terrakotten des 6. bis 4. Jahrhunderts v. Chr. im Antikenmuseum Basel* (1971) 68 κέ.
Γιὰ τὸν πάνθηρα στὴ λατρεία τῆς Ἄρτεμιδος, βλ. *RE* 1439, λ. Ἄρτεμις (Wernicke).
- E 122 Εἰδῶλιο περιστεριοῦ, ΜΠ 5389 (πίν. 24).
Μῆκος: 6.55 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
Τὰ πόδια καὶ ἡ οὐρὰ εἶναι σπασμένα. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ εἰδωλίου εἶναι ἀπολεπισμένη.
5ος αἰ.
Πρβ. H. Hoffmann, *Ten Centuries that Shaped the West, Greek and Roman Art in Texas Collections* (1970) 260-263, ἀρ. 119-122· U. Liepmann, *Griechische Terrakotten, Bronzen, Skulpturen, Kestner-Museum, Hannover* (1975) 21, T 39 (ὄπου καὶ παλαιότερη βιβλιογραφία).
- E 123 Κεφάλι καὶ λαιμὸς κύκνου, ΜΠ 5389.
Μῆκος: 4.1 ἐκ. Πηλός: μὲ σκοῦρο ρόδινο χρῶμα.
Πρβ. Winter II, 194, 314.

- E 124 Τμήμα ειδωλίου τράγου, ΜΠ 5389 (πίν. 24).
Ύψος: 2.9 εκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
Σώζεται τὸ ἀνάγλυφο κεφάλι τράγου πρὸς τὰ δεξιά. Ἡ πίσω ἐπιφάνεια εἶναι λεία καὶ ἐλαφρὰ κοίλη. Ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος.
β' μισὸ 4ου αἰ.
Πρβ. Winter II, 197.1 καὶ 304-305· Mollard-Besques III, πίν. 8a. Τὸ ἴδιο μοτίβο τοῦ τράγου ποὺ μεταφέρει κάποια μορφή, π.χ. τὸν Ἔρωτα, συναντᾶται καὶ σὲ πλαστικά ἀγγεῖα (βλ. Trumpf, FV 301, 304).
- E 125 Τμήμα ειδωλίου, ΜΠ 5385 (πίν. 23β).
Μῆκος: 5.1 εκ. Πηλός: ὅπως τοῦ E 124.
Σώζεται τὸ μπροστινὸ μέρος τοῦ σώματος πτηνοῦ, μάλλον κύκνου, καὶ τὸ ἀριστερὸ ἄκρο χέρι μικροσκοπικῆς μορφῆς, ποὺ πιάνει τὸ ζῶο λίγο χαμηλότερα ἀπὸ τὸ λαιμό.
Ἑλληνιστικῶν χρόνων (3ος αἰ.:).
Πρβ. Winter II, 276-277, 286· Ἰ. Σβορώνου, *AE* 1909, 133 κέ.· τοῦ ἴδιου, *AE* 1917, 78 κέ.
- E 126 Τμήμα θρόνου, ΜΠ 5390 (πίν. 21).
Ύψος ποδιοῦ: 6.5 εκ. Πηλός: ἀνοιχτορόδινος.
Τμήμα ἀπὸ τὴ δεξιά πλευρὰ τοῦ θρόνου, ποὺ σώζει μικρὸ μέρος ἀπὸ τὸ ἐρεισίνωτο, τὸ κάθισμα καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπὸ τὸ δεξιὸ πόδι. Στὸ ἐρεισίνωτο ἀνάγλυφες διασταυρούμενες ταινίες σχηματίζουν τετράγωνα διάχωρα. Τὸ ἐρεισίχειρο καὶ τμήμα ἀπὸ τὴν πλάγια πλευρὰ τοῦ καθίσματος, ποὺ εἶναι συμπαγῆς, εἶναι σπασμένα.
4ος αἰ.
Πρβ. Winter I, 88.6· G. M. A. Richter, *The Furniture of the Greeks, Etruscans and Romans* (1966) 23 κέ.
- E 127 Τμήμα ἀπὸ τὸ ἐρεισίνωτο θρόνου, ΜΠ 5390.
Ύψος: 6.7 εκ. Πηλός: μὲ ἀνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα.
Σώζεται ἡ ἐπάνω δεξιά γωνία τοῦ ἐρεισίνωτου, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ διασταυρούμενους ὀριζόντιους καὶ κάθετους δοκίσκους μὲ ἡμικυκλικὲς ἀπολήξεις.
4ος αἰ.
Πρβ. G. M. A. Richter, *δ.π.* 27, εἰκ. 118.
- E 128 Τμήμα ἀπὸ τὸ ἐρεισίνωτο θρόνου, ΜΠ 5390 (πίν. 24).
Ύψος: 3.6 εκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
Σώζεται ἡ ἐπάνω ἀριστερὴ γωνία του μὲ ἡμικυκλικὴ ἀπόληξη, ποὺ διακοσμεῖται μὲ ἀνάγλυφο ἀνθέμιο. Κάτω ἀπὸ τὸ ἀνθέμιο ἀνάγλυφος ρόδακας. Ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος.
4ος αἰ.
Πρβ. Mollard-Besques III, πίν. 47a· G. M. A. Richter, *δ.π.* εἰκ. 117.
- E 129 Ὑποπόδιο, ΜΠ 5390 (πίν. 21).
Ύψος: 2.3 εκ. Πηλός: καστανός.
Ἡ ἀριστερὴ πίσω γωνία εἶναι σπασμένη. Ὑπολείμματα ἀπὸ ἄσπρο ἐπίχρισμα καὶ κίτρινο χρῶμα.
Γιὰ τὸν τύπο, βλ. G. M. A. Richter, *δ.π.* 50, τύπος I.
- E 130 Θραῦσμα θρόνου, ΜΠ 5390 (πίν. 24).
Ύψος: 3.9 εκ. Πηλός: μὲ ἀνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα.
Σώζεται ἡ μορφή Σφίγγας μὲ ἀνοιχτὲς φτεροῦγες, σὲ μετωπικὴ στάση, ποὺ ἀποτελοῦσε στήριγμα τοῦ ἐρεισίχειρου ἑνὸς θρόνου. Ἡ δεξιά φτεροῦγα εἶναι σπασμένη. Ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος.
4ος αἰ.
Πρβ. Winter I, 88.5· Mollard-Besques III, πίν. 47a· G. M. A. Richter, *δ.π.* 21, 27, εἰκ. 117.

- E 131 Τμήμα από τὸ ἐρεισίχειρο θρόνου, ΜΠ 5390 (πίν. 24).
Ύψος: 3.3 ἐκ. Πηλός: ὑποκάστανος.
Σώζεται τὸ μπροστινὸ τμήμα τοῦ ἐρεισίχειρου, ποῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο κυλινδρικὰ στελέχη, κάθετα μεταξύ τους. Τὸ ἐπάνω στέλεχος διακοσμείται μὲ σχηματοποιημένο ἀνθέμιο. Ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος.
- E 132 Τὸ ἐπάνω μέρος ἐρμαϊκῆς στήλης, ΜΠ 5391 (πίν. 24).
Ύψος: 4.4 ἐκ. Πηλός: μὲ ἀνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα.
Ἡ μορφή εἶναι γενειοφόρος. Τὰ μαλλιά της εἶναι χωρισμένα στὴ μέση καὶ ἀρκετὰ φουσκωμένα ἐπάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο.
Μέσα 5ου αἰ.
Πρβ. Winter I, 231.2· Higgins, *BMC I*, ἀρ. 254· D. Burg-Thompson, *Hesperia* 21, 1952, πίν. 39, ἀρ. 49a. Γιὰ ἐρμαϊκὲς στήλες, βλ. U. Liepmann, *δ.π.* 58, T 41 (ὅπου καὶ παλαιότερη βιβλιογραφία). Γιὰ τὴ σχέση τους μὲ τὴν Ἄρτεμι, βλ. P. Devambe, *RA* 1968, 142 σημ. 2.
- E 133 Ἐρμαϊκὴ στήλη, ΜΠ 5391 (πίν. 24).
Ύψος: 6.3 ἐκ. Πηλός: ρόδινος.
Τὸ κεφάλι καὶ τμήμα ἀπὸ τὸ ἐπάνω δεξιὸ μέρος τῆς στήλης, καθὼς καὶ ὁ δεξιὸς ἀγκῶνας εἶναι σπασμένα. Ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος.
4ος αἰ.
Γιὰ μία ὄψιμη χρονολόγηση συνηγορεῖ ἡ ραδινότητα τῆς στήλης (βλ. B. Schmaltz, *Terrakotten aus der Kabirenheiligtum bei Theben*, 1974, 136).
- E 134 Τμήμα φοίνικα, ΜΠ 5392 (πίν. 23β).
Ύψος: 7.7 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόττεφος.
Ἀνάγλυφος φοίνικας, ἀπὸ τὸν ὁποῖο σώζεται τὸ ἐπάνω κεντρικὸ τμήμα. Ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος. Ἐνδεχομένως προέρχεται ἀπὸ ἀνάγλυφο πλακίδιο.
- E 135 Περικεφαλαία, ΜΠ 5393 (πίν. 23α).
Ύψος: 1.95 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
Ὅμοιομα κορινθιακοῦ κράνους. Ἡ πίσω καὶ κάτω πλευρὰ εἶναι σπασμένες. Ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος.
- E 136 Τμήμα δισκόμορφου ἀντικειμένου, ΜΠ 5394 (πίν. 24).
Διάμετρος: 8.8 ἐκ. Πηλός: μὲ ἀνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα καὶ μίκα.
Σώζεται περισσότερο ἀπὸ τὸ μισὸ μέρος τοῦ δίσκου, ὁ ὁποῖος στὴ μία πλευρὰ φέρει, διαγώνια, ἀνάγλυφη ταινία, πρόσθετη ἀπὸ ξεχωριστὸ κομμάτι πηλοῦ. Στὴ μία της ἄκρη, ποῦ σώζεται, ἡ ταινία διακοσμείται μὲ δύο ἀνάγλυφα «κουμπιά». Ὁ δίσκος στὴν ἄλλη πλευρὰ παρουσιάζει μία μικρὴ κύρτωση καὶ ἔχει δουλευτεῖ στὸν τροχό. Τὸ θραῦσμα εἶναι συγκολλημένο ἀπὸ δύο κομμάτια.
Ὑπάρχουν καὶ ἄλλα θραύσματα ἀπὸ πλακίδια, μὲ τὴν ἴδια πλαστικὴ ταινία ποῦ φέρει «κουμπιά» ἢ, σὲ ἓνα παράδειγμα, ἀνάγλυφους ρόδακες.
Πρβ. *Hesperia Suppl.* VII, 110, εἰκ. 49, ἀρ. 4.
- E 137 Τμήμα δίσκου, ΜΠ 5394.
Διάμετρος: 5.45 ἐκ. Πηλός: μὲ ἀνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα.
Στὴ μία ὄψη ὁ δίσκος κυρτάνεται ἐλαφρά. Στὴν ἄλλη (ἐσωτερικὴ) πλευρὰ ἀπολήγει στὴν περιφέρεια σὲ ἔξεργη ταινία, ἐνῶ στὴ μέση διακοσμείται μὲ ἐμπίστες κουκίδες. Ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος.
- E 138 Τμήμα ἀπὸ τραγόμορφο πόδι, ΜΠ 5395 (πίν. 24).
Ύψος: 6.75 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
Πρβ. B. Schmaltz, *δ.π.* 9-17.

- Ε 139 Ἄριστερό υπόδημα, ΜΠ 5396 (πίν. 24).
Μῆκος: 6.15 ἐκ. Πηλός: με ἀνοιχτό πορτοκαλί χρώμα.
Σπασμένο στοῦ ἐπάνω μέρος του. Ὑπολείμματα ἀπό κοκκινοκάστανο γάνωμα.
Πρβ. Higgins, *BMC I*, ἀρ. 704. Κατὰ τὴν Th. Hadzisteliou-Price (*Kourotrophos*, 211) οἱ ἄνδρες ἀφιέρωναν στὴν Ἄρτεμι πέδιλα (*Παλατινὴ Ἀνθολογία* VI, 271), ὡς θεὰ τῆς γέννησης καὶ Κουροτρόφο. Γιὰ τὴν ἀνάθεση ὑποδημάτων στὴ θεά, βλ. ἐπίσης καὶ S. Pingiatoglou, *Eileithyia* (1981) 76.

III. Πίνακες

- Π 1 Τμήμα ἀπὸ τὸ πλαίσιο πίνακα, ΜΠ 5397 (πίν. 25).
Μῆκος: 8.5 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
Τὸ θραῦσμα σώζει τμήμα τοῦ πλαισίου. Στὴ μία ἄκρη διατηρεῖται ἡ ἀρχὴ μιᾶς γωνίας. Τὸ πλαίσιο εἶναι τετράγωνο σὲ τομὴ καὶ διακοσμεῖται με κλαδιὰ κισσοῦ καὶ στὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ με ὠά, σὲ μελανόμορφη τεχνικὴ. Κάτω ἀπὸ τὴ ζώνη με τὰ ὠά ὑπάρχει ἄσπρη ταινία, στοῦ σημείου ὅπου κολλοῦσε ἡ πλάκα τοῦ πίνακα.
- Π 2 Τμήμα ἐρυθρόμορφου πίνακα, ΜΠ 5397 (πίν. 25).
Ὑψος: 7.35 ἐκ. Πηλός: ὅπως τοῦ Π 1.
Τμήμα ἀπὸ τὴν ἀριστερὴ πλευρὰ τοῦ πίνακα, ποὺ σώζει καὶ μέρος τοῦ πλαισίου. Τὸ βάθος καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα. Ἀπὸ τὴν παράσταση σώζεται τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος μορφῆς ποὺ εἰκονίζεται κατενώπιον καὶ φορᾷ χιτῶνα. Ὁ χιτῶνας ἀποδίδεται με ἰῶδες χρώμα, ἐνῶ οἱ λεπτομέρειες τῆς πτύχωσης του με ἄσπρο. Τὸ δεξιὸ σκέλος τῆς μορφῆς εἶναι ἄνετο. Ἡ μετάβαση ἀπὸ τὸ βάθος τοῦ πίνακα στοῦ πλαίσιο γίνεται με ρηχὴ αὐλάκωση, ποὺ καλύπτεται ἀπὸ ἄσπρο χρώμα.
Τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 5ου αἰ. (πρβ. τὴ μορφή τῆς Ἀθηνᾶς στοῦ ψηφισματικὸ ἀνάγλυφο τοῦ 409/8 π.Χ., H. K. Süsserott, *Griechische Plastik des 4. Jahrhunderts v. Chr.*, 1938, πίν. 1.1).
Γιὰ ἐρυθρόμορφους πίνακες, βλ. J. Boardman, *BSA* 49, 1954, 192 καὶ γιὰ τὴ χρήση τους, ὁ.π. 193. Ἐπίσης τοῦ ἴδιου, *JHS* 76, 1956, 24.
- Π 3 Τμήμα ἀπὸ τὸ ἀέτωμα ἐρυθρόμορφου πίνακα, ΜΠ 5397 (πίν. 25).
Ὑψος: 5.45 ἐκ. Πηλός: κοκκινωπός.
Σώζεται τὸ μεσαῖο τμήμα τοῦ ἀετώματος, ποὺ διακοσμοῦνταν με 13φυλλο ἀνθέμιο ποὺ ἐκφύεται ἀπὸ ὀριζόντιες διπλὲς ἕλικες. Στὴν ἐπάνω πλευρὰ τῶν καταέτιων πλευρῶν διακόσμηση με ὠά. Ἡ πίσω πλευρὰ εἶναι ἀβαφής.
Ἀρχές 4ου αἰ.
Βλ. τὸ θραῦσμα Π 2.
- Π 4 Θραῦσμα ἀνάγλυφου πλακιδίου, ΜΠ 5398 (πίν. 25).
Ὑψος: 4.4 ἐκ. Πηλός: ἀνοιχτορόδινος, με μίκα.
Ἀπὸ τὸ ἀνάγλυφο σώζεται μικρὸ μόνον τμήμα, με κατακόρυφες πτυχές ἀπὸ χιτῶνα καὶ ἱμάτιο, ποὺ σχηματίζει μία μεγάλη σιγμοειδῆ πτυχή. Ἀπὸ τὸ κεφάλι τῆς μορφῆς, ποὺ ἔστρεφε πρὸς τὰ δεξιὰ, σώζεται τὸ πίσω μέρος τῶν μαλλιών, ποὺ ἔπεφταν δεμένα ἐπάνω στὸν δεξιὸ ὤμο.
α' τέταρτο 5ου αἰ.
Πρβ. Mollard-Besques I, πίν. 57, C 14. Ὅμοια πλακίδια ἔχουν βρεθεῖ στοῦ ἱερὸ τῆς Βραυρώνας καὶ εἰκονίζουσαν τὴν Ἄρτεμι (βλ. *Ἔργον* 1961, 31, 33, εἰκ. 33· *Ἔργον* 1962, 26, εἰκ. 33· Ἰ. Κοντῆ, *ΑΔ* 22, 1967, 88, πίν. 102).

IV. Κεραμική

1. Ἀγγεία

- Κα 1 Θραῦσμα σκύφου, ΜΠ 5399 (πίν. 26α).
Πλάτος: 13 ἐκ. Πηλός: ὑποκάστανος, καθαρός.
Σώζεται τμήμα τοῦ σώματος καὶ τοῦ χεῖλους τοῦ ἀγγείου, μαζί με τὴ λαβή, ποὺ εἶναι ὀριζόντια, κυλινδρική, με δύο κατακόρυφες ὀπές στὰ ἄκρα της, καὶ διακοσμεῖται με παράλληλες γραμμές. Στὸ χεῖλος με ἄμαυρό, σκοῦρο καστανὸ χρῶμα δηλώνεται διπλὸς πέλεκυς. Στὴ κοιλιά, ἀπὸ τὴ διακόσμηση σώζονται ὑπολείμματα παράλληλων γραμμῶν.
Πρβ. H. Goldman, *Excavations at Eutresis in Boeotia* (1931) 152 κέ.
- Κα 2 Θραῦσμα κυάθου, ΜΠ 5399 (πίν. 26α).
Πλάτος: 6.4 ἐκ. Πηλός: με ἀνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα.
Τὸ θραῦσμα σώζει τμήμα τοῦ χεῖλους καὶ τοῦ σώματος τοῦ ἀγγείου. Ἡ διακόσμηση, ἀπὸ καστανὸ ἄμαυρὸ χρῶμα, καλύπτει τὸ ἐπάνω κοῖλο μέρος τοῦ ἀγγείου με συστήματα ἐπάλληλων γωνιῶν, τοποθετημένων ἀντιθετικά, ἔτσι ὥστε οἱ κορυφές τους νὰ ἐφάπτονται. Τὸ κάτω κυρτὸ μέρος τοῦ ἀγγείου κοσμοῦν ὁμοία συστήματα γωνιῶν, οἱ κορυφές τῶν ὁποίων στρέφονται πρὸς τὸ χεῖλος.
Πρβ. C. M. Blegen, *Korakou, A Prehistoric Settlement Near Corinth* (1921) 28, εἰκ. 38· H. Goldman, *δ.π.* 158 κέ., πίν. XV, ἀρ. 1· O. Frödin - A. Persson, *Asine, Results of Swedish Excavations, 1922-1930* (1938) 268, εἰκ. 186.1.
- Κα 3 Θραῦσμα κυάθου, ΜΠ 5399 (πίν. 26α).
Πλάτος: 9.1 ἐκ. Πηλός: με ἀνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα.
Σώζεται τμήμα τοῦ χεῖλους, τοῦ σώματος καὶ ἡ ταινιωτὴ λαβή. Τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ ἀγγείου διακοσμεῖται με συστήματα ἐπάλληλων γωνιῶν ἀπὸ σκοῦρο ἄμαυρὸ καστανὸ χρῶμα, ποὺ οἱ κορυφές τους «ἀγγίζουν» τὸ χεῖλος. Ἡ λαβὴ διακοσμεῖται με παράλληλες ὀριζόντιες γραμμές καὶ X.
Βλ. τὸ θραῦσμα Κα 2.
- Κα 4 Θραῦσμα σκύφου, ΜΠ 5399.
Ὑψος: 11.2 ἐκ. Πηλός: καστανόχρωμος.
Σώζεται τμήμα τοῦ σώματος καὶ ἡ λαβὴ τοῦ ἀγγείου. Ἡ λαβὴ εἶναι ταινιωτὴ καὶ ἀπὸ τὸ κάτω μέρος της ξεκινοῦν δύο λοξὰ συστήματα παράλληλων ἐγχάρακτων γραμμῶν. Παράλληλα στὰ συστήματα αὐτὰ χαράζονται ἄλλα δύο, ποὺ ἀποτελοῦνται ἀπὸ τρεῖς παράλληλες γραμμές.
Πρβ: O. Frödin - A. Persson, *δ.π.* 270, εἰκ. 188.2 καὶ 5· H. Goldman, *δ.π.* 143, εἰκ. 199.1.
- Κα 5 Θραῦσμα σκύφου, ΜΠ 5399 (πίν. 26α).
Ὑψος: 6.8 ἐκ. Πηλός: με ἀνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα, ἀκάθαρτος.
Τὸ θραῦσμα σώζει τμήμα τοῦ χεῖλους, τοῦ σώματος καὶ τὴ λαβή. Τὸ χεῖλος νεύει ἐλάχιστα πρὸς τὰ ἔξω. Ἡ λαβὴ εἶναι ἡμικυκλική, με κατακόρυφη ὀπή στὴ μέση. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου καλύπτεται ἀπὸ σκοῦρο πορτοκαλὶ στιλπνὸ γάνωμα.
Πρβ. R. Wünsche, *Studien zur äginetischen Keramik der frühen und mittleren Bronzezeit* (1977) 39-41, ἀρ. 26-33.
- Κα 6 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ χεῖλος κρατήρα (:), ΜΠ 5400 (πίν. 26β).
Ὑψος: 5.75 ἐκ. Πηλός: με ἀνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα.
Στὸ μέσο περίπου τοῦ θραῦσματος τρεῖς κάθετες ζῶνες, ποὺ περικλείονται ἀπὸ τριάδες κάθετων γραμμῶν, ὀρίζουν δύο μετόπες. Ἀπὸ τὴ διακόσμηση τῆς δεξιᾶς μετόπης σώζεται μία σβάστικα, ποὺ περιβάλλεται ἀπὸ στιγμές. Στὴν ἀριστερὴ σώζεται τὸ μπροστινὸ μέρος αἰγᾶ-γρου πρὸς τὰ δεξιὰ, ποὺ περιβάλλεται ἀπὸ σειρὰ στιγμῶν. Ἀπὸ τὶς τρεῖς κάθετες ζῶνες, ἡ

δεξιά διακοσμεῖται με ἐπάλληλες γωνίες, ἡ μεσαία με ἐπάλληλα Μ καὶ ἡ ἀριστερὴ με κατακόρυφη τεθλασμένη γραμμὴ. Στὸ χεῖλος, στὴν ἐξωτερικὴ πλευρὰ λεπτὴ ἐδαφόχρωμη ταινία, στὴν ἐσωτερικὴ τρεῖς ταινίες.

δ' τέταρτο 8ου αἰ.

Καμωμένο ἀπὸ ζωγράφου ποὺ παρουσιάζει ὁμοιότητες με τὸ ἐργαστήριον Hirschfeld.

- Κα 7 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ χεῖλος κρατήρα ἢ σκύφου, ΜΠ 5400 (πίν. 26β).

Ύψος: 3.9 ἐκ. Πηλός: κιτρινωπός, με μίκα.

Στὸ χεῖλος λεπτὴ κοκκινοκάστανη ταινία. Λεπτὲς κάθετες ταινίες ὀρίζουν μετόπη, ὅπου σώζεται τὸ ἐπάνω μέρος αἰγάγρου πρὸς τὰ δεξιά, ποὺ περιβάλλεται ἀπὸ στιγμές. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς καλύπτεται ἀπὸ κοκκινοκάστανο γάνωμα καὶ τὸ χεῖλος διακοσμεῖται με τρεῖς λεπτὲς ἐδαφόχρωμες ταινίες.

δ' τέταρτο 8ου αἰ.

Ἀνήκει στὸ ἴδιο ἐργαστήριον με τὸ θραῦσμα Κα 6.

- Κα 8 Θραῦσμα ἀμφορέα, ΜΠ 5401 (πίν. 26β).

Ύψος: 3.9 ἐκ. Πηλός: κιτρινωπός.

Ἀπὸ τὴν παράσταση σώζεται τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος καὶ τὸ ἄκρο χέρι (πρόκειται γιὰ τὸ χέρι ἢ γιὰ κάποιο διακοσμητικὸ στοιχεῖο) γυναικείας μορφῆς πρὸς τὰ δεξιά. Ἡ μορφή φορᾶ ἔνδυμα διαγραμμισμένο (πρβ. E. Brann, *The Athenian Agora VIII, Late Geometric and Proto-attic Pottery*, 1962, 66, ἀρ. 310).

β' μισὸ 8ου αἰ.

- Κα 9 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ λαιμὸ ἀμφορέα (;), ΜΠ 5400 (πίν. 28α).

Ύψος: 4.9 ἐκ. Πηλός: κιτρινωπός.

Στὸ ἐπάνω μέρος τοῦ θραύσματος σώζεται τὸ κάτω μέρος ζώνης, ποὺ διακοσμεῖται με ὑδρόβια πτηνὰ πρὸς τὰ ἀριστερά. Ἀνάμεσά τους, στὸ ἐπίπεδο τῶν ποδιῶν καὶ τοῦ κεφαλιοῦ, στιγματοὶ ρόδακες. Τὰ πτηνὰ, με διαγραμμισμένα τὰ σώματα, πατοῦν σὲ λεπτὴ μελανὴ ταινία, ποὺ ἀκολουθεῖται ἀπὸ τρεῖς ἄλλες παράλληλες. Κάτω ἀπὸ τὶς τρεῖς ταινίες ζώνη με μελανὰ ἐνάλληλα τρίγωνα.

γ' τέταρτο 8ου αἰ.

Κοντὰ στὸ ἐργαστήριον Hirschfeld (πρβ. τὸν ἀμφορέα στὸ Μόναχο 8748, ποὺ ἀποδίδεται στὸ ἐργαστήριον Hirschfeld: J. N. Coldstream, *Greek Geometric Pottery*, 1968, 42, πίν. 8c-d). Γιὰ τὸ ἐργαστήριον Hirschfeld, βλ. *δ.π.* 41-44.

- Κα 10 Τμῆμα ἀπὸ τὴ βάση ποδιοῦ κρατήρα, ΜΠ 5400 (πίν. 26β).

Ύψος: 4.55 ἐκ. Πηλός: με ἀνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα.

Τὸ πόδι διακοσμεῖται στὴ βάση του με τρεῖς παράλληλες μελανὲς ταινίες. Στὴν ἐπάνω ταινία πατοῦν αἰγάγροι πρὸς τὰ δεξιά, σὲ σειρά. Δεξιά σώζεται τὸ πίσω μέρος τοῦ σώματος καὶ τὰ κέρατα τοῦ ζώου, στὸ μέσο ἓνας δεύτερος αἰγάγρος καὶ ἀριστερὰ τὸ μπροστινὸ μέρος ἑνὸς τρίτου. Ἀπὸ ὅλα τὰ ζῶα λείπει τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ κεφαλιοῦ. Κάτω ἀπὸ τὴν κοιλιὰ κάθε ζώου ἀπὸ ἓνα ἄστρο. Στὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ, στὸ κάτω μέρος, σκούρα βυσσινιὰ ταινία. Συγκολλημένο ἀπὸ δύο θραύσματα.

γ' τέταρτο 8ου αἰ. (πρβ. τὸ θραῦσμα Κα 9).

- Κα 11 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ χεῖλος σκύφου, ΜΠ 5401 (πίν. 26β).

Ύψος: 6.35 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.

Σώζεται τμῆμα ἀπὸ τὸ ὑψηλὸ χεῖλος τοῦ ἀγγείου. Δεξιά συστάδα τριῶν λεπτῶν, μελανῶν, κάθετων ταινιῶν, κάτω ὀριζόντια ταινία καὶ μέσα σὲ μετόπη ἐλάφι ἢ αἰγάγρος πρὸς τὰ ἀριστερά. Ἀπὸ τὸ ζῶο λείπει τὸ κεφάλι καὶ τὸ ἓνα μπροστινὸ πόδι. Κάτω ἀπὸ τὴν κοιλιὰ τοῦ ζώου στήλη ἀπὸ ἐπάλληλες γωνίες. Στὴ δεξιά κάτω γωνία τῆς μετόπης ἄστρο καὶ στὴν ἐπάνω τεθλασμένη γραμμὴ.

γ' τέταρτο 8ου αἰ. (Ὁμάδα Ὑποδιπύλου;).

Βλ. J. N. Coldstream, *δ.π.* 55-57. Γιὰ τὴν εἰκονογραφία τοῦ ἐλαφιοῦ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, βλ. F. Brein, *Der Hirsch in der griechischen Frühzeit* (1969) 165 κέ.

Κα 12 Θραῦσμα ἀπὸ ἀνοιχτὸ ἀγγεῖο (σκύφο;), ΜΠ 5401 (πίν. 26β).

Ὑψος: 3.1 ἐκ. Πηλός: ὑποκάστανος.

Στὸ ἐπάνω μέρος τοῦ θραύσματος μία λεπτὴ μελανὴ ταινία καὶ ἡ ἀρχὴ μιᾶς δευτέρας, κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες σώζεται τὸ κεφάλι καὶ ὁ λαιμὸς ἀλόγου, ποὺ τὸ σέρνει μὲ χαλινάρι μία μορφὴ πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἀπὸ τὴ μορφὴ σώζεται τὸ ἓνα χέρι καὶ τμῆμα τοῦ κεφαλοῦ της.

α' τέταρτο 8ου αἰ.

Πρβ. H. Marwitz, *JdI* 74, 1959, 97· B. Schweitzer, *Die geometrische Kunst Griechenlands* (1969) 35, πίν. 26. Γιὰ τὸ θέμα, βλ. M. Μπρούσκαρη, *Ἀπὸ τὸν ἀθηναϊκὸ Κεραμεικὸ τοῦ 8ου π.Χ. αἰ.* (1979) 38-40.

Κα 13 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ σῶμα ἀμφορέα, ΜΠ 5402 (πίν. 27).

Ὑψος: 7.9 ἐκ. Πηλός: ἀνοιχτορόδινος.

Ἀπὸ τὴν παράσταση σώζεται τὸ μπροστινὸ μέρος ἀλόγου πρὸς τὰ δεξιὰ, ζωσμένο μὲ χαλινάρια. Ἐμπρός, δεξιὰ ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ ζώου σώζονται οἱ ἄκρες δύο ἀνάστροφον τεθλασμένων γραμμῶν, ἐνῶ κάτω σώζεται ἡ ἄντυγα ἐνὸς ἄρματος.

γ' τέταρτο 8ου αἰ. (Ζωγράφος τῆς Φιλαδέλφειας).

Βλ. J. N. Coldstream, *δ.π.* 57-58.

Κα 14 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ σῶμα κρατήρα, ΜΠ 5401 (πίν. 28α).

Ὑψος: 7.2 ἐκ. Πηλός: κιτρινωπός.

Στὸ ἐπάνω μέρος πλοῖο πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ κάτω ἀπὸ αὐτὸ δύο ψάρια ποὺ κινοῦνται πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση. Ἐπάνω στὸ πλοῖο σώζεται ἡ μορφὴ ἐνὸς καθιστοῦ κωπηλάτη. Κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση τρεῖς ὀριζόντιες, λεπτές, μελανές ταινίες, ποὺ ἀκολουθοῦνται ἀπὸ ζώνη μὲ ὑδρόβια πτηνὰ πρὸς τὰ ἀριστερά. Τὰ πτηνὰ πατοῦν σὲ μελανὴ ταινία.

Τέλος γ' - ἀρχὲς δ' τετάρτου 8ου αἰ.

Γιὰ τὸν τύπο τοῦ πλοίου, βλ. J. S. Morrison - R. T. Williams, *Greek Oared Ships* (1968) 32, πίν. 6c· G. Ahlberg, *Fighting on Land and Sea in Greek Geometric Art* (1971) εἰκ. 42. Τὰ ψάρια συναντῶνται σὲ σκηνές ναυαγίων (βλ. J. S. Morrison - R. T. Williams, *δ.π.* 35, πίν. 7a).

Κα 15 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ τὸ σῶμα κρατήρα, ΜΠ 5403 (πίν. 26β).

Ὑψος: 3.6 ἐκ. Πηλός: μὲ ἀνοιχτὸ πορτοκαλοκάστανο χρῶμα.

Στὸ χεῖλος δύο παράλληλες μελανές γραμμές, κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες σώζεται τὸ κεφάλι, τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ σώματος καὶ τμῆμα τῆς φτερούγας Σφίγγας πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἀριστερὰ ἀπὸ τὸ κεφάλι καὶ στὸ κάτω δεξιὸ μέρος τοῦ θραύσματος πυκνές παράλληλες τεθλασμένες γραμμές. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς καλύπτεται ἀπὸ σκοῦρο καστανὸ γάνωμα.

Τέλος 8ου αἰ. (Ζωγράφος τῶν Μεσογείων).

Πρβ. J. M. Cook, *BSA* XXXV, 1934-35, 176, εἰκ. 2. Γιὰ τὸ Ζωγράφο τῶν Μεσογείων, βλ. καὶ E. Brann, *δ.π.* 10.

Κα 16 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ χεῖλος ἀνοιχτοῦ ἀγγείου (κρατήρα;), ΜΠ 5404 (πίν. 27).

Ὑψος: 5.75 ἐκ. Πηλός: ὑποκάστανος.

Στὸ χεῖλος δύο λεπτές, ὀριζόντιες, μελανές ταινίες, κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες εἰκονίζεται ἡνίοχος πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἀπὸ τὸ ἄρμα σώζεται μόνο τὸ πίσω μέρος τῆς ἄντυγας καὶ τὰ ἡνία ποὺ κρατᾷ ὁ ἡνίοχος, ἔμπρὸς ἀπὸ τὴ μορφὴ τοῦ ὁποῖου, τὸ βάθος τῆς παράστασης ποικίλλουν δύο στήλες ἀπὸ ἐπάλληλες γωνίες. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς καλύπτεται ἀπὸ σκοῦρο κόκκινο γάνωμα.

α' τέταρτο 7ου αἰ. (Ζωγράφος τοῦ Ἀναλάτου).

Πρβ. τὴ λουτροφόρο στὸ Λοῦβρο CA 2985 (CVA Louvre 18, 20 κέ., 28-29) καὶ τὸν κρατήρα

στο Μόναχο 6077 (R. Hampe, *Ein frühattischer Grabfund*, 1960, 30 κέ., εικ. 17). Στόν ἴδιο ζωγράφο ἀποδίδεται καὶ ἓνα ἄλλο ὄστρακο, ποὺ εἰκονίζει τὸ κεφάλι ἑνὸς ἀλόγου, ὕψους 3.9 ἐκ. (πίν. 27, Κα 16α)· πρβ. E. Brann, *ὄ.π.* πίν. 23, ἀρ. 396-397.

Κα 17 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ λαϊμὸ ἀμφορέα, ΜΠ 5405 (πίν. 27).

Ὑψος: 7.6 ἐκ. Πηλός: κιτρινωπός.

Εἰκονίζεται ἄλογο πρὸς τὰ ἀριστερά, ἀπὸ τὸ ὁποῖο λείπει τὸ κεφάλι, τὸ πίσω μέρος τοῦ σώματος καὶ τὰ ἄκρα τῶν ποδιῶν. Κάτω ἀπὸ τὴν κοιλιὰ τοῦ ζώου ρομβοειδὲς κόσμημα. 740-730 π.Χ.

Πρβ. K. Kübler, *Kerameikos VI.2, Die Nekropole des späten 8. bis frühen 6. Jahrhunderts* (1970) 579, ἀρ. 64 (Inv. 1356)· τοῦ ἴδιου, *Altattische Malerei* (1950) πίν. 7.

Κα 18 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ ὑψηλὸ πόδι ἀγγείου, ΜΠ 5406 (πίν. 28α).

Ὑψος: 14.2 ἐκ. Πηλός: κιτρινωπός, μὲ ἴχνη μίκας.

Στὸ κάτω μέρος τοῦ θραύσματος σώζεται ζώνη, ποὺ διακοσμεῖται μὲ ἑλικοειδὲς φυτικὸ κόσμημα. Τὸ ἐπάνω μέρος τῆς ζώνης αὐτῆς ὀρίζεται μὲ τρεῖς λεπτὲς ὀριζόντιες γραμμές. Κάτω ἀπὸ τὴ ζώνη σώζεται ἡ φτερούγα, καθὼς καὶ τμῆμα τοῦ σώματος καὶ τοῦ ποδιοῦ Σφίγγας πρὸς τὰ δεξιὰ. Χρησιμοποιεῖται χάραξη στὶς λεπτομέρειες καὶ ἰῶδες καὶ ἄσπρο ἐπίθετο χρῶμα στὰ φτερά. Τὸ σκούρο καστανὸ γάνωμα, ποὺ χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴν ὑπόλοιπη παράσταση, ἔχει ἐκπέσει σὲ ὀρισμένα σημεῖα.

δ' τέταρτο 7ου αἰ. (Ζωγράφος τοῦ Νέσσου).

Πρβ. K. Kübler, *ὄ.π.* 326, 524, ἀρ. 169 (Inv. 211) καὶ 271, 534, ἀρ. 186 (Inv. 205) πίν. 115. Γιὰ τὴ ζώνη μὲ τὸ ἑλικοειδὲς κόσμημα, βλ. τὸν ἀμφορέα τοῦ Νέσσου στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο (Σ. Παπασπυρίδη-Καρούζου, *Ἀγγεῖα τοῦ Ἀναγυροῦντος*, 1969, 123 κέ., πίν. 81-82). Γιὰ τὴ Σφίγγα, βλ. τὸν ἀμφορέα τῆς Ἀγορᾶς, ἔργο τοῦ ζωγράφου (*ὄ.π.* 134, πίν. 16). Γιὰ τὸ ζωγράφο, βλ. Beazley, *ABV* 4-6· *Para* 1-5· *Addenda* 1.

Κα 19 Θραῦσμα ἀπὸ ἀνοιχτὸ ἀγγεῖο (σκύφο;) μὲ ὑπερυψωμένο χεῖλος, ΜΠ 5405 (πίν. 28α).

Ὑψος: 9.8 ἐκ. Πηλός: καστανορόδινος.

Στὸ ἐπάνω μέρος τοῦ θραύσματος, ποὺ εἶναι σχεδὸν εὐθὺ σὲ τομῆ, σώζεται τὸ ἄκρο πόδι λιονταριοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ. Δεξιὰ ἀπὸ τὸ πόδι κατακόρυφος μαϊάνδρος καὶ δεξιότερα ὑπολείμματα τῆς παράστασης. Στὸ κάτω μέρος τοῦ θραύσματος, ποὺ εἶναι κυρτὸ σὲ τομῆ, εἰκονίζεται τὸ μπροστινὸ μέρος τοῦ κεφαλοῦ καὶ τοῦ σώματος λιονταριοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ. Δεξιὰ ἀπὸ τὸ λιοντάρι δύο τροχόσχημοι ρόδακες. Στὴ δεξιὰ ἄκρη τοῦ θραύσματος σώζεται τμῆμα ἀπὸ μία κάθετη ζώνη, ποὺ διακοσμεῖται μὲ μαϊάνδρο.

δ' τέταρτο 7ου αἰ. (κοντὰ στὸ Ζωγράφο τοῦ Νέσσου).

Πρβ. τὸ τμῆμα ἀμφορέα στὸν Κεραμεικὸ ἀρ. 117 (K. Kübler, *ὄ.π.* 230, 548, ἀρ. 221, πίν. 119).

Κα 20 Θραῦσμα μελανόμορφου ἐπινήτρου, ΜΠ 5407 (πίν. 28β).

Μῆκος: 5.45 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.

Στὸ ἐπάνω δεξιὸ τμῆμα τοῦ θραύσματος σώζεται μέρος τοῦ κεφαλοῦ (πρόκειται γιὰ τὸ στόμα) ἑνὸς ἀλόγου, ποὺ κατευθυνόταν πρὸς τὰ ἀριστερά· κάτω ἀριστερὰ ἡ χαιτή (;) ἄλλου ἀλόγου. Γιὰ τὴν ἀπόδοση τῶν λεπτομερειῶν χρησιμοποιεῖται χάραξη καὶ ἰῶδες χρῶμα στὴ χαιτή.

Τὸ θραῦσμα αὐτὸ ἀποτελεῖ τὸ παλαιότερο γνωστὸ παράδειγμα ἐπινήτρου. Ἡ ἀπόδοση τῆς χαιτῆς τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ κεφαλοῦ τοῦ ἄλλου ἀλόγου θυμίζει τοὺς ἀμφορεῖς μὲ προτομὲς ἀλόγων τοῦ α' μισοῦ τοῦ 6ου αἰ. (βλ. E. Berger - R. Lullies, *Antike Kunstwerke aus der Sammlung Ludwig I*, 1979, ἀρ. 16, ὅπου καὶ παλαιότερη σχετικὴ βιβλιογραφία).

Κα 21 Σκύφος μελανόμορφος, ΜΠ 5408 (πίν. 29).

Ὑψος: 13.9 ἐκ., διάμετρος χεῖλους: 18.8 ἐκ., βάσης: 10.9 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.

Τὸ κοῖλο χεῖλος, ἡ δακτυλίωση βᾶση, οἱ ὀριζόντιες λαβές, τμῆμα ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τοῦ ἀγγείου καὶ ἡ ἐσωτερικὴ του πλευρὰ καλύπτονται ἀπὸ στιλπνὸ μελανὸ γάνωμα. Στὴν ἐσωτε-

ρική πλευρά του χείλους λεπτή εδαφόχρωμη ταινία. Στόν πυθμένα εδαφόχρωμος κύκλος. Στην εξωτερική πλευρά, στο κάτω μέρος του σώματος του άγγείου εδαφόχρωμη ζώνη με ρόπαλα. Το κάτω μέρος της βάσης είναι άβαφο, καθώς και το κάτω μέρος της κάθετης όψης του ποδιού. Ἐνάμεσα στις λαβές ζώνη με παρόμοια παράσταση και στις δύο όψεις. Α΄ όψη: Στη μέση ανδρική μορφή γενειοφόρου, καθιστή σὲ δίφρο πρὸς τὰ δεξιὰ (Διόνυσος). Φορᾶ ἱμάτιο και κρατᾶ στο χέρι της πιθανόν κέρα. Πρὸς τὴ μορφή αὐτὴ εἶναι στραμμένη ἢ μορφή ἑνὸς Σατύρου, δεξιὰ. Δεξιότερα ἀκόμη, Σφίγγα πρὸς τὰ δεξιὰ, με ταινία στὰ μαλλιά. Ἄριστερὰ ἀπὸ τὴν καθιστὴ μορφή ὑπάρχει δεύτερη Σφίγγα, στραμμένη πρὸς τὰ ἄριστερὰ, ἀπὸ τὴν ὁποία λείπει τὸ μέσο τμήμα τοῦ σώματός της. Ἐμπρὸς ἀπὸ κάθε Σφίγγα ἀνθέμιο, ὁ βλαστός τοῦ ὁποίου ξεκινᾶ ἀπὸ τὴ λαβή. Β΄ όψη: Ἡ παράσταση ἀλλάζει μόνο στο κεντρικό τμήμα της, ὅπου ἡ καθιστὴ μορφή εἶναι ἀγένεια, κρατᾶ μᾶλλον σκήπτρο και περιστοιχίζεται ἀπὸ δύο ὀρθιες γυναικεῖες μορφές, πὸν φοροῦν χιτῶνα και εἶναι στραμμένες πρὸς τὴν καθιστὴ. Στις παραστάσεις χρησιμοποιεῖται ἐπιλόλαια χάραξη και ἰῶδες χρῶμα στις λεπτομέρειες (στὴν ταινία πὸν φοροῦν οἱ γυναικεῖες μορφές και οἱ Σφίγγες στὰ μαλλιά και στὰ μάτια τῶν μορφῶν), καθώς και ἄσπρο χρῶμα γιὰ τὰ γυμνὰ μέρη τῶν γυναικείων μορφῶν και τῶν Σφιγγῶν και στις λεπτομέρειες τῶν ἐνδυμάτων. Τὸ ἄγγείο εἶναι συγκολλημένο ἀπὸ πολλὰ θραύσματα.

Τέλος βου αἰ. (ὁμάδα CHC).

Πρβ. *Olynthus* V, πίν. 54, ἀρ. 57· X. Παπαδοπούλου-Κανελλοπούλου, *ΑΔ* 27, 1972, Μελέται, πίν. 85, ἀρ. 72 και 86, ἀρ. 77-81· *CVA* Leiden 2, πίν. 64.1.

Κα 22 Σκύφος μελανόμορφος, ΜΠ 5409 (πίν. 29).

Ἵψος: 12 ἐκ., διάμετρος χείλους: 18.5 ἐκ., βάσης: 9.3 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.

Σῶζεται σχεδὸν ὀλόκληρο τὸ ἄγγείο, ἀλλὰ σὲ κομμάτια. Λείπει μικρὸ τμήμα και ἀπὸ τὶς δύο όψεις και ἡ μία λαβή. Τὸ κοῖλο χείλος, ἡ ὀριζόντια λαβή, ἡ ἐπάνω πλευρὰ τῆς βάσης και τὸ ἐσωτερικό τοῦ ἄγγείου καλύπτονται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα. Στὸ κάτω μέρος τοῦ χείλους λεπτὴ εδαφόχρωμη ταινία. Στὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος τοῦ ἄγγείου μελανὴ ταινία, πὸν τὴν ἀκολουθεῖ ζώνη με ρόπαλα, ἐπάνω ἀπὸ τὴν ὁποία τρεῖς λεπτές, ὀριζόντιες, μελανές ταινίες ἐναλλάσσονται με λεπτότερες εδαφόχρωμες. Ἐνάμεσα στις λαβές παράσταση παρόμοια και στις δύο όψεις. Οἱ μορφές πὸν εἰκονίζονται πατοῦν σὲ τρεῖς λεπτὲς μελανές γραμμές. Α΄ όψη: Στη μέση ανδρική γενειοφόρος μορφή καθιστή σὲ δίφρο πρὸς τὰ δεξιὰ, πὸν φορᾶ ἱμάτιο και στεφάνι ἀπὸ κισσὸ και κρατᾶ στο χέρι κέρα. Δεξιὰ και ἄριστερὰ της εἰκονίζονται δύο γυναικεῖες, πὸν φοροῦν πέπλο και στεφάνι στὰ μαλλιά. Ἡ δεξιὰ μορφή κινεῖται με ρυθμὸ πρὸς τὰ δεξιὰ και στρέφει τὸ κεφάλι της πρὸς τὴν καθιστὴ μορφή. Ἡ ἄριστερὴ μορφή κινεῖται και βλέπει πρὸς τὰ δεξιὰ. Πίσω της ἕνας Σάτυρος πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἐντίστοιχη μορφή Σατύρου πρὸς τὰ ἄριστερὰ εἰκονίζεται και στὴν ἄλλη πλευρὰ τῆς παράστασης. Και οἱ τέσσερις μορφές κάνουν τὴν ἴδια κίνηση· ἀνασηκώνουν τὸ ἕνα τους χέρι λυγισμένο ἔμπρὸς, ἐνῶ τὸ ἄλλο τὸ ἔχουν λυγισμένο πρὸς τὰ πίσω. Τὴν παράσταση κλείνουν στὰ δύο ἄκρα δύο ἀνδρικές μορφές, καθιστὲς σὲ δίφρο. Και οἱ δύο μορφές εἶναι ἀγένειες, φοροῦν ἱμάτιο, κρατοῦν σκήπτρο ἢ ραβδί και εἶναι στραμμένες πρὸς τὸ μέσο τῆς παράστασης. Τὰ ἱμάτιά τους ποικίλλονται με στιγμωτοὺς ρόδακες, ὅπως και οἱ πέπλοι τῶν γυναικείων μορφῶν. Β΄ όψη: Ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἴδια παράσταση. Διαφέρει μόνον ἡ κίνηση τῶν χεριῶν τοῦ ἄριστεροῦ Σατύρου και ἡ κατεύθυνση τοῦ Σατύρου δεξιὰ. Χρησιμοποιεῖται χάραξη στις λεπτομέρειες, ἄσπρο χρῶμα γιὰ τὰ γυμνὰ μέρη τῶν γυναικείων μορφῶν (στὰ χέρια χωρὶς τὸ μελανὸ ὑπόστρωμα) και τὴ διακόσμηση τῶν ἱματίων και ἀραιὸ ἄσπρο γιὰ τὰ μαλλιά τῶν ἀνδρικών μορφῶν, καθώς και στις λεπτομέρειες τῶν ἐνδυμάτων. Τὰ στεφάνια πὸν φοροῦν οἱ γυναικεῖες μορφές στὰ μαλλιά δηλώνονται με ἰῶδες χρῶμα. Στὴν κάτω πλευρὰ τῆς βάσης τοῦ ἄγγείου τέσσερις λεπτὲς μελανές ταινίες.

Σάτυροι, Διόνυσος, Μαινάδες.

510-500 π.Χ. (ὁμάδα CHC;).

Βλ. Beazley, *ABV* 617-623, 711· *Para* 306-308· *Addenda* 68.

- Κα 23 Θραύσμα μελανόμορφου κρατήρα, ΜΠ 5410 (πίν. 28β).
 Ύψος: 6.8 εκ. Πηλός: ὅπως τοῦ Κα 22.
 Σώζονται τὰ σκέλη ἀνδρικής μορφῆς πρὸς τὰ δεξιὰ· τὸ δεξιὸ ἀπὸ τῆ μέση τοῦ μηροῦ ὡς τὴ φτέρνα, τὸ ἀριστερὸ ὡς τὴ μέση τῆς κνήμης. Ἡ μορφή φορᾷ ἐνδρομίδες καὶ κόντὸ ἔνδυμα, ἡ ἄκρη τοῦ ὁποίου διακρίνεται στὴν ἐπάνω ἀριστερῇ γωνίᾳ τοῦ θραύσματος. Κρατᾷ ράβδο (:), ποὺ δηλώνεται μὲ ἄσπρο ἐπίθετο χρῶμα. Στὴν ἐσωτερικὴ πλευρᾶ, στὸ μέσο τοῦ θραύσματος ἐδαφόχρωμη ταινία.
 Ἐρμῆς (:).
 Γύρω στὸ 510 π.Χ. (ὁμάδα Μήδειας, Group Λεάγρου).
 Βλ. Beazley, *ABV* 321· *Para* 141· *Addenda* 42.
- Κα 24 Θραύσμα ἀπὸ τὸ σῶμα μελανόμορφου κρατήρα, ΜΠ 5410 (πίν. 28β).
 Ύψος: 5.5 εκ. Πηλός: ὅπως τοῦ Κα 22.
 Σώζεται τμῆμα τοῦ σώματος τοῦ ἀγγείου, μὲ παράσταση γυναικῶν. Εἰκονίζονται δύο γυναίκες μορφές, ποὺ βαδίζουν πρὸς τὰ ἀριστερὰ μὲ ρυθμὸ. Σώζονται ἀπὸ τὴ μέση καὶ κάτω. Φοροῦν χιτῶνες, ποὺ ποικίλλονται μὲ στιγματωτοὺς ρόδακες ἀπὸ ἄσπρο ἐπίθετο χρῶμα. Μὲ ἰῶδες χρῶμα καὶ χάραξη δηλώνονται οἱ λεπτομέρειες τοῦ ἐνδύματος, ἐνῶ ἡ μέση καὶ ἡ πέξα του διακοσμῶνται μὲ κυματοειδῆ ἐγχάρακτη γραμμῇ. Ἡ ἀριστερῇ μορφή ἀνασήκωνε λυγισμένο τὸ δεξιὸ τῆς χέρι, ἐνῶ τὸ ἀριστερὸ τὸ λύγιζε στὸ γοφὸ. Τὰ γυμνὰ μέρη τῶν μορφῶν, χέρια καὶ πόδια, ἀποδίδονται μὲ ἄσπρο χρῶμα, ἐπίθετο στὸ μελανὸ ὑπόστρωμα. Ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ σώζονται ὑπολείμματα δύο ἄλλων μορφῶν. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα, ἐκτὸς ἀπὸ δύο λεπτές, ὀριζόντιες, ἐδαφόχρωμες ταινίες στὸ ἐπάνω καὶ κάτω ἄκρο τοῦ θραύσματος.
 Γύρω στὸ 520 π.Χ.
 Οἱ λεπτομέρειες τῶν ἐνδυμάτων ἀποδίδονται μὲ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ σὲ ἔργα τοῦ Ζωγράφου Ν (πρβ. τὴ μορφή τῆς Ἀθηνᾶς στὸν ψυκτήρα τοῦ Houston: H. Hoffmann, *Ten Centuries that Shaped the West, Greek and Roman Art in Texas Collections*, 1970, 378-385, ἀρ. 175).
- Κα 25 Θραύσμα ἀπὸ τὸ ἐπάνω μέρος μελανόμορφης κύλικας-σκύφου, ΜΠ 5410 (πίν. 28β).
 Πλάτος: 6 εκ. Πηλός: μὲ ἀνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα.
 Σώζεται τμῆμα τοῦ χεῖλους καὶ τοῦ σώματος. Ἀπὸ τὴν παράσταση σώζεται τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ σώματος, τὰ χέρια καὶ τὸ κεφάλι ἀνδρικής μορφῆς πρὸς τὰ δεξιὰ, ποὺ φορᾷ ἱμάτιο καὶ παίζει διπλὸ αὐλό. Ἀριστερὰ ὑπολείμματα ἄλλης μορφῆς (:). Στὴν ἐσωτερικὴ πλευρᾶ, στὸ χεῖλος, πλατιὰ μελανὴ ταινία.
 530-10 π.Χ. (Ζωγράφος τοῦ Ἀντιμένου).
 Γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ κεφαλοῦ, πρβ. τίς μορφές στὴν ὕδρια τοῦ Βερολίνου 1890 (*JHS* 47, 1927, 68, εἰκ. 4). Γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ ἱματίου, πρβ. τὴ μορφή τοῦ Χείρωνος στὸν ἀμφορέα τῆς Νεάπολης (δ.π. 71, εἰκ. 6). Γιὰ τὸ ζωγράφο, βλ. Beazley, *ABV* 266-282· *Para* 117-123· *Addenda* 34-36.
- Κα 26 Θραύσμα ἀπὸ τὸ σῶμα μικροσκοπικοῦ γαμικοῦ λέβητα, ΜΠ 5411 (πίν. 30α).
 Ύψος: 3.85 εκ. Πηλός: ὑποκάστανος. Ἐπίχρσιμα: κοκκινωπὸ.
 Σώζεται τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος καὶ ἐλάχιστο τμῆμα τοῦ ποδιοῦ τοῦ ἀγγείου. Τὸ πόδι συνδεόταν μὲ τὸ σῶμα μὲ πλαστικὸ δακτύλιο, ποὺ καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα. Ἀπὸ τὴν παράσταση σώζεται, ἀπὸ δεξιὰ πρὸς τὰ ἀριστερὰ, τὸ κάτω μέρος μετέωρης μορφῆς μὲ χιτῶνα, ποὺ κρατοῦσε μία μεγάλη ταινία ἀπὸ τὴν ὁποία διακρίνονται οἱ ἄκρες· σὲ συνέχεια ὄρθια μορφή μὲ πέπλο, ποὺ παριστάνεται κατενώπιον καὶ σώζεται ἀπὸ τὴ μέση τοῦ σώματος καὶ κάτω. Πίσω ἀπὸ τὴ μορφή εἰκονίζεται δίφρος, ἐπάνω στὸν ὁποῖο ἔχει τοποθετηθεῖ διπλωμένο ὕφασμα (κνέφαλλον). Στὸ ἀριστερὸ ἄκρο σώζεται τὸ κάτω μέρος μορφῆς μὲ χιτῶνα, καθισμένης σὲ κλισμὸ πρὸς τὰ ἀριστερὰ, καὶ σὲ συνέχεια ὑπολείμματα μιᾶς δευτέρας μετέωρης μορφῆς. Συγκολλημένο ἀπὸ δύο θραύσματα.

370-60 π.Χ.

Πρβ. *Olynthus V*, πίν. 128, άρ. 286· Ε. Γιούρη, *ΑΔ 20*, 1965, Μελέται, 159, πίν. 76α· Β. Schlörb-Vierneisel, *AM 81*, 1966, 73, άρ. 2. Για παρόμοια σκηνή, βλ. S. R. Roberts, *AJA 77*, 1973, πίν. 86.9-10.

Κα 27 Πόδι μικροσκοπικού γαμικού λέβητα, ΜΠ 5411 (πίν. 30β).

Ύψος: 6.2 εκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος. Ήπιχρισμα: σκούρο πορτοκαλί.

Τò κάτω μέρος είναι σπασμένο. Στο επάνω άκρο του ποδιού ζώνη με ώα και κάτω από αυτήν δύο όρθιες γυναικείες μορφές. Ή μία από τις μορφές αυτές (Α΄ όψη) εικονίζεται κατά μέτωπο, φορά χιτώνα με διακόσμηση στο στήθος (δύο Σφίγγες άνωπές, που έχουν κοινό κεφάλι άποδοσμένο κατενώπιον) και κρατά στο κάθε της χέρι μία κίστη από την όποία κρέμεται μία ταινία. Ή μορφή στρέφει τò κεφάλι προς τὰ άριστερά της. Στην άλλη όψη (Β΄) εικονίζεται μορφή με ίμάτιο, στραμμένη προς τὰ δεξιά, που εκτείνει τò ένα της χέρι προς τή μορφή που κρατά τις κίστες.

Γύρω στο 370 π.Χ.

Πρβ. Β. Schlörb-Vierneisel, *ό.π.* 73, άρ. 1, Beil. 48.5. Για τò κόσμημα του χιτώνα τής πρώτης μορφής, βλ. Metzger, *Représentations*, πίν. XLII· επίσης, *Olynthus XIII*, 82-83, πίν. 37, άρ. 28· Ν. Alfieri, *Spina, Museo Archeologico Nazionale di Ferrara 1* (1979) 112, εικ. 284.

Κα 28 Θραύσμα από τò σῶμα μικροσκοπικού γαμικού λέβητα, ΜΠ 5411 (πίν. 30α).

Ύψος: 3.2 εκ. Πηλός: όπως του Κα 27.

Στόν ὄμο ζώνη με γλωσσωτό κόσμημα. Στο μέσο του θραύσματος εικονίζεται γυναικεία μορφή, καθιστή σε δίφρο προς τὰ δεξιά. Τò κεφάλι της τò στρέφει προς τὰ άριστερά και με τò άριστερό της χέρι άνακαλύπτεται. Φορά χιτώνα, ίμάτιο, κοκκιδωτό περιδέριο στο λαιμό, ένώτια, ψέλιο και ταινία στα μαλλιά. Δεξιά της σώζεται τμήμα μιας δεύτερης όρθιας μορφής, που κρατά κίστη και την προσφέρει στην καθιστή.

β΄ τέταρτο 4ου αι. Χρονολογείται λίγο άργότερα από τò θραύσμα Κα 27.

Κα 29 Θραύσμα από τò σῶμα μικροσκοπικού γαμικού λέβητα, ΜΠ 5411 (πίν. 30α).

Πλάτος: 5.15 εκ. Πηλός: ρόδινος.

Σώζεται τò κάτω μέρος του σώματος του άγγείου με τò κάτω μέρος του σώματος δύο μορφών, που φορούν χιτώνα και πετούν σε αντίθετη κατεύθυνση. Σώζονται επίσης ύπολείμματα δύο όρθιων μορφών και μιας τρίτης καθιστής, καθώς και ταινιών που κρατούσαν οί μορφές. Στο κάτω μέρος του σώματος ζώνη με άκτινωτή διακόσμηση.

β΄ τέταρτο 4ου αι.

Πρβ. *CVA Schloss Fasanelle 1*, πίν. 43.9-12 (ή χρονολόγηση του F. Brommer πρέπει να θεωρηθεί άρκετά ύψηλή). Ήπίσης βλ. *Olynthus XIII*, 107-109, πίν. 73, άρ. 53.

Κα 30 Θραύσμα από τò σῶμα μικροσκοπικού γαμικού λέβητα, ΜΠ 5411 (πίν. 30α).

Ύψος: 3.6 εκ. Πηλός: πορτοκαλοκάστανος.

Τò θραύσμα σώζει τò κάτω μέρος του σώματος του άγγείου και μικρό τμήμα του ποδιού. Ή από την παράσταση διατηρείται τò σῶμα και τὰ χέρια φτερωτής μορφής προς τὰ άριστερά, που φορά χιτώνα και κρατά στα προτεταμένα χέρια της άλαβαστροειδές άγγείο. Ήριστερότερα, κάτω από τὰ χέρια τής μορφής εικονίζεται κύκνος προς τὰ δεξιά και άριστερά όρθια μορφή με χιτώνα, που κρατά στο άριστερό της χέρι δάδα. Ή από τή μορφή αυτή λείπει τò επάνω άριστερό μέρος του σώματός της. Δεξιά από τή φτερωτή μορφή φυτικό κόσμημα από φύλλα και μία ξλικά, και τὰ άκρα πόδια δεύτερης φτερωτής μορφής.

β΄ τέταρτο 4ου αι.

Πρβ. τò θραύσμα Κα 29.

Ή κύκνος σχετίζεται με τò χρόνο κατά τόν όποιο λαμβάνει χώρα ή παράσταση (δηλαδή τò γάμο) και κατ΄ επέκταση με τήν Ήφροδίτη, και με τò χῶρο, περιορίζοντας τή σκηνή στο έσωτερικό του σπιτιού (Τ. Β. L. Webster, *Potter and Patron in Classical Athens*, 1972, 242).

Κα 31 Πόδι μικροσκοπικού γαμικού λέβητα, ΜΠ 5411 (πίν. 30β).

Ύψος: 5.75 εκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.

Τò κάτω μέρος του είναι σπασμένο. Τήν παράσταση όρίζουν επάνω ζώνη με ώα και κάτω ζώνη με ρόπαλα. Ἐνάμεσα σέ δύο κρεμασμένες ταινίες μορφή ὄρθια πρὸς τὰ δεξιά, πού φορᾶ ἱμάτιο. Στήν ἄλλη ὄψη φτερωτή γυναικεία μορφή με χιτώνα πρὸς τὰ δεξιά, πού κρατᾶ κίστη καὶ ταινία. Στήν επάνω πλευρὰ τοῦ ποδιοῦ ὀπή.

β' τέταρτο 4ου αἰ.

Πρβ. CVA Stuttgart 1, πίν. 32.1-4· B. Schlörb-Vierneisel, ὁ.π. 129, Beil. 72.7.

Κα 32 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ πόδι μικροσκοπικοῦ γαμικοῦ λέβητα, ΜΠ 5411 (πίν. 30β).

Ύψος: 2.7 εκ. Πηλός: ὅπως τοῦ Κα 31.

Σώζεται τμήμα ἀπὸ τὸ επάνω μέρος τοῦ ποδιοῦ. Εἰκονίζεται ὄρθιος Ἔρωτας πρὸς τὰ δεξιά, γυμνός, πού κρατᾶ κίστη (τὸ χέρι του δὲν ἀκουμπᾶ επάνω στήν κίστη, πού φαίνεται ἔτσι νὰ εἶναι μετέωρη). Στὸ κεφάλι ἡ μορφή φορᾶ στεφάνι, πού δηλώνεται με στιγμές ἀπὸ ἄσπρο χρῶμα. Ἰδιο στεφάνι περιβάλλει τήν κίστη. Στὸ ἀριστερό του χέρι, πού κατευθύνεται πρὸς τὰ κάτω, ὁ Ἔρωτας φαίνεται νὰ κρατᾶ ταινία ἢ ἄγγειο. Δεξιά ἀπὸ τὴ μορφή σώζεται τὸ επάνω μέρος ἀπὸ ἓνα κάτοπτρο.

β' τέταρτο 4ου αἰ.

Πρβ. τὸ θραῦσμα Κα 31.

Κα 33 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ πόδι μικροσκοπικοῦ γαμικοῦ λέβητα, ΜΠ 5411 (πίν. 30β).

Ύψος: 3.8 εκ. Πηλός: ὅπως τοῦ Κα 32.

Σώζεται τὸ κάτω μέρος τοῦ ποδιοῦ. Στὴ βάση του ζώνη με ρόπαλα. Ἐπὸ τήν παράσταση σώζεται τὸ κάτω μέρος γυμνῆς ἀνδρικήσ μορφῆς (Ἔρωσ), πού δηλώνεται με ἄσπρο χρῶμα. Ἡ μορφή, πού φοροῦσε στοὺς ὤμους χλαμύδα ἢ ἱματίδιο, εἶναι στραμμένη κατὰ 3/4 πρὸς τὰ δεξιά, πρὸς τήν πλευρὰ ἐνὸς βωμοῦ. Δεξιά ἀπὸ τὸ βωμὸ εἰκονίζεται ὄρθια μορφή, πού φορᾶ ἱμάτιο καὶ στρέφει καὶ αὐτὴ πρὸς τὸ βωμὸ. Δεξιά ἀπὸ τὴ μορφή αὐτὴ φυτικὸ κόσμημα (:). Συγκολλημένο ἀπὸ δύο θραῦσματα.

370-60 π.Χ.

Πρβ. Graef - Langlotz II, πίν. 52.670· CVA Schloss Fasanerie 1, πίν. 43.9-12.

Κα 34 Μικροσκοπικὸς γαμικὸς λέβης, ΜΠ 5411 (πίν. 31α).

Ύψος: 9.05 εκ. Πηλός: ὅπως τοῦ Κα 32.

Λείπουν τὸ πόδι, ἡ μία λαβὴ καὶ τμήμα τοῦ χείλους, πού ἀποκλίνει ἔντονα πρὸς τὰ ἔξω καὶ κάτω. Τὸν ὄμο καὶ τὴ βάση τοῦ ἀγγείου διακοσμᾷ ζώνη με γλωσσωτὸ κόσμημα καὶ με ρόπαλα, ἀντίστοιχα. Στήν μπροστινὴ ὄψη εἰκονίζεται γυναικεία μορφή πού τρέχει πρὸς τὰ ἀριστερά, ἐνῶ στρέφει τὸ κεφάλι πρὸς τήν ἀντίθετη κατεύθυνση, κρατώντας στὸ κάθε χέρι μία κίστη. Φορᾶ χιτώνα, περιδέριο, ψέλιο καὶ στεφάνι στὰ μαλλιά. Στήν πίσω ὄψη ἐλικοειδὲς κόσμημα. Κάτω ἀπὸ κάθε λαβὴ εἰκονίζεται ἓνα γυναικεῖο κεφάλι κατὰ κρόταφο. Καὶ τὰ δύο κεφάλια εἶναι στραμμένα πρὸς τὴ γυναικεία μορφή, πού εἰκονίζεται στήν μπροστινὴ ὄψη. Φοροῦν σάκκο. Ἐμπρὸς ἀπὸ τὰ πρόσωπά τους καὶ δεξιά καὶ ἀριστερὰ τῆς ὀλόσωμης μορφῆς κρέμεται ἀπὸ μία ταινία. Τὸ στεφάνι καὶ τὸ περιδέριο πού φορᾶ ἡ ὀλόσωμη μορφή, καθὼς καὶ μία σειρὰ ἀπὸ στιγμές κάτω ἀπὸ τὴ ζώνη τοῦ ὄμου, δηλώνονται με ἀνάγλυφες κουκίδες ἀπὸ ἀραιωμένο πηλό.

Γύρω στὸ 360 π.Χ.

Γιὰ τὸ θέμα, πρβ. CVA Bonn 1, πίν. 15.6· CVA Bruxelles 2, III, Ie, πίν. 2.1. Βλ. ἐπίσης *Ashmolean Museum, Select Exhibition of Sir John and Lady Beazley's Gifts to the Ashmolean Museum* (1967) ἀρ. 349.

Κα 35 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ σῶμα μικροσκοπικοῦ γαμικοῦ λέβητα, ΜΠ 5411 (πίν. 30α).

Ύψος: 3.6 εκ. Πηλός: ὑποκάστανος.

Σώζεται τμήμα ἀπὸ τὴ μία ὄψη τοῦ ἀγγείου. Στὸν ὄμο ζώνη με γλωσσωτὸ κόσμημα, κάτω

ζώνη με ρόπαλα (:). Ἀνάμεσα στὶς ζῶνες εἰκονίζεται προτομή γυναικείας μορφῆς, σὲ πλάγια ὄψη πρὸς τὰ δεξιά. Ἡ μορφὴ φορᾷ σάκκο, ποὺ ποικίλλεται μὲ σειρὰ στιγμῶν, καὶ στὸ λαιμὸ στιγματῶ περιδέραιο. Ἀριστερὰ σώζονται ὑπολείμματα ἄλλης μορφῆς (:).
β' τέταρτο 4ου αἰ.

Γιὰ τὸ θέμα, πρβ. *CVA Bonn 1*, πίν. 15.6.

- Κα 36 Πόδι καὶ τμήμα ἀπὸ τὸ σῶμα μικροσκοπικοῦ γαμικοῦ λέβητα, ΜΠ 5411 (πίν. 30β).

Ὑψος: 3.55 ἐκ. Πηλός: ἀνοιχτορόδιος.

Λεῖπει τμήμα ἀπὸ τὴ βάση τοῦ ποδιοῦ. Εἰκονίζεται γυναικεία μορφὴ ποὺ προχωρεῖ πρὸς τὰ ἀριστερά, στρέφοντας τὸ κεφάλι τῆς πρὸς τὴν ἀντίθετη κατεύθυνση. Φορᾷ χιτῶνα, ἱμάτιο καὶ σάκκο στὰ μαλλιά. Στὸ δεξιό τῆς προτεταμένο χέρι κρατᾷ μία δάδα. Τὸ ἀριστερό τῆς χέρι καλύπτεται ἀπὸ τὸ ἱμάτιο καὶ εἶναι λυγισμένο πίσω στὴν πλάτη. Ἀριστερὰ ἀπὸ τὴ μορφὴ προχωρεῖ, ἐπίσης πρὸς τὰ ἀριστερά, ἀνδρική μορφὴ μὲ ἱμάτιο, ποὺ ἀφήνει ἀκάλυπτο τὸ στήθος τῆς. Στὸ ἐκτεινόμενο δεξιό τῆς χέρι κρατᾷ δάδα, μὲ τὸ ἀριστερὸ σέρνει πίσω τῆς ἓνα χοιρίδιο. Στὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου σώζονται μόνον ὑπολείμματα ἀπὸ τὴν παράσταση.

β' τέταρτο 4ου αἰ.

Ἡ ἀπεικόνιση τοῦ χοιριδίου στὸ θραῦσμα αὐτὸ πρέπει μάλλον νὰ σχετίζεται μὲ τὴν ὑπόσταση τῆς θεᾶς ὡς Κουροτρόφου (βλ. Hadzisteliou-Price, *Kourotrophos*, 209), μὲ τὴν ὁποία σχετίζονται ἐνδεχομένως καὶ οἱ δάδες ποὺ κρατοῦν οἱ μορφές (δ.π. 211). Γιὰ θυσία χοίρου σὲ ἐορτὴ σχετικὴ μὲ τὴν παιδικὴ ἡλικία, βλ. M. Nilsson, *Griechische Feste von religiöser Bedeutung* (1906) 188-189. Θυσία χοίρου εἰκονίζεται καὶ σὲ ἐρυθρόμορφο ὄστρακο στὸ Μουσεῖο Βραυρώνας.

- Κα 37 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ πόδι (:) μικροσκοπικοῦ γαμικοῦ λέβητα, ΜΠ 5411 (πίν. 36).

Ὑψος: 2.3 ἐκ. Πηλός: ὅπως τοῦ Κα 36.

Ἀπὸ τὴν παράσταση σώζεται τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ σώματος καὶ τὸ πίσω μέρος τοῦ κεφαλιοῦ μορφῆς μὲ χιτῶνα, ποὺ κρατᾷ στὸ ἀριστερό τῆς χέρι μία δάδα. Τὰ μαλλιά τῆς εἶναι ἀκατάστατα καὶ δένονται μὲ ταινία.

α' τέταρτο 4ου αἰ. (ἀνήκει στὸν μεϊδιακὸ κύκλο).

- Κα 38 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ σῶμα μικροσκοπικῆς λουτροφόρου, ΜΠ 5412 (πίν. 30α).

Ὑψος: 3.15 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.

Λεῖπει τμήμα ἀπὸ τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ ἀγγείου. Στὴ βάση τοῦ σώματος ζώνη μὲ ρόπαλα. Στὴν μπροστινὴ ὄψη εἰκονίζεται γυναικεῖο κεφάλι, σὲ πλάγια ὄψη πρὸς τὰ δεξιά, μὲ τὰ μαλλιά μαζεμένα στὸ πίσω μέρος τοῦ κεφαλιοῦ. Στὴν πίσω ὄψη σχηματοποιημένο ἀνθέμιο.

360-50 π.Χ.

Γιὰ τὸ θέμα, πρβ. τὴν ὕδρια στὴ Βόννη, *CVA Bonn 1*, πίν. 15.6.

- Κα 39 Τμήμα πυξίδας, ΜΠ 5413 (πίν. 31β).

Ὑψος: 4.4 ἐκ. Πηλός: ὅπως τοῦ Κα 38.

Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἐπάνω μέρος τῆς ὑπερψωμένης βάσης, τὸ χεῖλος καὶ τὸ «γεῖσο» στὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος, ποὺ διακοσμεῖται μὲ ὠά. Στὸ πλάγιο τοίχωμα διακόσμηση ποὺ περιλαμβάνει ἐρυθρόμορφα ἀνθέμια, περιγεγραμμένα ἀπὸ ἐναλλάξ ἀνάστροφα τρίγωνα. Στὸ κέντρο κάθε ἀνθεμίου ἀνάγλυφη κουκίδα.

410-390 π.Χ.

Βλ. S. R. Roberts, *The Attic Pyxis* (1978) 152 κέ. Γιὰ τὴ διακόσμηση, βλ. τῆς ἴδιας, *AJA* 77, 1973, 435 σημ. 9, ὅπου παρατίθενται καὶ τὰ περισσότερα γνωστὰ παραδείγματα πυξίδων καὶ λεκανίδων μὲ αὐτὴ τὴ διακόσμηση· H. Walter, *Alt-Ägina II.1, Attische schwarzfigurige und rotfigurige Keramik* (1982) 39, 51, πίν. 27, ἀρ. 365 (W. Felten).

- Κα 40 Θραύσματα ἐρυθρόμορφης πυξίδας.

- α. Θραύσμα από τὸ ἐπάνω μέρος τῆς πυξίδας, ΜΠ 5414 (πίν. 32).
 Ὑψος: 5.3 ἐκ. Πηλός: ὅπως τοῦ Κα 38.
 Καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ ἀπὸ μία λεπτὴ ταινία κάτω ἀπὸ αὐτὸ ποῦ εἶναι ἐδαφόχρωμα. Ἐκτὸς τὴν παράσταση σώζεται τὸ ἐπάνω μέρος γυναικείας μορφῆς πρὸς τὰ ἀριστερά. Φορᾷ χιτῶνα, ἱμάτιο καὶ ταινία στὰ μαλλιά, ποῦ εἶναι μαζεμένα καὶ δεμένα στὸ πίσω μέρος τοῦ κεφαλιοῦ.
- β. Θραύσμα ἀπὸ τὸ ἐπάνω μέρος τῆς πυξίδας, ΜΠ 5414 (πίν. 32).
 Ὑψος: 4.9 ἐκ.
 Ἐκτὸς τὴν παράσταση σώζεται τὸ ἐπάνω μέρος γυναικείας μορφῆς πρὸς τὰ δεξιὰ, ἢ ὅποια φορᾷ χιτῶνα, ἱμάτιο καὶ ὀπισθοσφενδὸν στὰ μαλλιά. Τὸ δεξιὸ τῆς χέρι κατευθυνόταν πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἀριστερά, πίσω ἀπὸ τὴν μορφή, τμήμα ἀπὸ δωρικὸ κιονόκρανο.
- γ. Θραύσμα ἀπὸ τὸ ἐπάνω μέρος τῆς πυξίδας, ΕΜ 20599.
 Ὑψος: 3.5 ἐκ.
 Σώζεται τὸ μεγαλύτερο μέρος ἑνὸς δευτέρου κιονοκράνου καὶ τμήμα τοῦ κίονα.
 Πρὸς τὸ 450 π.Χ. (ἀπὸ τὸ ἐργαστήριον τοῦ Ζωγράφου τῆς Πενθεσίλειας).
 Βλ. Beazley, *ARV*² 877-971· *Para* 428· *Addenda* 147-148· S. R. Roberts, *δ.π.* 45 κέ.
- Κα 41 Θραύσμα ἀπὸ τὸ πῶμα πυξίδας, ΜΠ 5413 (πίν. 34β).
 Πλάτος: 3.95 ἐκ. Πηλός: ἀνοιχτοκάστανος, μὲ μίκα.
 Δεξιὰ εἰκονίζεται καθιστὴ γυναικεία μορφή πρὸς τὰ ἀριστερά, τυλιγμένη σφιχτὰ στὸ ἱμάτιο τῆς, ποῦ τῆς καλύπτει τὸ στόμα. Ἡ μορφή στρέφει τὸ κεφάλι κατὰ 3/4 πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἀριστερὰ ὄρθια γυναικεία μορφή, ποῦ φορᾷ χιτῶνα, προσφέρει μία κίστη στὴν καθιστή. Λείπει τὸ δεξιὸ καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματός τῆς.
 Τὸν τύπο τῆς καθιστῆς μορφῆς ὁ K. Schefold (*Untersuchungen zu den Kertscher Vasen*, 1934, 115-117) τὸν χρονολογεῖ στὴ δεκαετία 340-30 π.Χ., συγκρίνοντάς τιν μετὰ τὴν μορφή τῆς Ὀλυμπιάδος στὸν παναθηναϊκὸ ἀμφορέα τοῦ 340/39 π.Χ. Πρβ. S. R. Roberts, *δ.π.* πίν. 55.2.
- Κα 42 Θραύσμα ἀπὸ τὸ πῶμα πυξίδας, ΜΠ 5413 (πίν. 33).
 Πλάτος: 7 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
 Σώζεται γυναικεία μορφή πρὸς τὰ δεξιὰ, ποῦ κρατᾷ στὸ ἀριστερὸ τῆς χέρι κίστη. Τὸ ἀριστερὸ σκέλος, λυγισμένον στὸ γόνατο, πατοῦσε σὲ ὑψηλότερο ἐπίπεδο. Ἡ μορφή φορᾷ χιτῶνα καὶ στὰ μαλλιά ὀπισθοσφενδὸν. Ἡ κίστη ποῦ κρατᾷ διακοσμεῖται μετὰ τρεῖς ζῶνες ἀπὸ παράλληλες καὶ τεθλασμένες γραμμές. Δεξιὰ σώζονται ὑπολείμματα φυτικῆς διακόσμησης καὶ μιᾶς δευτέρας μορφῆς.
 α' τέταρτο 4ου αἰ. (κύκλος τοῦ Ζωγράφου τοῦ Μειδία).
 Πρβ. *CVA Karlsruhe I*, πίν. 29.3 (γιὰ τὴν χρονολόγησιν). Γιὰ τὸ μοτίβο τῆς μορφῆς, πρβ. τὴν πυξίδα στὴν Oxford 551, τοῦ Ζωγράφου τοῦ Μειδία, *CVA Oxford I*, πίν. 46.7 (*Para* 479).
- Κα 43 Θραύσμα ἀπὸ τὸ σῶμα πυξίδας, ΜΠ 5413 (πίν. 32).
 Ὑψος: 7 ἐκ. Πηλός: ὅπως τοῦ Κα 42.
 Ἐκτὸς τὴν παράσταση σώζεται τὸ δεξιὸ σκέλος γυναικείας μορφῆς, ποῦ φορᾷ χιτῶνα καὶ τρέχει πρὸς τὰ δεξιὰ. Τὸ δεξιὸ χέρι τῆς ἐκτείνεται πρὸς τὰ ἀριστερά. Στὴν ἀριστερὴ ἄκρη τοῦ θραύσματος εἰκονίζεται γυμνὴ ἀνδρική μορφή (Ἔρω), ποῦ πετᾷ ἀκολουθώντας τὴν γυναικεία μορφή, πρὸς τὴν ὅποια τείνει τὸ ἀριστερὸ τῆς χέρι. Ἐκτὸς τὸν Ἔρωτα λείπει τὸ κεφάλι, ἢ ἐπάνω δεξιὰ πλευρὰ τοῦ σώματός του καὶ τὰ ἄκρα πόδια. Δηλώνεται μετὰ ἄσπρο χρῶμα καὶ οἱ λεπτομέρειες μετὰ κιτρινωπὸ. Στὴν κάτω ἄκρη τοῦ θραύσματος ἐδαφόχρωμη ταινία.
 380-70 π.Χ. (κύκλος τοῦ Ζωγράφου τοῦ Μειδία).
 Πρβ. *Olynthus XIII*, 116, πίν. 79, ἀρ. 56· B. Schlörb-Vierneisel, *AM* 81, 1966, 74, Beil. 48.2· S. R. Roberts, *δ.π.* πίν. 75.4· N. Alfieri, *δ.π.* 115, εἰκ. 294.
- Κα 44 Θραύσμα ἀπὸ τὸ πῶμα πυξίδας, ΜΠ 5413 (πίν. 33).
 Πλάτος: 7.25 ἐκ. Πηλός: μετὰ σκούρο πορτοκαλὶ χρῶμα.

Στὸ ἐπάνω τμήμα τοῦ θραύσματος σώζεται μέρος ἀπὸ τῆ βάση τῆς λαβῆς. Ἐκ τῆς παράστασης σώζεται δεξιὰ ὄρθια γυμνὴ μορφή Ἐρωτα πρὸς τὰ ἀριστερά, ποὺ παίξει διπλὸ αὐλό. Φορᾶ στὸ κεφάλι στεφάνι καὶ στὰ χέρια ψέλια. Τὸ σῶμα του δηλώνεται μὲ ἄσπρο χρῶμα. Ἄριστερά, ἔμπρὸς ἀπὸ τὸν Ἐρωτα, ἕνας κύκνος μὲ ἀνοιγμένες τὶς φτεροῦγες του. Ἐμπρὸς ἀπὸ τὸν κύκνο ὑπολείμματα ἀπὸ σπειροειδῆς κόσμημα. Στὸ ἀριστερὸ τμήμα τοῦ θραύσματος σώζεται τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ σώματος, τὸ δεξιὸ χέρι καὶ τὸ κεφάλι γυναικείας μορφῆς μὲ χιτῶνα καὶ ἱμάτιο (;), ποὺ φαίνεται νὰ κάθεται πρὸς τὰ δεξιὰ, ἀνασύροντας μὲ τὸ δεξιὸ τῆς χέρι τὴν ἄκρη τοῦ ἱματίου στὸ ὕψος τῶν μηρῶν τῆς. Ἡ μορφή φορᾶ ἐπιπλέον στεφάνι, περιδέραιο καὶ ψέλιο. Ἐπάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τῆς ἀπλώνεται μία φτερούγα. Τὰ ψέλια, τὰ στεφάνια καὶ τὸ περιδέραιο ποὺ φοροῦν οἱ μορφές, καθὼς καὶ μία σειρὰ στιγμῶν ποὺ ποικίλλει τὰ φτερὰ στὸ ἀριστερὸ ἄκρο τοῦ θραύσματος, ἀποδίδονται μὲ ἀραιωμένο πηλό.

α' τέταρτο 4ου αἰ. (ἀκολουθεῖ τὴν παράδοση τοῦ Ζωγράφου τοῦ Μειδία).

Γιὰ παρόμοια παράσταση ὅπου Ἐρωτὸς παίξει διπλὸ αὐλό, βλ. τὴ λήκυθο στὸ Παρίσι, Louvre CA 1890 (Beazley, ARV² 1326, 68).

Κα 45 Τμήμα ἀπὸ τὸ σῶμα πυξίδας, ΜΠ 5413 (πίν. 31β).

Ὑψος: 4.15 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.

Σώζεται τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ σώματος τοῦ ἀγγείου, συγκολλημένο ἀπὸ δύο θραύσματα. Λείπουν τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ σώματος, τὸ πόδι καὶ τμήμα ἀπὸ τὸ «γείσο» στὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος τῆς πυξίδας. Τὸ ἀγγεῖο καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ «γείσο» ποὺ διακοσμεῖται μὲ ἀκτινωτῆς γραμμές. Στὸ κυλινδρικό σῶμα τοῦ ἀγγείου σώζεται τμήμα τῆς παράστασης: δύο ἀντῶπᾶ γυναικεία κεφάλια κατὰ κρόταφο καὶ στὴν ἄλλη πλευρὰ τρίτο κεφάλι πρὸς τὰ δεξιὰ. Τὰ μαλλιά τῶν μορφῶν εἶναι σηκωμένα ὑψηλὰ καὶ συγκρατοῦνται μὲ ταινία ποὺ δηλώνεται ἀνάγλυφα. Τὸ γυμνὸ σῶμα τους ἀποδίδεται μὲ ἄσπρο χρῶμα καὶ οἱ λεπτομέρειες τοῦ προσώπου μὲ κιτρινωπό.

Ἄρχες 4ου αἰ.

Πρβ. Metzger, *Représentations*, πίν. VI· γιὰ τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου, βλ. S. R. Roberts, *ὁ.π.* 121 κέ. καὶ εἰκ. 12b.

Κα 46 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ σῶμα πυξίδας, ΜΠ 5413 (πίν. 31β).

Ὑψος: 5 ἐκ. Πηλός: ὅπως τοῦ Κα 45.

Σώζεται μικρὸ τμήμα ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος καὶ τὸ πόδι τῆς πυξίδας. Τὸ πόδι εἶναι ὑψηλὸ καὶ τὸ κάτω μέρος του, ὅπως καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος τοῦ ἀγγείου, περιτρέχει μελανὴ ταινία. Στὴν ἐπάνω ἐπιφάνεια τοῦ «γείσου» σχηματοποιημένα ὄα. Στὸ μικρὸ τμήμα τοῦ κυλινδρικοῦ μέρους τοῦ σώματος, ποὺ σώζεται, διακρίνεται τὸ κάτω μέρος τοῦ προσώπου καὶ ὁ λαιμὸς γυναικείας μορφῆς σὲ πλάγια ὄψη πρὸς τὰ ἀριστερά. Τὸ γυμνὸ μέρος τῆς ἀποδίδεται μὲ ἄσπρο χρῶμα. Φορᾶ κοκκιδωτὸ περιδέραιο καὶ ἐνώτιο, ἐπάνω στὰ ὅποια διατηροῦνται ἴχνη χρυσοῦ χρώματος. Ἄριστερά ὑπολείμματα ἀντικειμένου (;).

Τέλος 5ου-ἀρχές 4ου αἰ.

Βλ. Κα 45.

Κα 47 Πῶμα πυξίδας, ΜΠ 5413 (πίν. 33).

Διάμετρος: 6.45 ἐκ. Πηλός: ἀνοιχτορόδινος.

Σώζεται ἀκέραιο, σπασμένο μόνο σὲ τρία σημεῖα στὴν περιφέρεια. Ἡ ταινία τῆς περιφέρειας διακοσμεῖται μὲ ἀκτίνες. Γύρω ἀπὸ τὴ λαβή, ποὺ λείπει, εἰκονίζονται δύο γυναικεία κεφάλια κατὰ κρόταφο πρὸς τὰ ἀριστερά, σὲ διαμετρικὰ ἀντίθετη θέση. Φοροῦν σάκκο καὶ τὰ γυμνὰ τμήματά τους δηλώνονται μὲ ἄσπρο χρῶμα. Ἀνάμεσα στὶς κεφαλές ἀπὸ ἕνα κύκνος, τοῦ ὁποῦ τμήμα ποικίλλεται μὲ ἄσπρο χρῶμα.

Μέσα 4ου αἰ.

Πρβ. *Olynthus* V, 152, πίν. 122, ἀρ. 270 (Beazley, ARV² 1508, 11)· CVA München 2, πίν. 98.2· N. Alfieri, *ὁ.π.* 115, εἰκ. 298 (γιὰ τὸ θέμα).

- Κα 48 Θραύσμα από τὸ πῶμα πυξίδας, ΜΠ 5413 (πίν. 33).
 Πλάτος: 3.75 ἐκ. Πηλός: ὅπως τοῦ Κα 47.
 Στὴν ταινία τῆς περιφέρειας στιγμωτὸς ρόδακας. Γύρω ἀπὸ τὴ λαβὴ εἰκονίζονταν γυναικεῖα κεφάλια σὲ ζεύγη ἀνωπᾶ, ἀπὸ τὰ ὁποῖα σώζεται ἓνα μόνο κεφάλι ὀλόκληρο πρὸς τὰ δεξιά. Τὰ μαλλιά τῶν μορφῶν, σηκωμένα ὑψηλά, συγκρατοῦνται μὲ ταινία ποὺ ποικίλλεται μὲ μικρὲς γραμμὲς σὲ σειρά. Δεξιά σώζεται δευτέρω πρόσωπο πρὸς τὰ ἀριστερά, ποὺ δηλώνεται μὲ ἄσπρο χρῶμα. Ἀνάμεσα στὰ δύο κεφάλια σχηματοποιημένο ἀνθέμιο. Στὸ ἀριστερὸ ἄκρο τοῦ θραύσματος ὑπολείμματα ἀπὸ τὰ μαλλιά ἐνὸς τρίτου κεφαλιοῦ, πρὸς τὰ ἀριστερά.
 Μέσα 4ου αἰ.
 Πρβ. H. Thompson, *Hesperia* 6, 1937, 165, εἰκ. 98ε· *Hesperia Suppl.* X, 44-45, πίν. 16, ἀρ. 185.
- Κα 49 Πῶμα πυξίδας (τύπου C), ΜΠ 5413 (πίν. 34β).
 Διάμετρος: 5.35 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
 Στὴν ταινία τῆς περιφέρειας τρέχουσα σπείρα. Στὸ μέταλλο γυναικεῖο κεφάλι σὲ πλάγια ὄψη πρὸς τὰ δεξιά, ποὺ φορᾷ σάκκο διακοσμημένο μὲ στιγμὲς καὶ στιγμωτὸ περιδέριο. Σχηματοποιημένη ἐλικοειδὴς διακόσμηση περιβάλλει τὸ πρόσωπο.
 β' τέταρτο 4ου αἰ.
 Παλαιότερο (τέλος 5ου αἰ.) εἶναι ἓνα θραύσμα ἀπὸ παρόμοιο πῶμα πυξίδας, ἴδιο μὲ αὐτὸ ποὺ βρίσκεται στὴ Βόννη (CVA Bonn 1, πίν. 27.5). Πρβ. τὸ πῶμα πυξίδας, *Olynthus V*, πίν. 108, ἀρ. 202.
- Κα 50 Θραύσμα ἀπὸ τὸ πῶμα πυξίδας, EM 20598 (πίν. 35α).
 Πλάτος: 14.5 ἐκ. Πηλός: ὅπως τοῦ Κα 49.
 Ἀπὸ τὴν παράσταση σώζεται ὀλόκληρη ἢ μορφή ἐνὸς ἀνδρα, καθιστοῦ σὲ βράχο, κατὰ 3/4 πρὸς τὰ δεξιά. Ἡ μορφή εἶναι γυμνὴ καὶ κάθετη ἐπάνω στὸ ἱμάτιό της, οἱ δύο ἄκρες τοῦ ὁποῖου πέφτουν πρὸς τὰ κάτω. Στηρίζεται μὲ τὸ δεξιὸ της χέρι, ἐνῶ μὲ τὸ ἀριστερὸ πιάνει τὸν ὦμο της. Τὰ μαλλιά της συγκρατοῦνται μὲ μία ταινία ἀνάγλυφη. Ἡ μορφή στρέφει τὸ βλέμμα της ἀριστερά, πρὸς μία ὄρθια γυναικεῖα μορφή, ποὺ στρέφει καὶ κλίνει ἑλαφρὰ τὸ σῶμα της πρὸς τὴν ἀνδρική, τὴν ὁποῖα ἀγκαλιάζει μὲ τὸ ἀριστερὸ της χέρι. Φορᾷ χιτῶνα καὶ τὰ γυμνὰ μέρη τοῦ σώματός της δηλώνονται μὲ ἄσπρο χρῶμα. Μὲ τὸ δεξιὸ της χέρι ἢ γυναικεῖα μορφή πιάνει τὸ γοφὸ της. Δεξιά ἀπὸ τὸ σύμπλεγμα αὐτό, σὲ ὑψηλότερο ἐπίπεδο, σώζεται τὸ κάτω μέρος δευτέρας γυναικεῖας μορφῆς μὲ χιτῶνα. Στὸ ἀριστερὸ ἄκρο τοῦ θραύσματος σώζεται τμήμα πηγαδόστομου ἢ βωμοῦ, ἐπάνω ἀπὸ τὸ ὁποῖο διακρίνονται ὑπολείμματα ἐνδύματος.
 Τέλη 5ου αἰ.
 Δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ διαπιστωθεῖ ἂν ἡ παράσταση εἶναι μυθολογική. Γιὰ μία τέτοια ἄποψη ὁμως συνηγορεῖ ἡ γυμνότητά της ἀνδρική μορφῆς. Πιθανότατα εἰκονίζεται ὁ Ἄδωνις καὶ ἡ Ἀφροδίτη (πρβ. Beazley, *ARV*² 1175, 7 καὶ 1312, 1· E. Simon, *AntK* 15, 1975, πίν. 5). Θὰ μπορούσε ἴσως νὰ παριστάνεται ὁ Διόνυσος καὶ ἡ Ἀριάδνη, συνήθως ὡστόσο σὲ παρόμοιες παραστάσεις ὁ θεὸς κρατᾷ θύρσο.
- Κα 51 Θραύσμα ἀπὸ τὸ πῶμα λεκανίδας, ΜΠ 5415 (πίν. 34β).
 Πλάτος: 5.2 ἐκ. Πηλός: ὅπως τοῦ Κα 49, μὲ μίκα.
 Ἀριστερὰ σώζεται τὸ ἀριστερὸ μέρος τοῦ σώματος, τὸ ἀριστερὸ χέρι καὶ τὸ πρόσωπο μορφῆς καθιστῆς πρὸς τὰ ἀριστερά, ποὺ στρέφει τὸ κεφάλι της πρὸς τὴν ἀντίθετη κατεύθυνση. Φορᾷ χιτῶνα καὶ ἀνασηκῶνει λυγισμένο τὸ ἀριστερὸ της χέρι, σὲ χειρονομία παρόμοια μὲ αὐτὴν τοῦ «ἀνακαλύπτεσθαι». Ἡ μορφή κάθετη σὲ δίφρο (;), στὴν ἄκρη τοῦ ὁποῖου ὑπάρχει ἓνας μετέωρος ρόδακας. Δεξιά σώζεται τμήμα κίστης, ἀπὸ ὅπου κρέμεται μακριὰ ταινία, μὲ στιγμωτὴ καὶ σχηματοποιημένη διακόσμηση τρέχουσας σπείρας. Τὸ γάνωμα εἶναι καστανοκόκκινο.
 β' τέταρτο 4ου αἰ. (ὁμάδα Otchët).
 Πρβ. Beazley, *ARV*² 1496-1498· *Addenda* 192· *Hesperia Suppl.* X, 41, πίν. 14, ἀρ. 168-169. Γιὰ

τὸ μοτίβο τῆς καθιστῆς μορφῆς, βλ. καὶ B. Schlörb-Vierneisel, *δ.π.* 129, ἀρ. 5-6, Beil. 73.2 καὶ 4· S. R. Roberts, *AJA* 77, 1973, πίν. 85.5, 86.6.

Κα 52 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ πῶμα λεκανίδας, ΜΠ 5415 (πίν. 34β).

Πλάτος: 3.4 ἐκ. Πηλός: ὄπως τοῦ Κα 49.

Ἐκ τῆς παράστασης σώζεται τὸ ἐπάνω δεξιὸ μέρος τοῦ σώματος μορφῆς μὲ πέπλο (:), ποὺ εἰκονίζεται κατενώπιον. Ἡ μορφή σκύβει τὸ κεφάλι, ἀπὸ τὸ ὁποῖο σώζεται μόνο τὸ πρόσωπο, πρὸς τὰ κάτω καὶ κρατᾷ στὸ δεξιό της χέρι μία κίστη καὶ ταινία. Ἐκ τῆς κίστης καὶ τῆς ταινίας σώζονται μικρὰ τμήματα. Τὸ γάνωμα εἶναι ἴδιο μὲ τοῦ θραύσματος Κα 51. Μὲ τὸ θραῦσμα αὐτὸ συνανθῆκει καὶ ἓνα ἄλλο, μήκους 5.6 ἐκ., ἀπὸ τὴν περιφέρεια τοῦ πώματος (πίν. 34β, Κα 52α).

β' τέταρτο 4ου αἰ. (βλ. τὸ θραῦσμα Κα 51).

Κα 53 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ πῶμα λεκανίδας, ΜΠ 5415 (πίν. 33).

Πλάτος: 5.4 ἐκ. Πηλός: καστανόχρωμος.

Εἰκονίζεται γυμνὴ γυναικεία μορφή, καθιστῆ σὲ βράχο πρὸς τὰ ἀριστερά, ποὺ στρέφει τὸ πρόσωπό της πρὸς τὰ δεξιά. Μὲ τὸ ἀριστερό της χέρι ἀκουμπᾷ στὸ βράχο, ἐνῶ τὸ δεξιὸ τὸ ἀνασηκώνει λυγισμένο στὸ πλάι. Ἰμάτιο καλύπτει τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματός της. Τὸ ἱμάτιο, ἢ ἄκρη τῆς φτερούγας ποὺ σώζεται ἔμπρὸς στὸ πρόσωπο τῆς μορφῆς καὶ ἓνα πτηνὸ στὰ πόδια της δηλώνονται μὲ πηλό, ἐπίθετο στὸ μελανὸ γάνωμα. Τὸ γυμνὸ μέρος τῆς μορφῆς ἀποδίδεται μὲ ἄσπρο χρῶμα. Στὸ σῶμα της διακρίνεται τὸ προσχέδιο τοῦ ζωγράφου.

α' μισὸ 4ου αἰ.

Γιὰ τὸ θέμα, βλ. S. R. Roberts, *δ.π.* πίν. 95.2. Ἡ γυμνότητα τῆς μορφῆς ὀδηγεῖ στὴ σκέψη ὅτι πρόκειται γιὰ θεὰ καὶ στὴν περίπτωση αὐτῆ, ἐφόσον στὴν παράσταση περιλαμβανόταν καὶ Ἐρωτας, γιὰ τὴν Ἀφροδίτη (βλ. N. Himmelmann-Wildschütz, *Zur Eigenart des klassischen Götterbildes*, 1959, 29).

Κα 54 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ πῶμα λεκανίδας, ΜΠ 5415 (πίν. 33).

Πλάτος: 7 ἐκ. Πηλός: κιτρινοκάστανος.

Σώζεται τὸ κεφάλι γυναικείας μορφῆς σὲ πλάγια ὄψη πρὸς τὰ ἀριστερά, ποὺ φορᾷ σάκκο. Ὁ σάκκος σχηματίζει γύρω ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς μορφῆς ταινία, ποὺ ποικίλλεται μὲ σειρά στιγμῶν. Ἀριστερὰ τὸ πρόσωπο παρόμοιας μορφῆς, ἀντωπῆς στὴν πρώτη. Στὸ πλάγιο τοίχωμα, στὴν περιφέρεια τοῦ πώματος, μελανοὶ κυκλίσκοι.

β' τέταρτο 4ου αἰ.

Πρβ. τὸ πῶμα στὴ Limoges (*CVA Limoges III, Ie*, πίν. 14.2-5), ποὺ εἶναι κοντὰ καὶ ὡς πρὸς τὸ ζωγράφο. Ἐκ τῆς ἴδιας πῶμα προέρχεται καὶ ἓνα μικρότερο θραῦσμα (μήκους 5.05 ἐκ.), ποὺ σώζει τμήμα τοῦ προσώπου καὶ τοῦ σάκκου γυναικείου κεφαλοῦ, μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ ταινία γύρω ἀπὸ τὸ πρόσωπο.

Κα 55 Τμήμα ἀπὸ τὸ πῶμα λεκανίδας, ΜΠ 5415 (πίν. 33).

Πλάτος: 7.85 ἐκ. Πηλός: καστανός, μὲ μίκα. Ἐπίχρσιμα: κοκκινωπὸ.

Σώζονται τμήματα ἀπὸ τὰ κεφάλια δύο γυναικείων μορφῶν, ἀπὸ ἓναν κύκνο καὶ ἓνα φυτικὸ κόσμημα. Ὀλόκληρος σώζεται ἓνας δεῦτερος κύκνος, στραμμένος πρὸς τὰ δεξιά, μὲ ἀνοιγμένες φτεροῦγες. Ἀντωπᾷ στὸν κύκνο αὐτὸ σώζεται τὸ μπροστινὸ μέρος τοῦ κεφαλοῦ γυναικείας μορφῆς πρὸς τὰ ἀριστερά, ποὺ φορᾷ σάκκο. Ἀνάμεσά τους σχηματοποιημένο κόσμημα (:). Ἀριστερὰ ἀπὸ τὸν κύκνο σώζεται τὸ ἐπάνω μέρος φυτικῆς διακόσμησης καὶ ἀριστερότερα τὸ ἐπάνω μέρος ἑνὸς δεῦτερου γυναικείου κεφαλοῦ. Ἐλάχιστο μέρος σώζεται ἀπὸ ἓνα δεῦτερο κύκνο, ποὺ βρίσκεται σὲ διαμετρικὰ ἀντίθετη μὲ τὸν πρῶτο θέση. Τὰ γυναικεία πρόσωπα καὶ τὸ σῶμα τοῦ κύκνου ἀποδίδονται μὲ ἄσπρο χρῶμα. Ἀνάγλυφες, μὲ ἀραιωμένο πηλό, δηλώνονται λεπτομέρειες τοῦ κύκνου, τὸ μάτι τῆς γυναικείας μορφῆς ποὺ σώζεται ὀλόκληρη καὶ μία σειρά στιγμῶν, ποὺ διακοσμῶν τὰ μαλλιά της ἔμπρὸς ἀπὸ τὸ σάκκο. Στὸ πλάγιο τοίχωμα τοῦ πώματος σειρά μελανῶν κυκλίσκων. Ἡ λαβὴ εἶναι σπασμένη.

Μέσα 4ου αϊ.

Ἡ ἴδια χαρακτηριστική ἀπόδοση τῶν κύκνων συναντᾶται καὶ στὸ θραῦσμα Κα 47. Παρόμοια ἐπίσης εἶναι ἡ ἀπόδοση τῶν γυναικείων κεφαλιῶν καὶ ἡ σχηματοποιημένη διακόσμηση.

Πρβ. H. Walter, *Alt-Ägina II.1, Attische schwarzfigurige und rotfigurige Keramik* (1982) 39, 51, πίν. 27, ἀρ. 363 (W. Felten).

Κα 56 Τμήμα ἀπὸ τὸ πῶμα λεκανίδας, ΜΠ 5415 (πίν. 33).

Πλάτος: 7.95 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.

Σώζεται τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ πώματος ποῦ διακοσμεῖται μὲ ἀνθέμιο, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τὸ ὁποῖο εἰκονίζεται ἀπὸ ἓνα γυναικεῖο κεφάλι, σὲ πλάγια ὄψη πρὸς τὰ ἀριστερά. Οἱ μορφὲς φοροῦν σάκκο, ποῦ ποικίλλεται μὲ παράλληλες ταινίες ἀπὸ σειρὲς στιγμῶν. Μόνο τὸ κεφάλι δεξιὰ σώζεται σχεδὸν ὁλόκληρο, ἐνῶ ἀπὸ τὸ δεύτερο σώζεται τὸ πίσω καὶ ἐπάνω τμήμα του. Ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ κεφάλι ποῦ σώζεται πλήρες, ἐλικοειδῆς διακόσμηση. Ἡ λαβὴ τοῦ πώματος εἶναι σπασμένη.

β' τέταρτο 4ου αϊ.

Πρβ. *Hesperia Suppl. X*, 44-45, πίν. 16, ἀρ. 185. Γιὰ τὸ πῶμα μιᾶς πελίκης στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, μὲ παρόμοια διακόσμηση, βλ. καὶ Ε. Γιούρη, *ΑΔ 20*, 1965, Μελέται, 156, πίν. 73β.

Κα 57 Θραῦσμα ἐπινήτρου, ΜΠ 5416 (πίν. 36).

Μῆκος: 3.5 ἐκ. Πηλός: ὅπως τοῦ Κα 56.

Σώζεται τμήμα ἀπὸ τὴ φολιδωτὴ διακόσμηση τῆς ράχης τοῦ ἐπινήτρου, τὸ τέλος τῆς ὁποίας ὀρίζει ταινία μὲ ὠὰ, καὶ τμήμα ἀπὸ τὴν παράσταση στὴν πλάγια πλευρὰ τοῦ σκεύους. Ἡ παράσταση περιλαμβάνει τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ κεφαλιοῦ μορφῆς Ἑρωτα, μὲ ἀκατάστατα μαλλιά, καὶ τὸ ἐπάνω μέρος ἀπὸ τὶς φτεροῦγες του. Σὲ κάθε φολίδα, στὴ ράχη τοῦ σκεύους, προστίθεται μία ἄσπρη κουκίδα. Ἄσπρο χρῶμα χρησιμοποιεῖται καὶ στὸ σῶμα τῆς μορφῆς, ἀπὸ τὸ ὁποῖο σώζεται ἓνα ἐλάχιστο μέρος.

4ος αϊ. (γύρω στὸ μέσο του).

Μὲ παρόμοιο τρόπο ἀποδίδονται τὰ ὠὰ καὶ σὲ ὄστρακο ἀπὸ τὴν Πνύκα (*Hesperia Suppl. X*, 32, πίν. 9, ἀρ. 122).

Κα 58 Θραῦσμα ἐπινήτρου, ΜΠ 5416 (πίν. 36).

Μῆκος: 4.5 ἐκ. Πηλός: ὅπως τοῦ Κα 56.

Στὸ ἐπάνω μέρος τοῦ θραύσματος σώζονται ὑπολείμματα διακοσμητικῆς ζώνης. Ἀκολουθεῖ ταινία μὲ σειρὰ ἀνθεμίων, κάτω ἀπὸ τὴν ὁποία σώζεται τμήμα τοῦ κεφαλιοῦ μορφῆς πρὸς τὰ δεξιὰ, ποῦ φορᾷ στεφάνι. Δεξιὰ σώζεται τὸ ἐπάνω μέρος ἀπὸ ἓνα ντέφι (;) ἢ κάτοπτρο.

Τέλος 5ου - ἀρχὲς 4ου αϊ.

Γιὰ τὴ ζώνη μὲ τὰ ἀνθέμια, πρβ. *Hesperia Suppl. X*, 26, πίν. 7, ἀρ. 81.

Κα 59 Θραῦσμα ἐπινήτρου, ΜΠ 5416 (πίν. 36).

Ὑψος: 4 ἐκ. Πηλός: ὅπως τοῦ Κα 58.

Σώζεται τμήμα ἀπὸ τὴν πλάγια πλευρὰ τοῦ ἐπινήτρου. Δεξιὰ τὸ κάτω μέρος γυναικείας μορφῆς πρὸς τὰ ἀριστερά, ποῦ φορᾷ χειριδωτὸ χιτῶνα. Τὸ ἀριστερὸ τῆς χέρι εἶναι τεντωμένο πρὸς τὰ ἀριστερά καὶ φαίνεται νὰ δείχνει κάτι σὲ μία δευτέρη μορφή, ἀριστερά. Τὸ δεξιὸ τῆς χέρι, ποῦ δὲν σώζεται σχεδὸν καθόλου, εἶναι ἀπλωμένο πρὸς τὸν ὦμο τῆς μορφῆς ποῦ βρίσκεται ἀριστερά. Ἀπὸ τὴ μορφή αὐτὴ σώζεται τὸ ἀριστερὸ χέρι καὶ τὸ ἀριστερὸ σκέλος. Φορᾷ πέπλο καὶ φαίνεται ὅτι εἰκονίζοταν κατενώπιον. Ἐχει ἄνετο τὸ ἀριστερὸ σκέλος καὶ στηρίζει τὸ χέρι τῆς στὴ μέση. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ θραύσματος εἶναι ἀρκετὰ φθαρμένη.

Γύρω στὸ 400 π.Χ. (κύκλος τοῦ Ζωγράφου τοῦ Μειδία).

Πρβ. μορφὲς ἀπὸ ἀγγεῖα καμωμένα ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ ζωγράφο: G. Nicole, *Meidias et le style fleuri dans la céramique attique* (1908) πίν. III.2 καὶ VI.1· *CVA Oxford 1*, πίν. 46. Γιὰ τὸ ζωγράφο καὶ τὸν κύκλο του, βλ. Beazley, *ARV*² 1312-1331· *Para* 477-480· *Addenda* 180-182.

- Κα 60 Μικροσκοπικό ἐπίνητρο, ΜΠ 5417 (πίν. 35β).
 Ὑψος: 3.8 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
 Καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πλάγια τοιχώματα καὶ τὴν ἐπάνω πλευρά, ποὺ ποικίλλεται μὲ σειρὲς ἀπὸ μελανὲς στιγμές. Στὴν ἐπάνω πλευρά, ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἄνοιγμα, ὑπάρχουν δύο ὀπές.
 Πρόκειται, μάλλον, γιὰ ἓνα μικροσκοπικὸ ἐπίνητρο, ἂν καὶ προβληματίζει ἡ ἐπίπεδη μπροστινὴ πλευρὰ καὶ ἡ βάση, ἡ ὁποία σχηματίζεται μὲ μία ἔντονη ἀπόκλιση τοῦ τοιχώματος πρὸς τὰ ἐπάνω.
 Γιὰ μικροσκοπικὰ ἐπίνητρα, βλ. Κ. Α. Ρωμαίου, *ΑΕ* 1906, 105-106.
- Κα 61 Θραῦσμα λευκοῦ ἐπινήτρου, ΜΠ 5416 (πίν. 28α).
 Μῆκος: 6.85 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλοκάστανος, μὲ μίκα.
 Σώζεται τμῆμα ἀπὸ τὸ ἐμπρὸς πλάγιο μέρος τοῦ σκεύους, ποὺ σώζει καὶ τὸ πέρασ τῆς κάτω ἄκρης. Παράλληλες ζῶνες περιέτρεχαν τὸ σκεῦος κατὰ τὸ πλάτος του. Ἐμπρὸς σώζεται τμῆμα ζώνης μὲ ὑπολείμματα μελανόμορφων ἀνθεμίων. Ἀκολουθοῦν μελανὴ ταινία, ζώνη μὲ ὑπολείμματα μαιάνδρου καὶ ζώνη ἀνθεμίων ἀπὸ ἀνοιχτοκάστανο χρῶμα. Στὸ μπροστινὸ μέρος τοῦ θραύσματος, στὸ πέρασ τῆς κάτω πλευρᾶς τοῦ σκεύους, μικρὴ ὀπή. Στὸ μπροστινὸ ἄκρο τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς ἀρχὴ μελανῆς ταινίας.
 β' μισὸ 5ου αἰ.
 Ἀπὸ ὅσο γνωρίζω δὲν ὑπάρχει ἄλλο, δημοσιευμένο τουλάχιστον, λευκὸ ἐπίνητρο.
- Κα 62 Θραῦσμα κύλικας, ΜΠ 5418 (πίν. 36).
 Πλάτος: 4.7 ἐκ. Πηλός: μὲ ἀνοιχτὸ πορτοκαλί χρῶμα καὶ μίκα.
 Μορφή Ἐρωτα, ποὺ γέρνει τὸ σῶμα του πρὸς τὰ δεξιὰ. Σώζονται ὁ κορμός, τὰ χέρια, τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ κεφαλιοῦ καὶ τμῆμα ἀπὸ τοὺς μηροὺς καὶ τὶς φτεροῦγες τῆς μορφῆς. Τὸ κεφάλι εἶναι ἀνασηκωμένο, τὸ ἀριστερὸ χέρι ἐκτείνεται πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ τὸ δεξιό, λυγισμένο, φέρεται πρὸς τὰ ἐπάνω. Ἡ μορφή εἶναι γυμνή. Τὰ μαλλιά της εἶναι μακριὰ καὶ πέφτουν κυματιστὰ στοὺς ὤμους.
 Ἔργο τοῦ Ζωγράφου τῶν Λουομένων Γυναικῶν (βλ. Beazley, *ARV*² 1126 κέ. *Para* 454 *Ad-denda* 163).
 Πρβ. τὶς μορφὲς τῶν Ἐρώτων στὴν πυξίδα στὸ Würzburg 541 (E. Buschor, *AM* 71, 1956, 205-207). Γιὰ τὴ στάση τῆς μορφῆς πρβ. τὸ ὄστρακο ἀπὸ τὴν Πινύκα, *Hesperia* Suppl. X, 40, πίν. 14, ἀρ. 160. Γιὰ τὸ θέμα, βλ. A. Greifenhagen, *Griechische Eroten* (1957) 76.
- Κα 63 Θραῦσμα κύλικας (:), ΜΠ 5418 (πίν. 36).
 Ὑψος: 3.05 ἐκ. Πηλός: ὑποκάστανος.
 Σώζεται τὸ σῶμα, μέρος τῶν μηρῶν, τὸ δεξιὸ καὶ τμῆμα τοῦ ἀριστεροῦ χεριοῦ, καθὼς καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπὸ τὶς φτεροῦγες γυμνῆς μορφῆς Ἐρωτα πρὸς τὰ δεξιὰ, στὸ ἴδιο περίπου μοτίβο μὲ τῆς μορφῆς στὸ θραῦσμα Κα 62. Τὰ χέρια τῆς μορφῆς κατευθύνονται πρὸς τὰ ἐμπρὸς. Στὸ δεξιὸ κρατοῦσε πιθανότατα στεφάνι, ἀπὸ τὸ ὁποῖο σώζεται μία κουκίδα. Τὰ μαλλιά της εἶναι σγουρὰ (σώζεται μικρὸ μέρος στὸν ἀὐχένα).
 Γύρω στὸ 400 π.Χ. (κύκλος τοῦ Ζωγράφου τοῦ Μειδία).
 Πρβ. τὴν πυξίδα στὸ Würzburg, E. Langlotz, *Griechische Vasen, Martin von Wagner-Museum, Würzburg* (1932) πίν. 201, ἀρ. 541.
- Κα 64 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ tondo κύλικας, ΜΠ 5418 (πίν. 34β).
 Μῆκος: 6.8 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
 Δεξιὰ σώζεται τὸ κεφάλι ἀνδρικῆς μορφῆς πρὸς τὰ ἀριστερά, ποὺ φορᾷ στεφάνι ἀπὸ κισσόφυλλα. Ἡ μορφή εἶναι στραμμένη ἀριστερὰ πρὸς τὴ μορφή ἐνὸς γυμνοῦ Ἐρωτα, ἀπὸ τὸν ὁποῖο σώζονται μόνον οἱ ὄμοι. Οἱ φτεροῦγες του εἶναι ἀνοιγμένες. Στὸ κεφάλι φορᾷ ἄκτινωτὸ στεφάνι, ποὺ δηλώνεται μὲ ἄσπρο χρῶμα (γιὰ τὸν τύπο τοῦ στεφανιοῦ, βλ. τὸ θραῦσμα Κα 58 καὶ M. Blech, *Studien zum Kranz bei den Griechen*, 1982, 77 κέ., εἰκ. 20).

Διόνυσος (;) και Έρωσ.
α' μισό 4ου αϊ.

Κα 65 Τμήμα κύλικας, ΜΠ 5418 (πίν. 34α).

Μ.σ. διάσταση: 5.8 εκ. Πηλός: όπως του Κα 64.

Στην εσωτερική πλευρά σώζεται ή ταινία που όριζει το *tondo*, ή οποία διακοσμείται με μαιάνδρο. Στην εξωτερική πλευρά μορφή έφηβου, άνακεκλιμένου προς τα άριστερά. Λείπουν το κάτω μέρος της μορφής από τους μηρούς, το δεξιό χέρι, μέρος από τον άριστερό βραχίονα και το επάνω μέρος του κεφαλιού. Ίμάτιο καλύπτει το κάτω μέρος του σώματος και τα σκέλη. Στο άριστερό χέρι, που το στηρίζει με τον άγκώνα σε κνέφαλλον, κρατά φιάλη. Το δεξιό χέρι άνασηκωνόταν ύψηλά. Το κεφάλι σκύβει έλαφρά προς τα κάτω. Στο άριστερό κάτω μέρος του θραύσματος σώζεται τμήμα από ένα δεύτερο κνέφαλλον, διπλωμένο. Το τμήμα είναι συγκολλημένο από δύο θραύσματα.

Γύρω στο 460 π.Χ. (Ζωγράφος της Tarquinia).

Πρβ. την άνακεκλιμένη μορφή σε κύλικα στην Tarquinia (EAA, λ. *Tarquinia*, 623, εικ. 744) και στη Ferrara (N. Alfieri, *δ.π.* 51, εικ. 116) και τις μορφές σε κύλικα στο Schloss Fasanerie (CVA 1, πίν. 26, άρ. 32). Για το ζωγράφο, βλ. Beazley, ARV² 868 κέ. Para 426 κέ., 516· *Addenda* 147.

Κα 66 Θραύσμα κύλικας, ΜΠ 5418 (πίν. 34α).

Μήκος: 5.65 εκ. Πηλός: όπως του Κα 64.

Στην εσωτερική πλευρά από την παράσταση του *tondo*, που όριζεται με δύο όμοκεντρες έδαφώχρωμες γραμμές, σώζεται ο άριστερός ώμος και το πίσω μέρος του κεφαλιού γυναικείας μορφής προς τα άριστερά. Η μορφή φορά ίμάτιο. Τα μαλλιά της είναι μαζεμένα στο πίσω μέρος. Στην εξωτερική πλευρά, επάνω σε έδαφώχρωμη γραμμή πατά γυναικεία μορφή προς τα άριστερά, της οποίας σώζεται το κάτω μέρος. Φορά χιτώνα και ίμάτιο, από το οποίο σώζονται μόνον οι δύο άκρες, ενώ ή πέζα του χιτώνα διακοσμείται με μαιάνδρο.

440-30 π.Χ. (Ζωγράφος της Καλλιόπης;).

Για το ζωγράφο, βλ. Beazley, ARV² 1259-1264· *Addenda* 177.

Κα 67 Τμήμα κύλικας, ΜΠ 5418 (πίν. 34α).

Μ.σ. διάσταση: 7.25 εκ. Πηλός: όπως του Κα 64.

Στην εσωτερική πλευρά σώζεται τμήμα από την περιφέρεια του *tondo*, που όριζεται με ταινία από μαιάνδρο, και το επάνω μέρος του κεφαλιού μορφής (Σάτυρος;), ενώ στην εξωτερική πλευρά το κάτω μέρος γυναικείας μορφής με χιτώνα και ίμάτιο, που κινείται προς τα δεξιά. Την άκολουθει, τρέχοντας, γυμνή άνδρική μορφή, από την οποία σώζονται μόνο τα πόδια. Οι μορφές πατούν σε έδαφώχρωμη γραμμή. Το τμήμα είναι συγκολλημένο από τρία θραύσματα.

Γύρω στο 450 π.Χ.

Πιθανόν άνήκει στο εργαστήριο του Ζωγράφου της Πενθεσίλειας.

Κα 68 Θραύσμα κύλικας, ΜΠ 5418 (πίν. 34α).

Ύψος: 5.9 εκ. Πηλός: όπως του Κα 64.

Σώζεται τμήμα από το χείλος και το σώμα της κύλικας. Στην εξωτερική πλευρά Σάτυρος προς τα άριστερά, γενειοφόρος, που φορά στο κεφάλι στεφάνι από κισσό. Σκύβει έλαφρά προς τα εμπρός και άπλώνει τα χέρια του προς την ίδια κατεύθυνση. Η ούρά του είναι άνασηκωμένη. Στην εσωτερική πλευρά, στο χείλος, μελανή ταινία και λίγο χαμηλότερα χρυσή γραμμή. Η υπόλοιπη επιφάνεια της εσωτερικής πλευράς καλύπτεται από άσπρο χρώμα.

480-70 π.Χ. (Ζωγράφος της Βρισηίδος;).

Πρβ. την κύλικα του Ζωγράφου της Βρισηίδος στο Ruvo (J. Boardman, *Athenian Red Figure Vases, The Archaic Period*, 1975, εικ. 273). Για το ζωγράφο, βλ. Beazley, ARV² 406-410· *Para* 371· *Addenda* 114-115.

- Κα 69 Θραύσμα κύλικας (:), ΜΠ 5418 (πίν. 36).
Πλάτος: 4.5 εκ. Πηλός: όπως του Κα 64.
Σώζεται μικρό τμήμα μορφής με χιτώνα και ιμάτιο, του οποίου ή παρυφή διακοσμείται με λεπτή μελανή ταινία. Δεξιά τμήμα από τη βάση ενός θυμιατηρίου (:).
β' μισό 5ου αι.
- Κα 70 Τμήμα κρατήρα, ΜΠ 5419 (πίν. 34β).
Πλάτος: 5.1 εκ. Πηλός: όπως του Κα 64.
Σώζεται ο αριστερός ώμος γυναικείας μορφής, που εικονίζεται κατενώπιον. Φορά φολιδωτή αϊγίδα και περικεφαλαία, από την οποία σώζεται μόνον η απόληξη του λοφίου. Στο λαιμό της είναι περασμένο ένα περιδέριο, που δηλώνεται με κίτρινο χρώμα. Τα μαλλιά της είναι μακριά και πέφτουν στην πλάτη. Στο αριστερό της χέρι κρατούσε δόρυ. Με άσπρο χρώμα δηλώνεται το γυμνό μέρος του σώματός της και το λοφίο της περικεφαλαίας, για τις λεπτομέρειες του οποίου χρησιμοποιήθηκε κίτρινο χρώμα. Συγκολλημένο από δύο θραύσματα.
'Αθηνά.
Γύρω στο 380 π.Χ.
Σε παραστάσεις κρατήρων της εποχής αυτής είναι συχνό το θέμα της αποθέωσης του 'Ηρακλέους. Ίσως και ο κρατήρας, από τον οποίο προέρχεται το θραύσμα, να εικόνιζε μία τέτοια παράσταση (πρβ. *Hesperia Suppl. X*, 57, πίν. 24, αρ. 255 και 60-61, πίν. 27, αρ. 279-280).
- Κα 71 Θραύσμα κρατήρα ή σκύφου, ΜΠ 5419 (πίν. 34α).
'Υψος: 4.3 εκ. Πηλός: όπως του Κα 64.
Σώζεται τμήμα από το χεῖλος και το σώμα του αγγείου. Στο χεῖλος κλαδί με ζεύγη φύλλων. 'Από την παράσταση σώζεται το επάνω μέρος γυνής ανδρικής μορφής, γενειοφόρου, καθιστής προς τα αριστερά. 'Η μορφή φορά ιμάτιο που πέφτει από τον αριστερό της ώμο και στο κεφάλι στεφάνι. Με το αριστερό της χέρι αγκαλιάζει ένα σκῆπτρο.
Εικονίζεται πιθανότατα ο Ζεύς.
Τελευταίο τέταρτο 5ου αι.
- Κα 72 Τμήμα από το σώμα κωδωνόσχημου κρατήρα, ΜΠ 5420 (πίν. 32).
'Υψος: 11 εκ. Πηλός: με ανοιχτό πορτοκαλί χρώμα και μίκα.
Σώζεται τμήμα από το σώμα και το χεῖλος του αγγείου. Στο χεῖλος ζώνη με φύλλα δάφνης. 'Η παράσταση περιλαμβάνει τμήματα δύο αλόγων προς τα δεξιά, που σέρνουν ἄρμα, από το οποίο σώζεται μικρό μόνο τμήμα της ἄντυγας. 'Από τον ἠνίοχο σώζεται το κεφάλι και μέρος του σώματος. Πίσω από το ἄρμα και τον ἠνίοχο δύο δωρικοί κίονες και αριστερά ὑπολείμματα τρίτου. Το ένα ἄλογο είναι ἑδαφόχρωμο και φέρει ἄσπρη ταινία στο κεφάλι. 'Από το ζώο σώζεται μόνο το πίσω μέρος του κεφαλιού και τμήμα του λαιμού. Το δεύτερο ἄλογο δηλώνεται με ἄσπρο χρώμα και σώζει το κεφάλι, το λαιμό και τμήμα του σώματός του. 'Ο ἠνίοχος φορά χιτώνα και ἄσπρη ταινία στα μαλλιά. Συγκολλημένο από πέντε θραύσματα. 'Από το ἴδιο αγγείο προέρχονται επίσης και τρία ἄλλα θραύσματα, που σώζουν τμήματα από τα σώματα τῶν ζώων και το κεφάλι μιᾶς μορφής ἐφήβου.
Γύρω στο 370 π.Χ.
Πρβ. για το θέμα το θραύσμα Κα 70 και τα θραύσματα κρατήρων από την Πνύκα (*Hesperia Suppl. X*, 54, πίν. 22, αρ. 237 και 57, πίν. 24, αρ. 255).
- Κα 73 Θραύσμα πινακίου, ΜΠ 5421 (πίν. 34β).
Μ.σ. διάσταση: 4.9 εκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
Εικονίζεται γυναικείο κεφάλι προς τα δεξιά, κατά κρόταφο. Τα μαλλιά της μορφής είναι μαζεμένα πίσω. Στο αὐτὶ φορά ἐνώτιο.
α' τέταρτο 4ου αι.
Πρβ. το πῶμα πυξίδας, *Olynthus V*, 139, πίν. 108, αρ. 202 και τὰ πινάκια, ὁ.π. 149-150, πίν. 119, αρ. 263-266.

Εικ. 4

- Κα 74 Σκυφίδιο μικροσκοπικό, ΜΠ 5417 (εικ. 4).
Διάμετρος: 2.5 εκ. Πηλός: όπως του Κα 73.
Ἡ βάση τοῦ ἀγγείου εἶναι ὑπερυψωμένη. Τὸ σκυφίδιο καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα.
γ' τέταρτο 4ου αἰ.
Πρβ. Β. Α. Sparkes - L. Talcott, *The Athenian Agora XII, Black and Plain Pottery* (1970) ἀρ. 838, 888· γιὰ μικροσκοπικὰ ἀγγεῖα, βλ. καὶ Η. Walter, *Alt-Ägina II.1, Attische schwarzfigurige und rotfigurige Keramik* (1982) 86-87 (W. Felten).
- Κα 75 Ἀλατιέρα μικροσκοπική, ΜΠ 5417 (εικ. 4).
Διάμετρος: 2.5 εκ. Πηλός: ἀνοιχτορόδινος.
Ἐπιμαρτυροῦν ἀπὸ μελανὸ γάνωμα. Σῶζεται ἀκέραιη.
Πρβ. Β. Α. Sparkes - L. Talcott, *ὁ.π.* ἀρ. 926.
- Κα 76 Λύχνος, ΜΠ 5417 (πίν. 35β).
Ἅψος: 1.55 εκ. Πηλός: ὑποκάστανος.
Σῶζεται ἀκέραιος. Δὲν ἔχει λαβή, ἀλλὰ ὀπή στὸ μέσο γιὰ τὴ στερέωση στὸ λυχνοστάτη.
Καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα.
Γύρω στὸ 300 π.Χ.
Πρβ. R. H. Howland, *The Athenian Agora IV, Greek Lamps and their Survivals* (1958) πίν. 40, ἀρ. 377· I. Scheibler, *Kerameikos XI, Griechische Lampen* (1976) 49, ἀρ. 263.
- Κα 77 Λύχνος καὶ τμήμα τοῦ λυχνοστάτη του, ΜΠ 5417 (πίν. 35β).
Ἅψος: 6.15 εκ. Πηλός: ἀνοιχτορόδινος.
Ἐπάνω σὲ κυλινδρικό στελέχος, ποὺ ἀπολήγει στὸ ἔπάνω μέρος σὲ διβαθμιδωτὴ ἐπίστεψη, στηρίζεται μικροσκοπικὸς λύχνος. Σὲ διαμετρικὰ ἀντίθετη ἀπὸ τὴ μύξα θέση δύο κεφάλια γρύπα, ἀντιθετικὰ τοποθετημένα, ποὺ τὸ καθένα ἀπολήγει στὸ κάτω μέρος του σὲ ἔλικα. Στὴ μύξα σῶζονται ἴχνη καύσης. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ λύχνου μελανὸ γάνωμα. Τὸ κεφάλι τοῦ δεξιοῦ γρύπα εἶναι σπασμένο.
Πρώμων ἐλληνιστικῶν χρόνων.
Πρβ. I. Scheibler, *ὁ.π.* 61-62, πίν. 63, ἀρ. 350 (ὅμοιος τύπος).
- Κα 78 Οἰνοχοῖσκη, ΜΠ 5417 (πίν. 35β).
Ἅψος: 4.55 εκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος, μὲ μίκα.
Μικροσκοπικὴ οἰνοχόη μὲ τριφυλλόσχημο στόμιο, μελαμβαφής. Ἡ λαβή, τμήμα τοῦ χεῖλους καὶ τῆς κοιλιᾶς εἶναι σπασμένα. Συγκολλημένη ἀπὸ τρία θραύσματα.
β' μισὸ 4ου αἰ.
Πρβ. Β. Α. Sparkes - L. Talcott, *ὁ.π.* ἀρ. 1373, 1375.
- Κα 79 Πινάκιο μικροσκοπικό, ΜΠ 5417 (πίν. 37α).
Διάμετρος: 4.6 εκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
Σῶζεται ἀκέραιο. Στὴν ἔπάνω πλευρά, τὴν περιφέρεια περιτρέχουν δύο αὐλακες. Ἡ βάση του

είναι ελαφρά υπερωσμένη. Ὑπολείμματα ἀπὸ μελανὸ γάνωμα (;).

Τέλος 4ου αἰ. (;).

Πρβ. B. A. Sparkes - L. Talcott, *δ.π.* ἀρ. 1574.

Κα 80 Ψαροπινάκιο μικροσκοπικό, ΜΠ 5417 (πίν. 37α).

Διάμετρος: 4.8 ἐκ. Πηλός: ὅπως τοῦ Κα 79.

Ἄκέραιο. Σώζονται ἴχνη ἀπὸ μελανὸ γάνωμα.

Πρβ. B. A. Sparkes - L. Talcott, *δ.π.* 147-148, πίν. 37, εἰκ. 10.

Κα 81 Ἄσκος μικροσκοπικός, ΜΠ 5417 (πίν. 35β).

Διάμετρος: 3.7 ἐκ. Πηλός: ὅπως τοῦ Κα 79, μὲ μίκα.

Λείπουν ἢ λαβὴ καὶ τμήμα ἀπὸ τὸ στόμιο. Καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα.

α' μισὸ 4ου αἰ.

Πρβ. B. A. Sparkes - L. Talcott, *δ.π.* πίν. 39, ἀρ. 1177-1178.

Κα 82 Ἴγδιό (;) μικροσκοπικό (πινάκιο μὲ προχοή), ΜΠ 5417.

Διάμετρος: 4.65 ἐκ. Πηλός: ἀνοιχτοκάστανος, μὲ μίκα.

Λείπουν ἢ βάση καὶ τμήμα ἀπὸ τὴν περιφέρεια τοῦ ἀγγείου. Ἄβαφές.

Μέσα (;) 4ου αἰ.

Πρβ. *Olynthus XIII*, πίν. 249, ἀρ. 1028· B. A. Sparkes - L. Talcott, *δ.π.* ἀρ. 1911.

Κα 83 Κάνθαρος (;) μικροσκοπικός, ΜΠ 5417 (πίν. 35β).

Ὑψος: 2.5 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.

Τὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου ποικίλλεται μὲ ραβδώσεις. Ἡ βάση εἶναι υπερωσμένη. Οἱ λαβὲς λείπουν. Ἰχνη ἀπὸ μελανὸ γάνωμα (;).

4ος αἰ. (;).

Πρβ. C. Roebuck, *Corinth XIV, The Asklepieion and Lerna* (1951) 132, πίν. 48, ἀρ. 13 (μικροσκοπικός κάνθαρος).

Κα 84 Ὑδρία μικροσκοπική, ΜΠ 5417 (πίν. 37α).

Ὑψος: 6.65 ἐκ. Πηλός: ὅπως τοῦ Κα 83, μὲ μίκα.

Τὸ στόμιο τοῦ ἀγγείου εἶναι ἀρκετὰ μεγάλο. Στὸ ὕψος τῶν λαβῶν ζώνη στὸ χρῶμα τῆς ὄχρας, μὲ λοξὲς παράλληλες κοκκινωπὲς γραμμές. Τὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου, κάτω ἀπὸ τὴ ζώνη, καλύπτεται ἀπὸ κοκκινωπὸ χρῶμα. Στὶς λαβὲς πινελιὲς κατὰ διαστήματα. Μία ἀπὸ τὶς ὀριζόντιες λαβὲς λείπει.

Γύρω στὸ 200 π.Χ.

Πρβ. τὴν ὑδρίσκη ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Δήμητρας στὴν Κνωσὸ (J. N. Coldstream, *Knossos, The Sanctuary of Demeter, BSA Suppl. vol. 8, 1973, 36, πίν. 18, ἀρ. 35*).

Κα 85 Χύτρα μικροσκοπική, ΜΠ 5417 (πίν. 35β).

Ὑψος: 3.3 ἐκ. Πηλός: ὅπως τοῦ Κα 84.

Ἄβαφής, ἀκέραιη.

4ος αἰ. (;).

Πρβ. B. A. Sparkes - L. Talcott, *δ.π.* ἀρ. 1402-1403.

2. Κρατηρίσκοι

Κκ 1 Κρατηρίσκος, ΜΠ 5422 (πίν. 37β).

Ὑψος: 10 ἐκ., διάμετρος χείλους: 9.45 ἐκ. Πηλός: μὲ ἀνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα.

Τὸ ἀγγεῖο σώζεται ὀλόκληρο, συγκολλημένο ἀπὸ τέσσερα θραύσματα. Τὸ σῶμα του εἶναι καλυκόςχημο καὶ στηρίζεται σὲ κωνικὸ πόδι ποῦ «ἀνοίγει» πρὸς τὴ βάση του. Τὸ χεῖλος διαχωρίζεται ἀπὸ τὸ σῶμα μὲ μία μικρὴ κύρτωση στὸ κάτω μέρος, ἐνῶ στὴν ἐξωτερικὴ του

ὄψη εἶναι ἐλαφρὰ κοῖλο σὲ τομή. Τὸ χεῖλος καὶ οἱ διπλῆς λαβῆς καλύπτονται ἀπὸ σκοῦρο καστανὸ γάνωμα. Δύο καστανόμαυρες ταινίες περιτρέχουν τὸ πόδι καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος τοῦ ἀγγείου. Στὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ, ἀπὸ μία παχιά καστανόμαυρη ταινία στὸ χεῖλος καὶ στὸν πυθμένα. Στὰ ἐξωτερικὰ τοιχώματα τοῦ ἀγγείου καὶ στὶς δύο ὄψεις ὑπάρχει ἡ ἴδια παράσταση. Στὴ μέση βωμὸς ἀπὸ ἄσπρο χρῶμα, ὅπου καίει φλόγα ἀπὸ καστανόμαυρο γάνωμα, μὲ τὸ ὁποῖο δηλώνονται καὶ οἱ λεπτομέρειες τοῦ βωμοῦ. Πίσω ἀπὸ τὸ βωμὸ εἰκονίζεται φοίνικας, μὲ ἄσπρο χρῶμα, καὶ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ του κρέμονται δύο ταινίες. Στὴ μία πλευρὰ ἡ παράσταση ἔχει σχεδὸν σβησθεῖ. Στὸ χεῖλος κυματοειδῆς γραμμὴ ἀπὸ ἄσπρο χρῶμα, ἐπίθετο στὸ μελανὸ γάνωμα. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου καλύπτεται ἀπὸ σκοῦρο πορτοκαλὶ ἐπίχρισμα. Γύρω ἀπὸ τὶς λαβῆς διακρίνονται ἔντονα δακτυλικά ἀποτυπώματα. Στὴν ἔνωση τοῦ ποδιοῦ μὲ τὸ σῶμα σώζονται ἔχνη ἐργαλείου, μὲ τὸ ὁποῖο λείανε ὁ ἀγγειοπλάστης τὴν ἐπιφάνεια.

Βιβλιογραφία: L. Kahil, *AntK* 8, 1965, 23-24, πίν. 9.12-14.

Κκ 2 Κρατηρίσκος, ΜΠ 5423 (εἰκ. 5· πίν. 37β).

ῥῦθος: 14.5 ἐκ., διάμετρος χεῖλους: 11.8 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.

Τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου εἶναι παρόμοιο μὲ τοῦ προηγούμενου Κκ 1, μὲ ραδιότερες ὁμως ἀναλογίες. Τὸ χεῖλος καὶ οἱ λαβῆς καλύπτονται ἀπὸ πορτοκαλοκάστανο γάνωμα. Στὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος τοῦ ἀγγείου ὁμοιόχρωμη ταινία. Τὸ πόδι περιτρέχουν ἐξωτερικὰ τρεῖς λεπτὲς μελανὲς ταινίες. Τὸ χεῖλος καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου ἐξωτερικὰ, ἀνάμεσα στὶς λαβῆς, ποικίλλεται μὲ ὀφιοειδῆ ἄσπρη γραμμὴ. Στὴν ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ σώματος δύο κοκκινωπὲς ταινίες καὶ στὸν πυθμένα κύκλος. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου, ποὺ εἶναι συγκολλημένο ἀπὸ πολλὰ θραύσματα, καλύπτεται ἀπὸ ἀραιὸ καστανὸ ἐπίχρισμα. Λείπει τμῆμα ἀπὸ τὴ μία ὄψη καὶ ἓνα θραῦσμα ἀπὸ τὴν ἄλλη.

Κκ 3 Θραῦσμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5424 (εἰκ. 5· πίν. 38).

ῥῦθος: 10.4 ἐκ. Πηλός: ὅπως τοῦ Κκ 2.

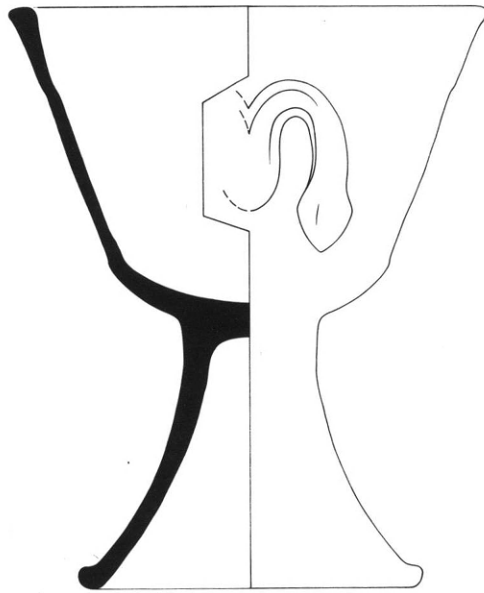
Σώζεται τμῆμα ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ τὸ χεῖλος τοῦ ἀγγείου. Εἶναι συγκολλημένο ἀπὸ τέσσερα θραύσματα. Τὸ χεῖλος ἐξέχει πλαστικά στὴν ἐξωτερικὴ πλευρὰ καὶ καμπυλώνεται πρὸς τὰ ἔξω, στὸ ἐπάνω μέρος του. Τὸ χεῖλος καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ θραύσματος καλύπτονται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα. Ἀπὸ τὴν παράσταση σώζεται γυναικεία μορφή, ποὺ φορᾷ μακρὸ χειριδωτὸ χιτῶνα καὶ κινεῖται μὲ ἔντονο διασκελισμὸ πρὸς τὰ δεξιὰ. Τὸ κεφάλι τῆς εἶναι στραμμένο πρὸς τὰ ἀριστερὰ, ἐνῶ τὰ χέρια τῆς ἐκτείνονται πλάγια, τὸ δεξιὸ πρὸς τὰ κάτω καὶ τὸ ἀριστερὸ πρὸς τὰ ἐπάνω. Τὰ μαλλιά τῆς μορφῆς εἶναι μακριὰ καὶ δένονται μὲ κόκκινη ταινία. Οἱ πτυχῆς τοῦ χιτῶνα, ποὺ διακοσμεῖται μὲ στιγμῆς ἀπὸ ἄσπρο καὶ ἰώδες χρῶμα, ἀποδίδονται μὲ χάραξη. Τὰ γυμνὰ μέρη δηλώνονται μὲ ἄσπρο χρῶμα, ἐπίθετο σὲ μελανὸ γάνωμα. Τὰ μάτια δηλώνονται μὲ κόκκινη στιγμῆ. Τὰ ἄκρα πόδια τῆς μορφῆς λείπουν. Στὴ δεξιὰ ἄκρη, κάτω ἀπὸ τὸ χέρι τῆς, σώζεται τὸ ἄκρο χέρι ἄλλης μορφῆς καὶ ἀριστερὰ, ἐπάνω ἀπὸ τὸ δεξιὸ χέρι τῆς, ἐκτείνεται τὸ χέρι μιᾶς τρίτης μορφῆς. Στὴν ἐσωτερικὴ ὄψη τοῦ ἀγγείου δύο μελανὲς ὀριζόντιες ταινίες, ἡ μία στὸ χεῖλος.

Κκ 4 Θραῦσμα κρατηρίσκου, ΕΜ 20575 (πίν. 39β).

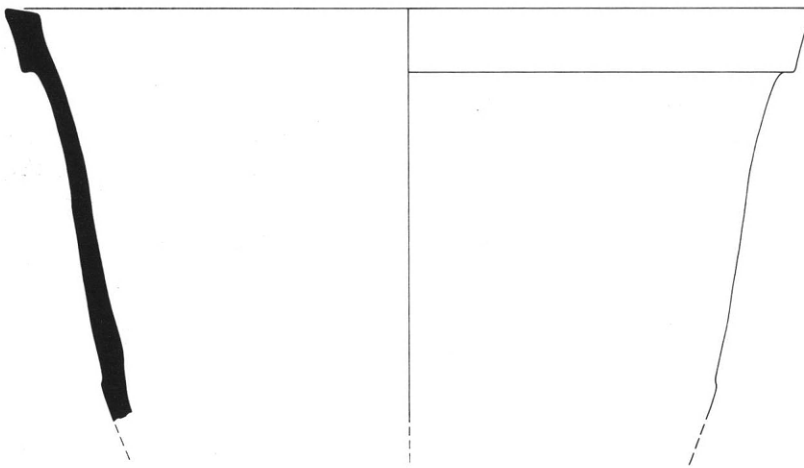
ῥῦθος: 9.35 ἐκ. Πηλός: ὅπως τοῦ Κκ 2.

Σώζεται τμῆμα τοῦ σώματος, τοῦ χεῖλους καὶ ἡ λαβὴ τοῦ ἀγγείου. Τὸ χεῖλος καὶ ἡ διπλὴ λαβὴ καλύπτονται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα. Μελανὴ ταινία τονίζει καὶ τὸ γόνιασμα, ποὺ δημιουργεῖται στὸ κάτω μέρος τοῦ τοιχώματος τοῦ κρατηρίσκου. Ἀπὸ τὴν παράσταση σώζεται, ἀριστερὰ τῆς λαβῆς, ἡ μορφή ἐνὸς ἐλαφιοῦ ποὺ τρέχει πρὸς τὰ δεξιὰ. Στὴν ἀριστερὴ ἄκρη τοῦ θραύσματος, κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος κρέμεται ἓνα στεφάνι, τοῦ ὁποῖου σώζεται ὁμως μόνον ἡ δεξιὰ πλευρὰ. Γιὰ τὴν ὑποδήλωση τῶν λεπτομερειῶν τοῦ ζώου καὶ τοῦ στεφανιοῦ χρησιμοποιοῦντο ἄσπρο χρῶμα.

Γιὰ τὴν παρουσία στεφανίων στὶς παραστάσεις τῶν κρατηρίσκων, βλ. M. Blech, *Studien zum Kranz bei den Griechen* (1982) 350-351.

Κκ 2

Κκ 3

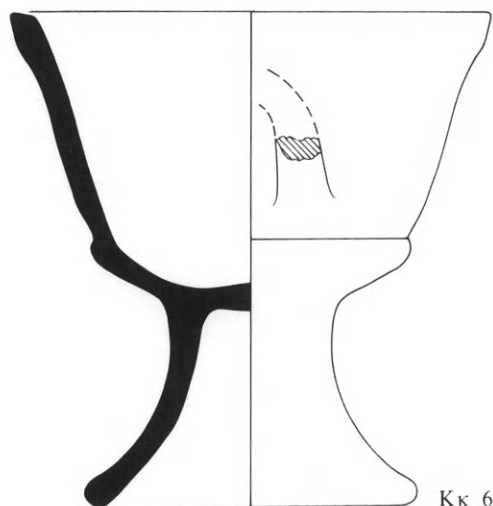
Εικ. 5

Κκ 5 Θραύσμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5425 (πίν. 44).

Ύψος: 7.1 εκ. Πηλός: με χρώμα ὄχρας.

Διατηρείται τμήμα τοῦ σώματος, τοῦ χείλους καὶ τῆς λαβῆς. Τὸ χεῖλος, ποὺ εἶναι μονοκόμματο μὲ τὸ σῶμα, καὶ ἡ λαβὴ καλύπτονται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα. Στὸ κάτω μέρος τοῦ θραύσματος δύο ὀριζόντιες, λεπτές, μελανές ταινίες. Ἀριστερά, ἐπάνω στὴν πρώτη ταινία ἐδραζόταν βωμός, ἀπὸ τὸν ὁποῖο σώζεται τὸ ἄκρο τῆς βάσης του. Οἱ λεπτομέρειες τοῦ βωμοῦ ἀποδίδονται μὲ ἀραιὸ ἄσπρο χρώμα. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ ἀγγείου καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα.

Εικ. 6

Κκ 6 Τμήμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5426 (εικ. 6· πίν. 39α).

Ύψος: 10 εκ. Πηλός: πορτοκαλοκάστανος.

Σώζεται τμήμα του ποδιοῦ, τοῦ σώματος, τῆς μιᾶς λαβῆς καὶ τοῦ χεῖλους τοῦ ἀγγείου. Τὸ πόδι εἶναι κωνικό. Τὰ τοιχώματα τοῦ σώματος στὸ κάτω μέρος ἀπολήγουν σὲ πλαστικό δακτύλιο. Στὴν ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ χεῖλους, στὸ δακτύλιο, στὴ μέση καὶ στὴ βάση τοῦ ποδιοῦ μελανὴ ταινία περιτρέχει τὸ ἀγγεῖο. Ἴδια ταινία ὑπάρχει καὶ στὴ μέση περίπου τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ κρατηρίσκου. Ἀπὸ τὴν παράσταση διατηρεῖται τὸ πίσω μέρος ἐλαφιοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ, ποῦ ἔχει λυγισμένα τὰ πίσω πόδια του. Ἡ μορφή τοῦ ζώου εἶναι καμωμένη ἀπὸ ἄσπρο χρῶμα, τοποθετημένο κατευθεῖαν ἐπάνω στὸν πηλό. Τὸ σωζόμενο τμήμα εἶναι συγκολλημένο ἀπὸ τρία θραύσματα καὶ ἡ ἐπιφάνειά του καλύπτεται ἀπὸ ἀραιὸ πορτοκαλὶ ἐπίχρῖσμα.

Κκ 7 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος κρατηρίσκου, ΜΠ 5425 (πίν. 41).

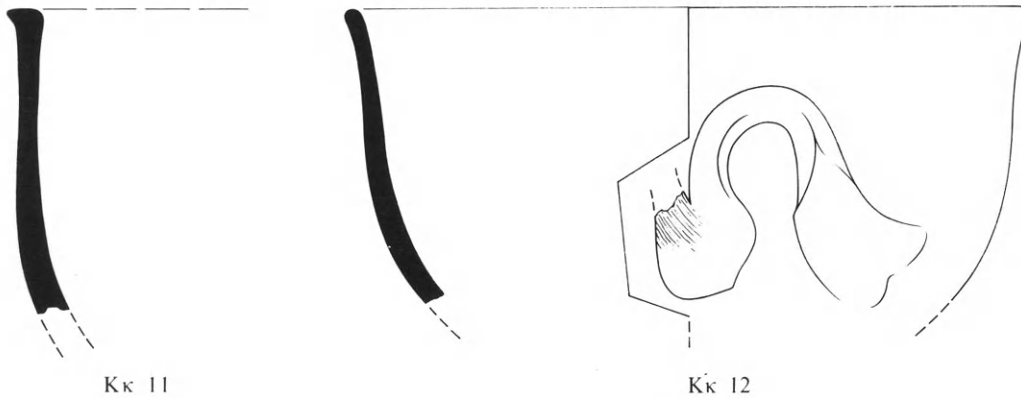
Ύψος: 2.3 εκ. Πηλός: μὲ ἀνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα.

Τὸ τοίχωμα τοῦ ἀγγείου στὸ κάτω μέρος διαμορφώνεται σὲ πλαστικό δακτύλιο. Δεξιὰ ὑπολείμματα μελανόμορφης παράστασης. Ἀριστερὰ σώζεται τμήμα τῆς βάσης βωμοῦ, ποῦ δηλώνεται μὲ ἄσπρο χρῶμα.

Κκ 8 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΕΜ 20573 (πίν. 40α).

Ύψος: 8.4 εκ. Πηλός: μὲ σκοῦρο πορτοκαλὶ χρῶμα.

Στὸ κάτω μέρος τοῦ θραύσματος ὑπάρχει παχιά μελανὴ ταινία, ὅπου πατοῦν οἱ μορφές ποῦ σώζονται ἀπὸ τὴν παράσταση. Δεξιὰ γυναικεῖα μορφή, μὲ πέπλο καὶ ἱματίδιο ριγμένο στοὺς ὤμους, προχωρεῖ πρὸς τὰ ἀριστερά. Τὸ δεξιὸ τῆς χέρι τὸ ἀνασηκῶνει πρὸς τὰ ἔμπρὸς καὶ ἐπάνω, ἐνῶ μὲ τὸ ἀριστερὸ κρατᾷ τὸ χέρι μιᾶς ἄλλης μορφῆς δεξιὰ, ἀπὸ τὴν ὁποία σώζεται μόνο τὸ ἄκρο χέρι καὶ πόδι. Ἡ πρώτη μορφή κατευθύνεται πρὸς μία ἄλλη μορφή, ποῦ στέκεται στραμμένη πρὸς ἓνα βωμὸ ἀριστερά. Ἀπὸ τὴν τρίτη αὐτῆ μορφή, ποῦ φοροῦσε χιτῶνα καὶ ἱμάτιο, σώζονται μόνο τὰ σκέλη. Ἀπὸ τὸ βωμὸ σώζεται τὸ κάτω μέρος καὶ ἀριστερὰ του τὸ ἄκρο πόδι ἄλλης γυναικεῖας μορφῆς, στραμμένης πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἄσπρο χρῶμα, ἐπίθετο σὲ μελανό, χρησιμοποιεῖται γιὰ τὰ γυμνὰ μέλη τῶν μορφῶν, ὅπως καὶ χάραξη γιὰ τὴν ἀπόδοση τῶν πτυχῶν καὶ τῶν λεπτομερειῶν τῶν ἐνδυμάτων. Χάραξη παρατηρεῖται ἐπίσης στὸ στόμα καὶ στὰ μάτια τῆς μορφῆς, τῆς ὁποίας σώζεται τὸ κεφάλι.

Εικ. 7

Κκ 9 Θραύσμα από τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5427 (πίν. 38).

Πλάτος: 9.8 ἐκ. Πηλός: ὠχροκάστανος, ἀκάθαρτος.

Στὸ ἐπάνω δεξιὸ μέρος τοῦ θραύσματος σώζεται τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος μορφῆς, ποὺ τρέχει πρὸς τὰ δεξιὰ. Φορᾷ κοντὸ χιτῶνα μὲ γλωσσωτὴ παρυφή. Μὲ τὸ δεξιὸ τῆς χέρι, ποὺ τὸ ἐκτείνει ἀριστερὰ πρὸς τὰ πίσω, τραβᾷ κάτι (;) ποὺ ἴσως φοροῦσε ἢ στήριζε ἐπάνω τῆς. Ἐπὶ τὸ ἀντικείμενο αὐτὸ ξεκινᾷ μία κατακόρυφη λεπτὴ καστανὴ γραμμὴ, ποὺ φθάνει ὡς τὴ φτέρνα τοῦ δεξιοῦ ποδιοῦ τῆς μορφῆς. Ἀριστερὰ τῆς εἰκονίζεται βωμός, ἐμπρὸς ἀπὸ τὸν ὁποῖο, στὴ δεξιὰ πλευρὰ, κατακόρυφη καστανὴ ταινία ὑποδηλώνει τὸν κίονα ἐνὸς κτίσματος ἢ, τὸ πιθανότερο, τὸν κορμὸ ἐνὸς φοίνικα. Γιὰ τὴν παράσταση χρησιμοποιήθηκε ἄσπρο χρῶμα καὶ γιὰ τὶς πτυχῆς τοῦ χιτῶνα τῆς μορφῆς καστανόξανθο. Ἀριστερὰ σώζεται ἡ ἀπόληξη τοῦ ἐνὸς σκέλους μιᾶς λαβῆς τοῦ ἀγγείου. Στὴν κάτω ἄκρη τοῦ θραύσματος καστανὴ ταινία. Μία ἄλλη ὁμοία ταινία ὑπάρχει στὴν ἐσωτερικὴ του ὄψη. Καὶ οἱ δύο ὄψεις καλύπτονται ἀπὸ ἀραιὸ πορτοκαλὶ ἐπίχρισμα.

Κκ 10 Θραύσμα ἀπὸ τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5428 (πίν. 42).

Πλάτος: 11.35 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.

Σώζεται τμῆμα τοῦ σώματος καὶ τῆς λαβῆς τοῦ κρατηρίσκου. Στὸ κάτω μέρος διατηρεῖται ἡ ἀρχὴ τοῦ ποδιοῦ, ποὺ διαχωρίζοταν ἀπὸ τὸ σῶμα μὲ πλαστικὸ δακτύλιο. Ἡ λαβὴ καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα. Δύο ὁμοίochρωμες ταινίες περιτρέχουν καὶ τὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ.

Κκ 11 Θραύσμα ἀπὸ τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5428 (εἰκ. 7· πίν. 44).

Ὑψος: 6.2 ἐκ. Πηλός: κιτρινωπός.

Σώζεται τμῆμα τοῦ σώματος καὶ τοῦ χείλους, τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ ὁποῖου ἀποκλίνει πρὸς τὰ ἔξω. Ἀριστερὰ σώζονται οἱ ἀπολήξεις τοῦ ἐνὸς σκέλους τῆς λαβῆς. Στὸ χεῖλος καὶ στὸ κάτω μέρος τοῦ τοιχώματος τοῦ ἀγγείου λεπτὴ κοκκινωπὴ ταινία. Τὸ ἴδιο κοκκινωπὸ γάνωμα κάλυπτε καὶ τὴ λαβή. Ἡ ζώνη, ποὺ ὀρίζεται μὲ δύο ταινίες στὸ χεῖλος καὶ στὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος, διακοσμεῖται μὲ δύο τεθλασμένες γραμμὲς ποὺ σχηματίζουν ρόμβους, ἢ μία ἀπὸ ἄσπρο καὶ ἡ ἄλλη ἀπὸ κοκκινωπὸ χρῶμα. Ἐπίχρισμα, σκούρο πορτοκαλὶ ἐξωτερικὰ καὶ κοκκινωπὸ ἐσωτερικὰ, καλύπτει τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου.

Πρβ. L. Kahil, ὁ.π. πίν. 9.1.

Κκ 12 Θραύσμα ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5428 (εἰκ. 7· πίν. 44).

Ὑψος: 8.7 ἐκ. Πηλός: ἀνοιχτοροδίνος, μὲ λίγη μίκα.

Τὸ χεῖλος, ποὺ στὴν ἐπάνω ἄκρη του ἀποκλίνει πρὸς τὰ ἔξω, φέρει στὴν ἐξωτερικὴ του ὄψη παχιά μελανὴ ταινία. Ἴδια, ἀλλὰ λεπτότερη ταινία ὑπάρχει κάτω ἀπὸ τὴ λαβή, ἀπὸ τὴν ὁποία

διατηρείται τὸ ἕνα σκέλος, καλυμμένο ἀπὸ μελανὸ γάνωμα. Ἀνάμεσα στὶς δύο ταινίες ἔχει περαστεῖ, μὲ βιαστικὸ χέρι, τεθλασμένη ὁμοιόχρωμη ταινία. Τὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ τοῦ ἀγγείου περιτρέχουν δύο παχιᾶς ταινίες. Συγκολλημένο ἀπὸ δύο θραύσματα.
Πρβ. L. Kahil, *ὁ.π.* πίν. 7.1.

Κκ 13 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5429 (πίν. 44).

Ὑψος: 4.3 ἐκ. Πηλός: ἀνοιχτοκάστανος.

Ἀριστερὰ σώζεται τὸ ἕνα σκέλος τῆς λαβῆς, ποὺ καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα. Λεπτὴ σκούρα καστανὴ ταινία καλύπτει καὶ τὴν ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ χείλους, τὸ ἀνώτατο τμῆμα τοῦ ὁποίου ἀποκλίνει πρὸς τὰ ἔξω. Δεξιὰ τῆς λαβῆς σώζεται τὸ πίσω μέρος μορφῆς, ποὺ φορᾷ ἀχειρίδωτο χιτῶνα καὶ κινεῖται πρὸς τὰ δεξιὰ. Τὸ ἀριστερὸ χέρι τῆς μορφῆς κατευθύνεται πρὸς τὰ κάτω καὶ πίσω καὶ δηλώνεται μὲ ἄσπρο χρῶμα. Μὲ τὸ ἴδιο χρῶμα ἔχουν σχεδιασθεῖ καὶ οἱ λεπτομέρειες τοῦ χιτῶνα, ποὺ διακοσμεῖται μὲ ὀριζόντιες γραμμὲς καὶ ἕναν κύκλο. Τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἀγγείου καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα, ἐνῶ ἡ ἐξωτερικὴ του ἐπιφάνεια ἀπὸ ἀραιό, σκούρο καστανὸ ἐπίχρισμα.

Κκ 14 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5429 (πίν. 43).

Ὑψος: 2.35 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.

Τὸ χεῖλος, ποὺ ἀποκλίνει στὸ ἀνώτατο τμῆμα του πρὸς τὰ ἔξω, καλύπτεται ἀπὸ μελανὴ ταινία, ἡ ὁποία διακοσμεῖται μὲ τεθλασμένη γραμμὴ ἀπὸ ἄσπρο ἐπίθετο χρῶμα. Ἀπὸ τὴν παράσταση σώζεται τὸ κεφάλι καὶ τμῆμα τοῦ ὄμου γυμνῆς γυναικείας μορφῆς πρὸς τὰ ἀριστερά. Ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς μορφῆς ὑπάρχει ἕνα στεφάνι, τὸ ὁποῖο προφανῶς κρατοῦσε μὲ τὸ δεξιὸ χέρι. Γιὰ τὸ γυμνὸ τμῆμα τῆς μορφῆς καὶ γιὰ τὸ στεφάνι χρησιμοποιήθηκε ἄσπρο χρῶμα, ἐνῶ μὲ μελανὸ δηλώθηκαν τὰ μαλλιά, τὰ μάτια καὶ τὸ στόμα τῆς μορφῆς. Στὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ, λίγο χαμηλότερα ἀπὸ τὸ χεῖλος, λεπτὴ μελανὴ ταινία περιέτρεχε τὸ ἀγγεῖο.

Κκ 15 Τμῆμα ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5429 (πίν. 41).

Πλάτος: 5.75 ἐκ. Πηλός: ὠχροκάστανος, λεπτόκοκκος.

Στὸ χεῖλος καὶ στὶς δύο ὄψεις μελανὴ ταινία. Κάτω ἀπὸ τὴν ταινία, στὴν ἐξωτερικὴ πλευρὰ σώζεται γυναικεία μορφή ὡς τὴ μέση περίπου. Ὁ κορμὸς τῆς εἰκονίζεται κατενώπιον, ἐνῶ τὸ κεφάλι τῆς πρὸς τὰ ἀριστερά. Ἡ μορφή φορᾷ χιτῶνα, ζωσμένο σταυρωτὰ στὸ στήθος, οἱ λεπτομέρειες τοῦ ὁποίου δηλώνονται μὲ ἀραιὸ ἄσπρο χρῶμα. Μὲ τὸ ἴδιο χρῶμα ἀποδίδονται καὶ τὰ γυμνὰ μέλη τῆς μορφῆς, τὸ κεφάλι καὶ τὰ χέρια, ποὺ σώζονται ὡς τοὺς ἀγκῶνες περίπου καὶ ἐκτείνονται πλάγια πρὸς τὰ κάτω. Ἀπὸ τὰ μαλλιά τῆς μορφῆς, ποὺ δηλώνονται μὲ μελανὸ γάνωμα ἐπίθετο στὸ ἄσπρο χρῶμα, σώζονται μόνον ἴχνη. Στὴ δεξιὰ ἄκρη τοῦ θραύσματος διατηροῦνται ὑπολείμματα τῆς λαβῆς. Στὴν κάτω ἄκρη τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς σώζεται ἡ ἀρχὴ μελανῆς ταινίας. Συγκολλημένο ἀπὸ δύο θραύσματα, μὲ τὰ ὁποῖα συνανήκει καὶ ἕνα τρίτο, ὕψους 6 ἐκ. (πίν. 41, Κκ 15α), ποὺ σώζει τὸ κεφάλι καὶ τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ σώματος μορφῆς μὲ χιτῶνα.

Πρβ. J. Threpsiades - E. Vanderpool, *ΑΔ* 19, 1964, Μελέται, 34, πίν. 21α, ἀρ. 4.

Κκ 16 Θραῦσμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5429 (πίν. 41).

Ὑψος: 3.1 ἐκ. Πηλός: ἀνοιχτορόδιος.

Στὸ δεξιὸ τμῆμα τοῦ θραύσματος σώζεται τὸ ἕνα σκέλος ἐδαφόχρωμης λαβῆς. Στὸ χεῖλος καστανὴ γραμμὴ. Ἀριστερὰ ἀπὸ τὴ λαβὴ σώζεται τὸ ἄκρο χέρι μορφῆς, ποὺ κρατᾷ ἀναμμένη δάδα καὶ κατευθύνεται πρὸς τὰ δεξιὰ. Τὸ χέρι δηλώνεται μὲ ἄσπρο χρῶμα καὶ ἡ δάδα μὲ καστανό.

Κκ 17 Τμῆμα ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5430 (πίν. 40β).

Ὑψος: 8.8 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.

Τὸ τμῆμα ἀποτελεῖται ἀπὸ πέντε θραύσματα. Τὰ τρία σώζουν μέρος τοῦ σώματος, ἐνῶ τὸ τέταρτο καὶ μέρος τοῦ χείλους, ποὺ διακρίνεται πλαστικὰ στὴν ἐξωτερικὴ του πλευρὰ καὶ

καλύπτεται από κοκκινοκάστανο γάνωμα. Με το ίδιο γάνωμα έχει γίνει και η ταινία στο κάτω μέρος του τοιχώματος του άγγειου. Έπάνω από την ταινία αυτή ξετυλίγεται ή παράσταση, από την οποία σώζεται το δεξιό τμήμα ενός βωμού και το κεφάλι, ο δεξιός ώμος με το χέρι και το δεξιό άκρο πόδι μορφής, που απομακρύνεται τρέχοντας από το βωμό, βλέποντας όμως προς την κατεύθυνσή του. Η μορφή φορά χιτώνα και ταινία στα μαλλιά, που είναι μαζεμένα σε κρωβύλο. Τα γυμνά μέρη της μορφής, οι πτυχές του χιτώνα, ή ταινία που φορά στο κεφάλι της και οι λεπτομέρειες του βωμού αποδίδονται με άσπρο χρώμα. Στην εσωτερική πλευρά του θραύσματος με σκούρο πορτοκαλί γάνωμα έχουν γραφτεί δύο παχιές ταινίες, ή μία στο χεῖλος και ή άλλη στο κάτω μέρος του σώματος. Άραιο πορτοκαλί επίχρισμα καλύπτει και τις δύο όψεις του κρατηρίσκου. Τα θραύσματα κολλούν με το θραύσμα Κκ 19 και συνανήκουν με το θραύσμα Κκ 18.

Κκ 18 Θραύσμα από το χεῖλος και το σώμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5430 (πίν. 40β).

Ύψος: 4.6 εκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.

Στο άριστερό τμήμα του θραύσματος σώζεται το κεφάλι και ο ώμος γυναικείας μορφής, που στρέφει το κεφάλι της προς τα άριστερά και πίσω, ενώ το σώμα της εικονίζεται κατενώπιον. Φορά χιτώνα και ταινία στα μαλλιά (;). Το πρόσωπό της δεν σώζεται. Τα μαλλιά της φαίνεται να είναι μαζεμένα σε κρωβύλο, που διαφέρει όμως από την κόμμωση της μορφής στο θραύσμα Κκ 17. Το τμήμα του προσώπου που σώζεται, ή ταινία που φορά ή μορφή και οι λεπτομέρειες του χιτώνα δηλώνονται με άσπρο χρώμα.

Η διαφοροποίηση της κόμμωσης και των λεπτομερειών του χιτώνα της μορφής από τις αντίστοιχες λεπτομέρειες του θραύσματος Κκ 17 δεν φαίνεται να είναι τυχαία. Ένδεχομένως ή μορφή φορά δορά άρκτου, την άρκτη (βλ. Πολυδεύκη *Όνομαστικόν* V, 16· *Ήσύχιο* α 82). Μάσκα άρκτου φορούν ή γυναικεία και ή ανδρική μορφή σε έναν από τους έρυθρόμορφους κρατήρες, που δημοσίευσε ή L. Kahil (*AntK* 20, 1977, εικ. C). Η γυναικεία μορφή ταυτίζεται με την ίερεία της θεάς.

Κκ 19 Θραύσμα από το σώμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5430 (πίν. 40β).

Ύψος: 4.3 εκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.

Έπάνω από την ταινία, στο κάτω μέρος του σώματος του άγγειου σώζεται το ένα από τα σκέλη μορφής προς τα δεξιά και τμήμα από το κάτω μέρος βωμού. Στην εσωτερική πλευρά παχιά κοκκινοκάστανη ταινία. Συγκολλημένο από δύο θραύσματα, που συνανήκουν με το τμήμα Κκ 17.

Άξιοσημείωτη είναι ή βιαστική εργασία του άγγειογράφου.

Κκ 20 Θραύσμα από το χεῖλος και το σώμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5428 (πίν. 41).

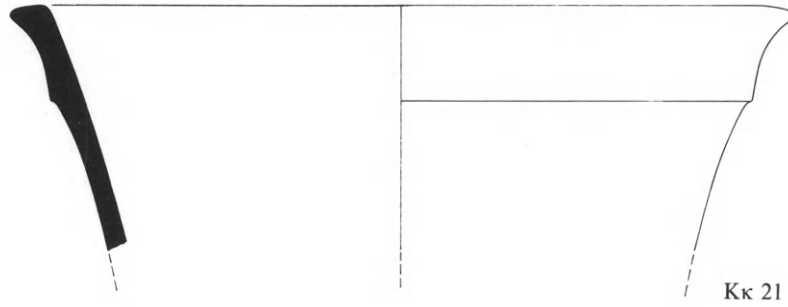
Ύψος: 4.9 εκ. Πηλός: με άνοιχτό πορτοκαλί χρώμα και μίκα.

Το χεῖλος είναι ελαφρά κοίλο σε τομή και το γώνιασμα που δημιουργείται στην κάτω άκρη του τείνει να διαμορφωθεί σε ραμφόσχημη απόληξη. Καλύπτεται από μελανό γάνωμα. Από την παράσταση σώζεται ένα στεφάνι ή ταινία, που κρέμεται κάτω από το χεῖλος και δηλώνεται με άσπρο χρώμα. Στην εσωτερική πλευρά του χείλους σκούρα κοκκινωπή ταινία. Η επίφάνεια του θραύσματος καλύπτεται από πορτοκαλί επίχρισμα.

Κκ 21 Θραύσμα από το χεῖλος και το σώμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5429 (εικ. 8· πίν. 40β).

Ύψος: 6.5 εκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.

Το χεῖλος, που γίνεται παχύτερο στο άνωτατο τμήμα του, αποκλίνει προς τα έξω, έτσι ώστε εμφανίζεται κοίλο σε τομή. Καλύπτεται από κοκκινοκάστανο γάνωμα. Από την παράσταση σώζεται, στο άριστερό τμήμα, το κεφάλι, ο ώμος και το άριστερό χέρι γυμνής γυναικείας μορφής, που κινείται προς τα δεξιά. Στο εκτεινόμενο χέρι της κρατά κρόταλα (;). Στο δεξιό τμήμα του θραύσματος κρέμεται από το χεῖλος ένα στεφάνι. Για την παράσταση χρησιμοποιήθηκε άσπρο χρώμα. Στην εσωτερική πλευρά του χείλους κοκκινοκάστανη ταινία. Και οι δύο όψεις του θραύσματος καλύπτονται από σκούρο πορτοκαλί επίχρισμα.

Εικ. 8

- Κκ 22 Θραύσμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5425 (πίν. 41).
 Ύψος: 3.6 εκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος, με μίκα.
 Το χείλος στην εξωτερική πλευρά σχηματίζεται πλαστικά. Τα χρώματα δεν σώζονται, αλλά από την παράσταση διακρίνονται ίχνη. Δεξιά αναγνωρίζεται τμήμα κτηρίου με ένα δωρικό κίονα. Άριστερά ή παράσταση είναι κατεστραμμένη.
- Κκ 23 Τμήμα από το χείλος και το σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5425 (πίν. 44).
 Ύψος: 5.4 εκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
 Το πλαστικά σχηματισμένο χείλος καμπυλώνεται στη μετάβασή του πρὸς το σῶμα τοῦ ἀγγείου. Καλύπτεται ἀπὸ σκοῦρο πορτοκαλί γάνωμα, με καστανές πινελιές. Στὸ ἀριστερὸ τμήμα τοῦ θραύσματος σώζεται τὸ ἐπάνω δεξιὸ μέρος ἑνὸς φοίνικα καὶ στὴ δεξιὰ πλευρὰ μικρὸ τμήμα ἀπὸ ἕνα στεφάνι, τοῦ ὁποῖου τὰ φύλλα δηλώνονται με σειρὰ ἄσπρων ἐξίτηλων στιγμῶν. Στὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ, στὸ χείλος, σκούρα πορτοκαλιὰ ταινία. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ θραύσματος καὶ στὶς δύο ὀψεις καλύπτεται ἀπὸ σκοῦρο πορτοκαλί ἐπίχρισμα. Συγκολλημένο ἀπὸ δύο θραύσματα.
- Κκ 24 Θραύσμα ἀπὸ τὸ χείλος καὶ τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5429 (πίν. 43).
 Ύψος: 4.8 εκ. Πηλός: ὀχροκάστανος.
 Τὸ χείλος εἶναι παρόμοιο με τὸ χείλος τοῦ θραύσματος Κκ 23, παρουσιάζει ὅμως σὲ τομὴ μικρὴ κοίλανση καὶ καλύπτεται ἀπὸ σκοῦρο καστανὸ γάνωμα. Ἀπὸ τὴν παράσταση σώζεται δεξιὰ τὸ ἐπάνω δεξιὸ μέρος τοῦ σώματος, τὸ δεξιὸ χέρι καὶ τὸ μπροστινὸ μέρος τοῦ κεφαλοῦ γυναικείας μορφῆς. Τὸ σῶμα τῆς εἰκονίζεται κατενώπιον, τὸ κεφάλι στρέφει πρὸς τὰ ἀριστερὰ καὶ τὸ χέρι τῆς, ποῦ κρατᾷ στεφάνι, ἐκτείνεται πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση. Ἡ μορφή φορᾷ μπλε-καστανὸ χιτῶνα, ποῦ ποικίλλεται με λοξές διασταυρούμενες γραμμές. Ἄσπρο χρῶμα χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὰ γυμνὰ μέρη τῆς μορφῆς, τὶς διαγραμμίσεις τοῦ χιτῶνα καὶ τὸ στεφάνι. Στὸ ἐπάνω ἀριστερὸ ἄκρο τοῦ θραύσματος ὑπάρχουν ἴχνη ἀπὸ ἄσπρο χρῶμα, ὑπολείμματα ἴσως μιᾶς δευτέρας μορφῆς. Στὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ δύο καστανόμαυρες ταινίες, ἢ μία στὸ χείλος. Ἄραιὸ ἐπίχρισμα ὁμοίου χρώματος καλύπτει τὴν ἐπιφάνεια καὶ τῶν δύο πλευρῶν τοῦ θραύσματος.
- Κκ 25 Θραύσμα ἀπὸ τὸ χείλος καὶ τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5429 (πίν. 43).
 Ύψος: 5.3 εκ. Πηλός: γκρι-καστανός.
 Τὸ χείλος ἔχει τὴν ἴδια σχεδὸν μορφή με τὸ χείλος τοῦ θραύσματος Κκ 24, ἐμφανίζει ὅμως ἀκόμη μεγαλύτερη κοίλανση καὶ καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα. Ἀπὸ τὴν παράσταση σώζεται ἀριστερὰ τὸ ἐπάνω μέρος γυναικείας μορφῆς, ἢ ὁποία στρέφει τὸ σῶμα τῆς κατενώπιον καὶ τὸ κεφάλι πρὸς τὰ δεξιὰ, ὅπου κατευθύνει καὶ τὸ ἀριστερὸ τῆς χέρι, με τὸ ὁποῖο κρατᾷ ἕνα στεφάνι. Ἡ μορφή φορᾷ χιτῶνα ἀχειρίδωτο, ποῦ ποικίλλεται με ὀριζόντιες κυματιστές

γραμμές. Πίσω από τὸ στεφάνι, πὸν κρατᾶ ἡ μορφή, διακρίνονται τρεῖς κατακόρυφες μελανές γραμμές (φλόγες ἀπὸ τὴν πυρὰ τοῦ βωμοῦ;). Στὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ δύο μελανές ταινίες, ἡ μία στὸ χεῖλος. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ θραύσματος καλύπτεται ἀπὸ ἀραιὸ πορτοκαλὶ ἐπίχρισμα, τῆς ἐσωτερικῆς ἀπὸ καστανό. Ἄσπρο χρῶμα χρησιμοποιεῖται γιὰ τὰ γυμνὰ μέρη τῆς μορφῆς, τὸ στεφάνι καὶ τὴ διακόσμηση τοῦ χιτώνα. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐπίθεση τοῦ ἄσπρου χρώματος ἐπάνω σὲ μελανὸ στὸ πρόσωπο τῆς μορφῆς, τεχνικὴ πὸν εἶναι σπάνια στοὺς κρατηρίσκους, ἀλλὰ τὴν συναντήσαμε ἤδη στὸ θραῦσμα Κκ 24. Τὸ γεγονὸς αὐτό, ὅπως καὶ ἡ ὁμοιότητα στὴν ἀπόδοση τοῦ προσώπου καὶ τοῦ χεριοῦ πὸν παρατηρεῖται στὶς δύο μορφές τῶν παραπάνω θραυσμάτων, μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἀποδώσουμε καὶ τὰ δύο αὐτὰ θραύσματα στὸν ἴδιο ζωγράφο.

Κκ 26 Τμῆμα ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5429 (εἰκ. 9· πίν. 38).

Ὑψος: 8.7 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.

Τὸ χεῖλος, πλαστικὰ δοσμένο στὴν ἐξωτερικὴ του πλευρὰ, εἶναι κοῖλο στὴν τομὴ του. Καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα, μὲ τὸ ὁποῖο ἔχουν γίνεи καὶ οἱ δύο ταινίες στὸ κάτω μέρος τοῦ θραύσματος. Στὴν ἐπάνω ταινία πατοῦν δύο μορφές, πὸν τρέχουν πρὸς τὰ δεξιὰ. Φοροῦν κοντοὺς χιτωνίσκους ἢ περισκελίδες καὶ ἱματίδια ριγμένα στοὺς ὤμους. Τὰ μαλλιά τους τὰ συγκρατοῦν μὲ ταινία ἀπὸ ἰῶδες χρῶμα. Ἀπὸ τὴ δεξιὰ μορφή λείπει τὸ ἀριστερὸ μέρος τοῦ σώματός της, μὲ τὸ ἀριστερὸ χέρι καὶ τὸ ἀντίστοιχο σκέλος. Ἀπὸ τὴ μορφή στὰ ἀριστερὰ σώζεται μόνο τὸ ἀριστερὸ χέρι καὶ τὸ ἀριστερὸ σκέλος, καθὼς καὶ τὸ πίσω μέρος τοῦ κεφαλοῦ. Οἱ μορφές ἔχουν στραμμένο τὸ πρόσωπό τους πρὸς τὰ πίσω ἀριστερὰ καὶ τὰ χέρια τους τὰ ἐκτείνουν πλάγια. Τὰ γυμνὰ μέρη τους ἀποδίδονται μὲ ἀραιὸ ἄσπρο χρῶμα, μὲ τὸ ὁποῖο δηλώνονται καὶ κουκίδες πὸν ποικίλλουν τὰ ἱματίδια. Στὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ τοῦ θραύσματος τρεῖς καστανόμαυρες ταινίες, ἡ μία στὸ χεῖλος. Ἄραιὸ πορτοκαλοκάστανο ἐπίχρισμα καλύπτει τὴν ἐπιφάνεια καὶ τῶν δύο πλευρῶν. Συγκολλημένο ἀπὸ δύο θραύσματα.

Κκ 27 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5429 (εἰκ. 9· πίν. 40β).

Ὑψος: 3.7 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος, μὲ ἴχνη μίκας.

Στὸ κάτω μέρος τοῦ χεῖλους, πὸν σὲ τομὴ ἐμφανίζει ἔντονη κοίλανση, δημιουργεῖται ραμφόσχημη ἀπόληξη. Τὸ γάνωμα ἔχει ἀπολεπισθεῖ, ὥστόσο ἀπὸ τὰ ἴχνη πὸν ἄφησε διακρίνεται τὸ κεφάλι μορφῆς πρὸς τὰ ἀριστερὰ. Στὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ ὑπῆρχε στὸ χεῖλος ταινία. Τὴν ἐπιφάνεια καὶ τῶν δύο πλευρῶν καλύπτει πορτοκαλόχρωμο ἐπίχρισμα.

Κκ 28 Τμῆμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5426 (εἰκ. 9· πίν. 43).

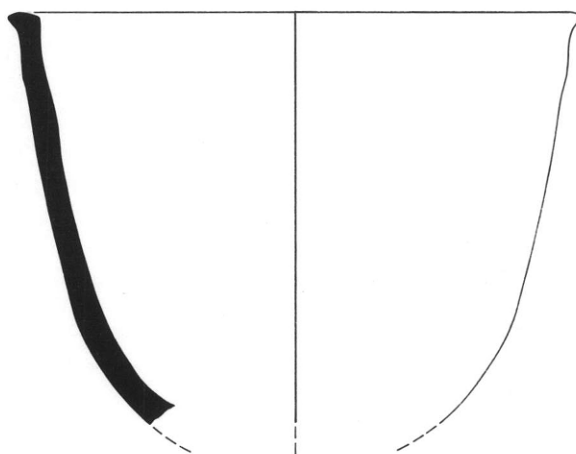
Ὑψος: 8.2 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλοκάστανος.

Σώζεται τμῆμα ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου, μὲ τὴ διπλὴ λαβή, πὸν καλύπτεται ἀπὸ κοκκινοκάστανο γάνωμα, καὶ ἀριστερὰ τμῆμα τῆς παράστασης μὲ τὰ δύο μπροστινὰ πόδια ἐλαφιοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ. Στὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ, στὸ κάτω μέρος, σκούρα καστανὴ ταινία. Στὸ τμῆμα αὐτό, πὸν ἀποτελεῖται ἀπὸ ἔξι θραύσματα, κολλοῦν ἄλλα δύο θραύσματα ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ ἀγγείου (ὕψους 4.8 ἐκ.). Τὸ χεῖλος, πὸν δηλώνεται πλαστικὰ στὴν ἐξωτερικὴ πλευρὰ, εἶναι ἔντονα κοῖλο σὲ τομὴ. Στὸ κάτω μέρος του δημιουργεῖται ραμφόσχημη ἀπόληξη. Καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα καὶ ποικίλλεται μὲ ὀφιοειδῆ ἄσπρη ταινία. Στὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ, στὸ χεῖλος, σκούρα καστανὴ ταινία.

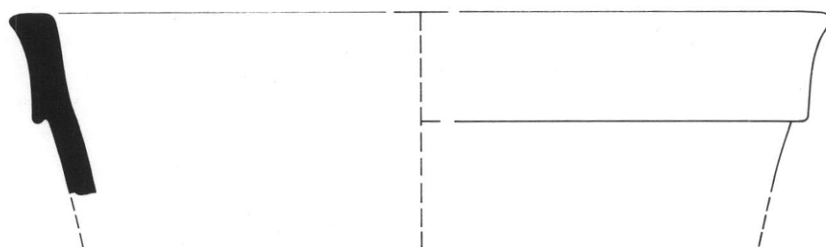
Κκ 29 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ χεῖλος κρατηρίσκου, ΜΠ 5426 (εἰκ. 9· πίν. 43).

Πλάτος: 5.8 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλοκάστανος.

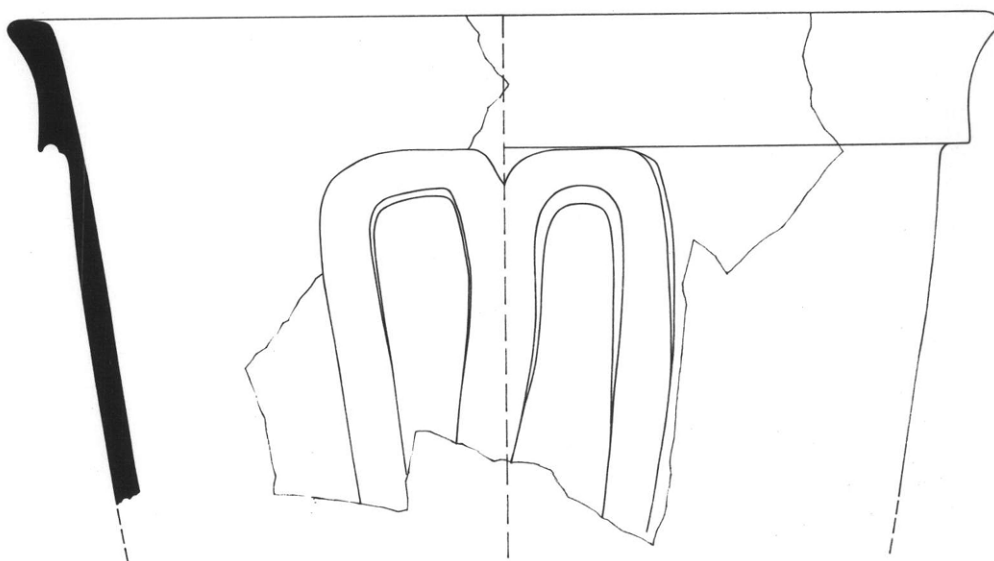
Συναντῆκε μὲ τὰ παραπάνω θραύσματα (Κκ 28). Μαζὶ μὲ τὸ τμῆμα τοῦ χεῖλους σώζεται καὶ ἐλάχιστο μέρος ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου. Ἀπὸ τὴν παράσταση διατηροῦνται ὑπολείμματα ἀπὸ τὸ κεφάλι (;) μορφῆς. Ἀπὸ τὸ ἴδιο ἀγγεῖο προέρχεται καὶ ἓνα ἀκόμη θραῦσμα, ἀπὸ τὸ χεῖλος, ὕψους 4.75 ἐκ. (πίν. 43, Κκ 29α). Ἀπὸ τὴν παράσταση σώζεται μόνο τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ κεφαλοῦ μῖς μορφῆς, καθὼς καὶ δύο στεφανιῶν πὸν κρέμονται ἀπὸ τὸ χεῖλος στὸ βάθος τῆς παράστασης. Ὅλα τὰ θραύσματα καλύπτονται ἀπὸ ἀραιὸ σκούρο πορτοκαλὶ ἐπίχρισμα.

Kκ 26

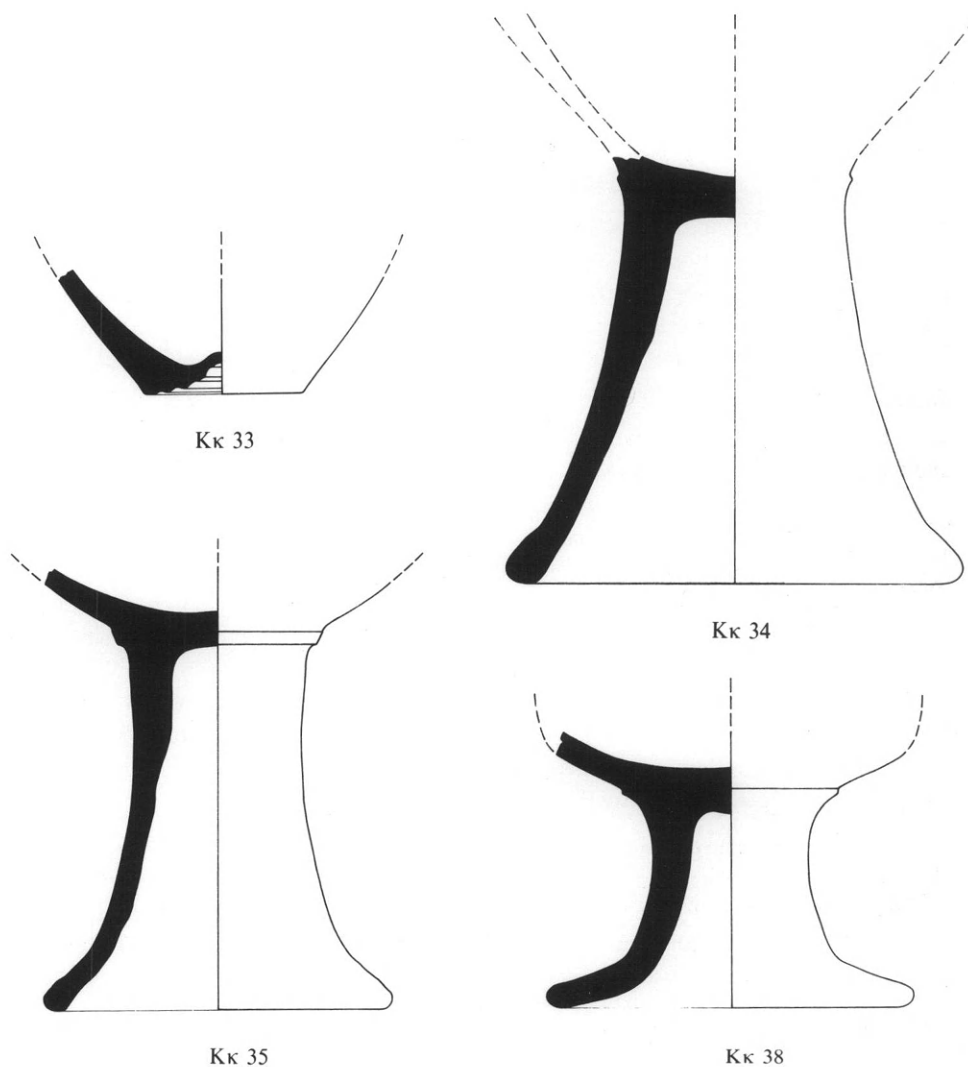
Kκ 27

Kκ 28+29

Eik. 9

- Κκ 30 Θραύσμα από τὸ χεῖλος καὶ τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5428 (πίν. 41).
 Ὑψος: 3.6 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
 Τὸ χεῖλος εἶναι μονοκόμματο μὲ τὸ σῶμα, καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα καὶ ποικίλλεται μὲ ἀπλὸ μαϊάνδρο, ἀπὸ ἄσπρο χρῶμα ἐπίθετο στὸ μελανό. Κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος σώζονται ὑπολείμματα τῆς λαβῆς, πού ἔχει ἀποκολληθεῖ. Στὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ δύο μελανὲς ταινίες, ἢ μία στὸ χεῖλος.
- Κκ 31 Τμῆμα ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5428.
 Ὑψος: 5.6 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
 Μαζὶ μὲ τὸ τμῆμα τοῦ σώματος τοῦ ἀγγείου, σώζεται ἢ μία λαβὴ καὶ μικρὸ μέρος τοῦ χεῖλους. Ἡ λαβὴ καὶ τὸ χεῖλος καλύπτονται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα. Τὸ χεῖλος διακοσμεῖται μὲ ζητοειδὲς κόσμημα ἀπὸ ἄσπρο χρῶμα. Στὴν ἐσωτερικὴ ὄψη μελανὴ ταινία στὸ χεῖλος καὶ ἡ ἀρχὴ μιᾶς ἄλλης στὸ κάτω μέρος τοῦ θραύσματος. Τὸ ἀριστερὸ σκέλος τῆς λαβῆς εἶναι συγκολλημένο. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ θραύσματος καλύπτεται ἀπὸ ἀραιὸ πορτοκαλὶ ἐπίχρισμα.
- Κκ 32 Θραύσμα ἀπὸ τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5429 (πίν. 39α).
 Ὑψος: 5.4 ἐκ. Πηλός: κοκκινωπός.
 Μαζὶ μὲ τὸ τμῆμα τοῦ σώματος σώζεται καὶ τὸ ἓνα σκέλος μιᾶς λαβῆς, πού προεξέχει στὸ ἐπάνω μέρος τῆς, καθὼς καὶ τμῆμα τοῦ πυθμένα τοῦ ἀγγείου. Ἡ λαβὴ, τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος στὴν ἐξωτερικὴ πλευρὰ καὶ ἡ ἐπιφάνεια τῆς ἐσωτερικῆς καλύπτονται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα. Στὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος δημιουργεῖται ἓνα μικρὸ γώνιασμα, ἐπάνω στὸ ὁποῖο ἐπικολλᾶται ἡ λαβὴ, ἀριστερὰ ἀπὸ τὴν ὁποία σώζεται τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος καὶ τὰ σκέλη δύο μορφῶν, πού τρέχουν πρὸς τὰ ἀριστερά. Οἱ μορφὲς φοροῦν μάλλον περισκελίδες. Γιὰ τὰ γυμνὰ μέρη τῶν μορφῶν χρησιμοποιήθηκε ἄσπρο χρῶμα. Τὸ σχέδιο εἶναι πρόχειρο, καμωμένο μὲ μεγάλῃ βιασύνῃ. Σὲ δύο σημεῖα ἔχει στάξει καὶ τὸ μελανὸ γάνωμα.
 Πρβ. L. Kahil, *AntK* 8, 1965, πίν. 7.4-6.
- Κκ 33 Θραύσμα ἀπὸ τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5428 (εἰκ. 10).
 Πλάτος: 6.55 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος, μὲ λίγη μίκα.
 Σώζεται ὁ πυθμένας καὶ μέρος τῶν τοιχωμάτων τοῦ ἀγγείου. Στὸ κέντρο τοῦ πυθμένα πλαστικὸ ἔξαγμα, πού περιβάλλεται ἀπὸ σκοῦρο καστανὸ κύκλο. Στὴν ἐξωτερικὴ πλευρὰ τὸ ἀγγεῖο περιτρέχει κιτρινοκάστανη ταινία. Στὴ βάση του ὁ τροχὸς ἔχει δημιουργήσει ἔλικα.
- Κκ 34 Θραύσμα ἀπὸ τὸ πόδι κρατηρίσκου, ΜΠ 5428 (εἰκ. 10· πίν. 42).
 Ὑψος: 8.7 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
 Τὸ πόδι εἶναι κωνοειδές. Τὸ κάτω μέρος του εἶναι σπασμένο. Στὴν ἔνωσή του μὲ τὸ σῶμα διαμορφώνεται ἓνας πλαστικὸς δακτύλιος. Στὴ βάση καὶ στὸ ἐπάνω μέρος τοῦ ποδιοῦ ὑπάρχει μελανὴ ταινία. Λεπτὴ ἰώδης ταινία περιτρέχει τὸ πόδι στὸ μέσο του. Στὸν πυθμένα τοῦ ἀγγείου μελανὸς κύκλος. Τὴν ἐπιφάνεια τοῦ θραύσματος καλύπτει κοκκινωπὸ ἐπίχρισμα.
- Κκ 35 Τὸ πόδι καὶ τμῆμα τοῦ σώματος κρατηρίσκου, ΜΠ 5428 (εἰκ. 10· πίν. 42).
 Ὑψος: 9 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος, μὲ λίγη μίκα.
 Τὸ πόδι, πού εἶναι ὑψηλὸ κωνοειδές, περιτρέχουν τρεῖς μελανὲς ταινίες. Στὸ σημεῖο πού τὸ πόδι ἐνώνεται μὲ τὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου δημιουργεῖται ἓνας λεπτὸς πλαστικὸς δακτύλιος. Στὴν ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ σώματος, στὸ κάτω μέρος του, σώζεται ἢ ἀρχὴ ἐνὸς δευτέρου δακτυλίου. Στὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ, στὸν πυθμένα, ὑπάρχει μελανὸς κύκλος.
- Κκ 36 Τὸ πόδι καὶ τμῆμα τοῦ σώματος κρατηρίσκου, ΜΠ 5428.
 Ὑψος: 5.1 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
 Τὸ πόδι κοντὸ, κωνοειδές, διαπλατύνεται στὴ βάση του, ὅπου γίνεται σχεδὸν ἐπίπεδο. Τὸ σῶμα καὶ τὸ πόδι, πού εἶναι ἑνιαῖα, τὰ διαχωρίζει μία γραπτὴ μελανὴ ταινία. Ἰδιο χρῶμα καλύπτει καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ ποδιοῦ. Στὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ, στὸν πυθμένα, ὁμοιόχρωμος κύκλος. Στὴ βάση τοῦ ποδιοῦ ὑπάρχουν μικροσπασίματα.

Εικ. 10

Κκ 37 Τὸ πόδι καὶ τμήμα τοῦ σώματος κρατηρίσκου, ΜΠ 5428 (πίν. 42).

Ύψος: 4.9 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.

Τὸ πόδι εἶναι κοντό, κωνοειδές, ἐνώνεται μὲ τὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου σχηματίζοντας γωνία καὶ καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα. Ταινία μὲ τὸ ἴδιο χρῶμα περιτρέχει τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἀγγείου, ὑψηλότερα ἀπὸ τὸν πυθμένα. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ θραύσματος καλύπτεται ἀπὸ ἀραιὸ πορτοκαλὶ ἐπίχρισμα.

Κκ 38 Τὸ πόδι καὶ τμήμα τοῦ σώματος κρατηρίσκου, ΜΠ 5428 (εἰκ. 10· πίν. 42).

Ύψος: 5.5 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος, μὲ μίκα.

Τὸ πόδι εἶναι σχετικὰ κοντό, κωνοειδές καὶ διαπλατύνεται ἔντονα στὴ βάση του. Στὸ σημεῖο ποῦ ἐνώνεται μὲ τὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου δημιουργεῖται πλαστικὸς δακτύλιος, ποῦ καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα, μὲ τὸ ὁποῖο γράφονται καὶ οἱ δύο ταινίες ποῦ περιτρέχουν τὸ πόδι στὸ μέσο καὶ στὴ βάση του. Ὁμοία ταινία ὑπάρχει καὶ στὴν ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ κάτω μέρους τοῦ σώματος. Στὸν πυθμένα κύκλος ἀπὸ μελανὸ γάνωμα.

- Κκ 39 Τμήμα από τὸ πόδι καὶ τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5428 (πίν. 42).
Μ.σ. ὕψος: 7.5 ἐκ. Πηλός: κοκκινωπός.
Σώζεται τὸ μισὸ σχεδὸν τμήμα τοῦ ποδιοῦ καὶ ἐλάχιστο τμήμα ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου. Τὸ πόδι εἶναι κωνικὸ, μὲ δακτυλιόσχημη βάση. Τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ σώματος ἔχει βαφτεῖ με κοκκινοκάστανο γάνωμα, ποῦ διακόπτεται ἀπὸ ἐδαφόχρωμο κύκλο στὸν πυθμένα. Τὸ πόδι, ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ, περιτρέχουν δύο παχιᾶς μελανῆς ταινίες. Ἐπίσης ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ σώματος καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα. Συγκολλημένο ἀπὸ δύο θραύσματα.
- Κκ 40 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5428 (πίν. 44).
Ἵψος: 5.8 ἐκ. Πηλός: καστανόφαιος.
Στὸ ἐπάνω μέρος τὸ τοίχωμα γωνιάζει καὶ γίνεται κοῖλο σὲ τομῇ. Ἀπὸ τὴ μία λαβὴ σώζονται μόνον οἱ ἀπολήξεις τοῦ ἐνὸς σκέλους. Ἀριστερὰ ἀπὸ τὴ λαβὴ διατηρεῖται ἓνα Ζ ἀπὸ τὴ διακόσμηση τοῦ ἀγγείου. Στὸ κάτω μέρος τοῦ θραύσματος ὑπάρχει λεπτὴ μελανὴ ταινία καὶ ἡ ἀρχὴ μιᾶς δεύτερης. Στὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ σώζεται παχιὰ ταινία καὶ στὴν ἐπάνω ἄκρη τοῦ θραύσματος ἡ ἀρχὴ μιᾶς δεύτερης.
- Κκ 41 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5428 (πίν. 41).
Ἵψος: 3.4 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος, λεπτόκοκκος.
Σώζεται τμήμα ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος τοῦ ἀγγείου. Στὴ μέση περίπου τοῦ θραύσματος ὑπάρχει ὀριζόντια λεπτὴ μελανὴ ταινία, ἐπάνω στὴν ὁποία «πατᾶ» ἓνα ἀνθέμιο ποῦ δηλώνεται μὲ ἄσπρο χρῶμα. Τὴν ἐπιφάνεια τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς καλύπτει ἀραιὸ καστανὸ ἐπίχρισμα, ἐνῶ τῆς ἐσωτερικῆς μελανὸ γάνωμα.
- Κκ 42 Τμήμα ἀπὸ τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5428.
Ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο θραύσματα ποῦ κολλοῦν.
α. Ἵψος: 3.9 ἐκ. β. Ἵψος: 4.4 ἐκ. Πηλός: ἀνοιχτοκάστανος.
Καὶ στὰ δύο θραύσματα σώζεται στὸ κάτω μέρος παχιὰ μελανὴ ταινία. Ἀπὸ τὴ διακόσμηση διατηρεῖται τὸ κάτω μέρος σχηματοποιημένου φυτικοῦ μοτίβου μὲ ἔλικες. Στὰ δεξιὰ σώζεται ἡ ἀπόληξη τοῦ ἐνὸς σκέλους τῆς μιᾶς λαβῆς τοῦ ἀγγείου. Κάτω διακρίνεται ἡ ἀρχὴ μιᾶς δεύτερης μελανῆς ταινίας, παράλληλης μὲ τὴν πρώτη. Στὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ καὶ στὰ δύο θραύσματα ὑπάρχουν δύο ὀριζόντιες ὁμοιᾶς ταινίες.
- Κκ 43 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5429 (πίν. 41).
Ἵψος: 3.1 ἐκ. Πηλός: μὲ σκοῦρο πορτοκαλὶ χρῶμα.
Σώζεται μικρὸ τμήμα ἀπὸ τὸ χεῖλος, ποῦ ἐξέχει στὴν ἐξωτερικὴ του πλευρὰ. Στὸ κάτω μέρος, ἀριστερὰ, σώζεται τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ κεφαλιοῦ μορφῆς πρὸς τὰ δεξιὰ, ποῦ φορᾶ ταινία στὰ μαλλιά. Δεξιὰ ἀπὸ τὴ μορφὴ κρέμεται ἀπὸ τὸ χεῖλος μία ταινία ἢ στεφάνι, ἡ ὁποία στὸ κάτω μέρος τῆς φέρει δύο ὀριζόντιες χαράξεις. Στὸ χεῖλος μελανὸ γάνωμα. Στὸ ἀνώτατο τμήμα τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς σώζεται ἡ ἀρχὴ μελανῆς ταινίας.
- Κκ 44 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5428 (πίν. 41).
Ἵψος: 3.9 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
Σώζεται τμήμα ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος τοῦ ἀγγείου, ποῦ ποικίλλεται μὲ μελανὴ ταινία, ἐπάνω στὴν ὁποία ἀκουμπᾶ στεφάνι ἀπὸ ἄσπρο χρῶμα. Στὴν ἀριστερὴ ἐπάνω γωνία τοῦ θραύσματος διατηροῦνται ὑπολείμματα ἄλλου ἀντικειμένου (:), ἐνῶ τὴν ἐπιφάνεια τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς καλύπτει ἀραιὸ πορτοκαλὶ ἐπίχρισμα.
- Κκ 45 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5425 (πίν. 44).
Ἵψος: 4.8 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλοκάστανος.
Τὸ κάτω μέρος τοῦ τοιχώματος διαμορφώνεται μὲ ἓνα γώνιασμα, ποῦ τονίζεται καὶ γραπτὰ μὲ λεπτὴ μελανὴ ταινία. Ἐπάνω δεξιὰ σώζονται οἱ ἀπολήξεις τοῦ ἐνὸς σκέλους τῆς διπλῆς λαβῆς καὶ ὑπολείμματα ἀπὸ μελανὸ γάνωμα. Ἀριστερὰ, ἐπάνω στὴν ταινία εἰκονίζεται βωμός,

ἀπὸ τὸν ὁποῖο σώζεται τμήμα τῆς βάσης του καὶ δεξιὰ μία στήλη (;), τῆς ὁποίας σώζεται τὸ κάτω μέρος. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς στήλης κρέμονται ἴσως δύο ταινίες, ποὺ ἐξαρτῶνταν ἀπὸ τοὺς ἀγκῶνες τῆς. Γιὰ τὴν παράσταση χρησιμοποιήθηκε ἄσπρο χρῶμα. Στὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ τοῦ θραύσματος, στὸ κάτω μέρος, ὑπάρχει ὀριζόντια ἀνοιχτοκάστανη ταινία.

Κκ 46 Τμήμα ἀπὸ τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5426 (πίν. 43).

Ύψος: 6.4 ἐκ. Πηλός: μὲ ἀνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα καὶ ἴχνη μίκας.

Ἐμπρὸς ἀπὸ τοὺς κορμούς δύο φοινίκων, ποὺ ἀποδίδονται μὲ παράλληλες κατακόρυφες μελανὲς ταινίες, εἰκονίζεται ζῶο πρὸς τὰ δεξιὰ, πιθανότατα ἐλάφι, ἀπὸ τὸ ὁποῖο σώζεται τμήμα τοῦ σώματος καὶ τὰ κέρατα. Τὸ ζῶο δηλώνεται μὲ ἄσπρο χρῶμα. Στὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ, τὸ ἐπάνω μισὸ τοῦ θραύσματος καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα, τὸ κάτω ἀπὸ κοκκινωπὸ. Τὸ τμήμα εἶναι συγκολλημένο ἀπὸ δύο θραύσματα.

Σὲ ἕναν ἀπὸ τοὺς κρατῆρες ποὺ δημοσίευσε ἡ L. Kahil (*AntK* 20, 1977, 91, εἰκ. 8) ὑπάρχει παρόμοια παράσταση, ὅπου μία ἄρκτος κινεῖται ἐμπρὸς ἀπὸ τὸν κορμὸ ἑνὸς φοίνικα.

Κκ 47 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5426 (πίν. 43).

Ύψος: 2.95 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.

Τὸ χεῖλος, ἔξωργο στὴν ἐξωτερικὴ πλευρὰ, καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα. Στὸ μέσο τοῦ θραύσματος σώζεται τὸ κεφάλι ἑνὸς ἐλαφιοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ, ποὺ ἀποδίδεται μὲ ἄσπρο χρῶμα. Στὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ, λίγο χαμηλότερα ἀπὸ τὸ χεῖλος, μελανὴ ταινία.

Κκ 48 Θραῦσμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5426 (πίν. 43).

Ύψος: 8.4 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.

Τὸ θραῦσμα προέρχεται μάλλον ἀπὸ τὸ πόδι μεγάλου κρατηρίσκου. Ἀπὸ τὴν παράσταση σώζεται ἡ μορφή ἑνὸς ἐλαφιοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ, ποὺ στρέφει τὸ κεφάλι πρὸς τὰ πίσω. Λεῖπουν τὰ σκέλη του καὶ τμήμα ἀπὸ τὸ ἐμπρὸς μέρος τοῦ σώματός του. Γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ δέρματος τοῦ ζώου χρησιμοποιεῖται καστανὸ γάνωμα, ποὺ ποικίλλεται μὲ διάσπαρτες ἄσπρες στιγμές. Στὸ ἀριστερὸ ἐπάνω ἄκρο τοῦ θραύσματος ὑπάρχουν ὑπολείμματα μιᾶς ἄλλης μορφῆς. Πορτοκαλὶ ἀραιὸ ἐπίχρισμα καλύπτει τὴν ἐπιφάνεια τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς, ἐνῶ στὴν ἐσωτερικὴ εἶναι ἐμφανεῖς οἱ ραβδώσεις ἀπὸ τὸν τροχό.

Κκ 49 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5429 (πίν. 44).

Ύψος: 5.8 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.

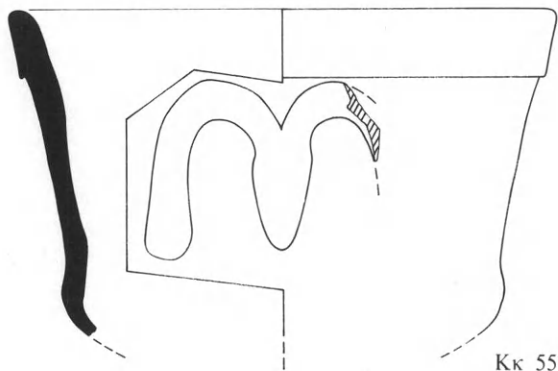
Στὸ κάτω μέρος τοῦ θραύσματος ἔχει ἀρχίσει ἤδη νὰ διαμορφώνεται τὸ γόνιασμα πρὸς τὸ πόδι, ποὺ συναντᾶται στοὺς περισσότερους κρατηρίσκους. Ἡ ἐπιφάνεια εἶναι πολὺ φθαρμένη, διακρίνεται ὅμως ἡ παράσταση. Στὸ μέσο εἰκονίζεται ἕνας φοινίκας καὶ στὴ ρίζα του ἕνας βωμός, τοῦ ὁποῖου οἱ λεπτομέρειες δηλώνονται μὲ ἀραιὸ ἄσπρο χρῶμα. Ἀριστερὰ ἀπὸ τὸ φοινίκα καὶ τὸ βωμὸ διακρίνονται τὸ ἄκρο χέρι καὶ τὸ σκέλος γυμνῆς μορφῆς, ποὺ δηλώνονται μὲ ἄσπρο χρῶμα. Στὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ, στὴν ἐπιφάνεια τῆς ὁποίας σώζονται ἴχνη καύσης, ὑπάρχει στὸ κάτω μέρος ὀριζόντια κόκκινη ταινία. Ἐπίχρισμα πορτοκαλόχρωμο καλύπτει τὴν ἐπιφάνεια καὶ τῶν δύο ὄψεων τοῦ θραύσματος.

Κκ 50 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5429 (πίν. 40β).

Πλάτος: 7.1 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.

Ἀπὸ τὸ χεῖλος, ποὺ σχηματίζεται πλαστικὰ στὴν ἐξωτερικὴ του πλευρὰ καὶ καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα, σώζεται ἐλάχιστο μέρος. Στὸ δεξιὸ ἄκρο τοῦ θραύσματος εἰκονίζεται γυναικεῖα μορφή, ποὺ τρέχει πρὸς τὰ δεξιὰ. Λεῖπει τὸ κεφάλι καὶ τὸ ἀριστερὸ τῆς χέρι. Τὸ ἄλλο τῆς χέρι εἶναι τεντωμένο πρὸς τὰ πίσω. Ἡ μορφή φορᾶ ἀχειρίδωτο χιτωνίσκο, ποὺ ποικίλλεται μὲ ὀριζόντιες γραμμὲς καὶ στιγμὲς ἀπὸ ἄσπρο χρῶμα, μὲ τὸ ὁποῖο ἀποδίδεται καὶ ἕνα μεγάλο στεφάνι ἀριστερὰ ἀπὸ τὴ μορφή. Ἀπὸ τὸ ἴδιο χρῶμα εἶναι καμωμένη καὶ ἡ τεθλασμένη γραμμὴ ποὺ διακοσμεῖ τὸ χεῖλος. Στὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ ὑπάρχουν δύο μελανὲς ταινίες, ἡ μία ἀπὸ αὐτὲς στὸ χεῖλος.

- Κκ 51 Θραύσμα από τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος κρατηρίσκου, ΜΠ 5429 (πίν. 41).
 Ὑψος: 3 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
 Ἐκείνη τὴν παράσταση σώζεται δεξιὰ τὸ ἐκτεινόμενο πρὸς τὰ πίσω δεξιὸ σκέλος μορφῆς, ποὺ ἔτρεχε πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἀριστερὰ σώζεται τὸ ἀριστερὸ σκέλος καὶ τμήμα ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος μορφῆς ποὺ τρέχει πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἡ μορφή φορᾶ κοντὴ περισκελίδα, ποὺ ποικίλλεται μὲ ἀνοιχτοκάστανες διασταυρούμενες γραμμές. Ἐπάνω ἀπὸ τὸ σκέλος τῆς δεξιᾶς μορφῆς σώζεται τὸ κάτω μέρος στεφανιοῦ ἢ ταινίας, ποὺ δηλώνεται μὲ μελανὸ γάνωμα. Στὴν ἐσωτερικὴ πλευρά, στὸ ἔπάνω καὶ κάτω ἄκρο, σώζονται οἱ ἀρχεῖς δύο ταινιῶν ἀπὸ καστανὸ γάνωμα. Ἀραιὸ καστανὸ ἐπίχρσιμα καλύπτει τὴν ἐπιφάνεια τοῦ θραύσματος.
- Κκ 52 Θραύσμα ἀπὸ τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5429 (πίν. 43).
 Ὑψος: 7.5 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος, ἀκάθαρτος.
 Στὸ κάτω μέρος τοῦ θραύσματος σώζεται ἡ γωνιώδης μετάβαση πρὸς τὸ πόδι τοῦ ἀγγείου, τονισμένη γραπτὰ μὲ λεπτὴ κοκκινόμαυρη ταινία. Ἐπάνω στὴν ταινία αὐτὴ πατᾶ γυναικεία μορφή, ποὺ κινεῖται πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ στρέφει τὸ κεφάλι τῆς πρὸς τὰ πίσω. Ἀπὸ τὴ μορφή λείπει τὸ ἔπάνω μέρος τοῦ κεφαλιοῦ, τὸ ἀριστερὸ ἄκρο χέρι, τὸ δεξιὸ μέρος τοῦ σώματος καὶ τὸ δεξιὸ χέρι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἄκρη του, ποὺ σώζεται ἔμπρὸς ἀπὸ τὴ μέση τῆς μορφῆς. Τὸ ἀριστερὸ χέρι τῆς εἶναι ἀπλωμένο πρὸς τὰ ἔμπρὸς δεξιὰ. Φορᾶ χιτῶνα καὶ ἱματίδιο, ριγμένο ἀπὸ τὸν ὄμο καὶ τὸ χέρι. Ὁ χιτῶνας, καθὼς προχωρεῖ ἡ μορφή, ἀνασηκώνεται ἔμπρὸς ὡς τὸ γόνατο. Τὰ μαλλιά τῆς εἶναι μακριὰ καὶ πέφτουν στοὺς ὄμους. Γιὰ τὰ γυμνὰ μέρη τῆς καὶ τὶς πτυχές τῶν ἐνδυμάτων χρησιμοποιήθηκε ἀραιὸ ἄσπρο χρῶμα, ποὺ τοποθετήθηκε, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς μορφῆς, ἔπάνω στὸ μελανὸ γάνωμα. Δεξιὰ, ἔπάνω ἀπὸ τὸ χέρι σώζεται ἡ ἀπόληξη ἐνδύματος (ἱματίδιο). Στὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ τοῦ θραύσματος δύο ὀριζόντιες κοκκινωπές ταινίες. Ἀραιὸ πορτοκαλὶ ἐπίχρσιμα καλύπτει τὴν ἐπιφάνεια καὶ στὶς δύο ὄψεις. Ἀπὸ τὴν κίνηση τῆς μορφῆς συνάγεται ὅτι ἐκτελεῖ κάποιο χορό.
- Κκ 53 Θραύσμα ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5429 (πίν. 43).
 Ὑψος: 3.9 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
 Ἀπὸ τὸ χεῖλος σώζεται ἐλάχιστο μέρος. Στὸ μέσο τοῦ θραύσματος διακρίνεται ὁ κορμὸς γυναικείας μορφῆς, ποὺ στρέφει τὸ κεφάλι τῆς πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ἐκτείνει τὰ χέρια τῆς, ἐλαφρὰ λυγισμένα, πλάγια. Τὰ πόδια τῆς ἀπὸ τὰ γόνατα περίπου καὶ τὰ χέρια ἀπὸ τοὺς ἀγκῶνες δὲν σώζονται. Ἡ μορφή φορᾶ ταινία στὰ μαλλιά, ποὺ εἶναι μαζεμένα ὑψηλά, καὶ ἀχειρίδωτο χιτῶνα, ποὺ ἀπὸ τὴ μέση τῆς στὸ κάτω μέρος φαίνεται νὰ φουσκώνει. Ὁ χιτῶνας ποικίλλεται μὲ ὀριζόντιες γραμμές, οἱ ὁποῖες ἀποδίδονται μὲ ἀραιὸ ἄσπρο χρῶμα, ὅπως ἐπίσης καὶ ἡ ταινία στὰ μαλλιά, τὸ πρόσωπο καὶ τὰ χέρια τῆς μορφῆς. Τὸ χρῶμα τοποθετεῖται ἔπάνω στὸ μελανὸ γάνωμα, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ χέρια, ὅπου τοποθετεῖται ἔπάνω στὸν πηλὸ. Στὴν ἐσωτερικὴ ὄψη ὑπάρχει κοκκινωπὴ ταινία. Ἀραιὸ πορτοκαλὶ ἐπίχρσιμα καλύπτει καὶ τὶς δύο ἐπιφάνειες τοῦ θραύσματος.
 Ἀπὸ τὸ φουσκωμένο ἔνδυμα τῆς μορφῆς καὶ τὴν κίνησή τῆς φαίνεται ὅτι κινεῖται μὲ ρυθμὸ, χορεύοντας.
- Κκ 54 Θραύσμα ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος κρατηρίσκου, ΜΠ 5429 (πίν. 38).
 Ὑψος: 6.5 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος, μὲ μίκα.
 Στὸ κάτω μέρος τοῦ θραύσματος διαμορφώνεται ἓνα γόνιασμα (ταινία;), ποὺ καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα καὶ ποικίλλεται μὲ διακόσμηση κύκλων (:) ἀπὸ ἀσπρορόδινο χρῶμα. Ἐπάνω ἀπὸ τὸ γόνιασμα σώζεται τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος γυναικείας μορφῆς πρὸς τὰ δεξιὰ, σὲ διασκελισμό. Ἡ μορφή φορᾶ μακρὸ χιτῶνα ποὺ, ἀπὸ τὴ γρήγορη ἢ ἀπότομη κίνησή τῆς, φουσκώνει καὶ ἀνεμίζει πρὸς τὰ πίσω. Οἱ πτυχές τοῦ χιτῶνα δηλώνονται μὲ ἀσπρορόδινο χρῶμα. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ θραύσματος καλύπτεται ἀπὸ σκοῦρο πορτοκαλὶ ἐπίχρσιμα.
- Κκ 55 Θραύσμα ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5431 (εἰκ. 11· πίν. 43).
 Ὑψος: 6.7 ἐκ. Πηλός: ὑποκάστανος.

Εικ. 11

Τὸ χεῖλος ἐξέχει πλαστικὰ στὴν ἐξωτερικὴ πλευρὰ καὶ καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα, ἐπάνω στὸ ὁποῖο γράφεται ὀφιοειδῆς γραμμὴ μὲ ἄσπρο χρῶμα. Στὸ κάτω μέρος τοῦ θραύσματος δημιουργεῖται ἓνα γώνιασμα καὶ σὲ συνέχεια τὸ τοίχωμα καμπυλώνεται πρὸς τὰ μέσα, γιὰ νὰ σχηματίσει τὸν πυθμένα τοῦ ἀγγείου. Τὸ γώνιασμα τονίζεται μὲ μελανὴ ταινία, ἐπάνω στὴν ὁποία πατοῦν οἱ μορφές τῆς παράστασης. Οἱ μορφές, ἀπὸ τὶς ὁποῖες σώζεται μόνο μία ὀλόκληρη καὶ τμῆμα ἀπὸ τὸ δεξιὸ σκέλος μιᾶς δεύτερης, εἶναι γυμνές καὶ τρέχουν πρὸς τὰ δεξιά. Ἀπὸ τὴ δεξιά μορφή σώζεται τὸ χέρι ἀπὸ τὸν ἀγκῶνα, τὸ ὁποῖο ἐκτείνεται πλάγια πρὸς τὰ κάτω, καὶ τὸ σκέλος ἀπὸ τὸ μηρό, τὸ ὁποῖο ἀπλώνεται πρὸς τὰ πίσω καὶ πατᾶ μόνο μὲ τὰ δάκτυλα στὸ ἔδαφος. Στὸ χέρι ἡ μορφή κρατᾶ στεφάνι. Ἡ ἀριστερὴ μορφή κρατᾶ στὸ ἐκτεινόμενο ἀριστερὸ χέρι ἐπίσης ἓνα στεφάνι. Τὸ δεξιὸ τῆς χέρι τὸ κατευθύνει πρὸς τὰ πίσω τεντωμένο. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι ἡ μορφή ἔχει σχηματισμένο στήθος (εἶναι ἡ μοναδικὴ παράσταση στοὺς κρατηρίσκους τῆς Μουνιχίας ὅπου σὲ ἄρκο δηλώνεται τὸ στήθος). Τὰ μαλλιά τῆς εἶναι μαζεμένα σὲ κρωβύλο, στὸ πίσω μέρος τοῦ κεφαλιοῦ. Οἱ μορφές ἀποδίδονται μὲ ἄσπρο χρῶμα, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ μαλλιά καὶ τὸ μάτι τῆς πληρέστερα σωζόμενης μορφῆς, ποὺ δηλώνονται μὲ μελανὸ γάνωμα ἐπίθετο στὸ ἄσπρο χρῶμα. Στὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ τοῦ θραύσματος δύο ὀριζόντιες μελανὲς ταινίες. Τὴν ἐπιφάνεια καλύπτει ἀραιὸ ἐπίχρισμα στὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ.

Τὸ θραῦσμα αὐτὸ καὶ τρία ἄλλα θραύσματα προέρχονται ἀπὸ τὸ ἴδιο ἀγγεῖο. Στὰ δύο ἀπὸ αὐτά, ὕψους 6.6 ἐκ. (πίν. 43, Κκ 55α), σώζεται ἡ μία λαβὴ καὶ ἀριστερὰ ἓνα στεφάνι. Στὸ τρίτο θραῦσμα, ὕψους 4.9 ἐκ., σώζεται τὸ τοίχωμα στὸ σημεῖο ποὺ κολλοῦσε ἡ ἄλλη λαβή, ἡ ὁποία ἔχει ἀποκολληθεῖ.

Κκ 56 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5429 (πίν. 41).

Ὑψος: 3.8 ἐκ. Πηλός: καστανός.

Τὸ χεῖλος εἶναι ἐνιαῖο μὲ τὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου καὶ φέρει σκούρα καστανὴ ταινία. Στὸ δεξιὸ ἄκρο τοῦ θραύσματος σώζεται τὸ ἄκρο χέρι μορφῆς ποὺ κρατᾶ ἀναμμένη δάδα, ἡ φλόγα τῆς ὁποίας καίει πρὸς τὰ δεξιά. Ἡ δάδα δηλώνεται μὲ καστανὸ χρῶμα, τὸ χέρι μὲ ἄσπρο καὶ οἱ λεπτομέρειές του μὲ κιτρινωπὸ. Στὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ, στὸ κάτω μέρος τοῦ θραύσματος σκούρα καστανὴ ταινία.

Κκ 57 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ τὸ σῶμα κρατηρίσκου, ΜΠ 5429 (πίν. 41).

Ὑψος: 2.85 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.

Τὸ χεῖλος, πλαστικὰ διαρθρωμένο στὴν ἐξωτερικὴ του πλευρὰ, καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα καὶ ποικίλλεται μὲ τεθλασμένη γραμμὴ ἀπὸ ἄσπρο χρῶμα. Στὴ δεξιά πλευρὰ τοῦ θραύσματος σώζεται τὸ ἄκρο χέρι μορφῆς, ποὺ κρατᾶ κρόταλα. Στὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ, στὸ ἐπάνω μέρος παχιά μελανὴ ταινία καὶ κάτω ἡ ἀρχὴ μιᾶς δεύτερης.

3. Πλαστικά άγγεια

Κπ 1 ΜΠ 5432 (πίν. 45).

Ύψος: 8.15 εκ. Πηλός: ύποκάστανος.

Σώζεται ως τὰ γόνατα ὁ κορμός ἀνδρικήσ μορφῆσ, πού κινεῖται πρὸς τὰ ἀριστερά. Ἡ μορφῆ φορᾶ ζωσμένο χιτωνίσκο. Τὸ δεξιὸ τῆσ χέρι ἐκτεινόταν πλάγια. Ἀριστερά σώζεται ἐπίπεδο τμήμα τοῦ ἀγγείου (ἴσως ἀπὸ τὸ βάθος τῆσ παράστασης), στὸ κάτω μέρος τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ὀπή. Ἡ ἐπιφάνεια τῆσ πίσω πλευρᾶσ εἶναι λεία καὶ κυρτή, με γραπτή μελανόμορφη διακόσμηση, ἀπὸ τὴν ὁποία σώζεται τμήμα μιᾶσ σπείρας. Ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος στὴν μπροστινὴ ὄψη τοῦ ἀγγείου.

α' μισὸ 4ου αἰ.

Κπ 2 ΜΠ 5433 (πίν. 46β).

Ύψος: 5.15 εκ. Πηλός: ύποκάστανος.

Τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ σώματος ἀνδρικήσ μορφῆσ με χλαμύδα, πού στερεώνεται ἐμπρὸς στὸ λαιμὸ καὶ πέφτει πίσω ἀπὸ τοὺς ὤμους στὴν πλάτη. Τὸ δεξιὸ χέρι, πού σώζεται, ἐκτείνεται πρὸς τὰ ἐπάνω καὶ πλάγια. Τὸ τμήμα εἶναι συγκολλημένο ἀπὸ δύο θραύσματα.

Ἐρμῆσ (:).

β' μισὸ 4ου αἰ.

Πρβ. Grunpf, FV 140, πίν. 7.

Κπ 3 ΜΠ 5434 (πίν. 45).

Ύψος: 12 εκ. Πηλός: με ἀνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα.

Ὅρθια γυμνὴ ἀνδρική μορφῆ, σὲ μετωπική στάση. Σώζεται ὁ κορμός, τὸ δεξιὸ σκέλος καὶ τμήμα ἀπὸ τὸ ἀριστερὸ χέρι καὶ τὸ ἀριστερὸ σκέλος τῆσ μορφῆσ. Τὸ ἀριστερὸ χέρι, πιθανότατα καὶ τὸ δεξιὸ, ἐκτεινόταν πρὸς τὰ πλάγια, ἀριστερά τῆσ μορφῆσ, ὅπου ὑπῆρχε στήριγμα ἐπάνω στὸ ὁποῖο ἦταν ἀκουμπισμένο ἓνα ἱμάτιο. Ἀπὸ τὸ στήριγμα σώζεται τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ. Ἡ μορφῆ εἶναι σχεδὸν περίοπτη. Στὴν μπροστινὴ ὄψη ὑπάρχουν ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος, ἐνῶ ἡ πίσω κυρτὴ ἐπιφάνεια καλυπτόταν ἀπὸ κοκκινοκάστανο γάνωμα.

β' μισὸ 4ου αἰ.

Κπ 4 ΜΠ 5435 (πίν. 46α).

Ύψος: 4.55 εκ. Πηλός: με ἀνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα.

Τὸ ἐπάνω δεξιὸ μέρος τοῦ κορμοῦ καὶ ὁ βραχίονας τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ γυμνῆσ παιδικῆσ μορφῆσ. Τὸ χέρι πέφτει πρὸς τὰ κάτω, παράλληλο στὸ σῶμα, ἐνῶ στὸν ὤμο σώζεται τὸ ἄκρο ἐνὸς πλοκάμου ἀπὸ τὰ μαλλιά τῆσ μορφῆσ. Στὴν μπροστινὴ ὄψη ὑπάρχουν ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος. Ἡ πίσω ἐπιφάνεια εἶναι λεία καὶ καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα.

α' μισὸ 4ου αἰ. (:).

Γιὰ τὸν τύπο τῆσ μορφῆσ, πρβ. Grunpf, FV 27, 33, 46, 50, 80. Ὅπως παρατηρεῖ καὶ ἡ Μ. Grunpf-Lyritzaki (δ.π. 20), οἱ παιδικῆσ αὐτῆσ μορφῆσ παρουσιάζουν ὁμοιότητες με τοὺς μικροὺς Ἐρωτες στῆσ παραστάσεις τοῦ Ζωγράφου τοῦ Μειδία καὶ κυρίως τῶν ζωγράφων τῶν μεταμειδικῶν χρόνων.

Κπ 5 ΜΠ 5435 (πίν. 46α).

Ύψος: 3.7 εκ. Πηλός: με ἀνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα.

Τὸ ἐπάνω δεξιὸ μέρος τοῦ κορμοῦ καὶ τμήμα τοῦ δεξιοῦ βραχίονα μορφῆσ, παρόμοιασ με τὴν προηγούμενη (Κπ 4). Ἡ μορφῆ φορᾶ χλαμύδα, πού στερεώνεται στὸν δεξιὸ ὤμο με πόρπη. Ἀπὸ τὰ μαλλιά τῆσ σώζονται οἱ ἄκρες δύο πλοκάμων, πού πέφτουν στὸν ὤμο. Ὑπάρχουν ἴχνη ἄσπρου ἐπιχρίσματος.

Μέσα (:) 4ου αἰ.

Βλ. τὸ θραῦσμα Κπ 4.

Κπ 6 ΜΠ 5435 (πίν. 46α).

Ύψος: 6.85 έκ. Πηλός: υποκάστανος, με ἴχνη μίκας.

Σώζεται ὁ κορμός, ἀπὸ τὴν κοιλιά καὶ ἐπάνω, τὸ κεφάλι καὶ ὁ ἀριστερὸς βραχίονας μορφῆς, παρόμοιας μὲ τὶς προηγούμενες (Κπ 4-5). Ἡ μορφή κλίνει τὸ σῶμα πρὸς τὰ ἀριστερά της, ἐνῶ τὸ κεφάλι πρὸς τὰ δεξιὰ. Τὸ ἀριστερὸ χέρι εἶναι ἀπλωμένο πλάγια ἀριστερά. Τὰ μαλλιά εἶναι μακριὰ καὶ πέφτουν στοὺς ὤμους μὲ πλούσιους στριφογυριστοὺς κυλινδρικοὺς πλοκάμους. Στὸ κεφάλι ἡ μορφή φορᾷ στεφάνι μὲ λουλούδια. Ἡ μύτη της εἶναι σπασμένη. Σώζονται ὑπολείμματα ἀπὸ ἄσπρο ἐπίχρισμα, κίτρινο χρῶμα στὰ μαλλιά καὶ κόκκινο στὸ στεφάνι. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς πίσω ὀψης καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα.

Διόνυσος ἢ Ἔρωσ (γιὰ τὸ στεφάνι, βλ. E. Reeder Williams, *Hesperia* 47, 1978, 371).

β' τέταρτο 4ου αἰ.

Πρβ. Trumpf, FV 28-30, 80.

Κπ 7 ΜΠ 5435 (πίν. 46α).

Ύψος: 3.05 έκ. Πηλός: πορτοκαλοκάστανος.

Τμήμα ἀπὸ τὸ δεξιὸ πλευρὸ καὶ τὸν δεξιὸ βραχίονα γυμνῆς νεανικῆς μορφῆς. Στὸν ὄμο διατηρεῖται τὸ ἄκρο ἀπὸ τοὺς πλοκάμους τῶν μαλλιῶν καὶ ἐπάνω ἀπὸ τὸ βραχίονα, ποὺ ἐκτεινόταν πλάγια σχεδὸν κάθετα στὸ σῶμα τῆς μορφῆς, ἕνα τσαμπὶ σταφύλι (:). Σώζονται ὑπολείμματα ἀπὸ ἄσπρο ἐπίχρισμα, γαλάζιο καὶ καστανὸ χρῶμα.

α' μισὸ 4ου αἰ.

Πρβ. Trumpf, FV 253, 274.

Κπ 8 ΜΠ 5435 (πίν. 45).

Ύψος: 7.1 έκ. Πηλός: καστανός.

Σώζεται τὸ κεφάλι καὶ τὸ δεξιὸ χέρι παιδικῆς μορφῆς, ποὺ εἰκονιζόταν μέσα σὲ σπηλιά. Τὸ χέρι της κατευθύνεται πρὸς τὰ κάτω, τὸ κεφάλι εἰκονίζεται κατὰ μέτωπο. Σώζονται ὑπολείμματα ἀπὸ ἄσπρο ἐπίχρισμα καὶ κίτρινο χρῶμα. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς πίσω ὀψης καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα. Συγκολλημένο ἀπὸ δύο θραύσματα.

Διόνυσος ἢ Ἔρωσ.

β' μισὸ 4ου αἰ.

Βλ. Κεφ. Γ, 82 σημ. 230. Πρβ. Trumpf, FV 230-233 καὶ 300-303· E. Reeder Williams, *δ.π.* πίν. 96, ἀρ. 34.

Κπ 9 ΜΠ 5436 (πίν. 46β).

Ύψος: 5.4 έκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.

Τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ σώματος γυναικειᾶς μορφῆς μὲ χιτῶνα, ποὺ ἀφήνει ἀκάλυπτο τὸν δεξιὸ ὄμο καὶ τὸ μαστό. Τὸ ἀριστερὸ χέρι, ποὺ σώζεται ὡς τὸν ἀγκῶνα, ὑψωμένο πλάγια, συγκρατοῦσε τὸ ἱμάτιο ποὺ διακρίνεται πίσω ἀπὸ τὴ μορφή.

Λήδα ἢ Νέμεσις (πρβ. G. R. Davidson, *Corinth XII, The Minor Objects*, 1952, πίν. 10, ἀρ. 143· Higgins, *BMC I*, πίν. 123, ἀρ. 868-869· Trumpf, FV 77-78).

Γύρω στὸ 375 π.Χ.

Κπ 10 ΜΠ 5437 (πίν. 46α).

Ύψος: 4.2 έκ. Πηλός: μὲ ἀνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα.

Τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ κορμοῦ γυναικειᾶς μορφῆς μὲ χιτῶνα. Μὲ τὸ ἀριστερὸ της χέρι ἡ μορφή ὑποβαστάζει τὸν δεξιὸ μαστό της, ἐνῶ τὸ δεξιὸ εἶναι σπασμένο. Στὸν πήχη τοῦ ἀριστεροῦ χεριοῦ σώζονται τὰ δάκτυλα ἀπὸ τὸ δεξιὸ χέρι παιδικῆς μορφῆς. Στὴν μπροστινὴ ὀψη ὑπάρχουν ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος καὶ στὴν πίσω ὀψη δεξιὰ ἴχνη ἀπὸ μελανὸ γάνωμα.

γ' τέταρτο 4ου αἰ.

Πρβ. Winter I, 140.1 καὶ 5· H. Cahn, *Münzen und Medaillen, Basel, Auktion* 34, 6 Mai 1967, ἀρ. 67· Hadzisteliou-Price, *Kourotrophos*, 35, ἀρ. 251 καὶ 293.

Κπ 11 ΜΠ 5438 (πίν. 45).

Ύψος: 9.1 εκ. Πηλός: ρόδινος.

Τὸ κάτω μέρος πλαστικοῦ ἀγγείου, ποῦ εἰκόνιζε μορφὴ καθιστῆ σὲ κλισμὸ, ἀπὸ τὴν ὁποία σώζονται μόνο τὰ σκέλη καὶ τὸ ἄκρο ἀριστερὸ τῆς χέρι. Τὸ δεξιὸ σκέλος τῆς μορφῆς πατᾶ σὲ ὑποπόδιο. Τὸ χέρι τῆς τὸ ἀκουμπᾶ ἐπάνω στὸν ἀριστερὸ μηρό. Φορᾶ χιτῶνα καὶ ἱμάτιο, ποῦ καλύπτει τὰ σκέλη. Ἡ μορφὴ καλύπτεται ἀπὸ ἄσπρο ἐπίχρισμα, ἐνῶ σώζονται ὑπολείμματα ἀπὸ ρόδινο χρῶμα στὸ χιτῶνα, ὄχρα στὸν κλισμὸ καὶ κόκκινο στὸ κάτω μέρος τοῦ ἀγγείου. Ἡ πίσω ἐπιφάνεια εἶναι κυρτῆ καὶ καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα.

Μέσα 4ου αἱ.

Γιὰ τὸν τύπο, βλ. Trumprf, FV 50-54 καὶ πίν. 31d.

Κπ 12 ΜΠ 5439 (πίν. 45).

Ύψος: 12.35 εκ. Πηλός: μὲ ἀνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα.

Ἀπὸ τὸ ἀγγεῖο λείπουν τμήμα ἀπὸ τὴ δεξιὰ πλευρὰ καὶ τὸ κάτω μέρος. Εἰκονίζονται δύο μορφές μέσα σὲ κοῖλο βάθος. Ἀριστερά, γυμνὴ γυναικεία (;) μορφὴ καθιστῆ πρὸς τὰ ἀριστερά, ποῦ στρέφει τὸ κεφάλι καὶ λιγότερο τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ σώματος πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἱμάτιο καλύπτει τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος καὶ ἡ παρυφὴ του σχηματίζει ἀνάμεσα στοὺς μηρούς ὄφιοειδῆ πτυχή. Τὰ μαλλιά τῆς μορφῆς εἶναι μακριὰ καὶ πέφτουν κυματιστὰ στοὺς ὤμους. Τὸ δεξιὸ τῆς χέρι σώζεται ἀπὸ τὸν ἀγκῶνα, ὅπως καὶ τὸ ἀριστερὸ, ποῦ τὸ ἄπλωνε σὲ μία ὄρθια (;) γυμνὴ μορφὴ ἀριστερὰ τῆς. Ἀπὸ τὴ δευτέρη μορφὴ σώζεται τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ σώματος, τὸ κεφάλι καὶ τὸ δεξιὸ τῆς χέρι. Τὸ σῶμα τῆς τὸ στρέφει ἐλαφρὰ πρὸς τὴν καθιστῆ μορφὴ, ἐνῶ τὸ κεφάλι εἰκονίζεται σχεδὸν κατενώπιον, μὲ κλίση πρὸς τὰ ἀριστερά. Τὸ δεξιὸ τῆς χέρι τὸ ἀπλώνει πίσω ἀπὸ τὸ κεφάλι τῆς καθιστῆς μορφῆς. Τὰ μαλλιά τῆς εἶναι κοντὰ καὶ ἀκατάστατα. Στὴν μπροστινὴ ὄψη ὑπάρχουν ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος, ἐνῶ ἡ ἐπιφάνεια τῆς πίσω ὄψης καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα. Σώζεται ἐπίσης τμήμα ἀπὸ τὸ στόμιο. Συγκολλημένο ἀπὸ δύο θραύσματα.

β' τέταρτο 4ου αἱ.

Στὸ ἀγγεῖο εἰκονίζεται πιθανότατα ἡ Ἀφροδίτη μὲ τὸν Ἔρωτα ἢ τὸν Ἄδωνι (πρβ. *Hesperia Suppl.* VII, 162-163, εἰκ. 74, ἀρ. 126, T 56· Trumprf, FV 137 καὶ 147· E. Reeder Williams, ὁ.π. 383, πίν. 92, ἀρ. 16). Ἐπειδὴ τὸ φύλο τῆς καθιστῆς μορφῆς δὲν ταυτίζεται μὲ βεβαιότητα, ὀρισμένοι ἀναγνωρίζουν σὲ παρόμοιες μορφές τὸν Διόνυσο μὲ τὸν Ἔρωτα (πρβ. Trumprf, FV 80· E. Reeder Williams, ὁ.π.).

Κπ 13 ΜΠ 5440 (πίν. 46α).

Ύψος: 6.2 εκ. Πηλός: καστανός.

Τμήμα ἀπὸ τὸ δεξιὸ μέρος τοῦ κορμοῦ, μὲ τὸν δεξιὸ βραχίονα γυμνῆς γυναικείας (;) μορφῆς, ποῦ εἰκονίζεται κατενώπιον. Περίπου ἐπάνω στὸ στήθος τῆς μορφῆς σώζονται οἱ ἄκρες ἀπὸ δύο κυματιστοὺς πλοκάμους τῶν μαλλιῶν. Τὸ βραχίονά τῆς, ποῦ κατευθύνεται πλάγια καὶ πρὸς τὰ ἐπάνω, ὑποβαστάζει τὸ χέρι μιᾶς δευτέρας μορφῆς, στὰ ἀριστερὰ τῆς πρώτης, ἀπὸ τὴν ὁποία σώζεται καὶ ὁ ἀριστερός τῆς μηρός. Ἀνάμεσα στίς δύο μορφές σχηματίζονται πτυχές μιᾶς χλαμύδας (;). Σώζονται ἴχνη ἄσπρου ἐπιχρίσματος.

α' τέταρτο 4ου αἱ.

Τὸ ἀγγεῖο ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχεται τὸ θραῦσμα εἰκόνιζε σύμπλεγμα ἀρπαγῆς (πρβ. Trumprf, FV 132-133· S. Karouzou, *BCH* 95, 1971, 118-119, εἰκ. 10-11).

Κπ 14 ΜΠ 5441 (πίν. 46β).

Μῆκος: 5.65 εκ. Πηλός: ὑποκάστανος.

Θραῦσμα ἀπὸ τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ κεφαλιοῦ γυναικείας μορφῆς, ποῦ σώζει μικρὸ μέρος ἀπὸ τὸ πρόσωπο καὶ περισσότερο ἀπὸ τὰ μαλλιά, ποῦ εἶναι τραβηγμένα πρὸς τὰ πίσω. Στὸ ἐπάνω μέρος τοῦ κεφαλιοῦ, ἐπάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο, τρεῖς ἀνάγλυφοι ἔξερργοι ρόδακες, καμωμένοι ἀπὸ ξεχωριστὰ κομμάτια πηλοῦ. Σώζονται ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος.

Τὸ ἀγγεῖο θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ μετὰ τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰ. Παρόλη τὴν πρόωμη διάταξη τῶν μαλλιῶν, οἱ πλαστικοὶ ρόδακες κατεβάζουν τὴ χρονολόγηση μετὰ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνα (πρβ. D. Burr-Thompson, *Hesperia* 21, 1952, 146, πίν. 39, ἀρ. 51· βλ. ἐπίσης, Higgins, *BMC I*, ἀρ. 295· Trumpf, 60 κέ., FV 8 καὶ 163-171).

Κπ 15 ΜΠ 5441 (πίν. 46α).

Ύψος: 3 ἐκ. Πηλός: ὑποκάστανος.

Κεφάλι γυναικείας μορφῆς. Ὁ σάκκος ποῦ φορᾷ ἡ μορφή καλύπτει τὰ κυματιστά της μαλλιά, ποῦ πλαισιώνουν τὸ πρόσωπο. Τὰ αὐτιά της κοσμοῦν κυκλικὰ ἐνώτια. Παρατηρεῖται μία μικρὴ στροφή καὶ κλίση τοῦ κεφαλιοῦ πρὸς τὰ δεξιά. Ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἀριστερὸ αὐτί της ὑπάρχουν ὑπολείμματα ἐπιφάνειας ἐπαφῆς, ἐνῶ ἡ μύτη καὶ τὸ στόμα της εἶναι σπασμένα. Διατηροῦνται ἴχνη ἀπὸ ἄσπρο ἐπίχρισμα, κίτρινο χρῶμα στὰ μαλλιά καὶ κόκκινο στὸ σάκκο.

Τὸ κεφάλι εἶναι ὅμοιο μὲ τὸ κεφάλι γυναικείας μορφῆς ἀπὸ σύμπλεγμα ἀρπαγῆς (πρβ. Trumpf, FV 132, πίν. 17· S. Karouzou, *δ.π.* 119, εἰκ. 10).

α' τέταρτο 4ου αἰ.

Κπ 16 ΜΠ 5441 (πίν. 46α).

Ύψος: 3.1 ἐκ. Πηλός: ὑποκάστανος.

Τὸ κεφάλι γυναικείας μορφῆς, μὲ τὸ ὁποῖο σώζεται καὶ τμήμα τοῦ λαιμοῦ, παρουσιάζει μία μικρὴ κλίση πρὸς τὰ ἀριστερά. Ἡ μορφή φορᾷ σάκκο. Τὰ κυματιστά της μαλλιά, μαζεμένα πρὸς τὰ πίσω, πλαισιώνουν τὸ πρόσωπο καὶ χωρίζονται στὴ μέση μὲ πλεξίδα. Ἡ μύτη εἶναι σπασμένη. Ὁ σάκκος καλύπτεται ἀπὸ κοκκινοκάστανο γάνωμα.

α' τέταρτο 4ου αἰ.

Τὸ κεφάλι αὐτὸ προέρχεται ἐνδεχομένως ἀπὸ πλαστικὸ ἀγγεῖο, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ γάνωμα στὸ σάκκο καὶ ἀπὸ τὸ ψήσιμο τοῦ πηλοῦ. Μεγάλῃ ὁμοιότητα παρουσιάζει μὲ τὸ κεφάλι τῆς γυναικείας μορφῆς ἀπὸ σύμπλεγμα ἀρπαγῆς στὸ ἀγγεῖο EM 2059 (βλ. Trumpf, FV 132).

Κπ 17 ΜΠ 5442 (πίν. 45).

Ύψος: 5.8 ἐκ. Πηλός: ροδινοκάστανος.

Ἀριστερὸ σκέλος γυναικείας μορφῆς, λυγισμένο στὸ γόνατο σὲ δεξιά γωνία. Σώζονται ὑπολείμματα ἀπὸ μελανὸ γάνωμα. Ἡ ἐργασία εἶναι πρόχειρη.

4ος αἰ. (β' μισό;).

Ἡ μορφή θὰ μπορούσε νὰ ἐρμηνευθεῖ ὡς ἀστραγαλίζουσα (βλ. Neutsch, *Koroplastik*, 54-59· Trumpf, 131-132 καὶ FV 83-86). Σὲ παρόμοιο μοτίβο ὅμως ἔχουμε καὶ μορφὲς ποῦ κρατοῦν σταφύλι (βλ. Trumpf, FV 82), μαζεῦουν λουλούδια ἢ παίζουν σφαῖρα (βλ. Trumpf, FV 87). Μία παρόμοια μορφή ἡ M. Trumpf-Lyritzaki (FV 88-89) τὴν χαρακτηρίζει ὡς δούλη.

Κπ 18 ΜΠ 5442 (πίν. 47).

Ύψος: 3.8 ἐκ. Πηλός: μὲ ἀνοιχτὸ πορτοκαλὶ χρῶμα.

Τμήμα ἀγγείου μὲ μορφή ποδιοῦ. Σώζεται τὸ ἐπάνω μέρος του, μὲ τὴ γένεση τῆς λαβῆς. Τμήμα ἀπὸ τὸ σανδάλι ποῦ φοροῦσε τὸ πόδι, ὅσο σώζεται, καλύπτεται ἀπὸ ἰῶδες χρῶμα.

Πρβ. *Aspects of Ancient Greece, Allentown Art Museum, Sept. 6-Dec. 30, 1979 (1979)* 137, ἀρ. 65, ὅπου παρόμοιο ἀγγεῖο χρονολογεῖται στὸν 6ο π.Χ. αἰ. Βλ. ἐπίσης Higgins, *BMC II*, 32 κέ.

Κπ 19 ΜΠ 5442 (πίν. 47).

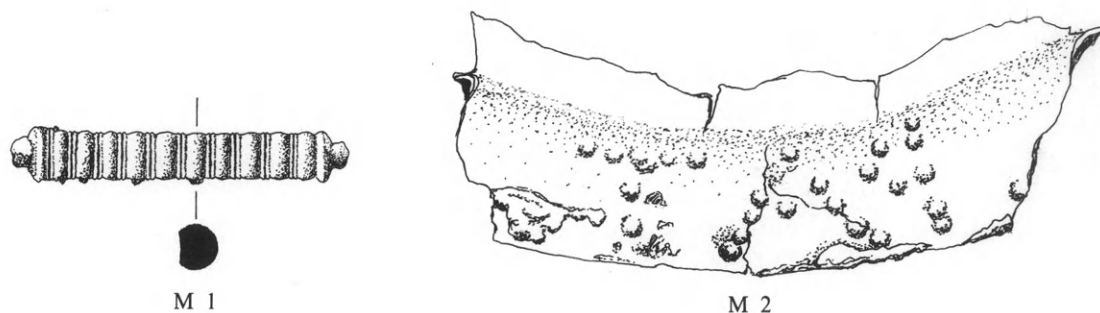
Μῆκος: 4.6 ἐκ. Πηλός: ὑποκάστανος.

Ἀκραῖο τμήμα ἀγγείου ποῦ σώζει φύλλα καὶ τρία λουλούδια κισσοῦ, ποῦ ὑποδήλωναν σπηλαιῶδες ἀνοιγμα. Σώζονται ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος, ἐνῶ ἡ ἐπιφάνεια τῆς πίσω πλευρᾶς καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα.

Μέσα (;) 4ου αἰ.

Τὸ θραῦσμα ἀνήκει μάλλον σὲ ἀγγεῖο ποῦ εἰκόνιζε τὸν μικρὸ Διόνυσο μέσα σὲ σπηλιά (πρβ. Trumpf, 132-133, FV 247-250 καὶ 274).

- Κπ 20 ΜΠ 5442 (πίν. 47).
 Ύψος: 4.4 εκ. Πηλός: ύποκάστανος.
 Τμήμα από τὸ δεξιὸ ἄκρο τοῦ ἀγγείου. Σώζεται τὸ ἐπάνω μέρος ραβδώτης οἰνοχόης με τριφυλλόσχημο στόμιο, πὸν τὴν κρατᾶ τὸ δεξιὸ χέρι μορφῆς. Σώζονται μόνο τὰ δάκτυλα.
 α' μισὸ 4ου αἰ.
 Πρβ. Trumpf, FV 25-27 καὶ 33.
 Τὸ ἀγγεῖο εἰκόνιζε μᾶλλον τὸν Ἑρωτα, πὸν κρατοῦσε τὴν οἰνοχόη στὸ δεξιὸ καὶ θυμιατήριον στὸ ἀριστερὸ χέρι. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἀγγεῖα τοῦ ἴδιου τύπου πὸν εἰκονίζουν τὸν Διόνυσον (βλ. Trumpf, FV 33).
- Κπ 21 ΜΠ 5442 (πίν. 47).
 Ύψος: 8.5 εκ. Πηλός: ὠχροκάστανος.
 Τμήμα ἀγγείου, τοῦ ἴδιου τύπου με τὸ τμήμα Κπ 20. Ἄκρο χέρι μορφῆς ὡς τὸν καρπὸ πὸν κρατᾶ οἰνοχόη, ἡ ὁποία σῶζεται στὸ μεγαλύτερο μέρος της, σχεδὸν ὡς τὴ βάση.
 Βλ. τὸ θραῦσμα Κπ 20.
- Κπ 22 ΜΠ 5442 (πίν. 47).
 Ύψος: 6.2 εκ. Πηλός: ἀνοιχτορόδινος.
 Τμήμα ἀχηβάδας. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς φέρει ραβδώσεις, ἐνῶ τῆς ἐσωτερικῆς εἶναι λεία καὶ κοίλη. Ὑπάρχουν ὑπολείμματα ἀπὸ ἄσπρου ἐπιχρίσματος καὶ στὴν ἐσωτερικὴ πλευρᾶ ἀπὸ κόκκινο χρῶμα.
 4ος αἰ. (α' μισό;).
 Πρβ. Trumpf, FV 1-2, 79-80 καὶ 362· S. Karouzou, *δ.π.* 122· E. Reeder Williams, *Hesperia* 47, 1978, 395, πίν. 99, ἀρ. 53.
 Τὸ θραῦσμα αὐτὸ ἀνήκει μᾶλλον σὲ ἀγγεῖο πὸν εἰκόνιζε τὴν Ἀφροδίτη με τὸν Ἑρωτα μέσα σὲ ἀχηβάδα. Τὰ ἀγγεῖα με τὴν Ἀφροδίτη παριστάνουν τὴ γέννησή της (βλ. Trumpf, 126 κέ.). Ἡ θεὰ εἰκονίζεται σὲ προτομὴ ἢ συνοδεύεται ἀπὸ Ἑρωτες. Τὰ ἀγγεῖα πὸν εἰκονίζουν μόνο τὸν Ἑρωτα, πὸν εἶναι καὶ σπανιότερα, σχετίζονται ἔμμεσα με τὴ γέννηση τῆς Ἀφροδίτης (βλ. Trumpf, 130· E. Simon, *Die Geburt der Aphrodite*, 1959, 42· E. Reeder Williams, *δ.π.*).
- Κπ 23 ΜΠ 5442 (πίν. 47).
 Ύψος: 3.7 εκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
 Τμήμα ἀπὸ τὸ κάτω μέρος ἀχηβάδας. Ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια ποικίλλεται με ραβδώσεις, ἐνῶ ἡ ἐσωτερικὴ εἶναι λεία καὶ κοίλη. Σώζονται ἴχνη ἄσπρου ἐπιχρίσματος.
 4ος αἰ.
- Κπ 24 ΜΠ 5442 (πίν. 47).
 Ύψος: 6.4 εκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
 Σώζεται τὸ κάτω μέρος ἰωνικοῦ κίονα, πὸν ἐδράζεται σὲ τριβαθμιδωτὴ βάση. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς πίσω ὀψῆς τοῦ θραύσματος εἶναι λεία. Ὑπολείμματα ἄσπρου ἐπιχρίσματος.
 β' τέταρτο 4ου αἰ.
 Τὸ θραῦσμα προέρχεται ἴσως ἀπὸ ἀγγεῖο πὸν εἰκόνιζε τὴν Δανάη σὲ ναῖσκο, ἀνακαθισμένη ἐπάνω σὲ κλίνη.
 Πρβ. Trumpf, FV 58-60· S. Karusu, *AntK* 13, 1970, 35, πίν. 24.6.
- Κπ 25 ΜΠ 5442 (πίν. 47).
 Ύψος: 5.6 εκ. Πηλός: ἀνοιχτορόδινος.
 Ἐπάνω σὲ τριβαθμιδωτὴ βάση, ἀπὸ τὴν ὁποία σῶζεται τὸ ἀριστερὸ ἄκρο, ἐδράζεται ἰωνικὸς κίονας (σῶζεται τὸ κάτω μέρος του). Ἀριστερὰ διατηρεῖται τὸ πόδι κλίνης. Ὑπάρχουν ἴχνη ἄσπρου ἐπιχρίσματος, ἐνῶ ἡ λεία ἐπιφάνεια τῆς πίσω ὀψῆς καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα. Γιὰ τὴ χρονολόγησή καὶ τὸν τύπο τοῦ ἀγγείου, βλ. τὸ θραῦσμα Κπ 24.

Εικ. 12

Κπ 26 ΜΠ 5442 (πίν. 47).

Μήκος: 9.8 εκ. Πηλός: άνοιχτορόδινος.

Φτερούγα, σπασμένη στην άκρη της. Στις πλάγιες πλευρές γωνιώδεις έξοχες (δόντια) δηλώνουν τὰ φτερά. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς μιᾶς ὀψης καλύπτεται ἀπὸ ἄσπρο ἐπίχρισμα καὶ φέρει δύο κάθετες μελανές γραμμές περίπου στὸ μέσο της, ἐνῶ τῆς ἄλλης ὀψης καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα.

α' μισό (;) 4ου αἰ.

Πρβ. E. Reeder Williams, *δ.π.* 389-390, ἀρ. 37.

Κπ 27 ΜΠ 5442 (πίν. 46β).

Ὑψος: 10.2 εκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.

Σώζεται ἑλικωτὸς κρατήρας ἐπάνω σὲ ὑποκρατήριο. Στὴν μπροστινὴ ὀψη διατηροῦνται ἔχνη ἄσπρου ἐπιχρίσματος. Ἡ πίσω πλευρὰ εἶναι λεία καὶ καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα.

Μέσα 4ου αἰ.

Πρβ. Trumppf, FV 17.

V. Μεταλλικὰ ἀντικείμενα

Μ 1 Κανόνας ἀπὸ λαβὴ χάλκινου ἀγγείου, ΜΠ 5443 (εἰκ. 12).

Μήκος: 6.9 εκ.

Ὁ κανόνας εἶναι ἡμικυλινδρικός καὶ στὰ ἄκρα του φέρει δύο ἔμβολα. Ἡ μπροστινὴ πλευρὰ διακοσμεῖται μὲ ἀστράγαλο.

8ος-7ος αἰ.

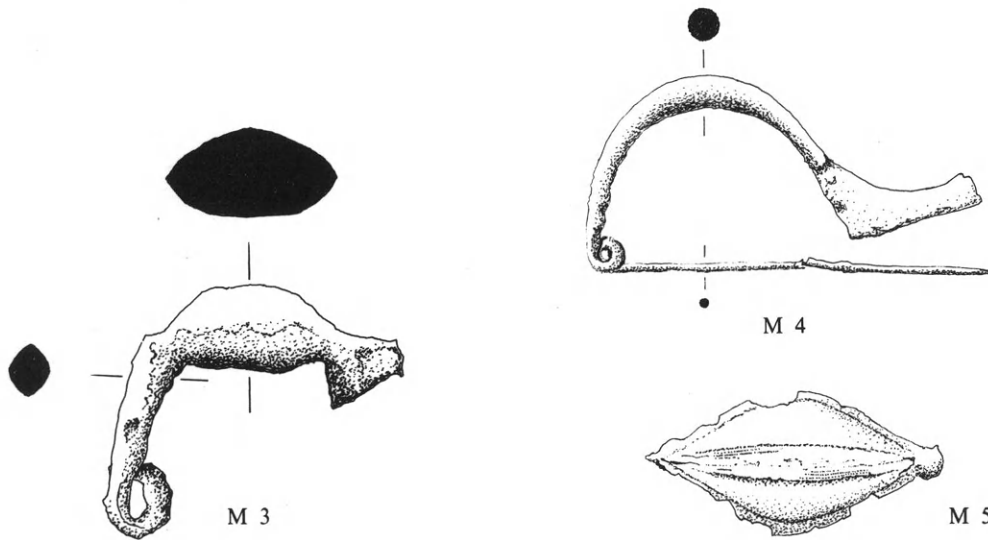
Πρβ. H. Payne, *Perachora, The Sanctuaries of Hera Akraia and Limenia I* (1940) 162, πίν. 66.20· P. Jacobsthal, *Greek Pins* (1956) 45, εἰκ. 195. Γιὰ τὸ κόσμημα, πρβ. H.-V. Hermann, *Die Kessel der orientalisierenden Zeit, OIForsch* 11 (1979) πίν. 75.2.

Μ 2 Τμῆμα ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ τὸ σῶμα λεβητόσχημου χάλκινου ἀγγείου, ΜΠ 5443 (εἰκ. 12).

Μήκος: 5.15 εκ.

Τὸ τοίχωμα τοῦ σώματος παρουσιάζει καμπύλωση. Κάθετο στὸ σῶμα εἶναι τὸ ὀριζόντιο πλατὺ χεῖλος, ἐπάνω στὸ ὁποῖο σώζονται τρία κοκκιωτὰ γράμματα ἐπὶ τὰ λαιά: PAT. Τὸ θραῦσμα ἀναφέρεται ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὸ γεωμετρικὸ στρώμα, τὰ γράμματα ὁμως χρονολογοῦνται ἀργότερα.

Γιὰ παρόμοια θραύσματα ἀπὸ τὸ Ἡραῖο τοῦ Ἄργους, πρβ. C. Waldstein, *The Argive Heraeum II* (1905) ἀρ. 1882-1889, πίν. CXI-CXII (H. F. DeCou).

Εικ. 13

M 3 Πόρπη χάλκινη, ΜΠ 5444 (είκ. 13).

Μήκος: 2.6 εκ.

Σώζεται τὸ τόξο τῆς πόρπης καὶ τμήμα τοῦ πλακιδίου. Τὸ τόξο πλαταίνει στὴ ράχη, ἐξογκώνεται καὶ γίνεται ἀμφίκυρτο. Τὸ πλακίδιο εἶναι μικρό, ἀκόσμητο καὶ πρέπει νὰ εἶχε σχῆμα μακρόστενο. Στὸ ἄλλο ἄκρο τῆς πόρπης σώζεται ἡ μονὴ σπείρα τῆς βελόνας.

β' μισὸ 9ου - α' μισὸ 8ου αἰ.

Πρβ. H. Müller-Karpe, *JdI* 77, 1962, 106, εἰκ. 24.2-3· *Lefkandi I, The Iron Age* (1979) 242, πίν. 248.10-11 καὶ κυρίως πίν. 249.2. Πρβ. καὶ τὶς μεταγενέστερες πόρπες τοῦ τύπου D1, K. Kilian, *Fibeln in Thessalien, PBF XIV.2* (1975) 32 κέ.

M 4 Πόρπη χάλκινη, ΜΠ 5444 (είκ. 13).

Μήκος: 9.1 εκ.

Ἡ πόρπη, ποὺ σώζεται ἀκέραιη, εἶναι τοξωτή. Τὸ τόξο ἐξογκώνεται ἐλάχιστα στὴ ράχη του. Τὸ πλακίδιο τῆς πόρπης εἶναι μακρόστενο, ὀρθογώνιο καὶ στὴν κάτω πλευρὰ «γυρίζει» πρὸς τὰ ἐπάνω. Ἡ βελόνα ἔχει κυκλικὴ διατομή.

8ος αἰ.

Πρβ. Chr. Blinkenberg, *Lindiaka V, Fibules grecques et orientales* (1926) 113-114 (τύπος VI.3).

Ἐπίσης πρβ. τὶς πόρπες ἀπὸ τὶς Φερές (K. Kilian, *δ.π.* πίν. 1, ἀρ. 27-28, πίν. 2, ἀρ. 72, πίν. 3, ἀρ. 83-87), ποὺ ὁ K. Kilian τὶς χρονολογεῖ στὸ τέλος τοῦ 8ου καὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ 7ου αἰ. Γιὰ τὶς ἀντίστοιχες νησιώτικες πόρπες, βλ. E. Sapouna-Sakellarakis, *Die Fibeln der griechischen Inseln, PBF XIV.4* (1978) 41 κέ., 47, πίν. 4, ἀρ. 118-121 (τύπος II). Γιὰ τὸν τύπο τοῦ πλακιδίου, βλ. *δ.π.* 68-69, πίν. 18, ἀρ. 600 (τύπος IVa).

M 5 Τμήμα χάλκινης πόρπης, ΜΠ 5444 (είκ. 13).

Μήκος: 5.95 εκ.

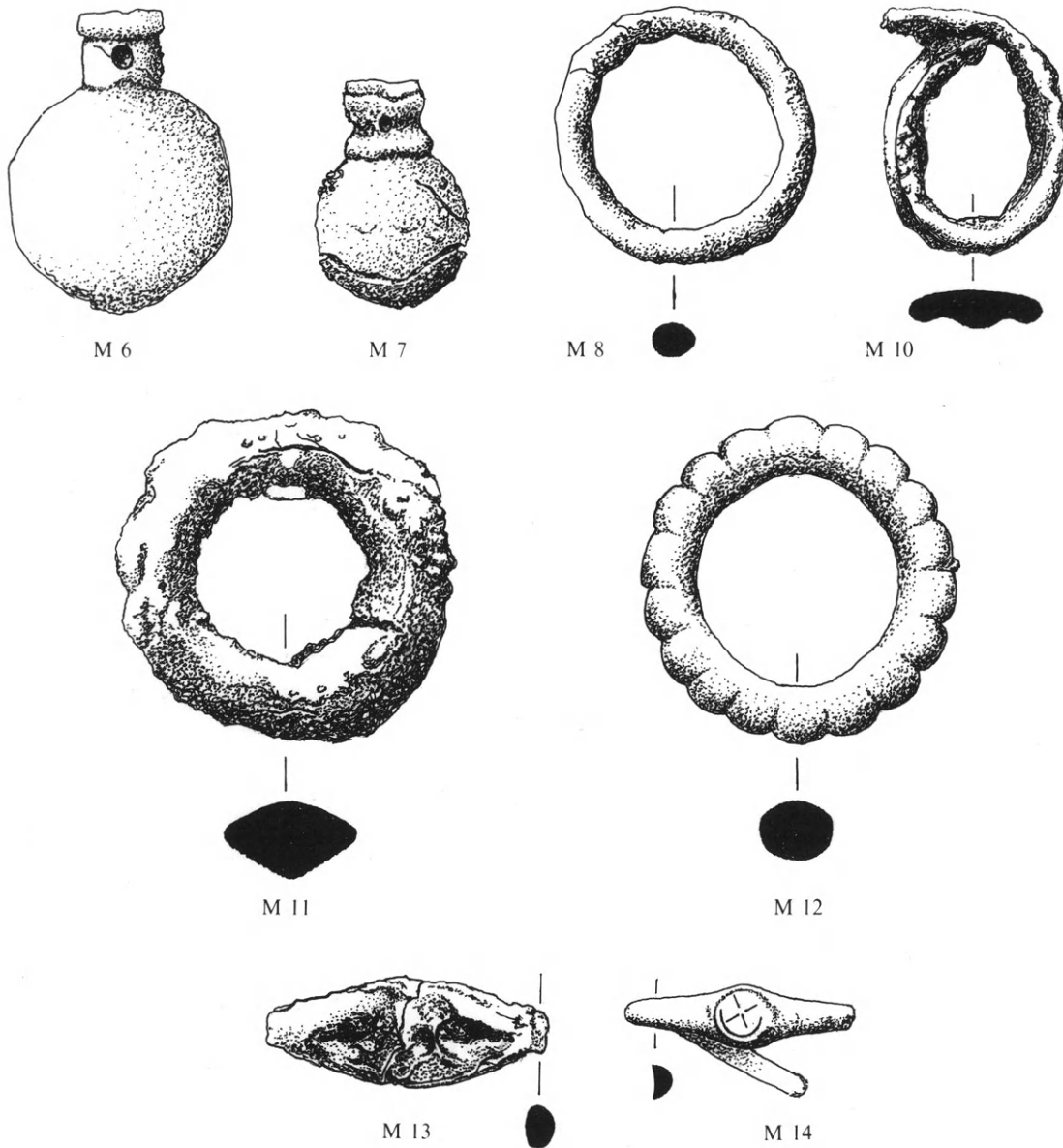
Σώζεται ἡ φυλλόσχημη πλατιὰ ράχη τοῦ τόξου. Στὴν ἐπάνω ἐπιφάνειά της διακοσμεῖται μὲ παράλληλες χαράξεις κατὰ μῆκος, στὸ μέσο καὶ στὴν περιφέρεια.

β' μισὸ 9ου-8ος αἰ.

Βλ. Κεφ. Γ, 85 σημ. 250. Πρβ. ἐπίσης τὶς πόρπες στὸ Μουσεῖο Βερολίνου (K. De Vries, *FuB* 14, 1972, πίν. 14, ἀρ. 5 καὶ 15, ἀρ. 6-7).

- M 6 Κεφαλή χάλκινης περόνης, ΜΠ 5445 (είκ. 14).
Ύψος: 2.4 εκ.
Ἡ κεφαλή ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα σφαιρίδιο καὶ ἓνα κοντὸ κυλινδρικό στέλεχος στὸ κάτω μέρος.
7ος αἰ.
Πρβ. R. M. Dawkins, *The Sanctuary of Artemis Orthia* (1929) 227, πίν. CXXXVI.4 καὶ CXXXVII.a (P. Jacobsthal, *δ.π.* εἰκ. 129b). Γιὰ μία διαφορετικὴ ἐρμηνεῖα τοῦ ἀντικειμένου, βλ. H. Philipp, *Bronzeschmuck aus Olympia, OIForsch* 13 (1981) 370, ἀρ. 1319-1320.
- M 7 Κεφαλή χάλκινης περόνης, ΜΠ 5445 (είκ. 14).
Ύψος: 1.9 εκ.
Ἡ κεφαλή εἶναι παρόμοια μὲ τὴν κεφαλή Μ 6. Διαφέρει ὡς πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ σφαιριδίου.
Ἐπίσης τὸ κυλινδρικό στέλεχος εἶναι παχύτερο καὶ στὸ κάτω μέρος φέρει βάθυνση γιὰ τὴν ὑποδοχὴ τῆς βελόνας.
7ος αἰ.
Πρβ. ἓνα παρόμοιο παράδειγμα ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος (P. Jacobsthal, *δ.π.*).
- M 8 Δακτύλιος χάλκινος, ΜΠ 5446 (είκ. 14).
Διάμετρος (ἐξωτερική): 2.1 εκ.
Κυκλικῆς διατομῆς, ἀκέραιος.
Πρβ. P. Jacobsthal, *δ.π.* εἰκ. 392.1-2 καὶ 6-7· J. N. Coldstream, *Knossos, The Sanctuary of Demeter, BSA Suppl.* vol. 8 (1973) 142-143, πίν. 88· K. Kilian, *δ.π.* πίν. 71.48-65· H. Philipp, *δ.π.* 141, πίν. 42, ἀρ. 509.
- M 9 Δακτύλιος χάλκινος, ΜΠ 5446.
Διάμετρος: 2.9 εκ.
Ὁ δακτύλιος ἔχει τὴν ἴδια μορφή μὲ τὸ δακτύλιο Μ 8.
- M 10 Δακτυλίδι χάλκινο, ΜΠ 5446 (είκ. 14).
Ύψος: 1.2 εκ.
Τὸ δακτυλίδι εἶναι ταινιωτὸ καὶ φέρει κατὰ τὸ μήκος του, στὴ μέση τῆς ταινίας, πλατὰ νεύρωση, Τσακισμένο.
8ος αἰ.
Πρβ. παρόμοια δακτυλίδια ἀπὸ τὴ Θεσσαλία καὶ τὴν Κόρινθο (K. Kilian, *δ.π.* 171, πίν. 70.89· J. N. Coldstream, *Geometric Greece*, 1977, 173, εἰκ. 57).
- M 11 Δακτυλίδι χάλκινο, ΜΠ 5446 (είκ. 14).
Διάμετρος: 2.9 εκ.
Τὸ δακτυλίδι ἔχει τριγωνικὴ διατομή. Ἀκέραιο.
Πρβ. τὰ δακτυλίδια ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Ἐνοδίας (K. Kilian, *δ.π.* πίν. 72.39-41).
- M 12 Δακτυλίδι χάλκινο, ΜΠ 5446 (είκ. 14).
Διάμετρος: 2.7 εκ.
Ἡ στεφάνη διακοσμεῖται στὴν ἐξωτερικὴ τῆς πλευρὰ μὲ ἀστράγαλο. Ἀκέραιο.
Πρβ. τὸ δακτυλίδι ἀπὸ τὴν Ὀλυμπία (H. Philipp, *δ.π.* 189, πίν. 44, ἀρ. 690) καὶ ἓνα ψέλιο μὲ παρόμοια διακόσμηση (P. Jacobsthal, *δ.π.* 157, εἰκ. 487).
- M 13 Δακτυλίδι ἀσημένιο, ΜΠ 5447 (είκ. 14).
Διάμετρος: 2.3 εκ.
Στὴν μπροστινὴ πλευρὰ ἡ στεφάνη πλαταίνει καὶ σχηματίζεται ἑλλειψοειδῆς ἐπιφάνεια, ποὺ διακοσμεῖται μὲ δύο ἀνωπὰ πτηνὰ (δεξιὰ διακρίνεται ἓνα πτηνό, ἀριστερὰ ὅμως ἡ ἐπιφάνεια εἶναι ἀρκετὰ φθαρμένη καὶ δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε τὸ ἴδιο μὲ βεβαιότητα).
Τὸ δακτυλίδι ἀνήκει στὸν τύπο F τοῦ Boardman καὶ θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸ β' μισὸ

Εικ. 14

του βου αἰ. (ὁ τύπος F χρονολογεῖται στὸν 6ο αἰ.). Ἐνα παρόμοιο δακτυλίδι ἀπὸ τὴν Ὀλυμπία χρονολογεῖται στὸ β' μισὸ τοῦ βου αἰ. (βλ. H. Philipp, *δ.π.* 155, πίν. 42, ἀρ. 575).

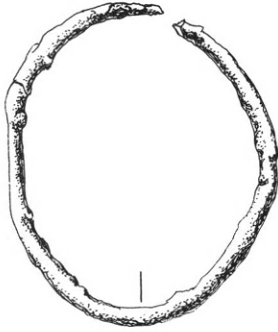
M 14 Δακτυλίδι χάλκινο, ΜΠ 5448 (εἰκ. 14).

Σώζεται τμῆμα τῆς στεφάνης, πὺ σχηματίζει ἓνα μικρὸ μετάλλιο, διακοσμημένο μὲ ἓνα Χ. Εἶναι τσακισμένο.

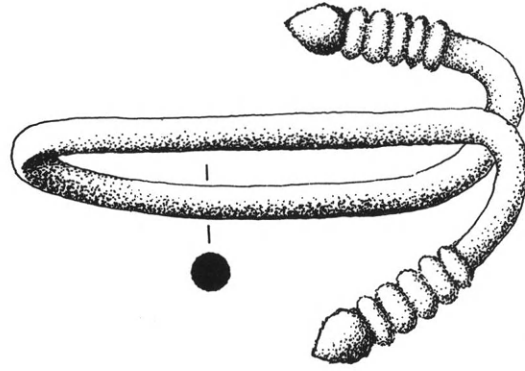
3ος-4ος μ.Χ. αἰ.

Πρβ. H. Philipp, *δ.π.* 183-184, πίν. 43, ἀρ. 661 καὶ 663. Γιὰ τὴ διακόσμηση, βλ. G. R. Davidson, *Corinth XII, The Minor Objects* (1952) 237, ἀρ. 1853.

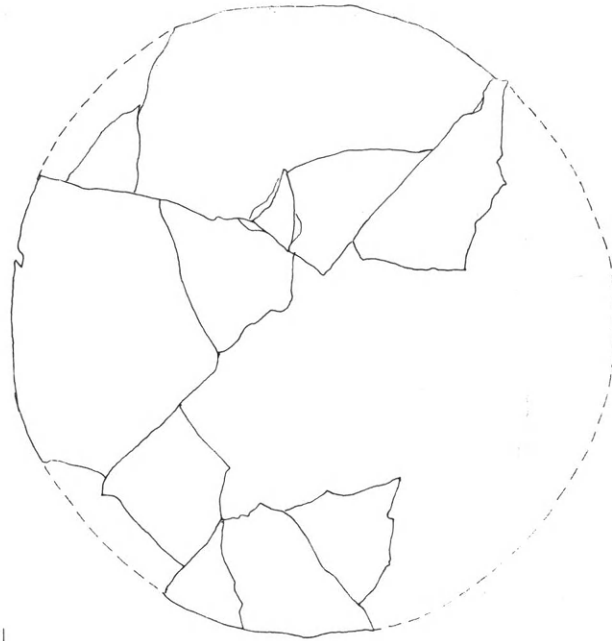
- M 15 Ψέλιο χάλκινο, ΜΠ 5449 (είκ. 15).
 Διάμετρος: 6.2 έκ.
 Έχει κυκλική διατομή και ἀπολήγει στὰ ἄκρα σὲ σχηματοποιημένο κεφάλι φιδιοῦ. Ἡ μία ἄκρη εἶναι σπασμένη.
 6ος αἰ.-α΄ μισὸ 5ου αἰ.
 Πρβ. H. Philipp, *δ.π.* 229, πίν. 52, ἀρ. 835 καὶ 248, πίν. 55, ἀρ. 923.
- M 16 Ψέλιο χάλκινο, ΜΠ 5449 (είκ. 15).
 Πλάτος: 4.2 έκ.
 Εἶναι παρόμοιο μὲ τὸ ψέλιο M 15, τὰ ἄκρα του ὅμως ἀπολήγουν σὲ ἀσύμμετρο διπλὸ κῶνο. Σῶζεται ὀλόκληρο, ἀλλὰ τσακισμένο.
 Ἀρχαϊκῶν χρόνων (6ος αἰ.).
 Πρβ. H. Philipp, *δ.π.* 208-211, πίν. 48, ἀρ. 769 καὶ 777.
- M 17 Τμήμα ἀπὸ περιάπτο (:) χάλκινο, ΜΠ 5450 (είκ. 15).
 Ὑψος: 4.7 έκ.
 Σῶζεται τμήμα ἑνὸς δακτυλίου, κυκλικῆς διατομῆς, ἐπάνω στὸν ὁποῖο κάθεται ἓνα πτηνὸ (μῆκους 2.5 έκ.).
 8ος-7ος αἰ.
 Πρβ. K. Kilian, *δ.π.* πίν. 82.5· γιὰ τὸν τύπο, βλ. H. Philipp, *δ.π.* 349, πίν. 77, ἀρ. 1245 (Kilian-Dirlmeier)· I. Kilian-Dirlmeier, *Anhänger in Griechenland von der mykenischen bis zur spätgeometrischen Zeit*, *PBF* XI.2 (1979) 13, πίν. 3, ἀρ. 41-43. Γιὰ τὸν τύπο τοῦ πτηνοῦ, πρβ. K. Kilian, *δ.π.* πίν. 81.33, 82.13.
- M 18 Μηνοειδὲς ἀντικείμενο χάλκινο, ΜΠ 5451 (είκ. 15).
 Διάμετρος: 1.65 έκ.
 Ἀποτελεῖται ἀπὸ στεφάνη κυκλικῆς διατομῆς, τῆς ὁποίας τὰ ἄκρα διακοσμοῦνται μὲ παράλληλες ὀριζόντιες ραβδώσεις.
 Παρόμοια ἀντικείμενα ἔχουν βρεθεῖ στὸ ἱερὸ τῆς Δήμητρας στὴν Κνωσὸ καὶ θεωρήθηκαν ἀπὸ τὸν J. N. Coldstream (*δ.π.* 135-136, πίν. 86) ἐξαρτήματα ἀπὸ ψέλια.
- M 19 Ρόδακας χρυσός, ΜΠ 5452 (πίν. 48α).
 Διάμετρος: 2.9 έκ.
 Εἶναι ἀρκετὰ φθαρμένος, ἀκόσμητος (:) καὶ φέρει σὲ ἓνα σημεῖο τῆς περιφέρειας δύο μικρὲς κυκλικὲς ὀπές.
 Σημειώνεται ὅτι βρέθηκε στὸ γεωμετρικὸ στρῶμα.
 Πρβ. *Lefkandi I, The Iron Age* (1979) 219-220, πίν. 189, 229c.
- M 20 Τμήμα χάλκινου δίσκου, ΜΠ 5453 (είκ. 15).
 Πλάτος: 7.4 έκ.
 Τὸ τμήμα σῶζει σὲ μία πλευρὰ καμπύλο πέρας καὶ εἶναι ἀκόσμητο. Συγκολλημένο ἀπὸ πολλὰ θραύσματα.
 Κάτοπτρο (:).
 Γιὰ τοὺς τύπους τῶν ἀττικῶν κατόπτρων, βλ. S. Papaspyridi-Karouzou, *Studies Presented to D. M. Robinson* (1951) 565 κέ. Βλ. ἐπίσης τελευταία, L. O. Keene Congdon, *Caryatid Mirrors of Ancient Greece* (1981)· J.-Y. Empereur, *BCH* 105, 1981, 564-565, είκ. 45 (ἀναθηματικὸ κάτοπτρο στὴν Εἰλείθια, στὴ συλλογὴ Π. Κανελλόπουλου)· S. Pingiatoglou, *Eileithyia* (1981) 162, E 54, πίν. 11 (ἀναθηματικὸ κάτοπτρο στὴν Εἰλείθια, στὴν Καρλοσούη).
- M 21 Ἀντικείμενο χάλκινο, ΜΠ 5454 (είκ. 15).
 Ὑψος: 7.8 έκ., πλάτος: 7.6 έκ.
 Ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία ἐνωμένα στελέχη, κυκλικῆς διατομῆς, ποὺ σχηματίζουν ἰσοσκελεὲς τρίγωνο. Ἡ κορυφή τοῦ τριγώνου ἐπιστέφεται μὲ ἓνα κυρτὸ δισκάριο (διαμέτρου 2.9 έκ.).

M 15

M 16

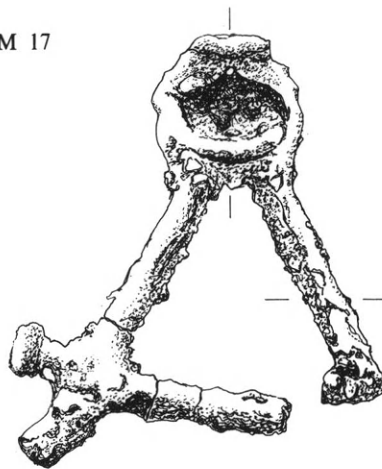
M 20

M 17

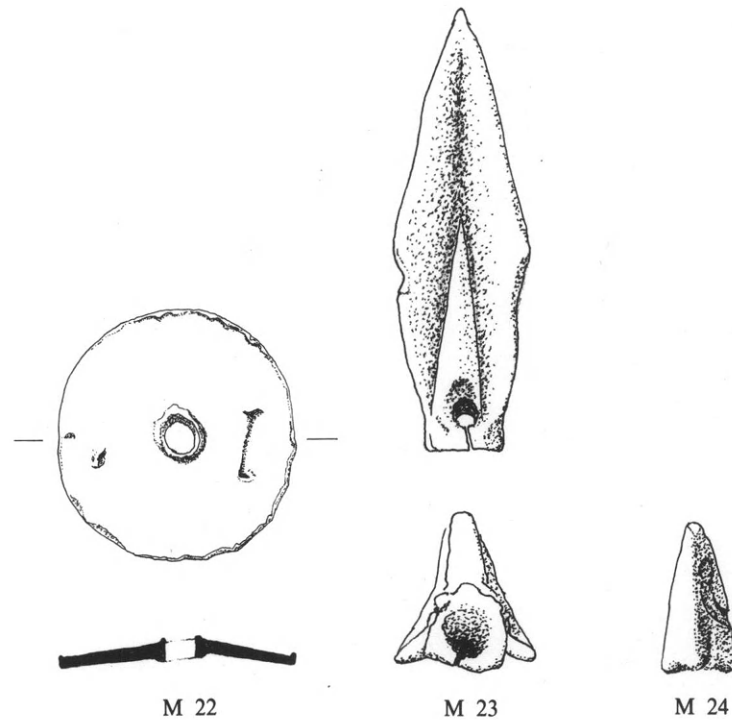
M 18

M 21

Eik. 15

Εικ. 16

Σώζεται σὲ κομμάτια. Παρόμοια ἀντικείμενα ἔχουν βρεθεῖ στὴ Θεσσαλία (ιερὸ Ἐνοδίας) καὶ ὁ K. Kilian (δ.π. 179, πίν. 75.1) τὰ θεωρεῖ ἐξαρτήματα σκευῆς ἀλόγου. Στὰ ἀντικείμενα αὐτά, ὅμως, τὸ δισκάριο ἀντικαθιστᾷ ἕνας δακτύλιος.

M 22 Δίσκος μολύβδινος, ΜΠ 5455 (εἰκ. 16).

Διάμετρος: 5 ἐκ.

Στὸ κέντρο ὁ δίσκος φέρει ὀπή καὶ σὲ μία πλευρὰ μακρόστενη ὀρθογώνια σφραγίδα. Τὸ σύμβολό της ὅμως δὲν διακρίνεται.

Σταθμίο (:).

Παρόμοια, πῆλινα ὅμως, δισκάρια προέρχονται ἀπὸ τὴ Ν. Ἰταλία· βλ. P. Orlandini, *ArchCl* 9, 1957, 66, 159, 162, 164, πίν. 29.1, 59.4, 62.2· H. Herdejürgen, *Die tarentinischen Terrakotten des 6. bis 4. Jahrhunderts v. Chr. im Antikenmuseum Basel* (1971) 73.

M 23 Αἰχμὴ βέλους χάλκινη, ΜΠ 5456 (εἰκ. 16).

Ὑψος: 3.5 ἐκ.

Ἡ αἰχμὴ εἶναι τρίπλευρη καὶ φυλλόσχημη. Στὸ κάτω μέρος της φέρει κοίλανση καὶ μικρὴ ὀπή.

5ος-4ος αἰ.

Πρβ. G. R. Davidson, δ.π. 200, ἀρ. 1518-1519.

M 24 Αἰχμὴ βέλους χάλκινη, ΜΠ 5456 (εἰκ. 16).

Ὑψος: 1.2 ἐκ.

Εἶναι τρίπλευρη καὶ πρισματική.

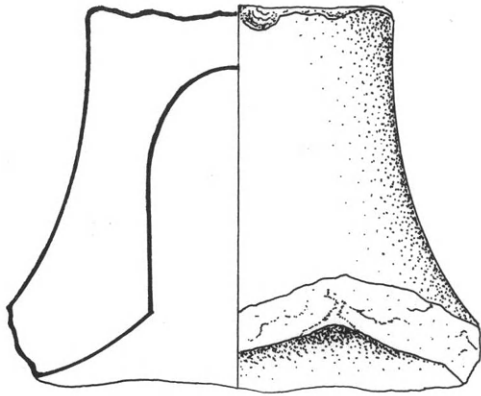
4ος αἰ. (:).

Πρβ. G. R. Davidson, δ.π. 200, ἀρ. 1520.

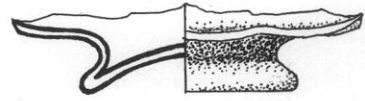
VI. Μικροαντικείμενα

- MA 1 Τὸ ἐπάνω μέρος ἀπὸ τὸ πόδι ἀγγείου, ΜΠ 5457 (εἰκ. 17).
Ύψος: 3 ἐκ. Μάρμαρο ἄσπρο λεπτόκοκκο.
Σώζεται τὸ ἐπάνω μέρος ἀπὸ τὸ ὑψηλὸ πόδι τοῦ ἀγγείου.
Βλ. S. R. Roberts, *The Attic Pyxis* (1978) 2-3.
- MA 2 Τμῆμα ἀπὸ τὸ πλάγιο τοίχωμα πυξίδας, ΜΠ 5457 (πίν. 48γ).
Ύψος: 4.05 ἐκ., μῆκος: 7.3 ἐκ. Μάρμαρο ἄσπρο (παριανό).
Γιὰ παρόμοια ἀγγεῖα ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Βραυράνας, βλ. *Ἔργον* 1962, 32, εἰκ. 41.
- MA 3 Τμῆμα ἀπὸ τὸ κάτω μέρος γυάλινου ἀγγείου, ΜΠ 5458 (εἰκ. 17).
Πλάτος: 4.8 ἐκ.
Ἡ βάση τοῦ ἀγγείου, ποῦ μάλλον ἦταν κλειστό, εἶναι δακτυλιωτὴ καὶ ἐλαφρὰ ὑπερψωμένη.
- MA 4 Πινάκιο ὀστέينو, ΜΠ 5459 (εἰκ. 17).
Διάμετρος: 4.2 ἐκ.
Σπασμένο στὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς περιφέρειάς του. Στὴν ἐπάνω καὶ κάτω πλευρά, στὴν περιφέρεια δύο ἐγχάρακτοι ὁμόκεντροι κύκλοι.
- MA 5 Πυραμιδοειδῆς ἀγνύθα, ΜΠ 5460 (εἰκ. 17).
Ύψος: 4.8 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
Στὴν ἐπάνω πλευρὰ ἐμπέστο τὸ γράμμα Ν. Σώζονται ὑπολείμματα ἀπὸ πορτοκαλὶ γάνωμα.
Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν ἀνασκαφέα ὅτι βρέθηκε σὲ στρῶμα τοῦ 4ου αἰ. Πρβ. τὶς ἀγνύθες ἀπὸ τὴν ἀθηναϊκὴ Ἀγορά, *Hesperia Suppl.* VII, 73 κέ. Γιὰ τὰ γράμματα ποῦ ἔφεραν, βλ. *δ.π.* 74.
- MA 6 Κωνικὴ ἀγνύθα, ΜΠ 5460 (εἰκ. 17).
Ύψος: 7.7 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
Τέλος 4ου αἰ. (;).
Γι' αὐτὸ τὸν τύπο ἀγνυθῶν, βλ. *Hesperia Suppl.* VII, 76 κέ. Πρβ. τὶς ἀγνύθες ἀπὸ τὴν ἀθηναϊκὴ Ἀγορά, *δ.π.* 91, εἰκ. 38, ἀρ. 127 καὶ 139. Ἐπίσης πρβ. τὶς ἀντίστοιχες κορινθιακὲς ἀγνύθες, G. R. Davidson, *δ.π.* 149, ἀρ. 1166.
- MA 7 Δισκόμορφο ὑφαντικὸ βάρος, ΜΠ 5460.
Διάμετρος: 3.8 ἐκ. Πηλός: μὲ σκοῦρο κόκκινο χρῶμα.
Τμῆμα του εἶναι σπασμένο.
Γιὰ τὸν τύπο αὐτό, βλ. *Hesperia Suppl.* VII, 79 καὶ 93, εἰκ. 41, ἀρ. 145-146.
- MA 8 Σφονδύλι, ΜΠ 5461 (εἰκ. 17).
Ύψος: 2.6 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
Σπασμένο στὸ ἐπάνω μέρος του. Ἡ ἐπιφάνειά του καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα.
Πρβ. *Hesperia Suppl.* VII, 95, εἰκ. 43, ἀρ. 9.
- MA 9 Κεφαλὴ περόνης ὀστέινη, ΜΠ 5462 (εἰκ. 17).
Ύψος: 1.7 ἐκ.
Ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα σφαιρίδιο μὲ βάση καὶ ἐπίστεψη, στὴ μεγαλύτερη διάμετρο τοῦ ὁποῦ ὑπάρχει ρηχὴ αὐλάκωση. Στὸ κάτω μέρος τῆς βάσης, στὸ κέντρο, κυκλικὴ βάθυνση.
Μία παρόμοια κεφαλὴ περόνης ὁ P. Jacobsthal (*Greek Pins*, 1956, 172, ἀρ. 559) τὴν χρονολογεῖ στὴν καμπὴ τοῦ 7ου πρὸς τὸν 6ο αἰ.
- MA 10 Εἰδώλιο καθιστῆς γάτας, ΜΠ 5463 (πίν. 48β).
Ύψος: 3 ἐκ. Φαγεντιανή.
Ἐπάνω σὲ λεπτὴ ὀρθογώνια βάση κάθετα μικροσκοπικὴ γάτα. Στὴ ράχη της ὑπάρχει δακτύλιος γιὰ τὴν ἀνάρτησή της.

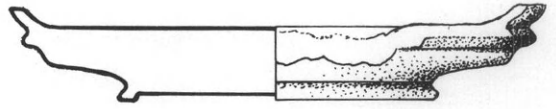

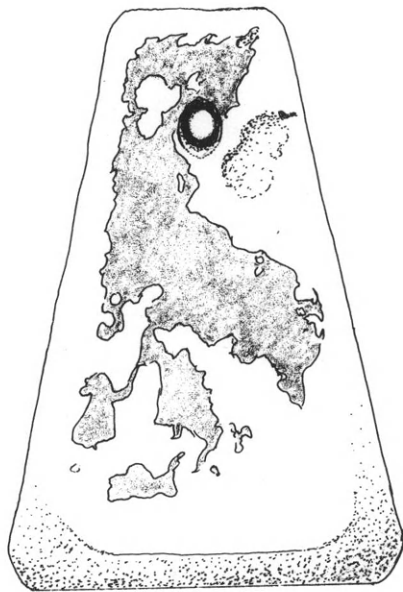
MA 1

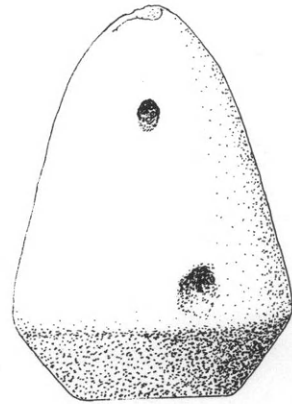
MA 3

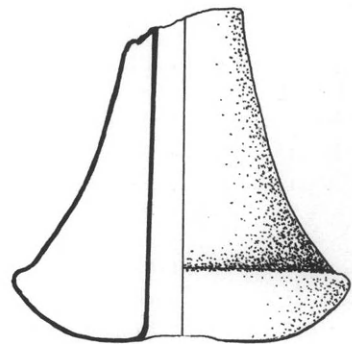
MA 4

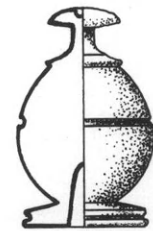
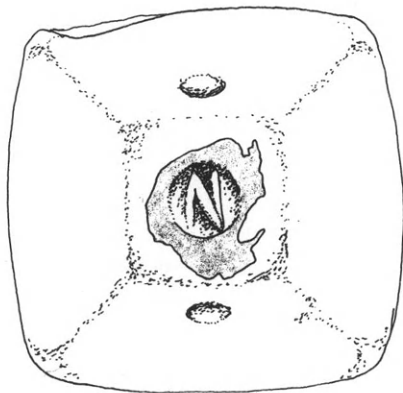
MA 5

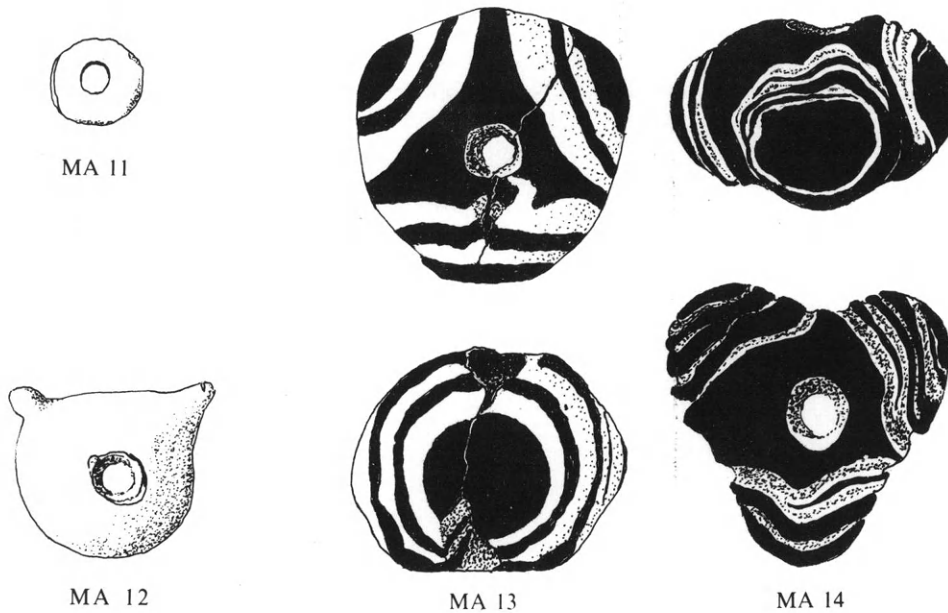
MA 6

MA 8

MA 9

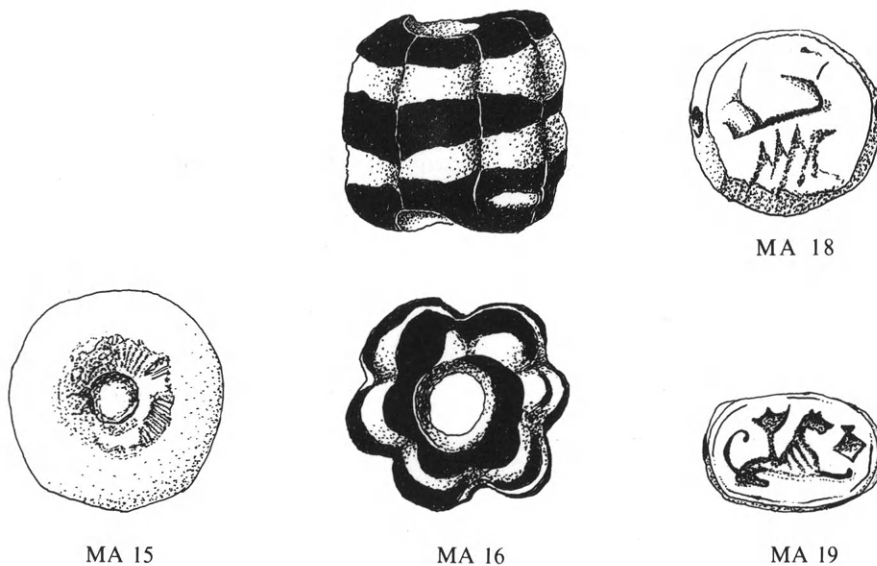
Εικ. 18

7ος αἰ. (αἰγυπτιακῆς προέλευσης)· βλ. σχετικὰ Κεφ. Γ, 87 σημ. 258.

Πρβ. V. Webb, *Archaic Greek Faience* (1978) 94, VII, ἀρ. 467-481.

- MA 11 Δισκοειδεῖς χάντρες, ΜΠ 5464 (εἰκ. 18· πίν. 48β).
Διάμετρος: 0.7 ἐκ. καὶ 0.75 ἐκ. Φαγεντιανή.
Ἡ χάντρα εἶναι λεπτές, πλακαρές. Στὸ κέντρο τους ὑπάρχει κυκλικὴ ὀπή.
Ὁ τύπος αὐτὸς εἶναι κοινὸς ἤδη ἀπὸ τὸν 11 αἰ. (πρβ. Μ. Ἀνδρόνικου, *Βεργίνα I*, 1969, 255, πίν. 77γ καὶ 83λ).
- MA 12 Πτηνόσχημη χάντρα, ΜΠ 5464 (εἰκ. 18).
Μῆκος: 1.5 ἐκ. Φαγεντιανή.
Τὸ «κεφάλι» τῆς εἶναι σπασμένο. Στὸ κέντρο φέρει κυκλικὴ ὀπή.
Πρβ. τὴ χάντρα ἀπὸ τὴν Περαχώρα, Η. Payne, *Perachora, The Sanctuaries of Hera Akraia and Limenia II* (1962) πίν. 194, G 7.
- MA 13 Τριγωνικὴ χάντρα, ΜΠ 5464 (εἰκ. 18).
Μῆκος πλευρᾶς: 2 καὶ 2.2 ἐκ. Γυαλί σκοῦρο πράσινο.
Σὲ κάθε στρωγγυλεμένη γωνία ὑπάρχει ἓνας σπειροειδῆς «ὄφθαλμὸς» ἀπὸ ἄσπρο γυαλί. Στὸ κέντρο ὀπή. Συγκολλημένη ἀπὸ δύο κομμάτια.
7ος αἰ.
Πρβ. τὶς χάντρες ἀπὸ τὴ Βραυρώννα, Ἰ. Παπαδημητρίου, *ΠΑΕ* 1949, 81, εἰκ. 8γ. Ἐπίσης, J. Boardman, *Excavations in Chios, 1952-1955, Greek Emporio, BSA Suppl.* 6 (1967) 239, ἀρ. 552· K. Kilian, *δ.π.* πίν. 78.35 καὶ 37.
- MA 14 Τριγωνικὴ χάντρα, ΜΠ 5464 (εἰκ. 18).
Μῆκος πλευρᾶς: 2.8 ἐκ. Γυαλί σκοῦρο καστανό.
Οἱ ὄφθαλμοὶ τῆς χάντρας αὐτῆς εἶναι περισσότερο ἐξογκωμένοι καὶ καμπυλωμένοι. Στὴ θέση τοῦ ὀφθαλμοῦ ὑπάρχει σπειροειδῆς αὐλάκωση.
Γιὰ τὴ χρονολόγησι καὶ τὸν τύπο, βλ. τὴ χάντρα MA 13.

- MA 15 Σφαιρική χάντρα, ΜΠ 5464 (είκ. 19).
Διάμετρος: 1.5 εκ. Γυαλί άσπρο διαφάνες.
Πρβ. H. Payne, *δ.π.* πίν. 194, G 17, G 19, F 34· K. Kilian, *δ.π.* πίν. 78.17.
- MA 16 Κυλινδρική χάντρα, ΜΠ 5464 (είκ. 19).
Ύψος: 1.8 εκ. Γυαλί μελανό.
Ή χάντρα κατά τὸ μήκος της φέρει πεπονοειδεῖς ραβδώσεις. Στὴ μέση της περιβάλλεται ἀπὸ ἄσπρες ὀριζόντιες γραμμές.
7ος αἰ.
Πρβ. H. Payne, *δ.π.* πίν. 194, G 24· Ί. Παπαδημητρίου, *δ.π.*· J. Boardman, *δ.π.* 239-240, ἀρ. 549-550 καὶ 570.
- MA 17 Σφραγιδόλιθος, ΜΠ 5465.
Διάμετρος: 2 εκ. Ὁρεία κρύσταλλος.
Ὁ σφραγιδόλιθος εἶναι φακοειδῆς, σπασμένος στὴ μία πλευρὰ του. Εἰκονίζεται τράγος (;) πρὸς τὰ δεξιὰ. Τὰ πίσω πόδια τοῦ ζώου εἶναι λυγισμένα πρὸς τὴν κοιλία του, τὸ κεφάλι του στρέφει πρὸς τὰ ἔμπρὸς ἀριστερά. Τὰ μπροστινὰ πόδια στρέφουν πρὸς τὰ πίσω ἀριστερά. Ἐπάνω καὶ κάτω, τὴν παράσταση ὀρίζουν δύο παράλληλες ὀριζόντιες αὐλακώσεις. Ἡ ἐπιφάνεια ἀριστερὰ ἀπὸ τὸ κεφάλι καὶ κάτω ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ ζώου εἶναι σπασμένη. Ἡ πίσω πλευρὰ τοῦ σφραγιδολίθου εἶναι λεία.
YE II-III.
Γιὰ τὴν παράσταση καὶ τὴ χρονολόγηση, πρβ. H. B. Walters, *Catalogue of the Engraved Gems and Cameos, Greek, Etruscan and Roman in the British Museum* (1926) πίν. I, ἀρ. 44· V. E. G. Kenna, *Cretan Seals, with a Catalogue of the Minoan Gems in the Ashmolean Museum* (1960) 134, πίν. 12, ἀρ. 315· A. Sakellariou, *CMS I* (1964) ἀρ. 104.
Βιβλιογραφία: J. Sakellarakis, *Neue Forschungen in griechischen Heiligtümern* (1976) 288, ἀρ. 14, εἰκ. 16.
- MA 18 Σφραγιδόλιθος, ΜΠ 5466 (είκ. 19).
Διάμετρος: 1.5 εκ. Λίθος ἀνοιχτοῦ πράσινου χρώματος.
Ὁ σφραγιδόλιθος εἶναι κυκλικὸς καὶ στὴ μία του ὄψη φέρει ἐγγάρακτη γραμμικὴ διακόσμηση (ζῶο μὲ κλαδί ἢ πλοῖο;).
8ος αἰ.
Πρβ. γιὰ τὴ χρονολόγηση, E. Brandt, *Antike Gemmen in deutschen Sammlungen I, München I* (1968) πίν. 12, ἀρ. 101, πίν. 13, ἀρ. 103· G. M. A. Richter, *Engraved Gems of the Greeks and the Etruscans* (1968) ἀρ. 8. Βλ. ἐπίσης, H. Payne, *δ.π.* 453, B 14-15, πίν. 191· J. Boardman, *δ.π.* 237, ἀρ. 534.
- MA 19 Σκαραβαῖος, ΜΠ 5467 (είκ. 19).
Μήκος: 1.35 εκ. Φαγεντιανή.
Στὴ ράχη του φέρει αὐλάκωση, ποὺ σχηματίζει «ὠμέγα». Στὴν κάτω πλευρὰ φέρει παράσταση Χίμαιρας (πρβ. J. Boardman, *Island Gems*, 1963, 55 κέ· E. Brandt, *δ.π.* πίν. 16, ἀρ. 136).
7ος αἰ.
Πρβ. γιὰ τὴ χρονολόγηση E. Brandt, *δ.π.* 32, πίν. 13, ἀρ. 103. Ὁ σφραγιδόλιθος παρουσιάζει ὁμοιότητες μὲ νησιώτικους σφραγιδολίθους (βλ. J. Boardman, *δ.π.*). Γιὰ σκαραβαῖους ποὺ βρέθηκαν στὴν Ἑλλάδα, βλ. καὶ E. Brann, *Hesperia* 29, 1960, 406, ἀρ. 8.
- MA 20 Μικροσκοπικὴ διπλὴ χτένα, ὀστέινη, ΜΠ 5468 (πίν. 48β).
Μήκος: 3.65 εκ.
Στὸ μέσο ἢ χτένα ποικίλλεται μὲ ἐγγάρακτους κύκλους, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους χρωματίζονται μὲ κόκκινο χρῶμα.
Πρβ. P. Amandry, *Les bijoux antiques, Collection H. Stathatos* (1953) 68, πίν. XXVIII, ἀρ. 188.

Εικ. 19

Παρόμοιες διπλές χτένες έχουν βρεθεί στο ιερό της Ὀρθίας και κατά την Α. Μαραγκοῦ ἀνήκουν στὸν τύπο C (E. L. Marangou, *Lakonische Elfenbein- und Beinschnitzereien*, 1969, 100, ἀρ. 57). Γιὰ τὴ χρήση τους, βλ. E. L. Marangou, *ὁ.π.* 111.

- ΜΑ 21 Σπόνδυλοι ψαριοῦ, ΜΠ 5469.
 Διάμετρος: 1.35 ἐκ. καὶ 1.2 ἐκ.
 Πρβ. H. Payne, *ὁ.π.* πίν. 188, A 332-333· G. R. Davidson, *Corinth XII, The Minor Objects* (1952) 220, πίν. 92, ἀρ. 1707. Παρόμοιοι σπόνδυλοι χρησιμοποιοῦνταν σὲ παιχνίδια.

VII. Ἐπιγραφές

- ΕΠ 1 Θραῦσμα κλειστοῦ ἀγγείου, ΜΠ 5470 (πίν. 50β).
 Ὑψος: 3.35 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
 Στὴν ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ θραύσματος, ἡ ὁποία καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ γάνωμα, ἔχει χαραχθεῖ ἡ ἐπιγραφή:

hier[ón]

Χρονολογεῖται στὶς ἀρχές τοῦ 5ου αἰ.

Πρβ. M. Lang, *The Athenian Agora XXI, Graffiti and Dipinti* (1976) ἀρ. D 37, D 39, F 81 καὶ G 3. Βλ. ἐπίσης σχετικά, K. Lehmann, *Samothrace 2.II* (1960) 31· M. Lang, *ὁ.π.* 52-53· J. Boardman, *Athenian Black Figure Vases, A Handbook* (1974) 202.

- ΕΠ 2 Θραῦσμα ἀπὸ τὸ χεῖλος κιονωτοῦ κρατήρα, ΕΜ 20577 (πίν. 50β).
 Μῆκος: 15.5 ἐκ. Πηλός: πορτοκαλόχρωμος.
 Τὸ θραῦσμα καλύπτεται ἀπὸ μελανὸ ἐξίτηλο γάνωμα καὶ εἶναι συγκολλημένο ἀπὸ δύο κομμάτια. Στὴν ἐπάνω πλευρὰ ἔχει χαραχθεῖ ἡ ἐπιγραφή:

hier[ón] : Ἀρτέμιδος :

Ἡ ἐπιγραφή χρονολογεῖται στὸ ἀ΄ μισὸ τοῦ 5ου αἰ. Τὸ θραῦσμα φέρεται ὅτι βρέθηκε στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ κτηρίου, νότια τοῦ συγκροτήματος τῶν ἀναλημμάτων.

Γιὰ τὸν τύπο τῶν γραμμάτων, πρβ. Graef - Langlotz II, πίν. 92, ἀρ. 1335.

Για τὴ στίξη, βλ. L. Threatte, *The Grammar of Attic Inscriptions* (1980) 79.

Βιβλιογραφία: Ἰ. Θρεψιάδης, *ΠΑΕ* 1935, 187, εἰκ. 18· G. Karo, *AA* 1936, 123· H. Megaw, *JHS* 56, 1936, 142.

ΕΠ 3 Θραῦσμα ἐπιγραφῆς, ΜΠ 5471 (πίν. 49α).

Ῥψος: 3.5 ἐκ., μ.σ. πλάτος: 8.5 ἐκ. Ῥψος γραμμάτων: 0.9 ἐκ. Μάρμαρο: ἄσπρο μὲ γκρι φλέβες (Ῥμηττοῦ;).

 --- ἀνέθηκ]αν Ἀρτ[έμιδι ---
 -----]ΥΠΟΤ[-----

Ἡ ἐπιγραφὴ πιθανότατα ἦταν χαραγμένη σὲ βάση ἀναθήματος. Χρονολογεῖται στὸν 4ο αἰ.

ΕΠ 4 Τμήμα ἐνεπίγραφης βάσης, ΜΠ 5472 (πίν. 49β).

Ῥψος: 12 ἐκ., μήκος: 17.5 ἐκ., πλάτος: 21.5 ἐκ. Ῥψος γραμμάτων: 1.5 ἐκ. Διάστιχο: 1 ἐκ. Μάρμαρο: Ῥμηττοῦ (;).

Σώζεται τμήμα ἀπὸ τὴν ἐπάνω, τὴν κάτω καὶ τὴν μπροστινὴ πλευρὰ τῆς βάσης. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς ἐπάνω πλευρᾶς εἶναι σπασμένη, ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα τμήμα δουλεμένο μὲ βελονάκι γιὰ τὴν ἔνθεση τῆς πλίνθου τοῦ ἀναθήματος. Ἡ δουλεμένη ἐπιφάνεια σὲ μία ἄκρη φέρει πέρας, ἡ κατεύθυνση τοῦ ὁποῖου εἶναι λοξὴ ὡς πρὸς τὴν μπροστινὴ πλευρὰ τῆς βάσης. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς κάτω πλευρᾶς εἶναι δουλεμένη μὲ βελόνι. Στὴν μπροστινὴ πλευρὰ, ποῦ ἡ ἐπιδερμίδα τῆς εἶναι ἀρκετὰ φθαρμένη, ἔχει χαραχθεῖ ἡ ἐπιγραφὴ:

 -----]ΝΙΣ[-----
 ----- ο]ν Παιανιεύς ἀ[νέθεσαν-----
 -- Μουνι]χίαι στεφανωθέντες [-----
 --- ὑπὸ τοῦ δή]μου καὶ τῆς βουλῆς [---

Πρόκειται γιὰ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ, οἱ ἀναθέτες τῆς ὁποίας εἶχαν τιμηθεῖ ἀπὸ τὴ βουλὴ καὶ τὸ δῆμο. Τὰ ὀνόματα τῶν ἀναθετῶν δὲν σώζονται, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ δημοτικὸ τοῦ ἑνὸς (*Παιανιεύς*, στ. 2). Παρόμοια διάταξη συναντᾶται καὶ σὲ μία ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴν Ἐλευσίνα, ὅπου ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἡ ἀσυνήθιστη πρόταξη τοῦ δήμου (βλ. *SEG XXIV*, 1969, 209). Ἡ ἐπιγραφὴ δηλαδὴ παρουσιάζει τὴν τυπικὴ μορφή: *ὁ δεῖνα | ἀνέθηκεν τῇ θεῶ | στεφανωθεῖς ὑπὸ τοῦ δήμου καὶ τῆς βουλῆς*. Τὰ γράμματα ἀνάγουν τὴν ἐπιγραφὴ στὸ β' μισὸ τοῦ 4ου αἰ.

Βιβλιογραφία: Ἰ. Θρεψιάδης, *δ.π.* 190.

ΕΠ 5 Θραῦσμα ἐπιγραφῆς, ΜΠ 5473 (πίν. 49α).

Ῥψος: 10.2 ἐκ., πλάτος: 9.5 ἐκ., πάχος: 6.7 ἐκ. Ῥψος γραμμάτων: 0.5-0.9 ἐκ. Μάρμαρο: Ῥμηττοῦ.

Τὸ θραῦσμα σώζει ἀρχικὴ ἐπιφάνεια μόνον σὲ μία ὄψη, ὅπου εἶναι χαραγμένη καὶ ἡ ἐπιγραφὴ, ἀπὸ τὴν ὁποία σώζονται ὀκτὼ στίχοι:

 ----]ΣΑΝΤΙ[-----
 -----στ]εφάνωι [-----
 ----] ἐν ὄπλοι[s -----
 -----Τ]ιμόστρα[τος -----
 5 ----] Δυσανδρί[δης -----
 ----]ΕΟΦ[-----
 ----]ΤΙ[-----
 ----]Γ[-----

Κάτω ἀπὸ τὸ ι τοῦ τελευταίου στίχου διακρίνεται μία ὀριζόντια καὶ μία κάθετη γραμμὴ, ἴσως ἀπὸ τὸ γράμμα Π ἢ Γ.

Βιβλιογραφία: Ἰ. Θρεψιάδης, *ὁ.π.* 189.

Πρόκειται γιὰ ἐφηβικὴ ἐπιγραφή. Πιθανότατα στοὺς τελευταίους στίχους ἀριθμοῦνται τὰ ὀνόματα τῶν ἐφήβων (γιὰ τὶς ἐπιγραφὰς αὐτὰς τοῦ 4ου αἰ., βλ. O. W. Reinmuth, *The Ephemeric Inscriptions of the Fourth Century B.C.*, *Mnemosyne Suppl.* XIV, 1971). Ἡ συμπλήρωση τοῦ ὀνόματος στὸ στ. 6 εἶναι προβληματικὴ, γιὰτὶ ὑπάρχουν πολλὲς δυνατότητες (π.χ. *Θεόφιλος*, *Θεοφάνης*, *Θεόφαντος*, *Θεόφραστος*, *Θεόφημος*, *Κλεόφαντος*, *Κλεοφῶν*). Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ὀνόματα αὐτὰ συναντῶνται σὲ ἐπιγραφὰς τοῦ 4ου αἰ. (B. D. Meritt - J. S. Traill, *The Athenian Agora XV, Inscriptions, The Athenian Councillors*, 1974, 406-407, 456). Τὸ ὄνομα *Λυσανδρίδης* εἶναι σπάνιο (βλ. *ὁ.π.* ἀρ. 42 στ. 229). Ἡ ἐπιγραφή χρονολογεῖται μάλλον μετὰ τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰ. (πρβ. O. W. Reinmuth, *ὁ.π.* 25 κέ., ἀρ. 9 καὶ 42 κέ., ἀρ. 12).

ΕΠ 6 Θραῦσμα ἐπιγραφῆς, ΜΠ 5474 (πίν. 49α).

Ύψος: 13 ἐκ., πλάτος: 11 ἐκ., πάχος: 7.2 ἐκ. Ύψος γραμμάτων: 0.5-0.9 ἐκ. Μάρμαρο: λεπτόκοκκο, μὲ γκρι-ἄσπρο χρῶμα.

Σῶζονται ἑπτὰ στίχοι σὲ δύο στῆλες:

στήλη Α	στήλη Β
-----	-----
-----]ΙΦΗΜΑΤΙ	<i>θυμ[ιατήριον</i> ---
vacat	<i>χερν[ιβειῖον</i> ----
--- <i>πρὸς τῶ]ι τοίχῳι</i>	<i>σιδ[ηρ</i> -----
-----]ς πρὸς τῶι	<i>ὄβε[λός</i> -----
5 vacat	5 <i>ΑΝ[</i> -----
-- Δ σταθ C	<i>κρε[άγρα</i> -----
----]ι χλιδωνίδιον	<i>Ξ[</i> -----
-----	-----

Στήλη Α. Στ. 1: Ἡ συμπλήρωση τῆς πρώτης λέξης τοῦ στίχου εἶναι προβληματικὴ. Στὸς καταλόγους τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος (*IG II² 1514* στ. 71· 1518 στ. 69· 1524 στ. 195) συναντᾶται ἡ λέξη τρύφημα (βλ. καὶ T. Linders, *Studies in the Treasure Records of Artemis Brauronia Found in Athens, Skrifter Utgivna av Svenska Institutet i Athen* 4°, XIX, 1972, 44), ποὺ δὲν συμφωνεῖ ὁμως στὴν ὀρθογραφία μὲ τὴ λέξη στὸ στ. 1. Ἡ μόνη λέξη, ἀπὸ ὅσο γνωρίζω, τῆς ὁποίας συμπίπτει ἡ ὀρθογραφία εἶναι ἡ λέξη σκαρίφημα (βλ. P. Kretschmer - E. Locker, *Rückläufiges Wörterbuch der griechischen Sprache*², 1963, 54). Τὸ νόημα ὁμως τῶν λέξεων δὲν ταιριάζει. Στ. 7: Τὸν τύπο χλιδῶν καὶ χλιδωνίων συναντοῦμε στοὺς καταλόγους τῆς Ἀρτέμιδος Βραυρωνίας, ἀλλὰ καὶ ἄλλων θεῶν, π.χ. τῆς Ἀθηνᾶς (*IG II² 1445* στ. 46· 1447 στ. 9· 1449· 1455 στ. 35· 1457 στ. 8· 1459 στ. 9). Ἡ λέξη δηλώνει κόσμημα ποὺ φοριέται στοὺς βραχίονες ἢ στὰ πόδια (βλ. Liddell-Scott, λ. *χλιδῶν* καὶ *IG I²/II/III², Supplementum Inscriptionum Atticarum II*, 1979, 71). Στήλη Β. Στ. 4: Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ συμπλήρωση ποὺ προτάθηκε παραπάνω εἶναι πιθανὴ καὶ ἡ συμπλήρωση τῆς λέξης σὲ: *ὄβε[λίσκος* (γιὰ τὸν *ὄβε[λός*, βλ. W. K. Pritchett, *Hesperia* 25, 1956, 312-313· A. Furtwängler, *Tainia, R. Hampe*, 1980, 81 κέ.· γιὰ τὴν *κρεάγρα*, βλ. W. K. Pritchett, *ὁ.π.* 295).

Σύμφωνα μὲ τὸν τύπο τῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸ β' μισὸ τοῦ 4ου αἰ. ἢ καὶ ἀργότερα. Ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή αὐτὴ πληροφοροῦμαστε τὴν ὑπαρξὴ στὸ ἱερὸ διαφόρων ἀναθημάτων ἢ καὶ ἱερῶν ἀντικειμένων. Ἀναφέρονται ἀντικείμενα συνήθη σὲ ἓνα ἱερό, π.χ. θυμιατήριον, χερνιβειῖον, ὄβε[λός, κρεάγρα καὶ χλιδωνίδιον.

Βιβλιογραφία: P. Lemerle, *BCH* 59, 1935, 252 σημ. 2.

ΕΠ 7 Θραῦσμα ἐνεπίγραφης βάσης, ΜΠ 5475.

Ύψος: 5 ἐκ., μῆκος: 6.2 ἐκ., πλάτος: 6 ἐκ. Ύψος γραμμάτων: 0.5 ἐκ. Μάρμαρο: Ὑμηττοῦ.

Σώζεται τὸ κάτω μέρος ἀπὸ τῆ δεξιὰ μπροστινὴ γωνία τῆς βάσης, ἡ ὁποία στὸ κάτω μέρος κατέληγε σὲ λέσβιο κυμάτιο καὶ ταινία. Ἡ κάτω πλευρὰ φέρει ἴχνη ἀπὸ βελόνι, ἐνῶ στὴν ἄκρη ὑπάρχει ταινία δουλεμένη μὲ λαμάκι. Μὲ τὸ ἴδιο ἐργαλεῖο ἔχει δουλευτεῖ ἐπίσης καὶ μέρος τοῦ σώματος τῆς βάσης. Στὸ ἐπάνω ἄκρο, στὴν μπροστινὴ πλευρὰ, σώζονται τέσσερα γράμματα:

Ἄρτε]μιδι

Γιὰ τὴ χρονολόγηση δὲν ὑπάρχουν ἐπαρκῆ στοιχεῖα. Πιθανὴ εἶναι μία χρονολόγηση μέσα στὸν 4ο αἰ.

Βιβλιογραφία: Ἰ. Θρεψιάδης, *δ.π.* 188· P. Lemerle, *δ.π.*· G. Karo, *δ.π.*· H. Megaw, *δ.π.*· P. Roussel - R. Flacelière, *REG* 49, 1936, 360.

ΕΠ 8 Τμῆμα ἐπιγραφῆς, ΜΠ 5476 (πίν. 50α).

Πλάτος: 15 ἐκ., πάχος: 11.7 ἐκ. Ὑψος γραμμάτων: 0.5 ἐκ. Μάρμαρο Ὑμηττοῦ.

Ἀρχικὴ ἐπιφάνεια διατηρεῖται μόνο στὴν μπροστινὴ πλευρὰ, ὅπου εἶναι χαραγμένη καὶ ἡ ἐπιγραφὴ. Συγκολλημένο ἀπὸ δύο θραύσματα. Σώζονται δώδεκα στίχοι:

```

-----
c. 28 -----]ΧΑΟ[----- c. 5
-----]ΗΣΕΙΗΤΑ[-----
-----]Α εἰάν δὲ δο[-----
-----]ΕΝ ἐν τῶι ἱερωῖ ΤΟ[-----
5 -----]ΝΕ.. καλῶς καὶ δικαί[ως-----
-----]ΑΣΜ.....13..... ΑΣ ἐν τοῖς ὄπλοις ΤΑΞΕ[-----
--- φυ]λακῆι ἢ ΚΑ.....7..... ΙΟΙ παιδεύωνται τὰ πρὸς [-----
--]ΕΙΝ εἰς ἄμφω τὰ <ι>ρα καὶ τὰ ἐπιτίμια κα[ὶ] ΤΑΙ[-----
--] ἐπιχειροτονίαν τῶι δήμωι ΤΩΝ ΠΡ[Ο] ΣΜ[-----
10 --]ΘΙ τῶι ὑστέρωι ἔτει ἐπειδὰν [-----
--]ΟΝΚΟΣΜΗ.(5-6) Ν τῶι νόμωι ΕΙΝ[-----
--]ΤΩΝΓ[-----
-----

```

Στ. 8. Στὴ λέξη <ι>ρα τὸ γράμμα Ι ἔχει κτυπηθεῖ ἐπάνω στὴν κάθετη κεραία τοῦ Ε.

Ὁ τύπος τῶν γραμμάτων, ἡ προχειρότητα ποὺ χαρακτηρίζει τὸ γράψιμο, καθὼς καὶ ἡ μὴ στοιχηδὸν διάταξη τῶν γραμμάτων χρονολογοῦν τὴν ἐπιγραφὴ μᾶλλον πρὸς τὸ τέλος τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. ἢ λίγο ἀργότερα (πρβ. τὶς ἐπιγραφὲς ἀπὸ τὴν ἀθηναϊκὴ Ἀγορά· E. Schweigert, *Hesperia* 8, 1939, 35, ἀρ. 9· B. D. Meritt, *Hesperia* 10, 1941, 55, ἀρ. 19· A. G. Woodhead, *Hesperia* 29, 1960, 81-82, πίν. 26, ἀρ. 157). Χαρακτηριστικὸς εἶναι ὁ τύπος τοῦ γράμματος φ ποὺ δηλώνεται μὲ +, ὁ ὁποῖος συναντᾶται καὶ στὴν ἐπιγραφὴ IG II² 556 (γύρω στὸ 305/4 π.Χ.), γιὰ τὴν προέλευση τῆς ὁποίας ὁ Ἰ. Δραγάτης (ΑΔ 1889, 47) ἀναφέρει: «ἐν τῷ λιμένι τῆς Μουνυχίας πρὸς Β. τῆς ἐπαύλεως Κουμουνοῦρου». Ἡ ἐπιγραφὴ αὐτὴ ἀναφέρεται στὴν «ἐφηβεία», τὴ θητεία τῶν Ἀθηναίων ἐφήβων (βλ. O. W. Reinmuth, *δ.π.* 118, ἀρ. 18), καὶ εἶχε σχετισθεῖ παλαιότερα (Ch. Pélékides, *Histoire de l'éphébie attique, des origines à 31 av. J. Chr.*, 1962, 164) μὲ τὴν ἐπιγραφὴ IG II² 478, χωρὶς ὅμως ἰκανοποιητικὰ ἐπιχειρήματα. Τὸ θραῦσμα ΕΠ 8 δὲν σχετίζεται μὲ τὴν παραπάνω ἐπιγραφὴ, μπορεῖ ὥστόσο νὰ σχετισθεῖ μὲ τὴν ἐπιγραφὴ IG II² 556, μὲ βάση τὴν κοινὴ προέλευση, τὴ χρονολόγηση (βλ. Ch. Pélékides, *δ.π.*), τὸ ὕλικό (ὕμηττιο μάρμαρο) καὶ τὴ χρῆση τοῦ + ἀντὶ τοῦ φ. Δυστυχῶς ἡ ἐπιγραφὴ IG II² 556, ὅπως ἄλλωστε σημειώνεται, δὲν βρίσκεται στὸ Μουσεῖο Πειραιῶς.

Τὸ περιεχόμενο τοῦ θραύσματος ΕΠ 8 ὁδηγεῖ στὴν ὑπόθεση ὅτι ἴσως αὐτὸ προέρχεται, ὅπως πιθανότατα καὶ τὸ IG II² 556, ἀπὸ κάποιον κανονισμό τῆς ἀθηναϊκῆς «ἐφηβείας». Τὴν ἀποψη αὐτὴ ἐνισχύει τὸ περιεχόμενο τῶν στίχων 6-8 καὶ 10-11. Οἱ λέξεις ἐν τοῖς ὄπλοις, φυλακῆι, παιδεύωνται καὶ ἐπιτίμια (= τιμωρία, ποινή), ἀναγράφονται κατὰ μία ἀσυνήθη γιὰ τὶς τιμητικὲς ἐφηβικὲς ἐπιγραφὲς σύνταξη.

ΕΠ 9 Θραῦσμα κεραμίδας (στρωτήρα;), ΕΜ 20576 (πίν. 50β).

Μήκος: 13.7 ἐκ., πλάτος: 11.5 ἐκ. Πηλός: κοκκινωπός, με λεπτό χαλίκι.

Στὴν ἐπάνω ἐπιφάνεια, ἢ ὁποία καλύπτεται ἀπὸ ἐπίχρισμα στὸ χρώμα τῆς ὄχρας, ἔχει χαραχθεῖ ἡ ἐπιγραφή:

χέρε
Μούνιχ [ε

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν παραπάνω συμπλήρωση θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ σκεφθεῖ καὶ τὴ συμπλήρωση: *χέρε Μουνιχ [ία Ἄρτεμι*. Ἡ θέση ὁμως τῆς λέξης *χέρε* σὲ σχέση μετὰ τὴ δεύτερη λέξη κάνει κάπως δύσκολη τὴ δεύτερη συμπλήρωση. Ἡ ἐπιγραφή χρονολογεῖται ἴσως στὸν 1ο ἢ στὸν 2ο μ.Χ. αἰ. Ἡ ὀρθογραφία τοῦ ρήματος, με -ε στὴ θέση τοῦ -αι, συναντᾶται στοὺς μεταχριστιανικοὺς χρόνους. Εἰδικότερα, συχνότατη γίνεται ἡ χρήση τῆς ὀρθογραφίας αὐτῆς σὲ ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ. (βλ. J. C. A. Mühsam, *Die attischen Grabreliefs in römischer Zeit*, 1936, 12).

Βιβλιογραφία: Ἰ. Θρεψιάδης, *δ.π.* 187-188, εἰκ. 19· G. Karo, *δ.π.*· H. Megaw, *δ.π.*· L. Threatte, *δ.π.* 265, 298, ἀρ. 71.

Ἐπίμετρο

Οἱ περισσότερες μελέτες, σχετικὲς μὲ τὴν ἐργασία αὐτῆ, πού δημοσιεύθηκαν ἀπὸ τὸ 1983 καὶ ἐξῆς, πραγματεύονται ζητήματα τῆς ἀρκτείας, μὲ θέμα τὴν ὁποία δημοσιεύθηκαν καὶ δύο μονογραφίες. Ἐπίσης, σὲ ὀρισμένες μελέτες γίνεται ἀναφορὰ στὸ ἱερὸ τῆς Μουνιχίας, ἐνῶ σὲ ἄλλες συζητοῦνται εἰκονογραφικὰ θέματα σχετικὰ μὲ τὴ θεὰ καὶ τὴ λατρεία της. Πρόσφατη εἶναι καὶ ἡ δημοσίευση τῆς ἀνασκαφικῆς ἔρευνας πού ἐγινε στὸ χῶρο τοῦ ἱεροῦ τὸ 1984.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἔρευνας αὐτῆς (L. Palaiokrassa, *AM* 104, 1989, 1-40) ἐπιβεβαίωσαν τὶς ὑποθέσεις πού διατυπώνονται στὴν παρούσα ἐργασία, ὅσον ἀφορᾷ στὴ μορφή τοῦ ἱεροῦ. Ἐπίσης, μὲ βάση τὴν κεραμικὴ πού ἔδωσε ἡ ἀνασκαφή, ἡ ἐγκατάσταση στὸ χῶρο ἀνάγεται στὴν ὕστερη νεολιθικὴ ἐποχὴ καὶ διαπιστώνεται ἡ ὕπαρξη συνεχοῦς ζωῆς ὡς τὴ μεσοελλαδικὴ ἐποχὴ. Τὰ ὄστρακα ἀγγείων πρωτογεωμετρικῆς ἐποχῆς τοποθετοῦν τὴν ἴδρυση τοῦ ἱεροῦ τουλάχιστον στὸν 10ο π.Χ. αἰ. καὶ ἔτσι τὸ ἱερὸ κατατάσσεται ἀνάμεσα στὰ πρωιμότερα τοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου. Τὰ ὄστρακα ἀγγείων τῆς ὕστερης ἀρχαιότητος σχετίζονται μὲ τὴ συνέχιση τῆς λατρείας ὡς τὸν 4ο μ.Χ. αἰ. Τέλος, ἐπανεξετάζεται τὸ πρόβλημα τῆς χρονολόγησής τῶν κρατηρίσκων, πού ὑποστηρίζεται ὅτι προϋπήρχαν τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., ἐνῶ συνέχισαν νὰ χρησιμοποιοῦνται καὶ στὸν 4ο αἰ.

Ἡ E. Simon σὲ ἄρθρο της μὲ θέμα τὴν Ἑκάτη (*AM* 100, 1986, 277, πίν. 51.1 καὶ 2) ὑποστηρίζει ὅτι σὲ ἓνα σκύφο στὸ Laon (ἀρ. 371072) εἰκονίζεται ἡ Ἄρτεμις Μουνιχία, πού κρατᾷ ἓνα δίσκο μὲ γλυκὸ καὶ τρία κεριά, τὸν ὁποῖο ταυτίζει μὲ τοὺς ἀμφιφῶντες.

Οἱ ἄλλες μελέτες γιὰ τὶς ὁποῖες θὰ γίνῃ διεξοδικότερη ἀναφορὰ εἶναι οἱ μονογραφίες, πού συζητοῦν θέματα τῆς λατρείας τῆς θεᾶς καὶ εἰδικότερα τῆς ἀρκτείας. Πρόκειται γιὰ τὶς ἐργασίες τοῦ P. Brulé, *La fille d'Athènes, La religion des filles à Athènes à l'époque classique, Mythes, cultes et société* (1987) καὶ τῆς Chr. Sourvinou-Inwood, *Studies in Girls' Transitions, Aspects of the Arkteia and Age Representation in Attic Iconography* (1988).

Ὁ P. Brulé ἀσχολεῖται περισσότερο μὲ τὴ γραπτὴ παράδοση πού ἀναφέρεται στὰ ἱερὰ τῆς Μουνιχίας καὶ τῆς Βραυρώνας (ὁ.π. 179 κέ.), τὰ ὁποῖα σχετίζει μὲ ἄλλα ἱερὰ τῆς θεᾶς στὴν Ἀττικὴ καὶ στὴν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα, καθὼς καὶ μὲ ἐπὶ μέρους ζητήματα, ὅπως τὶς παραδόσεις γιὰ τὴ θυσία κόρης ἀπὸ τὸν πατέρα της (ὁ.π. 195 κέ.), τὴν ἄρκτο (ὁ.π. 214 κέ.), τὴν ἀρκτεία (ὁ.π. 240 κέ., 256-257) καὶ τοὺς κρατηρίσκους (ὁ.π. 250 κέ.).

Ἡ Chr. Sourvinou-Inwood στὸ πρῶτο μέρος τῆς ἐργασίας της, μὲ βάση μαρτυρίες τῆς γραπτῆς παράδοσης καὶ ἀνάλυση στοιχείων τῆς ἀττικῆς εἰκονογραφίας τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἡλικία τῶν νεότερων ἄρκτων πρέπει νὰ ὑπολογιστεῖ στὰ 5 ὡς 7 ἢ 8 χρόνια καὶ τῶν μεγαλύτερων γύρω στὰ 10 (ὁ.π. 67). Στὸ δεύτερο μέρος πραγματεύεται τρία ἐπὶ μέρους ζητήματα τῆς ἀρκτείας: α. Γιὰ τὸ πρόβλημα ποιὲς Ἀθηναῖες ὑπηρετοῦσαν ὡς ἄρκτοι τὴ θεὰ καὶ πῶς ἐπιλέγονταν, ὑποστηρίζει ὅτι ἐπιλέγονταν ὀρισμένες ἐκπρόσωποι κατὰ φυλές. Διατυπώνει ἐπίσης τὴν ἄποψη ὅτι ὁ Κλεισθένης πρέπει νὰ προχώρησε σὲ

κάποια αναδιοργάνωση τῆς ἀρκτείας (δ.π. 111 κέ.), ὑπόθεση εὐλογη, πού ὑποστηρίζεται καί ἀπό τὸ γεγονός τῆς ἐμφάνισης τῶν παραστάσεων τῶν ἄρκτων στοὺς κρατηρίσκους τὴν ἐποχὴ αὐτή. β. Ἀσχολεῖται μὲ τὸ θέμα τῆς ἐνδυμασίας τῶν ἄρκτων, μὲ βάση τὰ εἰκονογραφικὰ στοιχεῖα καὶ μαρτυρίες τῆς γραπτῆς παράδοσης (δ.π. 119 κέ.). Ἡ συγγραφέας πιστεύει ὅτι στὸ πρῶτο στάδιο τῆς ἀρκτείας οἱ ἄρκτοι φοροῦσαν κοντὸ χιτῶνα, ἐνῶ ὁ «κροκωτὸς» τῆς γραπτῆς παράδοσης εἶναι πιθανὸν ὁ μακρὺς χιτῶνας πού φορᾷ ἡ μορφή στὸ θραῦσμα Κκ 3 (βλ. πίν. 38) καὶ τὸν ὅποιο φοροῦσαν τὰ κορίτσια κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ κυριότερου μέρους τῆς ἀρκτείας. Στὸν «κροκωτὸ» ἀποδίδονται σεξουαλικοὶ συμβολισμοί. Ἡ γύμνωση τῶν ἄρκτων γινόταν κατὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς ἀρκτείας (δ.π. 123, 130 κέ.) καὶ ἀκολούθως τὰ κορίτσια φοροῦσαν χιτῶνα καὶ ἱμάτιο, γυναικεῖα δηλαδὴ ἐνδύματα, πού συμβόλιζαν τὴ μετάβαση τῶν κοριτσιῶν ἀπὸ τὴν παιδικὴ στὴ γυναικεῖα ἡλικία. Τὸ κοντὸ τέλος ἔνδυμα, πού μοιάζει μὲ περισκελίδες, ὑποστηρίζεται ὅτι συμβόλιζε τὰ ἀτίθασα-ζώωδη στοιχεῖα τῶν ἄρκτων (παιδικὴ ἡλικία). γ. Στὸ τελευταῖο κεφάλαιο συζητοῦνται ἀκόμη μία φορὰ οἱ στίχοι Ἀριστοφάνους *Λυσιστράτη* 641-647 (δ.π. 136 κέ.).

Ὅσες μελέτες κρίθηκε ὅτι δὲν προσθέτουν σημαντικὰ στοιχεῖα ἢ δὲν ἐπιφέρουν μεταβολὲς στὰ βασικὰ σημεῖα τῆς παρούσας ἐργασίας δὲν σχολιάσθηκαν. Στὸν κατάλογο πού ἀκολουθεῖ παρατίθεται ὅλη ἡ νεότερη βιβλιογραφία (1983-1989).

Βιβλιογραφία

Ἀναφορὲς στὸ ἱερὸ ἢ σὲ εὐρήματα ἀπὸ τὸ χῶρο

- S. MORRIS, *The Black and White Style, Athens and Aigina in the Orientalizing Period* (1984) 87 σημ. 197.
E. BEVAN, *Representations of Animals in Sanctuaries of Artemis and Other Olympian Deities II* (1986) 408 (γιά τὸ σφραγιδόλιθο MA 18).
W. HOEPFNER - E. L. SCHWANDNER, *Haus und Stadt in klassischen Griechenland* (1986) 13, 20.
D. MÜLLER, *Topographischer Bildkommentar zu den Historien Herodots, Griechenland* (1987) 690.
J. TRAVLOS, *Bildlexikon zur Topographie des antiken Attika* (1988) 340, 346, εἰκ. 429-434.
L. PALAIOKRASSA, *AM* 104, 1989, 1-40.

Πλαστικὴ - Εἰκονογραφία

- L. KAHIL, στὸ W. G. MOON, *Ancient Art and Iconography* (1983) 231 κέ.
C. VORSTER, *Griechische Kinderstatuen* (1983) 68-69.
LIMC II (1984) 618 κέ. (L. KAHIL).
E. SIMON, *AM* 100, 1985, 277, πίν. 51.1 καὶ 2.

Λατρεία - Ἀρκτεία

- H. LLOYD-JONES, *JHS* 103, 1983, 87 κέ.
P. PERLMAN, *GRBS* 24, 1983, 115 κέ.
N. ROBERTSON, *HarvSt* 87, 1983, 278 κέ.
E. SIMON, *Festivals of Attica, An Archaeological Commentary* (1983) 81-82, 83 κέ.
S. G. COLE, *ZPE* 55, 1984, 238 κέ.
H. RÜHFEL, *Kinderleben im klassischen Athen* (1984) 100 κέ.
H. RÜHFEL, *Das Kind in der griechischen Kunst* (1984) 218 κέ., 221.
M. HOLLINSHEAD, *AJA* 89, 1985, 426 κέ. (στὴ σημ. 36 ἀμφισβητεῖται ἡ τέλεση ἀρκτηίας στὴ Μουνιχία).
R. OSBORNE, *Demos: The Discovery of Classical Athens* (1985) 155 κέ. καὶ 162 κέ.
CHR. SOURVINOU-INWOOD, *BICS* 32, 1985, 125 κέ.
P. BRULÉ, *La fille d'Athènes, La religion des filles à Athènes à l'époque classique, Mythes, cultes et société* (1987).
A. HEINRICHS, στὸ J. BREMMER, *Interpretations of Greek Mythology* (1987) 264 κέ.
R. PARKER, στὸ T. LINDERS - G. NORDQUIST, *Gifts to the Gods, Proceedings of the Uppsala Symposium 1985* (1987) 145.
E. SIMON, στὸ G. BAUCHHENS - G. NEUMANN, *Matronen und verwandte Gottheiten* (1987) 159-160.
CHR. SOURVINOU-INWOOD, *JHS* 107, 1987, 141 κέ.
CHR. SOURVINOU-INWOOD, *Studies in Girls' Transitions, Aspects of the Arkteia and Age Representation in Attic Iconography* (1988).
E. KEARNS, *The Heroes of Attica, BICS Suppl.* 57 (1989) 29-33, 186.

Zusammenfassung

Ziel der vorliegenden Arbeit ist, die Geschichte des Heiligtums der Artemis Mounichia, das mehr als zehn Jahrhunderte bestand, und die damit verbundenen Fragen, sowie gleichermaßen die Umgestaltung des Kultes der Göttin zu erforschen und zu beleuchten. Die Untersuchung stützt sich auf die einschlägigen schriftlichen Quellen und die Ergebnisse der von I. Threpsiades 1935 im Gelände des Heiligtums auf der Landzunge von Mounichia durchgeführten Ausgrabung.

Das Heiligtum befand sich auf der Landzunge Koumoundourou, die den südlichen Abschluß des Hafens von Mounichia bildet. Die Bedeutung dieses Heiligtums nicht nur für den Piräus, sondern auch für ganz Attika unterstreichen schon die Zeugnisse der schriftlichen Überlieferung. Seine Lage wurde 1935 durch eine zeitlich und räumlich sehr begrenzte Notgrabung festgestellt, die durchgeführt wurde, als bereits auf dem höchsten Punkt der Landzunge mit der Errichtung des Gebäudes für den Yachtclub von Griechenland an der Stelle der ehemaligen Villa Koumoundourou begonnen worden war. Die Untersuchung ist nie zu Ende geführt worden; sie war nur stellenweise systematisch und bestand zum größten Teil aus Suchgräben. Die Verhältnisse, die Art und Weise der Ausgrabung und die unvollständige Publikation der baulichen Reste und Funde durch den Ausgräber liefern nur ein unklares Bild der Architektur. Ebenso blieben viele topographische Fragen des Geländes unerforscht. Hierzu trugen auch die vorangegangenen Bautätigkeiten in dem Gelände bei, durch die viele Anhaltspunkte, insbesondere auf dem höchsten Punkt der Landzunge, verschwunden sind.

In der vorliegenden Untersuchung werden das Material aus der Grabung von I. Threpsiades vorgestellt und die meisten der Funde systematisch publiziert. Das Material ist umfangreich und vielgestaltig. Es umfaßt ca. 10.000 Gegenstände, vorwiegend Fragmente von Keramik und Terrakotta-Statuetten, außerdem Skulptur, Inschriften und verschiedene Kleinfunde. Die Durchsicht und Untersuchung des Materials gestalteten sich aufgrund der großen Zahl, der Vielfalt und des fragmentarischen Zustandes der Objekte, aber auch durch den Mangel an substantieller technischer Hilfe außerordentlich mühsam und langwierig. Zusätzliche Schwierigkeiten entstanden durch Unklarheiten in den Grabungstagebüchern, durch größtenteils unvollständige Angaben auf den Fundstücken und Durcheinander in vielen Fundkisten. In dieser Arbeit wird ein großer Teil des Materials publiziert, nachdem es in seiner Gesamtheit aufgenommen und untersucht wurde. Ein wesentliches Kriterium für die Auswahl der Funde war ihre Bedeutung für die Erforschung der Geschichte und Gestalt des Heiligtums, sowie auch des Kultes der Artemis. Veröffentlicht werden repräsentative Objekte aus jeder Fundgruppe, doch die Schlußfolgerungen wurden aus dem Studium des gesamten Materials gezogen. Nicht publiziert werden Fundgruppen, die sich für die Erforschung als nicht hilfreich erwiesen haben.

Die Arbeit besteht aus zwei Teilen, denen die Einführung mit einem kurzen Rückblick auf

die Ausgrabung, auf die bisherige Publikation sehr weniger Funde sowie die Gliederung der Arbeit vorangeht.

Im TEIL A', dem systematischen Teil der Untersuchung, erfolgt in vier Kapiteln die Abhandlung des Themas.

Im ersten Kapitel (A) werden die Zeugnisse aus Texten und Inschriften zusammengetragen, die sich auf die Topographie des Heiligtums und seiner Umgebung, seinen Gründer und seine Gründung und schließlich auf den Kult der Artemis beziehen. Diese Zeugnisse werden in einer möglichst objektiven chronologischen Reihenfolge in drei Einheiten gegliedert vorgestellt. In der dritten Einheit werden in getrennten Gruppen die Zeugnisse aufgeführt, die in Zusammenhang mit speziellen Fragen des Kults der Göttin stehen, die Arkteia und die runden Opferkuchen (ἀμφιφῶντες), die der Göttin dargebracht wurden. Der zweite Teil des Kapitels enthält die Texte und darauf folgend die Beobachtungen, die sich aus deren Studium ergeben. Insbesondere werden ausführlich Teilprobleme des Heiligtums und des Kultes erörtert, d.h. seine Lage, sein Gründer, der attische Heros Mounichos, der Tempel und der Altar des Heiligtums, die Feste zu Ehren der Göttin, die Mounichien, die anderen Gottheiten, die in dem Heiligtum mitverehrt wurden, die Darbringung der runden Opferkuchen (ἀμφιφῶντες), das Mysterium der Arkteia und schließlich die ätiologische Überlieferung. Die einschlägige Überlieferung weist einige Unterschiede zu der entsprechenden Überlieferung zur Artemis Brauronia auf. Sie begründet außer der Arkteia das sakrale Erbe des Heiligtums und das Ziegenopfer, läßt aber die Geschichte, die sich auf Iphigenie bezieht, aus.

Im zweiten Kapitel (B) wird die Gestalt des Heiligtums behandelt. Ausführlich werden Architekturreste vorgestellt, die I. Threpsiades in seiner Publikation beschrieben und mit Angaben aus den Grabungstagebüchern ergänzt hat. Auf der Grundlage oben genannter Angaben, entsprechender schriftlicher Zeugnisse und bestimmter weniger, aber bedeutender Funde (Fragmente von Ton- und Marmorziegeln, Terrakottasimen usw.) wird die Gestalt und Entwicklung des Heiligtums diskutiert, d.h. die Befestigungen und Stützmauern des Geländes, des Peribolos des Heiligtums und die Gebäude, die in seinem Inneren standen. Im folgenden wird, soweit möglich, auf die Neugestaltung des Heiligtums eingegangen, das über zwei Tempel verfügte, einen kleinen aus dem 5. Jh. v. Chr. und einen zweiten, auf einem hohen Podium errichteten aus dem Ende des 4. Jh. v. Chr., sowie ein weniger bedeutendes Gebäude (Stoa?). Feststellen läßt sich also Bautätigkeit im Heiligtum am Ende des 6. Jh. v. Chr., im 5. Jh. v. Chr. und gegen Ende des 4. Jh. v. Chr., als es zu einer ausgedehnten Neuordnung des Heiligtums kam.

Im dritten Kapitel (Γ) werden die Funde aus dem Heiligtum untersucht und insbesondere die repräsentativen Gegenstände diskutiert, die zum Studium des Geländes und des Kultes der Göttin beitragen. Die Behandlung des Materials wird in sieben Kategorien vorgenommen: Skulptur (I), Terrakotta-Statuetten (II), Tonpinakes (III), Keramik (IV.1-3), Metallgegenstände (V), übrige Kleinfunde (VI) und Inschriften (VII).

In der ersten Kategorie, in der die wenigen Skulpturfunde (Statuenfragmente von Frauen, Mädchen, Knaben, Artemis und Hirsch) vorgestellt werden, werden Fragen zu den plastischen Weihgeschenken im Heiligtum besprochen, besonders der klassischen und hellenistischen Zeit, dabei läßt sich eine Ähnlichkeit mit den Weihgeschenken im Heiligtum der Artemis in Brauron feststellen.

In der zweiten Kategorie wird in der Untersuchung der koroplastischen Votive das Material typologisch, ikonographisch und chronologisch analysiert. Im weiteren werden die Anhaltspunkte diskutiert, die sich aus diesem Studium der Koroplastik ergeben, und besonders der Objekte, die unter dem religionsgeschichtlichen Aspekt von Interesse sind. Werke vorwiegend

attischer Werkstätten aus spätmykenischer bis römischer Zeit sind hinsichtlich ihrer Qualität und Ikonographie von besonderer Bedeutung. Einige Typen kommen hier zum ersten Mal vor, und die Vorstellung der Statuetten bildet einen allgemeinen Beitrag zum Studium der attischen Koroplastik. Es wird die ikonographische und hermeneutische Problematik der Statuetten erörtert, die meisten von ihnen stellen Frauen- und Kinderfiguren, aber auch Puppen dar, und sie bildeten Votive an eine Göttin in Zusammenhang mit Hochzeit und Geburt, eine mit Aphrodite und Dionysos verwandte Schützerin der Frauen und Kinder.

In der dritten Kategorie werden die wenigen Fragmente von Tonpinakes vorgestellt, die sehr fragmentarisch erhalten sind, aber Entsprechungen zu den Funden aus dem Heiligtum der Artemis in Brauron aufweisen.

Die vierte Kategorie umfaßt die Keramik, dabei wird hauptsächlich darauf abgezielt, Anhaltspunkte für die Art des Kultes, die Geschichte und das Leben des Heiligtums und die Existenz der verehrten Gottheit zu gewinnen. Die Gefäßfragmente sind ausgesprochen zahlreich und lassen sich von der mittelhelladischen Zeit bis in die ersten nachchristlichen Jahrhunderte datieren. Somit bestätigt sich eine Anlage auf diesem Areal in mittelhelladischer Zeit, wohingegen Leben im Heiligtum von der geometrischen Zeit, in der die Gründung anzusetzen ist, bis in römische Zeit zu beobachten ist.

Ikonographisch stehen die meisten Gefäße mit Frauen, der Hochzeit und allgemein mit dem Kreis der Aphrodite in Zusammenhang und kommentieren durch ihre Ikonographie und Form (Lebetes Gamikoi, Loutrophoren, Pyxiden, Lekaniden) die Beziehung der Artemis Mounichia zur weiblichen Welt, der Hochzeit und der ihr vorangehenden Zeit (Ephebentum). Die Beziehung zum Gott Dionysos erweist sich als weniger ausgeprägt.

Besondere Bedeutung für das Studium des Artemiskultes erhält eine Kategorie eigenartiger Gefäße kultischen Charakters, der Krateriskoi, die sich gleichermaßen auch in anderen attischen Heiligtümern der Göttin finden. Die Krateriskoi werden ausführlich bezüglich ihrer Form und Ikonographie untersucht. Auf den meisten Gefäßen werden junge Mädchen dargestellt, nackt oder bekleidet, die Arktoi, die über einen gewissen Zeitraum die Aufgabe hatten, für die Göttin zu sorgen und an den Mysterien der Arkteia teilzunehmen. Aufgrund der Darstellungen der Arktoi werden Gedanken zu bestimmten Problemen der Arkteia vorgetragen (z.B. des Alters der Arktoi, das ungefähr bei 10 Jahren gelegen haben muß, und des orgiastischen Charakters ihrer Tänze). Schließlich werden Probleme der Krateriskoi beleuchtet, die sich auf die Form, die Datierung und die Werkstätten beziehen. Auf der Grundlage von Vergleichsmaterial aus dem Heiligtum der Artemis von Brauron, aber auch der Stilanalyse der Darstellungen werden die Krateriskoi in die Zeit vom ausgehenden 6. Jh. v. Chr. bis in die Mitte des 5. Jh. v. Chr. datiert, und es ist zu vermuten, daß sie in einer lokalen Werkstatt hergestellt wurden.

Im Verlauf der Diskussion oben genannter Themen lassen sich Analogien im Vergleichsmaterial des Artemis-Heiligtums von Brauron feststellen, das teilweise publiziert ist. Im letzten Teil der vierten Kategorie endet die Behandlung der plastischen Gefäße mit bestimmten Feststellungen: Beziehungen zum ikonographischen Kreis der Aphrodite und des Dionysos, in dem aber immer das erotische Element vorherrscht. Bestimmte Figuren weisen auf eine Göttin als Kourotrophos.

Die Metallgegenstände, vorwiegend aus geometrischer Zeit und dem 7. Jh. v. Chr., werden mit Weihgeschenken aus anderen Heiligtümern verglichen. Die Schlußfolgerungen, die aus diesen Vergleichen gezogen werden, zeigen die Verwandtschaft der verehrten Göttin mit der Artemis Brauronia und anderen entsprechenden Gottheiten (Artemis Orthia, Hera usw.). Zu sol-

chen Ergebnissen führt in der folgenden Kategorie auch die Behandlung der übrigen Kleinfunde, von denen die meisten aus der weiblichen «Welt» stammen und Weihgeschenke von Kindern und Frauen, hauptsächlich Jungfrauen, an die Göttin darstellen.

In der letzten Kategorie werden die sehr wenigen Fragmente von Inschriften aus dem Heiligtum vorgestellt und kommentiert. Besondere Bedeutung kommt den Inschriften zu, die die Identifizierung des Heiligtums mit dem Heiligtum der Artemis Mounichia bestätigen, und denen, die von religionswissenschaftlichem Interesse sind, wie Fragment EΠ 6, das zum Katalog der Gegenstände aus dem Heiligtum gehört, und Fragment EΠ 8, das von einem Beschluß oder einer Bestimmung, die sich auf die Epheben bezieht, herrührt.

Das vierte Kapitel (Δ) bildet eine Synthese aus den Befunden und Beobachtungen, die sich aus dem Studium der schriftlichen Quellen und des Materials ergaben. Aufbauend auf die Schlußfolgerungen, die aus den vorangegangenen Kapiteln gezogen wurden, werden die Befestigungsanlagen des Heiligtumgeländes und die Gestalt, Entwicklung und Geschichte des Heiligtums vom 9. Jh. v. Chr. bis in die römische Zeit diskutiert. Festzustellen sind Blüteperioden in spätgeometrischer Zeit, im 7., 5. und 4. Jh. v. Chr. sowie auch Verfallsperioden, hauptsächlich im 2. Jh. v. Chr. und danach.

Im weiteren werden innerhalb einer Untersuchung zu den Elementen des Kultes, der sich hauptsächlich in der Arkteia ausdrückte, das Bestehen und die Eigenschaften der Artemis Mounichia, die auf den ersten Blick widersprüchlich erscheinen, analysiert. Artemis Mounichia ist eine Gottheit des Todes und des Lebens, der Fruchtbarkeit, der gesunden Nachkommenschaft und der leichten Geburt. Sie wird als Beschützerin der Kleinkinder, der Epheben und Jungfrauen, der Frauen, der Hochzeit und des Familienlebens verehrt. Als Göttin der Fruchtbarkeit und Beschützerin der Epheben ist sie auch mit Riten verbunden, die in Zusammenhang stehen mit der Volljährigkeit und der Vorbereitung der Jungfrauen zur Hochzeit, die die Arkteia bildete.

Kennzeichnend sind auch einige andere Eigenschaften der Göttin, die ihre Beziehung zur Natur, zum Wasser (Αιμενία) und den Tieren erklären. Diese Beziehung läßt sich hauptsächlich in ihrer Verbindung mit der Arktos ausmachen, die irgendeine alte, tiergestaltige Verehrung der Artemis reflektiert. Die Behandlung der Arkteia schließt mit der Formulierung von Ansichten zu bestimmten Problematiken. Die Arkteia hatte den Charakter einer «Amtszeit» und Initiation zur Erreichung der Volljährigkeit und der Ehe, während der sich die Jungfrauen der Göttin weihten mit der Gegenleistung ihres Wohlwollens und der Gewährung einer glücklichen Ehe, unter den Voraussetzungen der Fruchtbarkeit und der leichten Geburt. Es ist zu vermuten, daß dieser Dienst nicht länger als ein Jahr dauerte, und daß die attischen Jungfrauen von bestimmten Mädchen repräsentiert wurden, die offenbar aus angesehenen Familien der Stadt ausgewählt wurden.

Im folgenden werden die Fragen zur Entblößung und zum Alter der Arktoi untersucht. Angezweifelt wird die Auffassung, die Entblößung sei das letzte Stadium des Mysteriums der Arkteia. Aus der Untersuchung des Materials ergeben sich keine Entsprechungen zwischen der Entblößung und dem Alter der Mädchen. Die Beziehung der Göttin aber zum Kinder- und Ephebenalter erstreckt sich auch auf das männliche Geschlecht. Die Artemis Mounichia war nicht nur die Beschützerin der Jungfrauen, sondern auch der Epheben. Schließlich wird die enge Beziehung der Göttin zu Gottheiten der Ehe, wie Aphrodite und den Nymphen, und auch zu Dionysos untersucht, die sich vor allem durch das Auftreten des orgiastischen Elements in verschiedenen Ausdrücken der Verehrung der Göttin feststellen läßt.

Auf das Wesen der Göttin als Phosphoros und Hekate ist die Darbringung der runden

Opferkuchen (ἀμφιφῶντες) zurückzuführen. Vorwiegend durch Vergleiche, die viele Ähnlichkeiten, aber nur wenige Unterschiede erkennen lassen, bestätigt sich die enge Verwandtschaft der Kulte der Artemis von Mounichia und von Brauron. Der Ausdruck der Verehrung und die grundsätzlichen Eigenschaften sind beiden Gottheiten gemein. Der wesentliche Unterschied im Kult der Mounichia zeigt sich im Fehlen des chthonischen Charakters, wie er in Brauron auftritt (Mythos der Iphigenie).

Im TEIL B' werden die Funde nach Gattungen katalogisiert, worauf auch im Text Bezug genommen wird (382 Objekte): I. Skulptur (Γ 1-16); II. Terrakotta-Statuetten (E 1-139); III. Tonpinakes (Π 1-4); IV. Keramik. 1. Gefäße (Κα 1-85), 2. Krateriskoi (Κκ 1-57), 3. Plastische Gefäße (Κπ 1-27); V. Metallgegenstände (Μ 1-24); VI. Kleinfunde (ΜΑ 1-21); VII. Inschriften (ΕΠ 1-9). Es wird ein möglichst vollständiger Katalog erstellt, wobei darüber hinaus in der Kategorie der Gefäße noch eine Zuschreibung an Vasenmaler und Werkstätten versucht wird.

Diese Arbeit lag 1983 in einer vorläufigen Fassung vor. Nach Ablauf so vieler Jahre seit der ersten Publikation der Studie war eine vollständige bibliographische Überarbeitung nicht mehr möglich. Darüberhinaus kamen bei einer Notgrabung 1984 im Gelände neue Anhaltspunkte ans Licht, deren Ergebnisse bereits publiziert sind. So hat der Text mit einigen Zusätzen und Korrekturen die Form der ersten Publikation. Dennoch wurde die Angabe zusätzlicher neuerer Literatur als unverzichtbar erachtet, sie ist an den wesentlichen Punkten der Arbeit aufgeführt.

Εύρετήριο

- Ἄγαμέμνων 31
 ἄγγειογράφοι: ἔργαστήριον Hirschfeld 65, 130· Ζ. τοῦ Ἀναλάτου 65· Ζ. τοῦ Διπύλου 65· Ζ. τοῦ Κυνοσάργου 65· Ζ. τῶν Μεσογείων 65· Ζ. τῆς Πενθεσίλειαι 69 καὶ σημ. 162, 138, 144· Ζωγράφος τοῦ Αἴμονος 80 σημ. 216· Αἴσων 27· τοῦ Ἀναλάτου 65, 131-132· τοῦ Ἀντιμένου 134· Birdseed 65· τῆς Βρισηίδος 144· τῶν Γοργόνων 17, 66 καὶ σημ. 145· τοῦ Δίνου 114· τοῦ Διπύλου 65· τοῦ Ἐμπορίου 80 σημ. 216· τῆς Ἐρέτριας 73 σημ. 181· τῆς Καλλιόπης 144· τῶν Λουομένων Γυναικῶν 143· τῆς Μέγαιρας 80 σημ. 216· τοῦ Μειδία 138-139, 163· τῶν Μεσογείων 65, 131· Ν 134· τοῦ Νέσσου 66, 132· τοῦ Πολυφήμου 65· τῆς Tarquinia 144· τῆς Φιλαδέλφειας 131· κύκλος Ζ. τοῦ Αἴμονος 80 σημ. 216· τοῦ Μειδία 69, 137-138, 142-143· ὁμάδα CHC 133· Δυτικῆς Κλιτύος 71· τῶν Κροτάλων 80 σημ. 216· τοῦ Λεάγρου 134· Μήδειαι 134· Otchët 74 σημ. 183, 140· Ὑποδιπύλου 65, 131· Φαλήρου 65· ρυθμὸς Kertsch 69
 Ἄγιος: Ἐλευθέριος Ἀθηνῶν (ζωφόρος) 94 σημ. 286· Κωνσταντῖνος Πειραιῶς 26
 Ἄγορὰ Ἀθηνῶν 37 σημ. 31, 38, 60, 63, 75, 79 σημ. 211, 80 καὶ σημ. 220, 124, 132, 175, 182
 ἄγορὰ Ἱπποδάμειος 24, 36, 50
 Ἄγόρατος 24
 Ἄγραι 58
 Ἀδώνεια 80 σημ. 214
 Ἄδωνις 83, 140, 165
 Ἀθηνᾶ 25, 48, 71, 128, 134, 145, 181
 Ἀθῆναι 23-24, 26-29, 37 σημ. 31, 38-39, 52 καὶ σημ. 93, 53 σημ. 97, 75, 79 σημ. 211, 93, 94 σημ. 286, 101, 119-120, 124
 Ἀθηναία, -ες 79, 93, 185
 Ἀθηναῖοι 29, 31-32, 182
 Ἀθήναιος 33, 38-39 σημ. 38, 39 σημ. 39
 Αἰάντεια 34 σημ. 10, 35 καὶ σημ. 14, 16
 Αἰαντῆς φυλὴ 26
 αἶγα 31-32, 40 καὶ σημ. 47, 50, 41, 92-93
 Ἀκάμας 37 σημ. 28
 Ἀκρόπολις Ἀθηνῶν 25, 69 καὶ σημ. 161, 75 καὶ σημ. 186, 189, 79 σημ. 211, 80 καὶ σημ. 220, 96
 Ἀκρόπολις Βραυρώνας 90 σημ. 262
 Ἀκτὴ (Πειραιῶς) 34
 ἄλετρις 79
 Ἀλίφειρα 48
 Ἀμαζόνα 66 καὶ σημ. 147
 Ἀμαζονομαχία 27
 ἄμφιπῶν, -τες 23, 32-33, 38-39 καὶ σημ. 38, 63, 95 καὶ σημ. 298, 185
 Ἀναγυροῦς 104
 Ἀνθεστήρια 84 σημ. 244
 Ἀνθολογία Παλατινὴ 62, 128
 Ἀντίγονος Γονατᾶς 91 σημ. 264
 Ἀντίπατρος 91 σημ. 264
 Ἀπολλόδωρος 32-33, 38-39 σημ. 38· *Περὶ θεῶν* 39 σημ. 39
 Ἀπόλλων: Πύθιος 27· Ἀπόλλωνος Μαλεάτα ἱερὸν 96 σημ. 306
 Ἄρατος 91 σημ. 264
 Ἀραφηνίδαι Ἄλαι 75, 82 σημ. 224
 Ἄργος 168
 Ἀριάδνη 140
 Ἀριστοτέλης 34· Ἀθην. Πολιτ. 34, 36 σημ. 23
 Ἀριστοφάνης: 30, 32-33, 79· *Λημνία* 30· *Λυσιστράτη* 30, 38 σημ. 37, 79, 93, 186· *Σχόλ. Λυσιστράτη* 31, 39 σημ. 42, 40, 79 καὶ σημ. 205· *Σχόλ. Ὀρνίθες* 30, 79
 ἄρκτεία 11, 23, 28, 30-32, 38 καὶ σημ. 36, 40 καὶ σημ. 48, 73, 79 καὶ σημ. 203-205, 80, 90 καὶ σημ. 263, 92 καὶ σημ. 274, 93 καὶ σημ. 276, 94, 185-187
 ἄρκτις 153
 ἄρκτος, -οι 30, 32, 38 καὶ σημ. 35, 37, 39, 60, 78 σημ. 201, 79 καὶ σημ. 203, 205, 80, 92-95, 162, 185-186
 ἄρκτος 30-32, 38 καὶ σημ. 35, 39, 40 καὶ σημ. 47, 41, 92 καὶ σημ. 271, 94, 153, 160, 185
 Ἄρποκρατίων 25, 29-30, 40 σημ. 45, 79 σημ. 204
 ἄρρηφόροι 93 σημ. 277
 Ἄρτεμις: σποραδικά· Ἄγροτέρα 30, 35 καὶ σημ. 16· Ἀριστοβούλη 36· Ἀριστοβούλης ἱερὸν 75, 79-80· Αὐλιδεῖα 95 σημ. 300· Βενδῖς 36, 68 σημ. 158· Βενδίδος ἱερὸν 24, 36 καὶ σημ. 21· Βραυρώνια 30-

- 31, 38, 63, 84 σημ. 246, 94-95, 181· Βραυρωνίας
 ιερὸ 39-40, 51, 53, 57 σημ. 112, 58 καὶ σημ. 118,
 60, 68-69, 71 σημ. 168, 75 καὶ σημ. 186, 77, 78
 σημ. 198, 79 καὶ σημ. 203, 80-82, 86 σημ. 255, 87
 σημ. 256, 88-89, 93 καὶ σημ. 279, 94-96, 109-110,
 128, 175, 177, 181, 185· Δελφινία 96 σημ. 302· Εἰ-
 λείθια 52, 95 σημ. 298, 128· Ἐκάτη 36, 38-39
 σημ. 38, 95· ιερὰ 33, 39 σημ. 38, 42, 74, 79, 185·
 Ἴππία 86 σημ. 252· Κολαινίς 30· Κουροτρόφος
 68, 82 καὶ σημ. 228, 84, 92, 94, 128, 137· Κουρο-
 τρόφου ιερὸ 82 σημ. 228· Κυνηγέτις 62, 94 καὶ
 σημ. 286, 112· Λιμενία 96· Μουνιχία σποραδικά·
 Μουνιχίας ιερὸ σποραδικά· Ὀρθία 85· Ὀρθίας
 ιερὸ 85, 105, 170, 178· Σελασφόρος 95 σημ. 298·
 Ταυροπόλος 94 σημ. 285, 95 σημ. 300· Ταυροπό-
 λου ιερὸ 75· Τρικλαρία 95 σημ. 296· Φεραΐη 28·
 Φωσφόρος 17 σημ. 5, 36, 37 καὶ σημ. 32, 38 καὶ
 σημ. 33, 38, 52-53, 91, 95 καὶ σημ. 298· Φωσφό-
 ρου ιερὸ 38
- Ἄρτεμιδος: ἀρχαϊστικὸ ἄγαλμα 51-52, 95 καὶ σημ.
 298-299, 101-102· τύπος Rospigliosi-Ἀθηνῶν 2877
 52 καὶ σημ. 93, 53 σημ. 97, 101
- Ἄρχεϊο: Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας 43 σημ. 66· Ἰ.
 Μελετόπουλου 14
- ἀρχεῖο Ἰ. Τραυλοῦ 11
- Ἀσκληπιῶς 58 σημ. 120· Ἀσκληπιοῦ ιερὸ Πειραιῶς
 36 σημ. 21
- ἀστραγαλίζουσα 57, 62 καὶ σημ. 128, 166
- Ἀττικὴ 12, 18, 23-26, 37, 38 σημ. 33, 39 καὶ σημ. 42,
 56 καὶ σημ. 105, 69 καὶ σημ. 161, 74, 79 σημ. 211,
 90 σημ. 262, 93, 103, 118, 185
- Αὐλὶς 31, 41
- Αὔρα 67 σημ. 153
- Ἀφροδίτη 23, 29, 38, 55 σημ. 102, 57, 58 καὶ σημ.
 115, 59, 62 καὶ σημ. 128, 68 καὶ σημ. 155, 158, 70,
 73, 82-84, 92 σημ. 269, 94 καὶ σημ. 289, 114-115,
 119, 135, 140-141, 165, 167· Εἰλείθια 116· ἐν Κή-
 ποις 68 σημ. 155· Κουροτρόφος 118· τύπος Heyl
 116
- Βάκις 23
- Βοηδρομιῶν 35 καὶ σημ. 17-18
- Βοιωτία 24, 28, 37
- Βραυρῶν 30-31, 40-41, 51, 53, 57 σημ. 112, 58 καὶ
 σημ. 118, 60, 63, 68 σημ. 159, 71 σημ. 168, 75, 77,
 78 σημ. 198, 79 καὶ σημ. 203, 205, 80-81, 82 καὶ
 σημ. 224, 84 σημ. 246, 86 σημ. 255, 87 σημ. 256,
 88 καὶ σημ. 259, 90 σημ. 262, 91 σημ. 267, 93 καὶ
 σημ. 279, 95-96, 100, 102, 109-110, 128, 137, 175,
 177, 185
- βωμός: 67, 74, 77-78, 93, 136, 140, 148-151, 153, 155,
 159-160· Ἀρτέμιδος Ἀριστοβούλης 79· Ἀρτέ-
 μιδος Μουνιχίας 24, 34, 37 καὶ σημ. 31· Ἐλέου 37
 σημ. 31· Μουνίχου 37 καὶ σημ. 28· Φωσφόρου 17
 σημ. 5, 25, 37 καὶ σημ. 32, 38 καὶ σημ. 34
- γαμικὸς λέβης, -τες 66 καὶ σημ. 148, 67 καὶ σημ. 149,
 152, 68-69, 73 καὶ σημ. 179, 181, 74 καὶ σημ. 183,
 81, 94, 134-137.
- δάδα, -ες 32-33, 38 σημ. 38, 51-52, 68, 77, 78 καὶ σημ.
 201, 95 σημ. 298, 101, 135, 137, 152, 162
- Δανάη 83 καὶ σημ. 235, 84, 167
- Δῆλος 49 σημ. 84
- Δήμητρα 78 σημ. 201· Δήμητρας ιερὸ Κνωσοῦ 124,
 147, 172· Δήμητρας ιερὰ 57 καὶ σημ. 111
- Δημήτριος Πολιορκητῆς 43, 49 σημ. 86, 91 σημ. 264
- Δημοσθένης 37· Λόγοι 24-25· Σχόλ. Λόγοι 24, 37
- Δήμων 40 σημ. 45
- Διωστήρια 34 σημ. 10
- Διόδωρος Σικελιώτης 24-25, 36 σημ. 22, 38 σημ. 34,
 82 σημ. 228
- Διονυσόδωρος 28
- Διόνυσος 52 σημ. 94, 58-59, 62, 66, 78 σημ. 201, 82,
 83 καὶ σημ. 237, 84 καὶ σημ. 244, 95 καὶ σημ.
 295-296, 114, 117-119, 133, 140, 144, 164-167· Αἰ-
 συμνήτης 95 σημ. 296
- Δίφιλος 33
- διφροφόρος 125
- Εἰλείθια 172· Εἰλείθιας ιερὰ (Ἄγραι-Θεσπιαί) 58
- Ἐκάτη 28, 30, 33, 36, 38-39 σημ. 38, 95, 185· Μουνι-
 χία 30, 36 σημ. 19
- ἐλάφι, -α 31, 41, 51, 61-62, 65, 77-78, 99, 109, 125,
 130-131, 148, 150, 155, 160
- Ἐλευσίς 69 σημ. 161, 75, 79 σημ. 211, 80 σημ. 215,
 82 σημ. 224, 93 σημ. 277, 180
- Ἑλλάνικος 24-25
- Ἐμβαρὸς 31-32, 37 καὶ σημ. 27, 39, 40 καὶ σημ. 44-
 45, 47, 49, 92 σημ. 275
- Ἐνοδία 28, 39 σημ. 38· Ἐνοδίας ιερὸ 85 σημ. 251,
 170, 174
- Ἐπαῦλια 58 σημ. 117, 67 σημ. 152, 68 καὶ σημ. 156-
 157, 69-70, 94
- Ἐπίδανρος 96 σημ. 306
- ἐπίνητρο ἢ ὄνος, -α 66-67, 70 καὶ σημ. 167, 73 καὶ
 σημ. 179, 181, 94, 132, 142-143
- ἐπιτίμια 182
- Ἐπιχάρης Ἐπιγένους Οἰναῖος 26
- Ἐπίχαρμος 26
- ἐπιχειροτονία 182
- ἐρμαϊκὴ στήλη, -ες 61, 63 καὶ σημ. 138, 127
- Ἐρμῆς 49 σημ. 84, 66, 83 σημ. 237, 84, 118, 134, 163

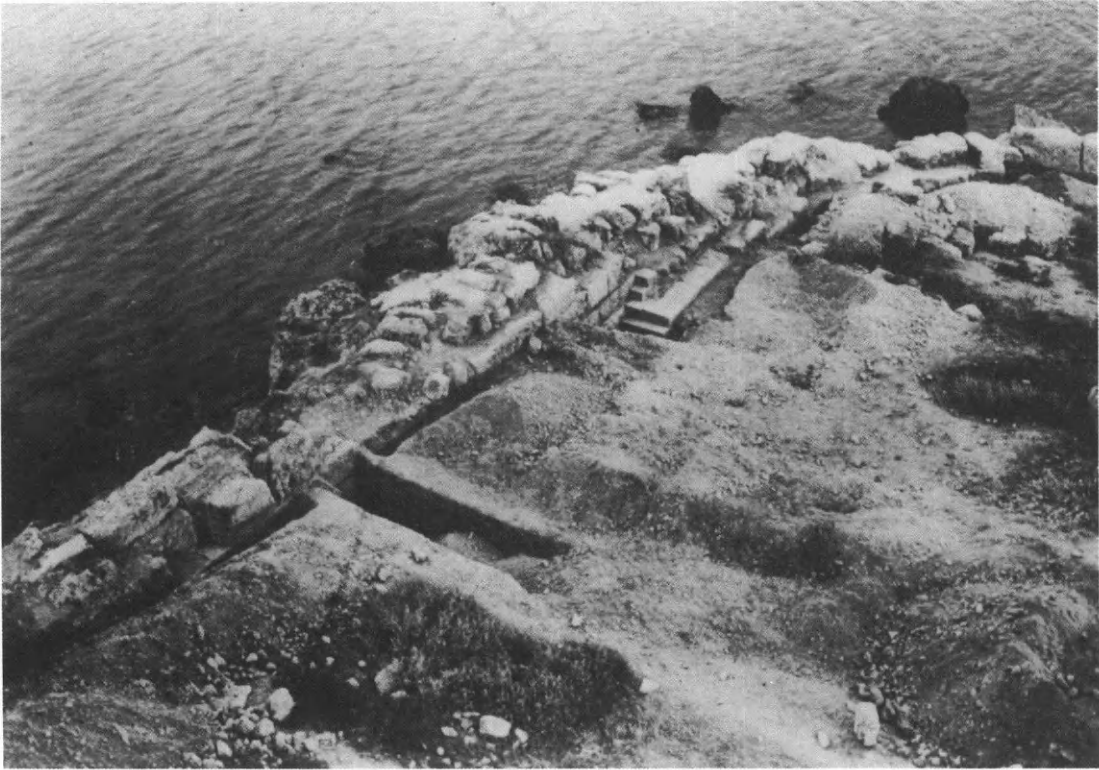

- Ἔρωσ, -τες 57, 59, 62, 67 και σημ. 154, 69-71, 83 και σημ. 236, 84 σημ. 244, 114, 119-120, 126, 136, 138-139, 141-144, 163-165, 167
- Εὐκλεία 92 σημ. 269
- Εὐριπίδης 30, 32· Ἰππόλυτος 23· Σχόλ. Ἰππόλυτος 23· Ἰφιγένεια ἐν Ταύροις 96· Ὑψιπύλη 30
- Εὐρύπυλος 91 σημ. 267
- Εὐστάθιος 32, 37, 38 σημ. 38· Σχόλ. Ἰλιάς 31, 33, 38 σημ. 38, 68 σημ. 157
- Εὐφορίων 31
- Ἐφεσος 96 σημ. 306
- ἔφηβος, -οι 26-27, 34 και σημ. 8, 35 και σημ. 16, 36-37, 63, 89, 91 και σημ. 268, 92, 94, 144-145, 181-182
- Ζέα 15 σημ. 2, 25, 34, 36 σημ. 21
- Ζεὺς 71, 145· Διὸς Σωτήρης ἱερὸ 25
- ἠθοποιός, -οὶ 59, 63, 119
- Ἦρα: Ἄργους ἱερὸ 168· Περαχώρας ἱερὸ 85 σημ. 251, 177· Τίρυνθος ἱερὸ 57 σημ. 111
- Ἡρακλῆς 145· Ἡρακλέους ἱερὸ Κυνοσάργους 93 σημ. 277
- Ἡρόδοτος 33· Ἱστορία 23
- Ἡρωδιανοῦ Συμπόσιο 39 σημ. 39
- Ἡσύχιος 30, 33, 38 σημ. 35-36, 38, 67 σημ. 151, 68 σημ. 157, 70 σημ. 166, 79 σημ. 204, 153
- Ἡὼς 67 σημ. 153
- Θαργήλια 92 σημ. 274
- Θάσος 72
- Θεμιστοκλῆς 43
- θεραπαινίδος ἄγαλμα (Ραμνοῦς) 125
- Θεσπιαὶ 58, 79 σημ. 203
- Θεσσαλία 28, 170, 174
- Θῆβαι 63 σημ. 136, 116, 118
- Θησεὺς 37 σημ. 28, 94 σημ. 289
- Θουκυδίδης 34, 43 σημ. 60
- Θράκες 24
- Θράκη 28, 37 σημ. 28
- Θρασύβουλος 25, 36 σημ. 23, 37, 38 και σημ. 34
- θυμιατήριον, -α, 67, 70, 77 σημ. 195, 80, 145, 181
- ἱππαλεκτρῶν 66 και σημ. 146
- ἱπέας, -εῖς 54, 66, 104
- Ἰππίας 36 και σημ. 23, 43-44 και σημ. 69
- Ἰταλία N. 174
- Ἰφιγένεια 31, 40 σημ. 48, 41, 79, 84 σημ. 246, 91 σημ. 267, 95
- Καβεῖριο 63 σημ. 136, 139, 116, 118
- Καλλίμαχος 28· Ὑμνος 28· Σχόλ. Ὑμνος 24
- κανηφόρος, -οι 57 σημ. 112, 63 και σημ. 135
- Κάσσανδρος 91 σημ. 264
- Καστέλλα 17 σημ. 5, 34, 36 σημ. 22, 38 σημ. 34, 43
- Κεραμεικὸς 26, 37 σημ. 29, 74 και σημ. 183, 82 σημ. 224, 91, 132
- Κίμων 35 σημ. 17, 96
- Κλεισθένης 185
- Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς 37· Στρωματεῖς 25, 37· Σχόλ. Προτρεπτικὸς 25
- Κνίδος 72
- Κνωσὸς 124, 147, 172
- κοιτὶς 67 και σημ. 151
- Κόνων 36 σημ. 23, 43, 44 σημ. 71
- Κόρη 57-58
- Κόρινθος 113, 170
- κοσμητής, -ἔς 89
- Κουροτρόφος 27, 82 σημ. 228
- κουροτρόφος, -οι 55 σημ. 102, 58, 62, 82 και σημ. 228
- Κρατερὸς 30
- κρατηρίσκος, -οι 17-19, 64, 66 σημ. 148, 69 σημ. 161, 71, 74-81, 82 σημ. 224, 90, 92-94, 147-162, 185-186
- κρεάγρα 181
- Κρήτη 58 σημ. 120
- «κροκωτὸς» 31, 38 και σημ. 37, 186
- Κυβέλη 57, 114
- Κύζικος 96 σημ. 306
- κύκνος, -οι 58 σημ. 116, 61, 69-71, 125-126, 135, 139, 141-142
- Κυνόσαργες 93 σημ. 277
- Κυνόσουρα 23
- Λαοδίκη 37 σημ. 28
- λεκανίς, -ίδες 67, 68 σημ. 157, 69, 70 και σημ. 166, 71, 73-74, 94, 137, 140-142
- λεξικὸ Μέγα Ἑτυμολογικὸν 15 σημ. 1, 33, 38 σημ. 38
- Λέσβος 72
- Λήδα 58 και σημ. 116, 83 και σημ. 235, 84, 164
- Λιβάνιος 29· Λόγοι 25, 29
- Λίνδος 115
- λουτροφόρος, -οι 66 και σημ. 148, 67, 68 και σημ. 158, 69 και σημ. 161, 73 και σημ. 179, 74, 76, 81, 94, 131, 137
- Λούτσα 75 σημ. 187
- Λυσανδρίδης 180-181
- Λυσίας 30, 32, 37 και σημ. 32· Κατὰ Ἀγοράτου 24
- Μαινάς, -άδες 66, 114, 133
- Μαραθὼν 35 και σημ. 16
- Μεγάλοι Θεοὶ 34 σημ. 10
- Μεθόδιος 33, 38 σημ. 38
- Μεσσήνη 63 σημ. 138
- Μεταγειτνίων 35 σημ. 18

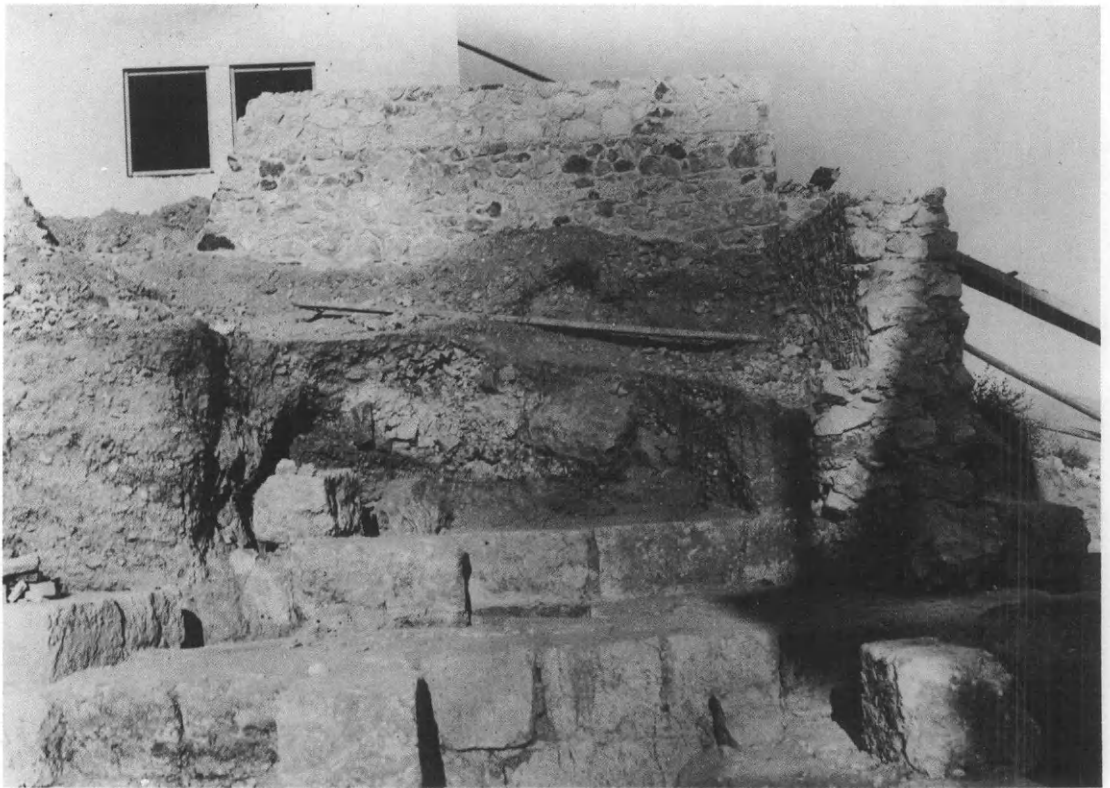
- Μεταπόντιο 116
 Μέτων 35 σημ. 17
 Μ. Ἀσία 96
 Μιλτιάδης 96
 Μινύες 37
 Μουνιχία (λιμάνι-λόφος-χερσόνησος Κουμουνδούρου)
 σποραδικὰ
 Μουνίχια 28-29, 34 καὶ σημ. 8, 35 καὶ σημ. 14, 37, 91
 σημ. 268, 94
 Μουνιχιῶν 26-27, 29-30, 32, 34 καὶ σημ. 7, 35 σημ.
 17, 38-39
 Μούνυχος 23-27, 31, 34, 36, 37 καὶ σημ. 28-29, 53, 89,
 91 καὶ σημ. 267, 183
 Μουσεῖο, -α: Ἀθῆναι Ἀγορᾶς 28, 132· Ἐθνικὸ
 Ἀρχαιολογικὸ 11-13, 17 σημ. 4, 18, 23, 27, 29, 52
 καὶ σημ. 93, 53 σημ. 97, 73 σημ. 181, 80 σημ. 216,
 100-101, 109, 132, 138, 140, 142, 148, 150, 166,
 179· Ἐπιγραφικὸ 27-29· Κεραμεικοῦ 26, 132· Βε-
 ρολίνο, Staatliche Museen 60 σημ. 125, 134, 169·
 Βόννη, Rheinisches Landesmuseum 137, 140· Βο-
 στῶνη, Museum of Fine Arts 118· Βραυρῶν, Ἀρ-
 χαιολογικὸ 68 σημ. 159, 88 σημ. 259, 100, 102,
 110, 137· Ferrara, Nazionale Archeologico 144·
 Heidelberg, Antikenmuseum des Archäologischen
 Instituts 120-121· Houston, Rice University 134·
 Καρλσρούη, Badisches Landesmuseum 80 σημ.
 214, 172· Laon 185· Leningrad, Ermitage 73 σημ.
 181· Limoges, Adrien Dubouché 141· Λονδίνο,
 Βρετανικὸ 52 σημ. 95, 73 σημ. 181, 83 σημ. 239,
 112, 119· Malibu, J. Paul Getty 27· Μόναχο, Sta-
 atliche Antikensammlungen 130, 132· Ν. Ὑόρκη,
 Μητροπολιτικὸ 123· Νεάπολη, Archeologico Na-
 zionale 27, 114, 134· Oxford, Ashmolean 29, 138·
 Παρίσι, Λοῦβρο 80 σημ. 216, 111, 115, 124, 131,
 139· Πειραιεύς, Ἀρχαιολογικὸ 11-13, 17 σημ. 4,
 18, 23-24, 27, 90 κέ.· Ρώμη Palazzo Grazioli 124·
 Torlonia 52 καὶ σημ. 94· Ruvo, Jatta 144· Schloss
 Fasenerie, Adolphseck 144· Tarquinia, Nazionale
 144· Würzburg, Martin-von-Wagner 143
 Μυρρινούσιοι 30
- νεβρεία 28
 Νέμεσις 83 καὶ σημ. 233, 164· Νεμέσεως ἱερὸ Ραμνοῦν-
 τος 49
 Νίκη, -ες 57, 66, 67 καὶ σημ. 153, 68, 83 σημ. 236,
 239
 Νικοκράτης 26-27, 37
 Νικόφιλος 26
 Νύμφες 68 σημ. 158, 94· Νυμφῶν ἱερὰ 69 καὶ σημ.
 161· σπήλαιο Πεντέλης 63 σημ. 138
 Νύμφη 68 καὶ σημ. 155, 69 σημ. 161· Νύμφης ἱερὸ
 Ἀκροπόλεως 69 σημ. 161, 109
- Ξενοφῶντος Ἑλληνικά 24, 36 σημ. 23
- ὄβελίσκος, ὄβελος 181
 Οἶναιοι 26
 Ὀλυμπία 170-171
 Ὀλυμπιάς 138
 Ὀρφέως Ἀργοναυτικά 30, 36 σημ. 19, 40 σημ. 50
 Ὀρχομενὸς (Βοιωτίας) 24, 37
- Παιανιεύς 180
 παῖς: «ἄφ' ἑστίας» 93 σημ. 277· «παράσιτος» 93 σημ.
 277
 Πάν 69 καὶ σημ. 161· Πανὸς ἱερὸ Ἐλευσίνος 69 σημ.
 161, 75, 80 σημ. 215· Πανὸς ἱερὰ 69 σημ. 161
 Παναθήναια 34 σημ. 10
 παναθηναϊκὸς ἀμφορεὺς, -εῖς 79 σημ. 211, 80 σημ.
 221, 81 σημ. 222, 138
 πάνθηρ 61, 125
 Παντακλῆς 24-26, 37 σημ. 28
 Παπποσειληνὸς 59, 62, 119
 πάπυρος Hawara 24, 43 καὶ σημ. 59
 Παρθενῶν 125
 Πασαλιμάνι 34, 36 σημ. 21
 Πάτρα 91 σημ. 267
 Πausanias: Ἀττικιστῆς 31-32, 39 σημ. 39, 40 σημ.
 45· Περιηγητῆς 25, 32, 37, 91
 Πειραιεῖς 30
 Πειραιεύς: σποραδικὰ
 Πεισίστρατος, Πεισιστρατίδες 43 σημ. 69, 96
 Πελοπόννησος 95-96
 Πεντέλη 63 σημ. 138
 Περαχώρα 85 σημ. 251, 103, 177
 Πέργαμος 111
 «Περὶ ἑορτῶν» 39 σημ. 39
 περιστέρι 55 καὶ σημ. 102, 61, 109, 125
 πλαγγῶν, -όνες 55-56, 59 καὶ σημ. 123-124, 60-61, 62
 καὶ σημ. 129, 132, 88, 115, 120-122
 Πλακία 96 σημ. 306
 Πλατεία Συντάγματος 120
 Πλούταρχος 29, 35 σημ. 17· Αἴτια Ρωμαϊκὰ 92 σημ.
 269· Ἠθικά 29· Κάμιλλος 35 σημ. 17-18· Λύσαν-
 δρος 29· Φωκίων 36 σημ. 20
 Πλινίου HN 96 σημ. 306
 Πινῶξ 142-143, 145
 Πολυδεύκης 38-39 σημ. 38, 60· Ὀνομαστικὸν 30, 32,
 38-39 σημ. 38, 60 καὶ σημ. 126, 68 σημ. 157, 79
 σημ. 205, 96 σημ. 302, 153
 Πολυμήδης Πολυφίλου 26
 Πομπεῖο 26
 Ποσειδῶν 34 σημ. 10· Ποσειδῶνος ἱερὸ Σουνίου 50
 καὶ σημ. 89
 Πραξιτέλης 100
 Πριήνη 124

- προσωπείο, -α 55, 60, 63 και σημ. 137, 95, 109, 124
 Προφήτη Ἡλία λόφος 17 σημ. 5, 36, 38 σημ. 34
 Πύγελα 96 σημ. 306
 Πυθόδωρος Ἀπολλοδώρου 26
 πυξίς, -ίδες 65-67, 69 και σημ. 162-163, 70 και σημ.
 166, 73 και σημ. 181, 74, 87, 94, 103, 137-140, 145,
 175
- Ραμνοῦς 49, 125
 Ρόδιοι 25
 Ρόδος 25, 72, 87 σημ. 258
- Σαλαμῖς 23, 28-29, 35 και σημ. 14, 17, 91 σημ. 268·
 Σαλαμῖς Κύπρου 35 σημ. 17
 Σάτυρος, -οι 66, 70, 133, 144
 Σειληνός 59, 119
 Σειρηῆνες 66
 Σικυῶν 96 σημ. 306
 Σούδα 24, 30-33, 37, 38-39 και σημ. 38, 40 και σημ.
 45, 58 σημ. 117, 68 σημ. 157
 Σούνιο 34 σημ. 10, 50 και σημ. 89
 Σταλῖς 72, 87
 Σταμάτα 52 και σημ. 94
 Στέφανος Βυζάντιος 26
 Στοά Διὸς 75 σημ. 190, 80
 Στράβων 25, 36 και σημ. 23
 Σύλλας 36 σημ. 23, 42-43, 53 σημ. 96, 91
 συλλογή: Chesterman 60 σημ. 125· Π. Κανελλόπου-
 λου 172
 Σφίγγα, -ες 61, 65-66, 126, 131-133, 135
 Σχόλ. Θεοκρίτου 57 σημ. 112
- Ταῦροι 30
 Τεγέα 63 σημ. 138
 Τζάννειο 36 σημ. 21
 Τιμαίου *Λεξικὸν πλατωνικὸν* 25
 Τιμόστρατος 180
 Τίρυνς 57 σημ. 111
 Τουρκολίμανο 11, 90
 Τροία 37 σημ. 28, 123
- «Ἵγείας» κεφαλή 100
 ὕδριαφόροι 57 και σημ. 111
 Ὕμνος Ὀμηρικὸς 95 σημ. 295
 Ὑπερείδης 29
- Φαίδρα 23
 Φάληρο 15 σημ. 2
 Φεραι 28, 169
 Φιλαιδῶν δῆμος 30-31, 40
 Φιλήμων 33
 Φιλόχορος 38-39 και σημ. 38-39· *Περὶ ἡμερῶν* 33
 φοίνικας, -ες 61-62, 74, 77-78, 127, 148, 151, 154, 160
 Φυλῆς φρούριο 24-25
 Φώτιος 38 σημ. 38· *Λεξικὸν* 24-26, 30, 33, 38 σημ. 38,
 68 σημ. 157, 70 σημ. 166
- Χείρων 134
 χερνιβεῖον 181
 Χίμαιρα 88, 178
 Χίος 72
 χλιδωνίδιον, χλιδῶν 181
 χόες 79 σημ. 211, 84 σημ. 244
 χορεύτρια, -ες 57, 62, 95, 112, 114, 122

ΠΙΝΑΚΕΣ

α. Τὸ ἀνατολικὸ σκέλος τοῦ παράκτιου τείχους καὶ τὸ ἄκρο τῆς τάφρου Α-Α2. β. Ὁ κυκλικὸς πύργος καὶ τμήμα τοῦ συγκροτήματος τῶν ἀναλημμάτων ἀπὸ ΝΔ.

α. Τμήμα τοῦ κυκλικοῦ πύργου καὶ τοῦ συγκροτήματος τῶν ἀναλημμάτων ἀπὸ ΒΔ. β. Ἄποψη τοῦ νοτιοδυτικοῦ τμήματος τοῦ συγκροτήματος τῶν ἀναλημμάτων.

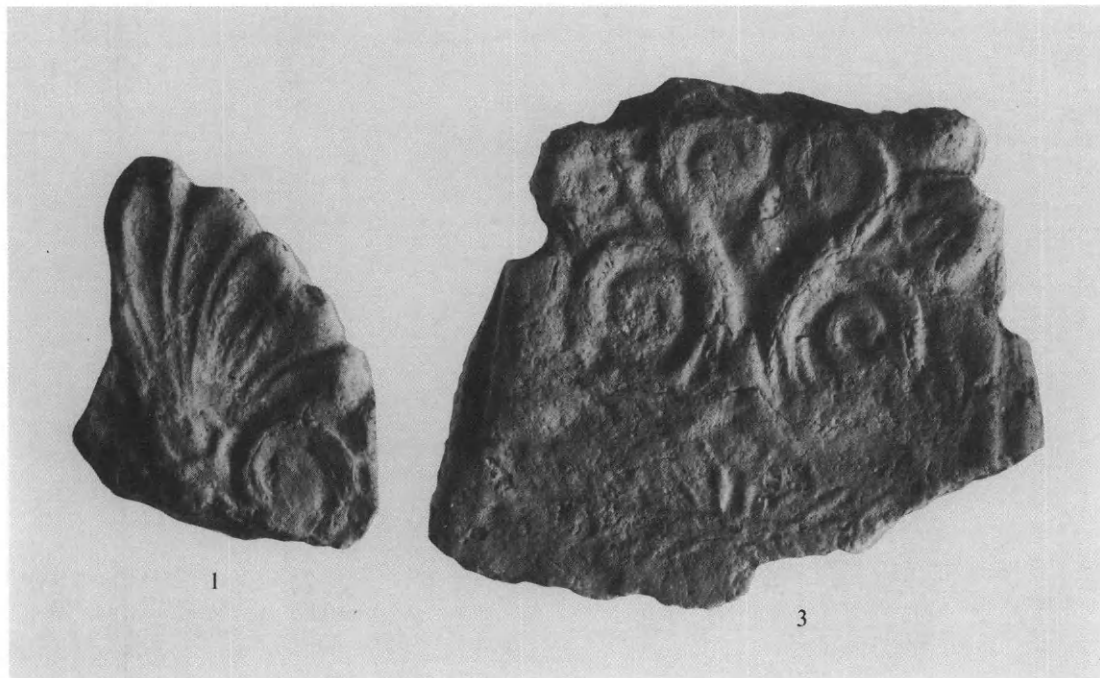
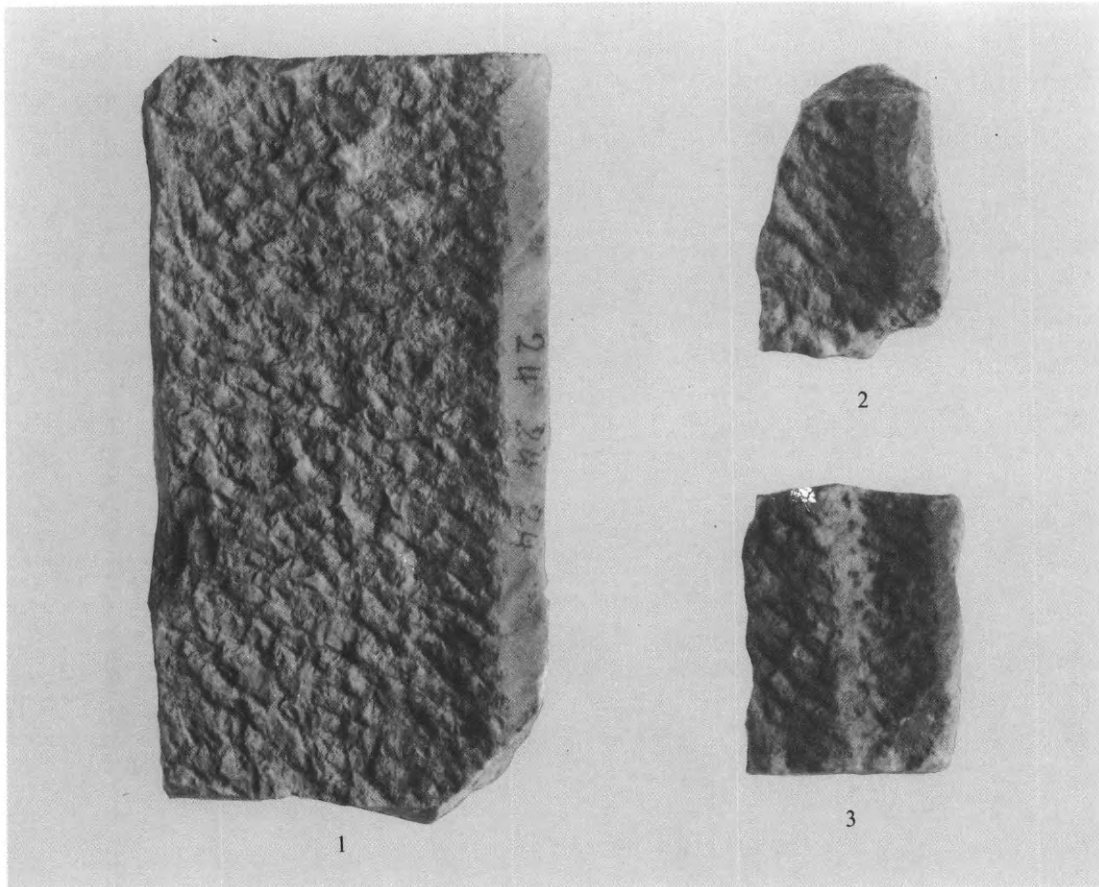

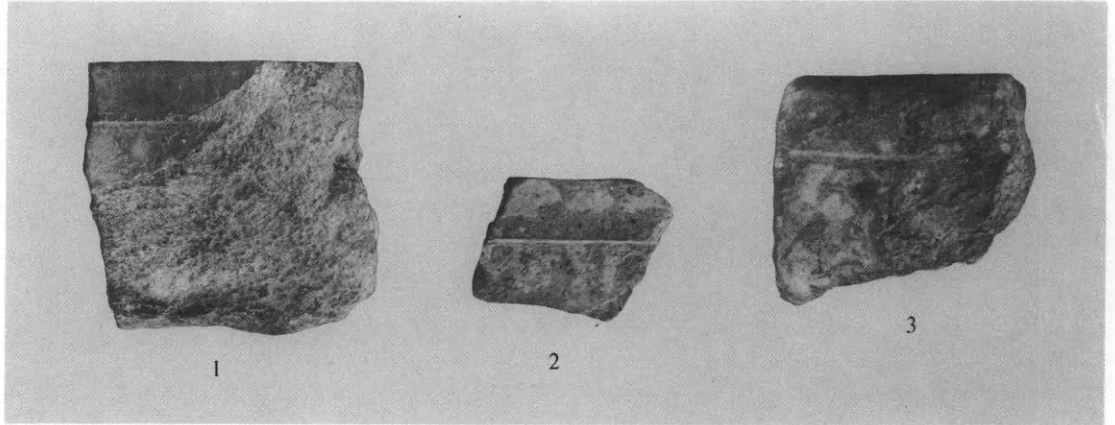
α. Τοίχος γ. β. Άποψη του βόρειου τοίχου του ορθογώνιου κτηρίου.

α. Τμήμα τοῦ νότιου τοίχου τοῦ συγκροτήματος τῶν ἀναλημμάτων καὶ τοῦ βόρειου τοίχου τοῦ ὀρθογώνιου κτηρίου ἀπὸ Ν. β. Ὁ νότιος τοίχος τοῦ συγκροτήματος τῶν ἀναλημμάτων καὶ τμήμα τοῦ ὀρθογώνιου κτηρίου ἀπὸ Δ.

α. Θραύσματα μαρμαρίνων κεραμίδων (κάτω δψη). β. Θραύσματα πήλινων άκροκεράμων.

α. Θραύσματα πήλινων σιμῶν. β. Τμήμα καλυπτήριας πλάκας μαρμάρινης τράπεζας.

ΤΟ ΙΕΡΟ ΤΗΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ ΜΟΥΝΙΧΙΑΣ ΤΗΣ
ΛΥΔΙΑΣ ΠΑΛΛΑΙΟΚΡΑΣΣΑ ΑΡ. ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ
115 ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΕ ΧΙΛΙΑ ΑΝΤΙΤΥΠΑ ΤΟΝ
ΙΟΥΛΙΟ ΤΟΥ 1991 ΣΤΙΣ ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ Ε.
ΜΠΟΥΛΟΥΚΟΣ - Α. ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ Ο.Ε. ΦΩ-
ΤΟΜΑΡΑ 54 Ν. ΚΟΣΜΟΣ ΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΣΤΟΙ-
ΧΕΙΟΘΕΤΗΣΑΝ Η Ε. ΜΑΝΤΕΛΟΥ ΚΑΙ Η Ε.
ΧΡΥΣΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ ΤΗ ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ ΕΚΑ-
ΝΕ Ο Ε. ΑΝΔΡΟΒΙΚ